

ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Current Perspectives in Social Sciences

*Formerly: Journal of Social Sciences Institute
Official journal of Atatürk University Social Sciences Institute*

Volume 26 • Issue I • March 2022

Current Perspectives in Social Sciences

Owner

Sait UYLAŞ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Editor in Chief

İlknur EMEKLİ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Associate Editor

Serkan NAKTİYOK

Department of Management and Work Psychology, Atatürk University,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum,
Turkey

Gökalp Nuri SELÇUK

Department of Tourism Management, Atatürk University, Faculty of
Tourism, Erzurum, Turkey

Secretary

Mehmet ULUĞ

Atatürk University, Social Sciences Institute, Erzurum, Turkey

Foreign Language Editors

Ahmet BEŞE

Department of American Culture and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Editorial Board

Sait UYLAŞ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Ahmet SARI

Department of German Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Naci İSPİR

Department of Radio, Cinema and Television, Atatürk University,
Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Nimet YILDIRIM

Department of Persian Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Osman ELMALI

Department of History of Philosophy, Atatürk University, Faculty of
Theology, Erzurum, Turkey

Nurullah YILMAZ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Kamil CİVELEK

Department of American Culture and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Founder

İbrahim KARA

General Manager

Ali ŞAHİN

Publishing Director

Gökhan ÇİMEN

Editor

Hira Gizem FİDAN

Publications Coordinators

Defne DOĞAN
Vuslat TAŞ

Web Coordinator

Doğan ORUÇ

Finance Coordinator

Osman YALÇIN

Contact

Address: Büyükdere Cad.
105/9 34394

Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 272 13 50

E-mail: info@cordus.com.tr

Current Perspectives in Social Sciences

AIMS AND SCOPE

Current Perspectives in Social Sciences is a scientific, open access, online-only periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is official publication of the Atatürk University, Graduate School of Social Sciences and published quarterly in March, June, September, and December. The publication languages of the journal are Turkish and English.

Current Perspectives in Social Sciences aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level in social sciences. The journal publishes original articles, reviews, case reports, and letters to the editors that are prepared in accordance with ethical guidelines.

The scope of the journal includes but not limited to education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archeology, economy, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration.

The target audience of the journal is experts, researchers and professionals working and interested in social sciences.

Current Perspectives in Social Sciences is currently indexed in EBSCO, and TUBITAK ULAKBIM TR Index.

The editorial and publication processes of the journal are shaped in accordance with the guidelines of the International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE), World Association of Medical Editors (WAME), Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE), and National Information Standards Organization (NISO). The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (doaj.org/bestpractice).

Disclaimer

Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Current Perspectives in Social Sciences is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Initiative (BOAI) declaration. All published content is available online, free of charge at <https://socialsciences-ataunipress.org/>. Current Perspectives in Social Sciences is content is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which permits third parties to share and adapt the content for non-commercial purposes by giving the appropriate credit to the original work.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://socialsciences-ataunipress.org/>

Editors: İlknur Emekli

Address: Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, Turkey

E-mail: ilknur.emekli@atauni.edu.tr

Publisher: AVES

Address: Büyükderece Cad., 105/9 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 272 13 50

E-posta: info@cordus.com.tr

Web: www.cordus.com.tr

Current Perspectives in Social Sciences

CONTENTS

- 1** Comparison of State (Public) Administration Approach of the Turks before and after Islam
Halil Ibrahim AYÇIÇEK
- 9** Benefitting from Focus Group Technique in Social Research and Practice
Büşra USLU AK
- 15** A Study of Digital Natives' Tendency to Digital Games in the Context of the Consumer Society
Elifnur TERZİOĞLU
- 21** The Relationship between Unemployment Anxiety, Life Satisfaction and Psychological Well-Being of University Students
Koray ÇETİNCELİ, Perihan TÜZÜN
- 31** Inclusion of Minstrel Tradition in Traditional Turkish Folk Music Lessons Given in Vocational Music Education Institutions
Uygar ÖNALAN, Ülkü Sevim ŞEN
- 47** Foundation Pathology in Society
Akbar BABAZADEH
- 54** Artificial Intelligence Strategy in Archives
Hasan ÖZTÜRK
- 62** The Effect of Decisions Civil Court on the Criminal Judgment in the Context of Comparative Law Turkey and Azerbaijan Case
Nusret GULİYEV
- 76** An Important Factor in Understanding Emotion Socialization: A Review of Parents' Beliefs About Children's Emotions
Şükran KILIÇ
- 87** The Effects of Digital Story Applications in the Teaching of Literary Genre of Novel: Example of the Tanzimat and Servetifünun Period
Fatih VEYİS, Fatih UYSAL
- 94** A General Overview of a Socialist Realist Novel in Terms of its Themes: A Case of and Quiet Flows the Don
Selin TEKELİ
- 101** A Research on the Awareness of Business Administration Department Students About TAS/TFRS
Resat KARCIOĞLU, Şerife KILIÇARSLAN
- 112** Evaluation of the Tourism Potential of the TRA1 Region in Terms of Regional Development Policies
Merve ERSUNGUR KAÇAR, Gökalp Nuri SELÇUK
- 118** Investigation of Parents' Attitudes Towards Child Sexual Abuse Prevention Education
Alev ÜSTÜNDAĞ
- 130** Problematic Internet Use and Attachment Styles in Nursing Students
Medine KOÇ, Sevim BUZLU
- 137** The Image of Society in the Poetry of Baha Zuhair
صورة المجتمع في شعر البهاء زهير
Abdullah HOUT
- 143** Computer Games with Stories as an Element of Alienation
Erhan HANCIĞAZ
- 150** Abdelilah b. Arafa's Historical and Sufic Novels within the Scope of the Novel al-Junayd Alef Lam Mim al-Merefa
Ahmet Hamdi CAN
- 162** Anti-Islam in Digital Games
Halide Nur ÖZÜDOĞRU ERDOĞAN

Türklerin İslamiyet Öncesi ve Sonrası Devlet (Kamu) Yönetimi Anlayışının Karşılaştırılması

Comparison of State (Public) Administration Approach of the Turks before and after Islam

Halil İbrahim AYÇİÇEK

Avukat, Ankara, Türkiye

Öz

Türklerin devlet meydana getirme konusunda izledikleri zengin çeşitlilik gösteren uzun bir tarihi geçmişi vardır. Tarih boyunca hüküm sürdüğü coğrafyalarda temel töresi değişmeyen çeşitli özelliklere sahip farklı isimlerde devletler kurmuşlardır. Devlet olma özelliğinin altında yatan neden ise sosyal düzen içinde yaşama prensibi ile töre, kanun ve hukuk olgusunun yaşamları süresince var olmasıdır. Türkler, İslam dinini kabul etmeden önce töre ismini verdikleri atalarından süregelen örfi hukuku devlet yönetiminde ve sosyal hayatın her alanında uygulamışlardır. İslamiyet'ten sonra ise kamu hayatını şekillendiren örfi hukukla Şer'i hukuk adı verilen İslam hukukunu ile birlikte yürütmüşlerdir. Çalışmanın amacı, Türklerin İslamiyet'e geçmeden önceki kamu hukuk düzenleri ile İslamiyet'i kabullerinden sonraki kamu hukuk düzenlerini karşılaştırarak, değişiklikleri ve farklılıkları ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, kamu hukuku, islamiyet, yönetim

ABSTRACT

Turks have a long history of rich variety state formation. They have established states with different names in the geographies they ruled throughout history, which have unchanged basic customs. The underlying reason for being a state is the principle of living in a social order and the existence of custom, law and law throughout their lives. Before converting to the religion of Islam, the Turks applied the customary law from their ancestors, whom they named "tradition," in state administration and in all areas of social life. After Islam, they conducted it together with the customary law that shaped public life and the Islamic law called Shari. The aim of the study is to compare the public legal systems before the conversion of Islam with the public legal systems after the adoption of Islam and to reveal the changes and differences.

Keywords: Turks, public law, islam, administration

Giriş

İslamiyet'ten önce Türkler, Orta Asya bozkırlarında göçebe kültür içinde kavimler (boyar) olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler. Türklerin ilk ana yurdu, Orta Asya'nın kuzey ve batısında uzanan yüksek yaylalardır. Bu yaylalar güneyde Kven-Lün, Pamir yaylaları ve Hindikuş Dağları, kuzeyde Sibirya orman bölgesi, batıda Hazar Denizi ve doğuda Çin ile sınırlanmıştır (Üçok ve ark., 1999). Diğer taraftan göçer yaşam şartları ve Türklerin yazılı belge bulundurmaması nedeniyle anılan bölgenin iklim koşulları kurulan Türk devletlerinin idari yapıları hakkında gerekli yazılı kaynakların bulunmasını güçleştirmiştir.

Wilhelm Thomsen ise Türklerin coğrafi alanı olarak belirtilen Orta Asya'nın genelini şu sözleri ile belirtmektedir.

"Türklerin vatani, bizim bildiğimiz ölçüler içinde coğrafya parçası değildir. Türklerin sahip oldukları geniş kıta her bakımdan müstakil bir dünyadır. Çünkü genişliği beş milyon kilometrekareyi-bütün Avrupa kıtasının yarısından geniş-aşan bu koskoca sahada, dünyanın en uç taraflarında rastlanan hususiyetler, birbirini kovalar. Böylesine değişik bir âlem içinde vahdetini muhafaza eden tek varlık, buraların bilinen devirlerden beri sahipleri olan Türker'dir (Thomsen'den aktaran Anadol, 2006)."

Göçebelik kültür gelişmesinde, insanlığın geçmek zorunda kaldığı bir aşama değildir. İnsanın doğaya boyun eğmesinin bir sonucudur. Ancak dünyanın diğer bölgelerinden farklı olmak üzere Orta Asya Türk göçebeliği ise bir boyun eğmeden öte, yaşam biçimidir. Orta Asya'nın özellikle batısında ve doğrusunda, tarıma elverişli son derece geniş bölgeler vardır. Bu bölgelerde halk yerleşik hayata yakın bir yaşam sürerdi. Gerek bu halk kesiminin etkisi, gerek Çin gibi kökeni çok eskiye dayanan milletle ilişkiler içinde bulunması ve ayrıca bozkır yaşamının doğurduğu zorluklar Türkleri bazı bölgelerde "yarı göçebe" durumuna getirmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 15.09.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 21.01.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Halil İbrahim AYÇİÇEK

E-posta: halil.aycicek6@gmail.com

Cite this article: Ayçiçek, H. İ. (2022).

Comparison of state (public) administration approach of the Turks before and after islam. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 1-8.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Orta Asya kış göçlerine pek elverişli olmadığı için buradaki toplumlar kışın kışlaklarda kalır ve demircilik' ve savaş zamanı kullanacakları silahları yapmakla uğraşırlardı. Genel olarak boy beylerinin liderliğinde yaşamlarını kışlak yaylak arasında göçle geçiren uruglar (büyük aile birlikleri), dış düşmanlara karşı koyabilmek ve ihtiyaçlarını yerleşik toplumlardan zorla elde edebilmek için, en güçlü boy beyinin (başbuğ) emrinde birleşerek boylar oluşturmuşlardır. Bu toplumlar zamanla daha büyük daha güçlü başbuğlar ve en sonunda büyük bir han veya kağan emri altında toplanarak devletler kurmuşlardır. Özünde göçebe olan bu devlet başkanları, hanlar ve kağanların birinci vazifesi boyları bir arada tutmak ve sürülerini en iyi şekilde besleyecekleri yaylakları adil bir şekilde üleştirmek (paylaştırmak) olmuştur.

Türk Devlet yönetiminde esas, yargu (adalet) ile yönetmektir. Bu nedenle kağanlar Gök Tengri'den aldıkları "kutla" (güç ve kudret) töre esaslarına göre yönetim sergilemek zorundaydılar.

Ancak güçlü olduklarında törelerini koruyabilen Türk Devletleri, zayıfladıklarında dağılarak başka milletlerin hâkimiyetinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Doğuya giden boylar Çin'in etkisinde Budizm ve güneye gidenler İran etkisinde kalarak Mazdeizm (Zerdüş), Maniheizm, batıya gidenler ise Hristiyanlık ve Musevilik ile tanışmışlar ve bu dinleri kabul etmişlerdir. Türk örf hukukunda dinde özgürlük olması, özellikle kara budun (halk) arasında dolaşan Hristiyan, Musevi ve Budist misyonerlerin işini kolaylaştırmıştır. Ak budun olarak adlandırılan kağan ve ailesi başta olmak üzere, yapgu ve diğer soylular ise ata dinleri olan Gök Tengri dinini uzunca bir süre devam ettirmişlerdir.

Ancak İslam dininin ortaya çıkması ve "Kutsal Kitap"ta emredilen kuralların Türklerin kadim dinleriyle benzerliklerinin bulunması Türklerin İslam'a, diğer tüm inançlardan farklı bir gözle bakmalarını sağlamıştır. Yine de Türklerin İslamiyet'i kabullenmeleri birdenbire olmuştur. İslamiyet'in çıktığı 7. yüzyıldan, Türklerin büyük bir bölümünün Müslüman oldukları zamana kadar yaklaşık 400 yıl geçmiştir. Bu süre içinde Türkler yavaş yavaş İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Bir kez Müslüman olduktan sonra ise Türkler, İslam Dinin ve Kültürünün en büyük savunucusu ve koruyucusu olmuşlardır.

Kamu hukuk sistemi İslamiyet'ten sonra değişen Türk devlet yapısı, zamanla evrilerek İslam kamu hukuk sistemine dönüşmüştür. Yavuz Sultan Selim tarafından 1517'de Memluklerden Hilafetin alınmasıyla da devletin her kademesinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu durum III. Selim ve sonrasında II. Mahmut'un padişahlıkları döneminde modernleşme hareketlerine kadar sürmüştür, Tanzimat ile birlikte Osmanlı Kamu Hukukunda Şer'i hukuk ile Batı hukuku ile birlikte yürütülmeye çalışılmış, cumhuriyetle birlikte ise laik (dinden arındırılmış) hukuk sistemine geçilmiştir.

Hukuk Devleti

Devlet içinde siyasal iktidarın yürütülmesi, kaynağını hukuktan alan bir takım usul, prensip ve kurallara göre olursa, yani devlet faaliyetleri hukuk normları (anayasa ve kanunlar) içinde yürütülürse devlet, hukuk devleti kavramı ile nitelendirilir.

Doktrinde hukuk devleti kavramı ile nitelendirilen hukuka bağlı devlet, tarihi süreç içinde polis devleti anlayışından sonra ortaya çıkmıştır. Hukuka bağlı devlet, bütün tasarrufları idare edenlerin keyfine ve ölçüsüne değil, önceden konulmuş kurallara bağlı olan devlettir (Onar, 1942). Hukuk devleti, yönetilenlere hukuk güvenliği sağlayan, hukukun gerçekleştirilmesi amacına yönelik kurulmuş, yönetimi hukuk kurallarına bağlı olan devlettir (Özbudun, 1993).

Hukuk devleti kavramı ile yönetilenlere hukuk güvenliği sağlayan devletin hukuka tabi olduğu ve bireyle eşit durumda bulunduğu, bireyin gerektiğinde devlete karşı korunacağı, devlet gücünün tasarruflarının bağımsız mahkemelerce sorgulanabileceği devlet düzeni anlaşılır. Buna göre hukuk devleti, mevzuatı ve faaliyetlerini hukuk kuralları içerisinde düzenlemiş devlettir ve hukuk, devletin ve yönetimin üstündedir. Devletin faaliyetleri de tıpkı bireylerinki gibi hukuk kurallarına uygunluk şartıyla ve bu kuralların çizdiği sınırlar içinde muteberdir. Yönetim, kanun hükümleri gereği ve bu hükümleri uygulama amacı dışında hiçbir müdahale ve işlem yapmaz (Sargın, 2001).

İslamiyet Öncesi Türk Kamu Hukuku

Asya'nın ortasında çok eski zamanlardan beri varlıklarını sürdüren, geniş alanlara yayılmış Türk soyluna mensup toplumların tarihin en eski siyasi örgütlerinden bir bölümünü kurdukları kanıtlanmıştır (Üçok ve ark., 1999). Orta Asya'nın değişken iklim koşulları Türklerin yaşadıkları bölgelerde kurdukları devletlerin hukuk düzenleri hakkında gerekli belgelerin bulunmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle çalışmada, toplanabilen kaynaklar ışığında tarihte İslamiyet'ten önce varlığını sürdüren ve bu devletlerin ve kamu yönetim yapısı incelenecektir.

Hun Devleti ve Kamu Hukuk Sistemi

Çin kaynaklarına göre M.Ö. 200-300 yılları arasında Çin'in kuzey-batısında göçebe halinde yaşayan Hun İmparatorluğu en parlak dönemini M.Ö 209'da Mete'nin (Mao-tun, Mo-tun, Baktur, Bahadır) babası Tuman'nın (Teoman) yerine "Han" olması ile başlamıştır (Üçok ve ark.,1999).

Göçebe beylikler halinde yaşayan Hun obalarını bir araya getirerek büyük bir "Hanlık" kuran Tuman (Teoman) Hanın zamanla kendisine hediye olarak gönderilen Çin Konçuyu'nun (Prensesi) etkisi altına girmesi, büyük oğlu Bahadır (Mete) Şad üzerinde büyük bir rahatsızlık yaratmış ve efsaneye göre³ Bahadır Şad'ın babasını öldürerek (Terzioğlu 2013) yerine geçmesiyle Büyük Hun İmparatorluğu tarihte yerini almıştır. Üçok, Hunların en parlak döneminin M.Ö 209'da Mete'nin hükümdar olmasıyla başladığını, kişiliği efsaneleşen Mete'nin Oğuz Han ile aynı kişi olabileceğini, söylemektedir (Üçok ve ark., 1999).

1 Demircilik, o devirde Türklerin genel özelliği kabul edilirdi. (Y.N)

2 "Bahadır Şad kendi bulduğu ısıklı oku emrindeki ordubaşlarına göstererek " Buyruğumdur, ısıklı çalan okumu izleyecek, ben nereye ok atarsam o hedefe ok salacaksınız! Buyruğumu dinlemeyenin başını." emir vermesi üzerine zaman içinde önce en sevdiği atını, sonra karısını ısıklı okun hedefi haline getirmiş, ısıklı okun hedefine ok salmayan yoldaşlarının başını almıştı. Teoman Han'ın tertiplediği büyük bir av sırasında Bahadır Şad'ın o çilgin okunun çıkardığı ısıklı ok duyulmuştu. Emrindeki tümen ordubaşları buyruğa uyarak ısıklı okun hedefine doğru ok salmışlardı. Acun durdu. Her şey, herkes sustu. Yalnızca kısa bir acı feryat duyuldu. Teoman Han bir anda vücuduna saplanan onlarca ok ile ne olduğunu anlayamadan uçmağa varmıştı (Terzioğlu 2013, s. 316)

Bu dönemde Mete'nin Türkler adına muazzam başarılar elde ettiği birçok farklı kaynaklarda da belirtilmektedir. Öyle ki Mete döneminde Hunların gücünün arttığı ve bu dönem kuzeyde bulunan birçok kavmi kedisine bağladığı bilinmektedir. Türklerin tarih sahnesinde göstermiş oldukları bu üstün başarıları dönemlerindeki birçok komşu devleti tedirgin etmiştir. Hiç şüphesiz güneyde bulunan ve sürekli sürtüşme halinde oldukları Çin halkının kendilerini Türk akınlarına karşı koruma adına yaptıkları Çin Seddi bunun en açık kanıtıdır. Ancak Çinliler tarafından alınan bu önlemlere rağmen Türklerin göstermiş oldukları başarı sonucunda Çin sınırlarına kadar girilmiştir. Bu başarılar ile kalmayıp Büyük Okyanus'tan Hazar Denizi'nin kıyılarına Sibiry ve Himaliya alanlarına kadar da sahalarını genişlettikleri bilinmektedir (Zengin, 2019).

Hunlar gibi Orta Asya'da yaşayan göçebe budunların (halkların) ortak din anlayışı "Gök Dini" olarak kabul edilirdi. Hakan veya han olabilmek için Gök'ten "kut" (gökten gelen siyasi iktidar gücü) almak şarttı. Bu nedenle Çinliler Mete Han'ı "Tsn-Hu (Gök'ten kudret alan)" olarak anlatmaktadırlar.

Hun devlet yönetimi yazılı olmayan ancak nesillerin birbirine kesintisiz aktardığı "töre" devlet ile sürdürülmüştür. Hakan gökten aldığı kutla, devleti yönetir, kazanılan zaferlerde alınan ganimetleri töreye uygun üleş (kısbet, nasip, pay, ganimetlerin adil paylaşımı) yapardır (Terzioğlu, 2016, s.169).

Hunlar başlangıcından itibaren sınırsız bir budundu. Devlet Gök'ten geldiğine, Gök'ten buyruk aldığına inanılanların bile çok fazla ayrıcalığı yoktu. Soy ve soyluluk önemliydi ancak en soylu yöneticiler bile budunla aynı şartlarda yaşıyorlardı. Gerektiğinde baş tacı yapılır, gerektiğinde ise "Tanrı Kut'unu geri aldı denilerek" aşağıya indirilirdi. Bu sitem içinde oğlun atasına (babasına) karşı gelmesi, onu tahtan indirmesi bile mümkündü. Mete Han'ın hanlığı babasından alması bu uygulamanın kayda değer bir örneği oluşturmaktadır.

Türkler için ulvi bir makam olan hakanlığın önemi birçok kaynakta belirtilmektedir. Ayrıca herkes bu göreve nail olamazdı. Hun Devletinde Hakanlığın ilan edilme şekli ise Hun Oğuz Destanında şu sözlerle aktarılmaktadır;

"Oğuz Han bir gün bütün halkı büyük kurultaya çağırıyor. Ahali birbiri ile danıştıktan sonra kurultaya toplanıyor. Oğuz Han kurultay dolayısıyla büyük bir ziyafet veriyor ve diyor ki: Ben sizin Kağanınız oldum, alınınız yay ve kalkan. Buyan bizim damgamız olsun. Gök börü bizim uranımız olsun. Güneş bayrağımız olsun, sema bizim çadırımız olsun (Zengin, 2019)."

Hunlarda yazılı yasalar yerine "bozkır töresi" uygulanırdı. Kısa ve netti. Uzun süreli hapisler ve cezalandırmalar olmazdı. Devletin temelini oluşturan ve sosyal yapıyı düzenleyen töre kurallarının üç şekilde ortaya çıkışı söz konusudur:

Birincisi; törenin doğrudan hakan tarafından konulmasıdır. Hakan töre koyabilir çünkü yasamanın başıdır. Bu yetki Gök Tanrı'dan gelen ve ona verilen egemenlik yetkisi (kut) ile açıklanıyordu. Mete Han'ın ordu³ ve budunu yeniden şekillendiren töreleri bu duruma örnektir.

İkincisi; törenin kurultay tarafından konulmasıdır. Genel adı "Toy" olan toplantının adıdır. Budunun soyluları, beyleri, ileri gelenleri, hakan ve yakınlarının katıldığı kurultaylarca alınan kararlar da törenin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Kurultaylara büyük önem verilmekteydi. Kurultay üyesi olan ve "Toygun" unvanını alan üyeler düşüncelerini açıklamaktan çekinmezlerdi. Ancak töre kesinleştikten sonra hiç kimse itiraz edemezdi (Terzioğlu, 2016).

Hunlarda kurumsallaşmış, zamanları önceden belli olan üç kurultay toplantısından söz edilirdi. Bunlardan birincisi, yılın ilk ayında, başkentte⁴ hakanın otağında yapılan ve daha çok dini niteliğe sahip olan bir kurultaydı. Kurultayda önce uçmağa gitmiş atalara kurbanlar⁵ sunulur, önemli idari ve hukuki kararlar alınır, yıl boyunca yapılacaklar planlanırdı. Yılın beşinci ayında toplanan ve "Büyük Kurultay" adı verilen toplantıda dini törenler yapılır, kurbanlar kesilir, devletin tüm yönetici ve beylerinin katılımıyla hakana bağlılık ve sadakat yemini yenilenirdi. Kurultaya katılmayan beyler ise hakana karşı başkaldırmış sayılır haklarında kıyam (ceza) kesilirdi. Kurultayda ayrıca yönetimle ilgili gerekli kararlar alınır, törede yapılacak değişiklikler tartışılırdı. Üçüncü kurultay güz başında yapılan "savaş ve sayım kurultayı" olarak yapılırdı. Diğer kurultaylar gibi dini ritüellerle başlayan, kurbanların kesildiği bu kurultayda asker ve at sayımı yapılır, onların savaş kabiliyetleri tespit edilir, yapılacak akınlar ve aynı şekilde askeri talim ve manevralar planlanırdı (Terzioğlu, 2016).

Kurultayların hakanın aldığı kararları denetleyici bir rol üstlenerek onun egemenliğine bir sınır teşkil ettiği de bilinmektedir. Kurultaya hakanın ilk eşi ulu hatununun da katılması, söz sahibi olması kadına verilen değer bir göstergesiydi.

Üçüncü kaynak, toplumun kendiliğinden ortaya çıkan, ihtiyaca göre şekillenip yerleşen gelenek-görenek kurallarıdır (yosun töresi). Toplum içinde geleneksel olarak yavaş yavaş ve kendiliğinden oluşan kurallar hakanın kabul ettiği nispette Türk töresi sayılırdı.

Hakanın töre koyma yetkisini coğrafi koşulların dayattığı göçebe tarzı yaşamın yansıması, eski Türk egemenlik anlayışı da etkilemiştir. Hunlarda hakanın egemenlik yetkisinin Gök Tanrı tarafından verildiğine inancı onun şahsına değil, ailesine verildiği kabul edilirdi. Bu, ailenin budun içerisinde yönetim hakkının mutlak sahibi haline anlamına geliyordu. Devlet hakan ailesinin ortak malı sayılırdı (Terzioğlu, 2016). Ailenin tüm erkek üyeleri yönetimde söz sahibiydi. Bu üyelerden biri hakan seçilse bile, aslında diğerlerinin de devleti yönetme hakkı devam ediyordu. Eski Orta Asya Türk devletlerinde görülen sağ-sol şeklinde bölünmelerin sebebi budur. Hun Devleti de, büyük devlet adamlarınca yönetilen sol ve sağ, yani doğu ve batı dirlik devletlerine ayrılmıştı (Osmanlı İmparatorluğu da bu yönetim şeklini sürdürmüş, Rumeli ve Anadolu beylerbeyliği ayırımına bağlı bir yönetim teşkilatı kurmuştu) (Üçok ve ark., 1999).

3 Mete Han tarafından ordu onluk, ellilik, yüzlük, binlik sistemle yeniden düzenlenmiş ve her sistemin başına ordubaşı denilen (onbaşı, ellibaşı, yüzbaşı, binbaşı vb.) subaylar atanmıştır. Bu nedenle Mete Han'ın hakan olduğu yıl olan M.Ö. 209, Türk Kara Kuvvetlerinin kuruluş yılı olarak kabul edilmiştir (Y.N).

4 Ötügen Yiş

5 At kurban edilmesi esastır (Y.N).

Çin kaynakları Hunların ceza yasalarından da söz etmektedir: Birine kılıç çeken öldürülür. Eşkîyalık yapanın ailesi devlet memurları tarafından rehin alınır, tutulur. Ufak suçlar araba tekerleği altında ezilmekle (bazı kaynaklar sopyayla dövülmek, damgalanmak gibi cezalardan bahsetmektedir), büyük suçlar ölümle cezalandırılır. Hapis cezası en fazla on güne kadar verilirdi, böylece devletin sınırları içindeki hükümlülerin sayısı çok azdı. Göçer budunlarda hapisane kurulması istenmemiştir.

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında işlenen suçlara karşı ise farklı boyutlarda uygulanan yazısız töre hukuku bulunmaktaydı. Devlete başkaldırmak, vatana ihanet etmek, bağlı bulunan atı çalmak, başkasının canına kast etmek, barış dönemlerinde kılıç çekmek ve buna benzer devlet tarafından kabul edilemeyen suçların bedeli ölüm cezası idi. Yine başka bir duruma baktığımızda örneğin, bir kavga esnasında taraflar arasında herhangi birinin gözüne zarar verildiğinde bu cezasının hukuki karşılığı ise suçu işleyen her kimse, mağdur tarafa kızını vermekle mükellef olduğu belirtilmektedir (Zengin, 2019).

Göktürk Devleti ve Kamu Hukuk Sistemi

Türk tarihinde ehemmiyeti yüksek olan Göktürk Devleti 552 yılında Orhun Nehri civarında bulunan Ötüken'in başkent ilan edilmesiyle kuruluşlarını tamamladıkları belirtilmiştir. Türk adı tarihe bu devlet sayesinde geçmiştir. Göktürk devleti ile ilgili çalışmalar uzun bir zaman önce başlamış olup hala devam etmektedir. Ülkemizde "Gök-Türk" "Kök-Türk" diye anılan bu devletin gerçek ismi, Türk ya da Türik olarak düşünülmektedir. Çin kaynaklarında ise bu isim, "T'u-chüe" olarak kayıtlara geçmiştir. Yine Göktürk devleti hakkında önemli bilgiler veren Orhun Anıtlarından Kültegin ve Bilge Kağana ait olanların da ise "Gök-Türk" veya "Kök-Türk" şeklinde aktarılmaya çalışılmıştır (Zengin, 2019).

Göktürk devletinin başında bulunan kişi Kağan olarak isimlendirilmekteydi. Ayrıca Türklerde hâkimiyet kaynağının ilahi bir güçten geldiği ve onu temsilen yeryüzünde Kağan'a verildiği görüşü birçok eserde kaydedilmiştir. Başka milletlerde de buna benzerleri görülen ilahi hâkimiyet anlayışları noktasında Türkleri farklı kılan nokta ise, onlar gibi Hakan'ı diğer insanlardan üstün özelliklere sahip bir ilahi olarak nitelendirmemeleridir. Bu bağlamda Kağanlık makamına nail olan kişiye bu görevi kader, dâhilinde Allah'ın nasip ettiği görüşü kabul görmektedir. Orhun Abidelerinde de ifade edildiği üzere "Üstte mavi gök, altta yağız yer yarıldığında, ikisi arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğulları üzerine ise Türk Kağanları oturtulmuşlardır" (Köseoğlu, 1991).

Devletin başına geçen kağan millete ve devlete karşı olan sorumluluklarını belli hukuki kurallar yani töre dâhilinde gerçekleştirmekteydi. Böylelikle millet huzurlu bir şekilde yönetilip, devletin varlığı iç ve dış tehditlere karşı ebediyen korunmaya çalışılmaktaydı (Üçok ve ark., 1999).

Orhun Anıtlarından Kültegin'e ait olan yazıtta vereceğimiz örnekte Kağan'ın görevini yerine getirişi şu şekilde anlatılmaktadır;

Göktürkler de tıpkı Hunlar gibi bir kağan etrafında toplanmış budunlar birliğidir. Kağanın görevi budunları bir arada tutmak, birbirleriyle ve dış budunlarla ilişkilerini düzenlemek, devlete gelir sağlamaktır. Yazıtların bazı bölümlerinde kağanın vazifesini nasıl yaptığı ve halka nasıl hesap verdiği şu şekilde kaydedilmektedir:

Türk Budunu için gece uyumadım, gündüz oturmadım... ondan sonra Tengri irade ve lütfettiği ve talih ve kismetim olduğu için ölecek budunu diriltip kaldırdım, çıplak budunu giyimli ettim, yoksul budunu zengin ettim, başka elli budunlar, başka kağanlı budunlar arasında onları pek üstün kıldım. Dört bucaktaki bütün yağı (düşman) budunları hep barışa mecbur ettim ve yağılıktan vaz geçirdim (Orkun, 1987).

Göktürkler dönemine yönelik yapılan çalışmalarda o dönemde uygulanan hukuki ceza işlemleri ise şu şekilde aktarılmaktadır;

- Suçu işleyen kimseye karşı uygulanacak olan cezai işlemlerde kişilerin, devletten bağımsız bir şekilde kendi başlarına hareket etmemeleri gerektiği konusu oturtulmuştur. Bunun sonucunda tüm hukuki yaptırımlar devletin sorumluluğuna bağlanmıştır.
- Suçlunun işlediği suç göz önüne alınıp, büyük ve küçük olarak değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, suçlunun uygun bir cezaya tabi tutulmakta olduğu belirtilmiştir.
- Devlete başkaldırmak, hamile kadının ırzına geçmek ve birinin hayatına kıymak gibi büyük sayılan suçların Göktürklerde hukuki cezası ölümdü.
- Birini incitmek, ya da dövmek gibi küçük çapta işlenen suçlara karşı uygulanan cezai işlem ise hukuk kuralı dâhilinde hayvanla ödenen tazminat olduğu belirtilmiştir.
- Herhangi birinin hırsızlık yapması durumunda ise kişinin karşı taraftan çaldığı şeyin on kat bedelini ödeme şeklinde cezai işleme tabi tutulduğu aktarılmaktadır.
- Ayrıca bir kişinin işlediği suça karşı uygulanacak olan hukuki ceza bedelinin bazı durumlarda ailenin diğer üyelerini de etkilediğini zikretmek gerekir (Zengin, 2019).

Devletin üç ögesinden birincisi olan egemenliği temsil eden Kağandır. Kağandan sonra örgütlenmiş ülke anlamına gelen ikinci ögeye "il" veya "El" denilmektedir ki bu gün "Paşaeli". Kocaeli, İçel" isimleri o dönemden uyarlanarak ve dar bir anlamda dilimizde yaşamaktadır. Üçüncü ögeye halka ise Hunlarda olduğu gibi "halk" veya "budun" adı verilmektedir (Üçok ve ark., 1999). Göktürk töre ve kurultay sistemi Hunlarda olduğu gibi işlemekteydi.

Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve İslam Hukuku

Türklerin İslamiyet'i Kabulü

Türklerin en son kabul ettikleri din İslamiyet'tir. Ama bu dine girmeden önce binlerce yıl "Şamanizm" adı verilen geleneksel "Gök Tanrı (Tengri)" dinine bağlı olarak yaşamışlardır. Ancak Şamanizm diğer dinlerin etkilerine çok açıktı (İnan, 1952). Bu nedenle gittikleri ve ilişki

kurdukları toplumlarda yeni inanç sistemleri hoşlarına gitmişse benimsemişlerdir. Başka bir deyişle İslam öncesi Türklerde oldukça din özgürlüğü vardı. Ayrıca başka dinlere karşı da büyük bir hoşgörülü oldukları bilinmektedir. Ünlü Cengiz Han yasalarında Moğollara egemenlik altındaki ulusların dinlerine karşı hoşgörülü ile davranmaları buyrulmuştur.

İslamiyet'in M.S. 7. yüzyılda ortaya çıktığı bilinmektedir. Türklerin Müslümanlar ile temas ettikleri tarihten itibaren büyük bir kısmının Müslüman olduğu tarihe kadar yaklaşık olarak dört yüz yıllık bir süre geçmiştir. Sonuç olarak İslamiyet'in Türkler arasında kabulü öyle kısa bir süre içerisinde gerçekleşen bir hadise olmayıp, bu uzun süren dönem içerisinde kademe kademe gerçekleşmiştir. Bir kez Müslüman olduktan sonra da İslam din ve kültürünün en büyük dayanağı ve savunucusu haline gelmişlerdir (Üçok ve ark., 1999).

Türklerin İslamiyet'le tanışmaları sonrasında başlayan Arap birlikleri arasındaki hâkimiyet mücadelesi sonucunda Abbasiler başa geçmiştir. Kısa bir süre sonra ise Çinliler ile 751 yılında vuku bulan Talas Savaşı yaşanmıştır. Bu savaş sırasında Karlukların Abbasi güçleri ile birleşmeleri sonucunda ise Abbasi devleti savaştan galibiyet ile çıkmıştır. Akabinde Türk Abbasi ilişkilerinin zirveye ulaşması sonucunda Türkistan'da Müslümanlığın artık Türkler arasında çoğunlukla yayılmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca Türk askerlerinin Müslüman Arap orduları içerisinde zamanla çoğalmaları ve önemli görevler üstlenmeleri Türkler için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur (Turan, 1979).

Türklerin Abbasi Halifeliği ile ilişkileri ve sonrasında Türklerin İslamiyet'i kabulü konusunda bilinen en önemli kaynak onuncu yüzyılda Abbasi Halifesi Cafer el-Muktedir Billah'ın divan katibi Ahmed bin İbn-i Fadlan'ın Bulgar İlteberi Almuş Han'ın daveti üzerine yazmış olduğu seyahatnamesinde görülmektedir.⁶

İlteber Almuş Han kurultayda yapmış olduğu konuşmada Gök Tengri dini ile Müslümanlık arasındaki benzerliği Ayet el-Kürsî⁷ (Bakara, 255) ile açıklamıştı:

"...Duyduğunuz sözler size hiç yabancı gelmedi mi? Biz Yafes Ata'dan beri tek Tengri'ye inanan bir milletiz. Bizim dinimiz Gök Tengri dinidir. Müslümanlığa gelince ... İslam dininin kuralları zaten bizim Töremizdeki kurallarla hemen hemen aynı. Biz Türkler yüzyıllardır bu kurallara göre yaşarız. Anaya, ataya, akrabaya saygı duymak, yetimlere, dullara sahip çıkmak, zina yapmamak, hırsızlık yapmamak, dedikodu yapmamak, adaletsiz davranmamak, sebepsiz yere adam öldürmemek, yalan söylememek, yalancı şahitlik yapmamak, sapıklık yapmamak, çocuklara ve kadınlara kötü davranmamak, mazlumlara sahip çıkmak, zalimlere boyun eğmemek zaten uyulması gereken kesin kurallardır. Tengri'nin hoşuna giden güzel ahlaklı kutlu kişidir. Bütün bu güzel isimlerin sahibi olan Gök Tengri Yüce Allah, bizi yaratırken mayamıza bazı özellikler katmıştır. Bulgar halkının da dahil olduğu büyük Türk Milleti doğuştan dört huy taşır: Adaletle hükmetmek, kutsalı korumak, iyi işlere, hayra vesile olmak ve zulme isyan etmek... Türkler bu özellikleri ile diğer kavimlerden ayrılır... (Doğan, 2018).

İlteber Almuş Han'nın da üzerinde durduğu gibi Türkler arasında İslamiyet'in kabul edilmesinde ve diğer inanışlarına göre daha tesirli olmasında İslam inancı ile Türklerin kendi dini inançları arasındaki benzerliklerin rolü bulunduğu unutulmamalıdır. Bu benzerliklere değinecek olursak (Zengin, 2019);

- Türklerin her şeyden önce eski dönemlerinden itibaren tek Tanrı diye nitelendirdikleri Gök-Tanrı inancına sahip olmaları ve İslam dininde de tek bir güç olan Allah'ın varlığına inanılması önemli bir benzerlik oluşturuyordu... "Aralarından biri zulme uğrar veya başına olumsuz bir şey gelirse başını semaya doğru kaldırır, bir Tanrı der. Bunun Türkçe karşılığı Allah bir demektir. Türkçede bir Arapçadaki vahid anlamına gelirken Tanrı ise Allah karşılığı olarak bilinmektedir" (Fadlan, 2015).
- Eski Türk toplumlarında bulunan Şamanların, İslam Ermişleri ve Mutasavvif dervişleri ile olan benzerlikleri.
- Kaza-kader, cennet-cehennem gibi Ahiret inançları konularında yine aralarında benzerliklerin olması İslam dininin Türkler arasında kabul görüp yayılmasında kolaylık sağlamıştır.
- İslam inancı dâhilinde din uğruna gaza ve cihat anlayışı çerçevesinde yapılan savaşların Türk savaşçılık özellikleri ile yakın benzerlik göstermesidir (Merçil, 2015).

Her iki dindeki benzer özellikler ve daha farklı nedenler Türk milletinin İslam dinine karşı hoşgörü ile yaklaşması konusunda olumlu sonuçlar doğurmuştur. Akabinde Türklerin bu din ile zamanla tam anlamıyla bütünleşmeleri de kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki ilerleyen dönemlerde İslamiyet'i koruyup geniş beldelere yayılmasında ve İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesi konusunda Türklerin öncü olduğu kaynakta kaydedilmektedir (Zengin, 2019).

İslam Hukuk Sistemi

"İslam Hukuku", sonraki dönemlerde kullanılmaya başlanan bir kavramdır. İslam'ın ilk yıllarında ve sonrasında "İslam Hukuku" diye bir ifade kullanılmamıştır. İslam hukuk sistemini ifade etmek için daha çok *şeriat* ve *fıkıh* kelimeleri tercih edilmiştir. Şeriat, insanların iradi fiillerini Allah'ın buyruklarına göre sınırlandıran kurallar bütünüdür. Bazen de devletin toplumu yönetmek için kullandığı kanunlara bu ad verilebilmektedir (Cin & Akgündüz, 2011; Yılmaz, 2018). Fıkıha gelince, Ebu Hanife'den gelen bir tarife göre, kişinin hak ve vazifelerini

6 Bulgar İlteberi Almuş Han, kurultayını toplayıp devletin dinin seçme konusunda bir çalışma başlatılması buyruğunu vermişti. Almuş Han: "Demem o ki Bulgar Hanlığı için artık safını seçme günü gelmiştir. Kara Budun (Halk), Bulgara gelen sehabelerin, Harzemilerin ve Arap tüccarların etkisiyle İslam dinini tanıdı, sevdi ve Müslüman oldu. Elhamdülillah ben de onlar gibi Müslüman oldum. Sıra Ak Buduna, yani siz beylerime, tiginlerime (oğullarıma), begümnerime (kızlarıma) ve kıtlı Hatun'uma gelmiştir. Biliyorsunuz ben yıllarca Kagan'ı ve Ak Budun'u Museviligi seçen Hazarların sarayında rehin kaldım. Ve gördüm ki Museviligi seçen Ak Budun ile Müslümanlığı seçen Kara Budun arasında soğukluk var. Her ne kadar Türkün kadim töresine göre devlet, dinler üstü kurallarla yönetilir ve herkes seçtiği dini özgürce yaşarsa da Kara Budun ile Ak Budun arasında soğukluk olmaması için aynı inancı paylaşmalarında fayda vardır. Zaten bana sorarsanız Yafes Atadan (Nuh Peygamberin oğlu) ve Oğuz Kağan'dan bize yadigar olan Gök Tengri inancı ile Müslümanlık arasında fazla bir fark yoktur (Doğan, 2018).

7 "Allah'tan başka ilah yoktur. O, Hayı'dır, süreklidir; Kayyum'dur. Ne gaflet yaklaşıp O'na ne kendinden geçme ne de uyku. Göklere ne var, yerde ne varsa yalnızca O'nundur. O'nun huzurunda, bizzat O'nun izni olmadıkça kim şefaate edebilir? O, insanların önden gönderdiklerini de bilir, arkada bıraktıklarını da! İnsanlar O'nun bilgisinden, bizzat kendisinin dilediği dışında, hiçbir şey kavrayıp kuşatamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri çepeçevre kuşatmıştır. Gökleri ve yerin koruması O'na hiç de zor gelmez. Aliyy'dir O, yüceliği sınırsızdır; Azim'dir O, büyüklüğü sınırsızdır."

bilmesi demektir. Bu tariftten de anlaşıldığı gibi fıkıh, inanç, hukuk, ahlak ve siyaseti içine almak üzere çok geniş bir alanı kaplar ve bugünkü “sosyal bilimler” kavramına karşılık gelir. Fıkıh, toplum problemleri karşısında bir tavır alış tarzıdır; bu problemlerin açıklanması ve çözümlenmesi hususunda kullanılan usuldür (Başgil, 1962).

İslam hukukunun asli kaynaklarından Kur'an, Hadis, Kıyas, Taklit ve Fetva ile birlikte) olan icma, Kur'an ve hadislerin yorumunu tespit ve hangi hadislerin sahih sayılacağını tayin eder. İslam hukukunun dördüncü temeli olan kıyas metodu tamamıyla analojiktir. Bütün bu hususiyetler, İslam hukukunun tamamına hâkim olan özel bir düşünce tarzının tezahürleridir. İslam hukukunun kaynağı itibarıyla Kur'an ve Sünnet olmak üzere vahye dayanması, kazuistik bir metotla ve içtihat faaliyetiyle gelişimini sürdürmesi müstakil kanunlaştırmaların ortaya çıkmasına imkân vermemiştir. İbn Mukaffa 754 yılında ikinci Abbasi halifesi Mansur'a hitaben yazdığı küçük bir eserde ona normativiteyi kendisinin tesis etmesini teklif eder (Demirci, 2005). Görüleceği üzere siyasi iktidarın normativiteyi belirleme görevini üzerine alması, kuralların derlenmesi, bir araya getirilmesi ve sıraya sokulmasıyla kendisini göstermektedir. Fakat Halife, İbn-i Mukaffa'yı dinlemeyecektir ve onun bu girişiminin başarısızlığı devlet ile yasanın birbirlerinden ayrılmasının bir simgesidir. Bu tarihten sonra İslam hukukunda, 19.yüzyıla kadar devletin merkezî bir yasama faaliyeti ile ülkenin tümünde yürürlüğe konulacak bir kanun düzenlemesinin örneği bulunmamaktadır (Kılıç, 2008; Yılmaz, 2018).

İlk Abbasi devrine kadar gelişen ve şartlara uyabilen İslam hukuku, bu tarihlerden sonra gittikçe katılaşmıştır ve bu katılık, siyasi müesseselerin çöküşüne kadar hukukun sağlamlığını korumasında yardımcı olmuştur. Diğer medeniyetlerde hukuk, devlet merkezliken İslam'da yönetici güçlerin modernliğin doğuşuna kadar hukuk bilgisi veya hukukun üretimi ve yürürlüğe girmesi ile bir alakaları olmamıştır. Bu nedenle İslam'da hukuku siyasi olmayan bir otorite sistemine; fıkıh ekolleri yani mezheplere bağlama ihtiyacı duyulmuştur (Karaman, 2011; Yılmaz, 2018).

İslam hukuk sistemi ile diğer hukuk sistemlerini karşılaştıracak olursak tarihsel olarak İslam hukuk sistemi, Kara Avrupası hukuk sisteminden sonra İngiltere'de oluşan Anglo-Sakson hukuk sisteminden öncedir. Batılı hukuk sistemleri dini değilken İslam hukuk sistemi dini bir yapıya sahiptir. Batılı hukuk sistemlerini ortaya koyanlar insan olduğu için yine aynı insanların kanunları değiştirmesi daha kolaydır, ancak İslam hukuku ilahi kaynaklı olduğu için değişimi daha zordur (Liebesny, 1972; Yılmaz, 2018).

İslam Devlet (Kamu) Hukuku

Devlet kelimesinin siyasi kullanımı Abbasi halifelerinin 8. yüzyılın ortalarında iktidara gelmesiyle başlar. Ebul-Abbas es Suffah'ın bir konuşmasında, devlet kelimesini, ihtilal ve darbe yoluyla yönetimi ele geçirme anlamında kullandığı anlaşılmaktadır (Sargın, 2001). Tarihi süreç içinde devlet kelimesi zamanla iktidarın el değiştirmesinden ayrılıp teşkilatlanmış yönetim anlamını almaya başlamıştır. Özellikle Osmanlı zamanında devlet kelimesi günümüzdeki anlamına kavuşmuştur.

İslam, insanın yalnız Allah'a karşı olan vazifelerini açıklamamış, aynı zamanda insanlar arası ilişkileri düzenleyen prensipler de getirmiştir. Çünkü her dönemde, insana mutluluk, şeref ve şahsiyet kazandıracak erdemli toplumlar oluşmasında sosyal ilkelere ihtiyaç vardır. İslam'ın bu ilkeleri ihmal etmesi düşünülemez. Zira, genel anlamda, toplumsal hayatı düzenlemesi gereken ilkeler, sadece ahlaki nasihatlerden ibaret değildir; yaptırımlar da gereklidir. Bu yaptırımları koyacak ve uygulayacak olan tek kurum devlettir (Sargın, 2001).

İslam Devleti'nin başında Halife bulunur. Halife, Emir ül-Müminin yani Müslümanların emiri, hükümdarı olması dolayısıyla aynı zamanda Müslüman olmayanlarla savaş halinde orduların komutanıdır. Halife, Peygamber'in halefidir. Hazret-i Muhammed öldüğü zaman bir an müminler ne yapacaklarını şaşırılmışlar, sonradan Medinelilerin hemen hemen bir icması (konsensüs) ile İslam Devleti'nin başına aynı yetkilerle bir kimseyi getirmeyi uygun görmüşlerdir. Ancak bu kimse peygamber olamayacağı ancak onun adına yönetime devam edeceği için kendisine “Halife” anlamına gelmektedir (Üçok ve ark., 1999).

Müslüman hukukçular hilafet/imamet başlığı altında geniş anlamda hükümet kavramı çerçevesindeki faaliyetleri incelemişlerdir. Dolayısıyla bu yaklaşım genel kamu hukukundan ziyade esas teşkilatı ilgilendiren ve devlet başkanlığını merkez kavram alan bir inceleme alanı ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle İslam hukukunda hükümet etmeye dair yetkilerin tek kişilik bir organın elinde toplandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu toplanma hükümeti oluşturan organların yalnızca devlet başkanından ibaret olduğu anlamına gelmektedir (Sargın, 2001).

Fıkıh uygun olarak iki yoldan halife olunabilirdi: Birincisi, seçmenlerin seçmesiyle, olurdu ki buna “ihtiyar” denilmekteydi. İkinci de önceki halifenin atamasıyla olurdu ki buna da “ahd” denilirdi. Sonradan bu iki yola bir üçüncü yol daha eklenmiştir ki bu da Halifeliğin güç veya zor ile elde edilmesi yoludur. Buna da “kahriyye” denilmektedir (Üçok ve ark., 1999).

İslam kamu hukukunda yasama faaliyetlerinin ilahi bir yönü vardır. Kur'an-ı Kerim yasamayı birinci derecede bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak yönlendirmektedir. Çünkü Kur'an ayetlerinin toplumsal düzenlemelerle ilgili ifadeleri her zaman aynı üslupta değildir. Hz. Peygamber döneminde Kur'an ayetleri açıklanarak Peygamber'den başka biri tarafından teşri (kanun ve hüküm koyması) mümkün değildi. Çünkü Kur'an-ı Kerim, birey ve toplum açısından insanları ilgilendiren hemen her konuda ayetler içermektedir. Evlenme, boşanma, miras, haciz vb. özel hukukla ilgili 70, satış, kiralama, rehin, şirket, borçlanma ile ilgili 70, ceza ve cinayetlerle ilgili 30, muhakeme, şahitlik, yemin ve ilgili konularla ilgili 13, anayasa, yasama biçimi, yönetim-halk ilişkiler ile ilgili 10, devletler (özel ve genel) hukukuyla ilgili 25, iktisat ve maliye ile ilgili 10 olmak üzere toplam (yaklaşık) 228 ayet doğrudan hukukla bağlantılıdır (Sargın, 2001).

Yasamamanın dayandığı ikinci kaynak, Hz. Peygamber'in kendisi, yani Sünneti idi. O, yaptıklarıyla, hareketleriyle ve söylemleriyle döneminin tek kanun koyucusuydu ve bu yetki kendisine Allah tarafından verilmişti. O, Kur'an'daki hükümleri açıklar, bazı ilaveler yapar, yeni hükümler getirirdi. Hz. Peygamber tarafından konulan bazı yasalar: “Kim ölü toprağı işe yarar hale getirir, ihya ederse, o toprak onundur”, “Katil, mirasçı olamaz”, “Kim dinini değiştirirse, onu öldürünüz” (Sargın, 2001).

Hz. Peygamber döneminde yasama, Kur'an ve Sünnette toplanmıştı. Onun vefatıyla, Müslümanların başvurduğu bir yasama kaynağı ortadan kalkmış oldu. Şu var ki O'ndan sonraki dönemlerde de bu iki kaynak, yasamanın yönlendirici referansları olarak etkisini devam ettirmiştir. Çünkü Müslüman toplumlarda hukukun karakterini, Kur'an ve Sünnet belirlemiştir.

Ayrıca yasama faaliyetleri içinde “şûra” da önemli bir kurumdu. Hz. Peygamber zamanında bile zaman zaman toplantılar düzenlenir ve bu toplantılarda istişare yapılırdı. Kur’an, İslam öncesi var olan şûra prensibini devam ettirmiştir. Yalnız şûraya, kabile yaklaşımından farklı olarak evrensel bir boyut kazandırmıştır. Şura kavramı dolaylı olarak birçok ayette geçmekle birlikte açıkça iki ayette yer almaktadır: “Allah’ın rahmeti sebebiyledir ki onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın çevrenden dağılır giderlerdi. Öyleyse onlar (ın kusurların)dan geç. Onlar için af dile. (Yapacağıın) iş(ler) hakkında onlara danış. Karar vermede Allah’a dayan. Çünkü Allah, kendine dayanıp güvenenleri sever (3 Al-i İmran 159). Rablerinin çağrısına gelirler, namaz kılarlar, işleri arasında şûra iledir (42 Şûra 38).

Kur’an’ın işaret ettiği şura kavramı Sünnet’te de önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Hz. Peygamber; istişare eden her toplum, mutlaka doğru yolu bulur”. “Bir toplum istişare ettiği sürece zillete düşmez” buyurmuştur (Sargın, 2001). Hz. Peygamber, din ve dünya ile ilgili pek çok konularda arkadaşlarıyla istişare yapmıştır: “Namaz vakitlerinin belirlenmesi için ezanın benimsenmesi” gibi.

Yargı, Kur’an-ı Kerim’de üzerinde önemle durulan bir fonksiyondur. Allah bu görevi, insanlar arasında anlaşmazlıkların çözümü için peygamberlere vermiştir. Hz. Peygamber Medine’de Allah’ın emri üzerine insanlar arasında hükmetmesi için yargıçlık yapmıştır. Bu açıdan İslam düşüncesinde yargı peygamberliğe vekalet olarak nitelendirilir. Doktrinde yargılama Kitap ve Sünnet tarafından tek tek bireylere değil, doğrudan toplumun kendisine bırakılmış, yerine getirilmesi toplumun yükümlülüğünde bulunan önemli bir fonksiyondur. Bu sebeple İslam hukukunda yargılama, bir devlet yetkisi ve fonksiyonu olarak düzenlenmiştir. Bütün İslam hukukçuları da yargının bir farz-ı kifaye olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Çünkü İslam hukuku bakımından yargı kamu yararına gerektirdiği bir işlev olup ancak devlet yetkilerini kullananlar tarafından icra edilir ve bu işlev hâkimler ve mahkemeler tarafından yerine getirilir.

Halifenin önemli görevlerinden biri de vergi koymak ve toplamaktır. İslam Devleti’nin toplamakta olduğu vergiler Müslümanlardan alınan vergiler ve Zimmilerden alınan vergiler olmak üzere ikiye ayrılır. Müslümanlardan alınan vergilerin başlıcaları Zekât, Ganimet ve Uşr(Ö-şür), Müslüman olmayanlardan (Zimmiler ve diğerlerinden) alınan vergiler ise Haraç ve Cizye’dir.

Sonuç ve Öneriler

Tarih sahnesine ilk çıktığı andan itibaren göçebe hayatı yaşayan, yaşadığı coğrafyanın tüm zorluklarına katlanabilen Türk toplulukları, Tanrı’nın ancak bu kadar güçlü özellikler sahip “Gök Tengri” olabileceği düşüncesiyle yüzlerce yıl “Gök” ün kutsallığına inanmışlardır. Her sabah doğan güneşe karşı diz vurup, baş keserek dua etmeleri, ölümden son yaşamı ifade etmek için cennettin “uçmak” olduğunu ve ruhların uçarak göğe yükseldiğine inandıklarını, tüm iyiliklerin ve kötülüklerin gökten geldiğine ve hakanların Gök’ten kut (kudret ve güç) aldığına inanmaları gereği olarak süregelmiştir. Hunların ulu hakanı Mete Tan-hu’nun (Çinlilerin ifadesiyle Gök’ten güç alan) “Gök çadırımız, güneş bayrağımız” sözü ok, yay kullanan ve at üstünde yaşayan bozkırın göçebe halkının inanç karakterini yansıtmaya bakımından önemlidir. Ancak zamanla yerleşik hayata geçmeye başlayan toplulukların inanç sistemlerini sorgulamaya başlamaları, yeni bir din ve inanç sistemi arayışı içine girmeye sevk etmiştir. Özellikle 7. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar, güneyden Arap İslam ordularının akınları ve dindar Arap tüccarlarının etkisi, batıdan Hristiyanlar tarafından doğuya sürgün edilen Musevi ve Hristiyan tüccar ve misyonerlerin propagandası ile farklı dinler ve inançlar özellikle kara budun diye adlandırılan alt sınıf halk arasında yayılmaya başlamış ve bu şekilde inanç özgürlüğünü savunan Türkler toplulukları halinde ata dinleri terk edilerek Musevi, Hristiyan ve Müslüman olamaya başlamışlardır.

Tüm bu inanç sistemleri ve dinler arasında İslam’ın, “Gök Tengri” inancına yakın olması Türklerin Müslüman olmasını kolaylaştırmış, toplulukları halinde Müslüman olmalarını sağlamıştır. Yüce Allah’ın Ayet el- Kürsî’de geçen “O’nun kürsüsü gökleri ve yeri çepeçevre kuşatmıştır” ifadesi, Türkler için var oluşlarından beri inandıkları Gök Tengri’nin sadece Gök’de değil aslında kendilerine çok yakın (şah damarından daha yakın) olduğunu görmeleri ve inanmalarını sağlamıştır. Cennetin atalarının “uçmak” olarak gördüğü göğün yedi kat ötesinde olduğunu, cehennemın ise yerin yedi kat altında olduğunu İslam’da da görmüş olmaları, her iki dinde de özgür düşünce ve hoşgörünün olması, tek tanrı inancının yüzlerce yıl süren töre ve gelenekleriyle bağdaşması Müslümanlığı kendileri için uygun bir din olduğu düşüncesini, kabullenmelerini kolaylaştırmıştır.

Selçuklu Devleti’ni kuran ve bu devlete adını veren Selçuk Bey neden Müslüman olduğunu şöyle anlatmaktadır:

“...Ben Kınık Boyu Beyi Selçuk, ben Demir Yaylı Dokak Bey’in oğlu, Oğuz Ata soyundan gelen Selçuk... Müslüman olacağım. Ruhum yüreğim bunu istiyor. İnanıyorum Gök dini, atalar dini ile İslam arasında pek de büyük farklar göremedim. Biz Tanrı’yı Gök’te bildik. İslam O’nun her yerde olduğunu söylüyor ve ben bu gün baktığım her yerde onu görebiliyorum... (Terzioğlu, 2018)”

Türklerin Müslüman olmadan önce kamu yönetim düzeni ile Müslüman olduktan sonra kabul ettikleri İslam Hukuku çerçevesinde devlet (kamu) yönetimi anlayışının karşılaştırılması Tablo 1’de gösterilmektedir.

Sonuç olarak Türkler, binlerce yıllık ata dinlerini İslam ile değiştirmelerinin kamu hukukunda çok büyük değişiklikler yapılmadan geçiş sağladıkları gözükmektedir. İslam hukuk ile Türk hukuk arasındaki benzerlik ve yakınlık geçişi kolaylaştırmış, hatta Müslüman olmadan önce kamu yönetimi uygulamalarını devam ettirmişlerdir. İslam’dan sonra kamu yönetimiyle ilgili yaptıkları uygulamalarda da görüleceği gibi; devlet yönetiminde Hunlar ve Göktürkler idari yapıyı doğu ve batı olmak üzere iki büyük yetki alanına ayırmaları, başlarına ise tigin (prens) ve şad (veliaht prens veya kağan kardeşi) görevlendirmeleri, Osmanlı yönetim sisteminde de yönetimin Anadolu (doğu) ve Rumeli (batı) teşkilatlandırılması ve sancaklara şehzadelerin görevlendirilmesi değişmeyen bir yöntem olarak süregelmiştir. Diğer taraftan kağan ve İslam’dan sonra hanedan ailelerinin “kutsal” sayılmaları, infazlarında bile yay kirışı kullanarak kanları akıtılmamaları bir gelenek olarak devam etmiştir. Diğer taraftan Hun ve Göktürk gibi Orta Asya’nın güçlü Türk devletlerinde Han ve Kağan kararları “kurultay (toy)” toplayarak alması, İslam’dan sonra “divan” olarak bir istişare şekline dönüşmüştür.

Türkler, çoğunlukla ata dinlerinde vaz geçerek kendilerine ve ata dinlerine en yakın gördükleri İslam’ı seçmeleri, binlerce yıl töre hukukunu İslam hukuku ile birleştirerek kurdukları İslam devletleri kamu hukuk sistemi içinde yüzlerce yıl tüm İslam devletlerine örnek olacak şekilde uygulamaları kamu hukuk tarihi adına önemli bir sonuçtur.

Tablo 1.
Türklerin İslam`dan önce ve İslam`dan sonraki (kamu) yönetimi anlayışının karşılaştırılması

	İslam`dan Önce	İslam`dan Sonra	Değerlendirme
Kaynak	Yazılı olmayan Töre kuralları	Kur`an-ı Kerim, Sünnet, Fıkıh, İcma, Kıyas, Taklit ve Fetva	Töre kuralları her ne kadar toplumsal ihtiyaçtan çıktığı kabul edilse de kurallarının temeli Gök Tengri inancına dayandırılmaktaydı. İslam`da ise Kur`an temel kaynaktır.
Devlet Başkanı	El (İl) Han, Han, Kağan, Tan-Hu	Arap kökenli İslam devletlerinde Halife, Emir olmasına rağmen Müslüman olan Türk devletlerinde Sultan, Padişah, Şah gibi unvanlar kullanılmıştır.	Türkler devlet başkanı olarak "halife" sanımı tek başına kullanmamışlardır. Halife sanı Araplar tarafından çoğunlukla kullanılmıştır. Türkler 1517`den sonra Yavuz Sultan Selim ile birlikte, Halifelik makamını da padişahlıkla birlikte anmalarına rağmen söylemde uhdesinde bir makamdan öteye gitmemiştir.
Yasama	Han, Kağan ile birlikte her yıl belirli zamanlarda kurultay (toy) aracılığıyla töre ile ilgili yeni kuralların konulması veya değiştirilmesi ile sosyal olayların tartışılması gerçekleşirdi.	Arap toplumundaki İslam devletlerinde halife ile birlikte şura. Müslüman Türk devletlerinde ise "divan" teşkilatı.	Bir nevi istişare meclisi adı altında toplanan şurada alınan kararlar halife tarafından onaylandıktan sonra uygulanırdı. Müslüman Türkler ise eski geleneklerini devam ettirmişler başlangıçta kurultay ve Osmanlı İmparatorluğu Orhan Bey tarafından ise "divan" teşkilatına geçilmiştir.
Yürütme	El (İl) Han, Han, Kağan, Tan-Hu yürütmenin başı ve tam yetkilisi.	Arap kökenli İslam devletlerinde yürütmenin tam yetkili başı Halife, Emir olmasına rağmen Müslüman olan Türk devletlerinde Sultan, Padişah, Şah yürütmenin başı ve tam yetkilisi.	Yürütmenin başının güç ve kudretini ilahi bir güçten aldığı inanılır, Türkler bu gücü "kut" diye nitelendirirlerdi. İslam`la birlikte Osmanlı hanedanı soyu da benzer bir kutsallığı korumuştur. İslam Devleti yöneticilerine de "halife" olarak oturdukları makamın Hz. Peygamber`in makamı olduğu düşüncesiyle kutsallık atfedilirdi. Türklerde Müslümanlıktan önce idari teşkilat genellikle Kağan aile üyeleri tarafından yönetilir, aileden olmayanlara yönetim hakkı çoğunlukla verilmezdi. Selçuklu ve Osmanlı idari teşkilatında da şehzadeler tarafından yönetilmesi bakımından bu gelenek sürdürülmüştür.
Yargı	El (İl) Han, Han, Kağan, Tan-Hu, kurultay ve onların özel olarak görevlendirdiği kimseler	Divan-ı Hümayun, vezir divanları, kazasker divanları, paşa divanları kimseler	Osmanlı yargı teşkilatı, kadıların görev almış olduğu şeriye mahkemelerinin ön plana çıkması ile diğer devletlerden ayrılmıştır. Divan-ı Hümayun, vezir divanları, kazasker divanları, paşa divanları gibi çeşitli kazai merciler bulunmakla birlikte hukuki uyuşmazlıklar esas olarak şeriye mahkemelerinde çözülmüştür.
Ceza	Ceza Hukuku özel intikam alanından çıkmış ve kamu intikam alanına girmiştir. Yani cezayı belirtip uygulayacak olan suçtan zarar gören değil devlettir. Bu tarz olayları yargılama işlemini üstlenen kuruma ise Yargu ismi verilmekteydi.	Tamamen İslam hukukuna göre Allah`a karşı işlene suçlar (Hadd) ve kişilere karşı işlenen suçlar olarak ayırım yapılarak cezalandırılır.	Hadd suçları devlet tarafından cezalandırılan suçlardır, affedilemez. Zina, zina iftirası (kazf), harm içme, Hırsızlık, yol kesme, dinden dönme, devlete başkaldırma (ayaklanama)
Vergi	Vergiler, diğer tüm göçebe devletlerde olduğu gibi göçebelerin en değerli şeyi olan sürü hayvanlardan ödenir.	Zekat, ganimet, uşr (öşür), cizye, haraç	Cihatla elde edilen ülkelerdeki toplumlardan cizye zimmilerden (kâfirken Müslüman olanlar) alınan vergi, haraç ise gayri Müslimlerden alınan vergidir. Zekat, öşür ve ganimet Müslümanlar tarafından ödenen vergiler.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author have no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Anadol, C. (2006). *Tarihe Hükmeden Millet Türkler*. İstanbul: Bilge Karınca Yayıncılık.
- Başgil, A. F. (1962). *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Cin, H., & Akgündüz A. (2011). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Demirci, M. (2005). Emevilerden Abbasilere Geçiş Sürecinin Bir Tanığı: Abdullah İbnü'l Mukaffa ve Risaletü's Sahabesi. *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 117-148.
- Doğan, N. (2018). *Toğarma'nın Çocukları*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Fadlan, A. (2015). bin İ. *Seyahatname*. Çeviren Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İnan, A. (1952). *Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları*. Snkara: İl. FD..
- Karaman, H. (2011). *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayınları.
- Kılıç, M. T. (2008). *İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Köseoğlu, N. (1991). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Liebesny, H. J. (1972). Comparative Legal History: Its Role in the Analysis of Islamic and Modern. *American Journal of Comparative Law*, 41-52. [Crossref]
- Merçil, E. (2015). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Onar, S. S. (1942). *İdare Hukuk*. İstanbul.
- Orkun, H. N. (1987). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara.
- Özbudun, E. (1993). *Türk Anayasa Hukuk*. Ankara.
- Sargin, İ. (2001). *İslam Hukuk Tarihinde Devlet ve Fonksiyonları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Terzioğlu, A. H. (2018). *Bir Devlete Adını Veren Ata, Selçuk Bey*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Terzioğlu, A. H. (2013). *Büyük Hun Hanı Mete Han*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Terzioğlu, A. H. (2016). *Hunlar'da Çılgındı*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Turan, O. (1979). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Üçok, C, Ahmet M., & Gülnihal B. (1999). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Yılmaz, Y. (2018). *Osmanlı Devleti'nde Batıcılık Fikri ve Hukuk Sistemine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Kamu Hukuku ABD.
- Zengin, Z. (2019). *Selçuklu Dönemindeki Siyasetnamelerin Işığında Türk Hukuk Anlayışı*. Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi SBE.

Sosyal Hizmet Araştırma ve Uygulamalarında Odak Grup Tekniğinden Yararlanma

Benefitting from Focus Group Technique in Social Research and Practice

Büşra USLU AK

Toplum Merkezleri ve Yerel İnisiyatifler Projesi, Alman Uluslararası İş Birliği Kurumu, Ankara, Türkiye

ÖZ

Sosyal hizmet bağlamında, çeşitli sosyal araştırma yöntemleri kullanılmaktadır. Nicel, nitel veya karma araştırma yöntemleri ile anketlerden eylem araştırmalarına kadar genişletilmiş bir yelpazede birçok veri toplama tekniğinden yararlanılabilir. Bu çalışmanın amacı, bu geniş araştırma tekniği yelpazesinden olan odak grup görüşmeleri tekniği hakkında olup, sosyal hizmet uzmanları ve araştırmacıları için sosyal hizmet araştırma ve uygulamalarında destek olacağı düşünülen çerçeve bilgiyi sunmaktır. Bu bağlamda, odak grup tekniğinin ne olduğu, planlama ve uygulamanın nasıl olması gerektiği ile ilgili alanyazın taraması sunulmuştur. Bunun yanında, odak grup görüşmelerinde veri toplama ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiş olup, odak grup görüşmelerinin avantaj ve dezavantajları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet araştırması, odak grup tekniği, odak grup görüşmeleri

ABSTRACT

Various social research methods can be used in the field of social work. In this context, many data collection methods can be used in an expanded range from quantitative, qualitative or mixed research approaches and from questionnaires to action research. The aim of this study is to present the focus group interview technique, which is one of this wide range of research techniques, and to provide framework that is thought to support social work professionals and researchers in their research and practice. In this context, a literature review on focus group technique, its planning and implementation have been presented. In addition, information on the collection and the analysis of data from focus group interviews has been included. Finally, the advantages and disadvantages of focus group interviews have been discussed.

Keywords: Social work research, focus group technique, focus group interviews

Giriş

Araştırma yapmak, sosyal hizmet disiplini için çok önemli bir unsurdur. Sosyal hizmet bünyesinde yapılan araştırmalar, sosyal hizmet uzmanları açısından son derece önemli bir kaynak olmalarının yanında pek çok örnekte bu önemlerini kanıtlamışlardır (Krysyk & Finn, 2010). Sosyal hizmet araştırmasına özgü olan en önemli unsurlardan biri, araştırmanın amaçlarının bireylerin ve grupların sosyal koşullarını iyileştirmekle ilgili olmasıdır. Bununla birlikte sosyal hizmet araştırmasının gayesi, bilgiyi uygulamalı olarak ortaya koymaktır; yani bahse konu araştırmayı, sosyal hizmet bünyesindeki uygulamaları biçimlendirecek bir bilgi aracı olarak kullanmaktır (Krysyk & Finn, 2010). Sosyal hizmet uzmanları, çeşitli sosyal sorunları çözmede olumlu yönde değişimi amaçlamaktadırlar. Bu nedenle araştırmayı doğru bilgiye ulaşma yolu olarak kullanmak, sosyal hizmet uygulamasının istedik etkiyi yaratıp yaratmadığına, bu etkinin olumlu olup olmadığına, gerekli etkilere ne zaman ve nasıl ulaşılacağına dair bir değerlendirme sağlar. Sosyal hizmet araştırması, müracaatçıların veya toplulukların ihtiyaçlarını anlamak; sosyal politikaların etkilerini değerlendirmek veya belirli sorunları çözmek gibi amaçlarla sosyal hizmet programlarının, uygulamalarının, müdahalelerinin değerlendirilmesi veya iyileştirilmesi için geçerli bilimsel temeli sağlamayı amaçlar (Rubin & Babbie, 2010).

Sosyal hizmet bağlamında çeşitli sosyal araştırma yöntemleri kullanılması mümkündür. Nicel, nitel veya karma araştırma yaklaşımları ile anket araştırmalarından eylem araştırmalarına kadar genişletilmiş bir yelpazede birçok veri toplama yönteminden yararlanılabilir. Bu çalışmanın amacı, bu geniş araştırma tekniği yelpazesinden biri olan odak grup görüşmeleri tekniği hakkında olup, sosyal hizmet uzmanları ve araştırmacıları için sosyal hizmet araştırma ve uygulamalarında destek olacağı düşünülen çerçeve bilgiyi sunmaktır.

Odak grupları başlangıçta “odaklanmış görüşmeler” veya “derinlemesine grup görüşmeleri” olarak nitelendirilmiştir. Radyo programlarına izleyicilerin tepkisini değerlendirmek için II. Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilmiştir (Stewart & Shamdasani, 1990). Başka bir kaynağa göre ise, odak grup görüşmeleri 1920'ler-

Geliş Tarihi/Received: 01.01.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 17.01.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Büşra USLU AK

E-posta: dr.busrausluak@gmail.com

Cite this article: Uslu Ak, B. (2022).

Benefitting from focus group technique in social research and practice. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 9-14.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

de Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de sosyal bilimler araştırmalarında kabul görmüş ve yaygın olarak kullanılan bir toplama yöntemi olarak ortaya çıkmıştır (Morgan, 1998). Başlangıcı hakkında fikir birliği olmasa da uzun zamandır sosyal bilimciler, odak gruplarının, insanların bir konu hakkında belirli inançlara nasıl ve neden sahip olduklarını anlamada yararlı olduğuna ortak kanaat getirmişlerdir.

Odak grubu, belirlenmiş ya da odaklanılmış bir konuyla ilgili bilgi edinmek amacıyla grubu ve onun etkileşimini kullanan moderatör aracılığıyla bir araya getirilen, benzer ilgi veya karakteristiklere sahip olan etkileşim halindeki kişilerden oluşan grup olarak tanımlanabilir. Bunun yanında, Morgan (1998) bahse konu odak gruplarını eğitim seminerlerinden, komite toplantılarından, ortak karar alma ve fikir ortaklığı oluşturma oturumlarından, destek gruplarından, terapi seminerlerinden, halka açık organizasyonlardan ve açık topluluk toplantılarından ayırmanın altını özellikle çizmektedir. Kitzinger ve Barbour (1999) odak gruplarının, temel bileşeni olan araştırmacının bilgi üretmek için aktif olarak grup etkileşimini teşvik etmesi yönünden diğer görüşme tekniklerinden ayrılabilirliğini vurgulamıştır.

Odak grup, bir veya daha fazla moderatörün belirli konuya yönelik yapılandırılmış bir tartışmayı kolaylaştırdığı bir grup mülakatı türüdür aynı zamanda bir amaçlı bir grup görüşmesidir. Genel itibarıyla beş ila on arasında katılımcının kişisel ve toplu bakış açıları ve tecrübelerinin formüle edilmesine, tartışmasına ve iyileştirmesine olanak tanır. Odak gruplarının gayesi, öncelikle belirli insan grupları arasındaki tecrübe ve bakış açılarındaki farklılık ile benzerlikler hakkında bilgi toplamaktır. Odak grup yöntemi, sosyal hizmet araştırmalarında farklı biçimlerde kullanılabilir. Bunlara örnek olarak, proje veya programları geliştirme veya değerlendirmesi, sosyal hizmet ihtiyaçlarının değerlendirilmesi, müracaatçı memnuniyetinin değerlendirilmesi, sosyal hizmet kurumunda çalışan personel için hizmet-içi eğitiminin tasarlanması, bir hedef gruptaki örneğin gençler için gönüllülük uygulamaları tasarlanması gösterilebilir (Krysiak & Finn, 2010; Linhorst, 2002).

Odak grup görüşme yönteminin uygulama aşaması, belirli hedefe ve bağlama göre farklılık gösterebilir. Odak grupları, yüksek düzeyde yapılandırılmıştan serbest akışa farklı yapılandırma dereceleriyle, görüşme kolaylaştırıcılığında fotoğraflar, farklı materyaller veya başka araştırma bulguları gibi farklı yönlendirmelerin kullanımıyla ve moderatörün görüşme esnasında pasif gözlemden aktif katılımına kadar farklılıklar gösterebilir.

Bir odak grubunda katılımcılar, odak grubun konusuyla ilgili belirli ortak özelliklere sahip oldukları için seçilirler. Moderatör, çalışmaya iştirak edenleri ortak bir fikir görüşüne varılmasına zorlamadan, birbirinden farklı algı ve bakış açıları teşvik eden hoşgörülü ve olumlu bir ortam yaratır (Krueger, 1988). Grup tartışması, algılardaki eğilimleri ve kalıpları belirlemek için ortak yönü bulunan katılımcılarla bir veya birkaç kez yapılabilir. Tartışmaların sistematik analizi, bir hizmetin odak grubu açısından nasıl anlaşıldığına dair ipucu ve görüşleri bünyesinde barındırabilir.

Linhorst (2002) odak grup görüşmeleri yönteminin kullanıldığı çalışmalar üzerine yaptığı bir meta-analiz çalışmasında odak grup yönteminin birçok akademisyen ve sosyal hizmet uzmanı tarafından refah hizmetlerinin yeniden şekillendirilmesi, HIV/AIDS vaka yönetimi sürecinin değerlendirilmesi, siyahi gençlik çeteleri ile sosyal hizmet müdahaleleri, çift ırklı kadınlar arasında ırksal kimlik gelişimi çalışmaları, düşük gelirli bireyler arasında gönüllülük çalışmaları ve ön-ergenlikte cinsel davranış çalışmaları gibi araştırma ve uygulamalarda kullanıldığını aktarmıştır.

Odak Grubun Planlanması

Araştırma modeli ve sorusu, odak grubunun nasıl oluşturulduğu hakkında rehberlik eder. İyi bir şekilde tasarlanmış olan odak grupları genelde bir ila iki saat arasında ve yukarıda belirtildiği üzere 5 ila 10 katılımcı içerir (Morgan, 1997). Bu aralığın mantığı odak grubu boyutunun, odak gruplarının yeterli katılımcı içermesi hedefinden kaynaklanmaktadır. Sağlanan bilgilerde çeşitlilik sağlanmalı fakat çok fazla sayılardan kaçınılmalıdır çünkü büyük gruplar, katılımcıların düşünceleri, görüşleri, inançları ve deneyimlerini paylaşmaktan çekince duyacakları bir ortam yaratabilir (Krueger, 1994).

Bir odak grup bir veya birden çok toplantıyı gerektirebilir. Benzer biçimde, farklı odak gruplarının sayısı da değişiklik gösterebilir. Ancak, birden fazla odak grubu kullanmak ya da aynı grupla birden fazla görüşme yapmak moderatörün veri doygunluğu derecesini değerlendirmesine olanak sağlayabilir. Moderatörle ilgili olarak ise Krueger (1994) odak grubun bir moderatör ekibine sahip olmasının ideal olduğunu belirtmiştir. Bu ekip normal şartlar altında bir moderatör ve bir yardımcı moderatör içermektedir. Moderatör görüşmeyi kolaylaştırmak, üyeleri konuşmaya teşvik etmek, aşırı konuşkan üyelerden ziyade diğerlerinin konuşmasına izin vermek ve tüm üyeleri katılmaya teşvik etmeden sorumludur. Çoğu durumda, moderatör grup katılımcılarına çeşitli sorular sorar. Ancak bunun yanı sıra moderatör, takım oluşturma egzersizi, beyin fırtınası egzersizi ve benzeri faaliyetlerden yararlanabilir veya katılımcılara uyarıcı bir materyal örneğin video klip gösterebilir ve onlardan buna yanıt vermelerini de isteyebilir. Yardımcı moderatörün sorumlulukları arasında ise ses veya video kaydı, not alma, grup toplantısı için elverişli bir ortam yaratma örneğin, geç gelenlerle ilgilenmek, herkesin bir sandalyesi olduğundan emin olmak, ikramlar için düzenleme yapmak, verilerin doğrulanmasını sağlamak ve veri analiz ve/veya yorumlamada moderatöre yardımcı olmak vardır (Krueger & Casey, 2000).

Odak gruplarının tasarımı ve uygulanması genellikle altı adımı içerir:

1. Odak grup için konuyu tanımlama;
2. İlgili katılımcı gruplarının belirlenmesi (Odak grupları tipik olarak bir tür amaçlı örnekleme stratejisi kullanır; hangi alt grupların dahil edilmesi gerektiğini bu aşamada belirlenmesi gereklidir);
3. Odak grup sırasında ele alınacak en dikkat çekici konuları listeleyen bir konu rehberi ve ihtiyaç halinde odak grubunu yürütme konusunda moderatöre talimatlar geliştirilmesi;
4. Moderasyon ekibini odak grubunun amacı, içeriği ve prosedürleri konusunda eğitmek;
5. Her odak grubu için katılımcıların etnik köken, cinsiyet veya kültürel olarak özel farklılıklarına göre ayrılmasını içerebilen koşulları dikkate alarak ilgili alt gruplardaki katılımcıları bilgilendirmek ve oturumları düzenlemek ve yürütmek;
6. Verilerin transkripsiyonu ve analizi. (Vaessen ve ark., 2020)

Odak Grup Tekniği ve Veri Toplama

Moderatör ve yardımcı moderatör tarafından alınan notlar, katılımcıların ses kayıtları gibi veriler odak grup görüşmesi sırasında toplanabilir. Odak grubu araştırmacıları, katılımcıların her birinin odak grup görüşmesi esnasında söylediklerini analizlerinde kullanır. Tüm bu veriler analiz edilebilir fakat analizin bitirilebilmesi için gereken zaman ve titizlik açısından fark yaratırlar. Transkript tabanlı analiz, verileri analiz etmede fazla titizliği ve yoğun zaman harcamayı gerektirir.

Bu yöntem, video kasetlerin ve/veya ses kayıtlarının transkripsiyonunu içerir. Krueger (1994), odak grubu toplantısı başına genellikle 50 ila 70 sayfa metinle transkripsiyonun neticelendiği belirtmektedir.

Bir odak grubundan gelen verileri analiz etmenin bir diğer yöntemi de kayıt tabanlı analizdir. Bu yöntemde araştırmacı odak grubunun kaydını dinleyerek kısaltılmış bir transkripsiyon oluşturur. Genel itibarıyla bu transkript, transkript tabanlı tam transkriptten çok daha kısadır. Bu tür bir analiz daha kolaydır çünkü araştırmacı, araştırma sorusu çerçevesinde ve yalnızca konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan kısımları yazıya döker. Nota dayalı analiz, odak gruptan, bilgi alma oturumundan ve moderatör ya da moderatör yardımcılarından gelen herhangi bir özet yorumdan alınan notların analizini içermektedir. Odak grubu ses kaydına ve/veya videoya kaydedilmesine rağmen, kayıt öncelikle araştırmacının ilgisini çeken alıntıları doğrulamak için kullanılır. Son olarak, bellek temelli bir analiz en az titiz olandır çünkü moderatörün odak grubundaki konuşulanları hatırlamasını ve bunları raporlaştırmasını içerir.

Nitel Veri Analizi Teknikleri ile Odak Grup Verilerinin Analizi

Leech ve Onwuegbuzie'nin (2007, 2008) çerçeveleri, odak grup datalarının analizini yapmak amacıyla kullanılabilir bazı nitel analiz tekniklerini önermektedir. Özellikle odak grup verileri kapsamında uygulanan teknikler, sürekli karşılaştırma analizi, klasik içerik analizi, bağlam içinde anahtar kelimeler ve söylem analizidir:

Sabit karşılaştırma analizi: Glaser ve Strauss (1967) tarafından geliştirilen ve sabit karşılaştırma yöntemi olarak da bilinen bu analiz ilk olarak gömülü kuram (grounded theory) araştırmasında kullanılmıştır. Leech ve Onwuegbuzie'nin (2008) tartıştığı gibi, bahse konu analiz yöntemi, odak grubu verileri dâhil olmak üzere pek çok veri türünü analiz etmek amacıyla da kullanılabilir.

Sabit karşılaştırma analizi üç ana aşama içerir. İlk bölüm açık kodlama aşamasıdır. Bu aşamada veriler küçük birimlere bölünür. Araştırmacı bölünen birimlerin her birine tanımlayıcı ya da kod ekler. İkinci aşama veya eksenel kodlamada eklenen kodlar kategorilendirilir. Üçüncü ve son aşamada seçici kodlama yapılarak araştırmacı, bir ya da daha fazla tema geliştirir (Strauss & Corbin, 1998).

Aynı çalışmada birden fazla odak grup bulunduğunda, odak grup verileri sürekli karşılaştırma analizi yöntemiyle analiz edilebilir. Birden fazla odak grubunun veri analizi, temaların anlamlılığını değerlendirmek ve temaları rafine etmek için ek örnekleme yapıldığı zaman kuramsal örnekleme için yardımcı olur (Charmaz, 2000). Bu sayede araştırmacılar, bir gruptan toplanan temaların diğer gruplardan da ortaya çıkıp çıkmadığını incelemek amacıyla çeşitli grupları kullanabilir. Bu sayede, araştırmacının veri doyumuna ulaşmasına yardımcı olacaktır. Dolayısıyla, araştırmacıların çalışmalarını, temaları test edecek gruplara sahip olacak biçimde çoklu odak gruplarıyla tasarlamaları önem arz etmektedir.

Klasik içerik analizi: Sürekli karşılaştırma analizine benzeyen, klasik içerik analizi, verilerin daha küçük parçalarının oluşturulmasını ve ardından her grup için bir kod yerleştirilmesini içerir. Ancak, sürekli karşılaştırma analizinde olduğu gibi kodlardan bir tema oluşturmak yerine klasik içerik analizinde kodlar daha sonra benzer gruplara yerleştirilir ve sayılır. Morgan'ın (1997) üç maddeli kodlama çerçevesi içerisinde, klasik analizin üç yöntemi bulunmaktadır.

(a) Araştırmacı, her katılımcının belirli bir kodu kullanıp kullanmadığını belirleyebilir.

(b) Araştırmacı, her grubun belirli bir kodu kullanıp kullanmadığını belirleyebilir.

(c) Araştırmacı belirli bir kodun tüm örneklerini tanımlayabilir.

Araştırmacılar, bu yolların hepsinden yararlanarak her bir kodun sıklığı ile ilgili bilgiye ve her kodun derinlemesine açıklamalarına ulaşabilirler.

Bağlam içinde anahtar kelimeler: Bağlam içinde anahtar kelimelerin amacı, sözcüklerin diğer sözcüklerle bağlam içerisinde nasıl kullanıldığını ortaya çıkarmaktır. Yani, bağlam içinde anahtar kelimeler, kelimenin kullanım kültürünün bir analizini temsil etmektedir (Fielding & Lee, 1998). Bağlam içinde anahtar kelimelerin altında yatan temel varsayım, insanların aynı kelimeleri farklı şekilde kullanmasıdır ve bu, kelimelerin bağlam içinde nasıl kullanıldığının incelenmesini gerektirir. Ayrıca, kelimeler içindeki bağlamlar, odak gruplarının etkileşimli yapısı sebebiyle odak gruplarında ayrıca önemlidir. Bu nedenle, bir odak grubu üyesi tarafından söylenen her kelime, bir fonksiyon olarak yorumlanmamalıdır ve odak grubu sırasında söylenen diğer tüm kelimeleri hesaba katarak yorumlanmalıdır. Klasik içerik analizindeki gibi, bağlam içinde anahtar kelimeler odak gruplarında (yani grup arası analiz), bir odak grup içerisinde (yani grup içi analiz) ya da bir odak grubundaki bir birey için uygulanabilir. Bağlam içinde anahtar kelimeler, her bir anahtar sözcükten önce ve sonra görünen sözcükleri analiz ederek temaların ve teorinin geliştirilmesinde merkezi olarak kabul edilen kelimelerin bağlamsallaştırılmasını içerir ve bu da kelime kullanım kültürünün bir analizine yol açar (Fielding & Lee, 1998).

Söylem analizi: Söylemsel psikoloji olarak da bilinen bir tür söylem analizi Britanya'da, sosyal etkileşimi ve biliş anlamak için insanların günlük olarak nasıl iletişim kurduklarını incelemenin önemini altını çizen Potter ve Wetherell önderliğindeki bir grup sosyal psikolog tarafından geliştirilmiştir (Potter & Wetherell, 1987). Genel olarak, bu tür bir söylem analizi, temsili veya benzersiz dil kullanım bölümlerini veya bileşenlerini (örneğin, bir odak grup transkriptinin birkaç satırı) seçmeyi ve ardından bunları, toplum, topluluk, kurumlar gibi öğelerin sürümlerinin nasıl olduğunu incelemek için ayrıntılı olarak analiz etmeyi içerir. Daha spesifik olarak, Cowan ve McLeod (2004), söylem analizinin üç temel varsayım üzerinde çalıştığını kavramsallaştırmıştır:

(a) Antirealizm: İnsanların tanımları gerçekliğin doğru veya yanlış tasvirleri olarak kabul edilemeyeceği ile ilgilidir.

(b) İnşacılık: İnsanların yapılarının nasıl oluşturulduğu ile ilgilidir.

(c) Yansıtma: İnsanların söylemlerinde yansıtmaya başvurabileceği ile ilgilidir.

Söylem analizi, araştırmacının, retorik organizasyon, değişkenlik, hesap verebilirlik, konumlandırma gibi yönleri içeren bir analitik araç setinin geliştirildiği dil kullanımına duyarlılığına bağlıdır (Cowan & McLeod, 2004). Potter'a (2004) göre, söylem analistleri "eylemleri gerçekleştirmek amacıyla versiyonların ve ifadelerin toplanmasına özel bir odaklanma" oluştururlar.

Dili kullanırken bireyler eleştirme, destekleme ya da sorgulama gibi farklı eylemlerde bulunurlar. Dil, daha sonra gerçekleştirilen işleme göre değişir. Bu sebeple değişkenlik, kişilerin farklı sosyal eylemleri ve söylemsel yapıları gerçekleştirmeleri amacıyla kullanılabilir. Söylem analisti, bireylerin kendi tecrübe, olay, konum ve benzeri versiyonları için hesap verebilirliği nasıl kullandıklarını belirlemek amacıyla kelime ve cümleleri inceler.

Konumlandırma, konuşmacıların birbirlerini konumlandırma eğilimini belirtmektedir. Bu eğilim sosyal anlatı ve rollere göre belirlenebilir. Örneğin, bir öğrencinin konuşma tarzı onu acemi olarak konumlandırabilirken, öğretmenin konuşma şekli ise onun bir uzman olduğunu gösterebilir.

Söylem kavramı, varlıkları ilişkilendirmenin ve tanımlamanın sağlam temellere dayanan yollarını belirtmektedir. Cowan ve McLeod (2004) söylem analizi yöntemlerinin uygulanmasının, gözden kaçan sosyal etkileşimlerde ortaya çıkan süreçlerin eleştirel bir biçimde tekrar okunmasını gerektirebileceğini belirtmişlerdir. Söylem analizi, odak grup verilerinin analizine uygundur çünkü bu datalar, odak grup iştirakçileri arasında oluşan söylemsel etkileşimlerden kaynaklanır.

Odak Grup Görüşmeleri Tekniğinin Avantaj ve Dezavantajları

Sosyal bilimciler, odak gruplarını kullanarak birçok fayda elde edebilir. Öncelikle bu teknik birden çok katılımcıdan veri almak maksadıyla ekonomik, hızlı ve verimli bir uygulamadır (Krueger & Casey, 2000). Bu sebeple nitel bir araştırmadaki katılımcı sayısını potansiyel şekilde artırmaktadır. Bu tekniğin bir diğer olumlu yönü de sosyal yönelimli ortamdır (Krueger & Casey, 2000). Ayrıca, aidiyet duygusu, katılımcıların gruba bağlılık hissini artırabilir (Peters, 1993) ve bilgi paylaşmak maksadıyla kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olabilir. Katılanlar arasında oluşan etkileşimler, önemli verilerin ortaya çıkmasını sağlayabilir (Morgan, 1988). Bu durum doğal paylaşımlara yön vererek katılımcıların şahsi problemlerini konuşabileceği ve olası çözümler sunabileceği bir alan sağlayabilir (Duggleby, 2005).

Odak gruplarının önemli bir gücü, farklı görüşlerin paylaşılmasına ve tartışılmasına izin verebilmeleridir, böylece yeni anlayışlar ve görüşler ortaya çıkabilir ve şekillenebilir. Bu bilgiler, daha az etkileşimli olan diğer veri toplama yöntemlerine nazaran elde edilmesi zor içgörü ve bulgular üretebilmektedir. Dolayısıyla odak grupları, işbirlikçi değerlendirme yaklaşımlarına da katkı sağlamaktadır. Bunun yanında, kimi hassas grupların üyeleri, görüşlerini dışarıdan bir moderatör ile bire bir görüşmekten ziyade akranlarının yanında konuşma konusunda daha rahat hissedebilirler.

Odak grup esnasında iştirakçilerin iletişimi, kişisel görüşmeler ya da anket araştırması kullanılarak elde edilemeyen bilgiler sağlamak için Genellikle odak grupları, araştırma soruları üzerine kapsanan, beklenmeyen veya yeni bilgileri ortaya çıkarmada etkilidir (Ansay ve ark., 2004). Odak grup görüşmelerini birbirinden farklı gruplarla yinelenmek, cevaplardaki eğilimleri ve kalıpları belirlemeyi mümkün kılmaktadır (Kryzik & Finn, 2010). Odak grubu, sınırlı bir süre içinde zengin bilgilerin toplanmasına olanak tanır. Bir odak grubu beş veya daha fazla katılımcıyı içerir, bu nedenle diğer nitel yöntemlere kıyasla daha büyük örnekleme ulaşmayı kolaylaştırır.

Odak grubu, sözlü ve sözlü olmayan bilgiler sağlayarak toplanan dataların çoğulluğunu artırmaktadır. Odak grupları temel veri kaynağı ve diğer araştırma yöntemleriyle birleştirilerek kullanılabilir (Morgan, 1997). Örneğin, anket araştırmasından önce soru formunun verimli bir şekilde oluşturulması için gereken bilgileri toplamak için odak grupları kullanılır.

Odak gruplarının çeşitli dezavantajları da bulunmaktadır. Odak grup etkinliğini pratik olarak düzenlemek kolay olmayabilmektedir. Araştırmacının belirlenmiş bir zamanda tartışmaya iştirak etmesi için bir grup bireyi yönetmesi gerekir. Bir grup insanla görüşmek amacıyla özel bir oda ve ortama ihtiyaç duyulmaktadır. Toplanan verilerin eksiksizliğini sağlamak maksadıyla veri kayıt donanımı gereklidir. Bunun yanında, odak grubunu denetlemek beceri ve tecrübe gerektirmektedir. Moderatör, katılımcıların tepkileri, baskınlığı veya pasifliği, potansiyel çatışmalar veya diğer beklenmedik sonuçlarla etkili bir şekilde başa çıkmaya hazırlanmalıdır. Ayrıca grup dinamikleri, katılımcıların duygularını ya da ihtiyaçlarını tam olarak yansıtmayabilecek şeyleri söylemelerine yönelik baskılara yol açabilir (Rubin & Babbie, 2010).

Odak grup yönteminin bir başka zorluğu, veri analizi bölümüyle alakalıdır. Odak grup çalışması, ilerlemesi zaman alan ve öznel bakımdan hassas olan kapsamlı nitel bir veri üretmektedir. Odak grupları, özellikle birkaç odak grubu yürütüldüğünde tutarsız ya da çelişkili bilgiler sağlayabilir.

Odak gruplarında değerlendirilecek soru sayısı, grup tartışmasının zaman alıcı yapısı ve kaçınılmaz olarak meydana gelen yeni veya ilgili alanların araştırılması nedeniyle az olma yönelimindedir. Bunun yanında odak gruplarında, grubun konu üzerinde kalmasını sağlamak, zamanlama, araştırma ve duraklamaları uygun şekilde kullanmak ve birkaç grup üyesinin üstünlüğünü önlemek için eğitilmiş bir moderatör gerektirir. Ayrıca, odak grubu verilerinin analizi karmaşık ve zaman alıcıdır. Odak gruplarından alınan ses kayıtlarını, yazılı transkriptleri veya yazılı notları incelemek önemli bir zaman alır ve ardından araştırmacı tartışmayı grup etkileşimi bağlamında yorumlamalıdır. Odak grupları aynı zamanda birçok etik zorluğu da beraberinde getirir. Bunların en önemlisi, bir grup ortamında önemli ölçüde daha zor olan gizliliği korumaktır. Kitzinger ve Barbour (1999), odak gruplarının kötüye kullanım potansiyeli konusunda uyarıda bulunmaktadır. "Herhangi bir araştırma yönteminde olduğu gibi dikkatsiz veya uygunsuz kullanıma açıktır, sonuçlar manipüle edilebilir ve araştırmacının öznel istismar edilebilir".

Katılımcılar arasında anlaşmaya varmak amacıyla odak grupları yapılmamaktadır. Aksine, çeşitli bakış açıları oluşturulması konusunda uygundur. Odak grup faaliyetleri bir araştırma yöntemidir. İştirakçilerin hal ve hareket tarzlarını ya da bilgilerini dizayn etmek, onları bilgilendirmek veya etkilemek amacıyla değil, araştırma maksadıyla kullanılmalıdır. Ayrıca, grup karması bir tür güç ilişkisi içinde olduğu zaman veya katılımcıların bir tartışmanın sorularını ele almak için yeterli bilgi veya deneyime sahip olmadığı durumlarda odak grupları kullanılmamalıdır (Linhorst, 2002). Ayrıca hassas konular bağlamında gizlilik garanti edilemediğinde de odak grup görüşmeleri tercih edilmemelidir. Diğer bir dezavantaj ise planlama aşaması veya mesafe engelleri gibi lojistik zorluklar nedeniyle istenen katılımcıları bir araya getirememeye olabilir. İstatistiksel veriler gerektiğinde odak grupları uygun olmamaktadır. Odak grup katılımcılarının sayısı evreni temsil edebilecek bir örneklem oluşturmak için çok küçüktür. Ayrıca, odak grupları çalışmalarını istatistiksel verilere kolayca yansıtılamayan katılımcıların inançları, tutumları ve motivasyonları hakkında derinlemesine bilgi elde etmek için kullanılır. Bu kısıtlama ve dezavantajlar düşünüldüğünde, sosyal hizmet araştırmacıları, odak grupları çalışmalarının faydalı bir şekilde bilgi sağlayıp sağlamayacağını ve mesleğin hizmet ettiği savunmasız nüfusu koruyup korumayacağını dikkatlice değerlendirmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Sosyal hizmet, içerdiği hizmet ve uygulamalar açısından çok geniş bir disiplin ve meslektir. Sosyal hizmet uzmanları ve araştırmacıları için, odak grup görüşmeleri yöntemi sosyal hizmetin çeşitli alanlarında yaygın olarak uygulanabilir. Ayrıca odak grupları, yalnızca bir yöntemden daha güçlü olan çok yöntemli yaklaşımlar içerisinde nitel ve nicel yöntemlerle birleştirilebilir. Bunların yanı sıra odak gruplar, müracaatçıları güçlendirmek ve eğitmek amacını gütmese de odak grup görüşmelerinin bu yönde ek faydaları olabilir. Öncelikli hedef, konu hakkında araştırma yapmak değilse odak grup tekniği kullanılmamalıdır. Odak grup çalışmaları, tutumları değiştirmek, çatışmayı çözmek veya iletişimi geliştirmek gibi neticelere yol açsa da, önceliği nitel veri toplamaktır.

Sosyal hizmet araştırmacıları, odak gruplarının daha da geliştirilmesini teşvik etme kapasitesine sahiptir. Bu, kısmen mesleğin ele aldığı çok çeşitli konulara, mesleğin hizmet verdiği çeşitli gruplara, mesleğin güçlendirme vurgusuna ve çevre-içinde-insan bakış açısına dayanmaktadır. Sosyal hizmet araştırmacısının odak gruplarına katkı yapması için, sosyal hizmet uzmanları ve araştırmacıları, odak gruplarını yürütme sürecini bilinçli olarak değerlendirmeli ve hem olumlu hem de olumsuz deneyimlerini akademik ve mesleki platformlarda rapor etmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ansary, S., Perkins D., & Nelson, C. J. (2004). Interpreting outcomes: Using focus groups for evaluation research. *Family Relations*, 53(3): 310-316. Erişim <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/fare.2004.53.issue-3/issu-etoc> 28.12.2020 [Crossref]
- Charmaz, K. (2000). *Grounded theory: Objectivist and constructivist methods*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (2nd ed., pp. 509-535). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cowan, S., & McLeod, J. (2004). Research methods: Discourse analysis. *Counselling & Psychotherapy Research*, 4, 102. [Crossref]
- Duggleby, W. (2005). What about focus group interaction data? *Qualitative Health Research*, 15, 832-840. [Crossref]
- Fielding, N. G., & Lee, R. M. (1998). *Computer analysis and qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine. [Crossref]
- Kitzinger, J., & Barbour, R. S. (1999) *Introduction: The challenge and promise of focus group*. içinde Rosaline S. Barbour and Jenny Kitzinger (eds) *Developing Focus Group Research: Politics, Theory, and Practice*, pp. 1-20. Thousand Oaks, CA: Sage. [Crossref]
- Krysiak, J. L., & Finn, J. (2010). *Research for effective social work practice*. 2nd ed. New York, London: Routledge. [Crossref]
- Krueger, R. A. (1988). *Focus groups: A practical guide for applied research*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Krueger, R. A. (1994). *Focus groups: A practical guide for applied research (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2000). *Focus groups: A practical guide for applied research*. Thousand Oaks (Calif.): Sage Publications.
- Leech, N. L., & Onwuegbuzie, A. J. (2007). An array of qualitative data analysis tools: A call for qualitative data analysis triangulation. *School Psychology Quarterly*, 22, 557-584. [Crossref]
- Leech, N. L., & Onwuegbuzie, A. J. (2008). Qualitative data analysis: A compendium of techniques for school psychology research and beyond. *School Psychology Quarterly*, 23, 587-604. [Crossref]
- Linhorst, D. M. (2002). A review of the use and potential of focus groups in social work research. *Qualitative Social Work*, 1: 208-227. Erişim: <http://qsw.sagepub.com/con-tent/1/2/208> 23.12.2020 [Crossref]
- Morgan, D. L. (1988). *Focus groups as qualitative research*. Newbury Park, CA: Sage.
- Morgan, D. L. (1997). *Focus groups as qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage. [Crossref]
- Morgan, D. L. (1998). *The focus group guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage. [Crossref]
- Peters, D. A. (1993). Improving quality requires consumer input: Using focus groups. *Journal of Nursing Care Quality*, 7, 34-41.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.

- Potter, J. (2004). *Discourse analysis as a way of analyzing naturally occurring talk*. In D. Silverman (Ed.), *Qualitative research: Theory, method, and practice* (pp. 200–221). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rubin A., & Babbie, E. (2010). *Essential research methods for social work*. 2nd ed. Belmont (Calif.): Brooks/Cole: Cengage Learning.
- Stewart, D. W., & Shamdasani, P. N. (1990). *Focus groups: Theory and practice*. Applied Social Research Methods Series, Vol. 20. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Vaessen J., Lemine S., & Befani B. (2020). *Evaluation of international development interventions: An overview of approaches and methods*. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank Washington, 20433. [\[Crossref\]](#)

A Study of Digital Natives' Tendency to Digital Games in the Context of the Consumer Society

Tüketim Toplumu Bağlamında Dijital Yerlilerin Dijital Oyunlara Yönelimi Üzerine Bir İnceleme

Elifnur TERZİOĞLU

Atatürk University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Publicity, Erzurum, Turkey

ABSTRACT

With the infiltration of world variables into life, societies have begun to approach each issue from a different perspective. Consumption has started to reach quite different dimensions especially with the development of communication technologies and becoming difficult to control. This development process not only experienced in new communication technologies, while affecting the consumer society also prepares the ground for the 21st century children, who are described as digital natives, to become a part of the consumption process. The concept of play, which is an important element of childhood, has also undergone an important change and transformation process from the past to the present, and even with the effect of communication technologies, games have been transferred to digital environments. The games on these digital platforms create a need for child users and child users are encouraged to consume in this way. The aim of this study is to analyze the consumption trend of today's children, who are considered as digital natives, towards consumption through digital games with the qualitative content analysis method and to reveal the consumption effect of digital games on the child user.

Keywords: Consumption society, digitalization, digital natives, kids, digital game

öz

Dünya değişkenlerinin giderek hayatın içine sızması ile toplumlar her konuya farklı bakış açısı ile yaklaşmaya başlamışlardır. Özellikle iletişim teknolojilerinin giderek gelişmesi ve kontrol edilmesi güç haline gelmesi ile birlikte tüketim de oldukça farklı boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Yeni iletişim teknolojilerinde yaşanan bu gelişim süreci, tüketim toplumuna etki ederken özellikle dijital yerli olarak nitelendirilen 21.yüzyıl çocuklarının da tüketim sürecinin bir parçası haline gelmesine zemin hazırlamaktadır. Çocukluk döneminin önemli bir unsuru olan oyun kavramı da bu süreçten payını alarak önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiş ve iletişim teknolojilerinin de etkisiyle birlikte oyunlar dijital ortamlara taşınmıştır. Bu dijital platformlardaki oyunlar, çocuk kullanıcılarına yönelik ihtiyaç doğurmakta ve çocuk kullanıcılar bu şekilde tüketime teşvik edilmektedir. Bu çalışmanın amacı dijital yerlilerin bir parçası olarak nitelendirilen günümüz çocuklarının dijital oyunlar aracılığıyla tüketim yönelişlerini nitel içerik analizi yöntemiyle analiz ederek dijital oyunların çocuk kullanıcı üzerindeki tüketim etkisini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim toplumu, dijitalleşme, dijital yerliler, çocuk, dijital oyun

Introduction

Do we live in the digital world or is the digital world inside us? The continuity of need since the existence of human beings has led societies to some production and consumption dynamics, first in primitive and agricultural societies, and then in industry and information societies, especially the concept of consumption has been in a continuous transformation. Looking at the basis of economic events, it is seen that there is a system of social relations in which technological processes take place, and therefore agriculture, industry and information societies tend to produce by discovering technology. Although the most important feature of the information society is to obtain information and to carry out some production with this knowledge, the increase in different production activities in different regions of the world with the developments in economic, cultural, social and technological fields in recent years causes different consumption behaviors. The execution of production and consumption dynamics in different areas is not only a development and change specific to the region, but the individual, who is in constant interaction, becomes more active in the society due to the development of communication technologies and the intensification of transportation and cultural interactions. As a result of this interaction and change, as today's consumption has evolved from a modern structure to a post-modern structure and has entered into change and transformation, it is no longer needed and the search for identity has started to be used as an indicator of entertainment, reputation and even power. Changes in the consumption habits of social life create a trend towards digital consumption from traditional consumption with digitalization. In this context, with the increase in the number of

Received/Geliş Tarihi: 26.02.2021

Accepted/Kabul Tarihi: 19.01.2022

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:

Elifnur TERZİOĞLU

E-mail: elifnur_88@hotmail.com

Cite this article: Terzioğlu, E. (2022).

A study of digital natives' tendency to digital games in the context of the consumer society. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 15-20.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

users benefiting from new communication technologies, the ease of reaching target audiences belonging to different demographic groups is provided. As users, individuals affected by this digital consumption undoubtedly constitute children who directly interact with digital media and represent digital natives. Digital natives represent the new generations that open their eyes to the world in the digital media environment and grow with this environment, generally called the internet or net generation (Prensky, 2001). With the children representing the new generation, the concept of childhood is now digitalized and reproduces itself. It is expressed as the indispensable and most effective tool of childhood culture (Sormaz & Yüksel, 2012). With the digitalization of games, the consumption of digital indigenous games reaches a different dimension and opens the doors of the virtual world to children. It is stated that digital games, which appear as a result of the new communication technology and seem to have various social purposes such as entertaining and spending time, actually play an active role in the delivery of consumption messages and cause children to be positioned as consumers and the formation of various attitudes and behaviors in this context. In this respect, the content produced with the consumption messages transmitted in digital games, which occupy a large place in the lives of digital domestic child users, highlights the effects of the consumer society on child users. In this study, the orientation of children who are in the digital indigenous position in the consumer society to digital games and how these games are turned into potential consumers through the messages they convey will be examined by qualitative content analysis method.

Digital Natives' Journey to Consumption with Digital Games

Technology, which is no longer needed for human beings and has become one of the basic life resources, affects all living spaces from communication to transportation, from education to health and entertainment. According to Erkan (2000), when looking at the basis of economic events, it is seen that there is a social relations system in which a technological process takes place. For this reason, agriculture, industry and information societies have an effort to discover technology and produce technology, and technology is a tool for everything people can learn in their lives throughout their lives (Bredenkamp, 2018). Thanks to technology, the rapid progress of interaction with digital tools affects the lives of billions of people around the world and children are the most affected by this interaction. Children of today are in interaction with the digital world from the moment they are born (Brito et al., 2017; Plowman & McPake, 2013). However, as they get older, digitalization begins to affect children's lives more (Chatfield, 2013; Kol, 2017; Lauricella et al., 2015; Nevski & Siibak, 2016; Rideout, 2017; UNICEF, 2017). In the virtual world, the digital generation, which is mostly made up of online individuals, has brought different concepts with it. While researchers describe this new community that spends most of their time using the internet and other technologies as generation Z (McCrinkle, 2006), internet generation (Oblinger & Oblinger, 2005), students of the new millennium (Pedró, 2006), technological native (Monereo, 2004) and digital native (Prensky, 2001). However, the concept of digital native, expressed by Marc Prensky, has become a very popular term in recent years. Gibson, Koontz, and Van Den Hende (2008) state that the birth of digital natives took place in 1987 and that this new generation, born in the late 1980s, was familiar with online environments and fell asleep while playing with game consoles. Prensky (2001), on the other hand, emphasizes that the mother tongue of digital natives is digital computers, video games and the internet, and even today's children have changed dramatically in recent years, and the new generation of children are native speakers who can speak the language of digital devices. Palfrey and Gasser (2008) added the third group to the digital generation and created the concept of digital settler, in addition to Prensky (2001), who expressed the people who used new technologies at certain periods of their time as digital immigrants, even if they were not born in the digital world. Digital settlers refer to individuals older than digital natives and digital immigrants. Both digital natives, digital immigrants and digital settlers benefit more or less from new communication technologies. Digital generations in the consumption society have started to move from traditional consumption practices to digital consumption. With this changing dynamism, children's understanding of play changes and transforms into new structures and traditional game preferences are replaced by digital games (Sapsağlam, 2018). Digital tools are the forefront in children's lives as well as in the daily routines of each individual (Bozkurt, 2014). With the increase in the variety of digital tools, it is seen that today's children, who constitute the main characters of digital natives, use these tools actively and in this direction, both their creativity and problem-solving skills are supported and they have fun (Chiong & Shuler, 2010; Lieberman et al., 2009). These children, who opened their eyes to the digital world, have now abandoned traditional games and started to focus more on digital games that are realized through digital tools such as computers, mobile phones and game consoles. The differentiation of games in terms of form and content are the basic elements that distinguish digital games from traditional games (Hazar, 2018). While the place of television has been in the lives of people for a long time in the rapid change and transformation that has taken place from the past to the present, the

Figure 1.
Digital 2021 Global Overview Report (We are Social Report, 2021).

internet has become an indispensable place in all areas of the lives of individuals by making a serious difference in the 1990s. According to the We Are Social Digital (2021) report, it is seen that 4.66 billion people use the internet worldwide and social media users exceed 4 billion. Looking at Figure 1, it is stated that approximately 60 percent of the world population spends time online and this rate has increased by 316 million, or 7.3%, since last year.

With digitalization taking such a large place in individual life, it becomes inevitable that social habits change direction. Internet use among digital natives starts from childhood, and 1.690 billion children aged 0-12 around the world access online media. However, the increase in children's age is parallel to their access to digital tools (Lauricella et al., 2015; Nevski & Siibak, 2016; Palaiologou, 2016). As can be seen in Figure 2, it is stated that individuals between the ages of 16 and 64 spend an average of 6 hours and 54 minutes online, and the average time spent for games is 1 hour

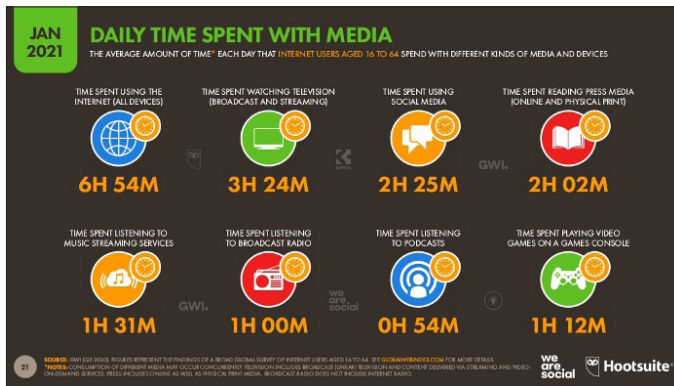

Figure 2.
Daily Time Spent with Media (We are Social Report, 2021)

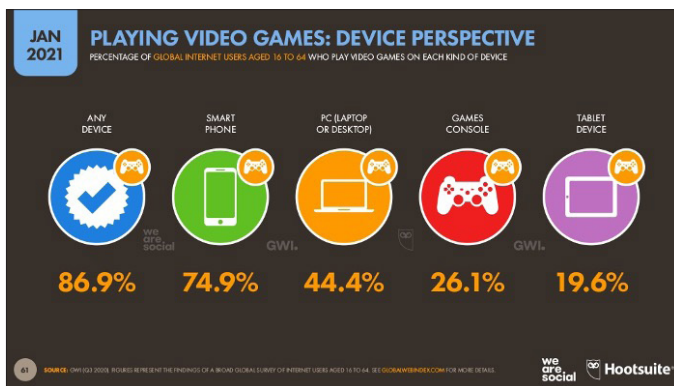

Figure 3.
Video Game Devices (We are Social Digital Report, 2021)

Figure 4.
Global Ecommerce (We are Social Report, 2021)

be seen in Figure 3, it shows that 86.9% can access digital games with any device and that there is no problem in reaching digital games that have become a part of daily life. In this context, it is possible to say that especially digital native children are made a part of consumption through these digital games that they can easily access and play an important role in changing their attitudes and behaviors in this direction and that they prepare the ground for more consumption of children.

In particular, it is inevitable for children to perceive the messages presented in online games, to create a certain need for products and services in children and to be mobilized for consumption. In this way, giving the feeling that it is imperative to meet the consumption need that is both benefiting from digital games as a social need and trying to be created within the game, unwittingly draws children into consumption (Tran & Strutton, 2013). For example, in most digital games, after a certain stage has progressed, a certain fee is required to see other stages. There are two factors that direct the consumption of digital games played by child users who fall into the digital domestic category. The first of these is in game advertising applications, which include video display advertisements that express advertising messages placed within the digital game and include product placements placed within the game subject. The other is interactive games designed by institutions and organizations called advergence to promote a product on its own website. Advergence

and 12 minutes. When digital games are considered as leisure or entertainment activities, it can be said that the time individuals especially digital native children spend on digital games is undeniably important.

In particular, the digitalization of everything and the ability to access all parts of the world with a single click drives societies into an inactive and passive lifestyle. As a result, individuals' thoughts and attitudes change and many life practices in daily life are shaped accordingly. Games, which are one of the basic life practices and especially indispensable to children, also take their share from this effect and change. It is seen that traditionalism was at the forefront before, but the games that changed shape with the digital world adapt to the virtual environment both in terms of playground, game tools and form and content. As can be understood from Marshall McLuhan's declaration "the medium is the message", it is as important as the content of the message which communication tool and channel is used in ensuring the effectiveness of messages (McLuhan & Fiore, 2012). When looking at digital games from this perspective, it can be said that it is much more effective to convey these consumption messages to consumers who are a part of the consumer society, especially to children born and raised in the digital world. Considering Gerbner's Cultivation Theory, it can be said that the consumption phenomenon created through the messages transmitted in digital games is easier to embed in the minds of digital natives than digital immigrants or digital settlers. The conclusion that George Gerbner wants to arrive at based on the difference between viewers who are more or less exposed to television in his research is similar to the result of the difference between those who are prone to digital games and those who are not (Yaylagül, 2014). It can be argued that the increase in the time and frequency of children playing digital games and being exposed to more consumption messages will be advantageous and effective in creating attitudes and behavior changes towards consumption.

Considering that playing digital games is a communication tool to escape from the monotony of life, sometimes to escape from the intensity of lessons and sometimes to provide social status in the context of the consumer society, it is stated that this sector is one of the rapidly growing sectors worldwide. Especially in America and China contributed to the rise of this sector and Turkey is also emphasized that this contribution from the affected about 30 million people in a serious interaction with digital games (Ankaraga.org, Date of Access: 2020; Dijital Oyun Raporu, 2020). It is possible to classify digital games in three categories: offline games, which include games played via game consoles or computers such as the PlayStation, online games that include games played through mobile devices or personal computers, and games played on social networks (Zepplinn.com, Date of Access: 14.02.2020). As can

aims to attract potential customers - mostly child users - to websites through games and direct them to consumption by enabling them to spend more time in this environment and creating product awareness (Kavoğlu, 2012). It is stated that digital children prepare a stimulating ground against consumption by matching the brand created through digital games and the messages conveyed by this brand with the product. By collecting data through advergaming, information such as the frequency of visiting the game site in a certain time period, the duration of the game, the number of people playing the game, and even the age range can be reached in a short time. It is stated that the game users especially children give detailed personal information without hesitation and adopt the product or service as a result of their experience, therefore they are prone to consumption (Tosun, 2010). Hogg and Vaughan (2011) stated that attitudes are not congenital, and therefore they are a part of social life, and that digital games are suited for developing consumption attitudes in this context. These digital game lovers, which especially digital native children learn and adopt step by step and extend to addiction, bring the phenomenon of consumption. When looking at the learning approaches of the individual who deals with consumer behavior in different aspects, it is seen that there are three approaches, namely cognitive, learning and habit-based, and the consumer performs the decision-making process based on these three approaches by evaluating the options directed to him (Tosun, 2010). Kar (2008), states that children between the ages of 2 and 7 constitute the initial period in which feelings and thoughts begin to form in the cognitive development process, that the concrete operations period in which social balance will be achieved includes children at the age of 7 and 12, and that the age range above 12 is the period of abstract processes dominated by cognitive and free thinking. It is seen that digital game creators pay attention to the development process of children, and therefore, although consumption messages are tried to be conveyed to users from an early age, they are more likely to fall on children aged 12 and over, who have an effect on feeling free, the feelings of proving and the attitudes and behaviors accompanying them. Progress in new communication technologies transforms especially children into potential consumers by engaging individuals who are users in the virtual environment with the real world. Consumption messages sent within digital games are presented to everyone regardless of user discrimination, and it is aimed to attract the attention of users to the products or services offered with these messages (Aktaş Arnas, 2005). All users are exposed to messages in digital games in order to create a certain attitude or behavior. Through these messages that direct consumption, users realize this consumption attitude even if not at that moment. However, as mentioned above, children's cognitive learning abilities are more open and broad than adults. For this reason, it can be said that it is easier for these children who are not alien to technology to consume the content offered in digital games without fear and without hesitation than digital immigrants and digital settlers.

Looking at Figure 4, it is seen that in the global world, internet users between the ages of 16 and 64 spend \$ 135.8 billion annually on video games for 2020 and now every individual buys something online almost every month. According to the GameByte Report (2020), 91% of children between the ages of 3 and 12 who spend money on digital games ask for permission from their families before making online purchases, and 27% of the reasons for purchasing these games are to customize or personalize the characters in the digital game. It is stated that 13 of them want to buy the product in order to reach other parts of the game. So much so that today's marketers pay special attention to digital games that include product placement. Kim and McClung (2010) state the reason for this as individuals adopt and easily remember the product placement messages they see in digital games compared to other communication tools.

Conclusion and Recommendations

With the digital world that can meet all the basic needs of users and produce solutions with the privileges they offer to individuals, the phenomenon of need is created in daily life, individuals are guided in this direction, thus making consumption an indispensable part of routine life. Reaching potential users in the technology world and within a social, cultural and competitive order, directing them by creating new attitudes and even changing their attitudes is possible with effective and strongly organized communication strategies. It is important to keep up with the dynamics of the age when using these communication strategies. Because technological developments have destroyed the classical demands that individuals expect from communication tools and in the current environment offered by the digital environment, dialogues have started to establish a new dimension by going beyond time and space. Especially digital natives who open their eyes to the digital world are not strangers because they are born in this environment. Since digitalization is at the forefront in the life practices of digital natives, their consumption habits are also shaped in this direction. In the consumer society where the distinction between the real and the simulation world has disappeared, individuals begin to consume consumer products not with the fact of need, but with the impulse to create a social privilege, gain status and provide reputation. From a post-modern perspective, it is possible to say that digital natives are individuals who seek instant gratification, want instant feedback, do not delay their needs, are more interested in form rather than content, and have made themselves an image ready for consumption. There is a tight link between social life and digital tools. Along with the developments in new communication technologies, traditional game understanding has also taken its share from these close ties and changed the environment by directing game tools and methods to other channels. The new game culture emerging in this context is expressed as digital games. With the change of digital and traditional game concepts in terms of content, form and form, the concept of game has left itself to virtual game environments. Digital games, with a rate of 86.9%, are positioned as one of the important communication mediums of the new media, as they are one of the channels where routine consumption is seen the most. Looking at the development in the world, it is seen that there are online users of almost all ages, but it is stated that especially children, who constitute a large part of digital natives, spend a significant part of their time with digital games. These games, which are sometimes used for entertainment and sometimes for learning purposes, create virtual environments that offer effective advantages for advertisers and brands to reach consumers. Although game production was initially made to gain the appreciation of consumers, it aims to direct sales rather than creating use value with the consumer society. The digital game industry is in a very attractive situation with the opportunities it has in terms of diversifying the game tool, catching the opportunities in the sector, making people feel unique with the privatizations it offers. By using various elements of digital games, individuals, especially children, are becoming dependent on these environments in order to make products that are not normally interesting enough to make them more fun and to provide users with more enjoyable time. With this addiction, children acquire detailed information about

the product or service transmitted in digital games, experience and transfer these experiences to their peers with the multiplier effect, and begin to exhibit certain attitudes and behaviors. Thus, digital games are not only satisfied with the target audience at hand, but indirectly reach new audiences and lead to the consumption of their products or services. The messages in the digital games cause the product to be remembered by promoting the product, thus it succeeds to create new attitudes and behaviors and finally to realize consumption. Thanks to the powerful communication methods used in digital games, children can feel themselves as having a voice, feel that they are in a comfortable environment and realize themselves in these games. Thus, children, who are already natives of the digital world, voluntarily enter the consumption channels offered by these games and take an attitude in this direction. They can press the purchasing buttons without fear of making mistakes in their accustomed environments and do not hesitate to be an element of consumption. Because while children are instilled with excitement and pleasurable emotions with digital games and marketing communication applications added to these games, children are directed to purchase with implicit messages placed in games or it can be ensured that existing purchasing requests in this area are reinforced. At the same time, these virtual environments, which make children a part of consumption with digital games, provide users with an environment of interaction with different users and convey product messages. The main purpose in digital games is to establish an emotional bond between the product and the target audience, to activate consumption and to receive feedback more easily. Thus, the concept of games becomes one of the important tools that affect consumption habits in the time span from games played on computers to games played with game consoles. As a result, these digital games, which are popular among today's children, who are in the digital native category, are becoming increasingly common with the requests such as having fun, making use of their free time, being accepted by their peers, not being excluded by their peers, and keeping up with new trends. Therefore, the messages they are exposed to increase in this direction, the possibility of discovering a new product every minute without fear increases and thus they find themselves consuming.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

References

- Aktaş-Arnas Y. (2005). 3-18 yaş grubu çocuk ve gençlerin interaktif iletişim araçlarını kullanma alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *TOJET*, 4(4),23-30.
- Bozkurt, A. (2014). Homo ludens: Dijital oyunlar ve eğitim. *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 5-12.
- Bredenkamp, S. (2018). *Erken çocukluk eğitiminde etkili uygulamalar*. (Çev. Hatice Zeynep İnan ve Taşkın İnan). Ankara: Nobel Yayıncılık. 20-35.
- Brito, R., Francisco, R., Dias, P., & Chaudron, S. (2017). Family dynamics in digital homes: the role played by parental mediation in young children's digital practices around 14 european countries. *Contemporary Family Therapy*, 39, 271-280. [Crossref]
- Chatfield, T. (2013). *Dijital Çağda Nasıl Uyum Sağlarız* (Çev. L.Konca). İstanbul: Sel Yayıncılık. 45-50.
- Chiong, C., & Shuler, C. (2010). Learning: Is there an app for that? Investigations of young children's usage and learning with mobile devices and apps. *The Joan Ganz Cooney Center*, 34, 45-50
- Dijital Oyun Raporu (2020). <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/RjARY.pdf> Date of access: 12.02.2021
- Dijital Oyun Türleri Bölüm 3*. <https://www.zepplinn.com/dijital-oyun-turleri-bolum-3/> Date of access: 14.02.2021
- Dijital Oyun Sektörü Raporu, <https://www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf>, Date of access: 23.10.2020
- GameByte report (2020). *Parental influence on kid gaming behavior*. <https://interpret.la/better-ask-mom/> Date of access:02.02.2021
- Gibson, T. L., Koontz, D. A. & Van Den Hende, M. (2008). *The digital generation: Teaching to a population that speaks an entirely new language*. http://david.koontz.name/digital/Presentation_files/THE_DIGITAL_GENERATION.pdf Date of access:10.02.2021
- Hazar, Z. (2018). *Çağın Vebası Dijital Oyun Bağımlılığı ve Başa Çıkma Yöntemleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2011). *Sosyal Psikoloji* (Çev. İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez). 2. Baskı. İstanbul: Ütopya.
- Kar, A. (2008). "Çocuk Tüketiciler ve Tüketilen Çocukluk" *Medya ve Çocuk Rehberi*. İletişim Araştırmaları için Rehber Kitap. Y. G İncooğlu ve N. Akiner, (der.) içinde. İstanbul: Eğitim Kitabevi.
- Kavoğlu, S. (2012). Pazarlama iletişiminde yeni yaklaşımlar: oyuna dayalı reklam ve örnek uygulamalar. *Akademik Bakış Dergisi*, 29, 1-14.
- Kim, M. S. & McClung, S. R. (2010). Product Placement in Sport Video Games. *Journal of Promotion Management*, 16, 411-427. [Crossref]
- Kol, S. (2017). *Erken çocuklukta teknoloji kullanımı*. Pegem Akademi: Ankara. 64-70.
- Lauricella, A. R., Wartella, E., & Rideout, V. (2015). Young children's screen time: The complex role of parent and child factors. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 36, 11-17. [Crossref]
- Lieberman, D. A., Fisk, M. C., & Biely, E. (2009). Digital games for young children ages three to six: From research to design. *Computers in the Schools*, 26(3), 299-313. [Crossref]
- McCordle, M. (2006). *New generations at work: Attracting, recruiting, retraining & training generation Y*. *McCordle Research*. [http://www.mav.asn.au/CA256C320013CB4B/Lookup/NewGenerationsAtWork/\\$file/NewGenerationsAtWork.pdf](http://www.mav.asn.au/CA256C320013CB4B/Lookup/NewGenerationsAtWork/$file/NewGenerationsAtWork.pdf) Date of access:05.02.2021
- McLuhan, M., Fiore, Q. (2012). *Medya Mesajı, Medya Mesajdır*. (Çev. İ. Haydaroğlu). İstanbul: MediaCat.
- Monereo, C. (2004). The virtual construction of the mind: The role of educational psychology. *Interactive Educational Multimedia*, 9, 32-47.
- Nevski, E., & Siibak, A. (2016). *The role of parents and parental mediation on 0-3-year olds' digital play with smart devices: Estonian parents' attitudes and practices*. *Early Years*, 36(3), 227-241. [Crossref]
- Oblinger, D., & Oblinger, J. (2005). *Is it age or it: First steps toward understanding the net generation*. <http://www.educause.edu/> Date of access:07.02.2021

- Palaiologou, I. (2016). Children under five and digital technologies: implications for early years pedagogy. *European Early Childhood Education Research Journal*, 24(1), 5-24. [Crossref]
- Palfrey, J., & Gasser, U. (2008). *Born digital: Understanding the first generation of digital natives*. New York: Basic Books. 20-4.
- Erkan, H. (2000). *Ekonomi Sosyolojisi*. İzmir: Barış Yayınları.
- Pedró, F. (2006). The new millennium learners: Challenging our views on ICT and learning OECD-CERI <http://www.oecd.org/dataoecd/1/1/38358359.pdf>
Date of access:05.02.2021
- Plowman, L., & McPake, J. (2013). Seven myths about young children and technology. *Childhood Education*, 89(1), 27-33. [Crossref]
- Prensky, M. (2001). *Digital natives, digital immigrants*. *On the Horizon*, 9(5), 1-5. [Crossref]
- Rideout, V. (2017). *The Common sense census: media use by kids age zero to eight*. *Common Sense Media*.<https://www.commonsensemedia.org/research/the-common-sense-census-media-use-by-kids-age-zero-to-eight-2017> Date of access: 15.02.2021.
- Sapsağlam, Ö. (2018). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Değişen Oyun Tercihleri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1122-1135.
- Sormaz, F., & Yüksel, H. (2012). Değişen çocukluk, oyun ve oyuncağın endüstrileşmesi ve tüketim kültürü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 985-1008.
- Tosun, N. (2010). *İletişim Temelli Marka İletişimi*. İstanbul: Beta.
- Tran, G. A. and Strutton, D. (2013). What Factors Affect Consumer Acceptance of In-Game Advertisements? Chick "Like" to Manage Digital Content For Players. *Journal Of Advertising Research*, 53(4), 455-469. [Crossref]
- United Nations Children's Fund (UNICEF). (2017). *Dijital bir dünyada çocuklar*. http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/SOWC_2017_SUM_TR.pdf
Date of access: 12.01.2021.
- We Are Social Digital 2021 Report. <https://wearesocial.com/digital-2021> Date of access: 12.02.2021
- Yaylagül, L. (2014). *Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot.

Üniversite Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısı, Yaşam Doyumu ve Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki

The Relationship between Unemployment Anxiety, Life Satisfaction and Psychological Well-Being of University Students

Koray ÇETİNCELİ¹
Perihan TÜZÜN²

¹Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Isparta, Türkiye

²Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksek Okulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Isparta, Türkiye

ÖZ

İşsizlik oranlarının yükselmesi, ekonomik konjonktürdeki dalgalanmalar, uzaktan eğitimin devam ediyor olması, finans sektöründeki hızlı dijitalleşme gibi sebeplerin bir araya gelmesi ile günümüzde henüz işgücüne katılmamış olan bireyler işsizlik kaygısını derinden yaşamaktadır. Bu durum, özellikle yükseköğretimde uzmanlaşmanın ilk adımı olan eğitimlerini almakta olan öğrenciler için büyük bir endişe kaynağı olarak ortaya çıkmakta, zaman zaman psikolojik ve beraberinde fiziksel birtakım rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Psikolojik durumlarının değerlendirilmesi için öğrencilerin işsizlik kaygısı ile ilişkili olduğu düşünülen psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarının incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, hem ön lisans öğrencilerinin hem de lisans düzeyinde okumakta olan üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygıları ile psikolojik iyi oluşları ve yaşam doyumları arasında bir ilişki olup olmadığının belirlenmesidir. Çalışma gerçekleştirilirken, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencileri ile Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Isparta MYO'nda okumakta olan Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Programı öğrencilerinden anket yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Lisans ve Ön lisans, toplam 283 öğrenciden toplanan anket yanıtları, SPSS ve AMOS programları ile analize tabi tutulmuş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, işsizlik kaygısının boyutları ile psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumları arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca işsizlik kaygısı boyutlarının psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumuna negatif etkileri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik kaygısı, psikolojik iyi oluş, yaşam doyumuna, üniversite öğrencileri

ABSTRACT

It is thought that individuals who have not yet joined the workforce are deeply concerned about unemployment due to the combination of reasons such as rising unemployment rates, fluctuations in the economic conjuncture, continuing distance education, rapid digitalization in the financial sector. It can cause psychological and physical discomfort from time to time, which is the first step of specialization in higher education, which emerges as a major concern for students receiving their education. For the cost of their psychological state, psychological well-being of life satisfaction thought with unemployment anxiety should be examined. The aim of this study is to determine whether there is a relationship between unemployment anxiety and psychological well-being and life satisfaction of university students studying at both associate degree and undergraduate level. While the study was carried out, data were obtained from Süleyman Demirel University Faculty of Economics, Banking and Insurance Department students and Finance, Banking and Insurance students studying at Isparta Vocational School of Applied Sciences University Isparta, using a questionnaire method. Survey responses collected from a total of 283 undergraduate and associate degree students were kept about SPSS and AMOS programs and analyzed with the results. When the relationships between the variables are examined, it has been observed that there is a negative and statistically significant relationship between the dimensions of unemployment anxiety, psychological well-being and life satisfaction. In order to evaluate their psychological status, it is thought that students' psychological well-being and life satisfaction, which are thought to be related to unemployment anxiety, should be examined.

Keywords: Unemployment anxiety, psychological well-being, life satisfaction, university students

Giriş

İşsiz kalmak ya da iş bulamamak, toplumun tüm kesimleri için kuvvetli bir kaygıyı beraberinde getirir de yükseköğretimde okumaya devam eden ve ileride çalışabileceği bir iş bulamamak düşüncesiyle hayata yeni atılacak olan gençler için daha zorlayıcı olmaktadır. Aileleri tarafından daha iyi şartlarda yaşayabilmeleri için yükseköğretime devam etmeleri sağlanan gençler, yükseköğretim sonrası iş bulmanın kolay olmadığı farkına vardığında daha büyük bir hayal kırıklığıyla karşılaşabilmektedir. Yükseköğretim sürecinin başlangıcında duyulan kaygıların içeriği mezuniyet yaklaştıkça, iş bulabilme ve geçinebilme kaygısına hızla dönüşmektedir.

Kaygı duyan bireylerin yaşam doyumlarının ve psikolojik iyi oluşlarının ne durumda olduğunu tespit edebilmek ve öğrencilerin işsizlik kaygısı ile psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumları arasında bir ilişki olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde kurulu üniversite

Bu çalışmanın bir kısmı XV. International Balkan and Near Eastern Congresses Series on Economics, Business and Management (IBANESS, 29-30 Mayıs 2021) sözlü (özet) bildirisi olarak sunulmuştur.

Geliş Tarihi/Received: 14.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 17.01.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Perihan TÜZÜN
E-posta: perihantuzun@isparta.edu.tr

Cite this article: Çetinceli, K., Tüzün, P. (2022). The relationship between unemployment anxiety, life satisfaction and psychological well-being of university students. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 21-30.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

sayısının ve dolayısıyla tüm bölümlerden mezun sayısının artması, genç nüfusun sayısının yüksek olması, uzaktan eğitiminin üç yarıyı devam etmiş olması ve ülkemizde işsizlik sorununun her geçen gün daha büyüyor olması gibi nedenlerle üniversite öğrencilerinin kaygıları artmaktadır. Kaygıları yükselen gençler, umutsuzluk, yaşam doyumunun azalması, mutsuzluk gibi psikolojik gibi görünen ancak daha ileri seviyelerde fiziksel olarak da zarar verebilecek durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yaşam doyumunu, genellikle bireyin, hâlihazırda yaşadığı ile kendisi için uygun gördüğü yaşam standardını karşılaştırması olarak tanımlanmaktadır (Çelenlioğlu, 2020). Bu durumda planlanan yaşam standardı gerçek yaşam şartlarından ne kadar uzaklaşırsa kişilerde bir rahatsızlığa sebep olabilmektedir.

Araştırma kapsamında ilk olarak, kavramsal çerçeve içerisinde işsizlik kaygısı, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu hakkında bilgi verilmiş, ardından bankacılık ve sigortacılık bölümünü (hem önlisans hem de lisans seviyesinde) okumakta olan öğrencilere işsizlik kaygısı, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu düzeylerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları değerlendirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

İşsizlik Kaygısı

İşsizlik, günümüz ekonomik koşullarında en büyük sorunların başında gelmektedir. Kişilerin almış oldukları eğitimlerle bağlantılı olsun olmasın, insan onuruna yakışır ve gelir getiren türde bir iş her insanın gereksinimidir. Yükseköğretim düzeyinde eğitim almak geçmişte iş bulabilmek için yeterli bir koşul olmasına rağmen, günümüzde eğitime devam eden üniversite sayısının yüksek olması, mezunların sayısının artmasına yol açmıştır. Bu durumda, üniversite mezunu gençlerin işe girebilme konusunda daha fazla kişi ile rekabet etme gerekliliği nedeniyle öğrencilerin iyi bir şekilde kendilerini yetiştirmelerinin önemi artmıştır (Korkmazer, 2020). İşsizliğin sorun olmasında farklı birçok etkenin yanında, son bir yıllık süreçte -salgın hastalık (Covid-19) döneminde- yaşanan ekonomik sıkıntılar büyük bir rol oynamıştır. TÜİK verilerine göre, ülkemizde genç işsizlik oranı 2020 Şubat ayı sonunda %24,3 iken, 2021 Şubat ayı sonuna gelindiğinde bu oran %27'ye kadar yükselmiştir. Rakamlar, ülkemizde iş bulabilmenin günden güne zorlaştığını destekler niteliktedir.

Üniversite öğrenimi süresince gençler, mezuniyet sonrası yaşantıları ve toplumda edinecekleri yer olarak gördükleri çalışacakları işleri ile ilgili ortaya çıkan belirsizlikler nedeniyle, kaygı duymaktadır (Taşgın ve ark., 2017). Kaygı, bireyde tedirginlik ya da endişe hissi uyandıran, yaklaşımda olduğunu düşündüğü bir tehlike nedeniyle içinde bulunduğu duygusal durumdur. Bu durum, işsizlik kaygısı olarak ortaya çıktığında, bireyi pasifliğe iten, depresyona ortam hazırlayan karamsarlık, çaresizlik, yaşama küskünlük gibi duyguları ortaya çıkardığından zamanla bireyin saygınlığını yitirmesine yol açabilmektedir (Dursun & Aytaç, 2009). Genç ve üniversite öğrencisi bireylerde iş bulamayacaklarına dair beklenti, umutsuzluk ve çaresizlik hissedilmesine yol açacak ve daha ileri düzeyde bunalıma sürüklenmelerine yol açacaktır (Tekin, 2015).

Psikolojik İyi Oluş

Psikolojik iyi oluş, farklı insanlar için farklı şeyler ifade eden öznel bir terimdir. Ruh sağlığı olarak adlandırılan psikolojik sağlık, sağlıklı bir kişinin her gün tekrarlayan streslerle kabul edilebilir bir şekilde başa çıkabildiği ve bunlara uyum sağlayabildiği göreceli bir zihni durumdur (Wells, 2010). Psikolojik iyi oluşun kapsamında altı farklı boyut bulunmaktadır. Bu boyutlar;

- Kişinin kendisi ve geçmiş yaşamı hakkında olumlu değerlendirmeleri (Kendini kabul etme),
- Sürekli büyüme ve gelişme duygusu (Kişisel gelişim),
- Kişinin yaşamının bir amaca yönelik ve anlamlı olduğu inancını içeren bir sağlık genişliğini (Yaşamın amacı)
- Başkalarıyla kaliteli ilişkilere sahip olma (Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurma),
- Kişinin yaşamını ve çevresindeki dünyayı etkili bir şekilde yönetme kapasitesi (Çevresel hâkimiyet)
- Kendi kaderine karar verme duygusu (Özerklik) olarak ifade edilmektedir (Ryff & Keyes, 1995).

Psikolojik iyi oluş düzeyleri daha yüksek olan kişilerin daha düşük olan kişilere kıyasla fonksiyonel bir yaşam sürdükleri düşünülmektedir (Demirci & Şar, 2017). Psikolojik iyi oluş kavramında bir kişinin optimum veya olumlu işleyişiyle ilişkili bir yapıdan bahsedilmektedir. Psikolojik iyi oluş araştırmasına iki temel kavram rehberlik etmektedir. Bunlardan ilki, Bradburn (1969)'un olumlu duygulanım ile olumsuz duygulanımı birbirinden ayıran ve mutluluğu ikisi arasında bir denge sağlamak olarak tanımlayan çalışmasından yola çıkmaktadır. Sosyologlar arasında önem kazanan ikinci formülasyon ise, yaşamdan duyulan memnuniyeti, iyi oluşun kilit bir göstergesi olarak görmektedir. Bilişsel bir bileşen olarak değerlendirilen yaşam doyumunu, olumlu işleyişin en duygusal boyutu olan mutluluğun tamamlayıcısı olarak yorumlanmıştır (Hidalgo ve ark., 2010).

Yaşam Doyumu

Çoğu araştırmacı ve profesyonelle göre, yaşam doyumunu "uyum" ve "akıl sağlığı" kavramlarının bir bileşeni olarak ifade edilmektedir (Palmore & Luikart, 1972). Yaşam doyumunu, "görünen" yaşam kalitesinin göstergelerinden biri olarak değerlendirilmekte ve kişilerin zihinsel ve fiziksel sağlık göstergeleriyle birlikte ne kadar iyi geliştiğini göstermektedir (Veenhoven, 1996). Yaşam doyumunu yargıları, uygun bir standart olduğu düşünülen bir kişinin durumlarının karşılaştırılmasına bağlıdır. İnsanların mevcut durumlarından ne kadar memnun olduklarına ilişkin yargının, her bireyin kendisi için belirlediği bir standarda dayandığını belirtmek önemlidir; Yaşam doyumunu, dışarıdan empoze edilebilecek bir olgu değildir (Diener ve ark., 1985).

Yaşam doyumunu belirleyenler, dış koşullar ve iç psikolojik süreçler olmak üzere iki düzeyde düşünülebilmektedir. İnsanların tatmin olma eğiliminde olduğu dış koşullar belirlenebildiğinde potansiyel olarak herkes için bu tür koşullar yaratılabilecektir. Öte yandan, yüksek düzeyde yaşam doyumunu elde etmede yer alan zihinsel süreçler anlaşılabilirse, o zaman başkalarının bunları elde etmesine yardımcı olunabilecektir. Ancak, yaşam doyumunun göreceli olduğu görüşüne göre, yaşam koşullarındaki gelişmeler, yaşam memnuniyetini yalnızca geçici olarak artırmaktadır. Bir diğer görüş ise yaşam doyumunun değişken bir durumdan ziyade değişmez bir özellik olduğudur. O nedenle yaşam doyumunun yükseltilebilmesi mümkün olmamaktadır (Veenhoven, 1996). Yaşam doyumunu, bir bütün olarak yaşamın kişinin kendisi ile ilgili bilişsel bir değerlendirmesi olarak değerlendirilmekte (Shin & Johnson, 1978) ve gençler arasında iyi oluş ve olumlu işleyişin en köklü göstergelerinden biri olarak ifade edilmektedir (Suldo ve ark., 2006).

Araştırma Metodolojisi

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, örneklem, kullanılan ölçüm araçlarının geçerlik, güvenilirlik analizleri açıklanmış ve bu doğrultuda oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli ve Örneklem

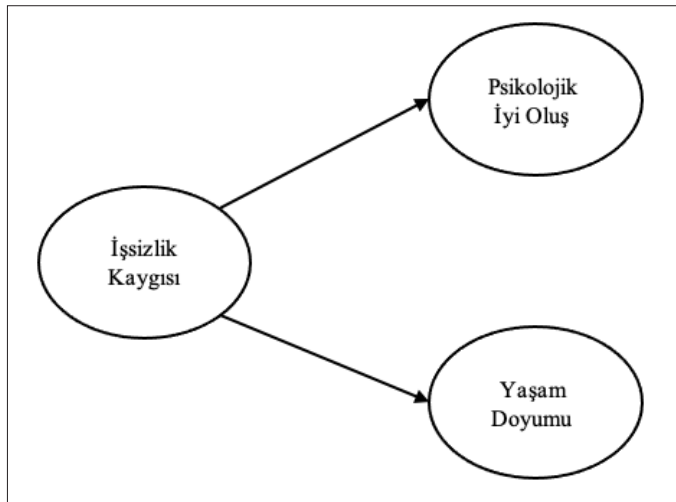
İşsizlik kaygısının finans, bankacılık ve sigortacılık bölümü öğrencilerinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunu istatistiksel olarak nasıl açıkladığını incelemek amacıyla araştırma modeli oluşturulmuştur. Araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmiştir. Bu modelde, ayrıca işsizlik kaygısı, psikolojik iyi oluş ve yaşam doymu değişkenlerinin cinsiyet, öğrenim durumu, iş deneyimi ve işe girme amacı gibi demografik değişkenler bakımından farklılıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın evrenini finans, bankacılık ve sigortacılık bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Evren toplamda 1.100 öğrenciden oluşmaktadır. Evreni temsil etmek üzere Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans ve Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversite'sinde öğrenim gören önlisans finans, bankacılık ve sigortacılık bölümü öğrencileri örneklem olarak belirlenmiştir. Örneklem kapsamında 15 Mart 2021 ve 10 Nisan 2021 tarihleri arasında finans ve bankacılık öğrencilerine tesadüfi olmayan kartopu örneklem yöntemi ile çevrimiçi anketler ulaştırılmış, 298 öğrenciden geri dönüş alınmış ve 283 anket formu analiz kapsamında değerlendirilmiştir. %95 güven aralığında örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu tespit edilmiştir (Can, 2019).

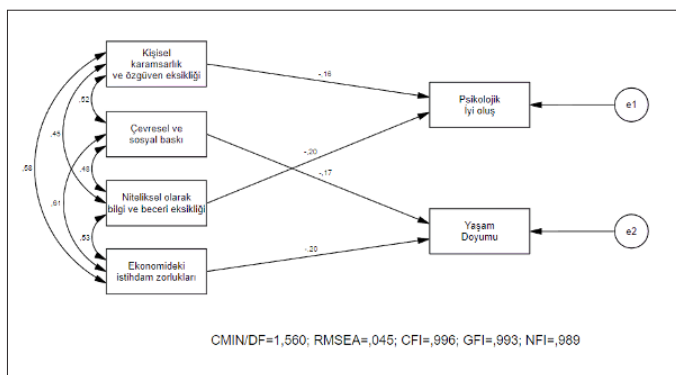
Araştırma Yöntemi ve Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel araştırma yaklaşımında en çok tercih edilen anket yöntemi kullanılmış olup anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, kişisel bilgi formundan, ikinci bölüm ise işsizlik kaygısı (25 ifade), psikolojik iyi oluş (8 ifade) ve yaşam doymu (5 ifade) ölçeklerinden oluşmaktadır.

Toplanan verilerin analizi için SPSS 23 ve AMOS 23 programlarından yararlanılmıştır. Frekans tabloları, tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik ve normallik dağılımı ile korelasyon ve fark testi analizleri SPSS programı, yapısal eşitlik modellemesi ile doğrulayıcı faktör analizi ise AMOS programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1.
Araştırma Modeli

Şekil 2.
Değişkenler Arası Yol Analizi

Kişisel Bilgi Formunda, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla; cinsiyet, öğrenim durumu, genel not ortalaması, iş önceliği, iş deneyimi ve yaşadıkları şehir değişkenlerine yer verilmiştir.

İşsizlik Kaygısı Ölçeği, Ersoy-Kart ve Erdost (2008) araştırmalarında, üniversite öğrencilerinin işsiz kalma durumuna karşı kaygılarını, kişilik ve sosyal davranışlarını ölçmek amacıyla psikometrik sorulardan oluşmaktadır. Tayfun ve Korkmaz (2016) aynı psikometrik soruları kullanmış ve yaptıkları faktör analizi sonucunda ölçeğin dört faktörlü yapısını doğrulamış, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısını 0,90 olarak raporlamıştır. Bir başka çalışmada, Karcioğlu ve Balkaya (2018) aynı ölçeğin dört faktörlü yapısını doğrulamış ve ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısını 0,87 olarak raporlamıştır.

Araştırmada ilk olarak, ölçeğin yapı ve geçerliliğini ortaya koymak için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Barlett testi ($p = ,000 < ,05$) ve KMO ($0,912 > 0,60$) sonuçlarına göre değişkenler arasında ilişkinin olduğu ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda 25 ifadeli ölçeğin özdeğeri 1'den büyük 4 faktörlü bir yapıda olduğu, faktörlerin toplam varyansın %56,595'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Faktör yükleri 0,32'nin (Tabachnick & Fidell, 2013) altında olan iki ifade analiz dışı bırakılmıştır. Boyutlar kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği (5 ifade), çevresel ve sosyal baskı (7 ifade), niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği (3 ifade) ve ekonomideki istihdam zorlukları (8 ifade) olarak ortaya çıkmıştır.

Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarının doğruluğunun tespiti ve ölçeğin yapısal eşitlik modellemesine uygun hale getirilmesi için AMOS programı aracılığıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin 4 faktörlü yapısı doğrulanmış ve uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer aldığı gözlemlenmiştir (CMIN(χ^2) /DF = 2,213; RMSEA = 0,066; CFI = 0,902; GFI = 0,865).

Ölçek likert tipi çoktan seçmeli "1-Kesinlikle Katılmıyorum ve 5-Kesinlikle Katılıyorum" olmak üzere 5'li ifadelerden oluşmaktadır. Ölçeğe ait Cronbach's Alpha değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.
Ölçeklerin Güvenirlik ve Normallik Testlerinin Analiz Sonuçları

Ölçekler	Boyutlar	İfade Sayısı	Min.	Maks.	Cronbach's Alpha	Skewness	Kurtosis
İşsizlik Kaygısı	Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği	5	1,20	5	0,807	-0,434	-0,626
	Çevresel ve sosyal baskı	7	1,14	5	0,773	-0,537	-0,243
	Niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği	3	1	5	0,739	0,002	-0,727
	Ekonomideki istihdam zorlukları	8	1,38	5	0,884	-0,927	0,169
	Genel İşsizlik Kaygısı	23			0,915	-0,720	0,162
Psikolojik İyi Oluş		8	1,5	7	0,836	-0,365	-0,558
Yaşam Doyumu		5	1	5	0,852	0,311	-0,666

Tablo 2.
Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait İstatistikler

	Frekans (N)	(%)
Cinsiyet		
Kız	182	64,3
Erkek	101	35,7
Toplam	283	100
Öğrenim Durumu		
Önlisans	148	52,3
Lisans	135	47,7
Toplam	283	100
Sınıf		
1	123	43,5
2	90	31,8
3	28	9,9
4	42	14,8
Toplam	283	100
Genel not ortalaması		
1.00-1.99	20	7,1
2.00-2.50	74	26,1
2.51-3.00	104	36,7
3.01-4.00	85	30,0
Toplam	283	100
İşe girme önceliği		
Statü	73	25,8
Sosyal Güvence	47	16,6
Para Kazanma	141	49,8
Topluma Fayda	22	7,8
Toplam	283	100
İş deneyimi		
Var	124	43,8
Yok	159	56,2
Toplam	283	100
Yaşanılan şehir (F≥10)		
Antalya	55	19,5
Isparta	50	17,7
İzmir	20	7,1
İstanbul	15	5,3
Afyonkarahisar	12	4,3
Ankara	11	3,9
Denizli	10	3,5
Konya	10	3,5
Toplam	183	64,8

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği olarak, Diener ve ark. (2010) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Telef (2013) tarafından yapılan "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (Psychological Well-Being Scale/Flourishing Scale)" kullanılmıştır. Ölçek "1-Kesinlikle Katılmıyorum ve 7-Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde 7'li likert tipinde 8 ifadeden oluşmaktadır. Telef (2013) çalışmasında, tek faktörden oluşan ölçeğin güvenirlik katsayısını 0,80 olarak raporlamıştır.

Ölçeğin toplanan veriler ile doğruluğunun tespiti ve değişkenlerin yapısal eşitlik modeline uygun hale getirilmesi için yapılan DFA sonucunda uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer aldığı tespit edilmiş ve 8 ifadeli ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmıştır (CMIN(χ^2)/DF = 2,529; RMSEA = 0,074; CFI = 0,959; GFI = 0,961). Ölçeğe ait Cronbach's Alpha değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Yaşam Doyumu Ölçeği ise, öğrencilerin yaşam doyumları düzeylerini belirlemek amacıyla Diener ve ark. (1985) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Türkçe uyarlaması ilk olarak ergenler üzerinde yapmış olduğu çalışma ile Köker (1991) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçe uyarlaması öğretmenler üzerinde yeniden gerçekleştirilen ölçek uyarlaması kullanılmıştır. Ölçek 5'li likert tipi çoktan seçmeli "1-Hiç Katılmıyorum" ve "5-Tamamen Katılıyorum" olmak üzere 5 ifadeden oluşmaktadır. Türkçe uyarlama Cronbach's Alpha Katsayısı 0,88 olarak raporlanmıştır (Dağlı & Baysal, 2016).

İlk olarak ölçeğin toplanan veriler ile doğruluğunun tespiti ve değişkenlerin yapısal eşitlik modeline uygun hale getirilmesi için yapılan DFA sonucunda uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer aldığı tespit edilmiş ve 5 ifadeli ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmıştır (CMIN(χ^2)/DF = 1,175; RMSEA = 0,025; CFI = 0,998; GFI = 0,992). Ölçeğe ait Cronbach alpha değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Ölçeklere ait Cronbach's Alfa değerleri incelendiğinde; işsizlik kaygısının çevresel ve sosyal baskı ile niteliksel olarak bilgi ve beceri boyutlarının oldukça güvenilir, diğer ölçek ve boyutların da yüksek derecede güvenilir oldukları görülmektedir (Kayış, 2005). Yine ölçeklerin ve boyutların normallik dağılımına uygun olup olmadığına basıklık ve çarpıklık değerlerinden bakılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen ölçeklere ait Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerinin her bir ölçek için +1 ile -1 arasında olduğu raporlanarak verilerin normallik dağılımı varsayımını sağladıkları tespit edilmiştir (Hair ve ark., 2018).

Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların sosyo-demografik özellikleri bakımından frekans dağılımlarına ve değişkenlerin betimleyici istatistiklerine, fark analizleri (t-testi-Anova) sonuçlarına göre değişkenler arası farklılıklara ve değişkenler arasındaki korelasyon ilişkilerinin analizlerine tablolar yardımıyla yer verilmiştir.

Tablo 3.
Değişkenlerin Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	S.S.	t	p
Nitelsel olarak bilgi ve beceri eksikliği	Kız	182	3,28	1,03	1,959	,05
	Erkek	101	3,03	1,02		
Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği	Kız	182	3,57	0,94	-1,86	,853
	Erkek	101	3,59	1,02		
Çevresel ve sosyal baskı	Kız	182	3,48	0,92	-2,243	,808
	Erkek	101	3,50	0,88		
Ekonomideki istihdam zorlukları	Kız	182	4,01	0,88	1,915	,06
	Erkek	101	3,80	0,92		
Psikolojik iyi oluş	Kız	182	4,62	1,18	-1,41	,160
	Erkek	101	4,82	1,13		
Yaşam doyumu	Kız	182	2,60	0,96	-2,253	,801
	Erkek	101	2,63	1,06		

N = Örneklem sayısı; SS = Standart sapma; t = Bir parametrenin tahmini değerinin varsayılmış değerinden sapmasının standart hatasına oranı; p = Anlamlılık düzeyi

Tablo 4.
Değişkenlerin Öğrenim Durumuna Göre Farklılığına İlişkin Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

	Öğrenim Durumu	N	\bar{X}	S.S.	t	p
Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği	Önlisans	148	3,54	0,99	-0,869	,386
	Lisans	135	3,64	0,95		
Çevresel ve sosyal baskı	Önlisans	148	3,54	0,86	1,148	,252
	Lisans	135	3,42	0,94		
Nitelsel olarak bilgi ve beceri eksikliği	Önlisans	148	3,26	0,98	1,261	,208
	Lisans	135	3,11	1,09		
Ekonomideki istihdam zorlukları	Önlisans	148	3,95	0,85	0,279	,781
	Lisans	135	3,92	0,95		
Psikolojik iyi oluş	Önlisans	148	4,84	1,05	2,298	,022
	Lisans	135	4,53	1,26		
Yaşam doyumu	Önlisans	148	2,72	0,99	1,861	,064
	Lisans	135	2,50	0,98		

N = Örneklem sayısı; SS = Standart sapma; t = Bir parametrenin tahmini değerinin varsayılmış değerinden sapmasının standart hatasına oranı; p = Anlamlılık düzeyi

Tablo 5.
Değişkenlerin İş Deneyimine Göre Farklılığına İlişkin Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

	İş Deneyimi	N	\bar{X}	S.S.	t	p
Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği	Var	124	3,52	1,00	-0,880	,386
	Yok	159	3,62	0,94		
Çevresel ve sosyal baskı	Var	124	3,36	0,96	-2,05	,041
	Yok	159	3,58	0,85		
Nitelsel olarak bilgi ve beceri eksikliği	Var	124	3,10	0,99	-1,18	,208
	Yok	159	3,25	1,06		
Ekonomideki istihdam zorlukları	Var	124	3,78	0,93	-2,57	,011
	Yok	159	4,06	0,86		
Psikolojik iyi oluş	Var	124	4,75	1,18	0,75	,022
	Yok	159	4,65	1,15		
Yaşam doyumu	Var	124	2,59	0,96	-0,33	,064
	Yok	159	2,63	1,02		

N = Örneklem sayısı; SS = Standart sapma; t = Bir parametrenin tahmini değerinin varsayılmış değerinden sapmasının standart hatasına oranı; p = Anlamlılık düzeyi

Ayrıca değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerinin araştırılması amacıyla oluşturulan yapısal eşitlik modeline ait sonuçlar yer almaktadır. Tablo 2'de anketin ilk bölümünde yer alan kişisel bilgi formundaki katılımcıların demografik özelliklerine ait istatistikî veriler gösterilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya dâhil edilen katılımcıların büyük çoğunluğunun (n = 141) işe girme nedenlerinin para kazanma olduğu görülmekte iken, çok azının (n = 22) işe girme amacının topluma faydalı olma olduğu görülmüştür. Katılımcıların hangi şehirlerde yaşadıklarına bakıldığında frekansı 10 ve üstü olarak çoğunluğun Antalya ve Isparta'da yaşadığı görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunu 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin oluşturduğu görülürken, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun genel not ortalamasının mezun olma şartı olan 2'nin (n = 255) üzerinde olduğu görülmektedir.

Değişkenlerin Demografik Özelliklere Göre Farklılıkları

Araştırmaya katılan öğrencilerin işsizlik kaygısı boyutları, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu ortalamalarında kişisel bilgi formunda yer alan demografik değişkenlere göre farklılık olup olmadığının tespiti için t testleri ve tek faktör varyans analizleri (ANOVA) yapılmıştır.

İşsizlik kaygısı boyutları, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunun katılımcıların cinsiyetine göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 3'te yer verilmiştir.

Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre araştırmaya katılan kız öğrencilerin işsizlik kaygısının; iş bulmak için yeterli kadar donanım ve iyi eğitime sahip olmama algısından kaynaklanan "nitelsel olarak bilgi ve beceri eksikliği" boyutuna ait ortalamalarının ($\bar{x} = 3,28$) erkek öğrencilerinin ortalamalarına ($\bar{x} = 3,03$) yüksek olduğu istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < ,05$). Diğer değişkenler bakımından kız ve erkek öğrencilerin ortalamalarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.

İşsizlik kaygısı boyutları, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunun katılımcıların öğrenim durumuna göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4'e göre, işsizlik kaygısının boyutları ve yaşam doyumu puanları öğrencilerin öğrenim durumuna göre farklılık göstermemiştir. Önlisans öğrencilerinin ($\bar{x} = 4,84$) psikolojik iyi oluş ortalamalarının lisans öğrenimi gören öğrencilerden ($\bar{x} = 4,53$) istatistiksel olarak anlamlı ($p < ,05$) bir şekilde farklılaştığı ve daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

İşsizlik kaygısı boyutları, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunun katılımcıların iş deneyimine göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiş ve analiz sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5'e göre işsizlik kaygısının boyutlarından kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği, nitelsel olarak bilgi ve beceri eksikliği ile psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu puanları öğrencilerin işe deneyimine sahiplik durumuna göre farklılık göstermemiştir. Katılımcıların işsizlik kaygısı boyutlarından çevresel ve sosyal baskı ile ekonomideki istihdam zorlukları puanlarında iş deneyimi durumuna göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < ,05$). İş deneyimi olmayanların ($\bar{x} = 3,58$) çevresel ve sosyal baskıdan dolayı yaşadıkları işsizlik kaygısı ortalamaları iş deneyimi olanlardan ($\bar{x} = 3,36$) daha yüksektir. Yine iş deneyimi olmayan katılımcıların (\bar{x}

Tablo 6.
Değişkenlerin Okudukları Sınıflara Göre Farklılığına İlişkin Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Değişkenler	Sınıf	N	\bar{X}	S.S.	F	p	Post Hoc
Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği	1.Sınıf	123	3,52	1,01	2,797	,041	4>1-2-3
	2.Sınıf	90	3,49	0,97			
	3.Sınıf	28	3,51	0,90			
	4.Sınıf	42	3,97	0,83			
Çevresel ve sosyal baskı	1.Sınıf	123	3,49	0,88	0,899	,442	
	2.Sınıf	90	3,51	0,85			
	3.Sınıf	28	3,23	1,02			
	4.Sınıf	42	3,58	1,01			
Niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği	1.Sınıf	123	2,99	0,95	2,959	,033	1<2-4
	2.Sınıf	90	3,33	1,06			
	3.Sınıf	28	3,20	1,11			
	4.Sınıf	42	3,44	1,09			
Ekonomideki istihdam zorlukları	1.Sınıf	123	3,89	0,91	0,969	,408	
	2.Sınıf	90	3,91	0,89			
	3.Sınıf	28	3,92	1,02			
	4.Sınıf	42	4,15	0,80			
Psikolojik iyi oluş	1.Sınıf	123	4,83	1,13	2,259	,082	
	2.Sınıf	90	4,73	1,06			
	3.Sınıf	28	4,46	1,31			
	4.Sınıf	42	4,35	1,28			
Yaşam doyumu	1.Sınıf	123	2,62	0,99	0,740	,529	
	2.Sınıf	90	2,72	1,04			
	3.Sınıf	28	2,46	0,96			
	4.Sınıf	42	2,5	0,94			

N = Örneklem sayısı; SS = Standart sapma; t = Bir parametrenin tahmini değerinin varsayılmış değerinden sapmasının standart hatasına oranı; p = Anlamlılık düzeyi

Tablo 7.
Değişkenlerin Genel Not Ortalamasına Göre Farklılığına İlişkin Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Değişkenler	GNO	N	\bar{X}	S.S.	F	p	Post Hoc
Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği	1.(1.00-1.99)	20	3,71	1,05	0,710	,546	
	2.(2.00-2.50)	74	3,45	1,12			
	3.(2.51-3.00)	104	3,63	0,90			
	4.(3.01-4.00)	85	3,61	0,89			
Çevresel ve sosyal baskı	1.(1.00-1.99)	20	3,50	0,66	0,392	,759	
	2.(2.00-2.50)	74	3,39	1,00			
	3.(2.51-3.00)	104	3,54	0,87			
	4.(3.01-4.00)	85	3,49	0,91			
Niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği	1.(1.00-1.99)	20	3,32	1,00	0,708	,548	
	2.(2.00-2.50)	74	3,08	1,01			
	3.(2.51-3.00)	104	3,15	1,08			
	4.(3.01-4.00)	85	3,29	1,01			
Ekonomideki istihdam zorlukları	1.(1.00-1.99)	20	4,08	0,76	0,245	,865	
	2.(2.00-2.50)	74	3,89	1,00			
	3.(2.51-3.00)	104	3,92	0,89			
	4.(3.01-4.00)	85	3,95	0,86			
Psikolojik iyi oluş	1.(1.00-1.99)	20	3,97	1,32	2,998	,031	1<2-3-4
	2.(2.00-2.50)	74	4,74	1,23			
	3.(2.51-3.00)	104	4,68	1,10			
	4.(3.01-4.00)	85	4,69	1,09			
Yaşam doyumu	1.(1.00-1.99)	20	2,04	0,99	2,710	,045	1<2-3-4
	2.(2.00-2.50)	74	2,74	1,04			
	3.(2.51-3.00)	104	2,65	0,91			
	4.(3.01-4.00)	85	2,60	1,03			

N = Örneklem sayısı; SS = Standart sapma; F = F değeri; p = Anlamlılık düzeyi

= 4,06) ekonomik daralma neticesindeki istihdam zorluklarından kaynaklanan işsizlik kaygısı ortalamaları, iş deneyimi olan katılımcıların ortalamalarından ($\bar{x} = 3,78$) daha yüksektir.

Değişkenlerin, katılımcıların okuduğu sınıfa göre farklılık gösterip göstermediği tek faktör varyans analizi (Anova) yöntemi ile test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6'daki belirtilen analiz sonuçlarına göre, işsizlik kaygısının kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği ile niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği boyutlarının katılımcıların okudukları sınıfa göre farklılık gösterdiği anlaşılmıştır ($p < ,05$). Farklılıkların hangi sınıflar arasında olduğunun tespiti için post hoc çoklu karşılaştırma sonuçlarına bakılmıştır. 4. sınıfta okuyan öğrencilerin ($\bar{x} = 3,97$) kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliğinden kaynaklı işsizlik kaygılarının 1. ($\bar{x} = 3,52$), 2. ($\bar{x} = 3,49$) ve 3. ($\bar{x} = 3,51$) sınıfta okuyan öğrencilerin kaygılarından daha fazla olduğu görülmektedir. 1.sınıfta okuyan öğrencilerin ($\bar{x} = 2,99$) niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliğinden kaynaklı işsizlik kaygı ortalamalarının, 2. ($\bar{x} = 3,33$) ve 4. ($\bar{x} = 3,44$) sınıfta okuyan öğrencilerin kaygılarından daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenlerin, katılımcıların genel not ortalamasına göre farklılık gösterip göstermediği tek faktör varyans analizi (Anova) yöntemi ile test edilmiştir. Analiz sonuçlarına Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7'de gösterilen analiz sonuçlarına göre katılımcıların psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunun sahip oldukları genel not ortalamasına göre farklılık gösterdiği anlaşılmıştır ($p < ,05$). Katılımcıların, işsizlik kaygılarının genel not ortalamalarına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Farklılıkların hangi genel not ortalamaları arasında olduğunun tespiti için post hoc çoklu karşılaştırma sonuçları incelenmiştir. Mezuniyet için ön şartlardan olan geçme notunun 2 olmasını sağlayamayan, yani not ortalaması 2'nin altında olan öğrencilerin psikolojik iyi oluş ($\bar{x} = 3,97$) ve yaşam doyumlarının ($\bar{x} = 2,04$) genel not ortalaması 2 ve üstü olan öğrencilerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Yapısal Eşitlik Modeli-Yol Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen değişkenlerin ortalama değerleri, standart sapmaları ve değişkenler arası korelasyonlara ait bulgular Tablo 8'de gösterilmiştir.

Ortalamalar hesaplanırken işsizlik kaygısı ölçeği alt boyutları 5'li derecelendirme üzerinden en fazla 5, en az 1 puan, psikolojik iyi oluş ölçeği 7'li derecelendirme üzerinden en fazla 7 en az 1 puan, yaşam doyumu ölçeği 5'li likert olarak en fazla 5 en az 1 değerini almaktadır. Bu kapsamda, katılımcıların kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği (Ort. = 3,56; SS = 0,97), çevresel ve sosyal baskı (Ort. = 3,48; SS = 0,90) ve ekonomideki istihdam zorlukları (Ort. = 3,94; SS = 0,90) ifadelerine yüksek düzeyde katıldıkları görülmektedir. Niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği (Ort. = 3,19; SS = 1,03), psikolojik iyi oluş (Ort. = 4,69; SS = 1,16) ve yaşam doyumu (Ort. = 2,62; SS = 0,99) ifadelerine orta düzeyde katıldıkları tespit edilmiştir. Değişkenler arasında katılımcıların mezun olduktan sonra istihdam edilme durumlarına ilişkin algılarını ifade eden ekonomideki istihdam zorluklarından kaynaklanan işsizlik kaygı düzeylerinin nispeten en yüksek ortalamaya sahip olduğu söylenebilir.

Değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında işsizlik kaygısının boyutları ile psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu arasında da orta düzeyde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ($r = 0,581$; $p < ,01$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8.

Araştırmanın Değişkenlerine Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	\bar{X}	SS	1	2	3	4	5	6
1. Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği	3,56	0,97	1					
2. Çevresel ve sosyal baskı	3,48	0,90	0,539**	1				
3. Niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği	3,19	1,03	0,489**	0,480**	1			
4. Ekonomideki istihdam zorlukları	3,94	0,90	0,584**	0,651**	0,514**	1		
5. Psikolojik iyi oluş	4,69	1,16	-0,31**	-0,24**	-0,34**	-0,24**	1	
6. Yaşam doyumu	2,62	0,99	-0,31**	-0,323	-0,24**	-0,33**	0,581**	1

SS = Standart sapma

**p < ,01

Tablo 9.

Yol Analizi Sonuçları

YEM		β	S.E.	p	İyi Uyum	Model Sonuçları
K.K.Ö.E.	Psikolojik iyi oluş	-0,195	0,065	,003	(χ^2)/sd<3	(χ^2)/sd=1,56
N.O.B.B.E.	Psikolojik iyi oluş	-0,216	0,060	< ,001	RMSEA<0,05	RMSEA=0,045
Ç.S.B.	Yaşam doyumu	-0,181	0,066	,006	CFI>0,95	CFI=0,996
E.İ.Z.	Yaşam doyumu	-0,224	0,067	< ,001	GFI>0,95	GFI=0,993
					NFI>0,95	NFI=0,989

K.K.Ö.E. = Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği; Ç.S.B. = Çevresel ve sosyal baskı; N.O.B.B.E. = Niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği; E.İ.Z. = Ekonomideki istihdam zorlukları; β = Etki değeri; S.E. = Standart hata; p = Anlamlılık düzeyi

Tablo 10.

Katılımcıların Cinsiyetine Göre Yol Analizi Sonuçları

YEM		β	p	β_K	PK	β_E	PE
K.K.Ö.E.	Psikolojik iyi oluş	-0,195	,003	-0,312	p < ,001	-0,044	0,677
N.O.B.B.E.	Psikolojik iyi oluş	-0,216	< ,001	-0,261	p < ,001	-0,089	0,385
Ç.S.B.	Yaşam doyumu	-0,181	,006	-0,274	p < ,001	0,003	0,983
E.İ.Z.	Yaşam doyumu	-0,224	< ,001	-0,207	p = ,008	-0,270	0,029
Kız Öğrenciler					CMIN(χ^2) / DF = 1,320; RMSEA = 0,042; NFI = 0,986; CFI = 0,997; GFI = 0,990		
Erkek Öğrenciler					CMIN(χ^2) / DF = 0,979; RMSEA = 0,000; NFI = 0,980; CFI = 1,00; GFI = 0,987		

BK = Standartlaştırılmış yol katsayısı (Kız öğrenciler); β_E = Standartlaştırılmış yol katsayısı (Erkek öğrenciler); K.K.Ö.E. = Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği; N.O.B.B.E. = Niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği; Ç.S.B. = Çevresel ve sosyal baskı; E.İ.Z. = Ekonomideki istihdam zorlukları; CMIN = ki-kare; DF = Serbestlik derecesi; RMSEA = Yaklaşık hataların ortalaması karekökü; NFI = Normleştirilmiş uyum indeksi; CFI = Karşılaştırmalı uyum indeksi; GFI = Uyum iyiliği indeksi; β = Etki değeri; p = Anlamlılık düzeyi; PK = Kız öğrenciler anlamlılık; PE = Erkek öğrenciler anlamlılık

Tartışma

Bu çalışmada, Covid-19 salgınının da etkisiyle son dönemde hem küresel hem de ülke ekonomisindeki daralmaya rağmen hala en geniş istidam alanına sahip olan bankacılık sektörünün potansiyel çalışanları olarak, finans, bankacılık ve sigortacılık bölümü öğrencilerinin işsizlik kaygısı, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin genel işsizlik kaygılarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç literatürde yapılan bazı araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Tayfun & Korkmaz, 2016; Yetişensoy & Şahin, 2020). Ekonomideki daralmadan dolayı ortaya çıkan istihdam zorlukları algısının işsizlik kaygısına sebep olan en yüksek faktör olduğu tespit edilmiştir. Sosyal bilimler alanından mezun olanların genel sorunu, iş olanaklarının mezun sayısına oranla daha az olmasıdır. Finans, bankacılık ve sigortacılık bölümü sektörel bir bölüm olmasına rağmen hem teknoloji hem de ekonomik daralma ile birlikte finans sektöründe de istihdam olanakları daralmaktadır. Çalışmanın salgın hastalık döneminde yapılması da tüm bunların yanında kaygının yükselmesine sebep olmuştur.

Analiz sonuçlarına göre kız öğrencilerin işsizlik kaygısının, iş bulmak için yeteri kadar donanım ve iyi eğitime sahip olmama algısından kaynaklanan niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği boyutuna ait ortalamalarının, erkek öğrencilerinin ortalamalarından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dursun ve Aytaç (2009), Taşkın ve ark. (2017) ve Turaç ve Donar (2017) araştırmalarında benzer şekilde kız üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygı düzeylerinin erkek öğrencilerin kaygı düzeylerine göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. TÜİK 2021/1. Çeyrek eğitim durumuna göre temel işgücü göstergelerinde yer alan yükseköğretim mezunu istihdam rakamlarına bakıldığında da erkeklerin istihdam durumu kızların istihdam durumundan %20,7 daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum kadınların, erkeklere göre daha zor iş bulduklarının bir göstergesidir. Ayrıca toplumsal değer yargılarının, istihdam süreçlerinde etkili olduğu, kadınlardan toplum tarafından beklenen roller ile erkeklerin her işi yapabiliyor olması algısının bu sonuçta etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada öğrencilerin yaşadıkları işsizlik kaygısının psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumuna etkisini belirlemek amacıyla yapısal eşitlik modeli (YEM) çerçevesinde yol analizinden yararlanılmıştır. Araştırma konusu olan işsizlik kaygısı alt boyutları, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu değişkenleri Cronbach's Alpha ve faktör analizi sonuçları dikkate alınarak faktör değer ortalamaları alınmış ve analize dâhil edilmiştir. Verilerin model ile uygunluğunun tespiti için yapılan yapısal eşitlik yol analizi modeli Şekil 2'de gösterilmiştir. Model, Maximum Likelihood (en yüksek olabilirlik tahmini) yöntemi ile test edilmiştir.

Şekil 2'de, yapılan yol analizi sonuçlarına göre değişkenler arasındaki anlamsız olan yollar çıkarılmış ve nihai model gösterilmiştir. Modelden elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği ($\beta = -0,195$; $p = ,003$) ile niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliğinden ($\beta = -0,216$; $p < ,001$) kaynaklanan işsizlik kaygısının psikolojik iyi oluşlarını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bir diğer sonuç ise çevresel ve sosyal baskı ($\beta = -0,181$; $p = ,006$) ile ekonomideki istihdam zorluklarından ($\beta = -0,224$; $p < ,001$) kaynaklanan işsizlik kaygılarının yaşam doyumuna olan negatif etkisidir. Yol analizi sonuçları ve uyum iyiliği değerleri Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9'daki sonuçlara göre modelin uyum iyiliği değerlerinin alan yazında kabul edilen sınırlar içerisinde yer aldığı görülmektedir (Forza & Filippini 1998; Hooper, Coughlan & Mullen, 2008; Karagöz, 2019). Ayrıca yine aynı model üzerinde katılımcıların cinsiyetlerine göre işsizlik kaygısı boyutlarının psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumuna üzerindeki etkilerine ait yol analizi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10 incelendiğinde erkek öğrencilerin modelden farklı olarak yalnızca ekonomideki istihdam zorluklarından kaynaklı işsizlik kaygısının ($\beta = -0,270$; $p = ,029$) yaşam doyumuna negatif yönlü etkisinin olduğu görülmektedir. Erkek öğrencilerin sahip olduğu işsizlik kaygısı boyutlarının psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumuna üzerinde herhangi bir anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan kız öğrencileri için model ile paralel olarak işsizlik kaygısının psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarına negatif yönlü etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre erkek öğrencilerin, istihdam zorluklarının yaşam doyumuna olan negatif etkisi hariç, sahip oldukları işsizlik kaygısının psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarına herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların öğrenim durumuna göre değişkenler arasındaki farklılık sonuçlarında, önlisans öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeylerinin lisans öğrencilerinin psikolojik iyi oluş düzeylerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Üniversite eğitiminin psikolojik iyi oluş düzeyini arttırdığı bilinmektedir (Ryff & Singer, 1996). Aileden uzak ve kendi ayakları üzerinde durabilmenin öğrencilerin özgüvenini artırması yanında, lisans ve önlisans düzeyinde öğrenim gören öğrenciler arasındaki psikolojik iyi oluş düzeylerindeki farklılığın, mesleki eğitim ve staj imkânlarının daha yoğun olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Araştırmanın bir diğer sonucu, öğrencilerin daha önce çalışmış olma durumlarının işsizlik kaygısı düzeylerinde azalma sağladığıdır. Daha önce çalışmış öğrencilerin işsizlik kaygısına neden olan çevresel ve sosyal baskı ile istihdamdaki zorluklardan, daha az etkilendikleri tespit edilmiştir. Dursun ve Aytaç (2009) benzer şekilde daha önce kısa süreli de olsa iş deneyimi yaşayan üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygı düzeylerinin daha düşük olduğunu belirtmiştir. Daha önce çalışma tecrübesi edinmiş olmanın, bireyin özgüveninin artmasına ve iş bulmasında bu tecrübesinin faydalı olacağını düşünmesine sebep olduğu söylenebilir. Bu nedenle iş tecrübesinin işsizlik kaygısında azalmaya sebep olduğu düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu, 4. sınıfta okuyan öğrencilerin işsizlik kaygısını diğer sınıflarda okuyanlara göre daha fazla yaşadıklarıdır. Ersoy-Kart ve Erdost (2008) ile Yetişensoy ve Şahin (2020) yapmış oldukları çalışmalarda benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Özellikle karamsarlık, özgüven ve bilgi eksikliğinden dolayı daha fazla işsizlik kaygısı yaşadıkları tespit edilmiştir. Üniversite mezunu işsiz sayısının fazla olmasının yanında katılımcıların sosyal bilimler alanında öğrenim gördükleri ve mezun sayısının diğer teknik bölümlere oranla daha fazla olması, artık iş hayatına atılmalarına kısa bir süre kalması ile birlikte kaygı düzeylerinin artmasına sebep olduğu söylenebilir.

Katılımcıların psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunun sahip oldukları genel not ortalamasına göre farklılık gösterdiği araştırmadan elde edilen sonuçlar arasındadır. Mezuniyet için ön koşullardan biri olan not ortalamasının 2,00 olmasını sağlayamayan, yani not ortalaması 2'nin altında olan öğrencilerin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarının genel not ortalaması 2 ve üstü olan öğrencilerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bir anlamda akademik başarıları iyi olan öğrencilerin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumları düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Karaçam ve Pulur (2016) yapmış oldukları araştırma sonucunda, başarı algısı ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Bir başka çalışmada Emaasit (2016) öğrenciler üzerinde yapmış olduğu araştırma sonucunda, akademik stresin öğrencilerin psikolojik iyi oluş düzeylerini düşürdüğünü tespit etmiştir. Dost (2007) yapmış olduğu araştırma sonucunda, üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları ile akademik başarılarının pozitif yönde ilişkili olduğunu belirtmiştir. Mental olarak iyi olan ve yaşamından memnun olan öğrencilerin daha başarılı olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda işsizlik kaygısı boyutları ile yaşam doyumunu ve psikolojik iyi oluş arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Üç değişkenin aynı anda incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamış olmakla birlikte değişkenler arasındaki ilişkilerin ayrı ayrı konu edildiği bazı araştırmalarda benzer sonuçlar olduğu görülmüştür (Creed & Macintyre, 2001; Gallie & Russell, 1998; Kermen ve ark., 2016; Luechinger ve ark., 2010; Van Daalen ve ark., 2005). Araştırma modelinden elde edilen sonuçlar incelendiğinde, işsizlik kaygısının çevresel ve sosyal baskı ile ekonomideki istihdam zorlukları boyutlarının katılımcıların yaşam doyumlarını negatif yönde etkilediği görülmürken, yine kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği ile niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliğinden kaynaklanan işsizlik kaygısının, katılımcıların psikolojik iyi oluşlarını negatif yönde etkilediği görülmüştür. Turaç ve Donar (2017)'in sağlık yönetimi bölümü öğrencileri üzerinde yapmış olduğu çalışma sonucunda öğrencilerin yaşadıkları işsizlik kaygısının yaşam doyumlarını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde, işsizlik kaygısının psikolojik iyi oluşu olumsuz yönde etkilediğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Alioat & El Keshky, 2020; Booker & Sacker, 2012; Theodossiou, 1998; Warr, 1987). Bireyin kendisi ile ilgili bilişsel değerlendirmesi olan yaşam doyumunun, iyi oluş ve olumlu duygular ile yakından ilişkili olduğu düşünüldüğünde işsizlik kaygısı da dâhil olmak üzere yaşanılacak herhangi bir kaygı durumunun yaşamdan alınan doyum olumsuz yönde etkileyeceği beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde bireyin hayatına yönelik amaçlarını, potansiyelinin farkındalığı ve çevresi ile ilişkisinin niteliği olan (Ryff & Keyes, 1995) psikolojik iyi oluş halinin de, işsizlik kaygısının ruhsal olarak olumsuz etkisinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Özellikle kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği ile bilgi ve beceri noksanlığı boyutlarının ortak noktası denilebilecek, kendisini yetersiz hissetmekten kaynaklı işsizlik kaygısını bireyin ruhsal olarak kendisini kötü hissetmesine sebep olduğu söylenebilir. Bireyin özsaygısı, stres ve kaygı seviyesi, çevresel hâkimiyeti ile kişisel gelişiminin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkileri düşünüldüğünde araştırmadan bu duruma paralel sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Ayrıca katılımcıların cinsiyetlerine göre model üzerinde yapılan yol analizi sonuçlarına göre, birtakım farklılıklar tespit edilmiştir. Modelden elde edilen sonuçlara göre erkek öğrencilerin, istihdam zorluklarından kaynaklanan işsizlik kaygısının yaşam doyumuna negatif etkisi hariç, sahip oldukları işsizlik kaygısının psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarına herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçta cinsiyete göre ortaya çıkan farklılıkları doğrular niteliktedir. Kadınların, erkeklere göre işsizlik kaygısından daha çok etkilendiği söylenebilir.

Bu anlamda son senelerine gelen öğrencilere işsizlik kaygılarının azaltılması adına, özgeçmiş hazırlama ve etkili sunum tekniklerini de kapsayan kariyer günü etkinliklerinin düzenlenmesi ve katılımlarının sağlanması, ayrıca kendi bilgi ve donanımlarını iş bulmaları için nasıl yeterli hale getirmelerini ve özgüvenlerini arttırmalarını sağlayacak motivasyon araçlarının akademisyen ve üniversiteler tarafından tanıtılması önemli olabilir. Burada özellikle eğitimcilerle iş düşmekte, özellikle kız öğrenciler özelinde, öğrencileri iş bulmaları için yeterli donanıma sahip olduklarını düşünmelerini sağlamaları ve kendileri geliştirmeleri için tavsiye ve yönlendirmelerde bulunmaları gerekmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin işsizlik kaygılarının azaltılması, yaşam doyumunu ve psikolojik iyi oluşlarının artırılması için öğrencilere bir takım imkânların sağlanması ve sorumluluk sahibi olmaları için yönlendirilmelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Öğrenim sürecinde gerçekleştirilen işyeri stajları ile öğrencilerin iş deneyimi kazanmaları ile iş bulma ve işe yerleşmelerinin kolaylaşacağı, iş yaşamına daha rahat uyum sağlayacakları ve böylelikle kaygı düzeylerinin azalacağı, psikolojik iyi oluşlarının da olumlu yönde etkileneceği düşünülmektedir. Ayrıca verilen eğitiminde bu yönde gözden geçirilerek öğrencilerin piyasa koşullarına uygun ye-

terliliğe sahip olmalarını sağlayacak programların eklenmesi yararlı olacaktır. Bireyin yaşamında karşılaştığı olumsuz olaylar ve deneyimlerin psikolojik iyi oluşlarını negatif yönde etkilediği düşünüldüğünde, yaşayacakları işsizlik kaygılarının bu iyi oluş düzeylerini daha da düşüreceği görülmektedir. Öğrencilerin hobi edinmesi, zaman yönetimi, kişisel gelişim programları gibi kendilerini faydalı ve değerli hissetmelerini sağlayacak yapıcı programlara yönlendirilmesi, hem kaygı düzeylerinin azalmasında hem de yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşlarının artmasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Mühendislik ve sağlık bilimleri bölümü öğrencileri örneklemine gerçekleştirilecek çalışmaların sonuçlarının da literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca gelir düzeyi ve aile ile yaşama gibi demografik değişkenlerin işsizlik kaygısı, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkideki etkilerinin incelendiği çalışmalardan elde edilecek sonuçların yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Alioat, S. K. H., & El Keshky, M. E. S. A. (2020). Cognitive flexibility as the mediator between unemployment anxiety and psychological wellbeing among university students with disabilities. *JKAU/Arts and Humanities*, 28, 299-321. [Crossref]
- Bradburn, N. (1969). *The Structure of Psychological Well-being*. Chicago: Aldine. [Crossref]
- Booker, C. L., & Sacker, A. (2012). Psychological well-being and reactions to multiple unemployment events: adaptation or sensitisation?. *Journal of Epidemiol Community Health*, 66(9), 832-838. [Crossref]
- Can, A., (2019). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, 8. Basım, Ankara: PEGEM Akademi.
- Creed, P. A., & Macintyre, S.R. (2001). 'The relative effects of deprivation of the latent and manifest benefits of employment on the well-being of unemployed people'; *Journal of Occupational Health Psychology*, 6(4), 324-331. [Crossref]
- Çelenlioğlu, Ş. (2020). *Akademik motivasyon ve akademik performans ilişkisinde akışın aracı rolü ve yaşam doyumu ve psikolojik iyi-oluş üzerindeki etkisi*. İstanbul: T.C. İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1263. [Crossref]
- Demirci, İ. İ., & Şar, A. (2017). Kendini bilme ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2710-2728.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97(2), 143-156. [Crossref]
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75. [Crossref]
- Dost, M. T. (2007). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 132-143.
- Dursun, S., & Aytaç, S. (2009). Üniversite öğrencileri arasında işsizlik kaygısı. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1), 71-84.
- Ersoy-Kart, M., & Erdost, H.E. (2008). Unemployment worries among turkish university students. *Social Behaviour and Personality: an International Journal*, 32(6), 275-288. [Crossref]
- Emaasit, D. (2016). *Work stress and well-being. Academic work stress and its relation to the psychological well-being and social life of university master students* (Master's thesis).
- Forza, C., & Flippini, R., (1998). TQM impact on quality conformance and customer satisfaction: A causal model. *International Journal of Production Economics*, 55(1), 1-20. [Crossref]
- Gallie, D., & Russell, H. (1998). Unemployment and life satisfaction: A cross-cultural comparison. *Archives Européennes de Sociologie/European Journal of Sociology/Europäisches Archiv für Soziologie*, 248-280. [Crossref]
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2018). *Multivariate Data Analysis*. Hampshire: Cengage Learning.
- Hidalgo, J. T., Bravo, B., Martinez, I., Pretel, F., Postigo, J., & Rabadan, F. (2010). *Psychological well-being, assesment, tools and related factors*. I. Wells (Ed.). içinde *Psychological Well-Being: Psychology of Emotions, Motivations and Actions*. Nove Science Publishers.
- Hooper, D., Coughlan J., & Mullen M.R. (2008). Structural equation modelling: guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Karaçam, A., & Pular, A. (2016). Beden eğitimi öğretmenlerinin başarı algısı, akademik iyimserlik, psikolojik iyi oluş ve fiziksel saygı düzeylerinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-22. [Crossref]
- Karagöz, Y., (2019). *SPSS-AMOS-META Uygulamalı İstatistiksel Analizler*, 2. Basım, Ankara: Nobel Yayınları.
- Karcioğlu, F., & Balkaya, E. (2018). Üniversite son sınıf öğrencilerinde işsizlik kaygısı ve girişimcilik niyeti ilişkisi: tra1 bölgesi örneği. *Is, Guc: The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 20. [Crossref]
- Kayış, A. (2005). *Güvenilirlik Analizi, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ed. Kalaycı, Ş. Ankara: Asil Yayınevi.
- Korkmazer, F. (2020). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı algılarının incelenmesi. *Business, Economics and Management Research Journal - BEMAREJ*, 3(2), 141-152.
- Kermen, U., Tosun, N. İ., & Doğan, U. (2016). Yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşun yordayıcısı olarak sosyal kaygı. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 20-29.
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeylerinin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Luechinger, S., Meier, S., & Stutzer, A. (2010). Why does unemployment hurt the employed? Evidence from the life satisfaction gap between the public and the private sector. *Journal of Human Resources*, 45(4), 998-1045. [Crossref]
- Palmore, E., & Luikart, C. (1972). Health and social factors related to life satisfaction. *Journal of Health and Social Behavior*, 13(1), 68-80. [Crossref]
- Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727. [Crossref]
- Ryff, C. D., & Singer, B. H. (1996). Psychological well-being: meaning, measurement, and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 65, 14-23. [Crossref]
- Shin, D., & Johnson, D. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicators Research*, 5, 475-492. [Crossref]
- Suldo, S., Riley, N., & Shaffer, E. (2006). Academic correlates of children and adolescents' life satisfaction. *School Psychology International*, 27(5), 567-582. [Crossref]
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*, 6. Basım, New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Taşgın, Ö., Bozgeyikli, H., & Boğazlıyan, E. (2017). Üniversiteli gençlerin işsizlik kaygıları ile psikolojik dayanıklılıkları arasındaki ilişki. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(16), 551-567.
- Tayfun, A. N. T., & Korkmaz, A. (2016). Üniversite öğrencilerinde işsizlik kaygısı: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 534-558.
- Tekin, A. (2015). *Üniversite öğrencilerinde işsizlik kaygısı: süleyman demirel üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma*. Isparta: SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Theodossiou, I. (1998). The effects of low-pay and unemployment on psychological well-being: a logistic regression approach. *Journal of Health Economics*, 17(1), 85-104. [Crossref]
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- TÜİK (2021). İş gücü istatistikleri. Eğitim durumlarına göre işgücü istatistikleri. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-%C5%9Eubat-2021-37487&dil=1>. (Erişim tarihi:03/05/2021).
- Turaç, İ. S., & Donar, G. B. (2017). Sağlık yönetimi öğrencilerinin işsizlik kaygılarını ve yaşam doyumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 119-127.
- Veenhoven, R. (1996). The Study of Life Satisfaction içinde "A comparative study of satisfaction with life in Europe", (Ed. Saris, W.E.; Veenhoven R.; Scherpenzeel, A.C.; Bunting, B.), Rotterdam: Eötvös University Press, 11-48.
- Warr, P. B. (1987). *Work, Unemployment and Mental Health*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Wells, I. E. (2010). *Psychological Well-Being, Psychology of Emotions, Motivations and Actions*, New York: Nova Science Publishers.
- Van Daalen, G., Sanders, K., & Willemsen, T. M. (2005). Sources of social support as predictors of health, psychological well-being and life satisfaction among Dutch male and female dual-earners. *Women & Health*, 41(2), 43-62. [Crossref]
- Yetişensoy, O., & Şahin, İ. F. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının işsizlik kaygısı düzeyleri ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3), 627-643. [Crossref]

Mesleki Müzik Eğitimi Kurumlarında Verilen Geleneksel Türk Halk Müziği Derslerinde Âşıklık Geleneğinin Yer Alma Durumu

Inclusion of Minstrel Tradition in Traditional Turkish Folk Music Lessons Given in Vocational Music Education Institutions

Uygar ÖNALAN¹
Ülkü Sevim ŞEN²

¹Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Müzik Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu; Kağızman Çengilli Köyü İlköğretim Okulu Müzik Öğretmeni, Kars, Türkiye

²Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Erzurum, Türkiye

öz

Bu çalışmada, mesleki müzik eğitimi kurumlarında verilen geleneksel Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneğinin yer alma durumunun öğretim üyelerinin görüşleri doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma, nitel türde olup durum tespitine yönelik bir araştırmadır. Yorumlayıcı Sosyal Bilim (YSB) yaklaşımı çerçevesinde yapılan bu çalışmanın verileri; mesleki müzik eğitimi verilen kurumlarda (Konservatuvarlar, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalları) Türk halk müziği derslerine giren öğretim üyeleri ile yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanarak elde edilmiştir. Verilerin yorumlanmasında betimsel analiz tekniğine yer verilmiştir. Araştırmanın katılımcılarını 2019-2020 eğitim öğretim güz döneminde mesleki müzik eğitimi kurumlarında eğitim vermekte olan 10 öğretim üyesi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan açık uçlu dokuz sorudan oluşan yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilere göre, öğretim üyelerinin tümünün derslerinde âşıklık geleneğine yer verdikleri, öğretim üyelerinin çoğunluğunun derslerinde büyük oranda, daha az bir bölümünün ise Türk halk müziğinin nazari olarak geniş yer kaplaması vb. durumlardan dolayı derslerinde asgari düzeyde yer verdikleri anlaşılan; âşıklık geleneğine derslerde yeterli düzeyde yer verilip verilmemesinin büyük oranda dersi işleyen öğretim üyesinin yaklaşımına bağlı olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca öğretim üyeleri bu geleneğin/kültürün, Türk halk müziği eğitimi içerisinde daha çok yer alması gerektiğini Türk Halk Müziği Teori, Repertuarı, Solfej-Kuram, Türk Halk Çalgıları İcra Dersleri gibi derslerden herhangi biri işleniyorsa âşıklık geleneğine değinmeden olmayacağını belirttikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki müzik eğitimi, âşıklık geleneği, Türk halk müziği dersleri, yorumlayıcı sosyal bilim

ABSTRACT

In this research, the aim is to examine the inclusion of the minstrel tradition in the traditional Turkish folk music lessons given in vocational music education institutions in accordance with the views of the faculty members. This study is of qualitative type and is a case study. The data of this study, which was conducted in accordance with the Interpretive Social Science (ISS) approach, was obtained by applying semi-structured interview technique with the lecturers who took Turkish folk music lessons in institutions (Conservatories, Fine Arts Faculties and Education Faculty Music Education Departments) where vocational music education is given. In the interpretation of the data, descriptive analysis technique was used. The participants of the research consist of 10 faculty members who are teaching at vocational music education institutions in the 2019-2020 academic fall semester. As a data collection tool, a semi-structured interview form consisting of nine open-ended questions prepared by the researchers was used. According to the data obtained in the research, all of the faculty members included the tradition of minstrelsy in their lessons. While it was understood that the majority of the faculty members included the tradition of minstrelsy in their courses, and that a small number of the faculty members included the topic less due to the fact that Turkish folk music theoretically takes up too much space and other circumstances; it has been stated that whether the tradition of minstrelsy is adequately included in the lessons depends largely on the approach of the lecturer who teaches the lesson. In addition, it is seen that the faculty members stated that this tradition/culture should be included more in Turkish folk music education, and if any of the courses such as Turkish Folk Music Theory, Repertory, Solfejio-Theory, Turkish Folk Instruments Performance Classes are being taught, it would not be without mentioning the tradition of minstrelsy.

Keywords: Vocational music education, tradition of minstrelsy, Turkish folk music lessons, interpretive social science.

Giriş

Her toplum kendi kültürüne sahip olduğu gibi bu kültürü yansıtan değerlerden olan müziği ile var olur ve kendi kültürü doğrultusunda müziğini oluşturarak yaşatır. Toplumun yaşantısından, düşünce yapısından, kimliğinden pek çok unsur bu müzik içerisinde yer almaktadır. Müzik, diğer işlevlerinin yanı sıra kültüre ait olma, kültürü yansıtmaya yönüyle de özel bir dildir (Şen, 2016). Kültür'ün beslediği, temsil

Bu çalışma, Doç. Dr. Ülkü Sevim ŞEN danışmanlığında, Uygar ÖNALAN tarafından yapılan "Geleneksel Türk Halk Müziği Eğitiminde Âşıklık Geleneğinin Yer Alma Durumunun İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden geliştirilerek oluşturulmuştur.

Geliş Tarihi/Received: 26.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 2.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Ülkü Sevim ŞEN
E-posta: usevimsen@atauni.edu.tr

Cite this article: Önalın, U., Şen, Ü.S. (2022). Inclusion of minstrel tradition in traditional Turkish folk music lessons given in vocational music education institutions. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 31-46.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ettiği ve edildiği müzik; insanlığın ortak değerlerinden biri olmasının yanı sıra her toplumun kendine özgü güzellik ve zenginliklerini de içerisinde barındırmaktadır. Genel anlamda kültürün uzun süreler içerisinde oluştuğu ve bir anlamda kalıplaşan bir yapıya sahip olduğu düşünülse de toplum için değişim kaçınılmazdır. Değişen zaman içerisinde, müzik kültürümüz de toplum ile birlikte yeniden şekillenebilmektedir (Şen & İnanıcı, 2016).

Geleneksel Türk halk müziği, kültürümüzün önemli unsurlarından biri olarak Türk toplumu içerisinde yaşayan insanların yaşadıkları çeşitli olaylar karşısında etkilenişlerini ezgiler yoluyla aktarmaları sonucu ortaya çıkmış bir müzik türüdür. Geleneksel Türk halk müziği, Türk halk edebiyatı ile iç içe bir yapıdadır. Her ikisi de aynı kültür öğelerinden beslenerek birbirlerini zenginleştirmektedir (Şen & Akbaş, 2021). Türk halk müziğini genel itibarı ile kaynak olarak üretenler, bu müziği üretmenin yanı sıra halk edebiyatı, şiir sanatı, bestecilik, hikâye, rivayet söyleyicisi, dans ve icracılık gibi sanat türlerini de kendi içerisinde birleştiren Türk halk bilim alanı temsilcileri sayılan usta mahalli sanatçılar, saz ve söz sanatçıları ile âşıklardır.

Toplumumuzda geleneksel müzik dışında kalan, birbirlerine tür olarak yakın veya uzak birçok müzik çeşidi dinlense de tüm toplumlar da geçerli olan genel ifadeyle halkın duygu ve düşüncelerini, uğradıkları ortak sıkıntıları ve uğraşlarını, geçim yollarını ve kazandıkları başarıları, ortak kahramanlarını ve kendilerine eşlik eden sadık dostlarını (hayvanlarını), doğayı ve doğa olaylarını konu edinmiş tüm müzikal eserler halk müziği olarak kabul edilmektedir. Geleneksel halk müziğimiz de geçmişten günümüze kadar aynı hissiyat içerisinde devam etmektedir. Tüm dünya için geçerli olan ulusların-milletlerin geçmişten gelen müziği tanımını içine alan *halk müziği* kavramı hakkında çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Büyükyıldız (2015) *Ulusal Halk Müziği* için; "Halkın ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan, halkın içinde her zaman var olan halk sanatçıları tarafından yakılmış, yaratılmış-bestelenmiş, değişimler ve yörgülmeyle dilden dile, telden tele, kulaktan kulağa yayılarak geçmişten günümüze ulaşmış, bir ulusun özüne özgü geleneksel müziğidir" şeklinde bir tanım yapmaktadır. Türk halk müziğimiz içerisinde yine ulusumuza özgü özelliklerini koruyan âşık müziği ve âşıklık geleneği, üzerinde araştırma yapılması gereken geniş bir alandır.

Türk kültür dünyasında önemli bir çeşitliliğe ve zenginliğe sahip olan âşıklık geleneği hakkında özellikle halk edebiyatı alanında çok sayıda çalışma (Artun, 2013; Balkaya, 2012; Çelikten, 2019; Çobanoğlu, 2000; Çobanoğlu, 2002; Daşdemir, 2014; Durbilmez, 2004; Durbilmez, 2014; Fidan, 2016; Günay, 2018; Gökşen, 2011; Özarslan, 2001; Özbey, 2015; Özdemir, 2011; Özdemir, 2013; Uluman, 2019) yapıldığı ve sürdürüldüğü bilinmektedir. Müzik alanında ise bu zenginliği konu alan/araştıran çalışmaların (Aras, 2020; Coşkun, 2012; Eravşar, 2012; Kuzucu, 1997; Möngü, 2019; Sümbüllü, 2015a, b; Şener, 2005; Taşlıova, 2017) yapıldığı ve gündün güne arttığı söylenebilir. Âşıklık geleneği ve eğitim kapsamında ele alınan/ulaşılabilen çeşitli araştırmaların (Açıl, 2015; Erdoğan, 2020; Turhan & Kova, 2012; Türkmen, 2010; Uslu, 2011) olduğu da görülmektedir.

Türk halk müziği özünü kültür ve gelenekten alan zengin bir kaynaktır. Zaman içerisinde bu kaynağın, kültürel çeşitliliklerle farklı tat ve lezzetlerle zenginleşmesi onun müzik türleri içerisinde özel ve önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Türk halk müziği halk edebiyatından beslenerek etkilenmiş bunun sonucunda geleneksel ve kültürel zenginlikleriyle varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu özelliklere sahip müziğimizden birisi de âşık müziğidir.

Âşık, halk arasında saz şairlerine verilen isimdir. Halk arasında dolaşan menkıbelerde, saz şairlerinin (âşıkların) maddi ve cismani aşk'tan manevi ve ruhani aşk derecesine yükseldiklerini saz çalıp şiir söylemeyi de ilahî vasıtalarla yani ya bir mürşid'in, pir'in veya Hızır Peygamber'in rüyada veya hakikatte tecellisi ile öğrendikleri anlatılır. Bunlar halkın görüşüne göre Hâk âşıklarıdır ve ilham kaynakları daima ilahîdir (Köprülü, 1986). Âşık denen bu şairler şairlerini, diyar diyar dolaşarak, köy odalarında, kahvelerde ve meydanlarda bir maceraya bağlayarak okurlar, şiirlerinin geniş halk kitleleri tarafından duyulmasını sağlarlar (Gariboğlu, 1969).

Âşıklık geleneği, kültür varlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Âşıklık çağlar süren deneyimlerden geçerek biçimlenmiş, kendine özgü icra töresi, geleneğe dayalı yapısı, âşık olmak ve âşıklığı sürdürmek için uyulması gereken kuralları olan bir gelenektir (Artun, 2011). Âşık edebiyatı, Anonim Halk edebiyatından bilhassa ortaklaşa olmayışıyla ayrılır. Çünkü adı sanı belli kimseler tarafından yaratılmış, onların kişiliğini mümkün olduğu kadar saklayabilmıştır. Bu edebiyatın şairlerine âşık denir. Şairler bağlama, cura, tambura gibi sazlar kullanırlar (İlaydın, 1997). Âşıklar, eserlerini tek âşık olarak buldukları ortamlarda okuyabildikleri gibi birçok âşığın da katıldığı (toplulukta-topluluk içinde) bir âşık faslında sıra geldiğinde de okumaktadırlar.

Usta âşıklar, bu geleneği bir kuşaktan ötekine aktarmada geleneksel yöntem olan usta-çırak ilişkisi ile bir diğer geleneksel Türk müziği öğretim yöntemi olan meşk usulünü kullanarak gerçekleştirmektedirler. Özellikle yeni nesil için bir modellik yolu ve özel bilgi verme aracı kabul edilen çıraklık eğitimine, Türk toplumunda sanatın-mesleğin devamı için çokça değer verildiği ve çıraklık eğitiminin köklü kültürel geçmişe sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Âşıklık mirasında da büyük bir gayret ve özveriyle kullanılan çıraklığın, geleneğe bağlılıktan dolayı devam ettirilmesine çalışıldığı görülmür. Âşıklık geleneğinin bundan sonraki asırlarda da devam ettirileceği/yaşatılacağı yönünde güçlü umutların yeşermesine nedeni yine bu gayret ve çabalardır.

Âşık meclislerinin içeriği incelendiğinde, işlediği konular sebebiyle bu meclislerin hatırlatıcı veya bilgi verici olma özellikleri taşıdıkları görülmektedir. Örnek olarak üç ana bölümden oluşan bu meclislerin en geniş ve en detaylı sayılabileceğimiz üçüncü bölümü olan Te-kellüm bölümü (Günay, 2018), çok zengin bir kelime hazinesine sahip olunmasını gerektirdiğinden dilin (Türkçenin) öğretilmesi, yayılması ve yaşatılmasına vesile olmaktadır.

Türkülerin okunması ve hikâye anlatımının olduğu fasılda anlatılan hikâyeler ile İslam dini mahiyetli olaylar, olgular ve yakarılar bilmeyenler için yeni bir bilgi olarak öğretici bir özellik taşıırken, bilenler için de hatırlatıcı-bilgiyi tazeleyici bir özellik göstermektedir. Yine halkın içinde bulunan ve fasıllar için geçerli olan bu merak ve bilgiyi öğrenme duygusu, yerini zamanla öncelikli olarak eğlence, zaman geçirme temalı iki âşık arasındaki bilgi ve hüner yoklamasına bırakmıştır. Birbirlerini bilgi ve tecrübeleri ile alt etmeye çalışan en az iki âşığın yarattığı bu ortam her ne kadar halk için eğlence amaçlı toplantılar olarak görünse de özellikle başta ustası olmayıp âşıklığa hevesli kişiler için olmak üzere, tüm halkın informal eğitime tabi olduğu yerlerdir.

Geleneği öğrenmeye meyli olan kişi, ustası varsa ki ustasının bulunduğu her mecliste, ustası olmasa bile yakın çevresinde kurulan meclislerde bulunarak, meclislere gelen ve sanatını icra eden her ustanın davranışlarını yakından izlemektedir. Bu meclislerde, ustaların halk ile sohbeti, hitabeti, saz icra teknikleri, makam ve ezgiler ile oturup kalkma, edep-erkân gibi çırağın her kültürel değeri öğrenip özümseyebilmesi için yakından takip etmesi gereken konulardan bazılarıdır.

Yüzyıllardır süregelen geleneğin bu özelliğindedir ki yeni adım attığı yerlere geldiği yerlerden gördüklerini, duyduklarını, konuştuklarını, yediklerini, yaşadıklarını yani orada öğrendiklerini ve tüm şahit olduklarını türkülerine saklayarak götüren âşıklar; yaşantıları türkülerinde ölümsüzleştirmesinden dolayı, halkın bu türkülerden kendilerine almak istediklerine müsaade eder, yüzyıllar boyu bu türkülerin (bitip-tükenmeden) kullanılmasını sağlarlar. Türkülerini taşıyıp götürdükleri yerlerde de aynı yol ile yeni türküler oluşturan âşıklar gezdiği yerlerde topladıklarını da bir sonraki hedeflerine ulaştırırlar. Bundan dolayıdır ki âşıklar öğrendikleri kültürü-bilgiyi aktarmaktan çekinmez, şahit olduklarını anlatırlar ve keşfettiklerini paylaşmayı kendilerine görev bilirler. Kültürün önemli bir yeniden üretim aracı olan halk müziğinin kaynağı âşıklar, dini ve milli duyguları, sanatları içerisinde en güzel şekilde harmanlayan, telaffuz eden kişilerdir.

Âşıklık geleneği, Türk halk müziği ve eğitiminde de vazgeçilmez bir yere ve öneme sahiptir. Bu zenginliği ortaya çıkarmak açısından, sayıları artan müzik eğitimi kurumlarıyla birlikte (Konservatuvarlar, Güzel Sanatlar Fakülteleri Müzik Bölümleri, Eğitim Fakültelerine Bağlı Müzik Eğitimi Ana Bilim Dallarında) âşıklığın eğitim ile ilişkilendirildiği, derleme, notaya alma gibi müzik eğitimi ve müzikoloji alanlarında çeşitli çalışmaların artarak sürdürülmesi, geleneğin yaşatılması adına önemli adımlar olarak görülmektedir. Bu araştırma, üniversite düzeyinde mesleki müzik eğitimi kurumlarında verilen geleneksel Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneğinin yer alma durumunun ele alındığı bir çalışmadır. Yapılan literatür taramasında konuyu bu şekilde sorunsallaştıran bir çalışmaya rastlanmaması, araştırmacıları bu konuya yöneltmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, mesleki müzik eğitimi kurumlarında verilen geleneksel Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneğinin yer alma durumunun öğretim üyelerinin görüşleri doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın problem cümlesi "Mesleki müzik eğitimi kurumlarında verilen geleneksel Türk halk müziği eğitiminde âşıklık geleneğinin yer alma durumu ne düzeydedir?" şeklinde oluşturulmuştur. Bu problem doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Mesleki müzik eğitimi programlarındaki geleneksel Türk halk müziği derslerinde, âşıklık geleneğine Konservatuvar, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Eğitim Fakültesi öğretim üyeleri ne ölçüde yer vermektedir?
2. Âşıklık geleneğinin geleneksel Türk halk müziği ve eğitimindeki yeri ve önemine ilişkin Konservatuvar, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinin görüşleri nelerdir?
3. Konservatuvar, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinin geleneksel Türk halk müziği eğitiminde âşıklık geleneğine nasıl ve ne şekilde yer verilmesi gerektiğine ilişkin görüş ve beklentileri nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel türde olup durum tespitine yönelik bir çalışmadır. Çalışma görüşme tekniği ile yürütülmüştür. Görüşme tekniği ile elde edilen verilerin analizinde yorum yapma gerekliliğinin ortaya çıkmasından dolayı, çalışma nitel bir özellik taşımaktadır. "Nitel araştırma, kendisine uygun olan tanımlama, çözme, yorumlama ve anlamla ilgili bilgilere ulaşmak için kullanılan araştırma tekniklerini içeren çok genel bir terimdir" (Akt., Merriam, 2018). Araştırmada topluma ait olan bir geleneğin/kültürün, eğitimdeki durumu üzerine bir inceleme yapılması, katılımcılara açık uçlu sorular aracılığıyla fikirlerinin sorulması ve alınan cevaplar (görüşler) yardımı ile elde edilen veriler ışığında, ortak bir sonuca gidilmeye çalışılmasından, nitel araştırmalarda çoğunlukla kullanıldığı bilinen Yorumlayıcı Sosyal Bilim yaklaşımına yer verilmiştir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını 2019-2020 eğitim öğretim güz döneminde Atatürk Üniversitesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, İnönü Üniversitelerinde mesleki müzik eğitimi veren; Güzel Sanatlar Fakültelerinin Müzik Bilimleri Bölümü, Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Konservatuvarların Müzik Bölümlerinde görev yapmakta olan geleneksel Türk halk müziği alanında eğitim vermekte olan 10 öğretim üyesi oluşturmaktadır. Görüme yapılan öğretim üyelerinin demografik bilgileri (Üniversite, Fakülte, Unvan ve Mesleki Deneyim) Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.
Görüşme Yapılan Öğretim Üyelerinin Demografik Bilgileri

Görüşmeci	Üniversite	Fakülte	Unvan	Mesleki Deneyim
G.AK.1	Kafkas Üniv.	Konservatuvar	Dr. Öğr. Üyesi	8 yıl
G.AK.2	Kafkas Üniv.	Konservatuvar	Dr. Öğr. Üyesi	8 yıl
G.AK.3	Atatürk Üniv.	Konservatuvar	Doç. Dr.	11 yıl
G.AK.4	Yüzüncü Yıl Üniv.	Konservatuvar	Doç. Dr.	26 yıl
G.AK.5	Yüzüncü Yıl Üniv.	Eğitim Fakültesi	Dr.	8 yıl
G.AK.6	İnönü Üniv.	Konservatuvar	Prof. Dr.	16 yıl
G.AK.7	Atatürk Üniv.	Güzel Sanatlar Fakültesi	Doç. Dr.	19 yıl
G.AK.8	Atatürk Üniv.	Eğitim Fakültesi	Dr. Öğr. Üyesi	15 yıl
G.AK.9	İnönü Üniv.	Konservatuvar	Dr. Öğr. Üyesi	9 yıl
G.AK.10	Atatürk Üniv.	Güzel Sanatlar Fakültesi	Doç. Dr.	26 yıl

G.AK. = Görüşme yapılan akademisyen

Görüşme yapılan akademisyenlerin etik gereği isimlerine yer verilmesi uygun olmayacağından kodlama yapılmıştır. Buna göre verilerin analizinde “G. AK.” *Görüşme yapılan Akademisyen* olarak belirtilmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan açık uçlu dokuz sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Öğretim üyeleriyle yapılan görüşmelerde gönüllülük esas alınmıştır. Araştırma prosedürü Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Birim Etik Kurulu’nun 31.12.2020 tarihli ve 15/04 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Bulgular

4.1. Araştırmanın birinci alt problemi olan “*Mesleki müzik eğitimi programlarındaki geleneksel Türk halk müziği derslerinde, âşıklık geleneğine Konservatuvar, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Eğitim Fakültesi öğretim üyeleri ne ölçüde yer vermektedir?*” sorusuna yönelik elde edilen bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin olarak öncelikle müzik eğitimi kurumlarında görev yapan öğretim üyelerine çeşitli sorular yöneltilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda öğretim üyelerinin tümünün Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneğine yer verdiklerini belirttikleri görülmüştür. Mesleki müzik eğitimi kurumlarında verilen geleneksel Türk halk müziği derslerinde, eğitim verilen kurumun farklılığına bağlı olarak, derslerin saati veya konunun derinliği değişiklik gösterse de Türk halk müziği derslerinin isim veya içeriklerinde benzerlik olduğu söylenebilir. Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneğine yer verdiklerini ifade eden öğretim üyelerinin çalıştıkları kurumlara göre ifadeleri şu şekildedir:

Konservatuvarlar

Türk Halk Müziği Bilgileri, Türk Halk Müziği Solfej-Kuram derslerinde türkülerimizin kaynağı olan âşıklık geleneğinden bahsetmekteyim. *Türk Halk Müziği Bilgileri* dersimiz var *Türk Halk Müziği Solfej-Kuram* dersimiz var. Bunun yanı sıra *Türk Halk Müziği Repertuvarında* bile bazı âşıklarımızın eserlerini geçerken âşıklık geleneğinden yine bahsetmekteyiz. Âşık Müziği nedir? Hatta kısmen Âşık Edebiyatına girdiğimiz noktalar da olmakta. Yeterli düzeyde âşıklık geleneğinden bahsetmekteyiz (G. AK. 1).

Geleneksel Türk Müziği Bölümü Türk Halk Müziği Ana Sanat Dalı müfredatında geçen “*Türk Halk Edebiyatı*” dersinde âşıklık geleneğine ilişkin bilgilere yer vermekteyim. Bunun dışında *Koro* derslerinde de özellikle yörenin önemli âşıkları başta olmak üzere çeşitli âşıkların eserlerine de yer vermekteyim (G. AK. 2).

Türk Halk Müziği Nazariyat ve Dağar Form derslerinde âşıklık geleneğini işliyorum. Bağlama derslerinde ise ileri düzey öğrencilerle çeşitli *tematik âşık tavırlarına* yönelik çalışmalar yapıyoruz. Âşıklık yer almakla birlikte âşıklık geleneğinin alt dinamiklerindeki çeşitlilik düşünülüğünde yüzeysel kaldığını söyleyebilirim (G. AK. 3).

Âşıklık geleneği ile ilgili tabii ki bilgi var ama bu, hocanın yaklaşımına bağlı açıkçası. Üniversitelerde de yapılması gereken, lisansüstü eğitimde uygulanması gereken müfredat diye bir müfredat yok elimizde. Dolayısı ile bu müfredatı şekillendiren hocanın kendisi. Dolayısı ile hocanın eğilimleri ve yaklaşımları ile beraber bununla ilgili çalışmalarını da varsa buna daha çok yer veriyor. “*Türk Halk Müziğinin Kaynakları*” diye ünitenin içinde bir haftanın bir derslik konusu bu benim öğretim programım içerisinde. Halk müziğinin kaynakları içerisinde âşıklardan bahsediyoruz, orada bir derste bir bölümde geçiyor sadece. Fakat sürekli olarak o dersin o konusunda bunu yazılı olarak kendilerine aktarıyoruz. Hatta sınavlarda bundan sorumlu oluyorlar ama ilerleyen derslerde de âşıklık geleneğine zaman zaman vurgu yapıyoruz. Ama bir yazılı metin olarak var bu da benim ünite programım içerisinde ve bunu da veriyorum. Tabii şöyle bir durum var ki Türk halk müziğinin konusu çok fazla ve bundan dolayı biz de sınırlı olarak bir yıllık programın içerisinde âşıklık geleneğine ancak bu kadar yer ayırabiliyoruz (G. AK. 4).

İster istemez bu ders müfredat programlarımızda mutlaka ki var. Fakat bu ders müfredat programlarımızın haricinde, öğrencilerimize ister istemez âşıklık geleneği ile ilgili hemen hemen her derste istese de istemese de bahsetmek mecburiyetindeyiz. Âşıklığın her derste mutlaka bahsi geçiyor ama Türk halk Müziği ile alakası ve ilgisi olmayan bazı spesifik derslerimiz de var. Bunlar dışındaki *Repertuvar* dersi olsun, *Nazariyat* dersi olsun veya *İcra* dersleri olsun mutlaka ki bir köşesinden bir ucundan bahsi geçiyor (G. AK. 6).

Geleneksel Türk Halk müziği derslerimde zaman zaman âşıklık geleneğine ve âşıklara yer veriyorum. Öğretim programında âşıklık geleneği ile ilgili yüzeysel bilgiler bulunmakta ise de yeterli değildir (G. AK. 9).

Devlet Konservatuvarı Türk halk müziği ana bilim dallarında görev yapan öğretim üyelerinin görüşlerine göre; Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneğine belirli bir düzeyde yer verilmektedir. Verilen bu eğitim düzeyinin yeterliliğinin, Türk halk müziği ile ilgili derse giren öğretim üyelerinin yaklaşımına bağlı olduğu yine belirtilen ifadelerden anlaşılmaktadır. Elde edilen bilgiler ışığında Konservatuvarlarda Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneği ile ilgili bilgilerin işlendiği derslerin; “*Türk Halk Müziği Solfej-Kuram, Türk Halk Müziği Bilgileri, Türk Halk Müziği Repertuvarı, Âşık Edebiyatı, Türk Halk Müziği Nazariyat, Dağar-Form, Türk Halk Müziğinin Kaynakları, İcra Dersleri*” olduğu ve görüşme sağlanan hemen hemen tüm öğretim üyelerince de belirtildiği görülmüştür.

Güzel Sanatlar Fakülteleri

Zaten Türk halk müziği âşıklık geleneği kaynağından beslendiği için elbette yer vermekteyiz. Yöre itibarı ile de Erzurum yaşayan âşıklık geleneği bölgesinde olduğu için yani fiili olarak bu gelenek halen devam ettiğinden, burada öğrencilerimize âşıklarla alakalı yer yer özel ders çalışmaları da yaptırıyoruz. Dolayısı ile müfredatımızda âşıklık geleneği mevcut. Âşıklık Geleneği ünitemiz var, Âşık Edebiyatı ünitemiz var, *Anonim Halk Edebiyatı Ürünleri* ünitemiz var bulunmaktadır. Âşıklık geleneğini bu ünitemlerle hem halk edebiyatı olarak hem edebi olarak hem de müzikal olarak inceliyoruz. Bunlardan dolayı âşıklık geleneği eğitim programımızda yer almakta ve yeterli düzeydedir. Mesela lisans 4’te verdiğimiz eğitim tamamen âşık edebiyatı, halk edebiyatı ile alakalı paralel yürüyor diyebilirim. Evvelinde Türk halk müziği eğitiminde âşıklık geleneğine önce lisans 1’de *Nazariyat* olarak yer veriyoruz. Dolayısı ile âşıklık geleneğini üç yıl boyunca müzikal olarak verip âşık müziğini irdeliyoruz. Dördüncü sınıfta da âşıklık geleneğini edebi olarak; *Halk Edebiyatı* ile paralel *Halk Edebiyatındaki*

Türler, Halk Edebiyatı ve Türk Halk Müziği arasındaki terminolojik sorunlara teferruatlı bir şekilde yer veren müfredatımız mevcuttur. Türk halk müziği eğitimcisi olarak mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda âşıklık geleneğine yeterince yer verildiğini düşünmüyorum (G. AK. 7).

Geleneksel Türk Halk Müziği derslerimizde âşıklık geleneğine ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Örneğin; Âşık edebiyatı, *türleri* ve *özellikleri*, *Âşık müziği*, *türleri* ve *işlediği konular* ile *halk ozanları hakkında genel bilgiler* gibi. Bizim bölüm müfredatında yeterince yer verildiği için bu müziğe ve kültüre ilişkin konulardan haberdar olduklarını düşünüyorum. *Geleneksel Türk Halk Müziği* dersinin genel içeriğinde yeterli olduğunu inancındayım. Türk halk müziği eğitimcisi olarak mesleki müzik eğitimi verilen kurumlardaki müfredatlara göre değiştiğini söyleyebilirim. Bana göre sıralama yaparsak Konservatuvarlarda, Güzel Sanatlar Fakültelerinde, Eğitim Fakültelerinde çoktan aza doğru yer verildiğini düşünebiliriz. Yine de üniversiteden üniversiteye ders içeriklerinden/müfredattan dolayı (çerçeve program olmadığından) farklılık göstermektedir (G. AK. 10).

Görüşme sağlanan Güzel Sanatlar Fakülteleri Müzik Bilimleri Bölümlerinde görev yapan Türk halk müziği eğitimcisi iki öğretim üyesinin, Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneğine ilişkin bilgilere yer verdikleri *Âşıklık Geleneği, Âşık Edebiyatı-Türleri ve Özellikleri, Anonim Halk Edebiyatı Ürünleri* başlıklı ünitelerinin bulunduğunu ve iki öğretim üyesinden biri âşıklık geleneğini bu ünitelerde yeterli düzeyde işleyebildiğini ifade ederken diğer bir öğretim üyesi ise âşıklık geleneğine yeterli düzeyde yer vermediğini düşündüğünü belirtmiştir. Verilen bu eğitim düzeyinin yeterliliğini kendi çalıştıkları kurumlara göre yorumlayan öğretim üyeleri, bu konunun âşıklık geleneğinin aktif olarak yaşadığı bölgelerde eğitim kapsamına daha çok alındığına dikkat çekmişlerdir. Yine öğretim üyelerinin bu konuların işlendiği mesleki eğitim kurumlarını; Konservatuvarlar, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Eğitim Fakültelerinin Güzel Sanatlar Eğitimi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalları şeklinde çoktan aza doğru sıralamaları, çalışma için bir öngörü olarak destekleyici bilgi olduğu söylenebilmektedir.

Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalları

Bu konuda aslında ders aşamasında öğrencilerin ve bizlerin muzdarip olduğunu belirtmek isterim. Çünkü yoğun ders içerikleri, karmaşık ders içerikleri, geçmişten gelen yanlışlıkların düzeltilme çabaları dersin işlenmesine maalesef yansımakta. Dolayısı ile âşıklık geleneği ile ilgili de bir başlık *Türk Halk Müziği Teorisi ve Uygulaması* dersi adına ders içeriklerinde yok. Tabi biz bunun çok önemli bir gelenek olduğunu biliyoruz. Öğrencilerimize anlatmaya, göstermeye çalışıyoruz. Açıkçası bilgiler yer almıyor, kendimiz bunu ekliyoruz programa. Sadece âşıklık geleneği değil *Türk halk müziği* eğitiminde maalesef yeterli ders sayısı yok, ders içerikleri verilen ders sürelerinde işlenmiyor. Dolayısı ile zorlanıyoruz bu konuda belirtmek isterim. Eğitim Fakülteleri lisans programında yapılan bu son değişikliklerle birazcık da olsa bir düzelme ile Türk halk müziğine biraz daha önem verildi diyebilirim ki bizi de bir nebze mutlu etti bu durum. Soruya tekrar dönecek olursam âşıklık geleneğinin ders içeriklerinde maalesef çok da bir yeri yok (G. AK. 5).

Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Konservatuvarların program içeriklerini incelemediğim için yalnızca çalıştığım kurum için görüş bildirebilirim. Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği lisans programında *Türk Halk Müziği Teorisi ve Uygulaması* isimli ders kapsamında âşıklık geleneği hakkında kısaca bilgi veriyorum. *Türk Halk Müziği Teori ve Uygulaması* isimli ders içeriğinde âşıklık geleneğine yönelik bilgiler yer almamaktadır (G. AK. 8).

Eğitim Fakültelerinin müzik eğitimi ana bilim dallarında görev yapan öğretim üyelerinin görüşleri ışığında âşıklık geleneğine *Türk Halk Müziği Teorisi ve Uygulaması* isimli tek ders içeriğinde yer vermeye çalıştıkları görülmektedir. Yoğun ve karmaşık ders içerikleri, geçmişten gelen yanlışlıkların düzeltilme çabaları gibi problem durumlarından dolayı âşıklık geleneğine yeterli düzeyde yer veremediklerini fakat Türk halk müziği eğitiminde âşıklık geleneğine yer verilmesi gibi bir mecburiyetin hissedilmesine binaen, yetersiz düzeyde de olsa âşıklık geleneğine bu derste kendilerinin yer vermeye çalıştıklarını belirtmektedirler. Elde edilen verilere göre geleneğe ilişkin bilgilerin *Türk Halk Müziği* derslerinde yer almasının Konservatuvarlarda olduğu gibi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dallarında da bu derslere giren öğretim üyelerinin âşık geleneğine ve kültürüne ilişkin yaklaşımları ile alakalı olduğu söylenebilmektedir. Öğretim üyelerinin görüşleri nezdinde mesleki müzik eğitiminin yürütüldüğü kurumlarda âşıklık geleneğine ilişkin bilgilere derslerde yer verildiğine dair bilgiler elde edilmiştir.

Âşıklık geleneğinin, mesleki müzik eğitiminin verilmeye başlandığı "Güzel Sanatlar Liseleri [GSL]" müzik bölümlerinde yer alıp almadığı ayrı bir çalışma konusunu oluşturmaktadır. Fakat görüşme sağlanan öğretim üyeleri, bu geleneği genç nesillerin benimseyebilmesi için özellikle lisans öncesi (ilköğretim-ortaöğretim) dönemden itibaren verilmeye başlanmasının yararlı olacağı şeklinde görüşler sunmuşlardır. Çalışma kapsamında görüşme sağlanan öğretim üyesi görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Öğrencilerimizin bu konularda eksik bilgilerle bizlere geldiklerini biliyoruz zaten. Onu da şöyle açıklayabilirim; bu şehirdeki yerel kültürün, yerel mahalli sanatçıların etkisi ile bir şeyler öğrenirlerse bize onlarla geliyorlar onun dışında GSL'den gelen öğrencilerimizde maalesef sadece âşıklık geleneği değil diğer derslerde de çok büyük sıkıntı yaşıyoruz çünkü çocuklar çok boş geliyorlar. Dolayısı ile ben GSL'nin zaten verimli çalıştığını düşünmüyorum kaldı ki âşıklık geleneği hakkında çalışsınlar ve öğrencilere yardımcı olsunlar, maalesef bu konuda da eksik yönlerimiz var (G. AK. 5).

Yine bir diğer öğretim üyesi, bu geleneğin lisans öncesi dönemlerde müzik eğitimine alınması gerektiğini şöyle belirtmektedir:

Yani bu Türk halk müziği unsurunun özellikle mesleki müzik eğitimi değil de genel müzik eğitimi müfredatlarında yeterince yer bulması gerektiğini vurgulayanlardanim. Özellikle GSL'nin müfredatlarında bunu yer alması gerektiğini belirterek kendi kültürünü bilmeyen ve kendi kültürüne yabancı olmayan, kendi kültürünü tanıyan (*Âşıklık geleneğini ve Türk sanat müziğindeki önemli bestekârları*) kuşakların yetişip sonra muasırlaşma yolunda ilerlememiz gerektiğini düşünüyorum. Bu yüzden genel müzik eğitiminde yani çocukluktan itibaren bu kültürün müfredata yerleştirilmesini ya da daha fazla yerleştirilmesi gerektiğini önerebilirim (G. AK. 7).

Katılımcı öğretim üyelerinden birisi, âşıklık geleneğine ilişkin olarak şayet yaşadıkları bölgede âşıklık geleneği fiili olarak yaşamıyorsa veya bu gelenekten uzak kalıyorsa öğretim üyesinin geleneğe karşı bilgisinin/ilgisinin yeterli düzeyde olmayabileceği kanısını ileri sürerken, bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

Erzurum'a gelen akademisyenleri mutlak suretle bu âşıklık geleneğinin yaşadığı âşık kahvehanelerine götürdüm. Çünkü dışarıdan gelen pek çok akademisyen arkadaşımızın ilk defa bir âşık kahvehanesine girdiğine, âşık atışmasına ve âşık hikâyeleri dinlediğine şahit oldum. O yüzden eğitimcilerin de yörelerinde, o bölgelerde âşıklık geleneği yaşamiyorsa, yaşayan bir kültür olarak gelenek-geleneğe karşılaşıyorlarsa bu geleneğe uzaklıklar, kuramsal olarak biliyorlar fiili olarak içine girmiş değiller. Buna çok şahit oldum o nedenle müzik alanındaki akademisyenler geldiğinde muhakkak âşık kahvehanelerine götürürüm kendilerini. Gördüklerini video kayda alarak öğrencilerine göstereceklerini birçok kez ifade etmişlerdir (G. AK. 7).

Gelenek hakkındaki farkındalık düzeyinin, yaşanan bölge ve coğrafyada geleneğin fiili olarak yaşıyor olmasına göre farklılık gösterdiğini dile getiren öğretim üyesinin öğrencilerden aldıkları dönütler noktasında aktardıkları önemlidir:

Şimdi derslerimizdeki öğrencilerimiz malum Türkiye'nin her yerinden geliyorlar. Kimilerinin kültüründe âşıklık geleneği belki hiç olmuyor, kimilerinin de babası veya dedesi âşık olabiliyor. Biz bu dersi anlattıktan sonra gençler âşıklık geleneğine ve âşıklara ilgi duyuyorlar. Gözlemlediğimiz nokta şu ki öğrencilerimiz hem internette âşıkları takip ederek dinliyorlar veya canlı olarak rastladıkları vakit meclislerine katılabiliyorlar. Dolayısıyla olumlu bir dönüt alabiliyoruz (G. AK. 1).

Çalıştığı kurumda, Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneğine yeterince yer verilmediğini belirten görüşmeci, mesleki müzik eğitimi verilen bu kurumlarda, geleneği bilen ve icra edebilecek kapasitede gençlerin bulunduğu dikkat çekerken, bir önceki öğretim üyesinin "âşıklık geleneğinin bulunduğu kültürlerden gelen öğrencilerde ilgi ve alakanın bulunduğu" şeklindeki görüşlerini de destekleyen ifadeleri şöyledir:

Öğrencilerimizin bu müziğe ve kültüre ilişkin farkındalık düzeyleri yüksektir. Hatta bu geleneğin devamını sağlayabilecek nitelikte öğrencilerimiz dahi mevcuttur. Ayrıca bu geleneği icra edebilen öğrencilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yetişen gençlerden oluştuğunu özellikle belirtmekte yarar görüyorum. âşıklık geleneğini korumanın yanı sıra bu geleneğin taşıyıcısı olabilecek nitelikte yetenekli ve ilgili gençler vardır, dolayısıyla bu geleneği devam ettireceklerine inanıyorum, fakat bu geleneğin yaşatılması adına devlet tarafından daha fazla teşvik edici etkinliklerin, ödüllendirmelerin ve mali desteğin sağlanması gerekmektedir. Yine özellikle Kars ilimiz için konuşacak olursak, Konservatuvarımızda bu geleneğe ilgili ve yeteneği olan gençler vardır. Dolayısıyla o gençlerin Konservatuvar eğitimi olan âşıklar olarak yetiştirilmesine imkân sağlanmasının da yolu ayrıca bu şekilde açılmış olacaktır (G. AK. 2).

Araştırmanın bulguları doğrultusunda, öğretim üyelerinin konuya daha çok görev yaptıkları kurumları dikkate alarak (Güzel Sanatlar Fakülteleri, Eğitim Fakülteleri, Konservatuvarlar) yaklaşmaya çalıştıkları, bu kurumlara gelen lisans düzeyindeki öğrencilerin geleneğe karşı ilgi ve tutumlarının, geldikleri coğrafya itibarıyla değişiklik gösterdiğini ifade ettikleri görülmüştür. Beraberinde âşıklık geleneği hakkında bilgi veya etkinlik yapılmasının yine bu geleneğin aktif olarak yaşadığı bölge veya coğrafyalarda daha çok gerçekleştiğini dile getirmişlerdir. Görüşmelerin gerçekleştirildiği öğretim üyelerinin ortak görüşünün âşıklık geleneğinin Türk toplumu için ne denli önemli bir yere sahip olduğu ve yine kültür erozyonunun yaşandığı dönemimizde, önceki dönemlere oranla daha çok sahip çıkılıp gelecek nesillere aktarılabilmesinin gerekliliği olmuştur.

4.2. Araştırmanın ikinci alt problemi olan "âşıklık geleneğinin geleneksel Türk halk müziği ve eğitimindeki yeri ve önemine ilişkin Konservatuvar, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinin görüşleri nelerdir?" sorusuna yönelik elde edilen bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Görüşmelerde öğretim üyelerinin tümünün ortak kanılarından birinin, âşıklık geleneğinin "Geleneksel Türk Halk Müziğine kaynaklık ediyor olma" düşüncesi olduğu; ayrıca *Türk Halk Müziği Teori, Repertuarı, Solfej-Kuram, Türk Halk Çalgıları İcra Dersleri ve Türk Halk Edebiyatı* gibi derslerden herhangi biri işleniyorsa âşıklık geleneğine değinmeden olmayacağı şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. âşıklık geleneğinin Türk halk müziğine kaynaklık yaptığını vurgulayan öğretim üyelerinin ifadeleri şu şekildedir:

âşıklık geleneği Türk halk müziğini besleyen ana kaynaklarından biridir. Yöreden yöreye farklılık gösteren icra biçimleri, ritmik zenginlikleri ve söz dizgelerini halk müziği eserlerinde görmek mümkündür. Ayrıca kültürel belleğin, önemli aktarım kaynaklarından (G. AK. 9).

âşıklık geleneği müziği, besteci ve türkü yâkıclarla birlikte Türk halk müziğini oluşturan başlıca unsurlardandır (G. AK. 8).

Türk halk müziğindeki türkülerimiz iki farklı kaynaktan beslenmektedir. Bunların en önemlisi âşıklık geleneğidir. Yani âşıklık geleneğindeki usta-çırak ilişkisi ile günümüze kadar bu türküler ulaştırılmış ve halen de üretimi devam etmekte. Dolayısıyla âşıklık geleneği türkülerin kaynağıdır, özüdür bu nedenle çok fazla önemsenmelidir (G. AK. 1).

Yine beraberinde âşıklık geleneğini bir pınara bir göze benzeten öğretim üyelerinin âşıklık geleneğinin bizler için ne kadar önemli olduğunu ifade ettiği görüşleri şöyledir:

âşıklık geleneği türkülerin kaynaklarıdır. Hem pınar hem de kaynaktır daha doğrusu. Türkü üretme özelliklerinden dolayı bir pınar olma özelliğine sahipken geçmişteki nesillerin geçmişteki kuşakların eserlerini ve icralarını aktardıkları için de kaynak olma özelliğine sahiptirler. Dolayısı ile Türk halk müziğinin ana unsurlarından bir tanesi âşıklık geleneğidir (G. AK. 4).

âşıklık geleneği bizim her şeyimizdir açıkçası. Türk halk müziğinin temel öğelerinden biri olduğunu düşünüyorum (G. AK. 5).

âşıklık geleneğinin kaybolması ile karşı karşıya kalılabileceği konusundaki öğretim üyeleri görüşleri şöyledir:

Bana göre yok olmayı ifade eder, zaten çoğu türkümüzü artık kaybettik. Özellikle doğuda benim yaşadığım coğrafyada derlemeler çok az yapıldığı için ya da bazı bölgelere bazı nedenlerden (siyasi, mevsimsel, coğrafi yapı) ötürü çok ulaşamadığından çoğu türkünün yok olup gittiğini biliyoruz. Bu gelenek de maalesef bu şekilde yok olup gidecek ve yok olup gittiği zaman bir iletişim aracı olarak düşündüğümüzde biz de sadece şu an elimizde bulunan materyallerle-türkülerle böyle kalacağız, yeni olan hiçbir şeye hâkim olamayacağız, daha da ken-

dimizi geliştiremeyeceğiz bu anlamda çağımızdaki her şey çok hızlı ilerlemekte. Bizim hem kültürümüzü hem de kültürümüzün öğelerini geliştirmek zorunda olduğumuz bir gerçektir. Bence bunun en önemli aracı da âşıklık geleneği olabilir ve bu sürdürülebilir. Sürdürülebilir olması da yineliyorum, çok önemlidir (G. AK. 5).

Geleneksel Türk halk müziğinin ana kaynaklarından birinin yok olmasına, ritmik melodik ve söz yönünden bir daralmaya sebep olabileceği kanaatindeyim. Ayrıca kültürel belleğin aktarımında kısmî bir kesintiye uğramasına sebep olabilir (G. AK. 9).

Âşıklık geleneğinin Türk halk müziği içerisinde zaten olması gerektiği şeklinde görüş bildiren öğretim üyesinin ifadeleri şöyledir:

Zaten Türk Halk Müziği bölümü var bizde, âşıklığa yer vermeden bunu yürütmemiz mümkün değil. Çünkü bize yani geçmişimize baktığımız zaman var olan türkülerimizin büyük bölümü âşıkların ürünleridir. Mutlaka ki beste formunda yeni eserler var ama TRT repertuarına baktığımız zaman, zaten büyük bölümünün geçmişten kalan bu işe gönül vermiş ve bu işi maddi bir bakış açısıyla yaklaşmadan maddi bir menfaati olmayan insanların ürünleri olduğu görülecektir. O açıdan biz çok önem veriyoruz, derslerimizde mutlaka ki öğrencilerimize bunlardan bahsediyoruz. Bizim öğrencilerimiz Türk Halk Müziği bölümünü tercih ederken, biz onları Türk Halk Müziği bölümünde olduklarını hissettirecek bir sınavla alıyoruz. Bu yüzden hepsi şans eseri değil de bilinçli olarak, isteyerek Türk Halk Müziği bölümünü kazanan öğrenciler oluyorlar ve bu konu onlar için gerçekten de önemli oluyor. Onlara bu konuda gerekli bilgiyi elimizden geldiğince vermeye çalışıyoruz. Bizim sınavımıza özellikle Türk halk müziğine hazırlanamamış bir öğrencinin kazanması mümkün değil. Özellikle dikkat ettiğimiz konu Türk halk müziğini isteyen, arzulayan öğrencilerin okula alınması ki onlar da sonradan hayal kırıklığına uğramasın biz de daha verimli sonuçlar alalım (G. AK. 6).

Öğretim üyesinin görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, özellikle gençlerin bu geleneğe karşı ilgilerinin az olduğu düşüncesidir ki bunu da şu şekilde ifade etmiştir:

Âşıklık geleneğini bir kere belli bir yaşın üstündekiler olarak biliyoruz ve tanıyoruz. Sabah Yurttan Sesler'in cura ile açış yapan melodisiyle uyandığım oluyordu ama şimdi öyle uyanan genç yok. Biz onları gördük, dinledik az da olsa biz de o zaman tabii genç yaşlarımızdaydık popüler müzik tercihimizdi ama hiçbir zaman âşıklık geleneğini unutmadım ben. Âşıklık geleneği bazen ilk etapta orijinal olduğu gibi anlatınca şu günün şartlarında, imkânlarında ve diğer müzik türlerinin janjanlı ambalajının yanında onu gençlere saf haliyle sevdirmek zor olabilir (G. AK. 6).

Türk halk müziğinin beslendiği iki kaynak olduğu ve bu kaynaklardan en önemlisinin âşıklık geleneği olduğunu belirten başka bir öğretim üyesi ise bu durumu TRT ile Doğu ve Kuzey Doğu Anadolu bölgelerinde derleme faaliyetlerine fiili olarak katılmış olmasına dayandırırken, derleme faaliyetleri kapsamında gidilen köy ve bucaklarda öncelikle elinde sazı olan ve geleneğe yetişmiş âşıkları bulduklarını/bulmaya çalıştıklarını belirtmektedir.

Şimdi Türk halk müziği biraz önce söylediğim gibi iki temel kaynaktan beslenmektedir. Bunların birincisi âşıklık geleneği ikincisi de türkü yakıcılarıdır. Türkü yakıcıları genel olarak alt başlıklara ayırabilirken, saz çalıp türkü söyleyen bu gelenek içerisinde yetişmiş, bir ustadan eğitim almış olan âşıklık geleneğimiz vardır. Türk halk müziğinin çok önemli bölümünü hem üretim açısından hem yayılma açısından her ne kadar şu an medya-kitle iletişim araçları ön plana çıkmış olsa dahi âşıklık geleneğinin halen etkisini sürdürdüğünü düşünüyorum. Onun için Türk halk müziğinin halen yaşamasında en önemli katkı payının âşıklık geleneğine ait olduğunu düşünüyorum. Bunu şu açıdan da rahatlıkla söyleyebilirim; 2019 yılı TRT'nin başlattığı türkü derleme faaliyetleri 50 yıl sonra kurumsal olarak yeniden başladı ve ben de bu faaliyetlerin hem üst kurul üyesiyim hem de Kars, Erzurum, Ağrı yani Kuzey Doğu Anadolu Bölgesindeki derlemelere fiili olarak katılan birisi olarak yörede dolaştığımız zaman mutlak suretle önce uğrak yerimiz olarak âşıklık geleneği geçiyor. Ayrıca âşıklık geleneğinin içinde var olan âşıklarımızın pek çok üretimdeki (bu üretimler hem kişisel hem de usta malı dediğimiz eserlerdir) anonimleşme boyutunda yörede yaygınlık kazanmış eserlerini kayıt altına alıyoruz (G. AK. 7).

Öğrencilerini türkü derleme çalışmaları yapmak üzere kendi yörelerindeki âşıklara yönlendirdiğini belirten öğretim üyesi, bu konularda ilk ulaşılmaması gereken kişilerin âşıklar olduğu düşüncesini şu cümlelerle ifade etmektedir:

"Kesinlikle öneriyorum, zaten Devlet Konservatuarı olarak, derleme faaliyetleri yürütüyoruz ve öğrencilerimizi özellikle kendi yörelerindeki âşıklara yönlendiriyoruz. Öğrencilerimizden bu tür faaliyetlerini video kayıt yapmalarını istiyoruz" (G. AK. 9).

Âşıklık geleneği ve önemi hakkında Türk halk müziği eğitimcisi öğretim üyesinin ifadeleri manidardır; *"Bence âşıklık geleneği geleneksel Türk halk müziği ve kültürü adına, kültürümüzün geçmişten bugüne kadar en önemli yapıtaşlarından biridir. Ola ki unutulması/kaybolmaya yüz tutması gibi bir durum Türk halk kültürü ve yaşantısında "üretim bitmesi" anlamına gelmektedir"* (G. AK. 10).

Normalde toplumu bir arada tutan en güçlü ve en önemli unsurlar kültürel değerlerdir. Eğer biz bu kültürel değerlerimizden koparsak toplum olma özelliğimizi yitirebiliriz ve bu Türk toplumunun baktığımız zaman, beşikten mezara kadar hemen her tür olayında konu seçerek evrenini genişleten türküler, bu yönüyle toplumumuzun kültürel kodlarını da bünyesinde barındıran birer belge gibidir aslında (G. AK. 6).

Ayrıca âşıkların şöyle bir özelliği var, bizim kültürümüz kulaktan kulağa sözlü kültür çerçevesinde bir aktarım neticesinde bir ürüne ulaştığı için özellikle son 120 yıl öncesine kadar âşıklar burada ana ekseni oluşturuyorlar. Dolayısı ile onlar kültürü taşıyan ve hatta oluşturan ana kaynaklarımızdır. Âşıklar da olmadan kültürün bugünlere taşınmasında mutlaka bir eksiklik olacaktı (G. AK. 4).

Kökleri İslamiyet öncesi dönemlere dayanan âşıklık geleneği ve bu geleneğin sanatkârı olan usta âşıklar, kültür tarihi kitabı niteliği taşıyan eserleri (destan, hikâye, şiir ve türkü vb.) aracılığıyla gelenek-göreneklerini, yaşam koşullarını ve felsefelerini aktarmışlardır. Dolayısıyla da Türk kültüründe âşıklık geleneği önemli bir yer tutmaktadır. Gereken önemin yeteri kadar verildiğini düşünmüyorum (G. AK. 2).

Bu yüzden türküler aslında bizim geçmişle olan bağlantılarımızı sağlayan birer tarihi belge niteliğinde bence. Biz zaten o türkülerini inceleyerek yaşadığımız coğrafya hakkında bilgiler var içerisinde, sevdamız, hüznümüz, akarsularımız, dağlarımız, mevsimsel özelliklerimiz, siyaset ve kısacası türkülerimizin içerisinde her şeyimiz var. O nedenle türkü kelimesi bile bizi anlatmaya yetecek bir kelimedir. Yaşadığımız çağa bakacak olursak mutlaka ki eskiden bir aşığın yetişmesi ve gelişmesi sadece âşıklık geleneği ile ilgili bir sunum var gidip izleyelim şeklinde olmamıştır. O zamanlarda televizyon, radyo olmadığı için bir aşığı dinlemek o zamanın sosyal faaliyeti sayılmıştır. Yani şimdi nasıl insanları bir televizyonsuz, bilgisayarsız, cep telefonsuz, radyosuz günlük hayatını düşünemiyorsanız hayatın sosyal, kültürel yönünün en önemli parçalarından birisi gidip âşığı dinlememiş, müzik ihtiyacını insanlar bu şekilde karşılıyorlarmış (G. AK. 6).

Âşıklık geleneğinin sadece saz-söz sanatından ibaret olmayıp günümüze kadar birçok işlevi olduğunu dile getiren öğretim üyelerinin konu ile ilgili ifadeleri ise şu şekildedir:

Sadece kültürel boyutta düşünmeyelim ki edebi boyutta da önemli katkısı var bizlere âşıklığın. Geçmişteki ve halen sürdürülen bu geleneğin kültürel ve edebi boyutta devam etmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum (G. AK. 5).

Çünkü âşıklar toplumda sadece müzik yapan kişiler olarak görülüyor. Normalde âşıklık geleneği aslında çok daha derin, sosyal, kültürel manalar içeren bir yapıya sahiptir. Yani her ne kadar bunun bilincinde olmayan kişiler bunu bilmiyorsa da âşık siyasi gündeme dair halkın düşüncelerini ifade ediyor, halk ile yönetim arasında bir köprü görevi sağlıyor, toplumu güncel gelişmeler konusunda bilinçlendiriyor. Zaten gerçekten âşıklık geleneği incelendiğinde bunların hepsinin olduğunu görüyoruz (G. AK. 6).

Halkın sözcülüğünü üstlenmesinin yanı sıra toplumu her konuda bilgilendiren kişilerin âşıklar olduğunu dile getiren öğretim üyesinin konu ile ilgili görüşleri şöyledir:

Bugünümüzdeki iletişim araçları oldukça fazla ve şu an herkes birbiri ile rahatça iletişim kurabiliyor daha çok birbirinden haberdar olabiliyor, bir köşedeki başka bir köşede bulunan birini görebiliyor ve önümüzdeki nesillere de bıraktığımız bir materyalimiz oluyor ama âşıklık geleneği geçmişteki iletişim aracımızdır bizim. Yani biz bugün belki de çoğu türküye, çoğu söze hakimsek âşıklarımız sayesinde hakimiz. Onlar söylemese onlar bunu anlatmasa biz bunu anlayamazdık (G. AK. 5).

Âşıklık geleneğinin kültürel açıdan taşıdığı anlam ve önemi dile getiren öğretim üyelerinin konu ile ilgili görüşleri ise şöyledir:

Kars yöresi âşıklarından birinin sözlerini paylaşmak isterim; "Geçmişini bilmeyen bir toplum hafızasını kaybetmiş bir deli gibidir, nereye gittiğini bilmez" değerli Karanlı aşığın bu sözlerinden de anlaşıldığı gibi bir toplumun geleceği, geçmişe yönelik bilinci ile ilgilidir. Bu kültürün yok olması, toplumun benliğini unutması ve öz değerlerin yitirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla atalarımızdan miras kalan bu kadim geleneğin yaşatılması ulusun geleceği için de çok önemli görülmektedir (G. AK. 2).

Yüzyıllarca göçebe bir yaşam sürmüş olan atalarımızın yazılı kayıtlarının yanında aslında daha önemli gördüğüm benim sözlü kültür aktarımının en önemli unsurlarından birisi âşıklık geleneğidir. Bu sebeple geçmişimize ışık tutan birçok kültür-sanat mirasımız geleneksel müzik eserlerimizde saklı. Eğer biz müzik kültürümüzü inceleyecek olursak âşıklık, ozanlık, saz şairliğinin ne derece önemli olduğu da açıkça ortaya çıkacak (G. AK. 6).

Elde edilen görüşler ışığında, bu geleneğin fiili olarak var olduğu/değer gördüğü il veya bölgelerde geleneğe karşı belli bir düzeyde farkındalık bulunduğu, âşıklığın yeterince bilinmediği bölgelerde ise tam tersi bir tutum sergilenebileceği ifade edilmektedir. Bu konudaki görüşler şöyledir:

Şöyle söylemek istiyorum ki bunun gerçekleşmesi için öncelikle şartların uygun olması-sağlanması gerekmektedir. Yani âşıklık geleneğini bilmeyen bir hocanın veya bilmeyen bir öğrenci kitlesine kuramsal olarak ne verirseniz verin her zaman bir tarafı yani o icrasal-yaşayarak öğrenme dediğimiz boyutu eksik kalacaktır. Şartları çerçevesinde eğer âşıklık geleneği bulunduğu bölgede yaşamıyorsa, bunu anlatmak gereği sadece medya aracılığıyla, medya unsurları ile katkısı olacaktır. Bir kayıt, bir video teyp kaydediciler (VTR) ile ancak o havayı teneffüs ettirebilirsiniz ama asıl hava yaşadığı bölgelerde fiili olarak o işin içine girip kalıcı öğrenmeyi sağlamak olacaktır (G. AK. 7).

İster istemez sonuçta bu bir kültürel, çok önemli, değerli bir aslında mirastır bize ve biz bu mirası kaybetmemeliyiz. Şunu hep söylüyorum insan ne olursa olsun gençlerimiz, çocuklarımız belli bir yaştan sonra bunun farkına varabiliyorlar, biz de öyle farkına varabildik. Genç yaşlarda daha böyle dinlediğimiz müziklerle orta yaşlarda dinlediğimiz müzikler farklı idi. Ama eğer bu müzikleri hiç işitemezlerse, hiç duymazlarsa tabii ki sevebilme imkânları da olmuyor (G. AK. 6).

Tarihinde göçebe yaşam tarzı yaşamış olan Türklerin sergiledikleri kültür ve kültür öğeleri de bu yaşam tarzına uygundur. Yazılı tarihe çok sonradan geçtikleri bilinen Türklerin tarihi de sözlü kaynaklara dayanmaktadır.

Yani biz her türküde toplumun bir özelliğini, bir yönünü bir süreçte aslında fotoğraf çekmek gibi geçmişte. Türk toplumu da göçebe bir yaşantı ile günümüze kadar uzun bir süre o şekilde yaşadıkten sonra yerleşik hayata geçmiş ve bu da yazılı kültür öğelerinden ziyade sözlü kültür öğelerinin daha fazla önemsenmesine sebep olmuş. Taşınabilir olması kolay olmuş, zihinde tutulabilmesi kolay olmuş. Çünkü siz böyle kalıcı kütüphaneleri olan bir kültürden ziyade sözlü bir kültürle yaşam sürmüştünüz (G. AK. 6).

Âşıklık geleneğinin unutulması veya yok olmasının Türk toplumu ve kültüründe oluşturacağı tahribat hakkında görüşmecilerden şu ifadeler alınmıştır:

Geçmişten bugüne kadar gelen her şey, kültür unsurları mutlaka geleceğimizi aslında anlama ve anlamlandırma ve geçmişte yapılan hataları tekrar etmeme açısından çok önemlidir (G. AK. 4).

Âşıklık geleneğinin unutulması Türk halk müziğinin aslından uzaklaşmasına sebep olacaktır. Aynı doğrultuda şaman kültüründen günümüze uzanan âşıklık geleneğinin en önemli amacının topluma yön vermek, bilgilendirmek ve kültürel değerlerin aktarımını yapmak olduğu düşünüldüğünde, bu geleneğin tamamen kaybolmasının kültürel değerlerimiz açısından çeşitli yozlaşmalara sebebiyet vereceğini söylemek mümkündür (G. AK. 3).

Gerçekleştirilen görüşmelerde öğretim üyelerinin ortak tutum sergiledikleri konulardan birisinin âşıklık geleneğinin Türk kültür ve müziğinin kaynağı olduğu ve bu nedenle geleneğin bitmemesi adına sahip çıkılarak çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir.

4.3. Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Konservatuvar, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinin geleneksel Türk halk müziği eğitiminde âşıklık geleneğine nasıl ve ne şekilde yer verilmesi gerektiğine ilişkin görüş ve beklentileri nelerdir?” sorusuna yönelik elde edilen bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Geleneksel Türk Halk Müziği derslerinde âşıklık geleneğine yer verildiği fakat bunun yeterli olmadığı konusunda görüş bildiren öğretim üyelerinin görev yaptıkları farklı kurumlarda (Konservatuvar, Güzel Sanatlar Fakülteleri, Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı) yer verilen dersler ve ders içeriklerinde âşıklık geleneği adına görülen eksikliklerin giderilebilmesi için âşıklık geleneği adı altında ayrı bir ders oluşturulması gerektiği ve hangi sınıf düzeyinde nasıl düzenlemeler yapılabileceğine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Âşıklık geleneğinin gençler üzerindeki etkisini daha da geliştirmek istiyorsak, bunu üniversitede bir ders hâline getirmek zorundayız diye düşünüyorum. Çünkü çok dar bir konu olarak görülüyor işte âşıklık geleneği şöyle, böyle, o şekilde, bu şekilde. Bu öyle bir şey değil. Bu çok çok geniş bir konu ve gerçekten ders olarak okutulabilecek bir konu ki bunun ders olarak okutulması öğrencilerde kalıcı bilgiye neden olacaktır ve öğrenciler üzerinde güzel bir etki bırakacaktır diye düşünüyorum. Tabi şöyle bir şey de var ki günümüz şartlarına göre şekillendirilebilir. Geçmişe takılıp kalmak bence hiçbir anlamda doğru değil, onun doğrularını alıp günümüz şartlarına güncelleyerek öğrencilerin daha iyi alacağı bir ders oluşturulması bence çok iyi olacaktır. Böylece hem gelenek kaybolmayacak hem de bizden sonraki nesillere de daha güzel aktarım sağlanacaktır diye düşünüyorum. Belirttiğim gibi yine var olan Türk halk müziği dersleri alındıktan sonra (Lisans 2'deki I. ve II. dönem “Türk Halk Müziği Teorisi” dersi) bence müzik öğretmeni yetiştiren kurumlara âşıklık geleneği ile ilgili bir ders konulmalı lisans eğitimi içerisinde ve bu derste sadece âşıklık geleneğinin teorik içeriği değil uygulamalı kısımları da önemli bir şekilde yapılmalıdır. Sonrasında bunun öğrencilerin yaratıcılık özellikleri ile beraber edebi yönlerini de geliştirerek, makamlara daha çok hâkim olmalarını sağlayarak, keyifli bir ortam içerisinde müziğe olan sevginin artarak, daha etkili ve verimli şekilde işleneceğine inanıyorum. Dolayısı ile lisans 3'te âşıklık geleneği ile ilgili bir ders konulmalı diye düşünüyorum (G. AK. 5).

Şöyle bir önerim olabilir; ya bir seçmeli ders âşık müziği diye ya da zorunlu bir ders şeklinde özellikle *Türk Halk Müziği Ana Bilim Dalı/Ana Sanat Dalı* olan *Konservatuvarlarda* Türk halk müziğinin içinde olmasının yanı sıra ayrıca bir seçmeli ya da zorunlu Âşık Müziği veya Âşıklık Geleneği dersi adı altında ders açılması gerektiği düşüncesindeyim. Şöyle bir öneri geliyor aklıma. Ders kuramsal olarak anlatıldıktan sonra âşık meclislerine birebir gidilerek uygulamalı olarak görmek lazım. Yanı sıra da âşıklarımızı ki bunu biz dönem dönem yapıyoruz; okullara âşıklarımızın davet edilip, küçük konserler verdirtip kendileri ile söyleşiler yapılarak öğrenciler âşıklarla iç içe getirilebilir (G. AK. 1).

İlk başta tamamen “*Âşıklık Geleneği*” adı altında bir dersin, müzik bölümleri müfredatında ivedilikle yer alması gerektiğini düşünüyorum. Onun dışında kurumsal destekli çeşitli projeler yapılarak unutulmaya yüz tutan âşık kahvelerinin yeniden hayata geçirilmesi, öğrencilerin belirli dönemlerde âşık kahvelerine yönlendirilerek, geleneği yerinde öğrenmelerinin sağlanması, âşıkların Türk halk müziği derslerine çağrılarak sistematik workshoplar düzenlenmesinin, olumlu sonuçlar doğuracağı kanaatindeyim (G. AK. 3).

Bu bulgular doğrultusunda; öğretim üyeleri bu geleneğin veya bu kültürün, Türk halk müziği eğitimi içerisinde daha çok yer alması gerektiğini ayrıca Türk halk müziği derslerinin dışında da uygulamalı olarak bu geleneği öğrencilere aktarmak adına seçmeli veya zorunlu olan (âşıklık geleneği adı altında) ders/derslerin oluşturulup, eğitim kapsamına alınması şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Âşıklık geleneğine ayırdığı ders sayısını yeterli bulmadığını belirten bir diğer görüşmeci ise durumu şöyle ifade etmiştir;

“Ama Türk halk müziği çok zengin bir kaynağa sahip olduğu için, çok zengin bir türe ve nazariyeye sahip olduğundan hepsinin de belli bir periyotta verilmesi gerektiğinden, ben âşıklık geleneğine ancak bir haftanın içerisinde bir derslik konu ayırabiliyorum sadece” (G. AK. 4).

Âşıklık geleneğini çalgı eğitiminde yer verilmesi adına vurgu yapan bir diğer görüşmeci öğretim üyesinin önerisi ise şöyledir; “Özellikle üslup-tavır yönünden halk müziği eğitiminde yer verilmelidir. “*Geleneksel Türk Halk Müziği Tarihi*” dersi adı altında mutlaka geniş yer verilmelidir” (G. AK. 9).

Görüşme sağlanan öğretim üyesinin, âşıklık geleneğini Türk halk müziği eğitimi kapsamına taşıyabilmek adına, öğrencilerin âşıklarla sohbet edebilecekleri, onları dinleyebileceği, tanıyabileceği bir ortamda bulunmaları gerektiğini dile getiren görüşleri şöyledir:

Öğrencilere; âşıkların çalışmalarını incelemeleri, bunların eserlerini dinlemeleri, bununla alakalı gözlem yapmaları, bu gözlemlerin sonucunda da gözlemlerini aktarmaları şeklinde ödev verilebilir. Çünkü ellerinde olan istedikleri, müziği üreten insanlar ve günümüze getiren insanlar onlar. Onlar olmasaydı belki o gün o sıralarda oturamayacaklardı ki böyle bir malzeme yoktu. Dolayısı ile bunun önemini bu şekilde vurgulamak lazım. Yani siz bugün bu sıralarda oturuyorsanız, bu âşıkların ürettikleri eserler ve aktardıkları geçmişten getirdikleri eserleri sayesinde, bunun bir bilim dalı bir ilim dalı olması üniversitelerde bir ders konusu olmasına ve bölüm hâline gelmesine ve sizlerin de öğrenci olarak oturmanıza sebebiyettir. Kaynaklar bunlardır. Bu gözle bakmanız lazım diye telkinlerde bulunmak lazım. *Dolayısı ile öğrencilere araştırma ödevleri vermek lazım. Âşıkları tanıma ödevleri vermek lazım. Ödev olması lazım, öğrencinin keyfine bırakıldığı zaman bunu yapmazlar. Ödev ile mecbur kalarak gidip o ortamı görürler. Hatta daha önce benim benzer yaptırdığım derleme çalışması ile hem kültürün önemini anlama konusunda hem âşıkları tanıyabilme konusunda gayet mutlu bir şekilde, “İyi ki böyle bir ödev verdiniz bize” dönütler sağladıklarına da şahit oldum. Özellikle öğrencilere üçüncü ve dördüncü sınıfta, âşıklar ve âşıkların biyografileri ile ilgili*

derleme ödevleri vermek lazım. Âşıkların ağzından; “Sizi bu kültürü yaşatmaya, devam ettirmeye iten şeyler nelerdir? hangi kaygılarla siz bu kültürü sürdürüyorsunuz? Kaygınız nedir?” şeklindeki sorularına cevap almaları sağlanmalı. Âşıklar bu konularda kendilerini bir meta olarak da görüyorlar, kültürün yaşatılması anlamında kendilerine görev vermişler. İşte âşıkların kendilerine yükledikleri bu görevleri anlatmak lazım öğrencilere. Kültürümüzün, hayatımızın olmazsa olmazı olduğunu, elimizde şu an kültür adına var olan ne var ne yok ise hepsini âşıkların taşıyıp getirdiklerini anlatırsak, o zaman öğrenciler bundan fazlasıyla istifade etmek isteyebilirler. Biz yeter ki doğru anlatalım. Benim için bu aşamaların önemi büyüktür (G. AK. 4).

Türk halk müziği eğitiminde âşıklık geleneğinin önemini dile getiren öğretim üyelerinin görüşleri şöyledir:

Belki zaman zaman ilkelerinde/ünitelerinde mutlak suretle yer vermeli, zaman zaman âşıkları da maddi olarak destekleyerek hani bir vesile olur üniversitelere çağırılabilir. Âşıkları davet edip bir âşığı davet edip bulunduğunuz bölgede örneğin *Antep'te Konservatuvar var ve Erzurumlu bir âşığı* çağırıp da orada bir hafta boyunca derslerinde bu işi gösterebilirler, yaşatabilirler. Ya da iki âşığın çağırılarak atışma örneklerini *sergilemeleri de istenebilir ki bunların birçok örneği video olarak internette de mevcuttur ama bunu kalıcı öğrenmeyi sağlayabilmek için fiyata dökmek gerekecektir, sadece maddi şartları kendilerinin oluşturması gerekmektedir.* Türk halk müziğini nazari olarak anlatırsa bir kişi, âşıklık geleneğine zaten girmek zorundadır. Şayet ki âşıklık geleneğine girmiyorsa o müfredat programında bir eksiklik söz konusudur. Dolayısıyla, her müfredat buna yer veriyordur diye düşünüyorum, aksi benim aklıma gelmiyor çünkü. Hani deriz ya Türk halk müziğini besleyen çok önemli kaynaktır diye, işte bu önemli kaynağı eksik bırakırsanız bir ayağı eksik kalmış olur. *Dolayısıyla vereceğiniz Türk Halk Müziği Nazariyatı dersi de eksik kalır.* O yüzden her yüksek öğrenim Türk halk müziği programında bu konunun muhakkak işlendiğini düşünüyorum (G. AK. 7).

Görev yaptığım Konservatuvarda genel olarak âşıklık geleneğine yeterince yer verildiğini düşünmüyorum. Kars şehrinde, âşıklık geleneği günümüzde aktif ve yoğun bir şekilde yaşatılan ve bu yönüyle de doğudaki iller içerisinde önem arz eden şehirlerdendir. Fakat Konservatuvarda ne yazık ki yaşayan usta âşıklara yeteri kadar başvurulmadığı, dolayısıyla öğrencilerin bu geleneği sadece kitaplardan öğrenmek durumunda kaldıkları açıktır. Dersler de ne yazık ki bu geleneğin tam anlamıyla öğretilmesi için yeterli değildir. Ayrıca *Türk Halk Edebiyatı* gibi derslerin içerisinde, bir bölüm olarak âşıklık geleneğinin öğretilmeye çalışılmasının, köklü bu geleneğin tam anlamıyla öğrenilmesi ya da öğretilmesi için yeterli olmadığı düşünülmektedir. Aynı zamanda mesleki müzik eğitimi verilen kurumlarda öğreticinin tek başına bu geleneği anlatması da bence yeterli değildir. Bunun için de ayrıca üniversitelerin, konuk sanatçı olarak derslere ya da çeşitli etkinliklere davet edilen âşıklara, maddi kaynak sağlanması da bence önerilebilir. Âşıkların da bu sayede hem daha fazla üretici olmaları hem de gelecek nesile bu geleneği öğretmeleri adına, daha istekli olmaları için de teşvik edici unsur olabilir (G. AK. 2).

Bu geleneğin kaybolması-unutulması-unutulmaya yüz tutması bizim kültürel açıdan yozlaştığımızın göstergesi olacaktır. Benim için âşıklık geleneği çok önemlidir. Yaşatılmasını halk sağlıyor. Şu ana kadar ana yurdumuz Orta Asya'dan beri Ozanlık geleneğinden bu yana getirdiğimiz bir gelenek olduğundan, yani bu zamana kadar yaşayarak geldiyse bundan sonrada yaşayacaktır. Bu millet kendi bağrından çıkmış, kendini ifade eden, kendini anlatan bu değerlere her daim koruma-kalkan olmuştur. Dolayısı ile yaşaması-unutulması gibi bir şeyi bir eğitimci olarak ben düşünemiyorum, düşünmek istemiyorum ve inanmıyorum (G. AK. 7).

Türk halk müziği eğitimi verilen kurumlarda okuyan öğrencilerin âşık müziğinin icra edildiği ortamlarda bulunabilmesinin gerekli olduğuna ilişkin görüşler şöyledir:

1931 yılında Sivas'ta başlatılan “Âşıklar Bayramı” günümüzde Konya'da devam ettirilmekte ve âşıklar halkla buluşturulmaktadır. Bu tür âşık ve halk buluşmaları çoğaltılmalı, üniversitelerdeki müzik bölümlerinin (Güzel Sanatlar Fakülteleri, Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalları, Konservatuvarlar vb.) öğrencileri yapılacak olan etkinliklerle âşıklarla buluşturulmalıdır (G. AK. 9).

Derslerde verilen kuramsal ve uygulamalı eğitimlerin yanı sıra, öğrencilerin planlı bir şekilde âşıkların icra ortamlarına götürülmesi ya da yörede yaşayan âşıkların derslere davet edilip canlı icralarının dinletirilip sohbet ortamlarının oluşturulması, bu kültüre hizmet eden neferler olarak âşıklığın sevdirmesi açısından yapılması gereken önemli adımlar olduğunu düşünmekteyim (G. AK. 10).

Yaşayan usta âşıklara başvurulması, öğrenciler ile âşıkları bir araya getirecek etkinliklerin sıklıkla yapılması bu geleneğin en doğru şekilde birinci ağızdan öğrenilmesine ve öğretilmesine de büyük oranda katkı sağlayacağı düşüncesindeyim (G. AK. 2).

Geleneğin felsefesinden uzak öğretilmesi hususunda öğretim üyesinin; “*Âşıklık geleneği, kendisini var eden nesnel koşulların değişmesine rağmen, günümüzde sanat öğretimi kapsamında bir çalma-söyleme tekniği olarak gelecek kuşaklara aktarılabilir. Ancak bu sadece teknik bir müzik öğretiminden öte, bu geleneğin felsefesinin öğretimini içeren bir bütünlük içermelidir*” (G. AK. 8) şeklindeki ifadeleri önem arz etmektedir. Yine âşıklığın çok yönlü düşünülmesi üzerine, öğretim üyesinin verdiği detaylar dikkat çekici düzeydedir:

Onun için işte âşıklığı tanıtabilirsek, bunu söyleyebilirsek hayalimiz gerçek olabilir. Bunun çok daha başka boyutları da var meddahlık gibi, kültürel tarih gibi çok daha başka ciddi boyutları da var. Âşıklık geleneğini unutturmamamız gerektiğine inanıyorum. Derslerimizde özellikle biz veya yorumcular da olabilir. Yorumcular bir medya programında türküyü seslendirmeden önce onun âşığı hakkında (eğer anonim değilse) ya da yöresi hakkında, kısa bir esprili anekdot anlatsa, bir şey söylese insanın zihninde bambaşka bir şey canlanır. Çünkü insan ne kadar fazla duyu organını kullanırsa o kadar daha kalıcı olur. İşittiğinin bir şeyin yanında bir de görseli olursa, o işittiğinin zihinde kalıcılığı çok daha başka olacaktır. Bu nedenle gelenek adına en azından bir mp3 çalışırsa arka planda o âşık olabilir, yöresinin bilgisi olabilir yani ona kültürel kimlik boyutuyla ilgili ekleyecek bir şeyle beraber sunulması daha hoş olur. Bunun için ara formüller bulmalı, önce onlara bunu tanıtmalı, sonradan otantik halini de sevdirebilmeliyiz. Yani buna bir yol bulmalıyız ama ilk hedefimiz gençler olmalı. Ama şu an unutmak daha kolay. Bence özellikle gençleri odaklamalıyız, çünkü geleceğimiz gençlerimiz ve bunu gençlere ilk başta sindirmenin bir yolunu bulmalıyız. Yani tabii ki otantik dokusundan kopmamalı ama en azından gençlere âşıklık geleneğini sevdirecek yeni bir yaklaşım, yeni bir bakış açısı olabilir. En azından âşıklık geleneğinden gelen eserlerin bile, yeniden yorumlanıp farkındalık yaratacak özveri ile sunul-

ması faydalı olacaktır. Mesela Tarkan, Âşık Veysel'in "Uzun İnce Bir Yoldayım" türküsünü okuyarak bir farkındalık, bir bilinç oluşturdu. Bu tarz yaklaşımlarla, en azından bu kültüre, bu değere önce onları yaklaştırıp, sonra sevdirmemiz daha kolay olacaktır (G. AK. 6).

Görüşülen öğretim üyelerinden bazılarının, âşıklık geleneğinin son 15-20 yıl öncesine kadar toplum içinde aktif bir şekilde rol oynadığını fakat değişen çağ ve gelişen toplum (teknolojik çağ) ile beraber geleneksel kültürlerin unutulmaya yüz tuttuğunu dile getirdiği görüşleri şöyledir:

Günümüzde âşıklar bundan 20 yıl öncesi kadar olmasa da yine aktif bir şekilde varlıklarını sürdürüyorlar. Ama günümüzde âşıklara olan ilginin azalmasından söz edebiliriz. İletişim araçlarının sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanılması bunlara olan ilgiyi belki biraz azaltmış olabilir. Eskiden âşıkların günlük vakitlerini geçirdikleri, buluştukları noktaları olurdu âşık kahvehaneleri gibi yerler ve hep oralarda toplanırlardı. Ben de 80'li yılların sonunda 1990'lı yılların başlarında oralara çok gittim. Kayseri'de âşıklar saz evi vardı oraya tüm müzisyen arkadaşlar olarak gider toplanır, üstatlar ve âşıklar çalar söylerlerdi bizler de dinlerdik. Onların bu geleneği nasıl etkileşim içerisinde yansıttıkları, nasıl getirdikleri, nasıl aktardıklarını izlerdik orada. Hatta atışmaları da çok zevkli geçerdi gayet esprili geçen atışmalar, lebedeğmezler gayet başarılı gerçekleşen dinletilerdi. O gençlik yıllarımız bu şekilde geçti biz bunları çok izlerdik ama şimdiki nesilde bunları görmek çok zor şimdiki neslin buna ilgisi çok azaldı. Bunu yine dediğim gibi sosyal medyanın meşgul etmesi olarak görüyorum ki bundan kastım çok gerekli olmayan tik tok tarzı kısa süreli meşhur olma videoları gibi şeyler ve gençlerimizi kısmen kültürden uzaklaştırdıklarını düşünüyorum (G. AK. 4).

Bizi biz yapan kültürel unsurları yansıtan bir gelenek olduğundan dolayı bu gelenek genç nesiller tarafından devam ettirilir. Biz yaşadıkça bu gelenek de devam edecektir ama rağbet görmesi, ilgi görmesi anlamında inişli çıkışlı dönemler yaşayabilir. Ölmeyecek bir gelenektir fakat rağbet görmesi anlamında gitgide popüler kültür etkisinin çok yaygın olduğu şu dönemlerde azalmalar yaşayacaktır ama etkisi devam edecektir. Belki de bakarsınız bağrından çok önemli âşıklar yine üretebilirse bu millet, âşıklık geleneği halk nezdinde yine rağbet görür, daha değer bulur diye düşünüyorum (G. AK. 7).

Diğer bir öğretim üyesinin görüşleri ise; "Âşıklık geleneği, belirli bir sosyoekonomik ve kültürel toplumsal yapı içerisinde ortaya çıkmış geleneksel müziktir. Sosyoekonomik ve kültürel yapı değiştiğinde bu yapının yansımaları olan diğer unsurlar gibi müzik de belirli bir değişime uğramaktadır" (G. AK. 8) şeklindedir.

Âşıkların istihdam edilmeleri hususunda öğretim üyelerinin görüşleri ise şöyledir;

"Zira âşıklar bugün gençlerin sırf bu geleneği kendilerine iş edinmeleri durumunda, gelecekte maddi problemler yaşayabileceklerini düşündükleri için, çirak yetiştirmeye sıcak bakmamakta, gençlerin bu sanata yönelmeleri durumunda ise mutluluk duydukları kadar endişe de duyduklarını sohbetler esnasında özellikle vurgulamaktadırlar" (G. AK. 2).

"Âşıklar maddi olarak zor durumdadır. Üniversitelere fiili olarak davet edilerek âşıklara burada bir küçük kazanç kapısı açılır ve âşıklar maddi olarak beslenirler. Ama üniversiteler ödenek ayırır mı? Öğrencilerle beraber bir havuz oluşturulur mu? Böyle bir davet gerçekleşse yönetmeliğe aykırılık teşkil eder mi? bilmiyorum" (G. AK. 7).

Âşıklara devlet tarafından desteklenme yapılmasının, geleneğin devamı ve canlılığı için olumlu bir durum oluşturmayacağı düşüncesini belirten öğretim üyesinin görüşleri ise şöyledir:

Öncelikle âşıklar maddi bir beklenti içerisinde. Bende devlet tarafından maddi katkının sağlanmaması gerektiğini düşünüyorum açıkçası. Aksi halde memur zihniyetinde âşıklar oluşacaktır. Şu anki üretimlerini bile kaybedişlerini düşünüyorum. Bunu mesela Kültür Bakanlığı gibi icra kurumlarına giren sanatçıların girmeden önceki girmek için gösterdikleri çabayı, girdikten sonra göstermediklerini biliyorum, şahit oluyorum. O nedenle memur zihniyetli sanatçının olmaması gerektiğini veya bu doğrultuda memur zihniyetinde âşıklarımızın olmaması gerektiği kanısındayım. Fakat yerel yönetimlerin bunları mekân oluşturma, ihtiyaçlarını karşılama anlamında da tamamen tek başına bırakmaması gerektiğini, destek olması gerektiğini de düşünüyorum. Bir taraftan da yani devam etmesi anlamında bazı desteklerinde sürmesi gerektiğini ilave etmeliyim. Yine yaşayan âşıkların veya geçmiş dönemlerde etkili olmuş âşıkların genel müzik eğitimi programlarında daha fazla yer bulması gerektiğine inanmaktayım (G. AK. 7).

Kültürel olarak âşıklığın içerisinde barındırdığı öğelerle ne denli gerekli ve özel bir yere sahip olduğundan bahseden öğretim üyesinin, Avrupa'nın elinde bulunan taş binalara değer verip korurken, sözlü tarihimizi de içerisinde barındıran âşıklık geleneğine sahip çıkılıp değer verilmesi hususundaki görüşleri şu şekildedir:

Zira az önce söylediğim gibi bu şuna benziyor; geçmişinizi bir noktada kesip atmak gibi bir şeydir. Onun için âşıklık geleneğinin korunması için her türlü destek verilmeli. Biz elimizden gelen çabayı sarf etmeye çalışıyoruz ama tabii birkaç kişinin çabası yetmez bu duruma. Bu milli bir bilinç olmalı ki şu an nasıl Göbeklitepe'yi, Aslantepesi'ni ülkemizde çeşitli arkeolojik kazı yapılan önemli Efes Harabeleri gibi birçok yeri korumaya çalışıyorsak âşıklık geleneğimiz de bizim için şu an çok önemli bir kültür hazinesidir bunu da korumalıyız ve yaşatmalıyız. Böylece gelecek kuşaklar da "Bunun nereden geldiğini? Kim olduğunu?" bilsinler. Zaten küreselleşmeden kaynaklanan kültür erozyonundan biz orta yaşlı kişiler, belli yaşın üstündeki kişiler ve yani hepimiz etkileniyoruz. Bu etkiyi en aza indirmeye çaba sarf etmeliyiz. Bir gün farkına varacak ama baktığımız zaman geçmişten kalan Avrupa'daki birçok taş binanın ve yapının halen özelliğini koruduğunu görmekteyiz ama biz geçmişten kalan o güzel konakların hepsini yıkmışız ve yerlerine betonarme evler yapmışız. Biz bunun çok geç farkına varmışız ama birini yıkıp yerine diğerini yaptıktan sonra bunun pek manası kalmıyor. İnşallah âşıklık geleneği böyle olmaz ve inşallah bu geleneği yaşatanlar en azından kırgınlık yaşayıp bu geleneğe de küsmezler, toplum içinde bir bilinç oluşana kadar biraz daha dayanırlar (G. AK. 6).

Âşıklık geleneği; Türk halk müziğinin beslendiği en önemli kaynaktır. Halk bilimi açısından detaylı araştırmalar yapılmakla birlikte Türk halk müziği açısından konuya yeterince önem verildiğini düşünmüyorum (G. AK. 3).

Yine devamında geleneğin ve son temsilcilerinin kaybolmasının kültürel anlamda büyük bir çöküş olarak algılandığını ifade eden öğretim üyelerinin belirttikleri ifadeler önemlidir;

"Günümüzde âşıklığın gün geçtikçe niteliğini (usta çırak ilişkisi açısından) kaybettiği ve usta âşıkların sayılarının azaldığı görülmektedir. Türk kültürü bakımından üzücü bir durum olduğu kültürün yaşatılması adına yeni adımlar atılması gerektiğini düşünmekteyim" (G. AK. 10).

"Ama maalesef dediğim gibi azalmaya, yok olmaya başladı diyebilirim ve bu da beni çok üzüyor açıkçası" (G. AK. 5).

"Büyük bir olumsuz şekilde etki bırakır. Daha önce de söylediğim gibi türkülerin var olmasında çok önemli rolleri var. Dolayısıyla bu geleneğin unutulması demek türkülerimizin de unutulması demek. Bu nedenle korunmalıdır" (G. AK. 1).

"Müziklerin ve özellikle sözlü halk müziklerinin toplumsal kimlik ve bellek oluşumunda öneminden sıklıkla bahsedilmektedir. Bu bağlamda Âşıklık geleneği, Anadolu insanının toplumsal kimlik ve belleği olarak görülebilir ve bu müziğin kaybolmasıyla toplumsal kimliğin ve belleğin de kaybolacağı söylenebilir" (G. AK. 8).

Görüşlerine başvuru alan öğretim üyelerinin, bu geleneğin kendine has yaşam yerleri, muhatap olduğu çevreler ve konusu itibari ile herhangi bir resmî çerçeveye sokulmadan serbest bırakılması gerektiğini belirtirlerken, günümüzde popüler müzik kültürünün olumsuz etkisiyle varlığını sürdürebilmesi adına devlet desteğinin ne denli önemli olduğu konusundaki görüşleri şöyledir:

Yani her ne kadar kendi özel bünyesinde hayatını sürdürse de zaten Türk halk müziği devlet bünyesine alınamaz. Sadece ben devletin, Kültür Bakanlığının onu daha iyi yansıtabilmesi için, aktarabilmesi için destek olması noktasında söylüyorum. Yoksa Türk halk müziği devletin resmi müziğidir diyemezsiniz, bunu demeniz imkânsızdır. Bu kabul edilse de bu müzik kendi yaşam biçimini yine özel alanlarda sürdürecektir, çünkü halkın arasında yaşayan bir müziktir. Dolayısı ile buralarda devlet desteği olmasına gerek yok ama burada şunu vurgulamak lazım, devlet âşıklık geleneğini, âşıklık kültürünü bizim müzik kültürümüzün vazgeçilmez bir parçası olarak benimsediği için daha iyi bir şekilde daha geniş kesimlere yaygınlaşması ve yaşaması için destek veriyordu. Ama şu zamanda onları fazla göremiyorum. Dolayısı ile şu andaki kendisini geliştirebilmesi ve yaşatması açısından yapılan çabaları da kattığım zaman, yeterli olmadığını görüyorum. Hatta giderek gençlerin, insanımızın gözünün önünden de kaybolduğunu görüyorum. Baktığımızda gençlerin şu an buna karşı da bir ilgilerinin olmadığını âşikâdır (G. AK. 4).

Günümüzde baktığımız zaman müzik ihtiyacını karşılayabilecek o kadar çok imkân var ki hatta cep telefonlarının internetinin kolay kullanılabilir hale güçlenip gelmesinden sonra biz artık istediğimiz an, istediğimiz kişiyi, istediğimiz kadar dinliyoruz. İşte bu da müzik ihtiyacımızın karşılanmasına sebep oluyor ve bu da ister istemez müziğe de müzisyene de bakış açımızı değiştiriyor. Çünkü bunu dinleyen kitle çok azaldı. Gençler özellikle, daha çok içerikten ziyade o anki dış kısımdaki melodiyi, armoniyi, alt yapıyı dinliyorlar. İster istemez küreselleşmenin de etkisi var. Bizim müzisyenlerimiz de ürünleri artık eskiden olduğu gibi sanatsal ve kültürel obje olarak almıyorlar. Müzik artık sanatsal ve kültürel obje olmaktan çıktı şu an müzik endüstriyel bir obje, endüstriyel bir kavram haline aldı. Şimdi müzik üreten herkes artık satmak için, bunu pazarlamak için müzik üretiyor. O nedenle insanlar müşterinin ilgisini ve beğenisini dikkate alarak müzik üretmeye çalışıyorlar. Müşterinin ilgisini ve beğenisini dikkate alan kişi de o günün popüler kültürünü sergilemiş olacaktır. Bu da tamamıyla olaya bakış açısını değiştirmektedir (G. AK. 6).

Bu geleneğin etkisini dediğim gibi fiili olarak da yaşayan birisi olarak söylüyorum; bu gelenek halen devam ediyor ve etkisini de devam ettiriyor. Gereken önem de verilmek zorunda. Şu açıdan zorunlu olduğunu söylüyorum, âşık kahvehanelerine her daim gittiğim zaman âşık kahvehanelerinin elbette ki dolu olduğunu görmekteyim fakat bir müzikoloji ile alakalı çalışan birisi olarak, buraya gelen kitlenin-İlginin çoğunlukla halk nezdinde; *yıpranmış, halen köyü ile bağlantısı olan kuşakların* rağbet verdiklerini görmekteyim. Bunun haricinde gençler ve bürokrasi de bazen ilgi gösteriyor ama mesela tanıtım yapma amaçlı şehre gelen birilerinin veya araştırma amaçlı gelen kişilerle beraber daha okumuş, aydın kesimler tarafından daha azınlıkta bir rağbet olduğunu düşünüyorum. Fakat zorunluluğu şuradan ortaya çıkarıyorum; zaten âşıklık geleneği bizim "Somut Olmayan Kültürel Miras [SOKÜM]" kategorisinde Türkiye'de tescillenmiş bir kategori durumundadır. Bu nedenle devlet olarak zaten buna biz imza atan ülkeyiz, bunu destekleyeceğimizin ve yaşatacağımızın vaadini vermiş durumdayız. Zorunluluk dememin sebebi de işte budur yani kanuni olarak UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) ile yapmış olduğumuz anlaşma çerçevesinde öncelikle devlet nezdinde sonrada halk tarafından gereken önemin verilmesi zorunlu bir gerekliliktir (G. AK. 7).

Âşıkların geleneği icra ettikleri ortam konusunda endişelerini de dile getiren öğretim üyesinin, konu hakkındaki görüşleri şöyledir:

Yani bu kültürün, bu geleneğin belli çatılar altında sıkılması daha doğrusu sıkıştırılmasından şahsen çok rahatsızım. Bunun daha özgür ortamlarda ve daha rahat bir şekilde yapılmasından yanayım. Umarım daha güzel, daha özgür bir şekilde baskı altında olmadan ya da ciddiye alınacak bir ortamda bu geleneğin sürdürülmesi mümkün olur ki bu benim şahsen çok istediğim ve gerçekleşmesi için çaba gösterdiğim bir konudur. Şu an maalesef bu gelenek kahvehanelerde sürdürülüyor. Açık konuşmak gerekirse burada bizzat şahit olduğum durumdur; bu gelenek sigara dumanı altında, çok kötü bir ortamda sürdürülüyor. Bunun daha iyi ve güzel ortamlarda, bilinçli bir şekilde yapılmasını tercih ederim en önemlisi zaten budur; "bunun ne olduğunu, amacını ve hedefini bilerek" yapmak. Hemen çıkıp bir şeyler söylemekle olmadığına inanıyorum çünkü ben. Maalesef günümüzde de oraya doğru gitti, umarım bu düzeler ve sizin yaptığınız çalışmalarla da dilerim farkındalık olacaktır (G. AK. 5).

Öğretim üyelerinin öğrencilerini icra ortamlarına yönlendirmelerine ilişkin görüşleri ise şöyledir:

Öneriyoruz, ama ne kadarı bu durumu ciddiye alıyor bilemiyorum, bireysel çalgısı bağlama olan ve halk müziğine ilgi duyan öğrencilerimizin icra ortamlarına (âşık kahvehanelerine) gittiğini düşünüyorum (G. AK. 10).

Öğrencilerin icra ortamlarında bulunmalarını kesinlikle öneriyorum. Biz bu konuya yönelik derslerde bu âşık kahvehanelerine geziler düzenliyoruz. Bu âşık kahvehanelerine gittiğimiz de oluyor, orada ders yaptığımız da oluyor ve hatta âşıkları da derslerimize davet ettiğimiz de oluyor (G. AK. 7).

Evet mutlaka ne kadar teorik olarak dersleri işlese de uygulama olarak bu ortamı yaşamak gerekmektedir. Dolayısıyla bu gelenek aktif olarak işlendiği ve yaşadığımız il olan Kars'ta bizler de öğrencilerimizle âşık kahvehanelerine, programlarına ya da derneklerinde müziklerini icra ettikleri ortamlara katılarak bu işi uygulamalı bir şekilde yürütüyoruz (G. AK. 1).

Kars şehri örnek verecek olursak; âşıklar tarafından bu kadim geleneğin yaşatılması amacıyla kendi imkânlarıyla kurdukları dernekler vardır, buralarda âşıkları dinleyebilir ve ayrıntısı ile bu geleneği usta âşıklardan öğrenebilirler. Aynı zamanda âşıklara ve âşıklık geleneğine mesleki müzik eğitimi verilen kurumlarda (Güzel Sanatlar Fakülteleri, Eğitim Fakülteleri, Konservatuvarlar) ya da bu kurumların öncülüğünde daha fazla etkinlikler yapılarak doğal icra ortamları oluşturulabilir (G. AK. 2).

Evet öneriyorum. Konuya yönelik özellikle “âşık kahvehaneleri” odaklı bilimsel sunumlar yaptık, amacımız âşık kahvelerinin bu geleneğin aktarımındaki önemine değinmekti. Bu doğrultuda öğrencilerimi özellikle âşık kahvelerine giderek geleneği birebir öğrenmeleri açısından sıklıkla yönlendiriyorum. Aynı zamanda 4. sınıf öğrencilerinin üslûp/tavır derslerinde yöremizdeki âşıkları derse davet ederek çeşitli workshoplarla geleneği birebir öğrenmelerine yönelik çabalarımız oldu (G. AK. 3).

Mutlaka bunu anlaması için o ortamlara gitmesi lazım. Bunun için de ben bir nazariyat hocası olarak; “arkadaşlar bu hafta âşıkların vakit geçirdikleri yerlere gidip gözlem yapın, bunların ortamlarına şahitlik edin, gördüklerinizi bize bir rapor hâlinde sunun” şeklinde bir ödev verdiğim zaman, bu öğrencileri mecbur tutmuş olup öğrencileri o mekâna sokmuş olacağım. Böyle bir mecburiyet olmadığı zaman, bu konulara ilgisi olmayanlar o mekânlardan ve gelenekten bihaber olarak ne gidip görüyor ne de yaşayarak mezun olup gidiyorlar. Ama kendisi o gelenekten gelen bir babanın, bir dedenin torunu ise çocuğu ise bir mecburiyet olmadan o mekânlara gidip girerek katılarak o havayı solumaktadırlar. Öbür türlü gençler kendilerini bu ortamlar içerisinde pek göremiyorlar (G. AK. 4).

Kesinlikle öneriyorum, zaten İnönü Üniversitesi Devlet Konservatuvarı olarak derleme faaliyetleri yürütüyoruz ve öğrencilerimizi özellikle kendi yörelerindeki âşıklara yönlendiriyoruz. Öğrencilerimizden bu tür faaliyetlerini video kayıt yapmalarını istiyoruz (G. AK. 9).

Kesinlikle öneriyorum ama nasıl icra ortamları olduğu benim için çok önemli. Geleneği sürdürmeye çalışan çok insan var ama bunun içerisinde de belli başlı problemlerin olduğunu biliyoruz. Âşıklıkla alakası olmayan insanların, bunu popüler olmak için yaptığı bir dönemde yaşıyoruz maalesef. Doğru ortamda, doğru yerde, doğru amaç ve hedefle yapılan icra ortamlarında bulunurlarsa kesinlikle faydalı olacaktır öğrencilerimize (G. AK. 5).

Âşıklık geleneğinin gelişmesi ve yürümesi için bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Tabi ki öneriyorum. Şöyle söyleyeyim, biz İnönü Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda aslında belki de şu an hiçbir üniversitede hiçbir yerde belki TRT'nin bile yapmadığı bir konuda katkı sağlamaya çalışıyoruz. Bizim bir derleme arşivimiz var. Bu derleme arşivimiz sadece bizim öğrencilerimize ve hocalarımıza değil tüm herkese açık. Nereden bir kimse bir derleme yaparsa, alırsa, getirirse biz orada onu kayıt altına alıyoruz. Bu sayede öğrencilerimizin hepsini derleme yapmak üzere senede bir kez âşıklara yolluyoruz ve o âşıklık geleneği kaybolmasın diye o âşıklardan aldığımız derlemeleri, dikkatli bir şekilde notaya aktarıyoruz ki video kayıtları var ve derleyen kişinin adı, kaynak kişinin adı belli olacak şekilde (G. AK. 6).

Evet öneriyorum. Hatta bu konuda lisans ve lisansüstü düzeyde araştırma yapmalarına yardımcı oluyorum. Ayrıca, kendim de âşıklık geleneğine yönelik bir çalışma yaptım (G. AK. 8).

Yapılan görüşmelerde bu kültürün korunmasında, UNESCO'nun etkisinden çok tüm ümidin yine Türk milletinin kendisinde olduğunu belirten görüşmeciler düşüncelerini; “UNESCO anlaşmaları ile korunarak devam ettirilmesi her ne kadar yapay bir zorunluluk olsa da bu halk bu kadim geleneği benimsemiş ve bağrına basmış olduğundan halkın kendisi devam ettirecektir” (G. AK. 7) şeklinde dile getirmiştir.

Âşıklık geleneğinin UNESCO'ya dahil edilmesi ile ilgili olarak öğretim üyelerinin görüşleri ise şöyledir:

Âşıklık geleneğinin UNESCO'ya dahil edilerek korunması kapsamında çalışmalar yürütülmesi çok güzel. O nedenle biz bunu çeşitli projelerle ve çeşitli desteklerle kültür hazinesi şeklinde göstererek çok önemli bir boyutta ele almalıyız. Bu şekilde aslında biz sadece bir türküyü, sadece bir âşığı, sadece bir ozanı korumaya almıyoruz; biz bu şekilde tarihimizi, geçmişimizi, o günlerdeki sosyokültürel yaşam biçimimizi ve bunların hepsini aslında bir manada farkına varmadan koruma altına almış oluyoruz (G. AK. 6).

Âşıklık geleneği 2009 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültür Mirası Temsili Listesine kaydedilmiştir. Hatta Kars yöresindeki âşıklara Kültür Bakanlığı tarafından da sınav yapılmış ve bu sınavı kazanan âşıklara “Âşıklık Kartı” verilerek âşıkların kayıt altına alınmaları sağlanmıştır. Hatta Kars Belediyesinde bazı usta âşıklar da koruma altına alınmıştır. Fakat âşıkların albüm ya da klip çekimleri için ne yazık ki yeteri kadar destek verilmediği âşıklar ile sohbet esnasında edinilen bilgidir. Dolayısıyla âşıkları sadece koruma altına almış olmak yeterli değildir, üretmeleri için teşvik etmek adına âşıkların yazdıkları eserlere albüm yapımı ve klip çekimleri için yıllık ayrıca kaynak ayrılabilir (G. AK. 2).

Âşıklık geleneğinin genç nesiller tarafından devam ettirilmesi hususunda tedirginlik yaşayan öğretim üyesi ifadelerini; “Ben bu geleneğin yeni nesil tarafından korunarak devam ettirileceğini pek düşünmüyorum” (G. AK. 10) şeklinde dile getirirken bir diğer öğretim üyesi ise bu konudaki düşüncelerini; “Yeni neslin âşıklık geleneğine ilgisi çok az fakat yakın gelecekte bu geleneğin yok olmayacağı kanaatindeyim” (G. AK. 9) diyerek belirtmiştir.

Âşıklık geleneğinin özellikle UNESCO kapsamında korunabilmesi hususunda geleneğin koruma altına alınmasından önce millet olarak millî bilincin oluşturulması gerektiği, millî bilincin oluşabilmesindeki en önemli etken olarak da yine devlet eliyle oluşturulacak politikalara bağlı, resmî düzenlemelerin gerekli olacağı kanısını şu sözlerle belirtmiştir:

Dolayısı ile UNESCO tarafından korumaya alınacaksa da çok iyi yapılı ama UNESCO'nun bunu korumaya alması yetmez ki devletimizin bunu bir politika olarak eğitim sistemimizin içine yerleştirmesi, devlet televizyonlarında tanıtılıp-aktarılması ve tekrardan canlandırılmasına yönelik çalışmalar sarf etmesi gerekir. Ama bundan önce gençlerin; "Bunları devlet bize niçin veriyor? UNESCO bunu niçin koruma altına alıyor? Bizim için ne önemi var ki?" şeklindeki soruları kendilerine sorarak anlamaları ve kendilerine cevap bulmaları lazım (G. AK. 4).

Âşıklık geleneğine ve âşık müziğine karşı öğrencilerin farkındalıkları ve ilgileri konusunda öğretim üyesi görüşleri şöyledir:

Öğrencilerimizin bilgileri yeterli değil yani her ne kadar veriyor olsak dahi farkındalıkları var fakat ilgi ve alakaları, okumuş oldukları yaş itibarı ile (18-25 arası) bu yaş grubunda âşıklık geleneğine ve âşık müziğine pek ilgi alaka gösterme durumunda değiller. Yani müzikal beğenileri doğrultusunda her ne kadar müziği meslek olarak seçmiş olsalar da mesleki müzik eğitim kurumunda görev alıyor olsalar bile zevk ve beğenileri doğrultusunda farkındalıkları var fakat ilgi ve alakaları çok aşırı değil diyebilirim (G. AK. 7).

Mesleki müzik eğitimi verilen kurumlarda eğitim gören gençlerin, âşıklık geleneği ve âşık müziğine ilişkin ilgilerinin buldukları yaş aralığının (18-25) sebep olabileceğini belirten öğretim üyesinin görüşlerine karşın, kahvehanelerde gerçekleşen âşık fasıllarına katılarak, buralarda bulunan insanların yaş aralığına (50'lili yaşlar) dikkat çeken öğretim üyesi, gençlerin gelenek ve kültür kavramlarından uzak olduklarını dile getirdiği ifadelerini şöyle aktarmıştır:

Şu an âşık kahvehanelerine gittiğinizde genellikle 50'li yaşlardaki insanların buna ilgi ve rağbet duyduklarını görmektesiniz. Bu da o kişilerin kendi zamanlarına ait bir parça olduğundan, onların özlem ve yoğun ilgi duyduklarına örnektir-kanıttır. Bizim gençlerimizin bu kadar ilgisiz olmalarına nispeten, eğitim sistemimizde bu geleneğe önemli ölçüde yer vermemiz lazım. Bu kültürün bizim müzik kültürümüze neler kattığını, bu günlere gelmemize ne derece etkili olduğunu aktarmamız aktarabilmemiz lazım diye düşünüyorum. Gençlerin bu geleneğe fazla sahip çıkacaklarını sanmıyorum. Çünkü gençlerin artık hayata bakış açıları, hayatı anlama ve anlamlandırma şekilleri değişti. Dolayısı ile şimdiki gençlerin gelenek ile alakalı ilgileri çok fazla yok, gençlerin farklı bir dünyası var artık. Yaşamı anlama ve anlamlandırma meyilleri, eğilimleri bizden çok farklı (G. AK. 4).

Âşıklık geleneğini derslerinde anlattığını dile getiren görüşmeci öğretim üyesi, SOKÜM kapsamında eksik kalan noktayı dile getirirken, kuramsal olarak anlatılan konularda eksik kalınan bir yönün olmadığını sadece çıraklık-ustalık noktasında, kuramsal eğitimi almış öğrenciye ulaştırılmasında âşıkların biraz daha girişimci olmaları gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

Tabi ki SOKÜM içerisinde mahalli müzikler gibi âşıklık geleneği ve âşık müziğinin de yer alması gerekmektedir. Yalnız buradaki önemli rol âşıklara düşer. Biz burada eğitim kurumu olarak üzerimize düşen mevcut durumu anlatmaktayız. Âşık müziğini anlatıyoruz, öğretiyoruz, dinletiyoruz, âşıklarımızı tanıştırıyoruz ama bu geleneğin yürütülmesindeki büyük etken âşıklarımıza düşüyor. Sonuçta âşıklık geleneği usta-çırak ilişkisi ile günümüze ulaşmış bir gelenektir. Genç kitlenin âşıklığa ilgi duymasında bizlerin de önemli bir rolü var ama yetiştirilmesi gereken âşığın yanında bir usta âşığın olması gerekmektedir. Dolayısıyla âşıklara büyük görev düşmektedir (G. AK. 1).

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda; öğretim üyelerinin tümünün Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneğine yer verdikleri görülmüştür. Mesleki müzik eğitimi kurumlarında verilen geleneksel Türk halk müziği derslerinde, eğitim verilen kurumun farklılığına bağlı olarak, derslerin saati veya konunun derinliği değişiklik gösterse de Türk halk müziği derslerinin isim veya içeriklerinde benzerlik olduğu söylenebilir. Verilen bu eğitim düzeyinin yeterliliğinin, Türk halk müziği ile ilgili derse giren öğretim üyelerinin yaklaşımına bağlı olduğu yine belirtilen ifadelerden anlaşılmaktadır. Türk halk müziği derslerinde âşıklık geleneği ile ilgili bilgilerin işlendiği derslerin; "*Türk Halk Müziği Solfej-Kuram, Türk Halk Müziği Bilgileri, Türk Halk Müziği Repertuarı, Âşık Edebiyatı, Türk Halk Müziği Nazariyat, Dağar-Form, Türk Halk Müziğinin Kaynakları, İcra dersleri*" olduğu görülmüştür.

Araştırmanın sonucunda öğretim üyelerinin konuya daha çok görev yaptıkları kurumları dikkate alarak (Güzel Sanatlar Fakülteleri, Eğitim Fakülteleri, Konservatuvarlar) yaklaşımları, bu kurumlara gelen lisans düzeyindeki öğrencilerin geleneğe karşı ilgi ve tutumlarının, geldikleri coğrafya itibarıyla değişiklik gösterdiğini ifade etmişlerdir. Beraberinde âşıklık geleneği hakkında bilgi veya etkinlik yapılmasının yine bu geleneğin aktif olarak yaşadığı bölge veya coğrafyalarda daha çok gerçekleştiğini dile getirmişlerdir. Öğretim üyelerinin ortak görüşünün âşıklık geleneğinin Türk toplumu için ne denli önemli bir yere sahip olduğu ve yine kültür erozyonunun yaşandığı dönemimizde, önceki dönemlere oranla daha çok sahip çıkılıp gelecek nesillere aktarılabilmesinin gerekliliği olmuştur.

Araştırma sonucunda öğretim üyelerinin tümünün ortak kanılarından birinin, âşıklık geleneğinin "Geleneksel Türk Halk Müziğine kaynaklık ediyor olma" düşüncesi olduğu; ayrıca *Türk Halk Müziği Teori, Repertuarı, Solfej-Kuram, Türk Halk Çalgıları İcra Dersleri ve Türk Halk Edebiyatı* gibi derslerden herhangi biri işleniyorsa âşıklık geleneğine mutlaka değinilmesi gerektiğini ifade ettikleri görülmektedir.

Âşıklık geleneğinin eğitim kapsamına alınması hususunda önerilenler:

- Mesleki müzik eğitimi verilen kurumlarda (Konservatuvarlar, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalları), zorunlu seçmeli "*Âşık Müziği*" veya "*Âşıklık Geleneği*" adı altında derslere yer verilmesi önerilebilir.
- Araştırma bulguları sonucunda önerilen "*Âşıklık Geleneği*" dersi için kurumsal destekli projeler eşliğinde âşık kahvehanelerinin hayata geçirilip, öğrencilerin ders kapsamında buralara yönlendirilmesiyle eğitimin uygulamalı olarak yapılması sağlanabilir.
- Âşıklık geleneği ile ilgili olarak, okullar içerisinde sınıfta çeşitli köşeler oluşturularak geleneğe ilişkin öğretici/bilgilendirici, heves uyandıran (gazete, dergi oluşturma, görsel-işitsel platform hazırlama gibi) etkinliklerle desteklenmesi önerilebilir.
- Mesleki müzik eğitimi verilen kurumlar ile GSL'lerde Türk halk müziği eğitimi içerisinde özel bir anlam ve öneme sahip olan âşıklık geleneğini yaşatarak genç nesillere aktarabilmeleri amacıyla âşıkların (Kültür Bakanlığında geleneksel kültürün korunması ve yaşatılması adına görevlendirme ile konuk sanatçı olarak) istihdam edilmeleri önerilebilir.

- Mesleki müzik eğitimi gören gençlerin, âşıklık geleneğini anlayabilmeleri ve öğrenebilmeleri için, gönüllü veya zorunlu olarak ödev-görev anlayışı içerisinde, çevrelerinde yaşayan âşıklarla sohbet etmeleri için imkân sağlanması önerilebilir.
- Âşıklık geleneğinin sadece şiir ve müzikten ibaret olmadığı, kültürel ve felsefi temellerinin de öğretilebilmesi amacıyla mesleki müzik eğitimi verilen kurumların öğretim programlarında zorunlu/seçmeli Halk Edebiyatı derslerine yer verilmesi önerilebilir.
- Özellikle Konservatuvarların Türk Halk Müziği Ana Sanat Dalı öğrencilerine âşıklar ile ilgili staj çalışması niteliğinde çalışmalar yaptırılıp, âşıkları konu alan bitirme tezleri hazırlanabilir.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Atatürk Üniversitesi'nden (Tarih: 31 Aralık 2020, No: 15/04) alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – U.Ö.; Tasarım – U.Ö., Ü.S.Ş.; Denetleme – Ü.S.Ş.; Kaynaklar – U.Ö., Ü.S.Ş.; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi – U.Ö.; Analiz ve/veya Yorum – U.Ö.; Literatür Taraması – U.Ö., Ü.S.Ş.; Yazıyı Yazan – U.Ö., Ü.S.Ş.; Eleştirel İnceleme – Ü.S.Ş.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from the ethics committee of Atatürk University (Date: December 31, 2020, No: 15/04).

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – U.Ö.; Design – U.Ö., Ü.S.Ş.; Supervision – Ü.S.Ş.; Resources – U.Ö., Ü.S.Ş.; Data Collection and/or Processing – U.Ö.; Analysis and/or Interpretation – U.Ö.; Literature Search – U.Ö., Ü.S.Ş.; Writing Manuscript – U.Ö., Ü.S.Ş.; Critical Review – Ü.S.Ş.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Açıl, A. (2015). *Yaşayan âşıklık geleneği'nin müzik eğitimine etki ve katkıları (Sivas ili örneği)* (Tez No. 422984) [Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Aras, İ. (2020). Âşık müziğinde makam kavramı ve anlayışı: Kars örneği. *Yegâh Mûsikî Dergisi*, III(1), 55-85.
- Artun, E. (2011, 20-22 Ekim). *Günümüzde Yaşayan Âşıklık Geleneği Üzerine Düşünceler* [Sözlü bildiri]. Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu, Adana.
- Artun, E. (2013). Âşıklık geleneğinde Neşet Ertaş türkülerinin yeri. S. Bekki (Ed.), *Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu* Cilt 1 içinde (ss. 31-48). Ahi Evran Üniversitesi.
- Balkaya, A. (2012). Âşık tarzı şiir geleneğinde kalenderî türü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (48), 117-132. [Crossref]
- Büyükyıldız, H. Z. (2015). *Türk halk müziği ulusal Türk müziği* (1. baskı). Arı Sanat.
- Coşkun, T. (2012). *Âşık Davut Sulari'nin âşıklık geleneğindeki önemi ve TRT repertuarındaki 11 eserin müzikal analizi* (Tez No. 342417) [Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çelikten, H. (2019). *Âşıklık geleneği ve kültür değişimleri* (Tez No. 603850) [Doktora tezi, Cumhuriyet Üniversitesi-Sivas]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Akçağ.
- Çobanoğlu, Ö. (2002). Medya ve geleneksel kültür bağlamında âşıklık geleneği dinleyici tipolojisine doğru. III. *Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Kongresi, Medya ve Geleneksel Kültür Sektör Bildirileri* içinde (ss. 53-60). Kültür Bakanlığı Yayını.
- Daşdemir, Ö. (2014). Erzurum yöresi türkülerinde ana-metinsel dönüşümler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (51), 303-317. [Crossref]
- Durbilmez, B. (2004, 25-27 Kasım). *Somut olmayan kültür mirası: Halk hikâyeciliği ve Kars yöresi âşıkları* [Sözlü bildiri]. Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara.
- Durbilmez, B. (2014). Âşıkların şiirlerinde saz. R. İmrani (Ed.), *Uluslararası Müzik Sempozyumu: Doğu Dünyasında Geleneksel Türk Müzik Kültürü* içinde (ss. 199-204). Kafkas Üniversitesi.
- Eraşar, R. (2012). Âşıklık geleneği bağlamında "Bağlama"nın Anadolu'daki yayılma alanları, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(1), 31-35.
- Erdoğan, G. (2020). *Çukurova bölgesinde âşıklık geleneği ve âşık müziğinin eğitimde kullanılması* (Tez No. 637880) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Fidan, S. (2016). *Âşıklık geleneği ve medya endüstrisi ilişkisi üzerine bir araştırma* (Tez No. 456837) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gariboğlu, K. (1969). *Edebiyat bilgileri "Batıda ve bizde edebi akımlar"* (4. baskı). Gariboğlu Yayınları.
- Gökşen, C. (2011). Dede Korkut hikâyelerindeki ozan tipi bağlamında Kars âşıklık geleneği. *Turkish Studies Dergisi*, (6), 151-156. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2855>. [Crossref]
- Günay, U. (2018). *Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi* (8. baskı). Akçağ.
- İlaydın, H. (1997). *Türk edebiyatında nazım* (6. baskı). Akçağ.
- Köprülü, F. (1986). *Türk edebiyatının menşei, edebiyat araştırmaları*. Türk Tarih Kurumu.
- Kuzucu, K. (1997). *Türk âşık ve ozanlık geleneğindeki makamlar ile Türk tasavvuf musikisindeki makamların ortak olanları ve kullandıkları alanlar* (Tez No. 62530) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev. Ed.). Nobel. (Çalışmanın orijinali 2009'da yayımlanmıştır)
- Möngü, E. (2019). *Erzurum ili âşıklık geleneğinde kullanılan ezgi kalıpları-âşık makamları* (Tez No. 577255) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi-Erzurum]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Özarslan, M. (2001). *Erzurum âşıklık geleneği*. Akçağ.
- Özbey, Ö. (2015). *Karslı âşık Murat Çobanoğlu merkezinde âşıklık geleneği ve medya ilişkisi* (Tez No. 425213) [Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi-Kars]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özdemir, C. (2011). Âşıkların dilinden âşıklık geleneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(17), 130-146. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-tradition-of-minstreling-in-the-words-of-minstrels.pdf>
- Özdemir, N. (2013). Âşıklık geleneği ve kültür ekonomisi/endüstrileri (Neşet Ertaş ve eserleri). S. Bekki (Ed.), *Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu* Cilt 2 içinde (ss. 683-718). Ahi Evran Üniversitesi.
- Sümbüllü, H. T. (2015a). Âşıklık geleneğinde kullanılan "makam" kavramı üzerine bir değerlendirme. *Rast Müzikoloji Dergisi*, III(2), 828-836. [Crossref]
- Sümbüllü, H. T. (2015b). Âşıkların telinden *Sümmani* türküleri. B. Aydemir (Ed.), Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Şen, Ü. S. (2016). *Müzik estetiği üzerine* (2. baskı). Pegem Akademi.
- Şen, Y., & Akbaş, E. (2021). Geleneksel Türk halk müziği uzun hava türlerinden olan maya'ların makamsal analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 599-618.
- Şen, Y., & İnanıcı, M. (2016). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin müzik tercihleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 1019-1029.
- Şener, D. (2005). *Âşıklık geleneği içerisinde Şeref Taşlıova'nın yeri ve kullandığı makamlar* (Tez No 162384) [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi-İzmir]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Taşlıova, M. M. (2017). Âşıklık geleneğinde grup icrası, *Millî Folklor*, 29(113), 5-16.
- Turhan, M., & Kova, Ö. (2012). Değerler eğitimi açısından Türk halk müziği ve halk ozanları: Neşet Ertaş, Âşık Mahsuni Şerif, Âşık Veysel ve Özey Gönülüm bağlamında bir inceleme. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 3(6), 117-128.
- Türkmen, E. F. (2010). Halk müziğindeki değişimler ve halk müziği eğitimine etkileri, *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 3(2), 53-68.
- Uluman, F. (2019). *Kars âşıklık geleneği içerisinde Arpaçay toy âşıklığı ve Âşık Fevzi Olgun* (Tez No. 581343) [Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi-Kars]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Uslu, E. (2011). *Kars ili âşıklık geleneği içinde Kağızmanlı Âşık Cemâl Hoca'da gelenek, etkileşim ve eğitim* (Tez No. 286498) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi-İzmir]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Toplumdaki Vakıf Patolojisi

Foundation Pathology in Society

Akbar BABAZADEH

Atatürk Üniversitesi, Hukuk
Fakültesi, Özel Hukuk Anabilim Dalı,
Erzurum, Türkiye

ÖZ

Vakıf ekonomisi, bilimsel ve sosyal konuların uygulanmasındaki geniş kapasitesine rağmen araştırmacılar tarafından daha az çalışılan konulardan biridir. Fıkıhın sosyo ekonomik boyutu dışında diğer boyutlarda kapsamlı bir bilimsel araştırma yapılmamıştır. İslam toplumlarında bazı sorunlar nedeniyle vakıf kültürünün tam anlamıyla kurumsallaşmadığı da söylenmelidir. Bu makalede, toplumda bağış kültürünün gelişmesinin önündeki problem ve engeller irdelenmeye çalışılmıştır. Makalede, vakıf kültürüne zarar veren çeşitli hususlar inceledikten sonra, toplumdaki bağış işlevini iyileştirmek için genel ve bilimsel çözümler ifade edilmiştir. Son olarak bağış ve vakıf kültürü ile ilgili önerilerde ve çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, toplum, vakıf kültürüne zarar veren etmenler

ABSTRACT

Foundational economy is one of the less studied topics by researchers, despite its vast capacity in the application of scientific and social issues. Apart from the socio-economic dimension of fiqh, no comprehensive scientific research has been conducted in other dimensions. It should also be said that the foundation culture has not been fully institutionalized due to some problems in Islamic societies. In this article, it has been tried to examine the problems and obstacles in front of the development of donation culture in society. In the article, after examining various aspects that damage the foundation culture, general and scientific solutions are expressed to improve the donation function in the society. Finally, suggestions and inferences were made about donation and foundation culture.

Keywords: Foundation, society, factors harmful to foundation culture

Giriş

Başkalarına yardım etmeyi esas alan ihsan ve hayırseverlik, İslam'ın da emrettiği insanlığın en yüksek erdem ve sıfatlarından. Tarih boyunca hayır kurumları her yerde ve her zamanda teşvik edilmiş, dürüst insanlar da hayır yapmaya gayret etmişlerdir. İslam, hayırsever örgütlemelerin ön saflarında yer almıştır. Bu örgütlenmeler içinde özellikle vakıf, hayır olgusunun eksiksiz ve benzersiz bir yapıya dönüşmesine sebep olmuştur. Bireysel, örgütsel, gönüllü görevler ve çalışmalarla harmanlanmış vakıf yapısı ve işleyişi, zekat ve diğer gönüllü yardımlar gibi çeşitli yöntem ve mekanizmalarla gerçekleşir.

Vakıf; yardımseverlik, işbirliği, bir arada yaşama ve insan şefkatinin bir sembolüdür. Bağış yapmanın yaşamdaki olumlu etkilerini ve sonuçlarını görmek, toplumda bağış kültürünün teşvik edilmesi ve geliştirilmesindeki engelleri, sorunları belirlemek ve bu alandaki engellerin ve sorunların üstesinden gelmek ve pratik çözümler sunmak için araştırmacılar tarafından kapsamlı araştırmaları ülkelerde gittikçe artmaktadır (Lotf Ata, 2000). Belki şu anda, birkaç ülke dışında çoğu İslam ülkesinde ilk olarak bilimsel ve temel araştırmaların olması gerektiği gibi yapılmadı, ama bu tür şeyleri yaparken vakıfların henüz esas yerlerini bulamadıkları söylenebilir. İslam ülkelerinin uzmanlar, yazarlar ve kitle iletişim araçları gibi vakıf örgütleri aracılığıyla, hayır vakıfları kurmasında yoğun çaba sarf edilmelidir (Akçay, 2020).

Vakıf toplumun sorunlarını ve sosyal, ekonomik, kültürel, dini ihtiyaçlarını karşılamanın bir yolu olabilir, ancak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için vakıf ve vakıf kurumları aracılığıyla bilimsel araştırma yapmaya daha fazla vurgu yapılabilir. Ülkemizin kapsamlı kalkınmasını sağlamak, sağlığını ve sürekliliğin oluşması için vakıf kültürünün temeline azami özen göstermeliyiz. Aksi takdirde görünümü güzelleştirerek veya montaj işlemleri vb. düzenlemelerle bizlere gelişmiş bir görünüm gösterilebilir, ancak kalıcı değildir ve bizi başkalarına sonsuza kadar bağımlı hale getirir.

Bu makalenin amacı, bağış yapmanın önünde olan bazı engellerle düzgün bir şekilde başa çıkmak için pratik çözümlerin ele alabileceğidir.

Vakıf kültürünün yeri ve önemi: İslam toplumlarında yaygınlığını koruyan müesseselerden biri de vakıftır. Eğitim, bağışın önemli bir parçası olarak bilimsel mirasın korunması ve hayatta kalmasının desteklenmesi için bir temeldir. Kuşkusuz ki vakıf konusuna kapsamlı bir şekilde bakılırsa ve peygamberlik geleneğinin önemi ortaya çıkarılırsa ülkenin kültürel yapısının dönüşümü, gelişimini sağlayacak ve ekonomik kalkınmasında rol oynayacaktır.

Çeşitli sosyal işlevleri olan vakıf sisteminin değişik bakış açılarından dayanakları ve yararları sıralanacak olsa, belki bu makaleye sığmayacak genişlik ve çeşitliliğe ulaşılır. Örneğin vakıf, dinin ve şeriatin

Geliş Tarihi/Received: 30.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 02.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Akbar BABAZADEH

E-posta: akbarbabazade01@gmail.com

Cite this article: Babazadeh, A. (2022).

Foundation pathology in society. *Current*

Perspectives in Social Sciences, 26(1),

47-53.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

amaçlarının gerçekleştirilmesinde araçlardan iri olarak telakki edilebilir. Bu yönüyle dini, insanın insani boyutunu iyileştirmek ve arzu edilen bir toplum oluşturmak için bir program olarak düşünürsek, vakıf bu hedeflere ulaşmak için bu programın bir parçasıdır. Aynı zamanda müslümanlar arasında sevgi, şefkat ve dayanışma yaratmak için çok iyi bir araç, diğer yandan da gayrimüslimlerin kalplerini birleştirmek için bir sebeptir (Şahabi, 1964).

Vakfın toplumsal yararları: Vakıf geleneği girişimciliğin veya sosyal etkileşimin etkili bir örneğidir (Güleç, 2006). Yoksul bölgelerde okullarının kurulması ve işletilmesinde hayırseverler faaliyet gösterirler (Soysaldı, 2004). Vakıflar tarafından hastaneler ve yetimhaneler kurularak ve işletilerek ihtiyaç sahiplerine Allah'a ibadet yönünde maddi ve manevi destek olur. İran da dahil olmak üzere İslam ülkelerinde yenilikçi olan, kişisel mülkiyetin kalıcı olarak bağışlanmasına ilişkin gelenek, bu tür insani gelişme programlarının geliştirilmesinde çok etkili olmuştur.

Vakfın araştırmaya, dolayısıyla çeşitli yüzyıllarda büyük İslam medeniyetinin gelişmesine ve bu kalıcı geleneğin diğer etkilerin bereketlenmesine yol açan, bilgi ve bilimlerin yayılmasındaki etkisi yetkililer ve diğerleri için yeniden canlandırılması gereken yararlı bir deneyimdir. İslam medeniyeti kalkınma, refah ve İslam ütopyasını oluşturma çabalarının odak noktası olmuştur, özel ilgi gösterilmelidir, çünkü kurumun yapısı ve işlevleri gibi diğer kurumların yapısını ve işlevlerini etkiler (Başçı, 2007). Başçı (2007) çalışmasında, vakıfların milli servet olduğunu ve medeniyet tarihimize girdiğini belirtmiştir. Ayrıca, bilimsel araştırma ve eğitim, tıbbi, ekonomik ve kültürün doğrudan bir etkisi vardır. Binlerce okul, cami, klinik, hastane, Hüseyiniye, kütüphane, kervansaray, rabat, hamam, su kemerleri, su depoları, köprüler vb. varlığı bunun en güzel kanıtlarıdır.

Bugüne kadar, insan kültür ve medeniyetine kısaca bir bakıldığında, İslami ve İslami olmayan ülkelerdeki vakfın maddi ve manevi etkilerini ve bereketlerini bize göstermek için yeterlidir. Bu gerçek, bağlılık içgüdüsünün bir işaretidir ve insan vücudundaki özgecil kültürün kökenidir; görgü tanığı; gayrimüslim ülkelerde artan sayıda hayır kurumu bulunmaktadır.

Vakıf, toplumun sorunlarının ve zorluklarının önemli bir kısmının tespit edilebildiği, iyilik yapmak isteyenlerin mal varlıklarını gönüllü olarak verebildiği bir kurumdur (Çiçek, 1996; Doğan, 2006; Özyayın, 2003; Topçuoğlu, 1989; Yadiğar, 2010). Bu kurum, çok eski olmasına rağmen olması gerektiği kadar kapsamlı olmamıştır ve çeşitli boyutlardaki rolü bir şekilde gizli ve belirsiz kalmıştır (Yadiğar, 2010). Vakfın, insanlara karşı iyilik yapmanın, en iyi ve kalıcı tezahürlerinden biri olduğu ve başkalarına hizmet etmenin, toplumun çıkarlarına yardımcı olduğu; kültürel, sosyal ve ekonomik işleri organize ettiği söylenebilir (Bozorgi, 1994).

Bir toplumun çeşitli alanlarında büyüme, uyum ve motivasyon için güçlü bir eylem gerektirir (Uzun, 2016). Bazı toplumlarda, milliyet veya ırk faktörü böyle bir rol oynamıştır, ancak bu faktörler dini toplulukta etkin bir rol oynayamaz. Zira din olgusu genel olarak milliyet ya da ırk esasına değil gönüllülük esasına dayanmaktadır (Uzun, 2016). Bağış olgusu, uygun şekilde yönetilirse birçok ihtiyacı karşılayacağı ve insan toplumunun hiçbir zaman sosyo-ekonomik, eğitimsel ve kültürel eksikliklerle karşılaşmayacağı ölçüde geniş bir faaliyet ve eylem yelpazesine sahiptir. Ancak hem ihtiyaçların öncelikli olarak kamuoyu düzeyinde ortaya konması hem de gerekliliğinin objektif, tanınmış ve topluma yön veren insanların duyguları, anlayışları ve ilgileri ile orantılı olarak değerlendirilmesi önemlidir (Uzun, 2016).

Çalışmalar ve kanıtlar, İslam ülkelerindeki vakıf ve diğer hayırsever faaliyetlerin iyi geleneğinin çeşitli değişkenlerin bir işlevi olduğunu göstermektedir; bunlar genel olarak dindarlık ve güçlü inanç gibi dini faktörler, kibar kişilik, cömertlik ve iş durumu gibi bireysel faktörler, gelir düzeyi, eğitim düzeyi ve sosyal farkındalık ve diğer bileşenler, bağışlar gibi hayırseverlik faaliyetlerinin belirleyicileridir. Ki bu iyiliğin etkileri ve sonuçları toplumun muhtaç kesimlerine yardım etmek olarak ortaya çıkmaktadır.

Dini ve İslami toplumlarda vakıf kültürünün gelişmesine dair motivasyon için temel değişken dini değerlerin gelişmesidir. Bu bağlamda, kutsal bağış ilkesi ekonomik sahnede önemli bir rol oynamaktadır (Çınar, 2013; Öztürk, 1995). İktisadi davranışları ve gelişme için gerekli istikrar ortamını destekler (Yadiğar, 2010). Kutsal vakıf işlemi, şimdiki toplumun mevcut koşullarında bireysel olarak ele alınır, ancak bu durum dikkatli ve kapsamlı bir çalışma ve planlama ile geniş ve etkili bir kavram haline gelebilir (Salimifar, 2003).

Bu nedenle kar amacı gütmeyen vakıfların, İslami toplumların teşvik edilmesinde önemli bir rol oynadığı ve hükümetin olduğu gibi temel hizmetleri sunmasına yardımcı olduğu söylenebilir. Bu kurum, din eğitimi ve sağlık sektörlerini desteklemiş, temel alt yapıyı sağlamıştır. İstihdam sağlama, ticari faaliyetlerini artırma, fakirlere yiyecek sağlama, yoksul ve muhtaçlara barınma, tarım ve sanayi sektörlerini destekleme gibi faaliyet konularında başarılı olmuştur. Sonuç olarak, hükümet için maliyetleri düşürmüştür.

Tartışma

Vakıf patolojisi: Mevcut durumda İslam ülkelerinde vakıf, olması gerektiği kadar etkin olamamış ve pek çok zaafa yenik düşmüştür. Bulduğumuz dönemde vakfın rolünü daha etkin hale getirme ihtiyacı her zamankinden daha fazla hissedilmektedir, çünkü yoksullar ve geri kalmışlıklar İslam dünyasında giderek artmaktadır, bunları önlemenin yollarından biri de bağış kültürüne, gelişimine ve tanıtımına dikkat etmektir. Böylece çeşitli nedenlerden ötürü tanrısever işlerden bağış ve onun toplumdaki sunumu, son yıllarda zarar görmüştür (Feyz, 1994). Bu bölümde vakıflara ilginin az olmasından ve toplumda unutulmasına sebep olan neden ve engellerden bahsedilmektedir.

Vakfın niyetine önem vermemek: Hukusal açıdan bakıldığında, vakfın mülkiyeti müfettişe emanettir ve amaçlanan amaca ulaşmak için vakıf yapan tarafından yönetilen uygun yol ve yöntemlerle korumalı ve kullanılmalıdır (Topçuoğlu, 1989). Topçuoğlu (1989) çalışmasında, hukuki süreç ve geçmişten günümüze vakıfların tarihçesini ve kavramını tanımlayarak, bu kurumun faaliyetlerinin yeterince etkin olmamasından ve hakkında insanların yeterince bilgi sahibi olmamasını, ve vakıfların kendilerini yenileme amaçları olmamasından kaynaklandığını düşünmektedir. Hukuk kitapları müfettişin görevlerini belirleyen maddelerle doludur, ve hepsi vakıf ilkesini sürdürmek, vakfın niyetini yerine getirmek içindir. İslam devrimi'nden sonra motivasyonunu azaltan faktörlerden biri de vakfın amacına göre hareket etmemektir.

Dr. Shariati, 2000 yılında şöyle demiştir: Arzu gelirini, bu tür bir tüketim gerçekten imkansız olmadığı sürece, vakfın belirlediği tüketime tam olarak ulaştırmaya çalışın. Bunu yapmanın bugün mantığıyla karlı olmayabileceğini düşünmeyin. Bağışların tüketimini karıştırırsak, bağışlarının sürdürülebilir olmasını isteyen bağış yapanlar artık bunu yapmak istemeyeceklerdir, çünkü bağışlarıyla da aynı şeyi yapacaklardır (Shariati, 2000).

Bağışların adını değiştirmek: Geçtiğimiz yıllar boyunca, bazı bağışların isimleri değiştirildi, bu durum toplum tarafından bağışa ve bağış yapanlara saygısızlık sayılabilir, bağışçı motivasyonu üzerinde de olumsuz etkiye sebep olabilir. Aynı zamanda bağışçının hayatta kalan akrabaları tarafından da itiraza neden olabilir. Vakfedilen malın isminin değiştirilmesi, bazı durumlarda hala devam etmektedir bu durum mallarını bağışlamak isteyen insanların kafasında bir güvensizlik ortamı ve olumsuz bir bakış açısı yaratmaktadır. Vakıf kültürünün yaygınlaştırılması ve genelleştirilmesi için çaba gösterilmeli, mal ve vakıflar arasında mal varlığı vakfına güven ve ilgi yaratmak için vakıf şahsına ait malın adı değiştirilmemelidir (Aminian Modarres, 2002).

Bilgi sistemindeki zayıflık: Bilgi sistemindeki zayıflıkların birçok olumsuz etkisi ve sonucu vardır, bunlardan biri bağışçıların yeni bağışlar yapma arzusunun azalmasıdır. Doğru ve zamanında verilen bilgi, vakfın genişlemesinde, insanları bu işi yapmaya teşvik etmede etkili olabilir. Çünkü insanlar, dünya nimetlerini iyilik için bağışlayan kişileri gördüklerinde dünyevi hazlardan ziyade iyilik için bağış yapmaya teşvik olurlar.

İyi ameller, toplum bireyleri tarafından, toplum için yapılırdır. Bu nedenle kendilerinin de buna katılmaları gerekir. Bu amaçla yardım kuruluşları ve vakıflar, bağışla ilgili konuları açıklayarak halkı her zaman bilgilendirmeli ve teşvik etmelidir. Ne yazık ki bu durum, İslam toplumlarında daha az yaygındır. Bunun nedeni az sayıda yapılan vakıf sayıdır. İyiliklerin başarıya ulaşması için en önemli faktörlerden biri de iyilik yapmaya davet edilen kişilerin sürekli farkındalıklarıdır. Ne yazık ki ülkemiz kitle iletişim araçlarında, ulusal bir medya olarak radyo ve televizyondan, geniş çapta yayılan yayınlara ve basına kadar bu konudaki program ve materyallerin hiçbiri dikkate alınmaya değer değildir.

Tüm gözler sadece ülkedeki bağış konusunun ana mütevellisi olarak vakıf ve yardım kuruluşlarında olmamalı, medyanın da bağış sitelerini yansıtmaya ve hayırsever bireylerin topluma tanıtılmasında önemli bir rol oynaması gerekir. Örneğin, hayırsever bir kişinin bağışladığı mülkünü, bağış hakkındaki görüşlerini ve bu konudaki motivasyonunu medyaya, özellikle radyo ve televizyona yansıtmak, bağış kültürünün yayılmasında ve insanları bu hayırsever eylemi yapmaya teşvik etmede çok etkili olabilir.

Bu farkındalık tüm medya aracılığıyla, en son tekniklerle yapılmalıdır; hayır kurumları ve hayır kurumlarının sitelerinde olduğu gibi, hayırsever bağışçıların dini ve sosyal öneminden bahseden ve ziyaretçilere rehberlik eden hayır kurumlarına sürekli davetiyeler vardır.

Bu siteler çeşitli soruları yanıtlar ve bağışlara ihtiyaç duyan kişilerin bir listesi gibi hayır kurumu gönüllüleri için bir rehberdir, vatandaşlar arasında hayır eylemlerinde artışa neden olan bölümlerin tasarlanmasıyla el ele ilerler (Ayetullahi & Rokhyazd, 2004).

Bağışlara devlet müdahalesi ve yasal kısıtlamalar: Toplumdaki bağışların artmasının önündeki engellerden biri de, hükümetin vakfın işlerine ve malvarlığına uygunsuz şekilde müdahale etmesidir. Bu girişim çeşitli boyutlardadır: A) Bağış faktörlerinde hükümetin hakimiyeti; D) Vakıf devlet yönetimi; C) Diğer bazı İslam ülkelerinde bazı bağış tedbirlerine vergi ve harç konulması. Bazı ülkelerde vakıfları organize etmek için çok sayıda kanun çıkarılmıştır, ancak bunların birçoğu hükümet dışı bir eylem olan vakfın niteliğiyle çelişmektedir, tam tersine hükümetin vakıf üzerindeki kontrolünü güçlendirmiş ve Müslümanların bağış yapmasını zorlaştırmıştır. yeni bağışlar yazın. Bazı İslam ülkelerinde prensip olarak vakıf kuralı yoktur. Vakfın işlerine ve mülkiyetine devlet müdahalesinin birkaç olumsuz etkisi ve sonucu olmuştur, bunlardan ikisi aşağıda belirtilmiştir:

Yeni bağışların kesilmesi: Görülüyor ki, mevcut bağışların büyük bir kısmı geçmiş bağışlarından gelmektedir ve Müslümanların yeni bağışlar yapması nadir görülür. Bu aynı zamanda hükümetin vakıf sponsorluğundan kaynaklanan bir durumun sonucudur ve birçokları vakfın, kişisel ve hükümet dışı bir eylem olan doğasının aksine bir hükümet eylemi haline geldiğine inanmaktadır.

Bağış yatırımından düşük gelir: Bunun nedeni, kamu sektörü şirketlerini yönetmede yetersiz olduğu kanıtlanan hükümet yönetimidir.

Tüccarların manipülasyonu nedeniyle bağış kaybı ikisi: Bu durum yıllar boyunca bazı umursamaz bağış çalışanlarıyla gizli anlaşma yoluyla yapıldı. Bağışlarla ilgili doğru istatistiklerin bulunmaması, bazı bağış belgelerinin kaybolması veya yok edilmesi gibi durumlarla karşılaşılmasından dolayıdır. Ayrıca bir tür tekel gördüğümüz yönetim ve sömür yöntemleri, sahip olunan birçok mülkün ortadan kaldırılmasında rol oynamıştır. Bazı bağış rakiplerinin yok edilmesine ek olarak, bağış belgelerinin dönüştürülme yasası bu bakımdan etkili olmamıştır (Ayetullahi & Rokhyazd, 2004).

Vakıflar Bakanlığına bağışların kullanımını değiştirme hakkı tanınması nedeniyle dar kapsamlı tüketim vakaları: Bu durum, vakıf kullanımını sosyal ihtiyaçların değil, politik yaklaşımların bir işlevi haline getirmiştir. Ayrıca daha önceki vakıf kullanımına, ülkedeki teknoloji geliştirme çalışmaları, üniversitelerin inşası, medeni hakların korunması gibi yeni durumlar eklenmiştir.

Müslümanlar, vakfın önemini ve çağdaş zamanlarda acil ihtiyacını tanınamaları: Söylenildiği gibi, dini inançlarımızdaki bağış, doğruluğun en büyük kalıntılarından biri ve toplumun dini, kültürel, ekonomik, sosyal ve eğitim gibi dallarda büyümesi üzerinde büyük etkisi olan en büyük hayır kurumlarından biri olarak kabul edilir. Bu arada din alimlerinin ve din bilgisinin propagandacıları olarak din bilginleri ve düşünürleri, bu iyi ve arzu edilen uygulamanın konumunu göstermede ağır bir role sahiptir.

Toplumdaki konulara ve gerçekliklere karşı olumlu bir tutum oluşturmanın en önemli adımı, doğru ve şeffaf bilgi vermektir. Bu bilgileri aktarmakla sorumlu olanların, doğru konuşma ve yazmalarını sağlamak için gerekli duygusal, bilişsel ve işlevsel yetkinliklere sahip olması gerekir. Bu bağlamda misyonerler ve âlimler vakıf kültürünü vakıf statüsüne ve önemine yakışacak şekilde tanıtmamışlardır. Ayrıca söylendiği gibi radyo, televizyon ve gazetede dahil olmak üzere çeşitli kitle iletişim araçlarında çok sınırlı içerik sunulmuş bu konudaki düşünür ve uzmanların görüşlerini yeterince ortaya konulmamıştır.

Bağışlar ve hayır kurumları arasında bölünme: Bağışların başlangıçta sağlık veya sosyal eğitim kurumlarını desteklemek için yapıldığı açıktır. Ancak yirminci yüzyılın başından yirminci yüzyılın ortalarına kadar hükümetler bağış yapmaya el koyduğundan, bağış ile bu kurumlar arasındaki ilişki kopmuştur. Aynı zamanda vakıflar ve vakıf ana mütevellileri halkla doğrudan temasları nedeniyle, vakıfları daha iyi takip edebilmekte ve gelirlerini ihtiyaç duyulan alanlarda harcaılabilmektedirler. Elbette İslami vakfın zayıflayan nedenlerini ortadan kaldırmaya, vakfın ve onun önemli rolünü canlandırmaya çalışan bazı ülkelerde işaretler göstermiyor, soluk da olsa, adil olmaktan uzaktır (Abdul Karim Al-Hawrani, 2001).

Bağış yönetiminde yararlanmalar: Şeriat ve içtihatla, bağışların idaresine özel önem verilmiştir, çünkü bağışların yönetimi, bağışların kalitesi ve statüsü açısından çok etkilidir. Etkili ve yetkin bir yönetici, bağışların düzeyini zirveye taşır; bunun tersi yönetici yetersiz ve etkin değilse en iyi donanımı dahi işe yaramaz. Bu nedenle bağış kültürünün teşvik edilmesine yardımcı olacak en önemli yollarından biri, bağış yönetimini ve bağışların nasıl yönetildiğini optimize etmektir; başka bir deyişle bağışların iyi yönetildiğini gören insanlar, bağış için teşvik edilir, ancak tam tersi herhangi bir yerin başıboş olduğu gözlemlenirse vakıftan soğurlar. Bunun üzerinde hukuka uygun bir denetim ve özel bir kayyumları yoksa, şüphesiz bu konu insanların cesaretini kırmaya ve onları vakıf meselelerinden uzaklaştırmaya neden olabilir. Bu nedenle, bağışların yönetim şekli ve insanların bakış açısından nasıl yönetildiği çok önemlidir. Yukarıdakilere ek olarak bağış alanında, bazılarının yasal ve şeriat standartlarına aşinalık eksikliği, bağış ve hayırseverlik haklarına uyulmaması, vakfın alınmasında paralel kurumların varlığı gibi bazı başka zararlardan bahsedilebilir. İyilik ve eksiklik performanslarını izleme, toprak reformu sırasında bağış satma ve bazı bağış belgelerini iptal etme vb. (Abu Saeed, 1999).

Toplumda bağış kültürünü geliştirmek için stratejiler: Vakıf, toplumun birçok sorununun çözümünde önemli ve etkili bir rol oynayabilir, bu nedenle vakıf amacına uygun, toplumun gerçek ve temel ihtiyaçlarını çözmeye yönelik olmalıdır. Beşeri sermaye, sosyal sermaye artışını gerçekleştirme, gelir eşitsizliklerini ayarlama, toplumdaki yoksulluğu azaltma ve gelir dengesizliği üzerindeki diğer olumlu etkileri (toplumdaki bağış kültürü) ve toplum üyelerini cezbetmek için yeni yöntemler tasarlanmaktadır. Bu geleneğin gerçekleşmesi ve gelişmesi bakımından önem arz etmektedir. Bilim ve teknolojinin gelişimi araştırma ve üretime bağlı olması nedeniyle, evlilik ve sosyal meselelere bağlılık gibi toplumun ihtiyaç duyduğu yeni alanlar tasarlamak ve sunmak gerekir (Bozorgi, 1994). Ayrıca, vakıf bankalarının oluşturulması ve ekonomik şirketlerin hisselerinin bağışlanması gibi vakıflarda yeni yöntemlerin kullanılması, toplumdaki insanların büyük çoğunluğunun bu değerli yönde hareket edebilmelerini sağlar. Bu durumda bağış, zenginlerin dar alanlarından çıkarak toplumda bir kültür olarak ortaya çıkacak ve bunun sonucunda toplumda etkileri ve hayırları daha net bir şekilde gerçekleşecektir.

Buna göre, bağış kültürünün gelişmesinden ve bağış kültürünün toplumda yayılmasından sadece bir kurum veya kuruluş sorumlu değil, aynı zamanda ülkenin tüm propaganda ve yürütme organları, toplumda bağış kültürünün yayılmasında önemli rolleri bulunmaktadır. Vakıflar ve Hayır Kurumları, Dini Vaizler, İmamlar, Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı, İslam Propaganda Teşkilatı, İslam Kültür ve İletişim Teşkilatı, Kültür ve Yüksek Öğretim Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Radyo ve Televizyon Kurumu, İçişleri Bakanlığı ve Parlamento İslam Konseyi, toplumda bağış kültürünün yaygınlaştırılmasında kilit rol oynayabilecek kurum ve bakanlıklardandır.

Aşağıdakiler toplumda vakıf kültürünü tanıtmının bazı yollarıdır: Yasal Teşvik: Vakıf eylemi kişisel bir sosyal eylem olarak görülse de, bireyleri bunu yapmaya teşvik etmek, sosyal ve ekonomik faydalarını anlamak, Allah'ın hoşuna giden bu eylemin yayılmasında etkilidir. Bu nedenle, işbu propaganda konusuna, vakfın kuralları ve etkilerine ilişkin eğitimlere özel bir dikkat edilmeli, vakfın toplumdaki yerini belirlemek ve bağışla ilgilenen insanları yetiştirmek için etkili ve verimli yollar aranmalıdır (Salimifar, 2003).

İslam Cumhuriyeti'nde, bağışlara yardımcı olmak ve iyi insanları, vakıflara ve iyiliklere teşvik etmek için, bağışlara yardımcı olmak için çeşitli başka yasalar çıkarılmıştır ve bu yasaların kullanılması, bağışlara ve bireylerin görüşlerine de çok yardımcı olabilir. İlgiliyi ve mümini vakıf konusunda dikkatini çeker. Bu konuda mevzuatta var olan yasal örnekler;

A) 1992 yılında kabul edilen Doğrudan Vergiler Kanununun 2. maddesinin 3. fıkrasına göre, kamu vakıfları vergiden muaftır.

B) Aşağıdaki nota istinaden 1984 yılında onaylanan Vakıf ve Yardımlaşma Teşkilatının Teşkilat ve Yetkileri Hakkında Kanununun 9. maddesi, devlet vakıfları, türbeler, İslami dini mekanlar, din ilimleri okulları ile hayır kurumları ve vakıfları, Adli kayıt, vakıf mallarının ayrılması ile ilgili masraflar ve cezaların infazına ilişkin masraflardan muaftır.

C) Kentsel Yenileme ve Geliştirme Kanunu'nun 26. Maddesinin 3. Notuna göre, kamu vakıfları da belediye yenileme ücretlerinden muaftır.

Bu imtiyazları vakfedilmiş mülklere vermek, hayırsever insanları cesaretlendirmede kesinlikle etkili olacaktır ve bu tür tavizlerin, hayırsever insanları teşvik etmek için tüm İslam ülkelerinde vakıflara verilmesi tavsiye edilmelidir. İlâhi zevk niyetiyle yapılan her iyiliğe saygı duyulur, ancak bir iyiliğin nasıl sunulacağı yönünde ve tam olarak nasıl yapılacağını tanımlamak ve bunların olumlu etki ve sonuçların artmasında vakıf kültürünün büyük etkisi ve katkısı olabilir.

Vakfın mevcut formatı ve çerçevesi büyük bir revizyona ihtiyaç duymaktadır: Vakıf uygulamasının belirli konularla sınırlandırılması, beklenen etki ve faydalarını azaltacaktır. Vakfın dahil edilebileceği birçok alan vardır. Sosyal alanda vakfın gelişmemesindeki faktörlerden biri, eylem kapsamının genişletmek yerine sınırlandırılmış olmasıdır (Yadigar, 2010). Vakıf, belirli bir sınıfa veya yaş grubuna ait değildir (Özaydın, 2003). Mevcut hâkim atmosferin aksine, halkın her yaş grubundaki bu Allah rızası eylemi gerçekleştirme olanağına ve yeteneğine sahip olması için imkan yaratmak gerekir. Vakıf konusunda öncülerin statüsüne ve haysiyetine saygı göstermek, vakıfla ilgili kuruluşların en önemli görevlerinden biridir. Adanmışlar üstlerine düşen vazifelerini iyi yaptıkları için gerektiği gibi onurlandırılır ve takdir edilirse, bunu yapma motivasyonu ve arzusu diğer insanlar tarafından güçlendirilecek ve bu Tanrı'yı memnun eden geleneğin yayılmasında etkili olacaktır. Vakıf konusundaki mevcut engellerin yumuşatılması, bu konudaki hukuki sorunların çözülmesi ve vakıfla ilgili biçimsel koşulların ve formalitelerin kolaylaştırılması, toplumda vakıf geleneğinin gelişmesi ve yaygınlaşmasında etkili faktörler olarak kabul edilmektedir (El-Kubeyî, 1997).

Vakif edenler ve vakıfların düşük popülaritesinin nedenlerinden biri, insanların İslam'daki vakıfların durumu ve vakıfların toplumdaki durumu hakkında bilinçsiz olmalarıdır. İnsanlar bağışların konularına ve kullanımına yeterince aşina olamamışlardır. Elbetteki bu durumun oluşmasındaki kusur topumu oluşturan insanların değil vakıf kültürüne başkoyanların yayılcı politikayı yeterince yerine getirememiş olmalarıdır. Vakıf ve hayır kurumu başta olmak üzere bu küme içerisinde yer alan tüm kişi veya kurumların, insanların vakfa yönelmesine zemin sağlamak için bir kitap veya dergi yayınlamak veya dini misyonerler aracılığıyla vakfın toplumdaki statüsünü ve önemini anlatarak yaygınlaşmasını sağlamalarıdır.

Ülkemizde maalesef vakıf konusunda yeterli araştırma ve çalışma yapılmamıştır. Vakıflar hakkında araştırma yapmak ve çalışmak, bağış kültürünün topluma yayılmasına yardımcı olur. Yazarları bağış konusunda kitap, bilimsel ve araştırma makaleleri yazmaya teşvik etmek de toplumun yaygınlaşmasına sebep olacak çözümlerden biridir. Bu kapsamda bu türdeki yayınlarla geçmişin ve bugünün vakıflarını bir kitap, dergi veya basın biçiminde tanıtmak, böylece insanlar kendilerini anlatmaya motive etmek ve kendileri tarafından iyi işler yapmanın toplum ve yetkililer tarafından takdir edildiğini göstermek gerekmektedir.

Toplulukta bağışların uygun şekilde uygulanmasını gözetlemek: Vakıf ve hayır kurumu tarafından ülkenin bağışlarının tam bir listesini hazırlamak ve öğrencileri ülkenin bağışları hakkında bilgilendirmek için basın, radyo veya televizyon aracılığıyla insanlara tanıtmak veya ders kitaplarına dahil etmek gerekmektedir (Akçay, 2020). Bununla beraber bağışları ihlal eden kişilere ağır cezalar vermek de elzemdir. Vakıflardan, bu olumlu sosyal ve kültürel etkilerin kaynağı hakkında radyo ve televizyon tarafından bir rapor hazırlanmalı ve bu çalışmaların etkilerini tanıtmalıdır. Zamanla, düşük gelir veya bakım ve ihmal nedeniyle, insanların cesaretinin kırılmasına ve olumsuz bir zihniyet yaratmasına neden olan bağışlanmış yerler, mümkün olan en kısa sürede verimli veya optimum kullanım veya yatırımlarla yeniden inşa edilmelidir ki toplumdaki vatandaşların zihninde vakıftan kaynaklanan varsa tüm kötü görünüm ortadan kaldırılmalıdır (Bozorgi, 1994). Vakıf yapanların isimleri bir plakaya kaydedilmeli ve bağış alanına yerleştirilmelidir. Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı ile radyo ve televizyona bağlı kültür ve sanat merkezlerinin eserlerinden biri de İran'da vakıf sanatının sergilenmesini sağlamalıdır.

Ders kitaplarına bağış kültürü hakkında bilgi eklemek, basında kitap ve makaleler yayınlamak ve en önemlisi, bu kültürü ülke çapındaki bağış ofisleri aracılığıyla ulusal medya programlarında yayınlamak gerekir (Akçay, 2020). Mülklerinin bağışlanması ve bağış mektubunun hazırlanması için başvuruda bulunan, bağış mektubuna dahil ettikleri iyiliklerin gerçekleştirilmesi yapılan veya yapılacak olan bağışları artırıcı ve teşvik edici bir nitelikte olduğundan bu iyiliklerinde azami ölçüde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Son olarak, bu makalenin en azından düşünce olarak, bağışa dikkat etmenin, bağışın rolünün yanı sıra vakfın mevcut durumunu anlamamız için etkili, uygun ve analitik bir kriter olabileceği amaçlanmıştır. Bir diğer amacı da İslam toplumlarında ve ülkemizde, bu alanda gelecekteki planlamalar ve makro-politikaların gelişmesinde yararlı ve verimli olması için sunulmuştur.

Bağış kurallarını birleştirme ihtiyacı

- Ekonomik ve sosyal kalkınmanın hizmetindeki bağışlara rehberlik etmek,
- Vakıf mülklerinin yasal korumasını güçlendirmek,
- Bağışlara bazı finansal faydalar sağlamak,
- Vakfın yapısal unsurlarını gözden geçirme ve modernize etme ihtiyacı,
- Bağış mülklerinin ve bağışların denetimi,
- Vakıf Teşkilatının Personel ve İdare Açısından Vakıflar Bakanlığına Dönüşümü,
- Geleneksel bağış yöntemini yeni bir bağış yöntemine dönüştürmek,
- bilgili olanların yaklaşımlarında değişiklik ihtiyacı,
- deneyim ve uzmanlığa sahip kişileri bağış ofislerine yerleştirmek,

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizin geçmişinde, özellikle son on yılda vakıf kurumunda kaydedilen ilerlemeyle, ancak yeni vakıflar, özellikle halk bağışları ve gelirlerde artış olmasına rağmen artıştan sonra, yeni vakıflar ve mevcut vakıflar aynı oranda büyümemiş, bu da hükümeti bu alanda gelişim sağlamak için ofisler kurmaya yöneltmiştir. Bu çalışma, bağış yönetiminin karşılaştığı bazı zorlukları ve eksiklikleri ele almaktadır. Bununla beraber ele aldığı temel konular; Genel ve yürütme vesayet hakkının, vakıfların yetki ve yasal sorumluluğunun belirlenmesi, idari ve örgütsel yapıların belirlenmesi, bağış gelirinin nasıl doğru bir şekilde dağıtılacağı, daha fazla şeffaflık ve mali denetimin nasıl artırılacağı, bağışların araştırılması, istatistikleri ve bağışların sivil toplumla ilişkisi dahil olan organizasyonlardır.

Araştırmalar, vakıf bürolarının ve meclislerinin, yapı ve yönetim açısından farklı olduklarını ve farklı kalıplara sahip olduklarını göstermektedir, ancak idari olarak aralarında farklılık olsa da tamamına yakını bağış yapmanın önemini kavramakta ve faaliyetlerinin verimliliğini artırmaya çalışmaktadır. Görüldüğü üzere, Suudi Arabistan'da benzer bir yapıya sahip olan BAE ve Kuveyt'te Mütevelli Heyeti'nin oluşturulması gibi bazı vakıf kurumları, idari ve organizasyonel yapılarını revize etmişlerdir.

Yapısal ve yasal olarak, çoğu bağış kanunu, bağış için tüzel kişiliğin varlığını içeren bağış ofisleri tarafından uygulanabilir. Vakıf kurumunun yapısında sosyal, insani, yasal çevrenin ve siyasi yönetim sisteminin rolü göz ardı edilemeyeceği gibi, vakfın ekonomik rolü, zenginlik türü ve idari yapıları da göz ardı edilmemelidir. Hükümetin vakıflara katılımını eleştirmemize rağmen, bu vakıfların hükümete uygun bir bağlamda ihtiyaç duymadığı anlamına gelmez ve bu durumun nedeni, diğer ekonomik kurumlar gibi vakıf kurumunun da Finding'i izleyen ve yönlendiren mali ve idari suistimale maruz kalmasıdır. Doğru düzen ve yönetim, hükümet yetkililerinin sürekli çabalarını gerektirir. Çünkü bağışlar üzerinde devlet hakimiyetinin geliştirilmesi bağlamında bağışlarda reform yapma fikri hasıl olsa da bu konuda hedeflenen başarılar ulaşılmadı. Çünkü bağış başarıları, bağışların sayısını artırma veya gelirleri artırma veya bağışların sosyal kalkınmadaki rolünü artırma konusundaki çalışmalar optimum düzeyde gelişmedi.

Sonunda, vakıf kurumunun diğer sosyal kurumlarla işbirliğinin sonucu, vakfın mevcut çağdaki rolü, hacmini ve başkalarıyla olan farklı noktalarını belirlerken, iç yapısını ve temel sistemini de belirler. Her bağış hükümet veya departmanla ilişkisini ifade eder. Belki de bu noktaya dikkat etmemizin nedeni, yeni gelişmeler ışığında vakfın gerçeklerine bakılmaksızın, vakfın sosyal kalkınmadaki gerçek rolü ve bağlı kurumlarını tanımanın, sorumlular ve politikacılar için en zor konulardan biri olacağıdır.

Vakıflar doğru yönetilirse, sınıf farklılıkları ve finansal boyuttaki sosyal sorunlar vb. en düşük seviyede tutulacak indirilecek ise de ne yazık ki kapsamlı görüşler, ideal zihniyet, şeriat ve Şeriatın amaçlarına uygun olarak halen daha yeterli değeri ve önemi görememiş ve fikir aşamasında kalmıştır. Bu nedenle vakıf kurumu hak ettiği etkinliğini geri kazanamamıştır.

Bu rapor, toplumdaki bağışların bir resmini çizmeye yönelik ilkel bir girişimdir. Amaç, son on yıllardaki gelişmeleri göstermek, sorunları ve eksiklikleri analiz etmektir. İran'da tüm İran'lılara örnek olacak şekilde örnek ve ideal bir bağış kurumunun kurulması umulmaktadır.

Bağışlar doğru yönde kurulursa ve bağışlar mantıklı ve doğru bir şekilde yönlendirilirse toplumun pek çok sorunu çözülecektir. Yani vakfın parlak sicilini bizlere bunu vaat etmektedir. Vakıfların genişletilmesi ve topluma rehberlik etmesi, toplumun ihtiyaç ve ihtiyaç sahiplerinin çoğunu belirleyebilir ve bu ihtiyaç sahiplerinin yükünü Müslüman hazinesinden kaldırabilir veya en azından ülkenin tüm bütçesi üzerindeki baskısını azaltabilir bir niteliğe sahiptir.

Vakfın toplumdaki olumlu işlevleri göz önünde bulundurulduğunda, toplumda vakıf kültürünün yeşermesi için devlet tarafından ilkel ve planlı bir politika formüle edilerek, peygamberlik geleneğinden olan vakıf kültürünün canlandırılmasına zemin sağlanması gerekmektedir. Bu, ülkenin tüm yürütme organlarının çabalarını zorunlu hale getirmektedir. En önemlisi, memurların bir model olarak vakıf eylemi, kişilerin vakıf pratiğine eğilim ve motivasyonlarında etkili olabilir ve zamanla toplumda vakıf kültürünün oluşmasını sağlayabilir.

Bu nedenle vakıf kültürü ve vakıf kurumları, İslam ve hatta insan uygarlığı tarihi boyunca bilim, teknolojinin ve araştırmanın gelişmesinde değerli ve yapıcı rol oynayan unsurlar arasında olmuşlardır. Vakıflar ve onlar aracılığıyla yapılan bağışlar gelir ve sürekli ilgi açısından her zaman, son yüzyılda İslam toplumlarında ve Batı ülkelerinde bilim ve bilginin araştırılması ve geliştirilmesi için en iyi ve en istikrarlı mali kaynaklar ve destekler arasında yer almıştır.

Araştırmacıları ve bilim adamlarını desteklemek okullar, kütüphaneler, hastaneler, askeri, gözlemevleri gibi büyük bilimsel, araştırma ve eğitim kurumlarının orijinal bağış ve bağış kültürü kapsamında ortaya çıkmasına sebep olmuş ve hayırseverler, kamusal bilgi ve araştırma merkezleri oluşturmaya çalışmışlardır. Bununla beraber Araştırmacıların ihtiyaçlarını karşılayarak, yaşam ve yaşam masrafları konusunda endişelenmeden araştırma, yazma ve bilim geliştirebilmeleri için zemin sağlarlar.

Bu, Mısır'da, örneğin sosyalizm ve millileştirme dalgası sırasında, 1957 tarihli 52. kanunun ve 1962 tarihli 44 no.lu kanunun çıkarıldığı ve vakıf tarım arazisi belgesinin Tarım Reformu Bakanlığı olarak adlandırılması gerektiğini belirten bir olaylardandır.

Ayrıca illerdeki vakıf yapılarının bina ve arsa belgeleri.

Bu iki kanunun ardından, 1973 yılında rakipleri Vakıflar Bakanlığı'na iade etmek için 42 sayılı Kanun çıkarılmış, ancak hala hükümetin kontrolünde olsa da, bu başka ülkelerde de yaşanmıştır. Örneğin, Mısır'da vakfedilen mülk yaklaşık sekiz milyar yen'dir ve denetçinin maaşını ve öngörülemez giderleri düşürdükten sonra ondan elde edilen net gelir yaklaşık yüz milyon yen veya toplam mülkün yüzde 1,25'ine ulaşır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author have no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Abdul Karim Al-Hawrani, Y. (2001). *Kuveyt, çağdaş İslam kompleksinde Vakıf ve Ehl-i Ahli*.
 Abu Saeed, A. I. S. (1999). *Vakıf Kültürüne Giriş, Tahran Hac ve Vakıflar Genel Müdürlüğü*.
 Akçay, C., (2020). *Yeni Vakıfların İşlevselliği: Seçilmiş Vakıflar İçin Bir İnceleme*. Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(20), 58-81. [\[Crossref\]](#)
 Aminian Modarres, M., (2002). *Hukuk açısından Bağış*. Astan Quds Razavi Tahran Samat Yayınları, Üçüncü Baskı.
 Ayetullahi, S. A., & Rokhyazd, M. A., (2004). *Topluluk vakıf tasarrufları*. Tahran: Mafakher Yayını, İlk baskı.
 Başçı, V., (2007). *Bir Medeniyet Kurumu Olarak Vakıflar ve Sosyal Hizmet Kurumları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 1.
 Bozorgi, M., (1994). *Bağış kültürünü tanımanın ve toplumda yeni bağışlar yaratmanın yolları*. Ebedi Miras Bağışı Dergisi, İkinci Paylaşım, İlk Yıl.
 Çiçek, H., (1996). *Türkiye'de Vakıf Müessesesinin Sosyo-Ekonomik Fonksiyonları (İzmir İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Üzerine Bir Araştırma)*.
 Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 Çınar, H., (2013). *Vakıf Hukuku Yazıları Ali Himmət Berki*. 1. Baskı, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
 Doğan, M. S., (2006). Vakıf Medeniyetimize Sosyal, Siyaset ve Sosyoloji Açısından Bir Yaklaşım. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 34(34), 9-28.
 El-Kubeysî, M. U. A., (1977). *Ahkâmü'l Vakfî fi'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye, Bağdad*.
 Feyz, A., (1994). *Vakıf ve onun motifleri*. Ebedi Miras Vakıf Dergisi (Birinci yıl, No.4; Sayfa 35).

- Güleç, M., (2006). *Türkiye'de Vakıf İşletmelerinin Özel Sektörü Biçimlendirici Rolünün İrdelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lotf Ata, A., (2000). *Yeni Gelişmeler Alanında Vakıflara Bir Bakış*. Ölümsüz Miras İçin Vakıf Dergisi, 8. Yıl, 30. Sayı.
- Özaydın, M., (2003). *Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi*. *Kamu İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(2), 2-32.
- Öztürk, N., (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. 1. Baskı, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahabi, A. A., (1964). *İslam'da Vakıf Tarihi*, Tahran Üniversitesi Basını.
- Salimifar, M., (2003). *Vakıflara ve ekonomik ve sosyal etkilerine bir bakış*. Tahran Andisheh Yayını.
- Shariati, A., (2000). *Yarını Düşünen, Hashem Aghajari*. Tahran: Zikr Publications. ISBN 9643071367.
- Soysaldı, M., (2004). Vakıflar ve Psiko-Sosyal Fonksiyonları. *Diyanet İlmi Dergi*, 40(3), 85-104.
- Topçuoğlu, Y., (1989). *Türk Kamu Kesiminde Örnek Bir Organizasyon Modeli Olarak Vakıflar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, A., (2016). Vakıf Ruhu Sivil Toplum ve Sosyal Adalet. *Vakıf ve Toplum Dergisi*, 1(4), 30-35.
- Yadigar, H., (2010). *Vakıf Kültürüne Uygun Sosyal Politika Stratejileri Geliştirmede Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arşivlerde Yapay Zekâ Stratejisi

Artificial Intelligence Strategy in Archives

Hasan ÖZTÜRK

Bartın Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi,
Bartın, Türkiye

Öz

Bilgi teknolojilerinin yaygın olarak kullanıldığı günümüzde kurumlar, teknolojik gelişme ve yeniliklerin takibinde olmak zorundadır. Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de yeni teknolojik eğilimler yapay zekâya yönelmiştir. Yapay zekâ uygulamaları pek çok çalışma alanını etkisi altına alarak iş süreçlerini verimli, hızlı ve doğru bir şekilde yürütülmesini otonom bir alt yapıya kavuşturmuştur. Kültürel bellek kurumlarımızdan arşivlerin yapay zekâ uygulamalarının sağladığı fırsatlardan yararlanması, bu kurumlardaki temel iş ve hizmet süreçlerini olumlu yönde etkileyecektir. Bu çalışmada öncelikle yapay zekâ arşiv ilişkisinin kurulduğu yabancı ve yerli literatür değerlendirilerek ülkemiz arşivciliğinde kullanılmak üzere geliştirilecek yapay zekâ uygulamalarının hangi stratejik ilkeler üzerine inşa edilmesini gerektiğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda 9 temel ilke belirlenerek ülkemiz arşivciliğinde uygulanmak üzere geliştirilecek yapay zekâ stratejilerinin hazırlanması noktasında katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, yapay zekâ, yapay zekâ stratejisi

ABSTRACT

In today's world where information technologies are widely used, institutions have to follow technological developments and innovations. In recent years, new technological trends in the world and in Turkey have oriented towards artificial intelligence. Artificial intelligence applications have taken many work areas under their influence and have provided an autonomous infrastructure for efficient, fast and accurate execution of business processes. Benefiting from the opportunities provided by artificial intelligence applications of archives from our cultural memory institutions will positively affect the basic business and service processes in these institutions. In this study, at first, by evaluating the foreign and domestic literature on which the artificial intelligence archive relationship is established, it is mentioned on which strategic principles the artificial intelligence applications to be developed for use in archiving of our country should be built. In this context, it is foreseen that 9 basic principles will be determined and it will contribute to the preparation of artificial intelligence strategies to be developed to be implemented in our country's archiving.

Keywords: Archive, artificial intelligence, artificial intelligence strategy

Giriş

21. yüzyılda birçok ülke yapay zekâdan yararlanmak amacıyla araştırma-geliştirme (Ar-Ge) çalışmalarını yürütmektedir. Başta ABD, Rusya ve Çin olmak üzere küresel düzeyde güçlü ekonomiler, geleceğin yapay zekâya dayalı bir ekosistemi meydana getireceğini öngörmektedir. PWC (PricewaterhouseCoopers) tarafından hazırlanan raporda (Gillham ve ark., 2018) yapay zekâya ciddi yatırımlar yapan ABD ve Çin’in 10,7 trilyon dolar kazanç elde edeceğini ve bunun da küresel ekonomik etkinin neredeyse %70’ini oluşturacağından bahsedilmektedir. Yine benzer bir şekilde AB (Avrupa Birliği) yapay zekâ teknolojileri alanında geride kalmamak ve daha fazla pay elde etmek için stratejik alanlar belirleyerek bu alanlara kaynak aktarımında bulunmaktadır (Türkiye Bilişim Derneği, 2020).

Ülkemizde ise yapay zekâ konusunda çalışmalar yürütmek amacıyla 10 Temmuz 2018 tarihli 30474 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (CBDDO) kurulmuştur. Bu kapsamda yapay zekâya dair çalışmalar yürütmek amacıyla “Büyük Veri ve Yapay Zekâ Dairesi Başkanlığı” alt hizmet birimi olarak yapılandırılmıştır. Başkanlık görevlerini 8 madde etrafında birleştirmiştir.

1. “Kamuda büyük veri ve yapay zekâ uygulamalarının etkin olarak kullanımını sağlamaya yönelik Cumhurbaşkanınca belirlenen politikalar kapsamında strateji geliştirmek ve koordinasyonu sağlamak.
2. Kamuda büyük veri teknolojilerinin geliştirilmesi kapsamında gerekli proje ve faaliyetleri desteklemek.
3. Öncelikli proje alanlarında yapay zekâ uygulamalarına öncülük etmek.
4. Büyük veri analitiği, güvenliği ve mahremiyeti çalışmalarını yürütmek.
5. Kurumlar arası iş birliğini geliştirmek ve kamuda veriye dayalı etkin karar alma süreçlerini oluşturmak amacıyla kamu veri sözlüğü hazırlık çalışmalarını koordine etmek.
6. Ulusal düzeyde açık veri konusunda strateji geliştirmek ve koordinasyonu sağlamak.
7. Kamu verisinin paylaşılması amacıyla ulusal Açık Veri Portalını kurmak ve işletmek, kamu kurumlarının Portala veri aktarımına ilişkin usul, esas ve standartları belirlemek.
8. Türkiye’nin veri depolama, işleme ve iletimi faaliyetleri için bölgesel bir merkez olarak konumlandırılmasına yönelik politika ve strateji önerilerinde bulunmak” (Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021).

*Bu makale 2021 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı’nda gerçekleştirilen “Arşivcilikte Yapay Zekâ Kullanımı” adlı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 08.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 03.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Hasan ÖZTÜRK
E-posta: hozturk@bartin.edu.tr

Cite this article: Öztürk, H. (2022). Artificial intelligence strategy in archives. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 54-61.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Yapay zekânın stratejik olarak kullanılmasını amaçlayan “Ulusal Yapay Zekâ Stratejileri” birçok ülke tarafından hazırlanmıştır (Dutton, 2018). Ülkemizde bu amaç ile 2020 yılında CBDDO tarafından “Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi ve Yapay Zekâ Enstitüsü Çalıştayları” düzenlenerek bu konuda iki toplantı düzenlenmiştir. Sonrasında CBDDO ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı iş birliğinde 20 Ağustos 2021 tarihinde Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025 başlıklı 2021/18 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi yayımlanmıştır. Çok sayıda paydaş katılımı ile hazırlanan strateji belgesi ülkemizin ilk ulusal strateji belgesi olma özelliğini taşımaktadır. İlgili strateji belgesi kapsamında 6 öncelikli 24 amaç ve 119 tedbir belirlenmiştir (Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025). Kamuda uygulanacak olan yapay zekâ stratejisinin kurumsal bir çabadan ulusal bir kapsama taşınması, CBDDO gibi teknolojik altyapıyı kurmada öncü kurumlara düşmektedir. Nitekim CBDDO, Büyük Veri ve Yapay Zekâ Dairesi Başkanlığı'nın “*Kamuda büyük veri ve yapay zekâ uygulamalarının etkin olarak kullanımını sağlamaya yönelik Cumhurbaşkanınca belirlenen politikalar kapsamında strateji geliştirmek ve koordinasyonu sağlamak*” (Cumhurbaşkanlığı..., 2021), bir strateji geliştirmek ve bunun yürütücü rolünü üstlenmek gibi görevlere sahiptir. Bu kapsamda yapılandırılan “Büyük Veri ve Yapay Zekâ Dairesi Başkanlığı” alt hizmet birimi olarak çalışmalarını yürütmektedir.

Yapay zekâ uygulamaları, günümüzde hemen hemen her alanda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kurumlar hizmetlerini sunarken, bu uygulamalardan faydalanarak iş süreçlerini daha verimli ve otomasyona dayalı hale getirmektedir. Dijital ortamda üretilen bilgi ve belge miktarının artması ve buna bağlı olarak yönetilmeyi bekleyen devasa verinin/bilginin ortaya çıkması, her türlü bilgi ve belgeyi muhafaza eden bilgi merkezlerinin (kütüphane, müze ve arşiv vb.) yapay zekâ uygulamalarından faydalanmasını gerekli kılmıştır. Özellikle kültürel bellek kurumlarımızdan arşivlerde yapay zekâ uygulamalarının sağladığı fırsatlardan yararlanılması bu kurumlardaki temel iş ve hizmet süreçlerini olumlu yönde etkileyecektir. Bilhassa arşiv belgelerinin değerlendirilmesi, seçilmesi, düzenlenmesi vb. teknik iş süreçlerinde yapay zekâ uygulamalarından yararlanılması, bu süreçlerin çok daha hızlı, kolay ve verimli yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Bu çalışmada ülkemiz arşivciliğinde kullanılmak üzere geliştirilecek yapay zekâ uygulamalarının hangi stratejik ilkeler üzerine inşa edilmesini gerektiğinden bahsedilmektedir. Daha öncesinde yerli ve yabancı literatürde yer alan çalışmalar değerlendirilerek geçmişten günümüze arşiv yapay zekâ ilişkisinin eğilimleri ve bazı ulusal arşivlerin strateji bağlamındaki planlamaları ortaya konulmaktadır. Ülkemiz arşivciliğinin denetleyici kurumu olan Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın (DAB) yapay zekâ ve makine öğrenmesi gibi teknolojileri arşiv ve elektronik belge yönetimi yazılımlarında kullanmadığı ifade edilmektedir (Devlet Arşivleri...2022). Bu bağlamda çalışmanın, literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak ülkemiz arşivciliğinde strateji geliştirme ve uygulama noktasında bir çıkış noktası oluşturacağı düşünülmektedir.

Literatür Değerlendirmesi

Literatürde; arşiv yapay zekâ ilişkisinin kurulduğu ve bu konuyla ilgili kapsamın giderek genişlediği uluslararası birçok çalışma yer almaktadır. Bu kapsamda araştırmalar incelendiğinde; Amerikan Ulusal Arşivleri'nde bilgiye erişim süreci başta olmak üzere çeşitli arşivsel işlemlere katkı sağlamak amacıyla bir uzman sistem projesini konu alan bir çalışma gerçekleştirilmiştir (DeSalvo ve Liebowitz, 1986). Bu alanda yapılan ilk çalışmalardan bir tanesi olma önemine sahip olan araştırmada uzman sistemlerin; arşivistlerin eğitimi, belgelerin sağlanması, tanımlanması, düzenlenmesi ve erişimi hususunda aktif rol oynayabileceği belirtilmektedir. Çalışmada kullanıcı diyalogu ile bilgi taleplerini belirleyen ve bilgi ihtiyaçlarını etkili olarak karşılayan bir uzman sistem prototipi oluşturulmuştur. Uzman sistemler konusunda yapılmış bir diğer çalışmada, arşiv iş süreçlerinde uzman sistemlerin kullanımına yönelik kuramsal değerlendirmelere yer verirken yine Amerikan Ulusal Arşivleri'nde bir uzman sistem prototipinden bahsedilmektedir (Hirtle, 1987). Uzman sistemler konusunda NARA (National Archives and Records Administrations) tarafından hazırlanan raporda (Michelson,1991); öncelikle uzman sistemlere yönelik tarihsel ve teorik arka plan sunulmuştur. Sonrasında önemli kütüphanelerde kullanımda olan uzman sistemlere ilişkin örnekler sunarak arşivlerde uzman sistemlerin geliştirilmesini yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Raporun sonuç bölümünde uzman sistemlerin hükümet kurumlarında uygulanabilirliği ile ilgili eyalet çapında bir stratejiden bahsedilmektedir. Bu stratejiye göre temel hükümet fonksiyonlarını gerçekleştirmede IBM (International Business Machines) tarafından 48 uzman sistem geliştirileceği planlanmaktadır. Uzman sistemlere yönelik son ilgili çalışma arşiv kurumlarındaki sıcaklık ve nem kontrolünün sağlanmasına yönelik geliştirilen uzman bir iklimlendirme sistemini ele almaktadır (Yajian ve ark., 2002). Uzman iklimlendirme sistemi tıpkı uzman bir arşivci gibi ortam sıcaklığına uygun karar verme ve uygulama fonksiyonları göstermektedir. Uzman sistemleri konu alan çalışmalar değerlendirildiğinde, 1990'lı yıllarda bu teknolojilerin tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Bunun başlıca nedeni yönetsel süreçlerde uzman sistem teknolojisinin, tanımlı iş süreçlerine uygun özellikte fonksiyonlar geliştirmesi, belge ve arşiv yönetimi süreçleri başta olmak üzere çeşitli iş kollarında entelektüel uzmanlığa sahip personel özelliği göstermesi olarak düşünülmektedir.

Bir diğer çalışma Doğal Dil İşleme uygulamalarının güçlü ve zayıf yönleri ile birlikte arşivsel süreçlere olan katkılarını ortaya koyma amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda DDİ uygulamalarının güçlü yönleri, maliyete ve zaman uygun tutarlı indeksleme, insan hatasını azatma, faydalı, kapsamlı ve kullanıcı dostu erişim; zayıf yönleri, dilbilim, ilgililik, işlem ve çıktı (erişim sonuçları) olarak ifade edilmektedir (Greenberg, 1998). DDİ ve makine öğrenmesi üzerine yapılan güncel bir çalışmada, bu alandaki literatür incelenerek arşiv süreçlerine uygulanan DDİ ve makine öğrenmesi araçları listelenerek değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirmelere göre girişimlerin çoğunun deneysel veya proje bazlı araçlardan oluştuğu ve şimdiki kadar en çok üzerinde durulan konunun e-postaların işlenmesi olduğuna ulaşılmıştır (Hutchinson, 2020).

Dijital arşivlerde otomatik sınıflama amacıyla makine öğrenmesi algoritmalarının kullanımını konu alan bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, makine öğrenmesi yöntemlerinin belge sınıflandırma işlemlerine uygun algoritmaları, bunların sağladığı yararlar ve dijital arşivlerde sınıflama amacıyla kullanılan makine öğrenmesi uygulama adımları ifade edilmektedir. Araştırmanın sonucunda hesaplamalı arşivler kavramının vurgulanarak, bu alanda yeni gelişmekte olan Hesaplama Arşiv Bilimi (HAB) yaklaşımı hedef gösterilmektedir (Payne ve Baron, 2017). Makine öğrenmesinin sınıflama işlemlerine uygulandığı bir başka çalışmada, iki dağıtılmış paralel hesaplama algoritmasının kullanımını incelemektedir. Bu çalışmanın sonucunda büyük ölçekli arşiv sınıflandırma araştırmaları için önerilen iki algoritmanın daha verimli bir çözüm sağlayacağına ulaşılmıştır (Shang ve ark., 2019). Bir başka arşivsel süreci konu alan çalışmada, seçim

ve değerlendirme işlemlerinde DDİ ve makine öğrenimi uygulamalarının işlevlerini ele almaktadır. Çalışmanın sonucunda seçim ve değerlendirme işlemlerinin insana dayalı bir süreç olması sebebiyle yazılım ile değiştirilemeyeceği vurgulanması dikkat çekici bir mesajdır (Lee, 2018). Bunun aksine değerlendirme işlemlerini yürüten bir yazılımının esas alınarak yürütüldüğü bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Çağdaş edebiyat şahsiyetlerinin e-postalarını, yapay zekâ ve makine öğrenimi destekli bir yazılım ile değerlendirmeyi amaçlayan çalışmada beş vaka çalışmasına yer verilmektedir (Schneider ve ark., 2019). Seçim, değerlendirme ve imha işlemlerinde yapay zekanın rolünün sorgulandığı bir diğer çalışmada Avustralya arşiv ve hükümet kurumlarında bu alanda girişimde bulunan dört vaka çalışmasından bahsedilmektedir. Çalışmada yapay zekâ teknolojilerinin uygulama alanlarında kayda değer bir etki oluşturacağı ifade edilerek henüz tam olgunlaşmayarak kullanıma hazır hale gelmediği ve alan araştırmalarının bu yönde ilerlediği belirtilmektedir (Rolan ve ark., 2019). Bir diğer çalışma, arşivlerde insan kaynakları ve kişisel bilgilerle ilgili belgelerin tanımlanmasında denetimli makine öğrenimi algoritmalarının eğitim setlerini geliştirmek ve girişimde bulunan yinelemeleri içermektedir. Dijital arşiv belgelerinin gizliliğini koruma amacıyla yapılan araştırmada denetimli makine öğrenmesi algoritmalarından triyaj yöntemi uygun olduğu sonucuna varılmıştır (Hutchinson, 2018). Yabancı literatürde son olarak 2021 yılında yayınlanan bir araştırmada, arşiv ve yapay zekâ literatürü belgenin sürekliliği (records continuum) modeli bakış açısıyla incelenmiştir. Çalışmada literatür; teorik ve mesleki düşünceler, belge yönetimi süreçlerinin otomasyonu, arşivlerin düzenlemesi ve erişilmesi, yeni dijital arşiv biçimleri olmak üzere dört unsur çerçevesinde değerlendirilerek ortaya çıkan eğilimlerden bahsedilmektedir (Colavizza ve ark., 2021). Bu çalışmaların yanı sıra bazı önemli ulusal arşivlerde blokzincir teknolojisinin belge koruması üzerindeki etkisini araştıran çeşitli projeler (Archchain, Archangel) yürütülmektedir (Archangel, 2019; Galiev ve ark., 2018).

Yerli literatürde arşiv yapay zekâ ilişkisinin kuramsal ve uygulamalı olarak gerçekleştirildiği çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun uygulaması olan Bağımsız Denetim Takip Sistemi (BADES) ile Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) arasında makine öğrenmesi ve metin madenciliği kullanımının araştırıldığı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yapay zekâ ve alt uygulama alanlarının BADES'e entegrasyonuna yönelik adımlar ve modeller oluşturularak, iş süreçleri planlanmıştır. Kurum içi uygulamanın ele alındığı araştırma, teorik bir yaklaşım ile oluşturulmuş olup uygulamanın gerçekleşmesi durumunda otomatikleşmeye dayalı hız, iş gücü verimliliği, personel tasarrufu ve motivasyonu gibi katkılarda bulunacağı öngörülmüştür (Çil & Aydın, 2019). Kurum içi uygulamalara örnek olması bakımından Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulan e-BEYAS'da yapay zekâ uygulamalarının bilgi-belge süreçlerinde uygulanması, kurumsal hafızanın oluşumu, karar verme sürecinde geçmiş kararları dahil etme vb. pek çok tartışma ve araştırma girişiminden bahsedilmektedir (Ünal & Özdemirci, 2017). EBYS üzerine yapılan bir başka araştırmada chatbot (sohbet robotu) kullanımını incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmada, bilgi merkezleri ve çeşitli kamu hizmetlerinde sunulan chatbot uygulamalarından örnekler sunulmuş EBYS'lerde kullanılacak olan chatbot uygulamalarının; zamandan bağımsız kullanıcı desteği, personel yetersizliği noktasında destek ve lokasyona bağlı sorunları ortadan kaldırılması vb. pek çok noktada katkıda bulunacağı ifade edilmektedir (Özkol ve ark., 2019). Bir diğer çalışma EBYS'lerde belge havale işlemlerini tahmini-kural madenciliği algoritmaları yardımıyla otomatikleştirmeyi sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, bazı üst veri öğeleri (gizlilik derecesi, belge geliş tipi, Standart Dosya Planı kodu ve konu grubu) yardımıyla belgenin doğru birime havale edilmesi, yüksek eşleşme oranı (%91) ile başarıya ulaşılmıştır (Şimşek ve ark., 2019). Üst veri öğelerinden üretilen anlamlı verilerin sağlanması sağlanmış olduğu katkıyı ifade eden bir araştırma olması bakımından önemlidir. Nitekim benzer bir şekilde üst veri öğelerinden SDP numaralarının otomatik olarak atanması üzerine bir başka uygulama çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada SDP numarası bulunan veri (belge) kümesi üzerinde denetimli makine öğrenmesi ve metin madenciliği algoritmaları uygulanarak eğitim ve test verileri elde edilmiştir. Yüksek başarı oranı (%87,72) ile sonuçlanan uygulama, SDP numarası özelinde benzer üst veri öğeleri için çalışmaların yapılabileceğine işaret etmektedir (Binici, 2019). Popüler makine öğrenmesi algoritmaları üzerine yapılan bir çalışmada makine öğrenmesi algoritmaları ile ilgili temel, karşılaştırmalı ve kapsamlı bilgiler verilerek arşivcilik başta olmak üzere çeşitli alanlardaki kullanım amaçları ortaya konulmuştur (Gedikli, 2019). Bir başka iş sürecinin konu alan çalışmada, saklama planlarının otomatikleştirilmesi başta olmak üzere yapay zekâ ve büyük veri kavramları açıklanarak belge/arşiv yönetimi ilişkisi kurulmuştur. Çalışmada, yapay zekâ merkezli bir yaşam döngüsü yaklaşımı vurgulanarak, mesleki gelecek noktasında akıllı arşiv uygulamaları, belge yöneticisi ve arşivcinin sahip olması gereken yeterlilikler üzerine öngörülerde bulunulmuştur (Cibaroğlu & Yalçınkaya, 2019).

Bir diğer çalışmada, Ankara Dijital Kent Arşivi'nde uygulanmak üzere geliştirilen yapay zekâ destekli bir otomasyon sistemi, örnek olarak incelenmiştir. Kent arşivini oluşturan yerel ölçekte çeşitli türde materyaller üzerinde (özellikle görsel ve işitsel) makine öğrenmesi, örüntü tanıma, DDİ ve metin madenciliği uygulanarak doküman sınıflama, otomatik üst veri atama vb. birçok fayda sıralanmaktadır (Kılıç ve ark., 2019). Kent kültür bellek kurumlarında yapay zekânın aktif olarak kullanımını ifade eden yerel ölçekli bir uygulama olması bakımından örnek teşkil etmektedir. Daha büyük ölçekli olarak yapay zekâ, kuantum teknolojileri ve robotik süreç otomasyonunun DAB çatısı altında bir birim kurularak (Milli e-Arşiv Bilgi Sistemi) etkin rol oynamasını ifade eden görüşler yer almaktadır (Özdemirci, 2019). Son olarak arşiv iş süreçlerinde örnek yapay zekâ uygulaması, proje ve görüşlerin ifade edildiği çalışmada, temel düzeyde yapay zekâ teknolojileri/uygulamaları tanıtarak ülkemiz arşivciliğinin gelişimine katkı sağlayacak bir dizi öneri sıralanmıştır (Öztürk, 2021) Yabancı ve yerli literatürde yer alan çalışmalar genellikle kuramsal olarak oluşturulmuş olup, bu alanda uygulama çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

İfade edilen çalışmalar geçmişten günümüze yapay zekânın bu alanda gün geçtikçe büyük bir role sahip olacağını, sağlamış olduğu yararların kullanımına yönelik araştırma ve stratejilerin geliştirileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda arşivlerde kullanılacak olan yapay zekâ uygulamalarının hangi stratejik temellere dayandırılarak oluşturulacağı tüm boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde ele alınması önem arz etmektedir. Birçok ulusal arşiv yayınlamış olduğu strateji ve planlarda yapay zekâ ve benzeri teknolojilerin, gelecekteki kullanımına yönelik olarak önemli tespit ve tahminlerde bulunmuşlardır.

Arşivler ve Yapay Zekâ Stratejileri

Kurumların yeni gelişim ve değişimlere kendilerini adapte etmeleri sürdürülebilir bir yapı kurmaları açısından zorunludur. Yapay zekâ uygulamaları da sahip olduğu çeşitli yararlarından dolayı teknolojik donanım ve yazılımların iş süreçlerinde aktif olarak kullanıldığı tüm kurumlar için değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yapay zekânın nasıl kullanılması gerektiği, avantaj ve dezavantajlarının analiz

edildiği, etkin ve etkili kullanım stratejisinin belirlenmesi oldukça gereklidir. Mahon'a göre (aktaran Cibaroğlu & Yalçınkaya, 2019) elektronik arşivlerin yapay zekâ bağlamında sahip olması gereken özellikler şu şekildedir:

1. "Arşiv malzemesinin sisteme yüklenmesi ve aktarılması ile ilgili belirgin metotlar oluşturulması ve sürdürülebilir bir yapının kurgulanması,
2. Arşiv sisteminin etkin bir biçimde kullanılmasını sağlayacak ve erişim haklarını gözetecek bir erişim politikasının oluşturulması,
3. Elektronik arşivdeki hassas bilgi, belge ve verilerin korunmasını sağlayacak şifreleme ve maskeleyen mekanizmasının geliştirilmesi,
4. Elektronik arşive dahil edilen belgelerin değişmezliklerini garanti altına alabilecek, onları otantiklik ve güvenilirlik açısından uzun süreli koruyabilecek güvenilir bir yapının inşa edilmesi,
5. Elektronik arşivden sorgulama yapılabilecek gelişmiş ve temel arama yöntem ve senaryolarının hazırlanması,
6. Elektronik arşiv malzemesinin mevcut sistemden başka sistemlere aktarılmasını sağlayacak formatların ve donanımların desteklenmesi,
7. Kalıcı değere sahip olmayan, emaneten ve belirli bir süre için elektronik arşivde bulunan arşiv malzemesinin imha ve tasfiye işlemlerine dair iş ve işlem süreçleri ile ilgili kuralların tanımlanması,
8. Elektronik arşiv malzemesinin verimli bir şekilde saklanmasını sağlayacak teknik ve teknoloji politikalarının oluşturulması,
9. Elektronik arşiv malzemesinin hacminde artış olması ihtimaline karşın ölçeklenebilir bir yapıda mimarinin kurgulanması,
10. Teknolojik eskimeye karşı tedbir alınması, tedbirler ve arşiv malzemesine zaman içerisinde sürdürülebilir erişimi sağlanması".

Bu unsurlar dikkat edilmesi gereken mesleki bilgilerden oluşmaktadır. Bunun dışında yapay zekâ stratejisine ilişkin bazı ulusal arşivlerin planlamaları bulunmaktadır. Finlandiya Ulusal Arşivleri Stratejisi 2025'te büyük verinin etkin kullanımında hem araştırma hem de hizmet sunumunda yapay zekâ ve modern bilimsel yöntemlere dayalı veri yönetiminin vizyon olarak benimsendiği ifade edilerek 2025 yılında kullanıcılara yapay zekâ ve semantik sistemlerin hizmet olarak sunulacağından bahsedilmektedir. Strateji belgesinde, önümüzdeki yıllarda yapay zekâ ve semantik sistemlerin çok miktarda veri üzerinde madencilik uygulayarak arşivlerin işletme olarak biçimsel değişikliğe gideceği belirtilmektedir. Ayrıca Finlandiya Ulusal Arşivi, arşiv belgelerinin çeşitli kullanımını ve üst veri üretmenin otomatik yollarını sağlamak için yapay zekâ ve veri madenciliğinin kullanılacağını bildirmektedir (Finlandiya Ulusal Arşiv Stratejisi, 2025).

Yeni Zelanda Ulusal Arşivi 2057 Strateji belgesinde büyük veri kümeleri üzerinden karar vermek amacıyla hesaplamalı analitik ve makine öğrenmesinin artan kullanımının görülebileceğinden bahsedilmektedir (Yeni Zelanda Arşivleri 2057 Stratejisi, 2021). Bir başka örnek de Avustralya Ulusal Arşivleri 2020-2021 kurumsal planında yapay zekâ alt başlık olarak yer almaktadır. İlgili planda Avustralya Ulusal Arşivleri ile sanayi iş birliği kurularak hükümet bilgilerinin değeri hakkında karar vermeye yardım edecek otomatik ve doğru bir yapay zekâ geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca yapay zekânın ulusal arşiv koleksiyonlarında yer alan milyonlarca belgenin dijitalleştirilmesinde ve sağlanmasında yardım sağlayacağı ifade edilerek kamu erişimine sunulması ilgili plan içerisinde belirtilmektedir (Avustralya Devlet Arşivleri 2020-21 Kurumsal Planı, 2021).

İngiliz Ulusal Arşivi (The National Archives) 2017-2019 Dijital Strateji belgesinde arşivlerde seçim ve değerlendirme konusunda yeni yardımcı e-keşif araçları geliştirilmesi gerektiği vurgulanarak makine öğrenmesi kullanımının araştırılmasından bahsedilmektedir. Ayrıca dijital kayıtlar üzerinde büyük veri ve makine öğrenmesi tekniklerinin kullanımının doğru bir şekilde uygulanarak koleksiyonların toplam değerinin ortaya çıkarılabileceği ifade edilmektedir (İngiliz Ulusal Arşivi 2017-2019 Dijital Strateji, 2021). Yapay zekâ ile arşiv yönetim sürecini kolaylaştırmak amacıyla otomatik üstveri etiketleme, kullanıcıların erişim deneyimlerini özelleştirme ve bu süreci daha verimli ve hızlı hale getirme araştırılan konulardandır. İngiliz Ulusal Arşivi yapay zekâ konusunda bilimsel toplantılar düzenleyerek Avrupa, Afrika, ABD ve Birleşik Krallık'ta bulunan kütüphaneler, üniversiteler, çeşitli kurum ve kuruluşlardan uzman katılımcılar ile bilgi alışverişinde bulunmaktadır ("AI and archives", 2021). Ulusal Arşivler ve Kayıt İdaresi (NARA), "Ulusal Arşiv Kataloğu için Kişiselleştirilmiş Arama" ve "Kendi Kendini Tanımlayan Kayıtlar" temalı Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Bilgi Günü" düzenleyerek bu konuda aktif olarak çalışmalar yapmaktadır (NARA 2021 AI/ML Information Day). Kendi kendini tanımlayan kayıtlar konusunda NARA tarafından "Otomatik Belge Yönetim Raporu/Planı" hazırlanmıştır. Planda elektronik kayıtları otomatikleştirebilmek için teknik strateji yaklaşımları tanımlanmıştır. Özellikle sınıflandırma konusu odak noktası olarak belirlenerek, belge yönetim sistemlerinin otomatik olarak belgeleri yakalamasını desteklemek amacıyla makine öğrenmesi tekniklerinin oldukça karmaşık belge grupları üzerinde uygulanabileceğinden bahsedilmektedir. Makine öğrenmesi ve tahmine dayalı kodlama işlevlerine sahip eDiscovery, yazılımı belge yönetiminde arama/keşif için umut verici bir uygulama olarak düşünülebilir. Örneğin bir ajans/kurum kendi iş akış sistemlerinde önemli kayıtları yönetmek ve sınıflandırmak için makine öğrenmesini kullanabilir. Makine öğrenmesinin potansiyel getirisi, sistemler eğitildikten sonra önemlidir, ancak sistemleri eğitmek için gereken uzmanların çalışmaları önemlidir. (National Archives and Records Administration, 2014).

Ülkemiz arşivciliğinin denetleyici kurumu olan Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın yayımlanmış olduğu 2020-2024 Stratejik Planında yer alan h-3/3 maddesinde "gerek kurumsal düzeyde gerek arşivcilik hedefleri düzeyinde gerekli bilişim sistemleri kurulacak ve sürdürülecektir" ifadeleri bu kapsamda çalışmalar yapılması gerektiği genel bir ifade ile de olsa ele alınmıştır. Benzer bir şekilde DAB tarafından yayınlanan faaliyet raporunun Milli kültür programının alt program hedefleri bölümünde "günün teknolojik imkânlarından da faydalanarak kamuoyuna güvenli, kaliteli ve hızlı erişilebilen arşiv hizmeti sunmak" ifadeleri bu anlamda güncel gelişmelerin takibinde, değişim ve dönüşümlere entegre edilebilir teknolojik altyapının kurulma gerekliliğini bir kez daha yinelemektedir (Devlet Arşivleri... 2019).

Yapay zekâ ve alt kümesi olan makine öğrenmesi ile ilgili bahsedilen arşivlerin plan ve stratejileri sınırlı düzeyde de olsa bulunmaktadır. Fakat konunun arşivlerde uygulanması ve yaygın düzeyde farkındalık oluşturabilmesi için oldukça yetersizdir. Arşivlerin yapay zekâ ve ilgili teknolojiler hakkında çalışma ve araştırmalar yürütmesi bir ihtiyaç olarak kendisini gösterirken bu sürecin yürütücü kurumunun ilgili ülkenin ulusal arşivine ve dış paydaşlarına düşmektedir. Bu doğrultuda arşiv kurumlarının yapay zekâ stratejileri geliştirmeleri ve teknolojik temelli kurumlar ile iş birliği sağlamaları bir zorunluluk olarak yerini almaktadır. Uygulanacak olan stratejinin hangi temel ilker üzerine inşa edilmesi gerektiği ise cevaplanması gereken bir başka meseledir.

Yapay Zekâ Strateji İlkeleri

Çoğu ülkenin ulusal yapay zekâ stratejik belgesinde kamuda kullanılacak olan yapay zekâ uygulamalarının hangi ilkelere bağlı olarak kurulacağı açıktır. Ülkemizde henüz yayımlanmayan "Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi" belgesi üzerine çalışmalar devam etmektedir. Bununla birlikte ülkemizin de imzacı olduğu OECD yapay zekâ ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler şu şekildedir:

Kapsamlı büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve refah: Bu ilke güvenilir yapay zekânın herkes için -bireyler, toplum ve gezegen- genel büyümeye, refaha katkıda bulunma ve küresel kalkınma hedeflerini ilerletme potansiyelini vurgular.

İnsan merkezli değerler ve adalet: Yapay zekâ sistemleri, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına, demokratik değerlere ve çeşitliliğe saygı duyacak şekilde tasarlanmalı ve adil bir toplum sağlamak için uygun güvenceleri içermelidir.

Şeffaflık ve açıklanabilirlik: Bu ilke yapay zekâ sistemlerinin insanların kendileriyle ne zaman etkileşime girdiklerini anlamalarını ve sonuçlara meydan okuyabilmelerini sağlamak için şeffaflık ve açıklanabilir bir yapı kurulmasını vurgular.

Sağlamlık, güvenlik ve güven: Yapay zekâ sistemleri, kullanıldıkları müddetçe sağlam ve güvenilir bir şekilde çalışmalı ve potansiyel riskler sürekli olarak değerlendirilmeli ve yönetilmelidir.

Hesap verebilirlik: Yapay zekâ aktörleri, en son teknoloji ile tutarlı olarak sistemin düzgün işleyişinden ve bahsedilen tüm ilkelere sorumlu olmalıdır (OECD Yapay Zekâ İlkeleri, 2019).

Arşivlerde kullanılmak üzere bir yapay zekâ uygulaması geliştirilmek veya satın alınmak istenildiğinde 6 önemli unsur göz ardı edilmemelidir. ADROIT çerçevesi (Mithas ve ark., 2020) olarak adlandırılan bu temel ilkeler sırasıyla "kazanç ekleme (adding revenue), farklılaştırma (differentiation), maliyetleri düşürmek (reducing costs), riskleri optimize etmek (optimizing risk), yenilikçi olmak (innovating), dönüşümcü olmak (transforming)" olarak ifade edilmektedir. Bu ilkelere ek olarak "Yasal Altyapı", "Teknik Altyapı" ve "Personel" başlıklı konular strateji belirleme noktasında dikkate alınması gereken ilkelere ek olarak bu doğrultuda yapay zekâ stratejisinin nasıl oluşturulması gerektiği konusunda bu 9 ilke çerçevesinde değerlendirmelerde bulunularak bir model oluşturulmuştur (Şekil 1).

Kazanç Ekleme: Arşivlerde kurulacak olan yapay zekâ sistemi ile hem ekonomik hem de hizmet standartlarının yükseltilmesi bakımından değer katacak bir yazılımı tercih edilmelidir. Her kullanıcı özelinde ihtiyaç duyulan bilginin tespit edilmesinden sunulmasına kadar kolaylık, hız ve doğruluk avantajlarını sunarak potansiyel kullanıcılara ulaşmalıdır. Bir yapay zekâ yazılımının arşivler için sağlayacağı en büyük kazanç sunulacak erişimi basit ve anlaşılabilir bir yapıya kavuşturmasıdır. Bununla birlikte iş gücüne olan ihtiyacın azalması, yönetsel ve idari işlemlerin hızlı, doğru ve az maliyetli olması, arşivlemede yaşanan karmaşık durumları ortadan kaldırması beklenmelidir. Dolayısıyla yazılımın sağlayacağı kazançlar temel olarak bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Farklılaştırma: Yapay zekâ, kullanıcıların bilgi arama davranışlarını tetikleyerek onların bilgi ihtiyaçlarını öngörerek ilgileri doğrultusunda bilgilendirmelerde bulunur. Tek başlarına bulamadıkları kaynakları keşfetmelerine yardımcı olur. Her kullanıcı özelinde verilerin toplanmasıyla, kişiselleştirilmiş bir hizmet anlayışı sunabilmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ uygulamalarının bu kapsamda bir farklılık oluşturması beklenmelidir.

Maliyetleri Düşürmek: Kullanılacak olan yapay zekâ yazılımı iş süreçlerini hızlandırması bakımından zaman tasarrufu ile birlikte ekonomik bir kazanç sağlamalıdır. Bulut bazlı bir depolama ve erişim sağlanmalıdır. Aksi takdirde maliyet olarak olumsuz bir yansıma ile karşılaşılabilmektedir. Dijitalleşme, bilgi güvenliği ve iş süreçlerinde otonom bir yapının kurulması her iş paketi için ekstra maliyet ve proje hizmetinin yanı sıra personel tasarrufu sağlaması bakımından maliyet düşürücü bir fayda sağlamalıdır.

Şekil 1.
Arşivcilik-Yapay Zekâ Strateji İlkeleri

Riskleri Optimize Etmek: Dijital ortamdaki en büyük tehlike güvenlik ihlalidir. Gizlilik taşıyan belgelerin dijital olarak muhafazası kurumun taşıdığı misyon bakımından farklılık gösterebilmektedir. Kurulacak olan yapay zekâ yazılımının son teknoloji güvenlik yazılımları ile desteklenmesi hayati önem taşımaktadır. Bilgi güvenliği politikası çerçevesinde risk durumlarına karşı çeşitli düzeyde planlamalar yapılarak minimum zarar ile atlatılacak önlemler alınmalıdır. Bu noktada maliyet düşürücü bir role sahip olan bulut bazlı depolama, fiziki ortamdaki sunucular için yangın, su basması, deprem vb. afetler için tehdit oluşturmaması bakımından önemlidir. Bulut bazlı depolama ile ağ güvenliğinin sağlanması, risklerin optimize edilmesi için önceliklidir. Bir diğer önemli nokta belgelerin güvenlik seviyelerinin belirlenmesidir. Önem seviyesine göre minimum zarar gözetilerek belge güvenlik düzeyleri belirlenmelidir. Güvenlik kontrollerinin periyodik olarak takip edilmesi üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur. Bunun dışında yapay zekâ stratejisi oluşturulurken blokzincir teknolojisi göz ardı edilmesi düşünülemez. Blokzincir, işlemlerin güvenilirliğini ağdaki paydaşlar tarafından doğrulandığı dağıtık, şeffaf, değiştirilemez ve güvenli bir veri yapısı sunar. Dolayısıyla

blokzincir, yapay zekâ teknolojisinin, özellikle makine öğrenmesi uygulamalarının belgelerin güvenliği noktasında gösterilebilecek, örnek bir teknoloji olarak düşünülebilir.

Yenilikçi Olmak: Arşivler için kurulacak yapay zekâ yazılımı, sağlayıcılar tarafından gerek kurum içi gerekse kurum dışı Ar-Ge çalışmalarını yürüterek maksimum fayda sağlayacak yenilikler geliştirmeye devam eden bir yapıda olmalıdır. Teknolojik gelişmelerin takibinde yenilikçi bir vizyon benimsemek, gelecekte var olacak değişimler karşısında güçlü bir altyapı sunacaktır. Bununla birlikte Ar-Ge çalışmalarının arşivci ile birlikte yürütülmesi geliştirilecek yeniliklerin arşivsel ilke ve esaslar çerçevesinde değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Dönüşümcü Olmak: Yapay zekâ yazılımı, arşiv kurumlarının her biriminde topyekûn bir dönüşüme izin verebilir bir yapıda olmalıdır. Uygulama alanında bulunduğu her etki için dönüşüme dayalı, gelişme ve yeniliklere açık dinamik bir sistem sunmalıdır. Çağın getireceği yeni durumlar karşısında, bu dönüşümcü yapıyı korumalıdır. Örneğin matbu yazıları tanıyan OCR teknolojisi yerine el yazısı karakterleri okuyabilen ICR teknolojisini takip ederek dönüşümcülük ilkesi gereği hareket edilmelidir.

Yasal Altyapı: Yapay zekânın toplumda ve iş hayatında kullanılması ile birlikte mevcut yasal düzenlemelerin doğrudan yanıt vermeye hazır olmadığı bazı problemler ile karşılaşılabilir (Önder, 2020). Yapay zekâyâ sahip varlıkların hukuki statüleri ve hukuksal sorumluluklarının açıkça belirlenmesi bu noktada cevaplanması gereken yaygın problemlerdir. Hazırlanacak olan stratejik plan, arşiv mevzuat düzenlemelerine uygun bir şekilde hazırlanmalıdır. Bununla birlikte KVKK, dijital telif hakları unsurlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Örneğin kişiye ait erişim kısıtlaması olan bir belgenin veya devletin milli bekasını ilgilendiren belgelerin gözetilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Erişimin hukuki düzenlemeler göz önünde bulundurulması etik ve yasal çerçevede sunulması siber saldırı ile karşılaşıldığında en az zarar ile atlatılmasına katkıda bulunur.

Teknik Altyapı: Kurumsal teknik altyapının kurulması bir stratejinin ortaya konulmasında en başta gelmesi gereken konudur. Öncelikle donanımsal ve yazılımsal olarak teknolojik altyapının oluşturulması gerekmektedir. Bu kapsamda kurumsal internet ağ sistemi ve jeneratör altyapısı kurularak uygun teknik personel seçilerek görevlendirilmelidir. Sonrasında donanımsal ve yazılımsal teknik bakımların periyodik bir düzende gerçekleştirilmesi sağlamak, sürdürülebilir yapıyı korumak adına önemlidir.

Personel: Yapay zekâ yazılımı oluşturulurken arşivci ve yazılımcının iş birliği ile sistem planlamasının yapılması gerekmektedir. Arşiv kurumu, teknik personeli kendisi veya destek kurum ve kuruluşların (TÜBİTAK, CBDDO vb.) yardımıyla istihdam etmelidir. Teknik personel, kurulacak olan yapay zekâ destekli yazılımlar ile ilgili arşivcilere eğitim seminerleri düzenleyerek, arşivsel kuram ve tekniklerin uygulanması noktasında geri bildirimleri kabul etmelidir. Arşivcinin ve yazılımcının iş birliği sağlanması, kurulacak olan sistemin başarı oranını arttıracaktır. Bahsedilen unsurların her biri arşivler için etkili bir yapay zekâ yazılımı kurulabilmesi için son derece önemli ilkelere sahiptir.

Sonuç ve Öneriler

Arşivler sadece bir mekân, organizasyon veya tarihi belgelerin bir arada bulunduğu koleksiyon olmanın ötesinde dijital çağın olanaklarının bütünleştiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişmelerin yapay zekâ üzerine yoğunlaşması ile birlikte günümüzde ve gelecekte ulusal hafızamız olan arşiv kurumlarında yapay zekâ uygulamalarının aktif olarak kullanılması, bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönelimin temel nedeni yapay zekânın sağladığı “işgücü verimliliği” ve “operasyonel işlerin otomasyonu” ile birlikte hızlı, kolay ve doğru işlem hizmeti sunabilmesidir (Önder, 2020). Çoğu ulusal arşivin bu konuda araştırmalar yürüttüğü, planlamalarda bulunduğu bahsedilen örnekler doğrultusunda anlaşılmaktadır. Ülkemiz arşivciliğinin öncü kurumu olan Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın arşiv kurumlarında yapay zekânın kullanımı konusunda strateji ve planlamalar geliştirerek öncü bir rol üstlenmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında ele alınan strateji ilkeleri “Devlet Arşivleri Başkanlığı Yapay Zekâ Stratejisi” hazırlanması noktasında katkı sağlayacak ölçütlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla DAB ilgili iç ve dış araştırmacılar (kurum çalışanları/Cumhurbaşkanlığı, TÜBİTAK, üniversiteler), paydaşların ortaklığı ile ülkemiz arşivciliğinde kullanılmak üzere yapay zekânın sağlayacağı yararları, riskleri ve muhtemel sorunları tespit etmek, çağın gereklerine uygun stratejiler geliştirerek maksimum seviye yarar sağlayacak çalışmaların yürütücüsü olmalıdır. Bu kapsamda özellikle DAB çatısında altında yapılandırılan Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı ile Bilgi İşlem ve Elektronik Arşiv Dairesi Başkanlığı'na büyük görevler düşmektedir. Her iki birim, birimler arası koordinasyonu sağlayarak, yerel ve küresel ölçekte arşiv kurumlarında kullanımda olan veya geleceğe yönelik kullanılması planlanan yapay zekâ destekli modern teknoloji uygulamalarını (örneğin yazılım, uygulama ve proje), birimler özelindeki tespitini sağlamalıdır. Örneğin Muhafaza ve Bakım Dairesi Başkanlığı'nın hizmet sorumluluğu çerçevesinde koruma, bakım ve restorasyon süreçleri ile ilgili gelişmeleri dikkate almalıdır. Kurum iç ve dış paydaş görüşleri doğrultusunda izlenecek yol haritasına ilişkin kısa ve orta vadeli planlar ortaya konularak, süreklilik oluşturacak uzun vadeli politikalar oluşturulmalıdır.

Akıllı toplum, akıllı fabrika, akıllı arşiv ve hayatın pek çok alanında benzer kavramların yaygın olarak kullanıldığı Endüstri 4.0 toplumunda; büyük veri, yapay zekâ, nesnelerin interneti başta olmak üzere değişim ve dönüşüm hayatın her noktasında hissedilmeye başlamıştır. Bu dönüşüm hareketinde arşiv kurumlarının geleneksel normlara bağlı olarak çağın gereklerine ayak uydurması gerekmektedir. Arşiv kurumlarında – özellikle ulusal ölçekte denetleyici ve yürütücü misyona sahip milli arşivlerde – yapay zekâ teknoloji başta olmak üzere katkı sağlayacak yeniliklere yönelik stratejilerin belirlenmesi belge ve arşiv yönetimi süreçlerini daha etkin ve etkili hale getirecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- ARCHANGEL: guarenteeing the integrity of digital archives. (2019). *Teknik Rapor* Open Data Institute. Erişim tarihi: 13.12.2021,
- AI and archives: Current challenges and prospects of digital and born-digital archives. (2021, 19 Şubat). Erişim adresi: <https://blog.nationalarchives.gov.uk/ai-and-archives-current-challenges-and-prospects-of-digital-and-born-digital-archives/>
- Avustralya Ulusal Arşivleri 2020-21 Kurumsal Planı. Erişim tarihi: 01.07.2021, https://www.transparency.gov.au/sites/default/files/reports/naa_corporate_plan_2020-21.pdf
- Binici, K. (2019). Makine Öğrenmesi Yaklaşımıyla e-Belgelere Standart Dosya Plan Numaralarının Otomatik Olarak Atanması Üzerine Bir Çalışma. *Bilgi Yönetimi*, 2(2), 116-126.
- Cibaroğlu, M. O., & Yalçinkaya, B. (2019). Belge ve Arşiv Yönetimi Süreçlerinde Büyük Veri Analitiği ve Yapay Zekâ Uygulamaları. *Bilgi Yönetimi*, 2(1), 44-58.
- Çil, A. E., & Aydın, M. (2019). Kurum İçi Uygulamaların EBYS ile Entegrasyonunda Yapay Zekânın Önemi Üzerine Bir İnceleme. Yalçinkaya B. (Editör), Ünal M. A. (Editör), Yılmaz B. (Editör), Özdemirci F. (Editör) *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği* (s. 197-209) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. Büyük Veri ve Yapay Zekâ Uygulamaları Dairesi Başkanlığı. Erişim tarihi: 11.04.2021, <https://cbddo.gov.tr/hizmet-birimlerimiz/buyuk-veri-yapay-zeka-uygulamaları-dairesi-başkanlığı/>
- Colavizza, G., Blanke, T., Jeurgens, C., & Noordegraaf, J. (2021). Archives and AI: An Overview of Current Debates and Future Perspectives. arXiv preprint arXiv:2105.01117. Erişim tarihi: 17.12.2021,
- DeSalvo, D. A., & Liebowitz, J. (1986). The Application of an Expert System for Information Retrieval at the National Archives. *Telematics and Informatics*, 3(1), 25-38.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı 2020-2024 Dönemi Stratejik Planı (2019). Ankara: Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı 2022 Yılı Performans Programı (2022). Erişim tarihi 31.01.2022, <https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/raporlar/2022%20Y%C4%B1%20Performans%20Program%C4%B1.pdf>
- Dutton, T. (2018). An Overview of National AI Strategies. Erişim tarihi: 10.08.2021, <https://medium.com/politics-ai/an-overview-of-national-ai-strategies-2a70ec6edfd>
- Finlandiya Ulusal Arşiv Stratejisi 2025. Erişim tarihi: 01.07.2021, https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/muut/KA_Strategy_2025_eng.pdf
- Galiev, A., Prokopyev, N., Ishmukhametov, S., Stolov, E., Latypov, R., & Vlasov, I. (2018.). Archain: A Novel Blockchain Based Archival System. Second World Conference on Smart Trends in Systems, Security and Sustainability (84-89) içinde. IEEE. Erişim tarihi 10.12.2021, <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=8611607>
- Gedikli, M. E. (2019). Belge, Bilgi ve Arşiv Yönetimi Sistemlerinde Makine Öğrenmesi Algoritmaları. Yalçinkaya B. (Editör), Ünal M. A. (Editör), Yılmaz B. (Editör), Özdemirci F. (Editör) *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği* (s. 211-228) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Gillham, J., Rimmington, L., Dance, H., Verweij, G., Rao, A., Roberts, K. B., & Paich, M. (2018). The Macroeconomic Impact of Artificial Intelligence. PwC *Teknik Rapor*. PricewaterhouseCoopers. Erişim tarihi: 10.07.2021, <https://www.pwc.co.uk/economic-services/assets/macro-economic-impact-of-ai-technical-report-feb-18.pdf>
- Greenberg, J. (1998). The Applicability of Natural Language Processing (NLP) to Archival Properties and Objectives. *The American Archivist*, 61(2), 400-425.
- Hirtle, P. B. (1987). Artificial Intelligence, Expert Systems, and Archival Automation. *Society of Georgia Archivists*, 5(1), 76-88.
- Hutchinson, T. (2018, December). Protecting privacy in the archives: supervised machine learning and born-digital records. In 2018 IEEE International Conference on Big Data (s. 2696-2701) içinde. IEEE. Erişim adresi: <https://ieeexplore.ieee.org/document/8621929>
- Hutchinson, T. (2020). Natural Language Processing and Machine Learning as Practical Toolsets for Archival Processing. *Records Management Journal*, 30(2), 1-23.
- İngiltere Ulusal Arşivi 2017-2019 Dijital Strateji. Erişim tarihi: 10.08.2021, <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/the-national-archives-digital-strategy-2017-19.pdf>
- Kılıç, Ö., Demirtaş, P., Candan, H., Akbayrak, E. H., & Kutlu, O. (2019) Arşivlerde Yapay Zekâ Uygulamaları: GEODİ-Atılım Üniversitesi Kadriye Zaim Kütüphanesi Ankara Dijital Kent Arşivi Örneği Yalçinkaya B. (Editör), Ünal M. A. (Editör), Yılmaz B. (Editör), Özdemirci F. (Editör) *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği* (s. 307-324) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Lee, C. A. (2018). Computer-Assisted Appraisal and Selection of Archival Materials. 2018 IEEE International Conference on Big Data. (s. 2721-2724) içinde. IEEE. Erişim adresi: <https://ils.unc.edu/callee/p2721-lee.pdf>
- Michelson, A. (1991). Expert Systems Technology and Its Implication for Archives. *Teknik Rapor*. Washington: National Archives and Records Administration. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=ED344605>
- Mithas, S., Murugesan, S., & Seetharaman, P. (2020). What is Your Artificial Intelligence Strategy? *IEEE Annals of the History of Computing*, 22(2), 4-9.
- National Archives and Records Administration (2014). Managing government records directive. Automated electronic records management report/plan. Washington, DC: Office of the Chief Records Officer for the U.S. Government. Erişim tarihi: 20.08.2021, <https://www.koreascience.or.kr/article/JAKO201707153702277.pdf>
- National Archives and Records Administration 2021 AI/ML Information Day. Erişim tarihi: 12.08.2021, <https://sam.gov/opp/a1a3a210c560498e875e-678e102e5564/view?index=opp&naics=541&page=1>
- OECD Yapay Zekâ İlkeleri (2019). Erişim tarihi: 01.07.2021, <https://oecd.ai/ai-principles>
- Önder, M. (2020). Yapay Zekâ Stratejileri ve Türkiye. *Teknik Rapor*. Erişim adresi: <https://aybu.edu.tr/GetFile?id=d4f60a1b-fa0c-4a74-9e49-bf32e6a30f57.pdf>
- Özdemirci, F. (2019). Milli e-Arşiv Bilgi Sistemi Ağı ve Veri Merkezi Yapılanma Önerisi: Yenilikçi Teknolojiler-Yeni Nesil Arşivciler-Yapay Zekâ ve Ötesi... *Bilgi Yönetimi*, 2(2), 169-176.
- Özkol, İ., Doğan, K., & Köseali, G. (2019). EBYS Uygulamalarında Yapay Zekâ Destekli Chatbot (Sohbet Robotu) Kullanımı. Yalçinkaya B. (Editör), Ünal M. A. (Editör), Yılmaz B. (Editör), Özdemirci F. (Editör) *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği* (s. 229-250) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi
- Öztürk, H. (2021). Arşivler ve Yapay Zekâ. *Bilgi Yönetimi*, 4(2), 283-300.
- Payne, N., & Baron, J. R. (2017, December). Auto-Categorization Methods for Digital Archives. IEEE International Conference on Big Data (Big Data), (2288-2298). IEEE. Erişim adresi: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=8258182>

- Rolan, G., Humphries, G., Jeffrey, L., Samaras, E., Antsoukova, T., & Stuart, K. (2019). More Human Than Human? Artificial Intelligence In The Archive. *Archives and Manuscripts*, 47(2), 179-203.
- Shang, E., Liu, X., Wang, H., Rong, Y., & Liu, Y. (2019). Research on the Application of Artificial Intelligence and Distributed Parallel Computing in Archives Classification. 4th Advanced Information Technology, Electronic and Automation Control Conference (IAEAC) (s. 1267-1271) içinde. IEEE. Erişim adresi: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=8997992>
- Schneider, J., Adams, C., DeBauche, S., Echols, R., McKean, C., Moran, J., & Waugh, D. (2019). Appraising, Processing, and Providing Access to email in Contemporary Literary Archives. *Archives and Manuscripts*, 47(3), 305-326.
- Şimşek, M. U., Kayalı, N., & Akpınar, S. C. (2019). Kamu Bilgi Yönetim Süreçlerinde Teknolojik Gelişmelerin ve Yapay Zekâ Yaklaşımlarının Kullanılması ve Değerlendirilmesi. Yalçınkaya B. (Editör), Ünal M. A. (Editör), Yılmaz B. (Editör), Özdemirci F. (Editör) Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği (s. 397-408) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Türkiye Bilişim Derneği. (2020). *Türkiye'de Yapay Zekânın Gelişimi İçin Görüş ve Öneriler*. Erişim adresi: <https://www.tbd.org.tr/pdf/yapay-zeka-raporu.pdf>
- Türkiye Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025. Erişim tarihi: 25.08.2021, <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TR-UlusalYZStratejisi2021-2025.pdf>
- Ünal, M. A., & Özdemirci, F. (2017). EBYS (eBeyas) ve e-arşiv sistemlerinde/uygulamalarında yapay zekâ yaklaşımı. Özdemirci, F. (Editör) ve Akdoğan, Z. (Editör) Bilgi Sistemleri ve Bilişim Yönetimi: Beklentiler ve Yeni Yaklaşımlar (s. 57-63) içinde. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yeni Zelanda Ulusal Arşivleri 2057 Stratejisi. Erişim tarihi: 01.07.2021, <https://archives.govt.nz/files/Archives%202057%20Strategy%20-%20English>
- Yajian, L., Chuwu, P., & Luan, H. (2002). Expert-Based Multi-Mode Switching Control for The Temperature and Humidity Control System of Archive Establishment. 4 World Congress on Intelligent Control and Automation (s.858-862) içinde. Shanghai: IEEE. Erişim adresi: <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=1020695>

Mukayeseli Hukuk Bağlamında Hukuk Mahkemesi Kararlarının Ceza Mahkemesine Etkisi Türkiye – Azerbaycan Örneği

The Effect of Decisions Civil Court on the Criminal Judgment in the Context of Comporative Law Turkey and Azerbaijan Case

Nusret GULİYEV

T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

öz

Hukuk ve ceza mahkemesi kararlarının birbirine etkisini tam anlamıyla çözen bir düzenleme Türk hukuk mevzuatında bulunmamaktadır. Mevzuatta sadece bir mahkeme kararının diğer mahkeme nezdinde maddi anlamda kesin hüküm veya kesin delil oluşturmasına, yada bir mahkemenin diğer mahkemenin görev alanına giren konuda nispi yargılama yetkisini kullanmasına yada görevli mahkeme kararının bekletici sorun yapılmasına ilişkin münferit maddeler bulunmaktadır. Bu durum yıllardır öğreti görüşleri ve Yargıtay uygulamaları ile giderilmeğe çalışılmıştır. Fakat öğreti görüşleri tartışmalı, Yargıtay uygulamaları ise zaman zaman istikrarsız olduğundan konu bir kez daha, bu defa mukayeseli hukuk bağlamında karşılaştırmalı olarak tarafımızdan incelenmiştir. Ka-naatimizce, yüklenen fiilin ispatını, suçun nitelendirilmesini ve sanığın cezai sorumluluğunu etkileyen her husus ceza muhakemesi sürecinde resen araştırılmalıdır. Ceza yargısı dışında kendi usul kanunları çerçevesinde tespit edilmiş hususlar ceza muhakemesinde yalnız hukuki mantık taşımali veya aksi ispat edilebilir nispi karine teşkil etmelidir. Mevzuat, doktrin ve yargı içtihatlarında olayın maddi vakıalarına ilişkin karinelerin kabul edilmesine karşın, sanığın savunma hakkının sağlanması amacıyla kanuni karinelerin makul ölçülerde uygulanmasından yanayız.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, kesin delil, kesin hüküm

ABSTRACT

There is no regulation in Turkish law that fully solves the effect of civil judgment on criminal cases. This deficiency was tried to be solved by the doctrine views and the Supreme Court applications. When a court dismisses a claim because of prejudice it means that the plaintiff cannot refile the same claim again in the courts. The courts dismiss same claim and the plaintiff is barred from bringing that claim in a court. So same claim will be prevented subsequent refiling. The reason that same claim has been prevented subsequent refiling is because first judgment is considered an adjudication on the merits. It is accepted in the doctrine that, when an action is related to criminal and civil cases the civil judgment will affect on criminal case. In our opinion, every issue affecting the criminal responsibility of the accused should be investigated ex officio during the criminal procedure.

Keywords: Azerbaijan, conclusive evidence, final judgment

Giriş

Türk hukuk mevzuatında ceza mahkemesi kararlarının hukuk mahkemesini bağlayacağına (CMK m.218.2, TCK m.73.5) ve hukuk hakiminin bağımsızlığına (HMK m.214.2, TBK m.74) ilişkin münferit maddeler dışında hukuk ve ceza mahkemesi kararlarının birbirine etkisini tam anlamıyla çözen bir düzenleme bulunmamaktadır. Hukuk ve ceza muhakemeleri hukukunda kesin delil ve kesin hüküm¹ arasında fark görülmediğinden bu durum söz konusu kavramlar ışığında öğreti görüşleri ve Yargıtay uygulamaları ile giderilmeğe çalışılmıştır. Hukuk ve ceza yargısında farklı delil sistemlerinin uygulanması, hukuk ve ceza davalarının taraf ve konularının aynı olmaması gerekçeleriyle hukuk mahkemesi kararlarının ceza hakimini bağlayıcılığı hususunda ortaya atılan lehine ve aleyhine görüşler doktrin tartışmalarına neden olmuştur. Yargıtay uygulamaları ise zaman zaman istikrarsız olduğundan çalışmamızda konu bir kez daha, bu defa mukayeseli hukuk bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Doktora Programında devam eden "Hukuk ve Ceza Mahkemesi Kararlarının Birbirine Etkisi: Türkiye-Azerbaycan Örneği" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiş bir makaledir.

Geliş Tarihi/Received: 20.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 02.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Nusret GULİYEV
E-posta: nusret_quliyev@hotmail.com

Cite this article: Guliyev, N. (2022). The effect of decisions civil court on the criminal judgment in the context of comporative law Turkey and Azerbaijan case. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 62-75.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1 Mülga HUMK'un 237'inci maddesinde "deliller" kısmında yer alan kesin hüküm, öğreti ve yerleşik Yargıtay kararları doğrultusunda yeniden düzenlenmiş ve HMK'nın "Hüküm ve davaya son veren taraf işlemleri" başlıklı beşinci kısmının "Hüküm" başlıklı birinci bölümüne alınmıştır. Yürürlükten kalkmış olan HUMK'un 237'inci maddesine karşılık gelen HMK'nın 303'üncü maddesinde, eski düzenlemeden farklı olarak kesin hüküm şartları ve uygulanma koşulları ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu maddedeki düzenleme uyarınca, bir davaya ait şekli anlamda kesinleşmiş olan hükmün, diğer bir davada maddi anlamda kesin hüküm oluşturabilmesi için, her iki davanın taraflarının, dava sebeplerinin ve ilk davanın hüküm fıkrası ile ikinci davaya ait talep sonucunun aynı olması gerekmektedir.

Doktrin Tartışmaları

Medeni Yargılamanın Ceza Yargısını Etkilemeyeceği Görüşü

Aleyhine olan görüşe göre, medeni yargılamanın ceza yargısına hiçbir etkisi yoktur. Bu görüş, gerekçe olarak hukuk yargısı delil sistemi ile ceza yargısı delil sistemi arasındaki farklılığa dayanmaktadır. Hukuk yargısında kanuni delil, ceza yargısında ise takdiri delil sistemi mevcut olduğundan, ceza hakiminin hukuk mahkemesi kararıyla bağlı olmadığı ileri sürülmektedir. Hukuk yargısı ancak kanuni deliller üzerinden yürürken, ceza yargısı delil serbestisi, diğer ismiyle takdiri delil sistemi ile yürümektedir (Soyubelli, 2011; Tosun, 1981; Ünver & Hakeri, 2010).

Bir yazar, geniş delil araştırma ve takdir etme yetkisi bulunan bir mahkemeyi sınırlı bir biçimde delil araştırması yapan bir mahkemenin vermiş olduğu kararlarla bağlı tutmanın doğru olmadığını belirtmektedir. Zira, kararlarını delillerin serbestçe takdir edilmesi sonucunda meydana gelen kanaate göre veren ceza hakimlerini, kararlarını kanunun öngördüğü delillere dayandırmaya mecbur olan ve takdirlerinde serbest olmayan hukuk hakimlerinin kararlarını kabul etmeye mecbur tutulması açık bir mantıksızlık olarak kabul edilmektedir (Kantar, 1957).

Hukuk yargısında hukuki ilişkilerin ispatı sıkı şekil kurallarına bağlı bulunmaktadır. Hukuki ilişkilerin hangi delillerle ispat edilebileceği kanunlarda belirtilmiş olduğundan, hukuk hakimi bu delillerle bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle, hukuki ilişkileri ispatlayacak delillerin önceden taraflarca hazırlanması amacıyla biçimsel (kanuni) delil ilkesi kabul edilmiştir. Tasarruf ve taraflarca getirme ilkesinin doğal sonucu olarak hukuk yargısı çoğu zaman tarafların takdim ettikleri bu delillerle sonuca gider. Ceza yargısında ise delillerin önceden hazırlanması söz konusu olmadığından delil serbestisi ilkesi geçerlidir ve uyumsuzluk her türlü yasal yollarla elde edilmiş delille ispat edilebilir. Dolayısıyla hakim tarafların delilleri ve talepleriyle bağlı olmadığı gibi, elde edilen delilleri vicdani kanaatine göre değerlendirir (Centel & Zafer, 2012). Ayrıca, ceza hakimi, delillerin takdiri konusunda daha sıkı davranıp farklı noktalardan hareket ettiği halde, hukuk hakimi aynı olayı daha basit delillerle ispatlanmış kabul edebilir (Akcan, 1988; Aras, 2013; Kılıçoğlu, 1973).

Ceza mahkemesinin hukuk mahkemesinin kararıyla bağlı olmaması hukuk ve ceza yargısının farklı delil sistemlerine bağlandığı gibi, hukuk ve ceza davalarının tarafları ve konusu arasındaki farklılığa da dayanmaktadır. Zira hukuk ve ceza yargısındaki kesin hüküm kavramları arasında bir fark görülmediğinden konuyu HMK'nın 303'üncü maddesi ışığında ele alan yazarlar da olmuştur. Buna göre, tarafları, dava konusu ve sebepleri farklı olan hukuk yargılamanın ceza yargısını bağlamayacağı, ceza hakiminin ayrıca yargılama yapabileceğini savunulmaktadır.

Bir uyumsuzluğun, aynı taraflar arasında, aynı vakiya ilişkin ve aynı netice-i talebin mükerreren görülmesi kesin hüküm engeline takılacaktır. Zira, "nebis in idem" ilkesi gereği aynı davanın yeniden yargılama konusu yapılması yasaktır (Arslan ve ark., 2019; İyilikli 2020; Pekcanitez ve ark., 2019). Buna göre, tarafları, konusu ve sebepleri farklı olan hukuk yargılamanın ceza yargısını bağlamayacağı, ceza hakiminin ayrıca yargılama yapabileceği savunulmuştur (Kuru, 2001; Kuru ve ark., 2009; Tosun, 1981).

Ceza mahkemesinin hukuk mahkemesinin kararıyla bağlı olmaması hukuk ve ceza davalarının amaçları arasındaki farklılığa da dayanmaktadır. Genel menfaate dayanan ceza davalarında maddi gerçeğe ulaşılması hedeflenirken, özel menfaate dayanan hukuk davalarında şekli gerçeğin bulunması yeterli görülmektedir. Maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için ceza yargısında delil serbestisi veya takdiri delil ilkesinin esas olmasına karşın, hakim in şekli gerçeğe uygun karar vermek durumunda olduğu hukuk yargısında, istisnalar haricinde biçimsel veya kanuni delil ilkesi kabul edilmektedir.

Medeni Yargılamanın Ceza Yargısını Etkileyeceği Görüşü

Medeni yargılamanın ceza yargısını bir takım istisnai durumlarda etkileyeceğine ilişkin öğretide çeşitli görüşler mevcuttur. Bu görüşleri savunan yazarlar, görüşlerini maddi gerçek, bekletici sorun ve kesin delil gibi değişik gerekçelere bağlamaktadırlar (Akcan, 1988; Soyubelli, 2011). Bir yazar (Tosun, 1981) tarafları, konusu ve sebepleri aynı ise hukuk mahkemesi kararının ceza mahkemesini bağlayacağı, hukuk mahkemesindeki yargılama üzerinde bir daha yargılama yapılamayacağını savunmaktadır. Lakin doktrinde hukuk davasında verilmiş bir kararın, tarafları, konusu ve sebepleri aynı olan ceza davasında ceza mahkemesini ilgilendirdiği kısmıyla bağlayacağı, fakat olayın maddi vakıalarına ilişkin tespitlerin, daha doğrusu davayı ilgilendiren ve hükme konu olan bir durumun aksi ispatlandığında ceza mahkemesinin yeniden yargılama yapabileceği savunulmaktadır (Kuru, 2001; Kuru ve ark., 2009; Tosun, 1981).

Bir yazar (Kantar, 1957) da ceza mahkemesi, hukuk mahkemesi kararının maddi hakikate dayandığını kabul ederse bunu vereceği karara esas alabileceğini, bu hususa dair ayrıca delil gösterilmesine gerek olmadığını, ceza mahkemesinin hukuk mahkemesi kararını delil olarak kabul edebileceğini savunmaktadır. Bir yazar (Taner, 1955), hukuk mahkemesinin kesin hükmünün ceza davasına hiçbir etkisi yoktur, fakat ceza mahkemesince bekletici sorun yapılmış ise bu konudaki kesinleşmiş hukuk mahkemesi kararı ceza davasını etkiler demektedir. Bir başka mahkemenin kararı bekletici sorun yapılmışsa, o mahkemenin kararı beklenir ve bu karara göre dava sonuçlandırılır (Arslan ve ark., 2019; Pekcanitez ve ark., 2019). Bu görüşün taraftarları hukuk mahkemesi kararının ceza mahkemesine hiçbir etkisinin olmadığını, fakat hukuk mahkemesinin görmüş olduğu ve ceza mahkemesinin hukuk mahkemesinin önündeki davanın sonucunu kendi davası için bekletici sorun yapmış olması durumunda, hukuk mahkemesinin kesinleşmiş kararının, ceza davasını etkileyeceğini savunmaktadır (Taner, 1955). Diğer bir yazar ise, medeni yargılamaya tabi olan, fakat özel kanun hükümleri ile ceza mahkemelerinde de görüleceği kabul edilmiş olan davalarda, hukuk mahkemesi kararının ceza mahkemesinde de kesin hüküm teşkil edeceğini savunmaktadır (Kuru, 1984). Anayasaya aykırılık iddiaları hakkında Anayasa Mahkemesi kararı (AY m.152), yargı yolu uyumsuzluğu hakkında Uyuşmazlık Mahkemesi kararı (UMK m.18-19), itirazın kesin kaldırılmasında, murisin borcundan dolayı takip edilen mirasçının terekenin borca batık olduğu yönünde açtığı davadaki hukuk mahkemesi kararı (İİK m.68.4), bekletici sorun yapılmak zorundadır (Arslan ve ark., 2019; Pekcanitez ve ark., 2019).

Görüşümüz

Hukuk mahkemesinin kararının ceza mahkemesini bağlayacağını açık ve net olarak düzenleyen hükümlerinin dışında, hukuk mahkemesinin kararının ceza mahkemesinde sadece hukuki mantık taşıyacağı, ceza hakiminin her türlü iddiayı ele alabileceği ve istediği ölçüde araştırma yapabileceği kanaatindeyiz. Kanaatimizce, hukuk mahkemesinin kararının doğruluğunun ceza mahkemesinde aksi ispatlanabilir adi karine olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Hukuk mahkemesi kararının takdire şayan olarak görülmesi halinde, onun ceza mahkemesi tarafından delil olarak değerlendirilmesinde, ceza davasının niteliğine göre faydalanmasında ve hükmüne esas tutulmasında engel bulunmamaktadır. Kararın gerçeği yansıtmadığı düşünüldüğünde ise ceza hakimi tarafından yeniden araştırma yapılabilir.

Hukuk mahkemesinin taraf iradeleriyle ortaya konan ve HMK'nın ön gördüğü sınırlı delil sistemi çerçevesinde vermiş olduğu kararların ceza mahkemesini bağlamaması gerektiği kanaatindeyiz. Ancak medeni yargılamada biçimsel delil ilkesinin uygulanmadığı istisnai durumlar bulunmaktadır. Hukuk mahkemesinin özellikle kamu düzenini ilgilendiren konularda taraf iradeleriyle bağlı olmadığı durumlar da vardır. Örneğin yaş tespiti, boşanma veya babalık davalarında, yada haksız fiilden dolayı açılan tazminat davasında maddi gerçek arandığından mahkeme taraf iradeleri ile bağlı olmaksızın resen araştırma yaparak delil serbestisi ilkesine göre hareket edecektir. Bundan dolayı, hukuk mahkemesinin maddi gerçeğe dayanan kararının takdire şayan olarak görülebileceği ve ceza hakimi tarafından delil olarak serbestçe değerlendirileceği, böylece tekrar delil toplamakla mükellef olmayacağı kanaatindeyiz.

Hukuk mahkemesinin şekli gerçeklikle sınırlı olarak inceleme yapması, vermiş olduğu kararların maddi gerçeği ifade etmediği anlamına da gelmemektedir (Arslan, 1977). Zira, hukuk mahkemesinin de kanuni deliller çerçevesinde ileri sürülen delillerle maddi gerçeği araştır-dığını unutmamak gerekmektedir (Alangoya, 1979; Arslan, 1977). Bu nedenle, kamu düzenini ilgilendiren konularda, resen araştırma ilkesince maddi gerçeklik üzerinde kurulan hukuk mahkemesi kararlarının ceza mahkemesi tarafından takdire şayan olarak kabul edilmesi ve delil olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

Hukuk Mahkemesi Kararlarının Ceza Mahkemesinde Kesin Hüküm Teşkil Etmesi

Genel Olarak

Kesin hüküm aynı yargılamanın aynı kişiler arasında tekrar edilmesini engelleyen kamu düzenine ait bir kavramdır (İyilikli, 2020). Hukuk ve ceza davalarının tarafları ve konusu (amacı) farklı olduğundan, hukuk mahkemesi kararının ceza mahkemesinde maddi anlamda kesin hüküm teşkil etmez (Kuru ve ark., 2012; Polat, 2021).

HMK'nın 303'üncü maddesinde de belirtildiği üzere bir davaya ait şekli anlamda kesinleşmiş olan hükmün, diğer bir davada maddi anlamda kesin hüküm oluşturabilmesi için, her iki davanın taraflarının, dava sebeplerinin ve ilk davanın hüküm fıkrası ile ikinci davaya ait talep sonucunun aynı olması gerekmektedir.

Bir dava kesin hükümle sonuçlandıktan sonra tekrar açılırsa, ikinci açılan davada kesin hüküm itirazı ileri sürülür. Kesin hüküm itirazı, olumsuz dava şartı olarak kabul edilmiştir (HMK m.114.1-i). Davanın esasına girebilmek için bir davada bulunmaması gereken şart kesin hükmün bulunmamasıdır. Hakim, kesin hüküm olup olmadığını kendiliğinden inceleyebileceği gibi, taraflar da bunu her zaman ileri sürerler (İyilikli, 2020; Pekcanitez ve ark., 2019).

Ancak bu genel kuralın Türk hukuk mevzuatında özel nedenlerden kaynaklanan birkaç istisnası bulunmaktadır. Ceza mahkemesi kararlarını kesin hüküm yönünden etkileyebilecek olan hukuk mahkemesi kararları çok dar ve istisnai konulara ilişkindir. Bu istisnalar özel kanunları gereği hukuk mahkemesi tarafından ele alınması gerekirken, ceza mahkemelerinde de ele alınmaları kabul edilmiş durumlarıdır. Ceza mahkemesinin de hükmüne bağlayabileceği bu durumları hukuk mahkemesi kesin hükmüne bağlamış ise artık bu kesin hüküm ceza mahkemesini bağlayacağı bazı yazarlarca ileri sürülmektedir (Akcan, 1988; Aktan, 1989; Kuru, 2001; Kuru ve ark., 2012).

Bu durumlara örnek olarak, sahtelik (HMK. m. 214) iddiası ve yaş tespiti (NHK. m. 36) verilebilir. Hukuk mahkemesi, bir senetin sahteliği iddia edildiği durumlarda, söz konusu sahtelik iddiasını reddederse, bu karar ceza mahkemesini bağlayacağı doktrinde hakim görüşü teşkil etmektedir (Akcan, 1988; Erçin, 1995; Kılıçoğlu, 2009; Kuru, 2001; Kuru ve ark., 2009; Özbek, 2006). Yine sanık veya mağdur hakkında daha önce hukuk mahkemesince yaş tespiti kararı verilirse, bu kararda kesin hüküm yönünden ceza mahkemesini bağlamaktadır.

Diğer taraftan hukuk mahkemesinde devam eden bir davayı ceza mahkemesinin bekletici mesele olarak kabul etmesi halinde hukuk mahkemesinde verilecek hükümden mevcut ceza davasının niteliğine göre faydalanmasında bir engel bulunmamaktadır.

Sahtelik Davası Hakkındaki Hukuk Mahkemesi Kararının Ceza Mahkemesinde Kesin Hüküm Teşkil Etmesi (HMK m.214.1)

Genel Olarak

Hukuk mahkemesince verilmiş olan bir hükmün ceza mahkemesini kesin hüküm yönünden etkileyeceğine ilişkin en açık hüküm HMK'nın 214'üncü maddesinin 1. fıkrasıdır. Madde fıkrası, resmi veya resmi olmayan her türlü senetin sahteliğinin hukuk mahkemesinde gerek dava olarak, gerekse açılmış bulunan bir davada itiraz olarak sürülebileceğini, hukuk mahkemesi tarafından senetin sahte olmadığına ilişkin verdiği karar kesinleştikten sonra, aynı senet hakkında ceza mahkemesinde senetin sahteliğinin ileri sürülemeyeceğini belirtmiştir.

Yargıtay'ın bu konuda kararları bulunmaktadır: "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 315. maddesine göre hukuk ve ticaret mahkemelerince senedin sahteliğine karar verildiğinde ciheti cezaiyede sanıkların bu sahtekarlık suçu ile bir alaka ve münasebetlerinin tespiti bakımından davanın görülebileceğine göre, sanığın (Ali'nin) mahkumiyetine karar verilmesi bozmayı gerektirmiştir".²

“... Dosya içeriğine göre işbu ceza davasından önce müşteki Osman tarafından Asliye Hukuk mahkemesinin ... esasında kayıtlı dosyasında bahsi geçen senedin sahte olduğu iddiasıyla iptal davası açıldığı ve derderst olduğu anlaşılma Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 314. maddesinde, hukuk mahkemesinde senedin sahte olmadığına karar verilmiş olması halinde ceza mahkemelerinde sahtecilik iddiasının dinlenemeyeceği...”³

HMK'nın 214'üncü maddesinin 1. fıkrası hukuk mahkemesinin kararının şekli anlamda kesinleşmesinden bahisle düzenleme yapmış, fakat karar henüz kesinleşmeden ceza mahkemesinde sahtecilik davasının açılması durumuna ilişkin her hangi bir düzenleme mevcut değildir. HMK'nın 214'üncü maddesinin 1. fıkrasında hukuk mahkemesi kararının şekli anlamda kesinleşmesinin yanısıra, hukuk mahkemesinde sahtecilik davasının açılmış olması durumunda da ceza mahkemesinde sahtecilik iddiasının dersdest bir davadan dolayı dinlenilemeyeceği öngörülebilir.

Kanaatimizce, hukuk mahkemesinin sahtecilik davasının henüz sonuçlanmadan ceza mahkemesinde sahtecilik davasının açılması durumuna hukuk mahkemesinin bekletici sorun kararı vererek, ceza mahkemesinin kararını beklemesi gerekmektedir. Zira olayın maddi vakıalarının tespit edilebileceği ceza davasına ilişkin kararın hukuk mahkemesince bekletici sorun yapılması gerekir. Her iki mahkemede de dersdest davanın bulunması durumunda sanığın mahkumiyetinin hukuk davasına etkisinin olacağı nedeniyle ceza davasının beklenmesi gerekir.

Hukuk Mahkemesinin Sahteciliğin Sabit Olmadığına İlişkin Kararının Ceza Mahkemesi Nezdindeki Hükmü

Hukuk mahkemesinde açılmış olan sahtelik davasında mahkemenin kabul ettiği senedin sahte olmadığına ilişkin kararı söz konusu karar ceza mahkemesi için kesin hüküm teşkil edecektir (Akcan, 1988; Aktan, 1989; Deliduman, 2012; Kuru, 2001; Kuru ve ark., 2012; Karşlı, 2012; Kılıçoğlu, 1973; Postacıoğlu, 1975; Taner, 1955; Üstündağ, 2000).

Kesin hüküm itirazının, yargılamada ileri sürülmesi bile hüküm kesinleşinceye kadar yargılamanın herhangi bir safhasında mahkeme tarafından görevinden dolayı dikkate alınması gerekir (İyilikli, 2020). Bir hakkın veya hukuki ilişkinin mevcut olduğunun yahut bir belgenin sahte olmadığına tespiti için açılan davaya, müspet tespit davası denir. Davanın kabulü halinde hak veya hukuki ilişkinin mevcut olduğunun yahut belgenin sahte olmadığı kesin olarak tespit edilmiş olur (HMK m.303).

Yargıtay vermiş olduğu bir kararında hukuk mahkemesinin senedin sahte olmadığına ilişkin kesinleşmiş kararının olması halinde ceza mahkemesinin sanık hakkında beraat kararı vermesi gerektiğine hükmetmiştir⁴.

Kanaatimizce de burada sanığın beraatine hükmedilmesi, önceki karara aykırı sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Zira beraat kararı bir arınmayı ifade ettiğinden dolayı, mahkemenin bu sonuca ulaşabilmesi için bir yargılama faaliyeti yürüterek bir kısım maddi vakıalara ulaşması gerekir. Ancak HMK'da yer alan düzenlemede ceza davasının dinlenemeyeceğinden bahsedilmektedir. Bunun anlamı ceza davasına konu senet hakkında hukuk mahkemesinin sahte olmadığına ilişkin kesinleşmiş bir kararının bulunması ve ceza mahkemesinin de bunu tespit etmesi halinde açılan dava hakkında hiçbir değerlendirme yapılmadan sadece bu sebeple red kararı verilmesi gerekir.

Hukuk mahkemesinin senedin sahte olmadığına karar vermesinden ötürü, ceza yargılamasında davanın reddine karar verilmesinden sonra, hukuk mahkemesindeki dava bakımından yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin ortaya çıkması ve yargılamanın yenilenmesi davası neticesinde hukuk mahkemesince senedin sahte olduğuna karar verilmesi halinde, ceza yargılaması bakımından yargılamanın yenilenmesi gündeme gelecektir. Buna göre, mesela hukuk mahkemesinin hükmüne esas aldığı bilirkişi raporunun sahte olduğunun anlaşılması nedeniyle yapılan yeniden yargılama neticesinde hukuk mahkemesince resmi belgenin sahte olduğuna karar verilmesi ve bu kararın kesinleşmesi halinde ceza yargılamasına engel olan hukuk mahkemesi kararı ortadan kalkmış olacaktır. Hukuk mahkemesi kararı nedeniyle reddine karar verilen ceza mahkemesi davası bakımından yargılamanın yenilenmesi gündeme gelecektir. Her ne kadar sanık aleyhine yargılamanın yenilenmesi hükümlerini düzenleyen CMK'nın 314'üncü maddesindeki düzenlemede bu yönde bir hüküm bulunmasa da kanaatimizce örnek olay bakımından CMK'nın 314'üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi gereğince yargılamanın yenilenmesi gerekir. Yargılamanın yenilenmesi davasında hâkim bütün delilleri yeniden değerlendirerek bir karara ulaşacaktır.

Hukuk Mahkemesinin Sahteciliğin Sabit Olduğuna İlişkin Kararının Ceza Mahkemesi Nezdindeki Hükmü

Davalı tarafından varlığı iddia edilen bir hak veya hukuki ilişkinin mevcut olmadığına yahut bir belgenin sahte olduğunun belirlenmesi için açılan davaya, menfi tespit davası denir. Menfi tespit davasının kabulü halinde verilen hüküm ile hukuki ilişkinin mevcut olmadığı veya bir belgenin sahte olduğu, davayı esastan reddeden hükümde de hukuki ilişkinin var olduğu kesin olarak (HMK m.303) tespit edilmiş olur (Arslan ve ark., 2019).

Hukuk mahkemesinin burada vermiş olduğu “sahtelik kararı”, “senedin sahte olmadığı kararı”nın aksine ceza mahkemesini doğrudan bağlayan bir yönü bulunmamaktadır. Mahkeme burada senedin sanık tarafından düzenlendiğini tespit etmesi halinde mahkûmiyetine karar verebilir (Kılıçoğlu, 2012; Kuru, 2001; Kuru ve ark., 2012).

Öte yandan ceza mahkemesi, senedin sahte olduğunu tespit etmekle birlikte sahtelik eyleminin sanık tarafından gerçekleştirilmediğini kesin olarak tespit ederek beraat kararı verebileceği gibi eylemin kimin tarafından gerçekleştirildiğinin açık olarak tespit edilememesi nedeniyle de beraat kararı verilebilir. Her iki durumda da verilecek beraat kararının sonuçları farklı olacaktır. Aynı şekilde davaya konu senedin sahte olmadığına ilişkin kesin tespitten dolayı verilecek beraat kararının etkisi farklı olacaktır (Aras, 2013).

Kanaatimizce, hukuk mahkemesinin senedin sahte olmadığına ilişkin kararına binaen yeni sahtecilik iddiasını dinlemeyen ceza hakiminin, senedin sahte olduğuna ilişkin hukuk mahkemesinin tespitine rağmen yeniden araştırma yaparak isnat edilen fiilin işlenmediğinden

3 6.CD 27.6.1985, 7891/7940 (İsmail Malkoç, Belgelerde Sahtecilik Suçları ve Mala Karşı Suçlar, Ankara, 1986, s.17).

4 6. CD., 30.04.1970, 1979/2173 (RKD 1971, III|2, s.21-22).

bahisle beraat kararı verebilmesi yolundaki doktrin görüşlerine katılmamız zordur. Senedin sahte olup-olmadığı olayın maddi vakıalarına ilişkin olduğundan ceza hakimi tarafından yargılamanın her safhasında resen araştırılmalıdır.

Yaş Düzeltmeye İlişkin Hukuk Mahkemesi Kararının Ceza Mahkemesinde Kesin Hüküm Teşkil Etmesi

Genel Olarak

Yaş düzeltme talepleri, kamu davasının hazırlanması sırasında iddianame düzenlenmeden önce mağdurlarla sanıkların yaş kayıtlarının düzeltilmesi Asliye Hukuk Mahkemesinden Cumhuriyet Savcısı tarafından talep edilebileceği gibi, cezai nitelik taşımayan durumlarda ilgilinin kendi isteği ile ya da resmi kurumların talebiyle ayrı bir dava ile de istenebilir.

Yaş tashihi davası hukuk mahkemesinde iki yolla açılabilir. Birincisi, davayı yaşını tashih etmek isteyen kişi, ikincisi ise ilgili idarenin göstereceği lüzum üzerine ve ya resen savcının soruşturma aşamasında duyacağı ihtiyaç üzerine açılır. HMK'nın 383'üncü maddesinde çekişmesiz yargı işlerinde, aksine bir hüküm bulunmadıkça görevli mahkemenin sulh hukuk mahkemesi olduğu ifade edilmiştir. Buna karşılık, Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun 36'ncı maddesinin 1. fıkrasının (a) bendinde ise, nüfus kayıtlarına ilişkin tashih davalarının yerleşim yeri adresinin bulunduğu yerdeki görevli asliye hukuk mahkemesinde açılacağı düzenlenmiştir.

5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun 36'ncı maddesinin 1. fıkrasının a bendi, nüfus kayıtlarına ilişkin düzeltme davalarının, düzeltmeyi isteyen şahıslar ile ilgili resmi dairenin göstereceği lüzum üzerine Cumhuriyet savcılığı tarafından yerleşim yeri adresinin bulunduğu yerdeki görevli asliye hukuk mahkemesinde açılacağını, kayıt düzeltme davalarının Cumhuriyet savcısı ve nüfus müdürü veya görevlendireceği nüfus memuru huzuru ile görülüp, karara bağlanacağını düzenlemiştir.

TMK'nın 39'uncü maddesinde "Mahkeme kararı olmadıkça, kişisel durum sicilinin hiçbir kaydında düzeltme yapılamaz." hükmü kişisel durum sicillerinin disiplin esaslarını belirlemiştir. Nüfus Hizmetleri Kanunu'nda da tescilin usul ve esasları belirlenmiştir. Kanunun 35'inci maddesinde şekli anlamda kesinleşmiş mahkeme kararı olmadıkça nüfus kütüklerinin hiçbir kaydının düzeltilemeyeceği, kayıtların anlamını ve taşıdığı bilgileri değiştirecek şerhlerin konulamayacağı hükmü getirilmiştir. Ancak kütüklere tescil esnasında yapılan maddi hataların nüfus müdürlüğü tarafından belgelere dayanarak düzeltileceği kabul edilmektedir.

Açılmış olan yaş tashihi davası, mahiyeti itibariyle kamu düzeni ile ilgili olduğundan, hakim tasarruf ilkesi ve taraflarca getirilme ilkeleri uygulanmaz. Objektif hakikatin tespit edilmesi amacıyla resen araştırma ilkesi gereğince gerekli deliller kendiliğinden toplanacaktır⁵. Dava tarafları arasında çekişme konusu olmayan ve herkesin kabullendiği hususların bile inceleme konusu yapılabilir⁶. Bunun dışında, taraflarca ileri sürülmeyen olaylar da araştırılır ve mahkeme hükmü bu olaylara da dayandırılabilir. Cumhuriyet savcısının açtığı ve katıldığı hukuk davalarında resen araştırma ilkesi uygulandığından bu davalarda davayı değiştirme ve savunmayı genişletme yasağı uygulanmaz (Kuru ve ark., 2012).

Hukuk mahkemesinin yaş tespitine ilişkin vermiş olduğu kesin hükmün ceza mahkemesini bağlayıp bağlamayacağı konusunda uygulamada ve öğretide görüş ayrılıkları mevcuttur.

Hukuk Mahkemesinin Yaş Tespitine İlişkin Kararının Ceza Mahkemesini Bağlamayacağı Görüşü

Bu görüşe göre, (Kunter, 1986) ceza mahkemesi hiçbir delille bağlı olmadığı gibi, hukuk mahkemesinin kararı ile de bağlı olmayarak kararını verecektir denilerek, yaş düzeltilmesi ile bağlı olunmama hususunda Ceza Genel Kurulunun "Mağdurenin gerçek yaşına göre suç vasfının tayini gerekir" (CGK 30.3.1981, 5\2-106, Çağlayan, 1981) şeklindeki gerekçesi dayanak yapılmaktadır.

Bu görüş eleştirilebilir. Çünkü, aynı kimsenin hukuk mahkemesince düzeltilen yaşının, ceza mahkemesince tekrar ele alınması durumunda zaman ve masraf kaybı olması yanında, her şeyden önce kesin hükmün amacına ve yaş düzeltmenin bir kez yapılabileceği şeklindeki kurala (Nüfus Kanunu m.46) aykırılık vardır.

Bu görüş ceza mahkemesinin maddi gerçeği aradığını ve bu konuda geniş araştırma ve inceleme olanağının mevcut olduğunu, hukuk mahkemesinin yapmış olduğu şekli incelemenin ceza mahkemesini bağlamayacağını savunmaktadır. Görüş büyük oranda ceza mahkemesi ile hukuk mahkemesi arasındaki farklardan başlıca olanı delil sistemi ve araştırma yetkisine vurğu yapmaktadır. Görüşün gerekçelerinden birisi de Yargıtay'ın vermiş olduğu gerçek yaşa göre suç niteliğinin değişebileceğine ilişkin karardır (Kunter ve ark., 2006); "...yerel mahkemece daha önce Hukuk Mahkemesince yaşı düzeltilerek kararı kesinleşen sanığın vücut yapısının gerçeği yansıtmadığı gözlenerek, Hastanece düzenlenen raporu ekleriyle gönderdiği ATK. İ.K. nun raporunda sanığın yaşı hakkındaki mütalaasına göre sanık hakkında TCY. nın 55/3. Maddesinin uygulanması doğrudur. O halde ceza mahkemesi Nüfus Yasasında öngörülen yöntemi izleyerek yaşı düzeltilecek kişinin vücut yapısını gözlemleyip, hakkında bilimsel verilere dayalı olarak bilirkişi raporu aldıktan ve geçerli diğer delilleri topladıktan sonra gerçek yaşını saptayarak bir sonuca varacaktır. Ancak, olayımızda olduğu gibi bir kişinin yaşının düzeltilmesi konusunda hukuk mahkemesinden verilerek kesinleşmiş bir hüküm bulunduğu takdirde Nüfus Yasasının 46/3. maddesi hükmü karşısında ne yapılacaktır? Çünkü yaş düzeltilmesi yolundaki kesinleşmiş hukuk mahkemesi kararına karşı yasa yararına bozma yoluna başvurulsa dahi bu hükmün hukuki sonuçları ortadan kalkmayacaktır. İşte bu durumda yukarıda da açıklandığı üzere gerek yerleşmiş yargısal kararlarda, gerekse öğretide, hukuk mahkemelerinden verilmiş kesinleşen mahkeme kararlarının ceza yargıcını bağlamayacağı esası kabul edilmiştir..." YCGK. 18.04.2000 tarih, E. 2000/5-74, K. 2000/79 sayılı Karar (KİBBB).

5 "... Nüfus kaydı düzeltme davaları kamu düzeniyle yakından ilgili olup, mahkemeler hiç bir kuşku ve duraksamaya neden olmaksızın doğru sicil oluşturmak zorundadır. Somut olayda salt taraf beyanları, tanık anlatımıyla yetinilmeyerek, iddia ile ilgili olarak DNA testi yaptırılıp alınacak rapor da gözetilerek karar verilmesi gerektiğinin düşünülmemesi, doğru görülmemiştir...18. HD., 2012/6280 E., 2012/7703 K., 21. 6. 2012 T. (Kazancı İçtihat-Bilişim Bilgi Bankası)".

6 "... Bu tür 1 günlük sigortalı hizmetin belirlenmesi ilişkin davalar kamu düzeni ile ilgili olduğundan özel bir duyarlılıkla ve özenle yürütülmeleri zorunlu olup, mahkemece, tarafların gösterdiği/sunduğu deliller ile yetinilmemeli, 01.10.2011 günü yürürlüğe giren 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun ilgili hükümleri esas alınarak kendiliğinden araştırma ilkesi benimsenmeli, sigortalılığın kabulü ve hüküm altına alınabilmesi için mutlak koşul niteliğindeki hizmet akdinin ve eylemli çalışmanın varlığı ortaya konulmalıdır ... 10.HD., 2011/21057 E., 2011/21027 K., 29.12.2011 T.(Kazancı İçtihat-Bilişim Bilgi Bankası)".

Hukuk Mahkemesinin Yaş Tespitine İlişkin Kararının Ceza Mahkemesini Bağlayacağı Görüşü

Doktrinde hukuk mahkemesinin yaş tashihi davasına ilişkin kesinleşmiş kararlarının ceza mahkemesini bağlayıcı olması gerektiğine dair hakim görüş bulunmaktadır. Bu bağlayıcılığın inkar edilmesi durumunda kesin hüküm kavramının anlamının olmayacağı, aynı konuda yeniden bir araştırma ve yargılama sürecine gireceği, bunun da usul ekonomisine ve içtihat birliği prensibine aykırı olacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, hukuk mahkemesinde yaş tashihi ile ilişkin yapılan yargılamada tarafların beyanlarından ziyade objektif hakikatin bulunması amaçlandığı da belirtilmektedir (Aktan, 1989; Baykal, 1973; Kuru, 2001; Kuru ve ark., 2012).

Ceza davası (son tahkikat) açılmadan önce hukuk mahkemesince verilmiş ve kesinleşmiş olan yaş düzeltme kararının, ceza mahkemesi için kesin hüküm teşkil edeceği belirtilmektedir (Baykal, 1973; Doğanay, 1975; Kuru ve ark., 1986). Bu görüş, hukuk mahkemesinin ceza mahkemesinin kovuşturma aşaması başlamadan önce yaş tespitine ilişkin vermiş ve kesinleşmiş olan bir kararının, ceza mahkemesini bağlayacağı konusunu kesin hüküm kavramına dayanarak açıklamıştır (Aras, 2013). Bu durumda, aynı kişinin herhangi bir sebeple görülen ceza davası sırasında, yaşının tekrar düzeltilmesi talebi dikkate alınmayacaktır. Bu görüş, konuya kesin hüküm yönünden yaklaştığı için, bu konuda öne sürülen görüşler içinde daha kolay savunulabilecek olan görüştür (Akcan, 1988). Hukuk mahkemesinin vermiş olduğu kesin hüküm ceza mahkemesinde görülecek olan yaş tespiti yargılamasıyla konu, sebep ve taraf birliği oluşturduğu, bu nedenle ceza mahkemesinin hukuk mahkemesi kararıyla bağlı olduğu savunulmaktadır (Kuru, 2001; Kuru ve ark., 2009; Pekcanitez ve ark., 2010; Saldırım, 2005).

Soruşturma Aşamasında Cumhuriyet Savcısının Hukuk Mahkemesinden Talepte Bulunması

Soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısı, fiilin niteliğinin belirlenmesi amacıyla sanık veya mağdurun yaşının tespit edilmesini hukuk mahkemesinden talep edebilir. Cumhuriyet savcısı, hukuk mahkemesinin kesinleşmiş kararı çerçevesinde hareket edecektir. Hukuk mahkemesinin şekli anlamda kesinleşmiş kararı ceza soruşturması ve kovuşturması için bağlayıcı olacaktır (Akcan, 1988; Aras, 2016; Baykal, 1973).

Ancak hukuk mahkemesince verilen ve kesinleşen yaş tashihi kararına dayanak yapılan yetersiz rapor ile ceza mahkemesinin adli tıp kurumundan aldığı rapor arasında sanığın ceza ehliyetini veya cezai sorumluluğunu etkileyecek biçimde farkın bulunması durumunda ilgilinin nüfus kütüğünde tashihi yapılmamakla birlikte, Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 30. 03. 1981 tarih ve 1981/5-2 Esas ve 1981/106 Karar sayılı ilamında belirttiği üzere burada gerçek yaşa itibar edilmelidir (Bakıcı, 1993).

Kovuşturma Aşamasında Hukuk Mahkemesinin Görevsiz Olması

Ceza kovuşturması aşamasında sanık veya mağdurun yaşının tespit edilmesi halinde ceza mahkemesinin nispi yargılama yoluna gitmesi, kısacası görevli mahkemenin tespit edilmesi noktasında CMK'nın 218'inci maddesi önem arz etmektedir. Maddenin ikinci fıkrasının hükmü gereği, kovuşturma aşamasında mağdur veya sanığın yaşının ceza kanunu hükümleri bakımından tashihiyle bağlantılı bir sorunla karşılaşılmaması halinde; mahkemenin, ilgili kanunda belirlenen usule göre bu sorunu nispi yargılama yaparak kendi hükmünü vereceği belirtilmiştir. Bu aşamada taraflar hukuk mahkemesinde yaş tashihi davasını açmaya yönlendirilemezler.

Sanık veya mağdurun taraf olduğu ve hukuk mahkemesinde görülmekte olan yaş tashihi davasının olduğunun öğrenilmesi ve kendisinin de bu konuda karar verecek olması halinde, ceza mahkemesinin bu durumu hukuk mahkemesine bildirmesi gerekir. Hukuk mahkemesinin bu bildirim alması üzerine görevsizlik kararı vermesi gerekir⁷.

Burada ceza mahkemelerine tanınan nispi yargılama yetkisinin suç ögesine veya ceza sorumluluğuna etkili olması halleriyle sınırlı bulunmaktadır⁸. Dolayısıyla, sanığın yaşının tashihi edilmesinden sonra beraatine karar verilmesi halinde, yapılan yaş tashihi hukuki dayanağı ve bağlayıcılığı olmayacağından ceza mahkemesinin yaş tashihi kararından vazgeçmesi gerekir.⁹

Görüşümüz

Kanaatimizce, kanunun açık ve net hükmüne binaen, hukuk mahkemesince senedin sahte olmadığına ilişkin kararı dışında kalan diğer hallerde, hukuk mahkemesinin her türlü kararları ceza mahkemesince karine niteliğinde olarak doğruluğu kabul edilecektir. Ancak hukuk mahkemesi kararının ceza mahkemesi açısından adi karine¹⁰ oluşturması gerektiği savunulmaktadır. Söz konusu karinenin aksi ispatlanabilir bir karine olacağı, ceza mahkemesince hukuk mahkemesinin vermiş olduğu karar gerçeği yansıtmadığı düşünüldüğünde yeniden yaş tespiti yoluna gidilecektir.

Hukuk mahkemesi kararının aksi ispat edilirse, karine olarak kabul edilen kararla bağlı kalınmayacaktır. Buna göre, şahsi hallerde, özellikle yaş düzeltmeye ilişkin olarak hukuk mahkemesinin kararı ilk anda ceza mahkemesi için bağlayıcı olacak ama kararın aksinin ortaya konulması durumunda bağlayıcılık niteliği ortadan kalkacaktır.

7 "... Davanın açıldığı tarihte, sözü edilen eylemler ile ilgili olarak C...Y...hakkında Eskişehir 1.Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2007/303 Esas sayılı dosyasında açılmış olan kamu davası devam ederken söz konusu yaş düzeltme davasının açılarak sonuçlandırıldığı, Eskişehir 1.Ağır Ceza Mahkemesi'nin 10/6/2009 tarih ve 2007/303 Esas sayılı ihbar yazısından anlaşılmalıdır. Mahkemenin görevi kamu düzeni ile ilgilidir.Görev hususunun mahkemece re'sen araştırılması ve yargılamanın her aşamasında kendiliğinden dikkate alınması gerekmektedir. Mahkemece, dava dilekçesinde davalılar tarafından bildirilen kaçırılma ve cinsel istismar ile ilgili iddianın Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan sorulması ve hüküm tarihi itibarıyla ceza kovuşturması devam ettiğinden davanın görev yönünden reddine karar verilmesi gerekirken, bu konuda bir araştırma yapmadan davanın esasanta karara bağlanarak ceza yargılamasını etkileyecek şekilde kesin hüküm oluşmasına sebebiyet verilmesi usul ve yasaya aykırı bulunmuştur...18.HD., 2010/12144 E., 2011/690 K., 27/01/2011 K. (UYAP Mevzuat-İçtihat Programı: Aras, 2016: 102'den naklen)"

8 "... Suçların unsurlarına ve niteliğine etkisi bakımından, resmi bir kurumda doğmadığı anlaşılan mağdurenin gerçek yaşının duraksamaya yer vermeyecek biçimde saptanması bakımından kemik grafileri ile birlikte sağlık kurulu raporu da gönderilerek Adli Tıp Kurumu ilgili ihtisas Kurulundan görüş alınıp sanığın hukuki durumunun belirlenmesi gerekir. Ayrıca CMUK. nun 255/son maddesi uyarınca yaş düzeltilmesi bakımından ceza mahkemelerine tanınan yetkinin suç ögesine yada ceza sorumluluğuna etkili olması halleriyle sınırlı bulunduğu gözetilmeyerek mağdurenin yaşının düzeltilmesine karar verilmesi hatalıdır...5. CD., 2003/184 E.,2003/7337 K. 15. 12. 2003 T. (Kazancı İçtihat-Bilişim Bilgi Bankası)"

9 "... Kabul ve uygulamaya göre; nihai kararda delil yetersizliğinden beraatine karar verilen sanık Ömer hakkında; ara kararı ile verilen yaş düzeltme kararının hukuki dayanağı ve zorunluluğu kalmayacağı cihetle hükümdede de bu hususun ilam haline dönüştürülerek yaşının düzeltilmesine karar verilmesi...usul ve yasaya aykırı, müdahil vekilinin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmediğinden kabulüyle...1. CD., 2002/2345 E., 2002/4149 K., 14. 11. 2002 T. (Kazancı İçtihat-Bilişim Bilgi Bankası)"

10 Adı kanuni karineler, aksi ispat edilebilen karinedir. Bu karineler aksi ispat edilinceye kadar delil teşkil ederler. Bkz. Kuru, Bakı/Arslan, Ramazan/Yılmaz, Ejder:Medeni Usul Hukuku, Değiştirilmiş 20. Bs. Ankara 2009., s. 382; Oğuz Atalay, Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı, İzmir 2001, s. 46-47.

Durum bu olmakla beraber, yüklenen fiilin ispatı veya suçun nitelendirilmesi bir hususun tespit edilmesine bağlı ise bu hususun ceza mahkemesi tarafından re'sen araştırılması ve yargılamanın her aşamasında kendiliğinden dikkate alınması gerekmektedir. Yani, sanığın cezai sorumluluğunda bir değişiklik meydana gelmesi muhtemel hallerde ceza hakiminin hukuk mahkemesince daha önce tespit edilmiş hususları tekrar araştırması ve değerlendirmesi gerekmektedir.

Yaş düzeltmeye ilişkin olarak hukuk mahkemesi kararının, ceza mahkemesini hiç bağlamayacağını öne süren görüş gibi, bizim görüşümüz de eleştirilebilir. Görüşümüz, bağlayıcılığı kabul etmesi yönünden doğru kabul edilebilir. Ancak, bağlayıcılığın olmayacağını savunması açısından eleştirilebilir. Çünkü, bu durumda zaman ve masraf kaybı yanında, uyuşmazlık, hukuk mahkemesince halledilmesine rağmen, ceza hakimince kabul edilmemiş olacak ki, bu da yaş düzeltmenin bir kez yapılabileceği şeklindeki kurala aykırılık ortaya çıkacaktır.

Ceza Hakiminin Hukuk Mahkemesi Kararını Bekletici Sorun Yapması veya Nispi Muhakeme Yapması (CMK m.218)

Genel Olarak

Bir ceza davasının görülmesi bazen, hukuk mahkemesinin görev alanına giren ve özel hukuka ilişkin olan bir sorunun çözülmesine bağlı olabilir.

Medeni hukuk ilişkilerine ait sorunlarda ceza mahkemelerinin yetkisi eski 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun "Adi hukuk meselelerinde ceza mahkemelerinin salahiyeti" kenar başlıklı 255'inci maddesinde ele alınmıştır. Maddeye göre, bir fiilin suç olup olmaması, adi hukuka müteallik bir meselenin haline bağlı ise ceza mahkemesi bu meseleye dahi ceza işlerindeki usul ve deliller için mer'i kaidelere göre karar verir. Bununla beraber mahkeme, muhakemeyi talik ve hukuk davası açılması için alakadarlara bir mehil verebilir. Hukuk mahkemesinden bu babda bir hüküm çıkmasını da bekliyebilir.

Yürürlükteki yeni 5217 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun „Ceza mahkemelerinin ek yetkisi“ kenar başlıklı 218'inci maddesi uyarınca, yüklenen suçun ispatı, ceza mahkemelerinden başka bir mahkemenin görev alanına giren bir sorunun çözümüne bağlı ise; ceza mahkemesi bu sorunla ilgili olarak da bu Kanun hükümlerine göre karar verebilir. Ancak, bu sorunla ilgili olarak görevli mahkemede dava açılması veya açılmış davanın sonuçlanması ile ilgili olarak bekletici sorun kararı verebilir.

Buna göre, bir eylemin suç olup olmaması başka bir mahkemenin görev alanına giren bir sorunun çözümüne bağlı ise, ceza mahkemesi bu sorunu kendi çözümleyebileceği gibi, yargılamaya ara vererek hukuk davası açılması için ilgililere uygun bir süre verebilecek ve hukuk mahkemesinden bu konuda bir karar verilmesini de bekleyebilecektir.

Bekletici sorun nedeniyle yargılamanın durdurulması için gerçekleşmesi gereken ilk şart, dava konusu uyuşmazlıklar arasında bağlantı bulunmasıdır. Örneğin, hırsızlık suçundan sanık olan bir kişinin yargılandığı davada, ceza mahkemesinin malın aidiyeti ile ilgili sorunu hukuk mahkemesinin çözmesi için bekletici sorun sayması halinde, sorun çözümlenene kadar yargılamaya devam edilemeyecektir. Bu konuda bir başka örnek verilecek olursa, TCK'nın 233'üncü maddesinde düzenlenmiş olan "Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali suçu" bakımından yapılan yargılamada aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün kapsamı ve süresinin tartışmalı olduğu hallerde, bu yükümlülüğün kapsamı ve süresinin belirlenmesi, ön sorun yapılabilir ve hukuk hâkiminin kararı beklenebilir.

Ceza mahkemesi, bir hukuk davasının sonuçlanmasını "bekletici sorun" yapmışsa, bununla hukuk mahkemesinin vereceği kararı baştan kabul etmiş sayılacağından, bekletici sorun yapılan hukuk davasında verilen karar, ceza davasında "kesin delil" oluşturur. Ancak ceza hakiminin bu meseleyi CMK'nın 218'inci maddesi kapsamında nispi yargılama yaparak kendisinin de çözmesi mümkündür.

Maddedeki düzenlemeden de anlaşılacağı üzere ceza yargılamasında bekletici sorun nedeniyle yargılamanın durdurulması, ancak yargılamanın birleştirilmesinin veya nisbi muhakemenin (Toroslu, 2005; Kunter ve ark., 2009)¹¹ kabul edilmediği hallerde söz konusu olabilir. Hukuk yargılamasında olduğu gibi ceza yargılamasında da "bekletici sorun" yoluna gitmek kural olarak, fayda düşüncesine dayanmakta olup bu konuda yetki hâkimdedir¹².

Dolayısıyla, ceza mahkemesi, somut olayın koşullarını değerlendirerek bekletici sorun saymada fayda bulunup bulunmadığını konusundadır bir karara ulaşacaktır (Güngör ve Okuyucu, 2009; Toroslu & Feyzioğlu, 2008).

Ceza ve hukuk mahkemelerinde, sübuta ilişkin bir sorunun çözümünde farklı usul kurallarının uygulanması farklı hukuki sonuçları ortaya çıkarabilecektir. Bu nedenle, ceza ve hukuk mahkemelerinden verilen farklı kararların uygulamada doğuracağı sakıncalarının önlenmesi bakımından, ispat konusunda ceza mahkemesinin hukuk mahkemesinin bağlı olduğu usul kurallarını uygulamaması gerekmektedir. Görüldüğü üzere, ceza mahkemesi yüklenen suçun ispatı açısından ceza usulü kuralları içinde karara bağlamadığı bir sorunun hukuk mahkemesinde çözümüne imkan tanımışsa, artık hukuk mahkemesinden verilen kararlarla bağlı olacaktır. Başka bir mahkemenin görev alanına giren bir sorunu kendisi karara bağlamak istediği takdirde ise, yine aynı kuralları, yani hukuk usulünde benimsenen kuralları uygulaması gerekecektir.

11 Nispi muhakeme, asıl davanın muhakemesi ile bağlantılı davanın muhakemesinin birleştirme yoluna gidilmeksizin, birlikte yapılmasıdır.

12 "...Bekletici sorun saymanın kendi ihtiyarına bırakıldığı, bu gibi hallerde hakim, bu sorunun kolaylıkla çözümlenemeyeceğini, bekletici sorun olarak kabulünde yarar bulunup bulunmadığını araştırarak sonucuna göre karar vermelidir. Orman kadastro keskinleşmiş, iptal davası yönünden hak düşürücü süre geçirilmiştir. Keskinleşmiş orman kadastro sınırları içinde kalan taşınmazların tapularının hukuki geçerliliğini yitirecekleri de tabiidir. Sanığın, tapu kaydına konulan, "Orman Kadastro Komisyonunca Devlet ormanı olarak belirlenen alan içinde kalmaktadır." yolundaki şerhin terkinini istemiyle açtığı hukuk davasının niteliği itibarıyla, dava sonucunda orman tahdidine ilişkin sınırların değişmesine yasal olanak bulunmamaktadır. Hukuk mahkemesince yapılacak işlem, taşınmazın orman tahdit sınırları içinde kalıp kalmadığını ve ne kadarlık kısmının ormana dahil olduğunu belirlemek, buna göre şerhin tümüyle ya da kısmen kaldırılması veya davanın reddine karar vermekten ibarettir. Oysa bu husus ceza mahkemesince getirilen kayıtlar, dinlenen tanıklar ve başvuru keşif, bilirkişi mütalaası gibi kanıtlarla açık ve net bir şekilde çözüldüğünden, hukuk mahkemesinde açılan tapudaki şerhin terkinini davası bekletici sorun sayılmaz. Hal böyle olunca, olayda dava zamanaşımını durduran bir neden de bulunmamaktadır...CGK., 2002/3-177 E., 2002/326 K., 1. 10. 2002 T. (Kazancı İçtihat-Bilişim Bilgi Bankası)".

Bekletici Sorun Kararı Verme veya Nispi Muhakeme Yapma Konusunda Ceza Mahkemesinin Takdir Yetkisinin Sınırı

Takdir Yetkisinin Zaman İtibariyle Sınırlandırılması

Takdir yetkisinin zamana göre sınırlandırılması tabiriyle ifade edilen, ceza mahkemesinin ne zaman nispi muhakeme yoluna gitmesi, ne zaman ise bekletici sorun yapması gerektiğidir. CMK'nın 218'inci maddesinin düzenlemesi, ceza hakiminin bekletici sorun veya nispi muhakeme yollarından birisini tercih etmede tamamen serbest olduğu kanaati uyandırmaktadır (Akkaş, 2014). Fakat ön sorun oluşturan meseleye ilişkin olarak, bağlantılı bir hukuk davasında ceza yargılamasından önce karar verilmiş olması durumu madde metninde açık ve net olarak düzenlenmiş değildir. Kanaarımızca, ceza hakiminin bu serbestisi, ön sorun oluşturan meseleye ilişkin ilgili yargı merciinde henüz bir muhakeme yapılmamış olması durumunda tam olacaktır. Nitekim, maddenin 1. fıkrasında "Ancak" tabiri ile başlayan 2. cümlesi, fıkra metnindeki her iki cümlenin bağlantılı halinde olduğunu ifade eder. Bundan çıkan sonuç, kanaatimizce ceza hakiminin bu serbestisinin mevzu bahis olabilmesi için diğer yargı merciilerince henüz bir muhakeme yapılmamış olmasıdır. İlgili yargı merciinde açılmış bir davanın bulunmaması durumunda ceza mahkemesi davanın açılması için bekletici sorun kararı verebileceği gibi, nispi yargılama yoluna giderek meseleyi kendisi de çözebileceği kanaatindeyiz. İlgili yargı merciinde açılmış bir davanın bulunması durumunda ise ceza hakiminin yalnız bekletici sorun kararı verip vermeme hususunda takdir yetkisinin olması gerektiği kanaatindeyiz¹³.

Ceza mahkemesinin taraflara süre vermiş olması halinde ise ilgililerin görevli hukuk mahkemesinde dava açmak zorunda oldukları anlamına gelmemelidir. Şöyle ki, verilen süre zarfında hukuk davasının açılmamış olması durumunda, ceza mahkemesinin ön soruna ilişkin nispi muhakeme yapması mümkündür. HMK'nın bekletici soruna ilişkin 165'inci maddesinin 2. fıkrasının hükmü uyarınca, hukuk mahkemesinin bekletici sorun kararı verdiği durumlarda, görevli mahkemede dava açması için kendisine süre verilen taraf, bu süre zarfında davayı açmaz ise, bu durum ilgili tarafın kendi iddiasından vazgeçmiş sayılacağı hüküm altına alınmıştır. Fakat ceza mahkemesinin bekletici sorun yaptığı durumlarda görevli mahkemede davanın açılmamış olması, ilgililerin bu haklarından vazgeçtiği anlamına gelmemelidir. Ceza muhakemesinde objektif hakikata ulaşılmaması hedeflendiğinden, böyle bir durumda özel hukuka taalluk eden meselede ceza mahkemesinin kendisinin karar vermesinin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Özel hukuka taalluk eden bir meselenin, daha önce maddi anlamda kesinleşmiş bir karara bağlandığı durumlarda ceza hakiminin nispi muhakeme yoluna gitmesinin veya bekletici sorun kararı vermesinin mümkün olmadığı söylenebilir. Buna karşılık, hukuk mahkemesi kararının objektif hakikati yansıtmadığı ve takdire şayan görülmediği durumlarda ceza mahkemesi bekletici sorun kararı vererek görevli mahkemede tekrardan dava açılmasına süre veremez ise de özel hukuka taalluk eden meseleyle ilgili nispi muhakeme yoluna giderek sorunu kendisinin çözebilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Hukuk mahkemesinin kararının takdire şayan olarak görülmesi durumunda ise ceza mahkemesinin bu karar ile bağlı olacağı için nispi muhakeme yoluna gitmemesi isabetli olur.

Takdir Yetkisinin Konu İtibariyle Sınırlandırılması

Türk hukuk mevzuatında zorunlu olarak bekletici sorun kararının verilmesinin en tipik örneğini kanunun Anayasaya aykırılığı iddiaları teşkil eder. Anayasa'nın 152'inci maddesine göre, davaya uygulanacak kanun hükümlerinin Anayasaya aykırı görülmesi veya taraflarca aykırılık iddiasının ileri sürülmesi durumunda mahkemeler Anayasa Mahkemesi'nin ilgili kararına kadar davayı geri bırakır. Bu hüküm gereğince, ceza mahkemesi de bu sorunu kendisi çözemeyecek ve zorunlu bekletici sorun kararı verecektir. Ceza mahkemelerinin bekletici sorun kararı vermek zorunda olduğu bir diğer durum yabancı ülkede işlenen suçun fail veya mağdurunun Türk vatandaşı olup olmamasıdır ki, bu da Türk mahkemelerinin yetkili olup olmamasında etkili olabilir. Sanık yada mağdurun Türk vatandaşı olup olmadığı hususu tartışmalı olursa ceza mahkemesi zorunlu bekletici sorun kararı verir.

Bekletici sorun kararı vermenin zorunlu olmadığı durumlarda bekletici sorun kararı verme veya nispi muhakeme yapma yetkisi ceza hakimindedir (Akkaş, 2014). Yargıtay ise CMUK döneminde kabul ettiği bir kararında, yaş tashihi ve isnat olunan fiilin suç olarak nitelendirilmesi gibi konular dışında ceza mahkemesince karar verilemeyeceğini; bu gibi durumlarda ceza mahkemesinin ya bekletici sorun kararı vermesi ya da eldeki kayıtlarla yetinerek hüküm kurması gerektiğine hükmetmiştir¹⁴.

Yargıtay'ın bu kararı CMUK'un 255'inci maddesinin 1. fıkrası açısından da isabetli görülmüştür. Nitekim, isnat edilen fiilin suç olarak nitelendirilmesinin özel hukuka taalluk eden bir meselenin haline bağlı olması durumunda ceza mahkemesinin kendisinin bu sorunu çözebileceği kanunda belirtilmişti. Yargıtay'ın belirttiği gibi, isnat edilen fiilin suç teşkil edip etmemesi değil, suç olmakla beraber, özel hukuka taalluk eden meselenin çözümü, suçun nitelendirilmesinde değişiklik yapacak ise ceza mahkemesinin sorunu kendisinin çözmesine olanak yoktu.

Yargıtay'ın söz konusu uygulamasının CMK döneminde geçerliliğinin kalmadığı kanaatindeyiz. CMK'nın ilgili hükmü bu bakımdan daha kapsamlıdır diyebiliriz. Nitekim, CMK'nın 218'inci maddesinin 1. fıkrasının hükmü uyarınca, yüklenen suçun ispatının ceza mahkemelelerinden başka bir mahkemenin görev alanına giren bir meselenin çözümüne bağlı ise ceza mahkemesi bu sorunu kendisi çözebilir. Zira "yüklenen suçun ispatı" kavramına fiilin suç olarak nitelendirilmesi ve fiilin diğer bir suçu yada nitelikli halini teşkil etmesini de içerir.

Bedelsiz Senedi Kullanma Suçu Örneğinde Hukuk Mahkemesi Kararlarının Ceza Mahkemesi Kararlarına Etkisi

Genel Olarak

TCK'nın 156'ıncı maddesinde "bedelsiz kalmış bir senedi kullanan kimseye, şikayet üzerine, altı aydan iki yıla kadar hapis ve adli para cezası verilir" şeklinde düzenlenen bedelsiz senedi kullanma suçu bağlamında hukuk ve ceza mahkemeleri bir etkileşim sürecine girmiş olur.

Kural olarak, hukuk mahkemesi kararları ceza muhakemesini bağlamaz. Zira, hukuk ve ceza davalarının tarafları, konuları ve sebepleri farklıdır (Akcan, 1988; Belgin Güneş, 2019). Ancak istisnai durumlarda bağlayıcılık gündeme gelebilir. Nitekim, ceza muhakemesinde

13 İlgili yargı merciinde derdest bir davanın olması halinde ceza mahkemesi nispi muhakeme yapmаса da, yapmış olduğu muhakemeye ara verip vermeme konusunda takdir hakkına sahiptir. Bkz. Tan, 1951.

14 Yargıtay 1. CD, 26.06.2001 tarih ve E. 2001/2184, K. 2001/2972 sayılı kararı, Akkaş, 2014, s.153'ten naklen

bedelsiz senedi kullanma olayına ilişkin maddi vakıalar, senedin bedelsiz olup olmaması ve failin bu senedi kullanıp kullanmamasına ilişkindir (Artaç, 2020). Hukuk muhakemesinde görülen alacak, menfi tespit veya iptal davalarında ise aynı olaya ilişkin maddi vakıa senedin bedelsiz kalıp kalmamasıdır. Davaya tarafları bakımından değerlendirme yapılırsa hukuk ve ceza davalarının taraflarının farklı olduğu görülür. Fakat maddi vakıa açısından incelendiğinde, sanık ve ceza davasına katılan suçtan zarargören kişi maddi vakıa (olay) bazında davanın tarafları olarak nitelendirilebilirler. Aynı kişilerin hukuk muhakemesinde görülen alacak, menfi tespit ve senet iptal davalarının tarafları oldukları da görülmektedir (Kapancı, 2016). Ancak bazı istisnai durumlarda hukuk ve ceza davaları arasında konuları bağlamında ortaklık bulunmaktadır. Bedelsiz senedi kullanma suçundan dolayı açılan ceza davasının konusu senedin bedelsizliğinin tespiti edilmesi ve failin cezalandırılması iken, aynı olaydan dolayı görülen hukuk davasının konusu senedin bedelsizliğinin tespiti edilmesidir (Taş, 2021).

Türk hukuk mevzuatında hukuk mahkemesi kararlarının ceza muhakemesine etkisini açık ve net olarak düzenleyen hükümler bulunmamaktadır. Bu durum doktrin görüşleri ve Yargıtay uygulamaları ile giderilmeğe çalışılmıştır. Örneğin, Yargıtay bir kararında senedin bedelsiz kaldığına dair hukuk mahkemesinin şekli anlamda kesinleşmiş kararının bağlayıcı olduğuna hükmetmiştir¹⁵. Diğer bir kararında ise maddi vakıalara ilişkin ceza mahkemesi kararının hukuk hakimini bağlayıcı nitelikte olduğu, böylece davacının boş ve imzalı olarak verdiği bononun anlaşmaya aykırı olarak doldurulduğunun ispatlandığına hükmetmiştir¹⁶. Doktrin görüşlerinde ise bedelsiz senedi kullanma eylemi bağlamında hukuk ve ceza mahkemelerinin etkileşim sürecinin HMK'nın 214'üncü ve CMK'nın 218'inci maddeleri ışığında ele alındığı görülmektedir. Nitekim, hukuk mahkemesinin senedin sahte olmadığına dair kararı HMK'nın 214'üncü maddesi sayesinde ceza mahkemelerini bağlayıcı olacağına dair görüş birliği vardır. Buna karşın, bedelsiz senedi kullanma suçundan dolayı açılan ceza davasında, hukuk yargısında görülmekte olan bağlantılı bir alacak, menfi tespit veya senet iptal davasını bekletici sorun yapılması durumunda hukuk mahkemesinin kararının ceza mahkemesini bağlayıcılığı konusu tartışmalara neden olmuştur.

Hukuk ve Ceza Mahkemesi Tarafından Bekletici Sorun Yapılması

Hukuk yargısında senedin bedelsiz olduğu veya senedin senet niteliğini haiz olmadığı iddiasıyla alacak, menfi tespit yada senet iptal davası açılabilir gibi, ceza yargısında da bedelsiz senedi kullanma suçundan dolayı şikayet üzerine bağlantılı bir ceza davası açılmış olabilir. Bu gibi durumlarda hangi mahkemenin bekletici sorun kararı vermesi gerektiği doktrinde tartışmalı olduğu gibi, mahkemeleri bekletici sorun kararı vermeye zorlayan kanuni bir düzenleme de bulunmamaktadır. Yargıtay bazı durumlarda senedin bedelsizliğine ilişkin görülmekte olan menfi tespit davası karşısında ceza hakiminin bekletici sorun yapması gerektiğine hükmetmiştir. Yargıtay 23. Ceza Dairesinin 2015\681 E., 2015\2907 K., 24\06\2015T sayılı kararına göre, "Suça konu senede ilişkin olarak bekletici sorun yapılan menfi tespit davasına ilişkin davanın kabulü yönündeki hükmün, kesinleşmesinin beklenip sonucuna göre sanığın hukuki durumunun belirlenmesi gerektiğinin gözetilmemesi ... bozmayı gerektirmiştir." (Taş, 2021). Fakat Yargıtay'ın aksine kararları da mevcuttur. "Sanığın, ... bedelsiz senedi kullanma suçunu işlediğinin iddia edildiği olayda; ... hukuk mahkemesindeki dava sonucunu beklemesine gerek olmadan toplanan delillere göre suçun olup oluşmadığının tayin edilebilmesinin mümkün olması karşısında gereksiz olarak verilen bekleme kararının sanık aleyhine hukuki sonuç doğurmayacağı ... bekletici sorun yapılan tarihler arasında zamanaşımının durduğu yönündeki tebliğnamedeki düşünceye iştirak edilmemiştir." (Taş, 2021).

Kanaatimizce, özel hukuka taalluk eden kambiyo senetlerinde bedelsizlik konularında uzman ve daha deneyimli olan hukuk yargısının kararının bekletici sorun yapılması daha isabetli olacaktır. Bu bağlamda, her iki mahkemenin bekletici sorun kararı verdiği durumlarda, hukuk mahkemesinin vermiş olduğu ara karardan dönmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ancak bedelsiz senedin kullanılması suçundan dolayı açılan ceza davasında, aynı olayla ilgili olan hukuk davasının geç sonuçlanacağı düşüncesiyle yargılamaya devam eden mahkeme, ceza davası sonuçlanmadan kesinleşen hukuk mahkemesi kararını kendi hükmüne esas alabilir (Erdönmez, 2016).

Ancak bu durum, ceza mahkemesinin her durumda hukuk mahkemesinin özel hukuka taalluk etmiş olsa bile, bütün tespitleriyle bağlı olacağı anlamında da genellenemez. Önemli olan ceza mahkemesinin, hukuk mahkemesi kararının değerlendirilmesi, her yönüyle incelenmesidir. Yargıtay'ın da bu yönde uygulaması mevcuttur. "Basın yoluyla hakaret suçundan açılan ceza davasında, daha önce hukuk mahkemesinde açılan tazminat davasında alınan kesinleşmiş kararın, kesin kanıt değil, değerlendirilebilir kanıt olduğu ve ceza hakimince doğrudan araştırma yapılması ... gerekirken..." (Yargıtay 4. Ceza Dairesi, E.1996\8295, K.1996\9884, T.23.12.1996.)

Ceza Mahkemesinin Nispi Muhakeme Yapması

Mahkeme, yüklenen fiilin ispatının, ceza yargısı dışında olan diğer bir mahkemenin görev alanına giren ve davanın sonuçlanması için hukuki ehemiyet taşıyan meselenin kendisinin halletmesi yoluna gittiğinde, bu işi serbest takdir prensibine göre, kendi delil sistemi ve yargılama usulü çerçevesinde yapar (Akkaş, 2016). Ancak meselenin özel hukuka taalluk etmesi, ceza mahkemesinin HMK ile bağlı olmasını gerektirmeyecektir.

Yargıtay, bedelsiz senedi kullanma suçunda HMK'nın senetle ispat kurallarına göre yargılamanın sonuçlandırılacağına hükmetmiştir. Yargıtay 1989 tarihli İBK ve Ceza Genel Kurulu'nun bazı kararları (Yargıtay CGK, E.2012\1086, K.2013\40, T.05.02.2013 ve E.2017\31, K.2020\353, T.09.07.2020) gereği HMK'nın ispat hükümleri uygulanacağı için söz konusu kararlarla CMK'nın 218'inci maddesinin 1. fıkrası ve 217'inci maddesi arasında çelişki bulunmaktadır.

Her iki muhakeme usulü arasında önemli farklar bulunmaktadır. Hukuk muhakemesinde kanuni delil sistemi geçerliken, ceza muhakemesinde takdiri delil sistemi geçerlidir. Takdiri delil sisteminde hukuka uygun yolla elde edilmiş bütün delillerle olaya ilişkin bütün hususların ispatlanabilmesi ve her şeyin delil olarak kabul edilmesidir (Gökler, 2010). Takdiri delil sisteminin bu özelliği delillerin değerlendirilmesinde de bu serbestliği beraberinde getirmektedir. Zira, CMK'nın 217'inci maddesinin 2. fıkrasına göre, yüklenen fiil, hukuka uygun yolla elde edilmiş her türlü delille ispatlanabilir (Gedik, 2019). Oysa ki, senedin bedelsiz olup olmadığını araştıran hukuk mahkemesinde bu iddia yalnız senetle ispat edilebilecektir.

15 Yargıtay 15. Ceza Dairesi, E.2019\15537, K.2020\3970, T.01.06.2020

16 Yargıtay 11.Hukuk Dairesi, E.2020\2439, K.2020\4105, T.14.10.2020

Uygulamada çelişkili kararların doğmasının karşısının alınması amacıyla, ceza mahkemesinin nispi yargılama yoluna giderken bedelsiz senedi kullanma suçundan dolayı ceza davalarında senetle ispat kuralına göre hareket edilmesi gerektiği yönünde doktrinde hakim görüş bulunmaktadır (Aras, 2016).

Kanaatimizce, hukuk ve ceza yargısının farklı delil sistemleri ile farklı muhakeme usulleri bulunduğundan farklı hukuki sonuçların elde edilmesi mümkündür. Hukuk yargısında alacak, menfi tespit veya iptal davası kanuni delil sistemine, ceza yargısında ise bedelsiz senedi kullanma suçundan dolayı açılan ceza davasında takdiri delil sistemine göre çözülmesi farklı sonuçların ortaya çıkmasından dolayı içtihat birliği prensibine, adalet ve hakkaniyete aykırı düşecektir. Çözüm olarak, ceza mahkemesinin nispi yargılama yolunu tercih ederken HMK'nın kabul etmiş olduğu delil sistemini ve yargılama usullerini uygulaması gerektiği nanaatindedir.

Hukuk yargısında senedin bedelsizliğine ilişkin bir hukuk davası görülmekteyse, ceza mahkemesinin bir ara kararı vererek söz konusu davanın sonuçlanmasını beklemesi gerekmektedir. Zira, hukuk mahkemeleri özel hukuka taalluk eden ve kambyo senetleriyle ilgili olan bu konularda uzmanlaşmış ve tecrübe kazanmıştır.

Azerbaycan Örneği

Mevzuat ve Doktrin

Azerbaycan hukukunda medeni yargılama hem resen araştırma, hem de taraflarca getirilme ilkelerinden ibaret karma bir sistem oluşturmaktadır. Mülki Prosessual Mecellesi'nin (MPM) "Sübutetme vazifesi" kenar başlıklı 77.1'inci maddesine göre, herbir taraf talep ve itirazlarının esasi gibi dayandığı hususları ispat etmelidir (Mövsümov, 2011). Maddenin hükmü uyarınca, davaya ilişkin talep ve deliller tarafların iradesiyle mahkeme önüne gelmektedir. Buna karşın, madde hükmünün devamı uyarınca, tarafların getirdiği deliller davanın sonuçlandırılması için yeterli olmadıkça hakim kendi teşebbüsü ile delillerin toplanmasına ve talep edilmesine yardımcı olur. Bu durumda, resen araştırma yapan mahkemenin kararı objektif hakikat üzerinde kurulmuş olur. Madde ispat yükünün paylaşılmasının genel kuralını, ispatetme sürecinde mahkemenin konumunu belirtir ve medeni yargılamanın çekişme prensibini tespit eder. Medeni yargılamada tarafları faal davranışa iten temel neden, onların menfaatlerine uygun kararın kabul edilmesi yönündeki istekleridir. Herbir taraf bilmelidir ki, ispatetmede hareketsizlik onun için uğursuz kararın kabul edilmesine neden olabilir. İspat yükünün taraflar arasında paylaşılması medeni yargılamanın çekişme ve tarafların eşitliği prensibinden kaynaklanır (Hüseynov ve ark., 2015).

Cinayet Prosessual Mecellesi'nin (CPM) 142.2'inci maddesinde hukuk davasına ilişkin kararın ceza davasında olayın maddi vakıaları bağlamında kesin delil teşkil edeceği öngörülmüştür. Maddenin hükmü uyarınca, hukuk mahkemesinin şekli anlamda kesinleşmiş kararı ceza mahkemesini yalnız hadisenin yahut hareketin olup-olmaması hissesinde bağlayıcı olduğu halde, sanığın kusurunun değerlendirilmesi hususunda bağlayıcı değildir. Mahkeme kararının bağlayıcılığı, Azerbaycan doktrininde şekli anlamda kesinleşmiş kararın doğruluğu karinesinin mantiki sonucu olarak görülmektedir. Doğruluk karinesi, tespit edilmiş hususların hakikate uygun olduğunun hesap edilmesidir (Mövsümov ve ark., 2016).

Azerbaycan Cinayet Prosessual Mecellesi'nin (CPM) 180.1'inci maddesinde hukuk davasına ilişkin kararın ceza davasında maddi anlamda kesin hüküm teşkil edeceği öngörülmüştür. Maddeye göre, hukuk davasına ilişkin mahkeme kararı kesinleşince, aynı taraflar arasında, aynı konuda ve aynı sebepten dolayı şahsi hak iddiası ceza davasında dinlenilmez. Hukuk davasına ilişkin söz konusu karar mahkumiyet kararı olabileceği gibi, davanın kabul edilmesi, davadan feragat edilmesi veya sulh nedeniyle davanın sona erdirilmesine ilişkin de olabilir (Mövsümov ve ark., 2016).

Cinayet Prosessual Mecellesi'nin (CPM) 184'üncü maddesinde ise hukuk davasına ilişkin kararın ceza davasında şahsi hak talebi bağlamında maddi anlamda kesin hüküm teşkil edeceği öngörülmüştür. Maddenin hükmü uyarınca, hukuk davasına ilişkin şekli anlamda kesinleşmiş kararın bulunması durumunda aynı tarafların, aynı konuda ve aynı sebepten dolayı ceza davasında şahsi hak talebine ilişkin dilekçeleri kabul edilemez.

CMUK'da düzenlenen, lakin CMK ile kaldırılan şahsi hak (tazminat) talebi sistemi Azerbaycan mevzuatında halen uygulanmaktadır. Nitekim, CMUK döneminde suçtan zarar görenler CMUK'un 344'üncü ve 365'inci maddeleri gereğince, maddi ve manevi zararının giderilmesi talebiyle ceza mahkemesinde şahsi hak davası açabileceği gibi, ceza mahkemesinde görülmekte olan ceza (kamu) davasına katılarak tazminat alabiliyorlardı. Eski TCK'nın 37'inci¹⁷ ve 38'inci¹⁸ maddeleri gereğince, suçtan zarar görenler, uğramış oldukları her türlü zararlarının hüküm altına alınmasını ceza mahkemesinden talep edebiliyorlardı. Böyle bir halde, tazminat talebi, ceza davası içinde görülmekle niteliğini değiştirmiyor, esası bakımından ait olduğu özel hukuk dalına bağlı idi. Yani, tazminat talebi, borçlar hukuku esasları gözönünde tutularak karara bağlanırdı (Akcan, 1988).

Azerbaycan Cinayet Prosessual Mecellesi'nin (CPM) 181.1'inci maddesine göre, suçtan zarar gören kişiler, yalnız kanunda suç olarak nitelendirilen eylem sonucu gördükleri zarardan dolayı ceza davasına katılarak şahsi hak talebinde bulunabilirler. Şahsi hak talebinin miktarının zararın miktarından fazla olmaması gerekir (Mövsümov ve ark., 2016).

Mahkeme İçtihatları

Azerbaycan Anayasa Mahkemesinin 8 Ocak 2020 tarihli Plenum Kararında Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosessual Mecellesi'nin 142'inci maddesinin 2. fıkrasının tefsiri yapılmıştır:

Gence Apelyasiya (İstinaf) Mahkemesi Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunarak Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosessual Mecellesi'nin (CPM) 142'inci maddesinin tefsir edilmesini talep etmiştir. Gence Apelyasiya Mahkemesinde açılmış davada bekletici sorun olarak

17 Ceza ile mahkumiyet suçtan mutazarrır ve mağdur olanların mallarının istirdadını ve dışarı oldukları zararların tazminini dava edebilmelerine hanel getirmez.

18 Emlalin istirdadından ve uğranılan zararların tazmininden başka bir şahsın veya bir ailenin şeref ve haysiyetini ihlal eden her nevi cürüm ve kabahatlerde bir güne maddi zarar vukua gelmesi bile mahkeme mağdurun talebine mebni manevi zarar mukabili olarak muayyen tazminat itasında hüküm edilebilir.

yapılan mesele hukuk muhakemesinde şekli anlamda kesinleşmiş kararlar tespit edilmiş vergi miktarının ceza soruşturması sonucu tespit edilmiş vergi miktarı arasındaki önemli farkla bağlı bulunmaktadır. Şöyle ki, bu fark, isnat edilen suçun vasıflandırılması ve sanığın cezai sorumluluğunu doğrudan etkileyen unsurdur.

CPM'in 142'inci maddesinin 2. fıkrasına göre, hukuk, idari ve ticaret davalarına ilişkin şekli anlamda kesinleşmiş mahkeme kararı ceza davasında mahkemeyi yalnız hadisenin veya hareketin olup-olmaması hissesinde mecburidir ve sanığın kusurlu olup-olmaması sonucunu önceden halletmez.

Kanaatimizce, yüklenen fiilin ispatı veya suçun nitelendirilmesi bir hususun tespit edilmesine bağlı ise bu hususun ceza mahkemesi tarafından re'sen araştırılması ve yargılamanın her aşamasında kendiliğinden dikkate alınması gerekmektedir. Yani, sanığın cezai sorumluluğunda bir değişiklik meydana gelmesi muhtemel hallerde ceza hakiminin hukuk mahkemesince daha önce tespit edilmiş hususları tekrar araştırması ve değerlendirmesi gerekmektedir.

Nitekim, Azerbaycan Ali Mahkemesinin 2 Aralık 1994 tarihli Plenum Kararı'nın¹⁹ 5. fıkrasına göre, zanlı ve sanığın avukatı olmadan vermiş olduğu ifadenin delil olarak kabul edilip-edilmemesi ve delil olarak değeri ceza mahkemesinde ayrıca görüşülmelidir. Ali Mahkemenin 30 mart 2006 tarihli Plenum Kararına göre ise Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosesual Mecellesi'nin 142'inci, Mülki Prosesual Mecellesi'nin 82'inci maddelerinde öngörülen bağlayıcılık (preyudisiya) halleri istisna olmakla mahkemeler için hiçbir delil önceden belirlenmiş değeri haiz değildir ve mahkemeler olaya ilişkin maddi vakıaları kovuşturma evresinde incelediği ve değerlendirdiği deliller esasında tespit etmeli, kararlarının kanuniliği sağlanmalıdır. İleri sürülen deliller davanın çözüme kavuşturulması için önemliyse mahkeme bu delillerle bağlı kanaatini kendi kararında belirtilmiş olmalıdır²⁰.

Mukayeseli Hukuk Bağlamında

Türk Ceza Usul hukuku da bu prensipi kabul etmiştir. Eski CMUK'un 254'üncü maddesine göre, "Mahkeme irat ve ikame edilen delilleri duruşmadan ve tahkikattan edineceği kanaate göre takdir eder." şeklindeki kural ceza hakiminin maddi gerçeği arayacağı, duruşmadan ve soruşturmadan edineceği kanaate göre hükmünü vereceğini göstermektedir. Yeni CMK'nın 217'inci maddesi gereğince de "Ceza mahkemesi ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurda tartışılmış delillerle hüküm kurabilir. Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilecektir." Bu kanunlarda ceza mahkemesinin delil serbestisi ve kendi takdiri ile kararını vereceğini, yüklenen suçun her türlü delillerle ispatlanabileceği düzenlenmiştir.

Nitekim, Yargıtay'ın bir zamanlar vermiş olduğu bazı kararları ceza mahkemesinin hukuk mahkemesince daha önce tespit edilmiş hususları tekrar değerlendirebileceği yönündedir (Kuru ve ark., 2009; Kuru, 2001). Ceza Genel Kurulu eski bir kararında hukuk mahkemesinin yaş düzeltmesine ilişkin olarak verdiği kararın, ceza mahkemesi için kesin delil nedeniyle bağlı olmayacağını, suç tarihindeki gerçek yaşın kesin olarak belirlenmesinden sonra, suç vasfının tayinini ve buna göre ceza uygulamasının yapılmasını kabul etmiştir.

Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosesual Mecellesi'nin 2.4'üncü maddesine göre, cinayet prosesual faaliyet dahilinde hakimlerin bağımsızlığına ve adalet muhakemesinde çekişme prensibine aykırı olan, delillere önceden belirli bağlayıcılık öngören hükümler tatbik edilemez. Mecelle'nin söz konusu maddesinde mahkeme icraatına dair hükümlere belirli sınırlamalar getirilerek ceza muhakemesi icraatında insan ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin mühüm bir teminatı öngörülmüştür. Maddenin talebi uyarınca, ceza muhakemesi icraatında insan ve vatandaş hak ve hürriyetlerini ortadan kaldıran veya sınırlayan, yada adalet muhakemesinin yerine getirilmesi zamanı mahkemenin bağımsızlığı ve tarafların çekişmesi prensibine uygun olmayan, bunun yanısıra tespit edilmiş hususlara önceden delil olarak değer ve bağlayıcılık taniyan hükümler ceza muhakemesi icraatında tatbik olunamaz.

Azerbaycan Cinayet Prosesual Mecellesi'nin 1.4'üncü maddesine göre, ceza muhakeme icraatına dair meselelerin düzenlenmesinde Azerbaycan Cinayet Prosesual Mecellesi'nin diğer kanunlardan üstünlüğü ifade edilmiştir. Bu nedenle, söz konusu meselelerin düzenlenmesinde çeşitli kanunlarla Azerbaycan Cinayet Prosesual Mecellesi arasında çatışma halinde Azerbaycan Cinayet Prosesual Mecellesi'ne üstünlük verilmelidir (Mövsümov ve ark., 2016).

Azerbaycan hukuk mevzuatında usule ilişkin hükümlerin yalnız usul kanunlarında bulunmasına karşın, Türk hukuk mevzuatında TMK (m.6), TBK (m.74) ve NHK (m.36) gibi maddi kanunlarda da usul hükümleri bulunmaktadır. Diğer taraftan, birbirine çelişkili olan hükümlerden hangisinin tercih edilmesi sorunu öne çıkmaktadır. Azerbaycan hukuk mevzuatında CPM'in 1.4'üncü maddesine göre, ceza muhakeme icraatına dair meselelerin düzenlenmesinde Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosesual Mecellesi'nin diğer kanunlardan üstünlüğü ifade edilmiştir. CPM ile aynı konuyu düzenleyen diğer kanunlar arasında çatışma halinde CPM'e üstünlük verilmelidir. Bu ise Türk CMK'nın 217'inci maddesi ile yukarıda zikredilen maddeler arasındaki çatışma halinde uygulanması gereken bir ilke olup, Türk doktrini ve Yargıtay uygulamaları tarafından dikkate alınması gerekmektedir. Zira CMK 217'ye göre ceza mahkemesi yalnız duruşmaya getirilmiş ve huzurda tartışılmış delillerle hüküm kurabilir.

Azerbaycan Cinayet Prosesual Mecellesi'nin 25.3'üncü maddesine göre, hakimler ceza davalarını mahkeme duruşmasında tarafların takdim ettikleri delillerin araştırılmasına dayanan dahili inamı ve hukuk düşüncesi ile çözerler. Hakimlerin bağımsızlığının mühüm teminatlarından birisi soruşturma aşamasında geline sonuçların mahkeme için bağlayıcı olmaması, bunun yanısıra ceza mahkemesine takdim edilmiş hiçbir delilin önceden tayin edilmiş değerinin bulunmaması ceza muhakemesi mevzuatında ifade edilmiş olmasıdır. Ceza hakimleri yalnız ceza muhakemesi hükümleri çerçevesinde araştırarak değerlendirdikleri delilleri kendi hükümlerine esas tutabilirler. Duruşma sırasında araştırılmamış deliller ya dosyadan çıkarılmalı yada onların araştırılması için soruşturma süreci yenilenmelidir.

19 <http://supremecourt.gov.az/post/view/133>

20 <http://supremecourt.gov.az/post/view/164>

Hakimler ceza muhakemesi icraatında yalnız kanunları rehber tutarak kovuşturma sonucu oluşmuş dahili inamı ve hukuk düşüncesi esasında karar kabul ederler. Dahili inam denildiğinde, kovuşturma sonucunda olaya ilişkin maddi vakıaları ve mahkeme tarafından değerlendirilmeli olan meselelerle bağlı hakimın geldiği kanaat ifade edilir. Hukuk düşüncesi ise hukukun kavramlarını, prensiplerini, davayla ilgili meselelere ilişkin görüşler ifade edilir. Hukuk düşüncesi hakimın hukuk bilgisine ilişkin olmasına karşın, dahili inam onun davaya ilişkin kişisel kanaatini ifade eder. İster dahili inam, isterse de hukuk düşüncesi bireysel olduğundan yalnız objektif ve araştırılmış delillere dayanmaları gerekmektedir (Mövsümov ve ark., 2016).

Azerbaycan Anayasa Mahkemesinin 8 Ocak 2020 tarihli Plenum Kararı'na göre, Azerbaycan Cinayet Prosesual Mecellesi'nin 142'inci maddesinde preyudisiyanın (bağlayıcılığın) sübjektif sınırları, yani mahkeme kararının bağlayıcılığının uygulandığı kişilerin listesi açık ve kesin olarak belirlenmemiştir. Preyudisiyanın sübjektif sınırları dahilinde bulunan kişiler usul kurallarının tanıdığı bütün haklardan faydalanmalı, kanıtlanması gereken hususların toplanmasına ve değerlendirilmesine katkıda bulunmak imkanına sahip olmalıdırlar. Bu nedenle, haksız fiilden dolayı açılan hukuk davasına ilişkin kararın bağlayıcılığının (preyudisiallığının), söz konusu davada haksız fiilin faili statüsünde bulunmayan kişilere, bağlantılı ceza davasında uygulanması onlara tanınan teminatlardan; ceza davasında savunma (bkz.: Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası m.127.VIII) ve masumiyet karinesi ((bkz.: Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası m.63) haklarından yoksun bırakmakla onların Azerbaycan Anayasasının 60'inci maddesinde tespit edilmiş hak ve özgürlüklerinin mahkemece mudafaası hakkının ihlal edilmesiyle sonuçlanabilir.

Azerbaycan Anayasa Mahkemesinin söz konusu Kararı'na göre, ceza muhakemeleri mevzuatıyla delillerin elde edilmesine, incelenmesine ve değerlendirilmesine ilişkin hükümler objektif hakikatin tespit edilmesinin yanısıra, hem de insan haklarına ilişkin önemli usuli teminatları oluşturur. Söz konusu teminatlar sistemine ise Anayasadan kaynaklanan ceza muhakemesi usulünün önemli ilkelerinden sayılan masumiyet karinesi, ispatetme külfetinin davacı tarafa yüklenmesi, savunma hakkı vs. aittir. Bu ilkelerin göz önünde bulundurulması ceza muhakemesinin kanuniliğinin sağlanmasının gereğidir.

Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin de uygulaması önemlidir. Mahkeme içtihatlarına göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ceza davalarına ve olayın maddi vakıalarına ilişkin karinelerin kabul edilmesine karşı değildir. Fakat sanığın savunma hakkının sağlanması amacıyla Mahkeme üye devletlerden kanuni karinelerin makul ölçülerde uygulanmasını talep etmektedir (bkz.: *Salabiaku Fransaya karşı* davasına ilişkin 7 Ekim 1988 tarihli Karar ve *Radio France ve diğerleri Fransaya karşı* davasına ilişkin 30 Mart 2004 tarihli Karar).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir çok kararlarında belirtmiştir ki, masumiyet karinesine ve tanıkların dinlenmesini sağlayan Sözleşmenin 6'inci maddesinin 2. fıkrası ve 3. fıkrasının d) bendi, söz konusu maddenin 1. fıkrası ile öngörülmüş adil yargılanma hakkının unsurlarını oluşturmakla, yargılamanın adalete uygunluğunun araştırılması zamanı dikkate alınmalıdır (Gafgen Almanyaya karşı davaya ilişkin 1 Haziran 2010 tarihli Karar ve Al-Khawaja ve Tahery Birleşik Krallığa karşı davasına ilişkin 15 Aralık 2011 tarihli Karar).

Kanaatimizce, preyudisiya kurumu, hem önceki davayı sonuçlandıran ve şekli anlamda kesinleşmiş mahkeme kararında tespit edilmiş, hem de önceki davanın konusuna ilişkin hususların bir daha kanıtlanması zaruretinden kurtulmasını öngörmektedir. Şekli anlamda kesinleşmiş kararın preyudisiallığı, kararın ilgili olduğu kişilerin listesiyle sınırlı bulunmaktadır. Mahkemenin kesinleşmiş kararının ceza davalarında maddi anlamda kesin hüküm ve kesin delil teşkil etmesi kuralı sonraki davada sanığa o halde uygulanması gerekir ki, onun cezai sorumluluğu adil yargılanma hakkından kaynaklanan teminatları sağlanmakla bağlantılı ceza davasında şekli anlamda kesinleşmiş kararla tespit edilmiş olsun.

Sonuç ve Öneriler

Hukuk ve ceza davaları taraf ve konu (amaç) yönünden birbirinden farklı olduğundan, bir uyuşmazlık hakkında hukuk mahkemesinin vermiş olduğu karar ceza mahkemesinde maddi anlamda kesin hüküm teşkil etmez. Diğer taraftan, sınırlı bir biçimde delil araştırması yapan hukuk mahkemesinin vermiş olduğu kararın geniş delil araştırma ve takdir etme yetkisi bulunan ceza mahkemesi nezdinde kesin delil teşkil etmesini doğru olmaz. Fakat hukuk mahkemesinin şekli gerçeklikle sınırlı olarak inceleme yapması, vermiş olduğu kararların maddi gerçeği ifade etmediği anlamına da gelmemektedir. Bu yüzden hukuk mahkemesinin kararının ceza mahkemesini bağlayacağı kanunda öngörülebilir. Kanunla açık ve net olarak düzenlenen dar ve istisnai durumlar dışında, hukuk mahkemesinin kararının ceza mahkemesinde sadece hukuki mantık taşıyacağı, ceza hakiminin her türlü iddiayı ele alabileceği ve istediği ölçüde araştırma yapabileceği kanaatindeyiz. Kanaatimizce, ceza mahkemesi hukuk mahkemesinin vermiş olduğu kararı isabetli olarak değerlendirdiği takdirde bu kararı kendi hükmüne esas tutabilir. Burada ceza hâkimi hukuk hâkiminin toplamış olduğu delilleri yeniden toplamakla mükellef değildir. Burada kesin hüküm niteliği kazanmış olan hukuk mahkemesi kararının takdire şayan olarak görülmesi halinde uyuşmazlığın ispatı hakkında delil olarak değerlendirilmesinde bir engel yoktur. Burada kesin delil veya kesin hüküm olmaktan ziyade hâkime kanaat verecek nitelikte bir takdiri delil durumu söz konusudur.

Fakat kanunun açık ve net hükmünün bulunması durumunda bile hukuk mahkemesinin kararının doğruluğunun ceza mahkemesinde aksi ispatlanabilir adi karine olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Hukuk mahkemesi kararının takdire şayan olarak görülmesi halinde, onun ceza mahkemesi tarafından delil olarak değerlendirilmesinde, ceza davasının niteliğine göre faydalanmasında ve hükmüne esas tutulmasında engel bulunmamaktadır. Kararın gerçeği yansıtmadığı düşünüldüğünde ise ceza hakimi tarafından yeniden araştırma yapılabilirdir. Ceza yargısı dışında kendi usul kanunları çerçevesinde tespit edilmiş hususlar ceza muhakemesinde yalnız hukuki mantık taşımalı veya nispi karine teşkil etmelidir. Kanaatimizce, yüklenen fiilin ispatı veya suçun nitelendirilmesi bir hususun tespit edilmesine bağlı ise bu hususun ceza mahkemesi tarafından re'sen araştırılması ve yargılamanın her aşamasında kendiliğinden dikkate alınması gerekmektedir. Yani, sanığın cezai sorumluluğunda bir değişiklik meydana gelmesi muhtemel hallerde ceza hakiminin hukuk mahkemesince daha önce tespit edilmiş hususları tekrar araştırması ve değerlendirmesi gerekmektedir.

Türk ve Azerbaycan hukuk mevzuatında, doktrin ve mahkeme içtihadlarında olayın maddi vakıalarına ilişkin karinelerin kabul edilmesine karşın, sanığın savunma hakkının sağlanması amacıyla kanuni karinelerin makul ölçülerde uygulanmasından yanayız.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akcan, R., (1988). *Hukuk ve Ceza Mahkemesi Kararlarının Birbirine Etkisi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Akkaş, A., (2016). *Ceza Muhakemesi Bağlamında Yargı Mercileri Kararlarının Birbirleri Üzerindeki Etkisi*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Akkaş, A., (2014). *Ceza Muhakemesi Bağlamında Yargı Mercileri Kararlarının Birbirleri Üzerindeki Etkisi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Aktan, Yaver H., (1989). Medeni Hukuk-Ceza Hukuku (Hakimleri) İlişkisi. *Adalet Dergisi*, C. LXXX, S. 2, Mart-Nisan 22-37.
- Alangoya, Y., (1979). *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler*. İstanbul: Fakülteler matbaası.
- Aras, B., (2013). *Hukuk ve Ceza Mahkemesi Kararlarının Birbirine Etkisi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Aras, B., (2016). Sahtecilik İddiası Bakımından Hukuk ve Ceza Mahkemesi Kararlarının Birbirine Etkisi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 29(1), 388-389.
- Arslan, R., (1977). *Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Arslan, R., Yılmaz, E., Ayvaz, T., & Hanağası, E., (2019). *Medeni Usul Hukuku*. 5. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Artaç, M., (2020). *Malvarlığına Karşı Suçlar*. 4. Baskı. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Bakıcı, S., (1993). Ceza Davasında Zamanaşımını Durduran Nedenler. *Ankara Barolar Dergisi*, 4, 552-563.
- Baykal, A., (1973). Ceza Davası Sırasında Yaş Kayıtlarının Düzeltilmesi. *Adalet Dergisi*, C.64, S.5-6, 415-427.
- Belgin Güneş, D., (2019). *Ceza Mahkemesi Tarafından Ceza Verilmesine Yer Olmadığına İlişkin Kararın Hukuk Mahkemesi Kararlarına Tesiri*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Matbaası, 77(1), 183-216. [\[Crossref\]](#)
- Centel, N., & Zafer, H., (2012). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 9. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Çağlayan, M., (1981). *Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu C.III*, Ankara: Olgaç Matbaası.
- Deliduman, S. (2012). Son Değişiklikler Çerçevesinde Hukuk Muhakemeleri Kanunu İle Borçlar Kanunu İlişkisi. *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1, 1-26.
- Doğanay, İ., (1975). Hukuk Hakimliği Ceza Mahkemesinin Hangi Nevi Kararı ile Bağlıdır? *Yargıtay Dergisi* 2, 21-31.
- Erçin, F., (1995). *Ceza Mahkemesi Kararlarının Hukuk Mahkemesine Etkisi*, (BK 53. Madde). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erdönmez, G., (2016). Adi ve Resmi Senette Sahtelik İddiasının Hukuk Davalarına ve İcra Takiplerine Etkisi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 28(123), 147-208.
- Gedik, D., (2019). Ceza Muhakemesinde Hakim Delilleri Değerlendirme Serbestliği (SMK m.217). *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21, 913-963.
- Gökler, A. Metin., (2010). *Senetle İspat ve Senede Karşı Senetle İspat Kuralı ile Bu Kuralın İstisnaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı.
- Hüseynov, Ə., Kərimli, B., & Manafov, F., (2015). *Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsinin Kommentariyası*. Bakı: Digesta nəşriyyatı.
- İyilikli, Ahmet, C., (2020). *Hukuk Yargılamaında Kesin Hüküm*. 2. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Kantar, B., (1957). *Ceza Muhakemeleri Usulü*. 4. Baskı, Ankara: Güney Matbaacılık.
- Kapancı, Kadir B., (2016) Ceza Muhakemesi Kararlarının Hukuk Mahkemesi Kararlarına Etkisi (TBK m.74). *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 511-552.
- Karslı, A., (2012). *Medeni Muhakeme Hukuku*. 3. Baskı, İstanbul: Alternatif Yayıncılık.
- Kılıçoğlu, A., (1973). Haksız Fiillerde Sorumlulukta Ceza Hukuku İle Medeni Hukuk İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXIX(3-4), 185-225.
- Kılıçoğlu, A., (2009). *Borçlar Hukuku, Genel Hükümler*. 11. Baskı, Ankara: Turhan kitabevi.
- Kılıçoğlu, A., (2012). *Borçlar Hukuku, Genel Hükümler*. Genişletilmiş 16. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kunter, N., (1986). *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*. 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kunter, N., Yenisey, F., & Nuhoğlu, A., (2009). *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*. 19. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kunter, N., Yenisey, F., & Nuhoğlu, A. (2006). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 14. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kuru, B., (1984). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*. C.IV. Ankara: Alfa Yayınları.
- Kuru, B., Arslan, R., & Yılmaz, E., (1986). *Medeni Usul Hukuku*. Ders Kitabı. Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Kuru, B., (2001). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*. C.V, 6. Baskı, İstanbul: Yetkin Yayınevi.
- Kuru, B., Arslan, R., & Yılmaz, E., (2009). *Medeni Usul Hukuku*. Değiştirilmiş 20. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Kuru, B., Arslan, R., & Yılmaz, R., (2012). *Medeni Usul Hukuku*. 23. Baskı, Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Güngör, D., & Okyucu, E. (2009). Ceza Muhakemesinde Bekletici Sorun Kararının Dava Zamanaşımının Durmasına Etkisi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 83, 68-72.
- Mövsümov, M., (2011). *Mülki Prosesual Hüquq*. Bakı: Qanun nəşriyyatı.
- Mövsümov, C., Kərimov, B., & Hüseynov, Ə. (2016). *Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin Kommentariyası*. Bakı: Digesta nəşriyyatı.
- Özbek, V. Ö., (2006). *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Pekcanitez, H., Atalay, O., & Özekeş, M. (2010). *Medeni Usul Hukuku*. 10. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Pekcanitez, H., Atalay, O., & Özekeş, M. (2019). *Medeni Usul Hukuku*. 13. Baskı, İstanbul: Oniki Levha Yayınları.
- Polat, T., (2021). Hukuk Mahkemesi Kararlarının Ceza Mahkemesinde Kesin Hüküm Oluşturduğu Durumlar. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 393-404.
- Postacioğlu, İ., (1975). *Medeni Usul Hukuku Dersleri*. 6. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Saldırım, M., (2005). *Özel Hukukta Cumhuriyet Savcısının Görevleri*. Ankara: Turhan Kitabevi.

- Soyubelli, F., (2011). *Hukuk ve Ceza Mahkemesi Kararlarının Birbirine Etkisi*. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.
- Tan, H., (1951). Medeni Hukuk Münasebetlerine Müteallik Meselelerde Ceza Mahkemesinin Yetkisi. *Adalet Dergisi*, 5, Yıl 42, Ankara: Yeni Cezaevi Matbaası .
- Taner, M. T., (1955). *Ceza Muhakemeleri Usulü*. 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Taş, B., (2021). Bedelsiz Senedi Kullanma Suçu Özelinde Hukuk Mahkemesi Kararlarının Ceza Mahkemesi Kararlarına Etkisi. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 6(2), 277-310. **[Crossref]**
- Toroslu, N., (2005). *Ceza Hukuku*. Genel Hükümler. 7. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları.
- Toroslu, N., & Feyzioğlu, M. (2008). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Tosun, Ö., (1981). *Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri*. C.1, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ünver, Y., & Hakeri, H., (2010). *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Üstündağ, S., (2000). *Medeni Yargılama Hukuku*. C.I-II, 6. Baskı. İstanbul: Nesil Matbaacılık.

Duygu Sosyalleştirmenin Anlaşılmasında Önemli Bir Faktör: Anne Babaların Çocukların Duyguları Hakkındaki İnanışlarına Yönelik Bir Derleme Çalışması

An Important Factor in Understanding Emotion Socialization: A Review of Parents' Beliefs About Children's Emotions

Şükran KILIÇ

Aksaray Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Ana-
bilim Dalı, Aksaray, Türkiye

Öz

Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları duygu sosyalleştirme süreçlerini etkileyen önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Anne babaların duygular hakkındaki inanışlarına ilişkin çalışmaların uluslararası alan yazınında sınırlı sayıda olduğu, buna karşın artan bir ivme ile ön plana çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu derleme yazısında anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarının sınırlı sayıda görgül çalışmalarda ortaya çıkan boyutları kapsamında ve inanışların duygu sosyalleştirme süreçleri, başta okul öncesi dönemdeki çocuklar olmak üzere okul çağı çocuklarının duygusal ve sosyal yetkinliği ile ilişkisi ele alınmıştır. Kültürün ve çevrenin anne babaların duygular hakkındaki inanışlarının üzerindeki etkilerinden dolayı Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı, Triandis, Markus ve Kitayama ve Kağıtçıbaşı'nın kültürel modelleri ve benliği ele alış, Hofstede'nin 6D modelindeki kültürel boyutlar kapsamında incelenmiştir ve ilgili çalışmaların bulguları ile kültürün etkisi tartışılmıştır. Anne babaların duygular hakkındaki inanışları kapsamındaki görgül çalışmaların ortaya koyduğu bulgular yararlanılarak gelecekteki çalışmalara temel nitelikte sayılabilecek önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anne baba, çocukların duyguları hakkındaki inanışlar, duygu sosyalleştirme

ABSTRACT

Parents' beliefs about children's emotions are accepted as an important factor affecting emotion socialization processes. It is understood that studies on the parents' beliefs children's about emotions are limited in number in the international literature, however, it has started to come to the fore with increasing momentum. In this review article, the dimensions of parents' beliefs about children's emotions, which have emerged in a limited number of empirical studies, and the relationship of beliefs with emotion socialization processes, emotional and social competence of school-age children, especially preschool children. Due to the effects of culture and environment on parents' beliefs about emotions, Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory, Triandis, Markus and Kitayama, and Kağıtçıbaşı's cultural models and their handling of the self were examined within the scope of cultural dimensions in Hofstede's 6D model. The findings of related studies and the impact of culture have been discussed. By making use of the findings of empirical studies within the scope of parents' beliefs about emotions, suggestions that can be considered basic for future studies are also included.

Keywords: Parent, beliefs about children's emotion, emotion socialization

Giriş

Duyguların gelişimi insanların kişiler arası iletişiminin ve sosyal dünya ile etkileşiminin temelinde yer almaktadır (Parker ve ark., 2012). Anne babalar çocukların duygularını yaşamın ilk yıllarından itibaren sosyalleştirmeye başlar ve böylece duygularla ilgili değerler, inanışlar ve normlar anne babalar tarafından duygu sosyalleştirme süreci ile çocuğa aktarılır (Grusec, 2011). Duygu sosyalleştirme çocuk ve anne baba arasındaki günlük etkileşimde anne babaların çocukların duygularına yönelik spesifik davranışlar, anne, baba ve çocuk arasındaki duygulara ilişkin iletişim olarak tanımlanmaktadır (Denham ve ark., 2008). Duygu sosyalleştirme aynı zamanda çocukların sosyal bağlamlarda duygunun nasıl ve ne zaman ifade edildiğini, nedenlerini ve sonuçlarını ve duygu düzenlemeyi nasıl öğrendiklerini de içermektedir (Kitzman & Howard, 2011). Anne babalar, çocukların duygularına model olarak, duygularına koçluk/rehberlik yaparak ve çocukların duygularına destekleyici olan ve destekleyici olmayan tepkiler vererek çocukların duygularını sosyalleştirmektedir (Denham, 1998; Eisenberg ve ark., 1998). Gottman ve ark. (1997) sosyal öğrenme mekanizmalarının katkıda bulunduğu, çocukların duygularına model olma, duygularına koçluk/rehberlik yapma ve tepki verme gibi duygu sosyalleştirme süreçlerine etki eden önemli bir faktör olarak "üst duygu felsefesi"ni (meta-emotion philosophy) işaret etmektedir. Üst-duygu fel-

Geliş Tarihi/Received: 20.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 02.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Şükran KILIÇ

E-posta: sukrankilic@aksaray.edu.tr

Cite this article: Kılıç, Ş. (2022). An important factor in understanding emotion socialization: A review of parents' beliefs about children's emotions. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 76-86.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

sefesinin anne babaların çocukların duygularına verdiği tepkilere ve duygularına koçluk yapmalarına önemli bir katkı sunduğu ve anne babaların çocuklara duygusal bir iskele olma, çocuğun duygusunu onaylama gibi anne babalık davranışlarıyla da ilgili olduğu belirtilmektedir (Gottman ve ark., 1996).

Gottman ve ark. (1996) anne babaların çocukların duyguları ile etkileşime geçmeden önce kendi duygularıyla etkileşime geçmeleri, kendi duyguları hakkında deneyimleri, tutumları ve felsefeleri olması gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte üst duygu felsefesini de anne babanın kendi duyguları ve çocuklarının duyguları hakkında düzenli bir dizi duygu ve düşünce kümesi olarak tanımlamaktadır. Kitzman ve Howard'a (2011) göre üst duygu felsefesinin isimlendirilmesinde temel olan anne babaların çocukların duygularına yönelik inanışları; anne babaların çocukların duygularına yüklediği anlamı ve duyguların hangi koşullarda ne şekilde gösterilmesi ya da gösterilmemesi gerektiğine dair düşünceleri içermekte ve duygu sosyalleştirme süreçlerinin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu nedenle anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları anne babaların davranışlarını şekillendirmesi ve davranışlarına rehberlik yapması açısından son derece önemli kabul edilmektedir (Dunsmore ve ark., 2009). Uluslararası alan yazınında anne babaların duyguları hakkındaki inanışları genellikle duygu sosyalleştirme davranışları ile birlikte çalışılan bir yapıdır. Duygu sosyalleştirme ile ilgili Eisenberg ve ark. (1998) oluşturdukları açıklayıcı modelde (Heuristic Model) ve Raval ve Walker'in (2019) kavramsal modelinde de anne babaların çocukların duyguları hakkında inanışları duygu sosyalleştirme süreçlerini ve dolayısıyla çocukların duygusal ve sosyal yetkinliklerini etkileyen bir faktör olarak ele alınmaktadır.

Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarına ilişkin çalışmaların uluslararası alan yazınında sınırlı sayıda yazının da olduğu, buna karşın artan bir ivme ile ön plana da çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır. Duygu sosyalleştirme konusunun ulusal alan yazının ise sınırlı da olsa çalışıldığı (Altan-Aytun ve ark., 2013; Güven & Erden, 2017; Kılıç, 2020; Öngören & Gülhan, 2021; Sille 2016; Uyar ve ark., 2018) ancak anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarının Kılıç ve Kumandaş'ın (2017) çalışması dışında kapsamlı bir şekilde ele alınmaya henüz başlanmadığı anlaşılmaktadır. Bu derleme çalışmasının amacı anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarının ölçümü ile alan yazınında görgül çalışmalar neticesinde ortaya çıkarılan temel boyutların açıklanması, anne babaların çocukların duyguları hakkında inanışları ile duygu sosyalleştirme süreçleri ve çocukların duygusal ve sosyal yetkinliği ile arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Ayrıca kültürün ve çevrenin anne babaların çocukların duygularına yönelik inanışları üzerindeki etkisi Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı (1979), Triandis (1996; 2001), Markus ve Kitayama (1991) ve Kağıtçıbaşı'nın (1999, 2002) kültürel modeli, Hofstede'nin (2011) modelindeki kültürel boyutlar kapsamında incelenmesi bu derleme çalışmasının kapsamındadır.

Anne Babaların Çocukların Duyguları Hakkındaki İnanışlarına İlişkin Ölçümler ve Ortaya Çıkan Temel Boyutlar

Anne babaların duygular hakkındaki inanışlarının ölçümü ile ilgili olarak ilk çalışan araştırmacılar Gottman ve ark., (1996) alan yazınında anne babaların üst duygusunu (meta-emotion) incelemiştir. Bu incelemeler kapsamında anne babalarla yaptıkları görüşmelerde anne babalardan kendileri ve çocukları için üzgün, mutlu, kızgın olma gibi duygularını değerlendirmelerini istemişler ve duygularla nasıl başa çıktıklarını sormuşlardır. Ayrıca elde ettikleri yanıtlardan yola çıkarak duyguların farkında olma (örn., kendi duyguları ile başkasının duygusunu ayırt edebilme), duygulara koçluk yapabilme (örn., duyguyu uygun bir şekilde ifade etmenin kurallarını öğretme) gibi boyutlar belirlemiştir. Gottman ve ark. (1996) üst duygu felsefesi kuramsal modelinden elde edilen bu boyutlardan anne babaların duygusal stilleri de üretilmiştir. Bunlardan ilki *duygu koçluğu felsefesidir* ve bu felsefeyi benimseyen anne babalar çocukların ve kendi duygularının farkında olup, çocuklarla duygular hakkında konuşabilen ve çocuklarına duygularla ilgili rehberlik yapabilen anne babalardır. İkinci olarak bahsedilen felsefe ise *duyguyu gözardı etme felsefesidir* ve bu felsefeyi benimseyen anne babaların duygulara ilişkin farkındalıklarının güçlü olmadığı, çocukların özellikle olumsuz duygularına genellikle cezalandırıcı ya da küçümseyici tepkiler verdikleri belirlenmiştir.

Lağacé- Séguin ve Coplan (2005) ve Hakim-Larson ve ark. (2006) geliştirdikleri ölçeklerde anne babaların duyguya koçluğu ve duyguyu göz ardı etme felsefelerini okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal ve duygusal yetkinlikleri üzerindeki etkilerini ölçmeyi çalışmışlar. Bununla birlikte Halberstadt ve ark. (2008) ve Wong ve ark. (2009), bu inanışlar ile anne babaların duygularını ifade etmesi, anne babaların çocuklarla duyguları hakkındaki tartışmaları ve anne babaların çocukların duygularına verdikleri tepkiler arasında bir ilişki olduğunu da ileri sürmüşlerdir.

Alan yazını incelendiğinde anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları ile ilgili daha farklı boyutların da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Parker ve ark., 2012; Castro ve ark., 2015; Halberstadt ve ark., 2013). Anne babaların duygulara yönelik inanışları ile ilgili farklı kültürel gruplardaki anne babalarla yapılan kapsamlı nitel bir çalışmada anne babaların çocuklarına duygularına yönelik inanışları üç temel boyut üzerinde ele alınmıştır. Bu boyutlardan ilki *duygunun değeri* (anne babanın duyguları iyi veya kötü olarak değerlendirmesine yönelik inanışları), ikincisi *sosyalleştirme-duyguya rehberlik yapma* (anne babanın çocukların duygusal deneyimlerini öğretme ve çocuklara duygular hakkında rehberlik yapmalarına ve sorumluluklarına ilişkin inanışları) ve üçüncüsü de *duyguların kontrolü* boyutudur (anne babanın duyguların kontrol edilebilir mi yoksa kontrol edilemez olgular olduğuna dair inanışları) (Halberstadt ve ark., 2013; Parker ve ark., 2012)

Anne babaların çocukların duyguları ile ilgili inanışları kapsamında *duygunun değeri* boyutu incelendiğinde üç temel anne baba inanışın alan yazınında farklı çalışmalar kapsamında yer ettiği anlaşılmaktadır. Bu inanışlar; 1) olumlu duygular her zaman değerlidir, 2) olumsuz duygular çocuklarla iletişim kurabilmek için önemli fırsatlar sağlar, 3) duygular çok yoğun bir şekilde yaşandığında zararlı veya tehlikeli olabilir (Lozada ve ark., 2016; Stelter & Halberstadt, 2011). Olumlu duyguların değerli olduğuna inanan anne babalar, çocuklarının neşe, mutluluk ve gurur yaşadıklarını görmek için çaba göstermekte (Lozada ve ark., 2016) ve anne babalar çocuklarının olumlu duyguları ifade etmelerine izin vermektedir ve bu durum çocukların anne babaya bağlanma düzeylerini bile etkileyebilmektedir (Hakim-Larson ve ark., 2006; Stelter & Halberstadt, 2011).

Duygunun değeri boyutu ile ilgili olarak Garrett-Peters ve ark. (2017) başka bir anne baba duygu inaniş sınıflaması önermiştir. Bu öneri kapsamında anne babaların çocukların duygularına yönelik inanışları şu şekilde açıklanmıştır; 1) hem olumsuz hem de olumlu duygular

değerlidir, olumlu ve olumsuz duyguların ifadesi ve deneyimi faydalıdır, çocuk için önemli fırsatlar sağlar; 2) Çocukların duyguları tehlikeli veya sorunludur, bu nedenle duyguların çoğu durumda yararlı olmadığı şeklinde algılanır ve bundan kaçınılmalıdır; 3) Çocukların duygusal rehberliğe ihtiyaçları vardır ve anne babalar duyguların hem nedenleri hem de sonuçları için açık yönergeler vermelidir.

Anne babaların çocukların duyguları ile ilgili inanışları kapsamında *sosyalleştirme* boyutunda çocukların duygularını sosyalleştirmeye inanan anne babaların, çocuklarıyla etkileşimde bulunmaya, çocukların duygularıyla baş edebilmeleri yollarını öğretmeye, çocuklarıyla duyguları tartışmaya istekli anne babalar olduğu anlaşılmaktadır (Parker ve ark., 2012). Ayrıca duygu sosyalleştirmenin önemine inanan anne babalar duygularla ilgili inanışlarını duygunun ifade edilmesine yansıtarak aile iklimi içinde uygun olan ve olmayan davranışları da öğretmektedirler (Morris ve ark., 2007)

Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları kapsamında yer alan *duyguların kontrol edilebilirliği* boyutunda, özellikle çocukların duygularını kontrol etmekte zorlandığı durumlarda (örneğin spor etkinliğinde, bir oyunda kazanma veya kaybetme) çocuklarıyla aralarındaki etkileşimleri üzerinde önemli bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Parker ve ark., 2012). Olumsuz duyguyu düzenleyebilme kapasitesine ilişkin becerinin yaşamın ilk yıllarından gelişmeye başladığı ve çocukların duyguyu düzenleyebilme, kontrol edebilme becerisinin sosyal olarak uyumlu davranışların ortaya çıkmasını desteklediği vurgulanmaktadır (Eisenberg ve ark., 1998). Çocukların duygularını düzenleyebilmek için bilişsel ve nörobiyolojik temelli içsel kaynaklara sahip olabildikleri, ancak anne babaların çocukların duygularını düzenlemede onlara yardımcı olan en önemli sosyalleştirme kaynakları olduğu kabul edilmektedir (Rutherford ve ark., 2015).

Parker ve ark. (2012) anne babalarla yaptıkları kapsamlı nitel çalışmadaki odak grup görüşmelerinde yukarıda bahsedilen boyutların yanısıra *duyguların ilişkisel yapıları* boyutunun da önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu boyutun aile sistem yaklaşımının temel bakış açısını yansıttığı anlaşılmaktadır. Duyguları sosyalleştirmenin nasıl oluştuğunu anlamaya çalışan aile sistem yaklaşımına göre aile bir sistem olarak bireylerin oluşturduğu toplamlarından daha büyük bir bütündür ve sistemde yer alan her birey veya ilişki tek başına hareket etmemektedir (Minuchin, 1985). Sistemde aile ve aile üyeleri çocukları duyguların uygunluğu hakkında bilgilendirmektedir. Duygular hakkındaki mesajlar açık ve net olursa anne babaların çocuk üzerinde güçlü bir etkisi olmaktadır (Saarni & Buckley, 2002). Aile sistem yaklaşımından hareket eden duyguların ilişkisel boyutu ilk olarak, anne babaların çocukların duygularını her zaman anne babalarıyla paylaşması gerekip gerekmediğine ilişkin inanışını vurgulamaktadır. İkinci olarak, anne babaların duygusal bağ kurma ve çocuklarıyla uyum sağlama konusunda çocuklarıyla kendilerini duygusal bir müttefik olarak görme eğiliminde olduklarını, anne babaların duyguların bulaşıcı olduğunu ve birden fazla aile üyesini etkileyebileceğine ilişkin inanışlarını işaret etmektedir (Parker ve ark., 2012).

Anne babaların çocukların duygularına yönelik inanışları kapsamında ele alınan önemli boyutlardan biri de *duyguların değişmezliğidir*. Bu boyut çocukların duygularının ve duygusal becerilerinin zaman içinde ve çocukların yaşına göre değişip değişmeyeceğine ilişkin anne babaların inanışlarını yansıtmaktadır. Bu gelişimsel bakış açısının çocukların gelişimsel özelliklerini göz önünde bulunduran anne babaların, duyguların çocukların yaşlarına göre değişebileceğini kabul ettikleri ve çocuklarını destekleyici bir şekilde sosyalleştirdikleri bildirilmektedir (Parker ve ark., 2012).

Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları kapsamında ele alınan bir diğer boyut da manipülasyon boyutudur (Dunsmore ve ark., 2009). Çocukların duyguları ile ilgili yetenekleriyle ilişkilendirilen manipülasyon boyutu çocukların istediklerini elde etmek için anne babayı manipüle edebileceği ve duyguları kullanabileceği yönündeki inanışı yansıtmaktadır. Çocukların duyguları kullanarak istediklerini elde edebileceklerine yönelik anne baba inanışının çocukların sosyal ve duygusal uyumsuzluğunu yordadığı belirtilmektedir (Halberstadt ve ark. 2013). Gelişimsel açıdan ele alındığında çocuklar beş yaşla birlikte kendi gücünü, sınırlarını farkedebilir ve kendini algılama kapasitesi artar, olumlu ve olumsuz duygularını keşfetmeye başlayabilir (Brown ve ark., 2008). Bu gelişimsel bilgiyi arka planda tutan ve çocukların duyguları sadece isteklerini elde etmenin bir aracı olarak kullandıklarına yönelik inanış anne babaların çocukları ile aralarındaki yakın ilişkinin zayıflamasına, çocuklarının duygusal ihtiyaçlarını göz ardı edilmesine ve özellikle olumlu duyguların çok daha az doğru olarak kabul edilmesine yol açabilir. Yukarıda bahsedilen bir dizi anne babaların duyguları hakkındaki inanışına ek olarak Halberstadt ve ark. (2013) anne baba bilgisinin anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları kapsamında duyguların ilişkisel yapısı boyutunda yer alan bir inanış olduğunu belirtmektedir. Anne babaların çocuklarının duyguları hakkında daha fazla bilgi sahib olmalarının önemi, anne babaların çocukların duygularını bilmenin ve aile içinde karşılıklı olarak duyguları paylaşmanın mümkün kılınması ile vurgulanmaktadır. Ayrıca anne babaların çocukların duygularını bildikleri takdirde sorunlarla başa çıkabilmelerinde çocuklara yardım etme fırsatı yakaladıklarını ve de çocuk ile anne baba arasındaki duygusal bağın da güçlendiği belirtilmektedir.

Anne Babaların Çocukların Duyguları Hakkındaki İnanışları ve Duygu Sosyalleştirme Süreçleri ile Arasındaki İlişki

Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları ile duygu sosyalleştirme süreçleri arasındaki ilişkideki bilgilerin temellerinin ilk olarak üst duygu felsefesi kavramından bahsedilmesi (Gottman ve ark., 1996) ile atıldığı belirtilebilir. Bu nedenle anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarını inceleyen çalışmalar ağırlıklı olarak duygu koçluğu felsefesi, duyguları reddetme (göz ardı etme) felsefesi ve anne babaların duyguları kabul etmesine dayanmaktadır. Hakim-Larson ve ark., (2006), duygu koçluğu felsefesinin anne babaların çocukların olumsuz duygularına yönelik olarak verdikleri duyguyu cesaretlendirici tepkiler ile pozitif olarak ilişkili olduğunu ve anne babaların çocukların olumsuz duygularına karşı küçümseyici ve cezalandırıcı tepkileri ile negatif olarak ilişkili olduğunu belirtmiştir. Duyguyu göz ardı etme felsefesinin, çocukların olumsuz duygularına yönelik verdikleri küçümseyici ve cezalandırıcı tepkiler, anne babanın çocuğun olumsuz duygusu karşısında sıkıntı hissetmesi ile pozitif yönde ilişkili iken, anne babanın çocukların olumsuz duygularına yönelik verdikleri duyguyu cesaretlendirici tepkiler ile negatif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarını inceleyen başka bir çalışmada ise okul öncesi dönemdeki çocuklarının olumsuz duygularını kabul etmeye yönelik inanışa sahip olan annelerin çocukların olumsuz duygularına daha az destekleyici olmayan duygu sosyalleştirme tepkileri (örn. duyguyu küçümseyici, cezalandırıcı tepkiler) verdikleri belirtilmiştir (Wong ve ark., 2009). Bununla birlikte anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları ile duygu sosyalleştirmeyi inceleyen başka bir çalışmada Halberstadt ve ark.,

(2008) annelerin duygular tehlikelidir yönündeki inanışları ile annelerin çocuklarına duyguları ifade etme gücü arasında olumsuz bir ilişkiyi de ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte annelerin duygular değerlidir inanışına sahip olduğunda çocukların karşı karşıya kaldıkları duygusal olumsuzluklarda destek arama, problem çözüme ve duygu odaklı baş etme stratejilerini kullanabildikleri belirlenmiştir. Alan yazınında ayrıca çocukların duygularının istikrarlı olduğuna ve değişmeyeceği yönünde inanışa sahip olan anne babaların çocukların özellikle olumsuz duygularına probleme odaklı, duyguya odaklı veya duygu ifadesini cesaretlendirici gibi daha az destekleyici tepkiler verdikleri belirtilmiştir (Halberstadt ve ark., 2013). Bununla birlikte çocukların duygularını kontrol edebileceğine veya duyguları kendi başlarına öğrenebileceğine inanan anne babaların çocuklarının duygularına cezalandırıcı ve duyguyu küçümseyici gibi duygu sosyalleştirme tepkileri verdikleri, çocuklarına duygular konusunda daha az koçluk/rehberlik yaptıkları belirtilmektedir (Chavira ve ark., 2000; Halberstadt ve ark., 2013). Çocuklarının duygularında gelişimsel bakış açısını dikkate almayan ve çocukların duygusal tarzlarının değişmez olduğuna inanan anne babaların çocukların özellikle olumsuz duygularına destekleyici sosyalleştirme tepkilerini verme olasılıklarının (örn., duyguyu ifade etmeye cesaretlendirici tepki) düşük olduğu belirtilmektedir (Halberstadt ve ark., 2013). Böylece çocukların duyguları ile ilgili öz kontrol becerilerinin gelişmediği durumlarda ise sosyal ve psikolojik olarak uyumsuz davranışlar ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Calkins & Fox, 2002).

Alan yazınında anne babaların çocukların duygularına yönelik inanışlarını duygu sosyalleştirme süreçlerinden biri olan çocuğun duygularına verilen tepkiler ile değil aynı zamanda duygu koçluğu ile olan ilişkisinin de ele alındığı anlaşılmaktadır. Özellikle, anne babaların olumsuz duygunun değerine olan inanışlarının, çocukları ile olan etkileşimleri sırasında aile içinde olumlu duyguyu ifade etmeleri ve çocukların duygularına rehberlik yapmaları ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirtilmektedir (Baker ve ark., 2011). Çocuklar anne babaların duygusal ifadelerini gözlemlediğinde anne babalar duygusal ifadeler yoluyla da çocuklarına model olurlar, bu model olma süreci bilinçli ve bilinçsiz bir şekilde gerçekleşebilir (Denham, 1998). Çocukların olumlu ve olumsuz duygularını kabul eden ve tüm duyguların değerli olduğuna inanan anne babaların çocuklarıyla birlikte zaman geçirirken (örn. birlikte oyun oynarken, kitap okurken, yemek yaparken vb.) duygularını çocuklarla paylaşırken ve aile içinde duygunun ifade edilmesinde daha yapıcı ve olumlu birer model olabilirler. Özellikle okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal bilişsel açıdan oldukça aktif olmaları ve sürekli olarak gördükleri olayları, nesnelere ve yaşamlarındaki olayları anlamlandırma çabası ile birlikte yaşamlarındaki önemli bireyleri onların duygusal ifadeleri ve duyguları gösteriş şekilleri de dahil olmak üzere model almaya fazlasıyla eğilimlidirler.

Anne Babaların Çocukların Duyguları Hakkındaki İnanışlarının Çocukların Sosyal ve Duygusal Yetkinliği ile İlişkisi

Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarının çocukların duygu sosyalleştirme süreçlerinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir (Dunsmore ve ark., 2009; Jones ve ark., 2002). Bu tespitten bu yana bazı araştırmacılar anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarının çocukların sosyal duygusal yetkinliği ve davranış sorunları üzerindeki etkilerini incelemek konusunda özel bir ilgi duymuşlardır (Caiado ve ark., 2021; Wilson ve ark., 2012). Bu özel ilginin nedeni anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarının çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerini, hatta çocukların kimliklerinin gelişimini etkilemesi ve bu etkinin de çocukların duygusal deneyimlerini, başkalarıyla olan duygusal yaşantılarını, ilişkilerini, olayları anlaması ve değerlendirmesine ilişkin şemaları da (Bohanek ve ark., 2009; Fivush, 2008) şekillendirmesidir (Halberstadt ve ark., 2008).

Çocukların duygularına koçluk/rehberlik yapmanın ve duyguların değerli olduğu yönünde anne baba inanışına sahip olmayan anne babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarının duygusal yetkinliğin önemli bir bileşeni olan duygu anlama konusunda ve bu kapsamda duyguyu isimlendirmede güçlük çektikleri bildirilmiştir. Bunun tam tersi olarak çocukların duyguların nedenleri ve sonuçları hakkında çocuklara koçluk/rehberlik yapmaya inanan anne babaların çocuklarının ise duygu anlama becerilerinde daha yetkin olduğu anlaşılmıştır (Dunsmore & Karn, 2001; 2004). Çocukların yaşları büyüdükçe, örneğin orta çocukluk döneminde anne babaların duygulara ilişkin rehberliğinin çocukların duyguları tanıma becerisinin gelişiminde bozucu bir etki yaratabileceği belirtilmektedir. Bunun nedeni olarak da anne babanın aşırı derecedeki duygu sosyalleştirmesinin çocukların kendi gelişimindeki etkilerini azaltacağı veya çocukların yaşları büyüdükçe bu becerilere yeteri kadar sahip olamadıklarında anne babanın endişeye kapılabileceği ileri sürülmektedir (Castro ve ark., 2015). Okul öncesi dönemde çocukları olan anneler ile yapılan başka bir çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiş ve çocukların duyguları kendi başlarına öğrenebileceğine inanan annelerin çocukların duyguları tanıma becerisinin oldukça zayıf olduğu belirtilmiştir (Perez-Rivera & Dunsmore, 2011).

Olumlu duyguların aile içinde ve akran ilişkilerinde ele alınması küçük yaşlardan itibaren çocukların olumlu yaşantılarını anlatmalarını cesaretlendireceği, ayrıca çocukların duygusal yetkinliği (duygu düzenleme, duygu anlama, duygunun ifadesi), güvenli bağlanma ve psikolojik iyilik hali için önemli olduğunu belirtilmektedir (Frederickson, 1998a; Stifter ve ark., 2020). Bununla birlikte Halberstadt ve ark. (2013) duyguların değeri boyutu ile ilişkili olarak anne babaların çocukların olumlu duygularının olumsuz taraflarına odaklanabildiklerini (örn. çocuklar çok mutlu olduklarında kontrolden çıkabilir) ve çocukların olumlu duygularının düzenlemesi üzerindeki etkisine değinmiştir.

Olumlu duyguların yanısıra, olumsuz duyguların değerine de inanan anne babaların olumsuz duygusallığı yoğun olan çocukların duygularını düzenlemesine yardım ettiklerinde çocukların duygusal ve sosyal becerileri öğrenmesine destek oldukları çünkü bu anne babaların duygu düzenleme becerilerini çocukların gelişimi için önemli bir fırsat olarak gördükleri belirtilmektedir (Gottman ve ark., 1996). Çocukların duygularının tehlikeli veya sorunlu olduğuna inanan anne babalar, çocukların duygularına önem vermekten daha çok duyguların yararlı olmadığına inanmaktadır. Bu anne babalar çocukların öfke, kızgınlık, üzgün olma gibi olumsuz duygularının çocuklar için sorun yaratacağına inanır, çocukları mutlu, neşeli gibi olumlu duygular hissettiklerinde ise çocukların kontrolden çıkabilecekleri inanışına sahiptir. Duyguların tehlikeli ya da sorunlu olduğuna inanan anne babalar kendi duygularını gizleme eğiliminde oldukları gibi çocukların duygularını ilişkin de daha az açıklama yapmakta ve çocukların duyguyu düzenleme ve kontrol edebilmesine de daha az yardımcı olabilmektedir (Perez-Rivera & Dunsmore, 2011).

Anne babaların çocukların duygularına yönelik inanışlarının çocukların duygusal yetkinliği ile ilişkili olduğu kadar sosyal yetkinlik ile de ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Okul öncesi dönemde çocukların duygularını görmezden gelmeyen, duyguları fark edip kabul eden anne

babaların çocukların duygularına “yapı iskelesi” oluşturarak rehberlik yapması ve çocukların duygularını pozitif bir şekilde pekiştirerek sosyal yetkinliğin gelişimine katkı sundukları (Denham ve ark., 1997) bilinmektedir. Bu katkının sosyal yetkinliğin önemli becerilerinden biri olan akran ilişkilerinde ve çocukların ev dışında karşı karşıya kaldıkları ilk sosyal bağlam olan okul öncesi eğitim ortamlarında kendini daha da baskın bir şekilde gösterebilmektedir (Katz & Windercker-Nelson, 2004). Okul öncesi dönemdeki çocuklar anne babaları veya kardeşleri dışındaki bireylerle, akranlar ve öğretmenlerle artan bir etkileşim yaşamaya başlamaktadır (Žumarova, 2014). Böylece çocuklar yeni girmiş oldukları bu sosyal ortamdaki yaşadıkları değişiklikler karşısında duygularını nasıl kontrol edeceklerini ve uygun bir şekilde nasıl ifade edeceklerini öğrenmektedirler (Eisenberg ve ark., 1998). Çocukların olumlu ve olumsuz duyguları hakkında bilgi sahibi olmanın önemine, çocukların duygularının değerli olduğuna inanan anne babalar çocukların aile ve okul arasındaki bu geçişlere iyi uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu anne babalar çocukların okul öncesi dönemin gerektirdiği sosyal çevrenin taleplerinin karşılayabilecek, davranışsal kontrol ve esneklik göstererek yeni başladıkları okul öncesi eğitim kurumlarına, bu yeni çevreye, sosyal uyum sağlamasına destek olmaktadır (Corsaro ve ark., 200). Bunun tam tersi olarak daha az davranışsal kontrol ve esneklik gösteren ve sık sık duygusal patlamalar yaşayan çocuklar, bu yeni sosyal ortamda daha az etkili işlev gösterebilir, sosyal yetkinlik ile ilgili beceriler konusunda güçlük yaşayabilmektedirler. Bu durumda bu çocuklar sosyal ve duygusal olarak uyumsuzluk çeken çocuklar olarak değerlendirilmektedir (McClelland & Morrison, 2003). Bu kapsamda ergenlik döneminde de olumsuz duygularının (örn. öfke) kabulünün önemli olduğuna inanan anne babaların çocukların dışsallaştırılmış davranış sorunlarının ele alınmasında katkı sağlayacağı (Shortt ve ark., 2010) ifade edilmektedir.

Ayrıca aile katılımı, anne baba iletişimi gibi yapılarda anne babanın çocuğun duygusal yetkinliği ile ilgili becerileri bilmenin öneminden bahsedilmekte olup (Fantuzzo ve ark., 2004) bu nedenle de çocukların duyguları hakkında bilgi sahibi olmaya yönelik anne baba inanişin çocukların içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış sorunlarının azaltılmasında önemli yarar sağlayacağı belirtilmektedir (Kılıç & Kumandaş, 2017). Bununla birlikte alan yazını üst duygu felsefesinin, duygu odaklı anne babalığın sadece erken çocukluk döneminde değil, orta çocukluk ve ergenlik dönemindeki davranış sorunları ve duygusal ve sosyal yetkinlik ile de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, orta çocukluk ve ergenlik dönemindeki olumsuz duyguların seviyesi yüksek olduğunda annelerin olumsuz duyguları görmezden gelmedikleri ve olumsuz duyguları önemsediklerinde çocukların ve ergenlerin içselleştirilmiş davranış sorunlarında azalmalar görüldüğü, hatta bu durumun karşıt olma karşı gelme davranım bozukluğu için önemli bir koruyucu faktör olduğu da belirtilmektedir (Dunsmore ve ark., 2013). Bir başka çalışma da beşinci sınıf öğrencilerinin annelerin çocuklarının olumsuz duygularını daha fazla kabul etmesinin çocukların okul ortamında akranları tarafından daha fazla kabulü ve akran ilişkilerini daha sağlıklı bir şekilde kurmalarında destekleyici olduğu bildirilmektedir (Wong ve ark., 2008).

Anne Babaların Çocukların Duygularına Yönelik İnanışları, Kültür ve Çevre

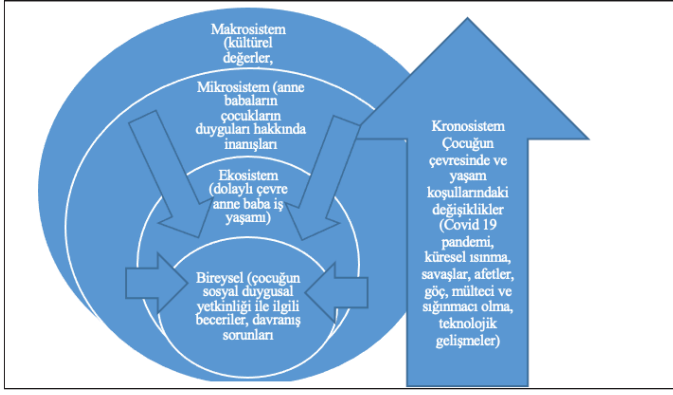
Kültür zaman içinde süreklilik teşkil eden normların, tutumların, değerlerin, rollerin, dil ve sembollerin kazanılmasını içermekte olup, bu öğelerin kazanımı bir nesilden diğer nesile aktarılmaktadır (Edwards & Bloch, 2010). Bireylerin sahip olduğu karmaşık duyguların içinde yaşadığı toplum ve kültür yoluyla öğrenildiği ve modellendiği, dil aracılığı ile şekillendiği bilgisi göz önüne alındığında anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanişlarının içinde yaşanan kültürel bağlama duyarlı olduğu belirtilmektedir (Trommsdorff & Cole, 2011). Bu nedenle bu derleme çalışmasında anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanişları üzerinde kültürün ve çevrenin etkilerinin anlaşılabilmesi için Bronfenbrenner’in Ekolojik Sistemler Kuramı (1979), Triandis (1996; 2001), Markus ve Kitayama (1991) ve Kağıtçıbaşı’nın (1999; 2002) kültürel modelleri, Hofstede’nin (2011) 6D-Kültürel Boyut modeli ele alınmıştır.

Ekolojik Sistemler Kuramı ve Kültür

Anne baba inanişlarını şekillendiren kültür ekolojik bağlamda ele alındığında Ekolojik Sistemler Kuramının yararlanmak mümkündür. Ekolojik Sistemler Kuramı bir çocuğun gelişimi üzerindeki sosyal ve kültürel etkinin çeşitli iç içe geçmiş katmanlar (yapılar) aracılığı ile anlaşılması gerekliliğini savunmaktadır. Bu nedenle anne babaların duygular hakkındaki inanişları ve kültürün etkisi bu derleme çalışmasında öncelikle Ekolojik Sistemler kuramı ile ele alınacaktır. Bronfenbrenner’in Ekolojik Sistemler Kuramına (1979; 1980) göre, en yakından en uzağa doğru organize olan bu iç içe geçmiş katmanlar şunlardır; 1) Mikrosistem (çocuğun yakın çevresini oluşturan aile ve arkadaşlar); 2) Mezosistem (aile ve arkadaşlar arasındaki karşılıklı ilişki ve iletişim); 3) Eksosistem (anne babanın işyeri, çalışma alanı); 4) Makrosistem (kültürel tutum, yasalar, ekonomik ve sosyal yapılar); 5) Kronosistem (şimdiki zamanın etkisi, COVID-19 nedeniyle sosyal ve fiziksel mesafe, bireylerin eve kapanması örnek olarak verilebilir)

Ana mikro sistemlerden biri olan anne babalar, çocuğun gelişimini doğrudan etkileme durumundadır, çünkü çocuklar toplumda nasıl yer edineceklerini bulmayı aile aracılığı ile öğrenmektedirler (Paat, 2013). Çocuğun sosyal ve duygusal gelişimine mezosistemde yer alan okul, aile ve akran ilişkilerinin etkileşimi katkıda bulunmaktadır (Eamon, 2001). Anne babaların iş yaşamları, çalışma alanlarının yer aldığı eksosistemde anne babaların iş yaşamında yaşadığı güçlükler ve zorluklar çocukların duygusal ve sosyal olarak başa çıkma kapasitelerini etkilemektedir (Strazdins ve ark., 2010). Makro sistem içindeki kültürel değerler ve uygulamalar ise ailelere anne babalığın gerçekleştiği sosyal bağlamı oluşturup anne babaların inanişlarını etkiliyor görünmektedir (Paat, 2013). Makrosistemdeki kültürel kuralların, normların, değerlerin anne babaların inanişlarını ve doğal olarak anne babaların çocuklarıyla nasıl etkileşimde bulunduğunu yönlendirdiğini göstermektedir. Çevrenin durağan bir yapıda olmaması nedeniyle kronosistem yaşamsal değişiklikleri işaret etmektedir. Günümüzde Covid 19-pandemi, küresel ısınma, savaşlar, mülteci ve sığınmacı olma, teknolojik gelişmeler gibi faktörlerin çocukların psikolojik sağlığını etkilediği belirtilebilir.

Bronfenbrenner tarafından önerilen ve yukarıda açıklanan ekolojik sistemler dahilinde makrosistemde yer alan kültürel değerlerin ve mikro sistemde yer alan anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanişlarının, çocuğun duygusal ve sosyal gelişimini karşılıklı olarak nasıl etkilediğini anlamaya çalışmak önemlidir. Bu çerçevede makro düzeyde duygulara yönelik kültürel değerlerin, mikro düzeyde anne babaların duyguların kurallarını algılama ve anlama şeklini, çocukların duygularına yönelik inanişlarını etkileyeceği ve bireysel düzeyde de çocukların duygusal yetkinlik ile ilgili becerileri (duygu anlama, duyguyu ifade etme ve duygu düzenleme) sosyal yet-

Şekil 1.
Bronfenbrenner'in (1979) Ekolojik Sistemler Kuramı'nın Anne Babaların Çocukların Duyguları Hakkındaki İnanışlarına Göre Uyarlanması

yönelik inanışlara sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu çalışmada annelerin duygular hakkındaki inanışlarının şehirdeki yaşam alanlarına göre ve annelerin öğrenim düzeyine göre farklılık gösterebileceği ifade edilmektedir. Bahsedilen bu araştırmaların Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramının anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarının anlaşılmasında iyi birer örnek olabileceği düşünülebilir.

Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarının kültürel yapılar içinde şekillendiği bilgisinden (Olson ve ark., 2019) yola çıkıldığında duygulara yönelik inanışların kültürel modellerin içinde nasıl daha görünür olduğu anlaşılacaktır. Bu görünürlüğü Triandis'in (1996; 2001) bireycilik ve toplulukçuluk (kollektivist) kültürel modellerinde ve Markus ve Kitayama'nın (1991) belirttiği bağımsız ve karşılıklı bağımlı benlik temellerinde içinde daha da belirgin olduğu ileri sürülebilir.

Model olma, çocuğun duygularına yönelik duygu sosyalleştirme tepkileri, anne babaların çocukların duygularına koçluk/rehberlik yapma gibi duygu sosyalleştirme süreçlerinin kültürler arası farklılığa göre incelenmiş olmasına (McCord & Raval, 2016; Yu ve ark., 2015) rağmen anne baba inanışlarının farklı kültürlerde incelenmesi ile ilgili çalışmanın çok az sayıda olduğu görülmektedir. Örneğin, Nelson ve ark., (2012) ise toplulukçu kültürel modeli temsil eden Afrika kökenli annelerin, bireycilik kültürel modeli temsil eden Avrupa kökenli Amerikalı annelere göre çocukların olumsuz duygularını toplum içinde açıkça ifade etmelerinin ve göstermelerinin uygun olduğuna daha az inandıklarını belirtmektedir. Bu çalışmadan da yola çıkılarak bireycilik kültürel modelin bireyin kendi duygusunu ön plana alarak bireycilik kültürel modelin içinde bağımsız benliklerin oluşmasına izin verdiği söylenebilir. Ayrıca toplulukçu kültürel modelde ise duyguların birinci işlevinin kişiler arası ilişkileri ve grubun uyumunu teşvik etmeye, grup üyelerinin duygusuna önem vermeye ve böylece bağımsız benliğe nispeten karşılıklı bağımlı benliğe dayandığı belirtilebilir.

Triandis, Markus ve Kitayama'dan farklı olarak Kağıtçıbaşı (1999; 2002) sosyoekonomik gelişmenin kırsal bölgelerden kentsel topluluklara doğru hareket eden ülkeler (Türkiye ve Çin örnek ülkeler olarak söylenebilir), bir başka ifade ile gelişmekte olan ülkeler için "Duygusal/Psikolojik Bağlılık" modelini önermiştir. Bu model bireycilik ve toplulukçu kültürel modellerden niteliksel olarak farklı bir üçüncü kültürel yapı önermiştir. Duygusal/psikolojik bağlılık kültürel modelinde duygusal bağlamda karşılıklı bağlılık görülürken, maddi bağlamda birey ve aile arasında bağımsızlık ön plana çıkmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2010). Anne babaların duyguları hakkındaki inanışlarını Çin kültüründe ele alan çalışmalardan biri olan Chan'ın (2012) çalışmasında çocukların duyguları öğrenebilmesi için annelerin çocukların duygusal yaşantılarıyla yüz yüze kalması gerekliliğine inandıkları sonucu elde edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, annelerin çocukların duyguların nedenleri, sonuçları üzerinde düşünmelerinin ve uygun olan duyguyu bulup göstermelerini öğrenebilmeleri için anne babaların çocuklara duygularla ilgili koçluk/rehberlik yapmanın önemine inanmadıklarını belirtmişlerdir. Annelerin çocukların duygularına yönelik olarak bu inanışlarının Çin kültüründe çocuğu sevmenin, disipline etmenin ve çocukla ilgilenmenin bir arada oluşunu temsili olan "guan" olarak isimlendirilen bu anne baba inanışı duygu koçluğu üst duygu felsefesi ile uyumlu görünmediği ileri sürülebilir. Buna karşın Kağıtçıbaşı'nın duygusal/psikolojik bağlılık kültürel modelinde (2010) ele aldığı üzere çocuğun bağımsızlığı ve anne babaya bağlılığının bir arada bulunmasının duygu koçluğu felsefesini daha çok destekler nitelikli bir temel olabileceği ileri sürülebilir. Ancak bu konunun görgül çalışmalarla desteklenemeye de ihtiyacı olduğunu söylemek de gerekmektedir.

Hofstede'nin 6D- Kültür Boyutları Modeli

Anne babaların duygular hakkındaki inanışları sadece bireycilik ve toplulukçu ve duygusal/psikolojik bağımlılık kültürel modellerinde değil daha farklı kültürel modellerde farklı boyutlar içinde de kendini gösterebilir. Bu doğrultuda anne babaların duygulara yönelik inanışları Hofstede'nin (2011) geliştirdiği 6D-Kültür Boyutları ve kültürel değerlerin ölçümünde kullanılan modelinde ele alınabilir. Hofstede'nin modeli esasen anne babaların duygular hakkındaki yönelik inanışlarını değerlendirmek için geliştirilmiş bir model değildir, insanların farklı ülkelerde, özellikle örgüt kültürü veya işyerlerinde, nasıl davrandığına dair eğilimi yakalayarak kültürleri kategorize etmek için kullanılan bir model niteliği taşımaktadır. Ancak bu kapsamlı modelin de anne babaların duygular hakkındaki inanışlarını açıklamada işlevsel bir rol oynayacağı düşünülmektedir (Tablo 1). Bu çalışmada Hofstede'nin modeli anne babaların duyguya yönelik inanışlar kapsamında ele alınıp sınırlı sayıda görgül çalışmaların bulguları eşliğinde açıklanmıştır.

kinlik ile ilgili becerilerini (işbirliği, takım çalışması, yardımlaşma vb.) şekillendireceği ve içselleştirilmiş davranış sorunları (anksiyete vb.) dışsallaştırılmış sorunlarını (saldırganlık vb.) etkileyeceği söylenebilir (Şekil 1). Örneğin, Şili'nin güneyinde ve güneybatı Arjantininde özellikle daha kırsal bölgelerde yaşayan Mapuçelerin aile içinde yaşlıların hikâye anlatımını dinleme ve yaşlıları izleme gelenekleri anne babaların çocukların duygularına yönelik inanışlarını şekillendiren önemli bir kültürel gelenektir. Bununla birlikte Mapuçelerin çocukların duygu düzenlemesinde anne babaların doğanın, içinde yaşanılan ekolojik çevrenin de önemli olduğuna, çocukların duygularını bilmenin önemli olduğuna yönelik anne babalık inanışlarına sahip olduğu belirtilmektedir (Halberstadt ve ark., 2020). Mapuçelerin kültüründe anne babaların duygu ile ilgili inanışlarının içinde yaşadıkları ekolojik çevreden etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Raval ve Martin de (2009) Hindistan'ın gelir ve öğrenim düzeyi düşük bölgelerde yaşayan annelerin şehir merkezine yakın yerlerde yaşayan annelere göre, çocukların kızgınlık ve üzüntü duyguları için daha az kabul edilebilir olduğuna

Tablo 1.
Hofstede'nin 6D- Kültür Boyutları Modeli

Kültürel boyutlar	Özellikleri
Bireyci kültüre karşı toplulukçu kültür	Bireycilik: Bağımsızlık, özerklik, bireyden kendi zihnini ve duygularını ifade etme beklentisi. Toplulukçuluk: bir gruba üyelik, karşılıklı bağlılık, uyumu koruyan duyguları ifade etme beklentisi
Maskülenliğe karşı Femininlik (Erillığe karşı Dişilik)	Maskülenlik: Aile içinde çocuğun bakımına yönelik sorumluluğun cinsiyete göre farklılaşması, kadınlar daha duygusal olur düşüncesi Femininlik: Hem kadınların hem erkeklerin duygularını belli etmesi ve çocuğun bakımından eşit derecede sorumlu olma
Güç mesafesi (güç aralığı)	Güç mesafesinin geniş olması; aile içindeki güç eşitsizliğini ve otorite ilişkisini yansıtır, ailedeki yaşlı bireylerden korkulur, saygı duyulur, anne babalar çocuklara itaat etmeyi öğretir. Güç mesafesinin dar olması; çocuklar diğer aile üyeleri ile eşittir, aile üyeleri kararları eşit düzeyde alır
Hoşgörüyeye karşı Kısıtlama/Sınırlama	Hoşgörü: Yaşamdan hoşnut olmak, eğlenmek, yaşamla ilgili istekleri ertelememek, Kısıtlama/Sınırlama: sosyal normlar, gelenekler, kültür değerler duygusal ihtiyaçları sınırlar, engeller
Belirsizlikten Kaçınma	Belirsizlikten kaçınmanın yüksek düzeyde olması; yüksek düzeyde stres ve kaygı, aşırı duygusallık, tehdit altında hissetme Belirsizlikten kaçınma düşük düzeyde; daha az stres ve kaygı, yüksek düzeyde öz kontrol, farklılıklara karşı saygı ve hoşgörü
Uzun vadeli uyuma karşı kısa vadeli uyum	Uzun vadeli uyuma eğilimli toplumlar: Gelenekleri, değerleri yaşamın merkezine yerleştirir. Kısa vadeli uyuma eğilimli toplumlar; gelecek odaklıdır, "şimdi ve burada" odaklı yaşamayı talep eder.

Parker ve ark. (2012) bazı kültürlerdeki anne babaların aile içinde çocukların duygularını ifade ederken yetişkinlerin yanında daha saygılı olmaları gerektiğine inandıklarını ifade etmektedir. Bu durumun Hofstede'nin (2011) modelinde aile içindeki güç mesafesini işaret ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin; ailenin içindeki *güç mesafesi* boyutunda Norveçli anne babaların çocukların duygusal ihtiyaçlarını dinlemenin önemine inanmakta ve çocukların aile içinde ve diğer yetişkinlerin yanında duygularına özgürce ifade etmelerini Rus anne babalara göre daha fazla kabul etmektedir. Özellikle Norveçli anneler, çocukların mutluluk gibi kurallara veya koşullara bağlı olabilen duyguları ifade edebilmeleri için çocuklara daha fazla destek olunmasına inanmaktadır, böylece çocukların *belirsizlikten kaçınma düzeyleri* daha düşük olacaktır (Gundersen & van der Weele Gjøen, 2020).

Wang (2001) yaptığı çalışmada özellikle bireycilik kültürel modeli yansıtan kültürlerde anne babaların çocuklarını duygularla ilgili yetiştirirken çocuklarla sohbet etmenin önemine inandıklarını ve de çocukların geçmiş yaşantılardaki duygularını çocuklarıyla aile içinde çocuğun içinde bulunduğu şimdiki yaşında da, bir başka ifade ile "*şimdi ve burada*" odağında tartışmanın önemli olduğunu belirtmektedir. Bireyci kültürlerde geçmiş hakkında konuşmanın daha fazla olduğu, böylece çocuklar ve anne baba arasında güçlü bağlar oluştuğu ileri sürülmektedir. Çocukla geçmiş hakkında konuşmanın okul öncesi dönemden itibaren çocukların duygularını rahatça ifade edebilmede önemli olduğu belirtilmektedir (Bird & Reese, 2006). Bu bağlamda bir başka örneği de Norveçli babaların çocuklarını yetiştirirken çocukların duygularla ilgili yaşantılardan yola çıkarak *geleceğe odaklanmanın* önemine inandıklarını belirttikleri şeklinde verilebilir (Gundersen & van der Weele Gjøen, 2020). Norveçli babaların bu inancı aynı zamanda Hofstede'nin (2011) çalışmasında bireyci kültürün bir özelliği olduğu da belirtilebilir. Buna karşın özellikle toplulukçu kültürlerde, örneğin Çinli anne babaların okul öncesi dönemdeki çocuklarıyla geçmiş olaylar hakkında konuşurken (özellikle olumsuz olaylar) daha az detay ve değerlendirmeye girdikleri, daha fazla olumsuz kelime kullandıkları (Fivush & Wang, 2005), geçmiş olaylar hakkında daha sınırlı açıklama ve değerlendirme yaptıkları (Wang, 2006) anlaşılmıştır. Bu çerçevede toplulukçu kültürlerde anne babaların duygular hakkındaki inanışlarında geleneksel değerlerin baskın olduğu *uzun vadeli uyumun* ön planda olduğu ileri sürülebilir. Hofstede (2011) 6D-Kültür Boyutları Modelinde *maskülenlik ve femininlik* boyutlarının yansımalarını duygu sosyalleştirme süreçlerinde farklı çalışmalarda görebilmek mümkündür. Örneğin okul çağındaki çocuklarla yapılan çalışmalarda annelere göre babaların kız çocukları ile üzüntü içeren duygusal durumları daha fazla konuştukları, ancak özellikle küçük yaşta çocuklarla konuşma içeriklerinin ağırlıklı olarak olumsuz kelimeleri daha fazla barındırdığı (Zeman ve ark., 2010) anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Hofstede'nin (2011) modelindeki cinsiyetler arası farklılığı anne babaların çocukların duygularına yönelik inanışları kapsamında cinsiyet temelinde de görmek mümkündür. Rus anne babalara göre, Norveçli anne babaların cinsiyet eşitliğine daha yüksek değer verme eğiliminde oldukları, erkek çocukların ve kız çocukların duygularını eşit şekilde ifade etmeleri gerektiğine yönelik inanışa sahip oldukları da belirtmektedir (Gundersen & van der Weele Gjøen, 2020).

Parker ve ark. (2012) duyguların her ortamda ifade edilip edilmemesine veya kontrol edilip edilmemesine ilişkin kültürel farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Örneğin, sosyal bir toplantıda, bir görüşmede sıklıklarına rağmen çocukların süreci devam ettirmeleri gerektiğine ilişkin anne babaların duygulara yönelik inanışlarında Rus anne babaların Norveçli anne babalara göre daha kuralcı ve katı oldukları anlaşılmıştır, hoşgörülü olmadıkları belirlenmiştir. Ancak Norveçli anne babaların ev ödevlerinden/ev işlerinden sıkıldıklarında çocukların devam etmesini daha önemli bulmuşlardır (Gundersen & van der Weele Gjøen, 2020). Bu bulgulardan yola çıkarak toplulukçu kültürlerin grup içinde uyumun ön planda olmasına ve uyumun bozulmamasına önem verdikleri, grubun uyumunun bozulmasını *hoş görü* ile karşılamadıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle toplulukçu kültürel modellerde duyguların kontrol edilmesinde ve düzenlenmesinde anne babaların duygular hakkındaki inanışlarında çocukların gelişimsel ihtiyaçlarından daha çok toplumun duygusal ve sosyal ihtiyaçlarının önemli olduğu belirtilebilir. Ayrıca farklı kültürlerde çocukların duyguları ile ilgili olarak anne babaların neleri hoş görüp görmedikleri daha fazla ortaya çıkarılabilir.

Tartışma

Bu bölümde görgül çalışmaların ortaya koyduğu bulgulardan yola çıkarak bazı kritik değerlendirmeler ve tartışmalar yapılmıştır. Anne babaların çocukların duygularını sosyalleştirmesi alan yazınında sosyalleştirmenin geniş bir alt disiplini olarak ortaya çıkışından bu yana (Denham ve ark., 2008) özellikle uluslararası alan yazınında duygu sosyalleştirme konusu önem kazanmıştır ve halen de çalışılmaktadır. Bununla birlikte duygu sosyalleştirmenin anlaşılmasına katkı sağlayan önemli bir faktör olarak anne babaların duyguları hakkındaki inanışları ile ilgili çalışmaların sayılarının artış göstermesine rağmen halen sınırlı olduğu düşünülmektedir. Anne babaların duygularına yö-

nelik inanışların ise ulusal alanyazınında Kılıç ve Kumandaş (2017) çalışması dışında henüz yaygın bir şekilde çalışılmadığı anlaşılmaktadır. Ulusal alan yazınına da katkı sağlayabilmek için uluslararası alan yazınına tekrar dönüldüğünde çalışmaların anne babaların duygularla ilgili inanışlar boyutları temelinde ağırlıklı olarak *duygunun değerleri* (örn., Castro ve ark., 2015; Stelter & Halberstadt, 2011) boyutunda yer aldığı görülmektedir. Araştırmacıların duyguların değerleri boyutuna odaklanmasının nedeni hem olumlu hem de olumsuz duygulara değer veren anne babaların, duyguya değer vermeyen anne babalara göre çocukların duygularını kabul etmede ve duygulara duyarlı bir ortamı oluşturmada neler yaptıklarının anlaşılması ihtiyacından kaynaklandığı düşünülmektedir (Dunsmore ve ark., 2009; Halberstadt ve ark., 2008). Bununla birlikte araştırmacılar duyguların tehlikeli veya zararlı olduğunu düşünen anne babaların da çocukların duygusal yaşantılarını yoğun bir şekilde deneyimlemekten kaçındıklarını mı yoksa kendi duygularını maskeleyerek için mi bu inanışlara sahip olduklarını ortaya çıkarma ihtiyacında oldukları belirtilebilir.

Bu soruların cevapları için halen hem uluslararası hem de ulusal alan yazınında oldukça fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç olduğu söylemek doğru olacaktır. Anne babaların duygular hakkındaki inanışları ile ilgili en az çalışma yapılan boyutun ise *duyguların değişmezliği* boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Anne babaların çocuğun gelişimi boyunca çocukların duygusal stillerinin hangi derecede değişmez olduğuna ilişkin inanışı ile ilgili alan yazınında çok fazla çalışmaya ve açıklamaya henüz yer verilmemektedir. Bununla birlikte çocukların duygularının istikrarlı olduğuna ve değişmeyeceğine inanan anne babaların çocukların özellikle olumsuz duygularına daha az destekleyici tepkiler verdikleri belirtilmiştir (Halberstadt ve ark., 2013). Bu doğrultuda insanların kendileri ve dünya hakkındaki temel varsayımlarını ele alan Örtük Kuramlar, bireylerin sosyal bilgiyi ve dış dünyayı algılamasında farklılıklar söz konusu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Örtük Kuramlar bireylerin kişilik özelliklerinin istikrarı hakkındaki sahip olduğu inanışlarının belirli davranışları değiştirme konusundaki istekliliklerini etkilediğini söylemektedir (Erdley & Dweck, 1993). Bu nedenledir ki gelecekteki çalışmalarda çocukların duygularının istikrarı hakkındaki anne baba inanışlarının ele alınmasının önemli olduğu, çünkü anne baba davranışlarında değişikliği hedefleyen müdahale programlarının faydalarını etkileyebileceği belirtilmektedir (Halberstadt ve ark., 2013). Bununla birlikte kendi duygusal yaşamlarını anlamaları için çocuklara özerklik vermeye, duyguların manipülatif olup olmadığına ve çocukların duygularını bilmenin önemli olup olmadığına yönelik anne baba inanışlarının da çalışmalarda ele alınmadığı görülmektedir.

Anne babaların duygular hakkındaki inanışlarının duygu sosyalleştirme süreçlerine yön vermesi ile ilgili olarak alan yazınında ortaya çıkan ilgili çekici bir hususun da belirtilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu ilgi çekici husus; anne babaların duygu sosyalleştirme süreçleri ile duygular hakkındaki inanışlarının arasındaki ilişkinin anne baba bildirimlerine ve gözleme dayalı çalışmalarda farklı sonuçlar ortaya koyabildiğidir. Örneğin Dunsmore ve ark., (2009) anne baba bildirimlerinde duyguların tehlikeli olduğunu düşünmeye yönelik anne baba inanışının, anne babaların duygularını maskeleymesi ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Castro ve ark. (2015) ise anne babaların inanışlarının bildirimlerine değil de gözleme dayalı olduğunda duyguların değerli olduğuna yönelik anne baba inanışı ile duyguların aile içinde açıkça ifade edilmesinde arasında negatif bir ilişki olduğunu bildirmiştir. Üst duygu felsefesinde anne babaların çocukla duyguya dayalı iletişimde duygunun değerli olduğuna inandıklarında anne babanın hem kendi duygusunu açıkça ifade edebilmesi hem de çocuğun duyguyu ifade etmesine yönelik destekleyici tepkiler vermesi beklenmektedir. Bu nedenledir ki anne babaların duygu sosyalleştirme süreçlerinde ve duygular hakkındaki inanışlarında bildirimlerini eksik veya fazla veriyor olabilecekleri ve bu nedenle hem bildirim dayalı hem de gözleme dayalı çalışmaların bir arada yürütülmesinin işlevsel olabileceği ileri sürülebilir.

Anne babaların çocukları içinde yaşadıkları kültürün özelliklerine göre yetkin bir şekilde işlev görmeleri için yetiştirmeyi hedeflediklerinden (Ogbo, 1981), çocuklarından istediği belirli yetkinlikler veya özellikler kültürel gruplar arasında farklılık göstermektedir (Suizzo, 2007). Bu bağlamda duygu sosyalleştirme ile ilgili çalışmaların yoğun olarak bireycilik kültürel modeli temsil eden ülkelerde ve de özellikle orta sınıf ailelerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak Batı örnekleminde farklı olarak Türkiye, Nepal, Güney Kore, Çin, Endonezya, gibi farklı kültürlerde de derinlemesine ele alınmaya başlanmıştır (Kılıç, 2020). Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları ile ilgili sınırlı sayıda çalışmanın da ağırlıklı olarak Batı örnekleminde gerçekleştiği, bununla birlikte farklı kültürel grupların örneklem olarak bir arada yer aldığı az sayıda çalışmanın da olduğu anlaşılmaktadır (Parker ve ark., 2012). Bu nedenle anne babaların çocukların duygularına yönelik inanışlarına ilişkin hem kültürün kendi içinde hem de kültürler arası çalışmalara daha fazla ihtiyaç vardır. Bununla birlikte kültürler arası karşılaştırmaları kültür ile ilgili sadece toplulukçu ve bireycilik kültürel modellerin bakış açısından değil, aynı zamanda Hofstede'nin (2011) modeli gibi farklı boyutları içeren geniş bir bakış açılarından da ele alınmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Ekolojik Sistemler Kuramı kapsamında da özellikle günümüzde yaşanan kültürel, ekonomik, teknolojik, iklim ve sağlık ile ilgili yaşanan hızlı ve beklenmedik/beklenlik değişimlerin anne babaların duygular hakkındaki inanışlarını nasıl şekillendirdiği ve çocukların yaşamına nasıl etki ettiğinin incelenmesi önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Bu derleme çalışmasında anne babaların duygu sosyalleştirme süreçlerini etkileyen önemli bir faktör olarak anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları ile ilgili temel ve önemli nitelikteki hususları ele alınmış ve tartışılmıştır. Gelecekteki çalışmalar anne babaların duygular hakkındaki inanışlarını anne babanın ve çocukların cinsiyeti, çocuğun mizacı gibi faktörleri de ele alarak derinlemesine inceleyebilir ve alan yazınına yeni katkılar sunabilir. Bununla birlikte özellikle anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışlarının aile içinde anne babanın çocukla geçirdikleri zaman, çocuğun gelişiminde kimin ne kadar sorumluluk aldığı, ailenin türü (geniş aile, çekirdek aile vb.) gibi değişkenler açısından da ele alınmasının elde edilecek bulgulara zenginlik sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Altan-Aytun, Ö., Yağmurlu, B., & Yavuz, H. M. (2013). Turkish mothers' coping with children's negative emotions: A brief report. *Journal of Child and Family Studies*, 22, 437-443. [Crossref]
- Baker, J. K., Fenning, R. M., & Crnic, K. A. (2011). Emotion socialization by mothers and fathers: Coherence among behaviors and associations with parent attitudes and children's social functioning. *Social Development*, 20, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.00585x>. [Crossref]
- Bird, A., & Reese, E. (2006). Emotional reminiscing and the development of autobiographical self. *Developmental Psychology*, 42, 613-626. [Crossref]
- Bohanek, J. G., Fivush, R., Zaaman, W., Lepore, C.E., Merchant, S., & Duke, M. P. (2009). Narrative interaction in family dinnertime conversations. *Merrill-Palmer Quarterly*, 55(4), 488-515. [Crossref]
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1980). *Making Human Beings Human Bioecological Perspectives on Human Development*. Sage Publications.
- Brown, G., L., Mangelsdorf, S. C., & Agathen, J. M., & Ho, M.-H. (2008). Young children's psychological selves: Convergence with maternal reports of child personality. *Social Development*, 17, 161-182. [Crossref]
- Caiado, B., Moreira, H., & Canavarro, M. C. (2021). Parents' beliefs about children's emotions questionnaire: psychometric properties of the Portuguese version among a sample of parents of school-aged children. *Current Psychology* (Online first). <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01504-1>. [Crossref]
- Calkins, S. D., & Fox, N. A. (2002). Self-regulatory processes in early personality development: A multilevel approach to the study of childhood social withdrawal and aggression. *Development and Psychopathology*, 14, 477-498. [Crossref]
- Castro, V., Halberstadt, A.G., Lozada, F. ve Craig, A., B. (2015). Parents' emotion-related beliefs, behaviors, and skills predict children's recognition of emotion. *Infant and Child Development*, 24(1), 1-22. [Crossref]
- Chavira, V., Lopez, S. R., Blacher, J., & Shapiro, J. (2000). Latina mothers' attributions, emotions, and reactions to the problem behaviors of their children with developmental disabilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 245-252.
- Chan, S. M. (2012). Links between Chinese mothers' parental beliefs and responses to children's expression of negative emotions. *Early Child Development and Care*, 182(6), 723-739. [Crossref]
- Corsaro, W. A., Molinari, L., & Rosier, K. B. (2002). Zena and Carlotta: Transition narratives and early education in the United States and Italy. *Human Development*, 45(5), 323-49. [Crossref]
- Denham, S. A. (1998). *The Guilford series on Special and emotional development. Emotional development in young children*. Guilford Press.
- Denham, S. A., Bassett, H. H., & Wyatt, T. (2008). The Socialization of Emotional Competence. In J. Grusec & P. Hastings (Eds.), *The handbook of socialization: Theory and Research* (pp.615- 637). Guilford Press.
- Denham, S. A., Mitchell-Copeland, J., Strandberg, K., Auerbach, S., & Blair, K. (1997). Parental contributions to preschoolers' emotional competence: Direct and indirect effects. *Motivation and Emotion*, 21(1), 65-86. [Crossref]
- Dunsmore, J., Booker, J., & Ollendick, T. (2013). Parental emotion coaching and child emotion regulation as protective factors for children with Oppositional Defiant Disorder. *Social Development*, 22, 444-466. [Crossref]
- Dunsmore, J. C., Her, P., Halberstadt, A. G., & Perez-Rivera, M. B. (2009). Beliefs about emotions and children's recognition of parents' emotions. *Journal of Nonverbal Behavior*, 33(2), 121-140. [Crossref]
- Dunsmore, J. C., & Karn, M. A. (2001). Mothers' beliefs about feelings and children's emotional understanding. *Early Education and Development*, 12(1), 117-138. [Crossref]
- Dunsmore, J. C., & Karn, M. A. (2004). The influence of peer relationships and maternal socialization on kindergartners' developing emotion knowledge. *Early Education and Development*, 15(1), 39-56. [Crossref]
- Eamon, M. K. (2001). The effects of poverty on children's socioemotional development: An ecological systems analysis. *Social Work*, 46(3), 256-266. [Crossref]
- Edwards, C.P., & Bloch, M. (2010). The whittings' concepts of culture and how they have fared in contemporary psychology and anthropology. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41(4), 485-498. [Crossref]
- Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry*, 9, 241-273. [Crossref]
- Erdley, C. A., & Dweck, C. (1993). Children's implicit personality theories as predictors of their social judgments. *Child Development*, 64, 863-878. [Crossref]
- Fantuzzo, J., Perry, M. A., & McDermott, P. (2004). Preschool approaches to learning and their relationship to other relevant classroom competencies for low-income children. *School Psychology Quarterly*, 19(3), 212-230. [Crossref]
- Fivush, R. (2008). Remembering and reminiscing: How individual lives are constructed in family narratives. *Memory Studies*, 1(1), 49-58. [Crossref]
- Fivush, R., & Wang, Q. (2005). Emotion talk in mother-child conversations of the shared past: the effects of culture, gender, and event valence. *Journal of Cognition and Development*, 6(4), 489-506. [Crossref]
- Fredrickson, B. L. (1998a). Cultivated emotions: Parental socialization of positive emotions and self-conscious emotions. *Psychological Inquiry*, 9, 279-281. [Crossref]
- Garrett-Peters, P. T., Castro, V. L., & Halberstadt, A. G. (2017). Parents' beliefs about children's emotions, children's emotion understanding, and classroom adjustment in middle childhood. *Social Development*, 26, 575-590. [Crossref]
- Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. *Journal of Family Psychology*, 10(3), 243-268. [Crossref]
- Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1997). *Meta-Emotion: How Families Communicate Emotionally*. Erlbaum.
- Grusec, J. E. (2011). Socialization processes in the family: social and emotional development. *Annual Review of Psychology*, 62, 243-269. [Crossref]
- Gundersen, A. S. & van der Weele Gjøen, M. (2020). *Parental Beliefs About Children's Emotions: A Cross-Cultural Comparison of Norwegian and Russian Parents*. [Unpublished master's thesis]. The University of Oslo.
- Güven, E., & Erden, G. (2017). Duygu sosyalleştirmenin çocuklarda gözlenen davranış sorunlarına katkısı. *Türk Psikologlar Dergisi*, 32(79), 18-32.
- Halberstadt, A.G., Dunsmore, J. C., Bryant, A. J., Parker, A. E., Beale, K.S., & Thompson, J. A. (2013). Development and validation of the parents' beliefs about children's emotions questionnaire. *Psychological Assessment*, 25(4), 1195-1210. [Crossref]

- Halberstadt, A. G., Thompson, J. A., Parker, A. E., & Dunsmore, J. C. (2008). Parents' emotion-related beliefs and behaviors in relation to children's coping with the 11 September 2001 terrorist attacks. *Infant and Child Development*, 17, 557-580. [\[Crossref\]](#)
- Halberstadt, A. G., Oertwig, D., & Riquelme, E. H. (2020). Beliefs about children's emotions in Chile. *Frontiers in Psychology*, 11, 2-9. [\[Crossref\]](#)
- Hakim-Larson, J., Parker, A., Lee, C., Goodwin, J., & Voelker, S. (2006). Measuring parental meta-emotion: Psychometric properties of the emotion-related parenting styles self-test. *Early Education and Development*, 17(2), 229-251. [\[Crossref\]](#)
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>. [\[Crossref\]](#)
- Jones, S., Eisenberg, N., Fabes, R. A., & MacKinnon, D. P. (2002). Parents' reactions to elementary school children's negative emotions: Relations to social and emotional functioning at school. *Merrill-Palmer Quarterly*, 48(2), 133-159. [\[Crossref\]](#)
- Lagacé- Séguin, D. G. & Coplan, R. J. (2005). Maternal emotional styles and child social adjustment: Assessment, correlates, outcomes and goodness of fit in early childhood. *Social Development*, 14(4), 613-636. [\[Crossref\]](#)
- Lozada, F. T., Halberstadt, A. G., Craig, A.B., Dennis, P., & Dunsmore, J. (2016). Parents' beliefs about children's emotions and parents' emotion-related conversations with their children. *Journal of Family Studies*, 25, 1525-1538. [\[Crossref\]](#)
- Kağıtçıbaşı, C. (1999). The model of family change: A rejoinder. *International Journal of Psychology*, 34(1), 15-17. [\[Crossref\]](#)
- Kağıtçıbaşı, C. (2002). A model of family change in cultural context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(3). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1059>. [\[Crossref\]](#)
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi Kültürel Psikoloji* (3. Baskı.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Katz, L.F., & Windecker-Nelson, B. (2004). Parental meta-emotion philosophy in families with conduct-problem children: links with peer relations. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(4), 385-98. [\[Crossref\]](#)
- Kılıç, Ş., & Kumandaş Öztürk, H. (2017). Anne babaların çocukların duyguları hakkındaki inanışları ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 169-178.
- Kılıç, Ş. (2020). *Duygu Sosyalleştirme Kuramdan Uygulamaya*. Pegem Yayıncılık.
- Kitzmann, K., & Howard, K. M. (2011). Emotion socialization by early childhood educators: Conceptual models from psychology. *Asia-Pacific Journal of Research*, 5(1), 23-44.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and The Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224-253. [\[Crossref\]](#)
- McClelland, M. M., & Morrison, F. J. (2003). The emergence of learning-related social skills in preschool children. *Early Childhood Research Quarterly*, 18(2), 206-224. [\[Crossref\]](#)
- McCord, B. L., & Raval, V. V. (2016). Asian Indian immigrant and White American maternal emotion socialization and child socio-emotional functioning. *Journal of Child and Family Studies*, 25(2), 464-474. [\[Crossref\]](#)
- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development*, 56(2), 289-302. [\[Crossref\]](#)
- Morris, A.S., Silk, S., Steinberg, L., Mayers, S. S., & Robinson, L.R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development*, 16(2), 361-388. [\[Crossref\]](#)
- Nelson, J., Leerkes, E. M., O'Brien, M., Calkins, S. D., & Marcovitch, S. (2012). African American and European American Mothers' Beliefs About Negative Emotions and Emotion Socialization Practices. *Parenting: Science and Practice*, 12(1), 22-41. [\[Crossref\]](#)
- Ogbu, J. U. (1981). Origins of human competence: A cultural-ecological perspective. *Child Development*, 52(2), 413-429. [\[Crossref\]](#)
- Olson, S., Lansford, J. E., Evans, M. E., Blumstein, K. P., & Ip, K. I. (2019). Parents' ethnotheories of maladaptive behavior in young children. *Child Development Perspectives*, 13(3), 153-158. [\[Crossref\]](#)
- Öngören, S., & Köçer, G. (2021). Investigation of the relationship between emotion socialization behaviors of mothers and temperament of children. *Elementary Education Online*, 20(1), 521-531. [\[Crossref\]](#)
- Parker, A. E., Halberstadt, A. G., Dunsmore, J. C., Townley, G. E., Bryant, A., Jr., Thompson, J. A., & Beale, K. S. (2012). "Emotions are a window into one's heart": A qualitative analysis of parental beliefs about children's emotions across three ethnic groups. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 77(3), 1-144. [\[Crossref\]](#)
- Perez-Rivera, M.B., & Dunsmore, J. C. (2011). Mothers' acculturation and beliefs about emotions, mother-child emotion discourse, and children's emotion understanding in Latino families. *Early Education and Development*, 22, 324-354. [\[Crossref\]](#)
- Rutherford, H. V., Wallace, N. S., Laurent, H. K., & Mayes, L. C. (2015). Emotion regulation in parenthood. *Developmental Review*, 36, 1-14. [\[Crossref\]](#)
- Saarni, C., & Buckley, M. (2002). Children's understanding of emotion communication in families. *Marriage and Family Review*, 34(3-4), 213-242. https://doi.org/10.1300/J002v34n03_02. [\[Crossref\]](#)
- Sille, A. (2016). *Annenin duygusal sosyalasyonu ile 48- 72 aylık çocukların duygu düzenleme becerisi arasındaki ilişki*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Maltepe Üniversitesi.
- Stelter, R. L., & Halberstadt, A. G. (2011). Children's feelings of security as affected by parental beliefs about children's emotions and parental stress. *Infant and Child Development*, 20, 272-287. [\[Crossref\]](#)
- Stifter, C., Agusitine, M., & Dollar, J. (2020). The role of positive emotions in child development: A developmental treatment of the broaden and build theory. *The Journal of Positive Psychology*, 15(1), 89-94. [\[Crossref\]](#)
- Strazdins, L., Shipley, M., Clements, M., O'Brien, L. V., & Broom, D. H. (2010). Job quality and inequality: Parents' jobs and children's emotional and behavioral difficulties. *Social Science & Medicine*, 70(12), 2052-2060. [\[Crossref\]](#)
- Suizzo, M. (2007). Parents' goals and values for children dimensions of independence and interdependence across four U.S. ethnic groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(4), 506-530. [\[Crossref\]](#)
- Paat, Y. F. (2013). Working with Immigrant Children and Their Families: An Application of Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 23(8), 954-966. [\[Crossref\]](#)
- Raval, V. V., & Martini, T. S. (2009). Maternal socialization of children's anger, sadness, and physical pain in two communities in Gujarat, India. *International Journal of Behavioral Development*, 33(3), 215-229. [\[Crossref\]](#)
- Raval, V. V., & Walker, B. L. (2019). Unpacking 'culture': Caregiver socialization of emotion and child functioning in diverse families. *Developmental Review*, 51, 146-174. [\[Crossref\]](#)
- Shortt, J. W., Stoolmiller, M., Smith-Shine, J. N., & Eddy, J. M., & Sheeber, L. (2010). Maternal emotion coaching, adolescent anger regulation, and siblings' externalizing symptoms. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 51(7), 799-808. [\[Crossref\]](#)
- Triandis, H. C. (1996). The psychological measurement of cultural syndromes. *American Psychologist*, 51(4), 407-415. [\[Crossref\]](#)
- Triandis, H. C. (2001). Individualism-collectivism and personality. *Journal of Personality*, 69(6), 907-924. [\[Crossref\]](#)

- Trommsdorff, G., & Cole, P. M. (2011). *Emotion, self-regulation, and social behavior in cultural contexts*. In X. Chen & K. H. Rubin (Eds.), *Social, emotional, and personality development in context. Socioemotional development in cultural context* (pp. 131–163). The Guilford Press.
- Uyar, R. Ö., Yılmaz-Genç, M., M., & Aktaş, Y. (2018). Okul öncesi dönem çocukların duygu düzenleme ve duyguları anlama becerilerinin yordayıcısı olarak annelerin duygu sosyalleştirme davranışları. *Eğitim ve Bilim*, 43(195), 1-17.
- Wang, Q. (2001). "Did You Have Fun?" American and Chinese mother-child conversations about shared emotional experiences. *Cognitive Development*, 16(2), 693–715. [\[Crossref\]](#)
- Wang, Q. (2006). Relational maternal style and child self-concept to autobiographical memories in Chinese, Chinese immigrant, and European American 3-year-olds. *Child Development*, 77(6),1794-1809. [\[Crossref\]](#)
- Wilson, K. R., Havighurst, S. S., & Harley, A. E. (2012). Tuning in to kids: An effectiveness trial of a parenting program targeting emotional socialization of preschoolers. *Journal of Family Psychology*, 26, 56–65. [\[Crossref\]](#)
- Wong, M. S., Diener, M. L., & Isabella, R. A. (2008). Parents' emotion related beliefs and behaviors and child grade: Associations with children's perceptions of peer competence. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 175-186. [\[Crossref\]](#)
- Wong, M. S., MacElwain, N. L., & Halberstadt, A. G. (2009). Parent, family, and child characteristics: associations with mother and father-reported emotion socialization practices. *Journal of Family Psychology*, 23(4),452-463. [\[Crossref\]](#)
- Yu, T., Volling, B. L., & Niu, W. (2015). Emotion socialization and children's behavioral problems in China and the United States. *Journal of Comparative Family Studies*, 46(3), 419-434. [\[Crossref\]](#)
- Zeman, J., Perry-Parrish, C., & Cassano, M. (2010). Parent child discussions of anger and sadness: The importance of parent and child gender during middle childhood. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 128, 65-83. [\[Crossref\]](#)
- Žumarova, M. (2014). The influence of social environment on child development in preschool age. *International Journal of Early Childhood Learning*, 20(3), 11-19. [\[Crossref\]](#)

Roman Türünün Öğretiminde Dijital Hikâye Uygulamalarının Etkileri: Tanzimat ve Servetifünun Dönemi Örneği

The Effects of Digital Story Applications in the Teaching of Literary Genre of Novel: Example of the Tanzimat and Servetifünun Period

Fatih VEYİS¹
Fatih UYSAL²

¹Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

²Millî Eğitim Bakanlığı, Çankırı, Türkiye

Öz

Bu çalışmada roman türünün öğretiminde dijital hikâye uygulamalarının öğrencilerin Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumları ve akademik başarıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma karma yöntem araştırmalarının olanaklarından faydalanılarak yakınsayan paralel desen ile yürütülmüştür. Araştırmanın nicel verileri, Roman Bilgisi Başarı Testi ve Türk Edebiyatı Dersi Tutum Ölçeği kullanılarak uygulama öncesi ön test ve uygulama sonrası son test şeklinde toplanmıştır. Araştırmanın nitel verileri ise yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiş ve betimsel analiz süreçleriyle değerlendirilmiştir. Roman türünün öğretiminde dijital hikâye uygulamalarının kullanımının, akademik başarıyı ve öğrencilerin Türk edebiyatı dersine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan betimsel analiz öğrencilerin roman öğretimi ve dijital hikâye kullanımı hakkında olumlu görüş geliştirdikleri sonucuna araştırma bulgularından hareketle ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili ve edebiyatı eğitimi, roman öğretimi, dijital hikâye, akademik başarı, tutum

ABSTRACT

In this study examined the effects of digital storytelling applications in the teaching of the novel on students' academic success and of their attitudes towards Turkish language and literature. In study was carried out with convergent parallel design. The quantitative data of the research were collected within the scope of pre-test, before the test, and post-test, after the test, through the "Novel Knowledge Achievement Test". The qualitative data of the research were collected through a semi-structured interview form. The data collected through the semi-structured interview form were evaluated through descriptive analysis. It was concluded that the use of digital storytelling in teaching of the novel positively affects academic success and students' attitudes towards Turkish literature dimension. In addition, as a result of the descriptive analysis, it was concluded that the students in the experimental group they developed a positive opinion on the use of digital storytelling.

Keywords: Teaching of novel, novel teaching, digital story, academic success, attitude

Giriş

"Dijital Dünya" diye adlandırılan modern çağda, teknoloji kullanımı her alanda olduğu gibi eğitim alanında da olmazsa olmaz bir unsur olarak görülmektedir. Dijitalleşme artık teknolojinin bir alanı olmayı çoktan geçmiş; eğitimden otomotive, ticaretten ulaşıma kadar her alanda dönüşümün hedef noktası olmuştur. Bu doğrultuda araştırmacılar dijitalleşmeyi bir çeşit veri dönüşümü olarak görmektedir. "Dijitalleşme, analog mesajların (kelimeler, resimler, harfler vb.) farklı şekillerde iletilebilen, işlenebilen ve elektronik olarak depolanabilen verilere dönüştürülebilmesi işlemidir." (Atik, 2019). Bu dönüşüm içerisinde farklı iletişim araçlarının yer aldığı görülmektedir. Dijitalleşme sürecinde "Farklı iletişim araçlarında bilgilerin serbest dolaşımını sağlamak ve geleneksel raporlama uygulamalarının dönüşümüne öncülük etmektedir." (Değirmencioğlu, 2016) Teknolojinin ortaya koyduğu ürünler, dijitalleşme ile daha işlevsel hâle gelmektedir. Telefon, müzik, fotoğraf, radyo, televizyon ve bilgisayar gibi tüm iletişim araçları dijitalleşme sayesinde kolay ulaşılabilir ve kolay kullanılabilir bir konumda yer almaktadır (Ormanlı, 2012). Bu durum teknolojiyi, insanlığın ortak ihtiyaçlarını hızlı ve etkili biçimde ortaya koyması açısından modern çağın en etkili unsurlarından biri hâline getirmiştir.

Günümüzde salgın hastalıkların insanları adım adım bireyselleşmeye ittiği bir ortamda hayatın normal seyrinde devam edebilmesinde başvuru ilk kaynaklar dijital ortamlar olmuştur. Dijital ortamlar sosyalleşmeye sağladığı katkı kadar bireyselleşmenin de başlıca aracı olmaktadır. Evde çalışma modeli; çevrimiçi toplantılar, uzaktan eğitim gibi etkinlikler ve web tabanlı programlar yoluyla bu zor günleri atlatabilmede insanlığın en büyük destekçisi olmuştur. Eğitim ortamları da bu süreçten en çok etkilenenler arasındadır. Öğretim süreçlerinin okullarda sürdürülememesi nedeniyle dersliklerin dijital ortamlara taşınması sonucu Millî Eğitim Bakanlığı dijitalleşme konusundaki çalışmalarını hızlandırmıştır.

Bu makale Doç. Dr. Fatih Veyis danışmanlığında Fatih Uysal tarafından hazırlanan "Roman türünün öğretiminde dijital hikâye uygulamalarının etkileri" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 21.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 08.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Fatih VEYİS

E-posta: fatih.veyis@atauni.edu.tr

Cite this article: Veyis, F., Uysal, F. (2022). The effects of digital story applications in the teaching of literary genre of novel: example of the tanzimat and servetifünun period. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 87-93.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öğretmenlerin de Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'nı daha etkin kullanmasını gerektiren bu süreçte EBA ve mevcut içerikleri de öğretimin ana zemini ve temel malzemesini oluşturmuştur. Akademik çalışmaların da bu yöndeki araştırmalara yöneldiği ve nicelik bakımından hızla artarak üniversitelerin öncelikli araştırma alanları kapsamına girdiği görülmektedir.

Eğitimde dijitalleşme fikri yeni değildir. Hızlı, etkili ve nitelikli sonuçlar vermesi açısından çabalanan dijital eğitim, maliyetleri konusunda tartışmalar yaratsa da artık eğitim süreçlerinin doğal bir parçası olmuştur (Taşkıran, 2017). Eğitimde dijital ortamların kendini sürekli yenileyen ve geliştiren bir yapıya sahip olması da araştırmacılar tarafından çokça dile getirilmektedir. Dijital dönüşüm süreçlerinden nasibini alan bir disiplin olarak yılın büyük bir bölümünde sürdürülen eğitim süreçleri, dijital şekilde ve eğitim kurumlarına gitmeden de bireylere sunulabilmektedir (Şahin, 2009). Bu yönleriyle dijital eğitimin öğretim programının bir parçası olduğu kaçınılmaz bir gerçektir.

2015 yılından itibaren uygulamaya konulan Türk dili ve edebiyatı öğretim programlarında dersin ünitelere ayrılmasında edebî türlerin temel alındığı, her bir ünitenin belli bir türe ayrıldığı görülmektedir. Ünitelerde yer verilen edebî türler içerisinde günlük, mektup, gezi yazısı, eleştiri vd. gibi türlerin öğretimine tek bir sınıf düzeyi ve tek bir ünite ayrılırken Türk edebiyatında ön plana çıkan türler olan şiir, hikâye, roman ve tiyatro gibi türlere ise her sınıf düzeyinde birer ünite ayrılmıştır (Kayar Muslu, 2021). Bu yönüyle roman türünün öğretimi, öğretim programımızın önemli konularından biridir. Bu türe ait içerikler ortaöğretimde her yıl ve sınıf düzeyinde ders kitaplarında yer almakta ve öğrencinin bu türün öğretimi ile birlikte okur bilincine ulaşması beklenmektedir. Roman öğretiminin öğrenci tarafından benimsenmesi ve ilgi uyandıracak biçimde gerçekleşmesi türün diğer örneklerinin de öğrenci tarafından okunmasını sağlamak açısından önem arz etmektedir.

Edebî bir tür olarak romanın toplumları yansıtmadaki görevi herkesçe bilinmektedir. "Romanlar, toplumsal varoluşla ilgili olarak, hatta aynı zamanda toplumsal varoluşun bireysel deneyimleriyle ilgili olarak hem öznel hem de özneler arası bir metin türüdür. Bütün temel edebî türler içinde de cemaatleri tasavvur etme ve ebedileştirmeye en güçlü biçimde ilişkilendirilen türdür." (MacKay, 2018). Toplumun derin izlerini taşıyan romanların öğretimi de bu noktada ön plana çıkmaktadır.

2018 MEB öğretim programında roman türü "Öyküleyici (Anlatmaya Bağlı) Edebî Metinler" başlığıyla ele alınmakta ve roman türünün öğretimi ile ilgili kazanımlar; hikâye, masal, destan, efsane gibi türlerle beraber ele alınmaktadır (MEB, 2018). Aynı zamanda Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı'nda uygulamada özel amaçlara da yer verilmiştir. Bu amaçlar arasında "Dinleme, okuma, yazma ve konuşma stratejilerini doğru ve uygun şekilde kullanarak etkili iletişimciler olmaları" ifadeleri yer almaktadır. Alana özgü beceriler ise "bilgi okuryazarlığı, eleştirel düşünme, görsel okuryazarlık, iletişim ve iş birliği, medya okuryazarlığı, yaratıcı düşünme" maddeleleriyle ifade edilmiştir (MEB, 2018). Ancak roman türünün öğretimi süreçlerinde planlanan amaçlar ve kazandırılması beklenen becerilere ulaşmada öğretim programlarının genel görünümü hakkında Çetin (2010), "Romanların işlenişinde metin olarak kısa bir bölüm verilmektedir. Düz anlatımda romanın tümü hakkında bilgi almak için yeterli zaman bulunmamaktadır" ifadesini kullanmaktadır. Bu durum roman öğretimi konusunda söz konusu eksikliği giderebilmek için eğitim teknolojilerini etkin biçimde kullanmayı gerektirmektedir.

Dijital hikâye, ilerleyen teknolojinin dijitalleşme süreçlerinde ortaya çıkan öğretim yöntemlerinden biridir. Araştırmacılar dijital hikâyenin kazanımlarını ortaya koymada birbirine benzer tanımlamalara gitmişlerdir. "Dijital öyküleme, geleneksel öykülerin, görsel ve işitsel öğelerle derinleştirilerek ve zenginleştirilerek eğitimde kullanılabilecek yapılandırılmaya yaklaşıma uygun bir yöntemdir" (Akgül, 2018, s.26). Roman öğretiminin görsel ve işitsel unsurlara olan ihtiyacı bu yöntemte değerli kılmaktadır. "Dijital hikâye, temelde, bilgisayar kullanıcılarının kendi konularını seçerek, bazı araştırmalar yürüterek, senaryo yazarak ve ilginç bir hikâye geliştirerek yaratıcı bir hikâye anlatıcısı veya üreticisi olmalarına imkân veren anlatı türüdür." (Kengerü, 2016) Yapılandırılmaya yaklaşıma üretici bireyler yetiştirme amacına destek vermesi açısından da dijital hikâye uygulamalarının roman öğretiminde kullanılması araştırmaya değer bir konu olarak görülmüştür.

Alanyazın incelendiğinde Türk dili ve edebiyatı derslerinde roman türünün öğretiminde, öğretim materyali olarak dijital hikâyenin kullanımının etkilerinin incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada roman türünün öğretiminde dijital hikâyelerin kullanılmasının öğrencilerin Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumları ve akademik başarıları üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Tanzimat ve Servetifünun dönemi romanlarının öğretiminde dijital hikâye kullanımının öğrencilerin Türk dili ve edebiyatı dersindeki akademik başarıları üzerinde anlamlı etkisi var mıdır?
2. Tanzimat ve Servetifünun dönemi romanlarının öğretiminde dijital hikâye kullanımının öğrencilerin Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumları üzerinde anlamlı etkisi var mıdır?
3. Türk dili ve edebiyatı derslerinde dijital hikâye kullanılmasına yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?

Yöntem

Çalışmada karma yöntem araştırma desenlerinden biri olan yakınsayan paralel desen kullanılmıştır. Karma yöntem araştırmaları inceleme konusunu çok boyutlu ortaya koyma imkânı vermesi bakımından öne çıkmaktadır. Yakınsayan paralel desen, araştırmacının araştırma sürecinde nitel ve nicel aşamaları eş zamanlı olarak uygulaması ile yürütülmektedir (Creswell & Plano Clark, 2007). Araştırmada roman öğretiminde kullanılan dijital hikâye uygulamalarının öğrencilerin akademik başarıları ve derse yönelik tutumları üzerindeki etkisi nicel süreçlerle, roman öğretiminde dijital hikâye kullanılmasına ilişkin görüşleri ise nitel süreçlerle yürütülmüştür. Nicel verilerden hareketle ulaşılan sonuçlar nitel verilerle desteklenerek açıklanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Ağrı ilinde bir Anadolu lisesinde öğrenim görmekte olan 22'si deney ve 22'si kontrol grubu olmak üzere toplamda 44 kişinin bulunduğu 11. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Deney ve kontrol grubunu oluşturacak sınıflar kura yoluyla belirlenmiştir. Araştırma sürecinde deneysel araştırma esaslarına uygun olarak deney ve kontrol gruplarının deney öncesinde birbirine denk olup olmadığını tespit edebilmek adına gruplara Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik başarı ve tutum testleri ön test olarak uygulanmış-

tır. Deney ve kontrol gruplarının ön test puanlarının anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını tespit edebilmek için Bağımsız Örneklem-ler t Testi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.
Başarı Testi Bağımsız Örneklem t Testi Analizi Sonuçları

Değişken	Grup	N	\bar{X}	SS	t	p
Ön Test	Kontrol	22	28.95	22	-.126	.90
	Deney	22	29.41	12.29		

N: Kişi sayısı; X: Ortalama; SS: Standart sapma; t: t değeri; p: Anlamlılık düzeyi

Tablo 1 incelendiğinde deney ve kontrol grupları arasında roman bilgisi başarıları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı, grupların başlangıç düzeylerinin birbirine denk olduğu görülmektedir ($t_{42} = -.126, p > .05$).

Deney ve kontrol gruplarının Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumlarının ön test puanlarına yönelik Bağımsız Örneklem t Testi ise Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.
Tutum Ölçeği Bağımsız Örneklem t Testi Analizi Sonuçları

	Grup	N	\bar{X}	SS	t	p
İlgi	Kontrol	22	36.45	8.15	.789	.43
	Deney	22	34.50	8.26		
Önem	Kontrol	22	34.63	5.77	.030	.97
	Deney	22	34.59	3.94		
Bilgi	Kontrol	22	16.09	3.30	.146	.88
	Deney	22	15.95	2.86		
Kaçınma	Kontrol	22	16.77	3.06	.809	.42
	Deney Grubu	22	17.50	2.89		

N: Kişi sayısı; X: Ortalama; SS: Standart sapma; t: t değeri; p: Anlamlılık düzeyi

Tablo 2’deki değerler incelendiğinde grupların Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutum puanlarının ilgi ($t_{20} = -.78, p > .05$), önem ($t_{20} = -.03, p > .05$), bilgi ($t_{20} = -.14, p > .05$) ve kaçınma ($t_{20} = -.80, p > .05$) alt boyutlarında anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ve her iki grubun başlangıç puanlarının birbirine denk olduğu görülmektedir. Buna göre deney ve kontrol grubu öğrencilerinin Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumları ve akademik başarıları başlangıçta denktir ve araştırma süreci 22’si deney ve 22’si kontrol grubu olmak üzere toplam 44 öğrenci ile birlikte yürütülmüştür.

Süreç

Araştırma sürecinde Ağrı İl Millî Eğitim Müdürlüğünden ve okul idaresinden gerekli izinler alındıktan sonra 2018-2019 öğretim yılının ikinci döneminde uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulama sürecinde öncelikle alanyazın taranmış, konu ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Dijital hikâye uygulamasının Türk dili ve edebiyatı dersinde kullanılmasına yönelik alanında uzman akademisyenlerin ve öğretmenlerin görüşleri alınmıştır. Bu doğrultuda deney ve kontrol gruplarında uygulanmak üzere başarı testi ve görüşme formu hazırlanmıştır. Başarı testi ve görüşme formunun geçerlik ve güvenilirliğini tespit edebilmek amacıyla pilot uygulamalar gerçekleştirilmiş ve testlerin bilimsel araştırma için uygun olduğu görülmüştür. Öğrencilerin derse yönelik tutumlarını ölçmek içinse Veyis (2015) tarafından geliştirilen “Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Testler üzerinde uzman eşliğinde son düzenlemeler yapılmış ve uygulamaya hazır hâle getirilmiştir.

Araştırmada etkisi incelenen dijital hikâyeler Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı kazanımlarına uygun olarak Millî Eğitim Bakanlığınca bağlı <https://www.eba.gov.tr/web> adresinden seçilmiştir. Romanların dönemin özelliklerini yansıtanlar arasından seçilmesine dikkat edilmiş ve buna uygun dört roman (Taaşuk-ı Talat ve Fitnat, İntibah, Mai ve Siyah, Eylül) belirlenmiştir.

Uygulamanın gerçekleştiği üç hafta boyunca öğrenciler gözlemlenmiş ve çalışma adımları aralıksız olarak yerine getirilmiştir. Birinci haftanın ilk iki saatinde Roman Bilgisi Başarı Testi ve Türk Edebiyatı Dersi Tutum Ölçeği deney ve kontrol gruplarına ön test olarak uygulanmıştır. Takip eden derslerde kontrol grubunda on ders saati boyunca öğretim normal düzeninde klasik öğretim süreçleriyle devam etmiştir. Deney grubunda ise on ders saati boyunca dersler dijital hikâye uygulamaları ile işlenmiştir. Üçüncü haftanın son üç saatinde Roman Bilgisi Başarı Testi ve Türk Edebiyatı Tutum Ölçeği deney ve kontrol gruplarına son test olarak uygulanmıştır. Buna ek olarak da deney grubu öğrencilerine dijital hikâye uygulamalarına yönelik dijital hikâye uygulaması öğrenci görüşme formu uygulanmış, elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve ulaşılan sonuçlar raporlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın nicel verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen “Roman Bilgisi Başarı Testi” ve Veyis (2015) tarafından geliştirilen “Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” aracılığıyla uygulama öncesi ön test ve uygulama sonrası son test olarak toplanmıştır.

Türk Edebiyatı Dersine Yönelik Tutum Ölçeği’nin geçerlik ve güvenilirlik analizlerine yönelik bilgiler şu şekildedir: Açıklayıcı faktör analizinden elde edilen sonuçlara göre ölçeğin KMO değeri .985 ve Barlett testi χ^2 değeri ise, 7325,233 ($p < .001$) olarak tespit edilmiştir. Ölçek toplam varyansın %58,39’unu açıklamakta olup dört faktörlü bir yapıya sahiptir. Buna göre ölçek ilgi, önem, bilgi ve kaçınma alt boyutlarından oluşmaktadır. Ulaşılan dört faktörlü yapının model uyumunu test etmek için yapılan doğrulayıcı faktör analizinde ise çoklu uyum indeksleri olan

GFI, CFI, NFI, RFI, IFI ve AGFI indeksleri kullanılarak her biri için 0.90, kabul edilebilir uyum değeri olarak belirlenmiştir ($RMSEA=.078$, $RMR=.075$, $NFI=.97$, $NNFI=.97$, $CFI=.97$, $IFI=.98$, $RFI=.98$, $AGFI=.92$, $GFI=.94$). Buna göre açılımlı faktör analizinden elde edilen dört faktörlü yapıyı doğruladığı ve uyum indekslerinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\chi^2=772,60$ $sd=318$, $p=.00$, $\chi^2/sd=2.42$) (Veyis, 2015).

Roman Bilgisi Başarı Testi içinse alanında uzman 3 öğretmen ve 1 akademisyenden görüş alınarak MEB öğretim programı kazanımları çerçevesinde 40 soruluk bir test hazırlanmıştır. Testin aynı okulda ve aynı seviyede öğrenim gören öğrenciler üzerinde ön uygulaması yapılmış, test uygulandıktan sonra SPSS 22.0 programı kullanılarak testin madde gücülüğü ve ayırt ediciliği hesaplanmıştır. Testin madde ayırt ediciliğinin $\alpha=.793$ olduğu tespit edilmiştir. Madde güçlük indeksi testte yer alan soruların zorluk derecesini göstermektedir. Bu değer 0'a yaklaştıkça maddenin zor, 1'e yaklaştıkça maddenin kolay olduğu değerlendirilir. Madde gücülüğü hesaplanırken maddeye doğru cevap veren kişi sayısının o maddeye cevap veren toplam kişi sayısına oranı kullanılır. Madde güçlüklerinin .50 civarında olması beklenir (Büyükoztürk ve ark., 2016). Madde güçlük indeksi 0.25'in altındaki ve 0.90'ın üstündeki maddeler testten çıkarılmıştır. Sonuçta 30 soruluk "Roman Bilgisi Başarı Testi" oluşmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada uygulanan testlerden elde edilen veriler öncelikle bilgisayar ortamına aktarılmış ve araştırma sorularına cevap verebilmek amacıyla t testi kullanılarak analiz edilmiştir. "Bağımsız örneklem için t testi iki ilişkisiz örneklemin ortalaması arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının test edilmesi veya iki grubun bir sürekli değişken üzerinden aldıkları değerlerin karşılaştırılmasında kullanılmaktadır." (Seçer, 2015). Deney ve kontrol gruplarında uygulama öncesi ve uygulama sonrası farkın anlamlı olup olmadığını incelemek için bağımlı t testi kullanılmıştır. "İlişkili örneklem için t testi deneysel ve boylamsal araştırmalarda aynı gruba ait iki ölçüm arasındaki farkı belirlemeye yarayan bir analiz tekniğidir." (Seçer, 2015). Araştırmada t testi yapılabilmesi için normallik ve homojenlik varsayımlarını sağlaması gerekmektedir. Buna göre veri setinin basıklık değeri .738, çarpıklık değeri .304 olarak bulunmuştur. Ayrıca basıklık ve çarpıklık katsayıları +1.5 ile -1.5 değerleri arasında olduğundan normallik varsayımının sağladığı söylenebilir (Seçer, 2015). Yine Levene's Test for Equality of Variances değeri .696 olarak tespit edilmiştir. Bu değer Sig. ($p > .05$) olduğundan homojenlik varsayımının yerine getirildiği ifade edilebilir (Seçer, 2015). Sonuçta t testinin ön şartı olan normallik ve homojenlik varsayımları sağlanmıştır.

Araştırmanın nitel verileri ise araştırmacı tarafından hazırlanmış "Dijital Hikâye Uygulaması Öğrenci Görüşme Formu" ile elde edilmiştir. Uygulama sonrası deney grubu öğrencilerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla değerlendirilmiştir. "Betimsel analiz ile elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir." (Yıldırım & Şimşek, 2016). Çalışmanın betimsel analizinde temalar Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı kazanımları ve araştırma problemleri esas alınarak hazırlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümünde araştırma sorularından hareketle yapılan istatistiksel ve betimsel analizlerin sonuçları verilmektedir. Bu amaçla araştırmanın birinci alt problemi olan "Tanzimat ve Servetifunun dönemi romanlarının öğretiminde dijital hikâye kullanımının öğrencilerin Türk dili ve edebiyatı dersindeki akademik başarıları üzerinde anlamlı etkisi var mıdır?" sorusuna cevap bulabilmek amacıyla deney ve kontrol gruplarının akademik başarı puanları üzerinde yapılan bağımlı örneklem t testi sonuçları tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.
Başarı Testi Bağımlı Örneklem t Testi Analizi Sonuçları

Grup	Değişken	N	\bar{X}	SS	t	SD	p
Kontrol	Ön Test	22	28.95	12.97	-6.74	21	.00
	Son Test	22	49.68	19.51			
Deney	Ön Test	22	29.41	10.86	-10.79	21	.00
	Son Test	22	62.95	12.29			

N: Kişi sayısı; X: Ortalama; SS: Standart sapma; t: t değeri; SD: Serbestlik derecesi; p: Anlamlılık düzeyi

Tablo incelendiğinde kontrol grubu öğrencilerinin son test puanlarının ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir ($t_{21}=-6.74$, $p<.01$). Deney grubunda da son test puanları ön test puanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($t_{21}=-10.79$, $p<.01$). Buna göre her iki grupta da öğretim süreci sonunda başarının kendi içinde arttığı ve puanların yükseldiği görülmektedir. Deney ve kontrol gruplarının akademik başarı son test puanlarını karşılaştırmak ve puanlar üzerinde anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla ise bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4.
Başarı Testi Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

Grup	Değişken	N	\bar{X}	SS	t	SD	p
Ön Test	Kontrol	22	28.95	19.52	-.126	42	.90
	Deney	22	29.41	12.29			
Son Test	Kontrol	22	49.68	12.88	-2.69	42	.01
	Deney	22	62.95	10.72			

N: Kişi sayısı; X: Ortalama; SS: Standart sapma; t: t değeri; SD: Serbestlik derecesi; p: Anlamlılık düzeyi

Tablodaki veriler incelendiğinde deney ve kontrol gruplarının ön test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülürken ($t_{42}=-.126$, $p>.05$) son test puanlarının anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir ($t_{42}=-2.69$, $p<.05$). Sonuçta deney grubu öğrencilerinin akademik başarı puan-

larının kontrol grubu öğrencilerinden daha yüksek olduğu ve farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre Tanzimat ve Servetifünun romanlarının öğretiminde dijital hikâye kullanımının öğrencilerin akademik başarılarını artırmada etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Tanzimat ve Servetifünun dönemi romanlarının öğretiminde dijital hikâye kullanımının öğrencilerin Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumları üzerinde anlamlı etkisi var mıdır?” sorusuna cevap bulabilmek amacıyla öncelikle deney ve kontrol grubu öğrencilerinin tutum ölçeğinden aldıkları puanlar bağımlı örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizin sonuçları ise Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5.
Tutum Testi Bağımlı Örneklem t Testi Sonuçları

Boyut	Grup	Değişken	N	\bar{X}	SS	t	p
İlgi	Kontrol	Ön test	22	36.45	8.15	-1.95	.064
		Son test	22	38.50	8.09		
	Deney	Ön test	22	34.50	3.94	-3.48	.002
		Son test	22	39.45	5.68		
Önem	Kontrol	Ön test	22	34.63	5.77	.134	.895
		Son test	22	34.54	5.79		
	Deney	Ön test	22	34.59	5.68	-3.63	.720
		Son test	22	34.90	2.86		
Bilgi	Kontrol	Ön test	22	16.09	2.30	-1.83	.082
		Son test	22	17.09	3.68		
	Deney	Ön test	22	15.95	2.86	-1.49	.151
		Son test	22	17.00	3.02		
Kaçınma	Kontrol	Ön test	22	16.77	3.06	.106	.917
		Son test	22	17.72	3.61		
	Deney	Ön test	22	17.50	2.89	-2.15	.837
		Son test	22	17.63	3.07		

N: Kişi sayısı; X: Ortalama; SS: Standart sapma; t: t değeri; p: Anlamlılık düzeyi

Tablodaki veriler incelendiğinde kontrol grubu öğrencilerinin Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumları öğretim süreci içerisinde tüm alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir değişim göstermediği görülmektedir. Yapılan bağımlı örneklem t testi sonuçlarına göre kontrol grubunun tutum ön test ve son test puanlarında ilgi ($t_{21}=-1.95, p>.05$), önem ($t_{21}=.134, p>.05$), bilgi ($t_{21}=-1.83, p>.05$) ve kaçınma ($t_{21}=-.106, p>.05$) alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Buna göre klasik roman öğretim yöntemlerinin uygulandığı kontrol grubunda öğretim etkinliklerinin öğrencilerin derse yönelik tutumları üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

Deney grubunda ise derse yönelik tutum ön test ve son test puanlarının yalnız ilgi ($t_{21}=-3.48, p<.05$) alt boyutunda anlamlı ve olumlu düzeyde farklılaştığı; önem ($t_{21}=-.363, p>.05$), bilgi ($t_{21}=-1.49, p>.05$) ve kaçınma ($t_{21}=-.215, p>.05$) alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Buna göre dijital hikâye kullanılarak yapılan roman öğretiminin öğrencilerin tutumlarında ilgi boyutunda anlamlı farklılık oluşturduğu; önem, bilgi ve kaçınma boyutlarında ise anlamlı farklılık oluşturmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 6.
Tutum Testi Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

	Gruplar	N	\bar{X}	S	t	p
İlgi son test	Deney	22	59,9091	8,60182	7,53	.00
	Kontrol	22	39,4545	9,37945		
Önem son test	Deney	22	58,5455	10,42765	9,33	.00
	Kontrol	22	34,9091	5,68967		
Bilgi son test	Deney	22	38,8182	4,65614	18,43	.00
	Kontrol	22	17,0000	3,02372		
Kaçınma son test	Deney	22	17,4545	3,11261	-6,01	.00
	Kontrol	22	33,1364	11,82932		

N: Kişi sayısı; X: Ortalama; SS: Standart sapma; t: t değeri; p: Anlamlılık düzeyi

Deney ve kontrol gruplarının son test puanları karşılaştırıldığında ise dijital hikâye uygulamalarının yapıldığı deney grubunda ilgi ($t_{(42)}=7,53, p<.05$), önem ($t_{(42)}=9,33, p<.05$), bilgi ($t_{(42)}=18,43, p<.05$), kaçınma ($t_{(42)}=-6,01, p<.05$) boyutlarında deney grubunun lehine anlamlı farklılaşma olduğu görülmüştür. Elde edilen bulguya göre deney grubunda uygulanan dijital hikâye uygulamalarının öğrencilerin derse yönelik ilgilerini, dersi önemli görme düzeylerini ve dersin bilgilendirme seviyesine yönelik tutumlarını artırdığını; dersten kaçınma düzeyini ise düşürdüğünü söyleyebiliriz.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Türk dili ve edebiyatı derslerinde dijital hikâye kullanımına yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?” sorusunun cevabı içinse öğrencilerden toplanan nitel veriler betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. Bu amaçla uygulama sonrasında deney grubunda yer alan 22 öğrencinin dijital hikâye uygulamasına yönelik görüşleri alınmış ve öğrencilerin verdiği cevaplar betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. Analiz bulguları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7.
Görüşme Formu Betimsel Analiz Sonuçları

Tema	f	%	Toplam
Dijital hikâyenin roman öğretiminde kullanılması avantajlıdır.	22	100	22
Dijital hikâye metinlerin tema ve konusunun tespit edilmesine katkı sağlar.	22	100	22
Dijital hikâye metinlerdeki olay örgüsü, şahıs kadrosu, mekân ve zaman unsurlarının tespit edilmesine katkı sağlar.	20	90	22
Dijital hikâye romanlarda bulunan “ulusal, manevî, evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihi ve mitolojik öğeleri” fark edebilmeye katkı sağlar.	19	86	22
Dijital hikâye romanların içinde bulunduğu dönemi yansıtır yansıtmadığını anlayabilmeye katkı sağlar.	20	90	22
Türk dili ve edebiyatının diğer konularında da dijital hikâye kullanılmaktadır.	22	100	22

f: Frekans; %: Yüzde

Deney grubunda yer alan öğrencilerin görüşlerinden elde edilen betimsel analiz verilerine göre dijital hikâyelerin roman öğretiminde kullanılması avantajlıdır. Ayrıca dijital hikâyelerin roman öğretiminde kullanılması öğrenmenin kalıcılığının sağlanması açısından daha etkilidir ve dönemin özelliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Dijital hikâyelerin görsel ve işitsel yönü ise roman türüne olan ilgiyi artırmakta ve derslerin daha eğlenceli geçmesini sağlamaktadır. Ayrıca deney grubundaki öğrenciler, dijital hikâyelerin sürelerinin kısa olduğunu belirtmektedir.

Deney grubu öğrencilerinin görüşlerinden elde edilen verilere göre roman türünün tema ve konusunun algılanabilmesinde sade bir dil kullanması sayesinde dijital hikâyelerin olumlu yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda deney grubu öğrencileri, romanda yer alan kişiler, mekân, zaman ve olay örgüsünden oluşan yapı unsurlarını daha kolay fark edebildiklerini, tespit edilmesinin zor olduğunu düşündükleri bu unsurları kolaylıkla bulduklarını ve akılda tuttuklarını ifade etmişlerdir.

Yapılan görüşmede deney grubu öğrencileri, romanda yer alan millî, manevî ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihi ve mitolojik öğeleri fark edebilme kazanımı üzerine dijital hikâyelerin kıyafet, mekân gibi unsurları ses ve görsel unsurlarla desteklediği için olumlu sonuç aldıklarını ancak yeteri kadar detaylara girilmediği için eksiklerinin olduğu belirtmişlerdir. Bunların yanında romanların içinde buldukları dönemin özelliklerini yansıtmaya ve tespit edebilmede dijital hikâyelerin olumlu katkıları olduğu, öğrencilere eserdeki olayları yaşama izlenimi verdiği fakat dijital hikâyelerde daha çok bilgi yer alması gerektiği gibi hususlar da dile getirilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tanzimat ve Servetifünun dönemi romanlarının öğretiminde dijital hikâye kullanımının etkisinin deneysel olarak araştırıldığı bu çalışmada, ilgili materyalin derse yönelik başarı ve tutum üzerinde olumlu ve anlamlı düzeyde etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Araştırmanın birinci alt problemine yönelik sonuçlar dijital hikâyelerin kullanıldığı deney grubu ile klasik öğretim süreçlerinin uygulandığı kontrol grubu öğrencilerinin başarı ön test ve son test puanları arasında deney grubunun lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu yönündedir. Buna göre roman öğretiminde dijital hikâyelerin kullanılmasının öğrencinin akademik başarısının artmasında daha etkili olduğu söylenebilir. Araştırmanın ikinci alt problemine yönelik sonuçlar ise dijital hikâye ile roman öğretimi yapılan deney grubu öğrencilerinin Türk dili ve edebiyatı dersine yönelik tutumlarının kontrol grubu öğrencilerinden anlamlı olarak ve olumlu yönde farklılaştığını göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü alt probleminden hareketle öğrencilerin Türk dili ve edebiyatı dersinde dijital hikâye kullanımı ile dersin daha eğlenceli ve kalıcı olduğu, Türk edebiyatı dönem özelliklerinin daha iyi kavrandığı, roman türünün kişi, mekân, zaman, olay gibi unsurlarının daha iyi tespit edildiği ve eserdeki olayları yaşama izlenimi verdiği görüşüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında dijital hikâyelerin sürelerini kısa olduğu ve daha çok ayrıntıya ihtiyaç olduğu görüşü de araştırmanın nitel sonuçlarından biridir.

Araştırma dijital hikâye üretmeyi değil var olan ürünlerin roman öğretiminde kullanılmasının etkisini incelemektedir ve ulaşılan sonuçlar her gün gelişen ve değişen eğitim dünyasında dijital ortamlara daha fazla yer verilmesinin olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Bu sebeple Türk edebiyatının dijital hikâye ile öğretime uygun olabilecek diğer konuları üzerine dijital hikâye üretme konusunda hem eğitimciler hem de öğrenciler teşvik edilebilir. Okullarda öğrencilere bu uygulamalar hakkında eğitimler ve proje görevlendirmeleri verilebilir. Araştırmanın deney grubu ile yapılan görüşmede bazı öğrencilerin uygulamanın süresini ve içeriğini az bulması yönündeki bulgusundan hareketle bu içeriklerin geliştirilip çoğaltılması önerilebilir. Dijital hikâyelerin süreleri ve içerikleri yapılacak çalışmalarla artırılabilir.

Bu araştırma Türk dili ve edebiyatı dersinin 11. sınıfında yer alan roman ünitesi kapsamında yer alan Tanzimat ve Servetifünun dönemi romanları ile sınırlıdır. Türk edebiyatının farklı dönemlerini ve farklı dönemlerini kapsayan çalışmalar yapılabilir. Dijital ortamlar ve uygulamaları üzerinde öğrenenler ve öğretmenler içerik oluşturabilecek düzeyde kendini geliştirmeli ve bu konudaki materyal havuzuna katkıda bulunmalıdır. Bu konuda öğrencilere hizmet içi eğitimler verilebilir. Böylece eğitim içindeki tüm paydaşlar dönüşüm ve gelişimin ortağı olmalıdır.

Benzer konularda yapılmış diğer çalışmalar incelendiğinde Göçen (2014), dijital öyküleme yönteminin akademik başarıyı artırma ile öğrenme ve ders çalışma stratejileri kullanımı üzerinde PowerPoint sunum destekli öğretime göre daha etkili olduğunu belirtmektedir. Aynı doğrultuda Büyükcengiz (2017), ortaokul fen bilimleri dersinde dijital öyküleme metodunun öğrencilerin akademik başarılarını, bilimsel süreç becerilerini olumlu yönde etkilediği ve öğrencilerin derse yönelik olumlu tutum geliştirmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Torun (2016) ise dijital öyküleme kullanımının anlatım yöntemine kıyasla öğrencilerin akademik başarılarını ve bilimsel süreç becerilerini artırmada daha etkili olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Çiçek (2018), dijital hikâyelerin öğrencilerin akademik başarısına ve öğrenme stratejilerini kullanmalarına yönelik katkı sağladığını ve öğrencilerin fen dersinde dijital hikâye oluşturmaya yönelik olumlu tutum sergilediklerini tespit etmiştir. Buna karşın Çakıcı (2018), dijital öykü temelli öğretimin öğrencilerin matematik akademik başarısı üzerinde bir etkisinin olmadığı, dijital öykü temelli öğretimin motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından olan içsel motivasyon üzerinde ve tutum ölçeğinin alt boyutlarından olan güven ve bağımsızlık alt boyutları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonuçlarına ulaş-

miştir. Buna göre araştırmanın sonuçlarının eğitimde dijital hikâye kullanımı üzerine yapılan benzer araştırmalardaki sonuçlarla uyumlu olduğu görülmektedir (Akgül, 2018; Baki, 2015; Büyükcengiz, 2017; Çiçek, 2018; Göçen, 2014; Kahraman, 2013; Torun, 2016; Ünlü, 2018).

Dijital hikâye üzerine yapılan araştırma sonuçlarında da görüldüğü gibi dijital hikâyelerin roman öğretiminde kullanılması öğrencilerin hem Türk dili ve edebiyatı başarısını artırmış hem de derse yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – F.V.; Tasarım – F.V.; Denetleme – F.V.; Kaynaklar – F.U.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – F.U.; Analiz ve/veya Yorum – F.V.; Literatür Taraması – F.U.; Yazıyı Yazan – F.V., F.U.; Eleştirel İnceleme – F.V.

Çıkar Çatışması: Araştırmada çıkar çatışması yoktur.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – F.V.; Design – F.V.; Supervision – F.V.; Resources – F.U.; Data Collection and/or Processing – F.U.; Analysis and/or Interpretation – F.V.; Literature Search – F.U.; Writing Manuscript – F.V.; Critical Review – F.V.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akgül, G. (2018). *Fen ve teknoloji dersinde dijital öyküleme sürecinde yaratıcı drama kullanımının başarı, tutum ve bilimsel yaratıcılığa etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi.
- Atik, Ö. Z. (2019). *Eğitimde dijitalleşme faaliyetleri ve eğitim yöneticilerinin sürece uyumu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Baki, Y. (2015). *Dijital Öykülerin Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Yazma Sürecine Etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Büyükcengiz, M. (2017). *Dijital öyküleme metodunun ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersi akademik başarı, bilimsel süreç becerileri ve derse yönelik tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, E., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (20. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Creswell, J. W., & PlanoClark, V. L. (2007). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage Publication.
- Çakıcı, L. (2018). *Dijital öykü temelli matematik öğretiminin öğrencilerin akademik başarı motivasyon ve matematik etkinliklerine yönelik tutumları üzerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi.
- Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve edebiyat öğretim yöntemleri*. Nobel Yayıncılık.
- Çiçek, M. (2018). *Investigating the effects of digital storytelling use in sixth-grade science course: A mixed method research study* (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Değirmencioğlu, G. (2016). Dijitalleşme çağında gazeteciliğin geleceği ve inovasyon haberciliği. *TRT Akademi*, 1(2), 590-606. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/218560>
- Göçen, G. (2014). *Dijital öyküleme yönteminin öğrencilerin akademik başarı ile öğrenme ve ders çalışma stratejilerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Kahraman, Ö. (2013). *Dijital Hikâyecilik Metoduyla Hazırlanan Öğretim Materyallerinin Öğrenme Döngüsü Giriş Aşamasında Kullanılmasının Fizik Dersi Başarısı ve Motivasyonu Düzeyine Etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi.
- Kayar Muslu, A. (2021). 2017 ve 2018 Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programları. F. Veyis & A. Kayar Muslu (Ed.). *Cumhuriyet Dönemi Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programları: İnceleme ve Değerlendirme* (ss. 349-387) içinde. Vize Yayıncılık.
- Kengerü, A. (2016). Bir ifade aracı olarak dijital öykü anlatımı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 33-45. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/285589>
- MacKay, M. (2018). *Roman nedir?* (F. Akdoğan Özdemir, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Türk dili ve edebiyatı dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) öğretim programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103715395-Turkdiliedebiyatprogram.pdf>
- Ormanlı, O. (2012). Dijitalleşme ve Türk sineması. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2(2), 32-38. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/138310>
- Seçer, İ. (2015). SPSS ve LISRELL ile pratik veri analizi. Anı Yayıncılık.
- Şahin, M.C. (2009). Yeni Binyılın Öğrencileri'nin özellikleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 155-172. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/T1RjMU9UTXo=>
- Taşkıran, A. (2017). Dijital çağda yükseköğretim. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1) 96-109. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/402573>
- Torun, B. (2016). *Ortaokul 6. sınıf hücre konusunda dijital öykü kullanımının öğrenci başarısı, tutumu ve bilimsel süreç becerileri üzerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi.
- Ünlü, B. (2018). *Dijital Öykülerle Desteklenmiş Sosyal Bilgiler Dersinin Öğrencilerin Başarısı, Kontrol Odağı ve Eleştirel Düşünme Becerileri Üzerindeki Etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Veyis, F. (2015). Türk edebiyatı dersine yönelik tutum ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Turkish Studies*, 10(11), 1609-1620. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8529>

Toplumcu Gerçekçi Bir Romana Temaları Açısından Genel Bir Bakış: Durgun Don Örneği

A General Overview of a Socialist Realist Novel in Terms of its Themes: A Case of and Quiet Flows the Don

Selin TEKELİ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Karaman, Türkiye

öz

Mihail Şolohov, Rus edebiyatında önemli bir yer edinmiş toplumcu gerçekçi yazarlardan biridir. Hikâye ve roman yazarı olarak birçok eser veren Şolohov, kendi üslubunu oluşturarak topluma yön vermeye çalışmıştır. "Toplumcu Gerçekçi Bir Romana Temaları Açısından Genel Bir Bakış: Durgun Don Örneği" adıyla yapılan bu çalışma adı geçen romanın tematik açıdan incelemesinin yapıldığı bir çalışmadır. Durgun Don romanının tematik açıdan zengin bir malzeme sunması bu eseri araştırma konusu olarak seçmemizde belirleyici bir etken olmuştur. Romanda Don Kazaklarını anlatan Şolohov, onların yaşamlarını, gelenek-göreneklerini, alışkanlıklarını, trajedilerini, köy ve bozkır hayatını, devrimi, savaşı, ölümü birçok açıdan ele alır. Çalışmada öncelikle yazarın hayatına ve inceleme konusu olan eserin içeriğine kısaca değinilmiş, sonrasında ise romanın ana izleği ve en sık işlenen temaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Tema açısından zengin olan bu eserde aile, ailevi değerler, özlem, aşk, kadın, ihanet, ahlak, namus, vicdan, gurbet, vatan, savaş, devrim, din, doğa, kuşak çatışması vb. ele alınan başlıca temalardandır. Yazarın eserde işlediği bu temalar metinden örnekler gösterilerek incelenmiştir. Şolohov'un "Durgun Don" romanının tematik yönden incelenerek içerik analizinin yapılması çalışmada amaçlanan temel hedefdir.

Anahtar Kelimeler: Rus edebiyatı, Durgun Don, tema, üslup, toplumcu gerçekçilik

ABSTRACT

Mikhail Sholokhov is one of the socialist realist authors who has an important place in Russian literature. Sholokhov who produced a number of works as both story and novel author tried to direct society by creating his own style. This study called A General Overview of a Socialist Realist Novel In Terms Of Its Themes: A Case of And Quiet Flows The Don investigates the themes of the above mentioned novel. The fact that the novel, And Quiet Flows The Don offers rich thematic material became a determining factor in preferring this work as a case study. Sholokhov telling the Don Kazaks in the novel scrutinizes their lifestyles, customs, habits, tragedies, the village and steppe life, the revolution, the war, the death from various aspects. In this study, firstly, the life of the author and the context of the novel was explained, then the main theme and the most frequent themes were tried to detect. Family, family values, nostalgia, love, woman, betrayal, ethics, honour, conscience, homesickness, native land, war, revolution, religion, nature, conflict of generations, and the like are main themes in this work including rich themes. These themes mentioned by the author were discussed by giving examples from the text. The main aim of the article was to carry out the content analysis of the novel, And Quiet Flows The Don in terms of thematic aspect.

Keywords: Russian literature, And Quiet Flows the Don, theme, style, socialist realism

Giriş

20. yüzyıl Rus edebiyatının toplumcu gerçekçi yazarlarından biri olan Mihail Şolohov (1905-1984) Don Bölgesindeki Veşenskaya kasabasına bağlı Krujilino köyünde dünyaya gelir. Daha çocuk yaşlardayken köy ve bozkır hayatının zorluklarını görmeye başlar. Don Bölgesinde birçok farklı işte çalışarak hayatını devam ettirmeye çalışan yazar, özgeçmişinde "1920'den sonra Don'da çalıştım, tüm topraklarını karış karış dolaştım. Uzun bir süre yiyecek ve silah sağlamakla görevlendirilmiştim. Don'u ele geçirmiş çeteleri artlarından 1922'ye kadar kovaladım, çeteler de bizi kovalıyorlardı. Her şey olması gerektiği gibi geçiyordu. Her türlü acı olayı gördüm." diyerek hayatın tüm zorluklarını, acılarını tecrübe ettiğini belirtir (Şolohov, 1983).

Hayatı boyunca gördüğü savaşlar, devrimler ve iç savaş yazarın hayatını bir taraftan zorlaştırırsa da diğer taraftan edebi sanatının şekillenmesini sağlar. Konstantin Fedin, "Şolohov Üzerine" adlı yazısında, Şolohov'un, savaş başladığı sırada daha küçük bir çocuk olduğunu ve hayatı boyunca da en derin ve çalkantılı dönemlere tanıklık ettiğini belirtir. Savaş ona hem okul olmuş hem de devrimci iradesinin ve sanatçı yeteneğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Şolohov, 2015).

Geliş Tarihi/Received: 05.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 02.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Selin TEKELİ

E-posta: selinozturk@kmu.edu.tr

Cite this article: Tekeli, S. (2022). A general overview of a socialist realist novel in terms of its themes: A case of and quiet flows the don. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 94-100.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Erken yaşlarda yazmaya başlayan yazar, eserlerinde çoğunlukla kendisinin de mensubu olduğu Don Kazaklarından bahseder. Bu insanların yaşam tarzlarını, kültürlerini, gelenek, göreneklerini, alışkanlıklarını, trajedilerini, köy ve bozkır hayatını, devrimi, savaşı, ölümü, eşsiz doğa tasvirlerini birçok açıdan ele alır.

Bir sanatçı olarak klasik mirasımızda büyük bir değeri olan Şolohov, günümüz gerçekçiliği ile kaynaşarak bütün inançları ve fikirleri ile sosyalist gerçekçi edebiyatın zenginliğine zenginlik katarak her şeyden yararlanmasını bilmiştir (Şolohov, 2015: 8-9). Sosyalist-gerçekçi bir yazar olan Şolohov, toplumla olan bağıni güçlendirmek ve olayların gerçekçiliğini arttırmak için tarihle bütünleşen konuları sosyalist realist akımı ile ele alır. G. Pospelov da, yazarların toplumsal yönüne dikkat çekerken, onların toplumsal olaylara olan tavırlarını şöyle açıklar:

“Yazar her zaman belli bir toplumsal katmanın kişisidir; toplumun ve kültürün belirli çevreleriyle ilişkiindedir; eğitim çizgisi düzeyi başkalarından farklıdır; bir siyasal ve düşünsel hareketin yanında yer alır; toplumsal olaylara ya katılarak ya da hatta yönlendirici olarak etkinlikte bulunur” (aktaran: Emre, 2006).

Devrim ve iç savaş yıllarındaki farklı sınıflardan insanları ele alarak tarafsız bir bakış açısı ile olayları anlatan Şolohov'un toplumcu ve gerçekçi yönü göz önüne alındığında, yazarın güçlü, güçsüz, zengin, fakir, işçi, köylü problemlerine değinerek halktan yana bir tavir sergilediği görülmektedir. Behramoğlu (2001), yazarın ilk eserlerinde görülen özelliklerinden birinin insanın yazgılarını, toplumsal, tarihsel bir kesit içinde, fakat aynı zamanda da tek tek ve derinliğine gösterebildiğinden bahseder.

Bu çalışmada, Şolohov'un “Durgun Don” romanı temaları açısından ele alınacak ve tespit edilen temalar romandan örneklerle yorumlanmaya çalışılacaktır. Ancak çalışmanın esasını oluşturacak olan inceleme kısmına geçmeden önce, yazarın söz konusu eserinin içeriği hakkında kısa bir bilgi vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Destansı Roman “Durgun Don” Hakkında

Dönemin ve kültürün özelliklerini gerçekçi bir şekilde yansıtmayı amaçlayan önemli olan ve birçok toplumsal öğeyi de içinde barındıran Durgun Don romanı destansı ve tarihi bir özelliğe sahiptir. Gerçekçi edebiyat akımının tipik bir temsilcisi olan Durgun Don'da yazar, kişileri ve olayları gerçek dünyadan seçerek güvenli bir ortam oluşturmaya çalışarak, zaman zaman da dönemin önemli tarihsel kişilerine, gerçek şehir adlarına anlatıda yer vererek olayları gerçekçi bir şekilde tasvir etmeye çalışır (Şçepin, 2019). Yazarın özellikle bu bölgede doğup büyümesi, o coğrafyayı yakından tanıması memleketinden birçok ayrıntıyı da eserinde gerçekçi bir şekilde göstermesini sağlar.

Edebiyat, tarih ve siyaset alanında önemli bir başyapıt sayılabilecek bu eser, Don Kazaklarının devrim ve iç savaş yıllarındaki yaşantılarının konu edildiği dört cilt ve sekiz ana bölümden oluşmaktadır. 1912-1922 yılları arasında geçen geniş bir tarihi süreci kapsayan bu roman, yazarın yaşamını ve o günün koşullarını tüm gerçekçiliği ile vermesiyle bir başyapıt olma özelliği kazanmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde, sonrasında ve iç savaş sırasında Rus Kazaklarının törelerini, türkülerini, barış zamanındaki hayatlarını ve emperyalist savaşa katılmalarını anlattığı bu roman Sovyet edebiyatının ilk büyük şah eserlerinden biridir (Kolcu, 2010).

Behramoğlu (2001), Şolohov'un Durgun Don ile ustalığının büyük boyutlara ulaştığını şu sözleriyle belirtir: “Durgun Don kişisel ve toplumsal olanın alabildiğine yoğun, bütünsel, derinliğine birleştirilebilmiş olmasıyla çağdaş dünya edebiyatının hiç kuşku yok ki en önemli yapıtlarındandır. Sovyet gerçekçiliğini, yeni insanın çatışmaları içinde oluşumunu kavramada öncelikle başvurulması gereken bir yapıttır”.

Yazar bu romanı ile sadece I. Dünya Savaşı ve Devrim sırasında Don nüfusunun farklı sosyal tabakalarını göstermeyi değil, aynı zamanda 1914-1921 arasında yer alan olayların güçlü girdabına yakalanmış erkek ve kadınların trajik kaderlerini izlemeyi ve aynı zamanda bu insanların Sovyet iktidarı altında barışçı kuruluş yıllarında göstermeyi amaçlamıştır (Şolohov, 1983). Bu hedefine ulaşan yazar, romanda, Don Kazaklarının Çar dönemindeki hayatları, devrim sonrası ortaya çıkan Bolşevik düşüncesi, insanın savaş öncesi ve sonrası psikolojisi, Don Kazaklarının ayaklanmaları, devrim sonrası Kızıllar ve Beyazlar arasında ortaya çıkan iç savaş, sınıf savaşları, Sovyet hükümetinin kuruluşunu anlatır. Don Kazaklarının yaşamlarına dair kesitler sunarken birçok kişinin hayatına dokunmayı da başarır. Yazarın geniş ve serbest anlatısı bireysel yaşantıları ele almasını sağlarken, toplumsal hayatı da çeşitli yönleri ile göstermektedir.

Don nehrine bağlı bir Kazak köyü olan Tatarsk'da geçen olaylar sade, akıcı ve anlaşılır bir dille okuyucuya aktarılır. Böylece roman tekdüze bir anlatımdan çıkarak, okuyucular için etkileyici bir ortam sunar.

Çiftçilikle ve balıkçılıkla uğraşan Kazakların, köyde kendi halinde yaşayan, inançlarına, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı sıradan ve çalışkan bir yapıya sahip olduklarından bahsedilir:

“Şolohov'un kahramanları Kazak köylülerdir. Onların sürekli çalışma hayatlarına şahit oluruz. Onlar için bu hayat pek de kolay geçmez. Ayakkabı tamir ederler, hayvanları otlatırlar, tarlayı sürerler. Hiç boş durmazlar. Örneğin gururlu ve güzel Aksinya iş yapmadan duramaz. Don'dan su taşır, evi temizler, inekleri sağlar, otları toplar. Zor yıllarda köyde neredeyse hiç erkek kalmadığı zamanlarda da çatıyı yeniden örer, Dünya ile tarla sürmeye, ekim yapmaya giderler” (Yakimenko, 1954).
“Miron aslında Gregor'daki Kazak canlılığından, çiftçiliğinden ve çalışkanlığından hoşlanıyordu” (a.g.e., cilt 1: 101)².

Toplumda tam olarak yerlerini bulamayan Kazaklar, genel olarak neşeli, heyecanlı, şakacı, duygusal ve cesur olarak tasvir edilirken, kendi adet ve geleneklerine göre özgürce yaşamak isterler. Bozkırdaki hayatları tekdüze bir şekilde ilerlerken, sakinlik ve yavaşlık söz konusudur. Köydeki hayatın akışı yavaştır, aceleci değildir. O yüzden yazar da Kazakların günlük hayatlarını resmederken acele etmez. Kazakların yüzyıllardır bağlı oldukları milli geleneklerini, kendilerine özgü alışkanlıklarını tasvir ederken, detaylı bir şekilde hayat tarzlarını da göstermeye çalışır (Rodin & Pimenova, 2004).

1 Özellikle Rus edebiyatında 20. yüzyılın başlarında oluşan toplumcu gerçekçiliğe göre sanatın yansıttığı gerçeklik toplumsal gerçekliktir, ama bu gerçeklik devrimci gelişme içinde görülür ve doğru olarak tarihi somutlukla, işçi sınıfının eğitimi gözetilerek yansıtılır (Moran, 2008).

2 Çalışmamızdaki alıntılar yapılırken, romanın şu baskısından yararlanılmıştır: Mihail Şolohov (çev. Mete Ergin, Gani Yener), (2018), Durgun Don I-II-III-IV, İstanbul: Yordam Edebiyat.

Şolohov, romandaki başkahraman olan Gregor üzerinden halkın kaderini de ortaya koymaya çalışır. Hayatı savaşla mahvolan Gregor'un trajik yazgısını, bilincindeki iki temel eğilimin yan yana ve çatışma halinde bulunuşuna bağlayan G. Pospelov, bu iki temel eğilimi şöyle açıklar:

"Bu iki temel eğilimden biri, köylü yaşamına olan tutku, çalışmaya ve onun gözünde özgür, bağımsız, iş dolu Kazak yaşamının kendisi demek olan Durgun Don ırmağına duyduğu derin sevgidir. Öteki temel eğilimse, Gregor'un kendisini subaylar çevresinden ayıran çelişkileri anlayıp bilme yetisine varamayışıyla bağlantılıdır, kendisinin, iç savaşın o yıllarında haklarını almak için baş kaldıran milyonlarca köylü yığınının bir parçası olduğunu kavrayamayışıyla bağlantılıdır" (2005).

Eserin ana düşüncesinin Gregor Melehov'un savaşta aradığı hümanizm ve adalet fikri olduğunu belirten M. Şçepin, zor zamanlarda insanın görevinin insan olarak kalması gerektiğinin de altını çizer. Savaşın insanlara birçok talihsizlikler getirdiğini ifade eden yazar aynı zamanda tarihsel süreçlerin de geri döndürülemezliğinden bahseder. Sonuç olarak, yazar her ne kadar üzücü olsa da yeni bir şeylere yol açabilmesi için eski dünyanın yok olması gerektiği sonucuna varır (Şçepin, 2019).

Romanda Öne Çıkan Temalar

Tema, Türkçe Sözlük'te "Öğretici veya edebî bir eserde işlenen konu, düşünce, görüş, tem, ana konu" (Türkçe Sözlük, 2011) olarak tanımlanır. Tepebaşı (2012), anlatının bütünde ele alınan sorun veya burada ortaya çıkan temel düşünce olarak tanımladığı konu veya temanın ölüm, aşk, cinayet, kuşak çatışması, cinsellik, özlem, özgürlük örneklerinde olduğu gibi soyut kavramlarla ifade edildiğini belirtir. Günlük hayatta karşılaştığımız ya da karşılaşma ihtimali olan her şey anlatıya konu edilebilir.

Çetin'e (2013) göre, yazarın dünya görüşü ve inancı doğrultusunda temaları şekillenir. Daha sonrasında ise yazarın şahsiyeti, eğitim durumu ve kültür düzeyi, sosyo-ekonomik gibi unsurları temanın oluşumunda etkili olmuştur. Her eser birbirinden farklı olduğu için aynı temada birçok eser bulunabilmektedir. Metinler belirli temalar etrafında meydana gelir ve anlam kazanır (Aktaş, 2015). Eserde bireysel ya da toplumsal olmak üzere birçok tema karşımıza çıkmaktadır. Aşk, ölüm, ayrılık, gurbet, kıskançlık gibi bireysel temaların yanı sıra vatan sevgisi, milliyetçilik, savaşlar gibi toplumsal sorunlar da eserlere konu edilmektedir.

Yazarın Durgun Don eseriyle sınırlandırılan bu çalışmada, Kazak halkının Çar dönemindeki yaşam şartları, gelenekleri, görenekleri, kişilerin olaylar karşısındaki tavırları, yaşadıkları sıkıntılar, açlık, yoksulluk, savaşlar, devrimler, ayaklanmalar, aile, aşk, nefret, kıskançlık, ihanet, vicdan, evlilik, ahlak, kadın, özlem, anavatan, gurbet, dini ve sosyal pratikler, ölüm, mujikler, köylüler, Ruslar, Kazaklar, doğa gibi birçok tema üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde tematik inceleme yöntemi ile yazarın romanında yer alan baskın temalar gösterilerek örneklerle yorumlanmaya çalışılmaktadır. Romanda tespit edilen başlıca temalar şunlardır:

Şolohov'un romanda en çok işlediği temaların başında kadın teması gelmektedir. Kadının toplumdaki yeri, çaresizliği, umutsuzluğu, sevgiye muhtaç olması (annesi ve ağabeylerinin dayığından kaçıp Stepan'la evlenen Aksinya), kadının ailedeki koruyuculuğu, fedakârlığı, anneliği (anneliğin sembolü olan anne Melehov İlyinişna'nın çocuklarını seven, ailesini sürekli olarak ayakta tutmaya çalışan, zor şartlar altında yaşamasına rağmen çocuklarına olan sevgisini her zaman hissettiren ve çalışkan bir kadın tipi olması) gibi konular vardır.

Kadının aile kurumundaki önemi üzerinde durulurken, güçlü, sabırlı ve akıllı bir kadın olan İlyinişna karakteri romanda ön planda yer alır. Romanda İlyinişna özellikle anneliği ile ön plana çıkarken, Rus Kazak annesinin en iyi özellikleri onda somut bir hal alır. Anne, hiç dinlenmeyen sabahın ilk ışıkları ile uyanıp, gecenin geç saatlerine kadar sürekli olarak çalışan bir tip olarak karşımıza çıkar. Çocuklar, ev işleri ve daha birçok şey onun sorumluluğu altındadır.

"İlyinişna her gün şafağın ilk ışığında uyanıyor, ineği sağlıyor, ev işlerine giriyordu. Evdeki ocağı tutuşturmayı bahçedeki mutfakta ateş yakıyor, yemek hazırlıyor, sonra da eve, çocukların yanına dönüyordu" (a.g.e., cilt 4: 36).

Romanda, yine İlyinişna karakteri üzerinden bir annenin çocuklarına duyduğu sevgisi, iyiliği koruması ve aynı zamanda bir kadının çektiği sıkıntılar, acılar, tüm ailesini kaybeden bir annenin trajedisi ortaya koyulur. Şolohov, kadın yaşamını acı ve yoksulluklar içerisinde verirken, İlyinişna'nın sarhoş kocasından gördüğü dayakları, acımasızca anlatır. Sadece çocuklarına olan sevgisi kadını ayakta tutmayı başarır. Kadınlar aile içinde genel olarak arka planda tutulurken, herhangi bir konuda söz sahibi değillerdir. Erkekler ise ailede daha ön planda yer alırken, her şey babanın otoritesi altında gerçekleşir.

"Yaşlı kadın, anne, hiç yorulmak bilmeden, durmadan çalışan, bitmek tükenmek bilmeyen ev işleriyle uğraşan, dışarıdan ise önemsiz, silik biri gibi görünür, olaylara pek katılmaz. Evdeki her şey babanın iradesi altında olur, erkek bazı önemli konularda karısıyla sohbet etmeyi gerekli görse de kendi düşüncesine göre hareket ederdi" (Yakimenko, 1954).

Romanda aile teması önemli bir yere sahiptir. Aile teması Melehov'ların evi örneğinde verilirken, ailenin her bir üyesi için aile, ev dünyadaki en önemli şeylerdir. Ailede, hayatın anlamı ve mutluluğu önemlidir. Savaştan önceki hayat huzur ve mutluluk içinde geçerken, iç savaşın başlaması ile Melehov ailesinin trajedisi de başlar. Aile içi ve toplumsal çatışmalar, iki kardeşin savaşta farklı taraflarda yer alması, babanın muhafazakâr bir yapıya sahip olması, kızlarının devrimci birine âşık olması, Gregor'un iki kadın arasında kalıp bir seçim yapamaması gibi zıtlıklar bir ailenin yok olup gitmesine sebep olur. Romanda, aslında bir aile üzerinden tüm halkın kaderi anlatılmaya çalışılır.

Romanda aile teması ile vatan teması birleşir. Çünkü insanın öz yurdu ailesidir, evidir. Kişilerin doğup büyüdüğü yerlerden uzaklara gitmesi, sevdiklerinden ayrı kalması, vatan temasının daha çok işlenmesini sağlar. Tüm hatıraları, yaşanmışlıkları doğup büyüdüğü Don Bölgesine ait olan kahramanlar için "vatan" daima elle tutulur bir kavramdır. Vatan, sadece onlara ait bir şeydir; memleketlerini kendi mülkleri gibi kabul eden bu kahramanların vatanları uğruna yaptıkları fedakârlıkları anlamak hiç de güç değildir (Şolohov, 1966). Bu yüzden savaş çıksa da çalışıp çabalamak; kendi ekmeğini korumak; tarlaya, buğdaya, arpaya, vatanına sahip çıkmak gerektiği vurgulanır. "Savaş savaştır, ama ekmeğin olmadı mı yandın demektir" (a.g.e., cilt 4: 215).

Yine romanda İlyiniçna'nın toprağına, vatanına olan koşulsuz sevgisine, bağlılığına, vatanseverliğine, kendi anavatanının azizliğine ve özgürce yaşamının gerekliliğine dikkat çekilir: “*Siz gidin, ben bir yere kıpırdamam. Başka birinin çiti dibinde gebereceğime, kendi evimin eşliğinde öleyim daha iyi*” (a.g.e., cilt 3: 113). “İnsanın kendi anavatanı, nasıl olursa olsun her zaman başkasınıkinden daha azizdir.” (a.g.e., cilt 4: 199) diyen İlyiniçna'nın kendi toprakları olmadan yaşamının mümkün olmadığını belirtirken, kendi toprağını yaşamının kaynağı olarak gördüğü açıktır. Vatanlarına koşulsuz bir sevgi ile bağlı olan halkın, kendi vatanı olmadan zaten nefes bile almasının imkânsız olduğu sürekli olarak dile getirilir: “*Buralardan bir yere ayrılamam. Burada bozkır var, nefes alacak bir yer var; ya orada?*” (a.g.e., cilt 1: 75).

Romanda en belirgin unsurlardan biri de özlem duygusudur. Yazar özlem duygusunu daha çok cephedeki askerler üzerinden anlatır. Özellikle askerden dönemeyen gençlerin kaderleri, vatanlarına olan özlemleri (4 yıl askerde kalan askerdekilerin köy özlemi, rüyalarında sürekli olarak köylerini görmeleri, oraya gitmeleri), eski günlerin hatırlanması dikkat çeker. Kazakların şarkılarında söylenen sözlerin sıla-ya, anneye, babaya, eşe duyulan özlemleri, vatan hasretini ifade etmesi açısından önemlidir:

“*Genç subay Tanrıya dua eder.
Genç Kazak silaya dönmek ister.
“Oy subayım, genç subayım,
Bırak silama varayım,
Bırak silama varayım,
Anamın babamın yanına,
Anamın babamın yanına,
Genç karımın yanına”* (a.g.e., cilt 2: 25).

“*Eskiden yaşadığım yerleri, çocuklarımı şöyle doya doya bir kez daha görebilsem; ondan sonra ölsem de gam yemem.*” (a.g.e., cilt 4: 494) diyen ve vatanını bir anlık bile olsa görmek isteyen Gregor'un vatanına, memleketine, çocuklarına, annesine, kaybettiği tüm sevdiklerine ve geçmiş günlere duyduğu özlem açıkça hissedilir. Yaşamışlıkları her an gözünün önüne gelir. Gregor, geçmişe özlemini dile getirirken, savaştan, devrimden artık bıktığını, her şeyi unutarak, geride bırakıp ailesiyle geçireceği güzel yılların umudunu, arzusunu dile getirir. Köy hayatına geri dönüp, her şeyi düzeltmek isterken, güzel günlerdeki anımsadığı görüntülerden özlemle bahseder. Köydeki eski yaşamı ona, sevinç, güzellik ve umutlar katar. Hatıraları arasında geçmiş ve gelecek arasında bağ kurarken, geleceği için umutlu bir bekleyiş söz konusudur.

“*Ben zamanında yeterince askerlik yaptım. Artık kimse için askerlik yapmak istemiyorum. Yaşıma göre fazlasıyla savaştım, tam anlamıyla bittim, tükendim. Her şeyden bıktım, devrimden de, karşı devrimden de... Cehennem, topunun da cehenneme kadar yolu var! Ömrümün geri kalanını çocuklarımla geçirmek, çiftliğimin başına dönmek istiyorum...*” (a.g.e., cilt 4: 373).

Gregor, hatıralarıyla kendini teselli etmeye çalışsa da, köyüne, doğup büyüdüğü yere, çocukluk yıllarına duyduğu özlem hep ağır basar. “*Hiçbir şey düşünmemeye, o zehir gibi özlemin yüreğine sokulmamasına çalışıyordu. Gündüzleri bunu başarıyordu, ama uzun kış gecelerinde, anılarının tazelediği özleme yenik düşüyordu*” (a.g.e., cilt 4: 493). Aynı şekilde İlyiniçna'nın da, “*İhtiyarladım artık... Yüreğim Grişa'nın özlemiyle yanıyor... Öyle yanıyor ki yüreğim, hiçbir şey bana tat vermiyor, gözüm dünyayı görmez oldu*” (a.g.e., cilt 4: 315) sözleri oğluna olan özleminin gün geçtikçe arttığını göstermektedir.

Romanda diğer en çok işlenen ve evrensel temalardan biri de aşk temasıdır. Aksinya ve Gregor'un aşkı, onların birbirlerine olan tutkusu eserde baştan sona kendine yer bulur. Özellikle Aksinya'nın aşkı büyük bir aşk duygusu ile tasvir edilir. “*O zaman neysem, şimdi de oyum ben. Benim sana olan aşkım gerçek bir aşktır. Geleceğim, arkama dönüp bir kez bile bakmayacağım.*” (a.g.e., cilt 4: 246) diyen Aksinya'nın, Gregor'a olan aşkının gerçek olduğu, onu sonsuza kadar bekleyeceği ortadadır. Bir kadının çaresizliği, yalnızlığı, sevgisi, sevgiye olan özlemi, sadakati ise Natalya adındaki kahraman üzerinden aktarılır. İşte burada yazarın önem verdiği ahlak teması ortaya çıkar. Romanda ahlaki değerlerin savunucusu olarak gösterilen Natalya, aşk üçgeni içerisinde yer alır. Natalya kocası Gregor'a saf bir aşkla bağlıyken, Aksinya ve Gregor sevgili olurlar. Natalya ise kocasından yeteri kadar sevgi, ilgi görmediği gibi bir de aldatılır. İşte burada böyle bir aşkın ahlaksız bir sevgiden ibaret olabileceği düşüncesi ortaya çıkar. Aşklarını duyan baba Panteley, Aksinya'yı namus ve haysiyetini korumadığı için uyarır:

“*Daha kocanın ayak izi kaybolmadan hemen başka erkeklerle kırıştırmaya başladın! Grişa'nın kanını dökeceğim bu yüzden, senin de kocana yazacağım! O da duysun! Seni gidi orospu; yetmedi mi yediğin dayaklar! Bundan sonra benim toprağıma ayağını atayım deme sakın! Sen daha delikanlılarla kırıştır bakalım! Stepan gelsin de bak ben...*” (a.g.e., cilt 4: 69).

Gregor ve Aksinya bu uyarılara aldırmaz bile etmeden, ilişkilerini köylülerden saklamadan, geleneklere karşı çıkarak başkaldırmaya ve aşklarını ortada yaşamaya devam ederler. Her ikisi de eşlerinden ihanetlerini gizlemez, olayın birileri tarafından duyulmaması için ise hiçbir şey yapmazlar. Şolohov, Gregor ve Aksinya'yı idealleştirmek için bir çaba göstermez. Gregor ve Aksinya yüreklerinden ne geliyorsa ona kulak vererek, içinde yaşadıkları toplumun yerleşik usullerine, törelerine ve geleneklerine adeta karşı çıkarlar (Suçkov 2009).

“*Ama onlar açık açık birlikte yaşıyordu; geçici bir ilişkiye hiç benzemeyen, ondan çok daha büyük bir bağla bağlıydılar birbirlerine ve işte bundan ötürü de köylüler bunun ahlaksızca bir şey olduğuna karar verip, sinsî bir merakla nefeslerini tutarak bekledi. Nasıl olsa Stepan dönecek ve düğümü kesecekti*” (a.g.e., cilt 1: 74-75).

İhanete uğradığını bilen eşler, farklı yollardan onlardan intikamlarını almaya çalışırlar. Aldatılan koca, ihanetinin öcünü olayın köylüler tarafından duyulmasını sağlayarak alırken, intihar, aldatılan kadının kendini değersiz ve çaresiz hissettiğinde başvurduğu bir yol olarak karşımıza çıkar. İlk gördüğü andan itibaren sadece Gregor'a aşık olan Natalya, kocasının Aksinya ile gitmesiyle daha fazla mücadele edemez ve intihar eder (Yakimenko, 1954).

Aksinya ile Gregor'un ilişkisi, kendisine ilkin çok dokunmuş; ama asıl, maddi, ekonomik düşüncelerle, aileleri tarafından hazırlanan Gregor ile evliliklerinin suya düşüşü, kendi hayatını olduğu kadar, zengin kişiliğini de yıkan büyük bir insani tragedya haline gelmiştir. Natalya da karşılıksız, büyük bir aşka hazır bir insandır; nitekim kendisini ve kendi ailesini yıkan talihsizliklere ve adaletsizliklere karşı kendince isyan etmek için bir girişimde bulunur" (Suçkov, 2009).

Aşk acısı Natalya'yı ölüme sürükler. Burada intihar ve din konusu ön plana çıkar. Romanda Darya'nın da kendini Don'a atarak canına kıymasının dinen yanlış bir eylem olduğuna vurgu yapılır. Darya'nın intihar etmesi üzerine papazın "İntihar edenleri dini törenle gömmem; yasaya aykırı düşer." (a.g.e., cilt 4: 207) diyerek bunun utanılacak bir durum ve büyük bir günah olduğunu belirtmesi, intihar edenlerin dini törenle gömülmemesi ve duasını yapmak istememesi gibi olaylar halkın dini yapısına da işaret eder. Natalya'nın kocasını bırakıp gitmesi de günah sayılmaktadır. "Kocasını bırakıp gitmesi Tanrı katında tabii ki günahdır, haysiyet kırıcıdır, ama ona kabahat bulmuyorum" (a.g.e., cilt 1:181).

Din ve inanış temalarına özellikle dikkat çekilen romanda, oradaki insanların hali, tavrı, davranışları ile ilgili de açıklayıcı bilgiler vardır. Kazakların cephede dualar ederek (silahlara karşı yapılan dua, savaş ve hücum duaları) ve ikonlarla savaşa katılması, kiliseye giderken özenle giyilmesi (erkeklerin asker gömleklerini, bayramlık pantolonlarını, kadınların da nakışlı bluzları ve rengârenk eteklikleri giymesi) inançlarına olan bağlılıklarını göstermektedir. Romanda özellikle halkın batıl inançlarından bahsedilerek onların dini yapısına da işaret edilir. "O da bana, biraz mum kırıp toprak haline getirdikten sonra inek pisliği içine gömmemi söyledi, zira kem göz benim penceremden bakıyormuş." (a.g.e., cilt 1: 218) diyerek nazara, kem göze inanıldığı belirtilmektedir. Romanda, özellikle büyücülük ve Don nehri ile ilgili inanışlar bulunmaktadır. Don nehrini kutsal saydıkları için Don nehrinin tüm kötülükleri yok edeceğine ve deva olacağına inanılırken bazı yollara başvurulur: "Yarın sabah çok erken gel bana; tanyeri ağarır ağarmaz Don'a, suyun başına ineriz. Çektiğin hasreti yıkarız, gider. Yanında bir tutam da tuz getir" (a.g.e., cilt 1: 81). Romanda felaketlerin nasıl geldiğine dikkat çekilirken, bunların bazen de alamet olacağına işaret edilir. Örneğin, baykuşun ötmesi, kötü şeylerin olacağına alameti olarak kabul edilir. "Baykuşun ötmesi, baykuşun kiliseden mezarlığa doğru uçuşması kötüye alamet yine bir felaketin başlarına geleceğine dair ihtiyarlar kehanette bulunur" (a.g.e., cilt 1: 253).

Romanda gençler ve yaşlılar arasındaki farklı değerler onlar arasında anlaşmazlıklara sebep olduğu için kuşak çatışmasına, görüş ayrılıklarına vurgu yapılır. Aralarındaki çatışmanın sebebi olarak romanda, özellikle gençlerin yaşlılara olan saygısız davranışları, eski kuşağı dikkate almamaları konusuna dikkat çekilir.

"Bugünlerde yaşlıların sözünü dinleyen mi kaldı ki? Merak etme, dinleyecekler, dinleyecekler! Diledikleri gibi davranacaklarını sanıyorlarsa yanılıyorlar. Benim Aleksandr'a payını verdiğimde tuttu kavga çıkardı, üstüme saldırdı, saldırdı yaaa! Ben de haddini bildirdim ama. 'Şimdi hemen atamana gidip söyleycem' dedim, 'bir güzel falakaya yatırınsınlar da seni, gör!' dedim. Hemen sakinledi..." (a.g.e., cilt 1: 6). "O Gregor yok mu, saygısız oğlanın biri. Geçende kiliseden dönüyordum, hiç selam vermeden geçti gitti yanımdan. Yaşlıları sayan, kollayan kalmadı artık..." (a.g.e., cilt 1: 19).

Yine dini değerlerini yaşamak isteyen yaşlılar, gençleri inançsızlıkla suçlarlar, kiliseye gitmeyip, aylıklık ettikleri için gençlere küfrederler. Romanda, asla rejimin değerlerini benimsemek istemeyen yaşlılar, Çar olmadan yaşayamayacaklarını belirtirlerken de bir çatışma söz konusudur. "Nasıl yani, Çar olmadan?" "Babalarımız, atalarımız hep çarların buyruğu altında yaşadılar da şimdi mi gereksiz oldu Çar?" "Başsız gövde yaşar mıymış hiç?" (a.g.e., cilt 2: 7).

Toplumun eski düzenle alıştığı hayattan kurtulması, eski düzenin yok olup yeni bir dünyanın doğuşu gibi konular anlatılır. Eski sistemde var olan adaletsizlikler anlatılırken, yeni sistemin kabul edilmesi sonucu Kazak halkının trajedisi tarihle bütünleştirilerek verilir. Örneğin, Stokman'ın sisteme karşı öfkesi ile halkın görüşüne dikkat çekilir:

"Stokman grubun ruhuydu ve dosdoğru, sadece kendisinin iyice anlayabildiği bir amaca ulaşmaya çalışıyordu. Anlayışı kıt, kavrayışı zayıf, basit kafaların içine bir ağaç kurdu gibi işliyor, bu kafaların içine, var olan sisteme karşı öfke ve nefret tohumları ekiyordu. Başlangıçta hançer gibi soğuk bir güvensizlikle karşılaştı, ama o yılacak takımından değildi" (a.g.e., cilt 1: 176).

Sistemde yaşanan bu değişiklikler, rejim farklılıkları, toplumların birbiri üzerinde hâkimiyet kurma çabası, insanları savaşıma sürükler. Savaşlarda milyonlarca insan ölür, herkesin hayatı etkilenir. "İnsan rüyasında bile, hem de her gece, hep savaşın içinde yaşar. Ya birilerini öldürürsün ya da birileri seni öldürür..." (a.g.e., cilt 4: 379).

Savaş teması, romanda ağırlıkta işlenen en önemli temalardandır. Kandemir (2008) *Destansı Bir Roman "Durgun Don" ve Bir Yıkımın İzleri: Devrim, Savaş, Ölüm* başlıklı çalışmasında I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan devrim ve buna bağlı olarak gelişen iç savaş sonucunda Kazakların, "Beyazlar" ve "Kızıklar" olarak ikiye ayrılmak zorunda kaldıklarından ve cepheleri oluşturanların aslında aynı halktan kişilerden olduğundan bahseder. Aynı halktan kişilerin bölünerek birbirine düşürülmesi, acımasızlık, insan öldürme sıradan bir hal alırken, Kazakların savaşçı ve güçlü bir yapıya sahip oldukları görülür. "Ama Kazaklar dayanırdı; çökseler bile en son çöken onlar olurdu. Onlar savaşçı geleneğe sahip kendi başlarına ufak bir ulustu, fabrikaların ayakta kalmasından ya da mujik süprütülerinden değil" (a.g.e., cilt 2: 25). Romanda özellikle inanç ve gelenekler zarar görürken, savaşın halk üzerinde yarattığı psikolojik baskı ve yıkıcı etki dikkat çeker. Savaş insanları tedirgin eder, onların psikolojilerini olumsuz yönde etkiler. Eski hayatlarının yerine gözyaşı ve acı eşlik eder. "Savaşın daha ilk günlerinden başlayarak Kazaklarda köklü değişiklikler olmuştu. Şarkıları bile savaş sırasında ortaya çıkmış yeni, kasvetli, neşesiz şarkılardı" (a.g.e., cilt 4: 23).

Savaşın insanlar üzerinde yarattığı olumsuz duyguları açıkça anlatan yazar, özellikle savaş zamanı cephede olan askerlerin psikolojilerini yansıtır. Savaşın insanlar ve toplum üzerinde yarattığı duyguya dikkat çekilir. Şarkı söylemeyi seven Don Kazaklarının şarkılarında da ölüm, asker ve savaştan bahsedilir. Kazak türkülerinde savaş haberinin gelmesiyle halkın korkuya ve endişeye kapıldığı, huzurlu günlerin artık bittiği, hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı anlatılır:

“Don uyanmış kaynıyor,
Uslu, sakın Don,
Hükümdarın emrine uymuş,
Gidiyor, marş, ileri” (a.g.e., cilt 4: 275).

Savaş sırasında meydana gelen ölümler, yazarın, ön planda olan temalarından biridir. Yazar ölüm temasını yorumlarken, özellikle savaşın korkunç manzaralarını, cesetleri, ayrıntılı bir şekilde tasvir eder. “Ormanın içindeki ufak bir açıklıkta dizi dizi cesetlere rastladılar. Omuz omuza serilmiş cesetler çeşitli vaziyetlerde, çoğunlukla da korkunç ve çirkin pozlarda yatıyordu... Kazaklar cesetlerin yakınından geçti ve onlardan çıkan ağır, yoğun çürüme kokusunu duydu...” (a.g.e., cilt 2: 33).

Şolohov, romanlarındaki kişilerin sosyal durumlarını, ruh yapılarını anlatmak için onları sürekli olarak konuşturur ve bu konuşmaları iç içe vermekten adeta haz duyar (Şolohov, 1966: 13). Gregor’un acıma, vicdan duygusu (karısının ölümünden kendisini sorumlu tutması), birini öldürdüğü içinde ortaya çıkan üzüntü, huzursuzluk hissi ve vicdan azabı, vicdan temasını ortaya çıkarır. Gregor, öldürdüğü Avusturyalı askeri unutamayarak kendi iç sesini konuşturarak “vicdanım beni öldürüyor. Mızrağımı bir adama sapladım... Vuruşmanın en kızgın anıydı... Başka türlü yapamazdım. Ama ötekini neden öldürdüm?” (a.g.e., cilt 1: 319) diyerek duyduğu acıyı, vicdan azabını anlatmaya çalışır.

Yazar, bazen de romandaki başlıca kişilerin ruh hallerini doğa tasvirleri ile iç içe verir. Özellikle savaşın çıktığı haberinin duyulmasıyla doğada birtakım değişiklikler görülmeye başlar. Artık doğadaki o canlılık, güzellik yerini kasvete bırakır. “Akşama doğru bir fırtına çıktı. Köyün üzerini kara bulutlar kapladı. Rüzgârın çığına çevirdiği Don’un köpüklü dalgaları kıyıyı dövmeye başladı” (a.g.e., cilt 1: 44). “Bu yıllar boyunca yaşam tıpkı Don’un sel suları gibi ağır ağır çekilmeye başladı” (a.g.e., cilt 2: 62).

Romanda bazı değerlere sahip çıkılması, bu değerlerin korunması ve geleneklere bağlı olunması gerektiğine vurgu yapılır. Romanda, özellikle saygılı olma, adaletli davranma, insanın ahlaklı olması, iyi değerler edinmesi, doğrudan yana olması, sadakat, dürüstlük, çalışkanlık gibi kavramlar üzerinde durulur. Örneğin, muhafazakar ve geleneklerine fazlasıyla bağlı olan baba, oğlu Gregor’u geleneklerine uygun bir şekilde davranması için uyarır: “Komşunu kandırma! Babanı utandırma! Kadınların peşinden koşma, gidi genç boğa seni!” (a.g.e., cilt 1: 70). İnsanlık yasası ile ilgili bilgiler romanda yer alırken, özellikle kadına saygı duyulması gerektiği belirtilir. “Başkasının malına el atmayın, bu bir. Tanrı korkusuna sahip insanlar olarak, hiçbir kadına kötülük etmeyin, bu da iki. Ayrıca bazı duaları da bilmeniz gerek” (a.g.e., cilt 1: 289).

Roman, Don Kazaklarının folklorik değerlerini ve doğum, evlilik gibi geleneksel dönemleri yansıtmaya açısından zengin bir eserdir. Halk kültürü ile ilgili bilgiler veren yazar, Don Kazaklarının geleneklerine vurgu yapar. “Hediye mutlaka verilmeli. Kızımın zaten sürüsüyle elbisesi var; eğer kızımın hoşlandığıysa, bana saygı göstermelisin. Biz Kazakların töresi böyledir. Eskiden beri böyle gelmiş bu, biz de geleceğimize bağlıyız” (a.g.e., cilt 1: 105). Yazar, Don Kazaklarının geleneklerinin, göreneklerinin, adetlerinin önemine romanda zaman zaman vurgu yaparken, bayramları, törenleri, uygulamaları ve eğlenceleri de ayrıntılı olarak ele alır. Özellikle görücülük, düğün zamanlarında yapılan ritüeller, uygulamalar (“geleneğe göre, kızın süpürgesini çalan görücüler asla boş çevrilmezmiş.” (a.g.e., cilt 1: 88) oldukça eğlenceli ve renklidir. “Natalya her akşam oturuyor, gelenek üzere, damada tiftik eldiven ve boyun atkısı örüyordu. Anası geç vakitlere kadar dikmiş makinesinin başında, eve getirdikleri terzi kadına yardım ediyordu” (a.g.e., cilt 1: 106). Eserde gelini satma (Piyotr onları eğilerek selamladı ve kendi kadehinin içine koyduğu bir elli kapıklığı onlara uzattı. (a.g.e., cilt 1: 115) ve sağdıç seçilmesi (sağdıç Piyotr idi. siyah bir redingotla mavi şeritleri olan bir pantolon giymiş, sol koluna da iki tane yazma bağlamıştı, büyük altından pis pis geliyordu. (a.g.e., cilt 1: 113) gibi uygulamalar göze çarpmaktadır. Özellikle çeyizlerin önemine değinilmekte, anlaşma sağlanırsa evliliğin gerçekleşebileceğine vurgu yapılır. “Eğer çeyiz üzerinde anlaşsaksak, akraba oluyoruz demektir” (a.g.e., cilt 1: 103). Çeyiz, drahoma miktarı, istekler tek tek belirtilmektedir. “Getrlerle, galoşlar, bir, bir tane kürk palto, iki; yünlül elbise, üç; bir tane ipek yazma, etti dört” (a.g.e., cilt 1: 104).

Sonuç ve Öneriler

Mihail Şolohov’un “Durgun Don” adlı romanı realist (gerçekçi) akımın en önemli örneklerindedir. Romanda çok fazla karakter, tarihi olay ve günlük hayattan ayrıntılar yer alır. Realizm akımının öncülüğünde, tarihi gerçeklerden uzaklaşmadan, Don Kazaklarının hayatları, Rusya tarihinde yaşanan acı ve trajik olaylar, savaşın acımasızlığı ve anlamsızlığı anlatılır. Tek bir kişinin ya da başkahramanın değil tüm halkın kaderi anlatılmaya çalışılır.

Durgun Don romanı üzerine tematik bir inceleme yapılan bu çalışma, dönemin sosyal, siyasi, kültürel hayatına yön verdiği gibi yazarın edebi dünyası ile ilgili ipuçları vermesi açısından da önemlidir. Bireysel konuların yanı sıra toplumsal konulara da yer veren yazarın ele aldığı temalar yazarın duygu ve düşünce dünyasından bağımsız tutulamaz. Kendi halkından olan insanları eserlerinde konu edinen yazarın çocukluk ve gençlik yılları savaş yıllarına denk geldiği için, söz konusu romanda bu durumun varlığı fazlasıyla hissedilir. Tema açısından zenginlik ve çeşitlilik gösteren romanda, kadın, aile, vatan, özlem, aşk, ahlak, ihanet, namus, savaş, ölüm temaları ağır basmaktadır. Bunun yanı sıra gelenekler, görenekler, batıl inançlar, değerler romanda işlenen diğer temalar arasında yer alır.

Romanda ele alınan temalardan biri kadın temasıdır. Kadınlar genel olarak ezilen, sürekli olarak çalıştırılan kişiler olarak romanda yer alır. Kadın, aile ve sosyal hayat içerisinde değersiz olarak görülür. Özellikle kadın erkek arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan bu olumsuzluk, evlilik ilişkilerine de yansır. Romanda kadına karşı acımasız bir tutum görülür.

Romanda aile ve ailevi değerler ile ilgili birçok konuya değinilir. Özellikle aile içinde yaşanan çatışmalar, anne- evlat sevgisi, baba figürünün otoritesi dikkat çekmektedir. Çocuklarına koşulsuz bir sevgi ile bağlı olan anne, hoşgörülü, şefkatli ve fedakârdır. Ailenin isteği dışında yapılan evlilikler, aile içinde huzursuzluğa sebep olur. Kadın-erkek ilişkileri, şiddet, namus (Aksinya’nın babasının tecavüzüne uğraması, olayı öğrenen büyüğün babasını öldürmesi, yani namus konusunun hassas bir konu olduğu) gibi temalar romanda en çok işlenen temalar arasında yer alır.

Şolohov'un romanına taşıdığı başka bir tema özlem temasıdır. Özellikle özlem teması ağır basan eserde, geçmişe dair özelemler, memleket, aileye, sevgiliye olan özlem sık sık dile getirilir. Duyulan özlem en çok vatan hatıraları ile ilgilidir.

Romanda en çok işlenen temalardan biri aşktır. Aşk teması, evli olarak karşımıza çıkan karakterler, karşılıklı olarak yaşanmayan aşklar gibi farklı şekillerde ortaya çıkar. Özellikle duygusal yakınlıklar, birbirine kavuşamayan âşıklar, aşk kırgınlıkları, evlilikte ortaya çıkan problemler, sadakatsizlik, ihanet (ihanetin sebeplerinden biri erkeklerin cephede kadınsız kalması ve yine erkeklerin cepheye gitmesiyle birlikte kadınların da kendilerini yalnız hissetmelerinden kaynaklanmasıdır. Örneğin, Darya'nın cephedeki kocasının yerini başkısıyla doldurup ahlak dışı bir harekette bulunduğu için sürekli olarak hor görülmesi), sadakat (Natalya'nın kocası tarafından aldatılmasına rağmen sevgisine sadık kaldığı, kocasını umutla beklediği ve kocasına olan sadakati için sürekli olarak yüceltilmesi), ahlaki yozlaşma (Aksinya'nın sevgiye muhtaç olması, ailesinden göremediğini, kocadan görme umudu ile evlenmesi, ancak düşündüğü gibi olmayıp, Gregor ile kaçamak ilişki yaşamaya başlaması), kıskançlık (Natalya'nın, Aksinya'yı kıskanması), intihar (Korşunovların güzel ve ahlaklı kızı olan Natalya'nın, kocasının ihanetini öğrenince kendini yaşamaktan mahrum bırakmak isteyerek, kendi hayatına son vermesi) vurgulanır. İntiharın bir çözüm olmayacağına vurgu yapılırken bu eylemin günah olduğu da özellikle dile getirilir.

Aşk temasından sonra en çok işlenen temalardan biri de savaş temasıdır. Huzur içinde yaşayan Don halkında devrim düşüncesi ortaya çıkarken, Don topraklarında patlak veren iç savaş teması işlenir. Savaşın insanlar üzerindeki yıkıcı etkisi, izleri, halktan neler götürdükleri tasvir edilirken, savaştaki ölümün tasviri yer alır. Savaşa giden kişiler, eşlerini, çocuklarını, annelerini, ailesini geride bırakırlar, artık geçmişte yaşadıkları güzel günleri, sevdiklerini düşünmeye başlarlar. Aynı şekilde cephe gerisinde kalan insanlar da artık mutsuzdur, umutsuzdur. Ailelerin verdiği kayıplar ve yaşadıkları acılar sürekli olarak hissedilir. Aşklar, aileler savaş zamanında yok olup giderken, savaşın açtığı yaralar onarılamaz hale gelir. Savaşın anlamsızlığı aktarılmaya çalışılırken, savaşa olan karşıtlık, savaşın yıkıcılığı romanda açıkça hissedilir. Eserde Don nehrinin tanık oldukları da ayrıntıları ile tasvir edilir.

Sonuç olarak, Durgun Don adlı romanda, Don Kazaklarının hayatını gerçekçi bir şekilde ele alan Şolohov'un, romanda işlediği temalarla ait olduğu toplumun özellikleri, yaşamışlıkları, coğrafyası, kültürü ile ilgili bilgi edinebilmek mümkündür. Bu doğrultuda yazarın kendi hayatı ile romanının temaları arasında da birçok benzerliğe rastlandığı söylenebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author have no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aktaş, Ş. (2015). *Anlatma esasına bağlı edebi metinlerin tahlili (teori ve uygulama)*. Kurgan Edebiyat.
- Behramoğlu, A. (2001). *Rus edebiyatı yazıları (xix. ve xx. yüzyıllar)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Çetin, N. (2013). *Roman çözümleme yöntemi*. Öncü Kitap.
- Emre, İ. (2006). *Edebiyat ve psikoloji*. Anı Yayınları.
- Kandemir, H. (2008). "Destansı bir roman 'Durgun Don' ve bir yıkımın izleri: devrim, savaş, ölüm". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (48), 95-109.
- Kolcu, A. İ. (2010) *Batı edebiyatı*. Salkımsöğüt Yayınevi.
- Moran, B. (2008). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İletişim Yayınları.
- Pospelov, G. (2005). *Edebiyat bilimi*. (Çev. Yılmaz Onay). Evrensel Basım Yayın.
- Rodin, İ.O., & Pimenova, T. M. (2004). "Tihiy Don". İdeyno-hudojestvennoye svoeobraziye. Astrel', 15 Mayıs 2021'de https://a4format.ru/pdf_files_bio2/4b2a07b9.pdf adresinden alındı.
- Suçkov, B. (2009) *Gerçekçiliğin tarihi*. (Çev. Aziz Çalışlar). Doruk Yayıncılık.
- Şçepin, M. (2019). Analiz romana "Tihiy Don" (M. Şolohov), 21 Mayıs 2021'de <https://litrekon.ru/analiz-proizvedenij/tihij-don-sholohov/> adresinden alındı.
- Şolohov, M. (1966). *Vatan için dövüşüler*. (Çev. Gülseren Devrim). Nobel Yayınları.
- Şolohov, M. (1983). *Yazarın sorumluluğu* (Yazı ve Konuşmalar). (Çev. Eser Yalçın). De Yayınevi.
- Şolohov, M. (2015). *Ve durgun akardı Don. I.Cilt*. (Çev. Tektaş Ağaoğlu). Evrensel Basım Yayın.
- Şolohov, M. (2018). *Durgun Don I-II-III-IV*. (Çev. Mete Ergin, Gani Yener). Yordam Edebiyat.
- Tepebaşı, F. (2012). *Roman incelemesine giriş*. Çizgi Kitabevi.
- Türkçe Sözlük* (2011). TDK Yayınları.
- Yakimenko, L. (1954). *Tihiy Don M. Şolohova*. Sovetskiy pisatel'.

İşletme Bölümü Öğrencilerinin TMS/TFRS Hakkındaki Farkındalıklarına Yönelik Bir Araştırma

A Research on the Awareness of Business Administration Department Students About TAS/TFRS

Reşat KARCIOĞLU¹
Şerife KILIÇARSLAN²

¹Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Erzurum, Türkiye

²Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Erzurum, Türkiye

öz

Küresel eğilime paralel olarak Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın Türkçe çevirisini ifade eden Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının benimsenmesi ve etkin bir şekilde uygulanabilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, muhasebe eğitimi alan ve yakın gelecekte muhasebe meslek mensubu adayları konumunda olan işletme bölümü öğrencilerinin Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) / Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) hakkındaki farkındalıklarını tespit etmektir. Bu amaçla, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü öğrencilerine yönelik anket uygulanmıştır. Sonuç olarak, işletme bölümü öğrencilerinin hem TMS/TFRS farkındalıkları hem de TMS/TFRS bilgi yeterlilikleri, öğrencilerin muhasebe alanına ilgisi, muhasebecilik mesleğine ilgisi, mezun olduktan sonra yapmak istedikleri mesleğe ve öğrenim görmekte oldukları sınıfa göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TMS/TFRS, işletme bölümü öğrencileri, farkındalık

ABSTRACT

In line with the global trend, it is of great importance that the Turkish Accounting and Financial Reporting Standards, which express the Turkish translation of the International Financial Reporting Standards, be adopted and implemented effectively. In this context, the aim of the study is to determine the awareness of the Turkish Accounting Standards (TMS) / Turkish Financial Reporting Standards (TFRS) of the students of the department of business administration, who receive accounting education and are candidates for the profession of accounting in the near future. For this purpose, a questionnaire was applied to the students of Atatürk University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration. As a result, it has been determined that the business department students differ significantly according to both TMS / TFRS awareness and TMS / TFRS knowledge competencies, students' interest in the field of accounting, interest in the accounting profession, the profession they want to do after graduation and the class they are studying.

Keywords: TAS/TFRS, business department students, awareness

Giriş

Muhasebe; işletmenin varlıkları ile kaynaklarında değişim yaratan mali nitelikteki işlemlere ait bilgilerin, ilgili kaynaklardan toplanması, doğruluklarının tespit edilmesi, kaydedilmesi, sınıflanması ve elde edilen sonuçları rapor halinde ilgili kişi ve/veya kuruluşlara sunulması ve bu bilgilerin analiz edilip yorumlanmasıdır (Küçükşavaş, 2019). Evrenselleşen finansal piyasalarla birlikte çokuluslu işletmelerin ortaya çıkması ve uluslararası ticaret hacmindeki artış gibi önemli sonuçlar doğuran küreselleşme süreci göz önüne alındığında, sunulan finansal bilginin önemi de gün geçtikçe artmıştır. Özellikle 1980 yılından itibaren, finansal piyasalar oldukça entegre olmuş ve uluslararası sermaye akımları hızla artmıştır. Buna bağlı olarak işletmeler aynı anda birden çok ülkede faaliyette bulunarak, menkul kıymetlerini ihraç etmeye başlamıştır. Ayrıca uluslararası rekabetle birlikte, farklı coğrafyadaki işletme birleşmelerinin yanında çokuluslu işletmelerin yatırımlarında da oldukça büyük artışlar yaşanmıştır (Dalğar ve ark., 2011). Bu farklı coğrafyadaki şirketlerin birleşmesi, sermaye hareketlerinin sınır tanımaması gibi uluslararası ticaretteki artışlar, finansal raporlama konusunda ülkeler arasındaki farklılıkların sorun olarak karşımıza çıkmasına sebep olmuştur. Sorunun çözümü ve finansal rapordaki bilgilerin güvenilir, tarafsız, ihtiyaca uygun, anlaşılabilir, tam, özün önceliğine uygun, karşılaştırılabilir bilgiler olması amacıyla tüm dünyanın uygulayarak bildiği muhasebe standartları ve politikalarının uygulanması gerektiği ortaya çıkmış ve muhasebeye ortak bir dil anlayışı getirilmiştir (Karakaya Demirkutlu, 2014).

Muhasebeye ortak bir dil anlayışından hareketle, finansal raporlama düzenlemeleri gündeme gelmiştir. Bu finansal raporlama düzenlemelerinin uluslararası düzeyde uyumlu hale gelebilmesi için çalışma ya-

Bu çalışma Prof. Dr. Reşat Karcioğlu danışmanlığında yürütülen Şerife Kılıçarslan tarafından hazırlanan Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Muhasebe Öğrenimi Gören İşletme Bölümü Öğrencilerinin TMS/TFRS Hakkındaki Farkındalıklarına Yönelik Bir Araştırma" başlıklı Doktora Seminerinden türetilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 08.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 08.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Şerife KILIÇARSLAN

E-posta: serifikilicarslan@hotmail.com

Cite this article: Karcioğlu, R., & Kılıçarslan, Ş. (2022). A research on the awareness of business administration department students about TAS/TFRS. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 101-111.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

pan kuruluşların başında Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee-IASC) gelmektedir. Ancak Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi, 2001 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (International Accounting Standards Board-IASB) olarak yeniden yapılandırılmıştır (Ataman & Gökçen, 2017). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS), IASB tarafından yayınlanmakta olup, şirketlerin iletişim kurmasını ve paydaşların tüm dünyadaki finansal bilgileri karşılaştırmalarını olabildiğince kolaylaştırmaktır (Patro & Gupta, 2012). 2005 yılında borsa şirketleri tarafından yasal olarak kabul edilen IFRS, finansal piyasaların uyumunu ve gelişimini kolaylaştırmak için 130'dan fazla ülkede yasal olarak benimsenmiştir. Örneğin Avrupa Birliği'nde, IFRS borsaya kayıtlı kuruluşların konsolide hesapları için zorunludur; borsaya kayıtlı olmayan firmalar için ise isteğe bağlıdır (Brebisson & Alphonse, 2018; Bertrand ve ark., 2021). Ek olarak bağlı kuruluşlar, yan kuruluşlar veya halihazırda IFRS kullanan şirketlerdeki yatırımların finansal veya operasyonel yönleriyle ilgilenen Hintli şirketler için de zorunlu olan IFRS'yi Kanada ve Japonya 2011 yılında benimsemiştir (Patro & Gupta, 2012).

Yabancı literatür incelendiğinde ise işletmelerin seçtikleri muhasebe uygulamalarının, işlerini ve finansman politikalarını etkileyerek faaliyetlerini sınır ötesine genişletebileceğini düşündükleri için uluslararası muhasebe standartlarını tercih ettikleri dikkat çekmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, Bertrand ve ark. (2021) çalışmasında, IFRS'nin borsaya kayıtlı olmayan özellikle zayıf bilgi ortamlarındaki firmalar için kredi erişimini kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Ball ve ark. (2008), sermaye piyasasından çok kredi piyasası beklentilerini etkilediği için borsaya kayıtlı olmayan şirketlerin muhasebe standartlarını kullanmayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. de Lima ve ark. (2018) ise çalışmasında, IFRS kullanan firmaların yabancı kaynağa daha iyi erişime sahip olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, borç finansmanının şirketler için en önemli fon kaynaklarından biri olduğu göz önüne alındığında, Florou ve Kosi (2015) çalışmasında IFRS'nin borsaya kayıtlı kuruluşlara borç erişimini kolaylaştırıp kolaylaştırmadığını incelemiştir. Sonuç olarak ise, bu tür kuruluşların kamu borcu ihraç etme olasılığının özel borçtan daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Yukarıda yapılan açıklamalar ve yabancı literatürden verilen örnekler ışığında, IFRS öğretilmesi ve öğrenilmesi, küresel muhasebe yaksınması için önemli hale geldiği söylenebilmektedir (Dong ve ark., 2019). Bu gelişmeler bağlamında ülkemizde ise, Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS)'ni Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) Türkçe'ye çevirerek yayınlamaktadır. KGK'nın yayınladığı standartları Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'da kabul etmiş ve Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları en son hali ile Türk mevzuatına girmiştir. Küresel eğilime paralel olarak ilk defa mali sektörde faaliyet gösteren aracı kurumlar, bankalar, portföy yönetim şirketleri, sigorta şirketleri vb. ile borsaya açık şirketlerimizde uygulama olanağı bulan bu standartlar, 2012 yılında Türk Ticaret Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile beraber uygulama alanını genişletmiştir (Örten ve ark., 2017). Bu noktada ise, TMS/TFRS'lere uygun muhasebe bilgisinin, ülke ekonomisi ve işletmeler açısından oldukça önemli olduğu gündeme gelmiştir (Erol Fidan & Uysal, 2017). Çünkü, muhasebe eğitimi verilen kurumların TMS/TFRS'leri ders müfredatında yer vermeleri öğrencilerin kariyer pazarında önemli rekabet avantajları elde etmelerine yardımcı olacak olup, üniversite öğrencilerinin TMS/TFRS'den haberdar olması, TMS/TFRS bilgisi, şirketlerin finansal tablolarında sunulan bilgileri daha iyi anlamalarını sağlayacaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, muhasebe eğitimi alan ve yakın gelecekte muhasebe meslek mensubu adayları konumunda olan işletme bölümü öğrencilerinin TMS/TFRS hakkındaki farkındalıklarını tespit etmektir. Literatür incelendiğinde, KOBİ'lerin, muhasebe meslek mensuplarının, akademisyenlerin ve öğrencilerin TMS/TFRS üzerine görüşlerinin tespitine yönelik çalışmalar olduğu görülmüştür. Bu çalışma ile Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin görüşleri ilk kez araştırma kapsamına alınıp, değerlendirilmiştir.

Literatür Taraması

Ürgüp Elden ve ark. (2021) çalışmalarında, TMS/TFRS'ye dair öğrencilerin farkındalıklarını, beklentilerini ve ilgi düzeylerini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Anket formu aracılığıyla veri toplanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular incelendiğinde, öğrencilerin birçoğunun TMS/TFRS kavramlarına dair bilgilerinin olmadığı ve ders içeriklerinde bu kavramları görmek istedikleri saptanmıştır. Elde edilen diğer bulgular ise TMS/TFRS'ye dair beklenti ve farkındalık düzeylerinin kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla yüksek olduğunu ve ilgi, beklenti ve farkındalıklarının son sınıf öğrencilerin birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine göre oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

Karavardar ve Kaymak (2020) çalışmalarında, TMS/TFRS'ye dair öğrencilerin ilgi düzeyi, beklenti ve farkındalıklarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma bulguları incelendiğinde muhasebe meslek seçimi, muhasebe ilgi düzeyleri, TMS/TFRS ile ilgili derslerin bölümde zorunlu ders olarak okutulmasını istemeleri ve TMS/TFRS dersini alma durumları ile TMS/TFRS ilgi düzeyi arasında anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Ek olarak öğrencilerin öğretim programları ve cinsiyetleri ile TMS/TFRS ilgi düzeyi arasında anlamlı bir farklılığın olmaması çalışmanın bir diğer bulgusudur.

Temelli ve Tekin (2020) çalışmalarıyla muhasebe eğitimi alan öğrencilerinin TMS/TFRS'ye dair genel bilgi ve genel algı düzeylerini saptamayı amaçlamışlardır. Çalışma bulguları incelendiğinde; öğrencilerin TMS/TFRS konularına bakış açıları ve bilgi düzeyleri, cinsiyetlerine, okudukları bölümün işletme veya bir başka bölüm olmasına, buldukları sınıfa, muhasebe derslerine ve muhasebe mesleğine ilgi düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır.

Şimşek ve Şimşek (2019) çalışmalarıyla lisans öğrencilerinin TMS/TFRS'ye dair farkındalıklarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda işletme bölümü öğrencileriyle Bankacılık ve Finans bölümü öğrencileri arasında TFRS/TMS farkındalık düzeyleri bakımından anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Ayrıca, TFRS / TMS bilgisine sahip olan ve TFRS / TMS bilgisine sahip olmayan öğrenciler arasında da TFRS / TMS farkındalık düzeyleri açısından anlamlı bir fark olduğu ortaya konmuştur.

Erol Fidan ve Uysal (2017) çalışmalarında Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları hakkında üniversitede öğrenim gören öğrencilerinin algı düzeylerinin ölçmüşlerdir. Araştırmada anket yöntemi kullanılmış olup, araştırma kapsamına Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi öğrencileri dahil edilmiştir. Araştırma sonunda, ön lisans ve lisans öğrencilerinin TMS/TFRS hakkında bilgi ve eğitim bakımından yetersizliği tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin muhasebe derslerinde TMS/TFRS'ye dair daha fazla uygulamaya yer verilmesini gerekli gördüklerine dair düşüncelerinin olduğu da ortaya koyulmuştur.

Çil Koçyiğit ve Güngör Taç (2017) çalışmalarındaki amacı Türkiye'de lisansüstü muhasebe ve işletme eğitiminde muhasebe standartlarına ilişkin derslerin verilme düzeyinin ve ders içeriklerinin TMS/TFRS Tam Seti'ne uyumunu ortaya koymaktır. Araştırma bulguları sonucunda araştırma kapsamındaki lisansüstü eğitim programlarında muhasebe standartlarına dair derslerin, ders içeriklerinin TMS/TFRS Tam Seti'ne uyumunun olmadığı ortaya koyulmuştur.

Kara ve ark. (2016) çalışmalarında, giderek önemi artan TMS/TFRS'ye Türkiye'de muhasebe alanında eğitim veren üniversitelerde ne derece önem verildiğini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Araştırma kapsamına Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesindeki İşletme bölümü öğrencileri dahil edilmiştir. Öğrencilerin TMS/TFRS farkındalık düzeyini tespit ederken anket kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, iş/staj tecrübesi, birinci ve ikinci öğretim olma durumu, bölüm tercihi ile muhasebe standartlarını algılamaları açısından anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Ancak meslek seçimi, muhasebeye olan ilgi düzeyi, ticaret meslek lisesi mezunu olma durumu, not ortalaması, cinsiyet ve TMS'nin zorunlu bir ders olması ile öğrencilerin muhasebe standartlarını algılamaları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Çil Koçyiğit ve ark. (2016)'in çalışmalarındaki amacı öğrencilerin TMS/TFRS konusundaki farkındalıklarını ortaya koymaktır. Araştırmanın kapsamına Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesindeki Uluslararası Ticaret ve Finansman ve İşletme bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler dahil edilmiştir. Araştırma bulguları sonucunda, öğrencilerin okudukları bölümler, muhasebe alanına ilgi düzeyleri, muhasebe alanında iş ya da staj tecrübesinin olup olmaması ve öğrencilerin muhasebe alanında çalışma isteği ile TMS/TFRS farkındalıkları arasında herhangi bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir.

Karakaya Demirkutlu (2014) çalışmasında işletme bölümü öğrencilerinin TMS/TFRS'ye dair farkındalıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma verileri anket yöntemi ile toplanmıştır. Araştırma bulguları sonucunda muhasebe alanına ilgisi olan ve mezuniyetinden sonra muhasebe alanında çalışmaya istekli olan öğrencilerin TMS/TFRS farkındalıklarının diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Yanık ve Yıldız (2013) çalışmalarında yüksek öğretimde önlisans ve lisans düzeyinde ki öğrencilerin TMS/TFRS'ye dair algılarını karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Araştırma kapsamına Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü öğrencileri ve aynı üniversitenin Meslek Yüksek Okullarının Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümündeki öğrenciler alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin muhasebe standartlarını algılamaları ile muhasebe mesleğine ilgi düzeyi ve mesleği icra etme istekleri arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Ancak, staj/iş tecrübesi, öğrenim gördükleri bölümü/programı tercih sırası, Ticaret Meslek Lisesinden mezun olma ve son sınıfta öğrenim görme durumlarının muhasebe standartlarını algılamaları bakımından anlamlı farklar ortaya çıktığı saptanmıştır.

Dalğar ve ark. (2011) çalışmalarında TMS/TFRS ile ilgili öğrencilerin farkındalık düzeylerini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Araştırma kapsamına Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi bünyesinde yer alan meslek yüksek okullarında eğitim ve öğretim gören muhasebe ve vergi uygulamaları bölümündeki öğrenciler dahil edilmiştir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre, muhasebe mesleğine ilgi duyan ve mezuniyeti sonrasında bu alanda çalışmayı düşünen öğrencilerin muhasebe standartlarına dair farkındalıklarının diğer öğrencilere göre yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın amacı, evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analiz yöntemleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırma, muhasebe eğitimi alan ve yakın gelecekte muhasebe meslek mensubu adayları konumunda olan işletme bölümü öğrencilerinin TMS/TFRS hakkındaki farkındalıklarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. İlgili alanda daha önce yapılan çalışmalarda öğrencilerin TMS/TFRS farkındalığında, muhasebe alanı ile muhasebecilik mesleğine ilginin, mezun olduktan sonra yapmak istedikleri mesleğin, öğrenim görmekte oldukları sınıfın ve özellikle son sınıfta öğrenim görmenin etkili olduğunu ortaya koyulmuştur. Ancak çalışmalarda bilgi ve eğitim bakımından öğrencilerin eksik olduğu yönündeki değerlendirmelerde oldukça dikkat çekmektedir. Nitekim bir kişinin bir alana, mesleğe ilgisinin yüksek düzeyde olması ve gelecekte o mesleği yönelecek olması doğal olarak o alandaki gelişmeleri oldukça yakından takip etmesini gerektireceği gibi (Dalğar ve ark., 2011), fakülte bünyesinde en fazla muhasebe eğitimi alan ve yakın gelecekte muhasebe meslek mensubu adayları konumunda olan işletme bölümü öğrencilerinin farkındalık sahibi olmalarını da gerektireceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın literatür taraması kısmında belirtildiği gibi; Ürgüp ve ark., (2021), Karavardar ve Kaymak (2020), Temelli ve Tekin (2020), Kara ve ark., (2016), Çil Koçyiğit ve ark., (2016), Karakaya Demirkutlu (2014), Yanık ve Yıldız (2013), Dalğar ve ark., (2011) çalışmalarında muhasebe mesleğine ve alanına ilgisinin yüksek olduğunu, mezuniyet sonrası muhasebecilik mesleğine yönelmeyi düşündüğünü belirten öğrenciler ile son sınıfta eğitim görme durumunun TMS/TFRS farkındalıklarını pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. İlgili literatürdeki sonuçlara göre aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur;

H₁:TMS/TFRS farkındalığı öğrencinin muhasebe alanına olan ilgisine göre farklılaşmaktadır.

H₂:TMS/TFRS farkındalığı öğrencinin muhasebecilik mesleğine olan ilgisine göre farklılaşmaktadır.

H₃:TMS/TFRS farkındalığı öğrencinin mezun olduktan sonra yapmak istediği mesleğe göre farklılaşmaktadır.

H₄:TMS/TFRS farkındalığı öğrencinin sınıfına göre farklılaşmaktadır.

H₅:TMS/TFRS bilgi yeterliliği öğrencinin muhasebe alanına olan ilgisine göre farklılaşmaktadır.

H₆:TMS/TFRS bilgi yeterliliği öğrencinin muhasebecilik mesleğine olan ilgisine göre farklılaşmaktadır.

H₁:TMS/TFRS bilgi yeterliliği mezun olduktan sonra yapmak istediği mesleğe göre farklılaşmaktadır.

H₀:TMS/TFRS bilgi yeterliliği öğrencinin sınıfına göre farklılaşmaktadır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma için anketin uygulanacağı örnek kütle büyüklüğünün belirlenmesi amacıyla Alkan ve ark. (2020)'nin çalışmalarında yer alan aşağıdaki formül kullanılmıştır.

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2}$$

Bu formülde, n= Örnek kütle büyüklüğü, N=Ana kütle hacmi (Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğrenci Sayısı), P=Belirli bir olay için gerçekleşme olasılığı, Q=1-P, Z=%(1-α) düzeyinde Z test değeri, α =Önem düzeyi, d=Hata (tolerans) payıdır.

Mümkün olduğunca büyük örneklemle çalışmak için oran 0,5 olarak alınmış, %5 önem düzeyinde %5 hata payı ile ana kütle temsil edecek örnek büyüklüğü formülde gerekli hesaplamalar yapıldıktan sonra aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

$$n = \frac{947(0,50)(0,50)(1,96)^2}{(947-1)0,05^2 + (0,5)(0,5)1,96^2} \cong 274$$

Yukarıdaki yapılan hesaplamayla araştırmada minimum örneklem büyüklüğü 274 olarak belirlenmiştir. Evrenin tamamına "SURVEY" sitesinde oluşturulan anket formu online olarak gönderilmiştir. Online gönderilmiş olan anketlerden 282'si cevaplanmıştır. Bu cevaplanan 282 anket, çalışmanın evrenini temsil edebilecek niteliktedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunda ilk olarak demografik sorular daha sonra da TMS/TFRS'ye dair sorulara yer verilmiştir. Bu sorular Dalğar vd. (2011), Karakaya Demirkutlu (2014) ve Turhan (2016)'ın çalışmaları ve uzman akademisyen görüşüyle oluşturulmuştur. Son olarak ise, TMS/TFRS farkındalıklarını belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Bu bölümde Dalğar vd. (2011)'in TMS/TFRS hakkındaki farkındalıklarını ölçmeyi amaçlayan on beş maddelik ölçeğin on maddesi kullanılmıştır. Ayrıca Turhan (2016)'nın öğrencilerin farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik geliştirdiği on üç maddelik ölçeğinde dört maddesi çalışmaya dahil edilmiştir. Bu bölümde ölçeklendirme yöntemi olarak eşit aralıklı 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu için etik kurul onayı 1.9.2021 tarihli E-88656144-000-2100227863 sayılı belge ile Atatürk Üniversitesinden alınmıştır.

Veri Analiz Yöntemleri

Araştırma kapsamında anket formu yardımıyla elde edilen verilerin analizinde SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences) 25 paket programından yararlanılmıştır. Veri analiz yapılırken tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistiklerden faydalanılmıştır. Öncelikle kullanılan ölçeklerin geçerliliğini test etmek için açılımlı faktör analizi yapılmıştır (Tablo 1). Geliştirilen hipotezleri test etmeden önce de verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla çarpıklık basıklık değerleri incelenmiştir (Tablo 2). Son olarak da tüm sorulara verilen cevapların sıklığını tespit etmek için frekans dağılımına bakılmış ve geliştirilen hipotezler test edilmiştir. TMS/TFRS Farkındalıkları ile ilgili ifadelerle ilişkin faktör analizi sonuçları da Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.
TMS/TFRS Farkındalığına İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

TMS/TFRS Farkındalıkları ile İlgili İfadelerin Boyut Olarak Değerlendirilmesi	Faktör Yüğü
TMS/TFRS Farkındalığı; Açıklanan Varyans = 48,576; Cronbach's Alpha = 0,942	
TMS/TFRS Dünya'da ortak bir muhasebe dilinin ifadesidir.	0,863
TMS/TFRS işletmenin paydaşlarını (yatırımcılar, hissedarlar gibi) etkilemektedir.	0,860
TMS/TFRS'ler finansal tabloların uluslararası karşılaştırılabilirliğini sağlamaktadır.	0,829
TMS/TFRS'lerin uygulanması yabancı sermayeli yatırımların muhasebe uygulamalarında kolaylıklar sağlayacaktır.	0,817
TMS/TFRS'ler İngilizce olarak yayımlanan uluslararası muhasebe standartlarının birebir çevirisidir.	0,809
TMS/TFRS'ler vergi amaçlı muhasebe yerine bilgi amaçlı muhasebeyi ön plana çıkarmaktadır.	0,798
TMS/TFRS'ler finansal tabloların oluşturulmasında uluslararası tekdüzelik sağlar.	0,790
TMS/TFRS'de mali tabloların düzenlenme şekli ve isimleri değişmektedir.	0,778
TMS/TFRS'ler mesleki anlamda bizim için çok önemli ve gereklidir.	0,758
TMS/TFRS'lerin Resmi Gazetede yayınlanması zorunludur.	0,492
TMS/TFRS Bilgi Yeterliliği; Açıklanan Varyans = 20,278; Cronbach's Alpha = 0,825	
Şu anki mevcut muhasebe bilgilerim TMS/TFRS'leri uygulayabilmem için yeterlidir.	0,902
TMS/TFRS'lerle ilgili gelişmeleri takip ediyorum ve yeterli güncel bilgiye sahibim.	0,895
Türkiye Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri ile TMS/TFRS arasındaki farklar hakkında bilgi sahibiyim.	0,682
KMO = 0,904; Barlett = 2742,066; (df = 78); p = ,000; Kümülatif Açıklanan Varyans= 68,854	
TMS = Türkiye Muhasebe Standartları; TFRS = Türkiye Finansal Raporlama Standartları; KMO = Kaiser-Meyer-Olkin	

TMS/TFRS farkındalığına ilişkin faktör analizi sonucunda ifadelerin faktör yükleri, boyutların Açıklanan Varyansları, Cronbach's Alpha değerleri, KMO, Barlett ve Kümülatif Açıklanan Varyansları Tablo 1'de sunulmuştur. Tabachnick ve Fidell (2020) çalışmalarında KMO testinin

belirli bir örneklemeden sağlanan değişkenlerin oluşturduğu veri yapısının faktör analizi için yeterli olup olmadığına dair bilgi verdiğini ve KMO değerinin 0,60 ve üstünde olmasının örneklemin faktör analizi için yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, faktör yüklerinin genel olarak en az 0,32'nin üzerinde olmasının önerildiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda, TMS/TFRS Farkındalıkları ile ilgili on dört maddeli ölçeğe yapılan birinci aşama faktör analizinde "TMS/TFRS'ler büyük işletmeler ve KOBİ'ler için ayrı olarak yayınlanmaktadır" ifadesinin faktör yükünün diğer ifadelerle göre oldukça düşük (,303) olması sebebiyle ölçekten çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Mümkün olduğu kadar faktörlerin güçlü maddelerden oluşması için ikinci analiz yapılmış ve ideal faktör yapısına ulaşılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen KMO (0,902) ve Barlett Testi (2760,463) değerleri, verilerin faktör analizine uygun ve örnek hacminin yeterli olduğunu göstermektedir. Analiz sonucunda iki boyuttan oluşan bir yapı oluşmuştur. Elde edilen TMS/TFRS Farkındalığı, TMS/TFRS Bilgi Yeterliliği olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörlerden oluşan yapı toplam varyansın %68,8'ini açıklamaktadır. Aynı zamanda, boyutların güvenilirliği için Cronbach's Alpha katsayıları incelenmiştir. Cronbach's Alpha katsayısı, birinci boyut için 0,94 ikinci boyut için 0,82 olarak bulunmuştur. Kartal ve Bardakçı (2018) Cronbach's Alpha katsayısının 0,70'ten büyük bir değer almasını ölçeğin güvenilir olduğu yönünde yorumlamaktadır. Bu sebeple, boyutların güvenilir olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, yukarıda bahsedildiği üzere geliştirilen hipotezleri test etmeden önce normallik testi yapılmış ve Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2.
Normallik Testi Sonuçları

Boyutlar	Ort.	SS	Çarp.	Bask.	Min.	Maks.
TMS/TFRS Farkındalığı	31,583	5,437	0,269	-0,259	17,20	45,50
TMS/TFRS Bilgi Yeterliliği	6,709	1,955	-0,255	-0,013	2,33	11,67

Ort. = ortalama; SS = standart sapma; Çarp. = Çarpıklık; Bask. = Basıklık; Min. = minimum; Maks. = maksimum; TMS = Türkiye Muhasebe Standartları; TFRS = Türkiye Finansal Raporlama Standartları

Tablo 2'de görüldüğü üzere, çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Morgan ve ark. (2004)'a göre çarpıklık ve basıklık katsayıları ± 1 aralığında ise verilerin normal dağıldığı söylenebilir. Bu kapsamda, maddelerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşılarak çalışmada parametrik testlerden ANOVA uygulanmıştır. Hipotezleri test etme aşamasında ise, ANOVA değerleriyle gruplar arası anlamlı bir farklılığın olup olmadığı tespit edilmiştir. Daha sonra Post-Hoc testiyle anlamlı farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını anlayabilmek için, grup sayılarının eşit olmadığı göz önüne alınarak varyansların homojen olması durumunda Scheffe, varyanslar homojen olmadığı durumda ise Games-Howel karşılaştırması seçilerek değerlendirilmeler yapılmıştır.

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Bu bölümde araştırmanın frekans ve hipotez testlerine ilişkin bulgularına yer verilecektir.

Araştırmanın Frekans Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların demografik özellikleri daha sonra da anket formunda yer alan diğer sorulara verdikleri cevaplar analiz edilmiş olup, her soruya verilen cevaplar detaylı bir şekilde ele alınarak tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3.
Demografik Verilere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik Veriler	n	%
Cinsiyetiniz?		
Kadın	156	55,3
Erkek	126	44,7
Yaşınız?		
18-20	46	16,3
21-23	115	40,8
24-25	86	30,5
26 ve üzeri	35	12,4
Sınıfınız?		
1. Sınıf	47	16,7
2. Sınıf	50	17,7
3. Sınıf	75	26,6
4. Sınıf	110	39,0
Mezun Olduğunuz Lise Türü?		
Ticaret Meslek Lisesi	54	19,1
Diğer Liseler	228	80,9
Muhasebe Alanında Staj/İş Tecrübeniz Var mı?		
Var	112	39,7
Yok	170	60,3
Muhasebe Alanına İlgili Düzeyiniz Nedir?		
Çok Yüksek	16	5,7
Yüksek	79	28,0
Orta	155	55,0
Düşük	23	8,2
Çok Düşük	9	3,1

Tablo 3.
Demografik Verilere Ait Tanımlayıcı İstatistikler (Devamı)

Demografik Veriler	n	%
Muhasebecilik Mesleğine İlgili Düzeyiniz Nedir?		
Çok Yüksek	19	6,7
Yüksek	72	25,5
Orta	161	57,1
Düşük	23	8,2
Çok Düşük	7	2,5
Mezun Olduktan Sonra Yapmak İstedığınız Meslek Nedir?		
Akademisyenlik	27	9,6
Bankacılık	34	12,1
Mali Müşavirlik/Muhasebecilik	90	31,9
Devlet Kurumlarında Uzmanlık	48	17,0
Memurluk	64	22,7
Diğer	19	6,7

Tablo 3'te görüldüğü üzere katılımcıların %55,3'ü kadın %44,7'si erkektir. Ayrıca katılımcıların yaşları çoğunlukla 21-23 arasında (%40,8) ve 4. Sınıf öğrencisidir (%39). Son olarak ise, katılımcıların %19,1'inin Ticaret Meslek Lisesi ve %80,9'unun diğer liselerden mezun olduğu görülmektedir.

Katılımcıların muhasebe dersine ve muhasebecilik mesleğine yönelik sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde, "Muhasebe Alanında Staj/İş Tecrübeniz Var mı?" sorusuna %39,7 ile "Var" %60,3 ile "Yok" cevabı verdikleri görülmektedir. "Muhasebe Alanına İlgili Düzeyiniz Nedir?" (%55) ve "Muhasebecilik Mesleğine İlgili Düzeyiniz Nedir?" (%57,1) sorularına katılımcılar yoğun olarak orta şeklinde cevap vermişlerdir. "Mezun Olduktan Sonra Yapmak İstedığınız Meslek Nedir?" sorusuna ise, %31,9'unun "Mali Müşavirlik/Muhasebecilik" olarak cevapladıkları dikkat çekmektedir.

Tablo 4.
Öğrencilerin TMS/TFRS Hakkındaki Sorular

TMS/TFRS Hakkındaki Sorular	n	%
TMS/TFRS kavramını daha önce duydunuz mu?		
Evet	252	84,4
Hayır	30	10,6
Cevabınız Evet ise, TMS/TFRS kavramını ilk kez nereden duydunuz?		
TMS/TFRS'ye ilişkin olarak aldığım dersten	230	78,6
İnternet	41	16,3
Diğer	13	5,1
TMS/TFRS üzerine ders alıyor musunuz?		
Evet	252	89,4
Hayır	30	10,6
Cevabınız EVET ise, TMS/TFRS'ye Daha Fazla Yer Verilmesini İster misiniz?		
Evet	230	91,3
Hayır	22	8,7
TMS/TFRS ayrı bir ders olarak almak istesiniz, hangi şekilde almak istersiniz?		
Seçmeli ders şeklinde almak isterim	178	63,1
Zorunlu ders şeklinde almak isterim	73	25,9
Gerek yok, ayrı bir ders olarak	31	11,0
TMS/TFRS ile ilgili daha önce herhangi bir kursa veya seminere katıldınız mı?		
Evet	34	12,1
Hayır	248	87,9
TMS/TFRS İle İlgili herhangi bir kurs veya seminer düzenlense katılır mısınız?		
Evet	234	83,0
Hayır	48	17,0
TMS/TFRS Öğrenimde "....." yönteminin yardımcı olacağını düşünüyorum.		
Bir ders ortamında hocanın anlatması.	203	72,0
TMS/TFRS'yi uygulayan işletmelerin muhasebe kayıtlarının incelenmesi.	118	41,8
TMS/TFRS hakkında uzman kişiler tarafından verilen seminerlere katılma.	201	71,3

TMS = Türkiye Muhasebe Standartları; TFRS = Türkiye Finansal Raporlama Standartları; n = Örnekleme Yer Alan Katılımcı Sayısı.

Tablo 4'te görüldüğü üzere öğrencilerin %84,4'ü TMS/TFRS kavramını daha önce duyduğunu %10,6'sı ise duymadığı belirtmiştir. Cevabı evet olan öğrencilerin TMS/TFRS kavramını ilk kez nereden duyduğu sorulmuş ve %78,6'sı TMS/TFRS'ye ilişkin olarak aldığım dersten,

%16,3'ü internetten, %5,1'i ise diğer olarak cevapladığı görülmüştür. Ek olarak öğrencilerin diğer olarak çoğunlukla verdikleri cevaplar, "Derste ufak bir ayrıntı olarak geçmişti", "Staj yaptığım yerde", "Lisede anlatılan bazı konulardan", "Arkadaş ortamında" ve "İnternette haberlerde" şeklindedir. Ayrıca öğrenciler TMS/TFRS üzerine ders aldıklarını (%89,4), TMS/TFRS'ye daha fazla yer verilmesini istediklerini (%91,3) ve ayrı bir ders olarak almak isterlerse de seçmeli ders şeklinde (%63,1) almak istediklerini belirtmişlerdir. TMS/TFRS ile ilgili de daha önce herhangi bir kursa veya seminere katılmadıklarını (%87,9) ancak böyle bir kurs veya seminer düzenlenirse de olumlu yaklaşıtları (%83) görülmektedir. Son olarak ise, TMS/TFRS öğrenmelerinde hangi yöntemin yardımcı olacağını düşündükleri sorulmuş ve birden fazla seçenek işaretlemelerine izin verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında ise, "Bir ders ortamında hocanın anlatması." ifadesinin %72 ile ilk sırada olduğu görülmektedir. Bu ifadeyi %71,3 ile "TMS/TFRS hakkında uzman kişiler tarafından verilen seminerlere katılma." ve %41,8 ile "TMS/TFRS'yi uygulayan işletmelerin muhasebe kayıtlarının incelenmesi." takip etmektedir.

Tablo 5.
TMS/TFRS Farkındalığı ve Bilgi Yeterliliği ile İlgili İfadelere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

No	İfadeler	\bar{X}	SS	1		2		3		4		5	
				n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
TMS/TFRS Farkındalığı													
1	TMS/TFRS Dünya'da ortak bir muhasebe dilinin ifadesidir.	3,59	0,751	-	-	8	2,8	137	48,6	100	35,5	37	13,1
2	TMS/TFRS'ler işletmenin paydaşlarını (yatırımcılar, hissedarlar gibi) etkilemektedir.	3,49	0,644	-	-	6	2,1	149	52,8	110	39,0	17	6,0
3	TMS/TFRS'ler finansal tabloların uluslararası karşılaştırılabilirliğini sağlamaktadır.	3,48	0,755	3	1,1	12	4,3	138	48,9	105	37,2	24	8,5
4	TMS/TFRS'lerin uygulanması yabancı sermayeli yatırımların muhasebe uygulamalarında kolaylıklar sağlayacaktır.	3,48	0,727	1	0,4	13	4,6	141	50,0	104	36,9	23	8,2
5	TMS/TFRS'ler İngilizce olarak yayımlanan uluslararası muhasebe standartlarının birebir çevirisidir.	3,37	0,653	1	0,4	17	6,0	147	52,1	110	39,0	7	2,5
6	TMS/TFRS'ler vergi amaçlı muhasebe yerine bilgi amaçlı muhasebeyi ön plana çıkarmaktadır.	3,42	0,677	2	0,7	7	2,5	165	58,5	93	33,0	15	5,3
7	TMS/TFRS'ler finansal tabloların oluşturulmasında uluslararası tekdüzelik sağlar.	3,45	0,730	-	-	16	5,7	148	52,5	94	33,3	24	8,5
8	TMS/TFRS'de finansal tabloların düzenlenme şekli ve isimleri değişmektedir.	3,43	0,689	-	-	14	5,0	154	54,6	94	33,3	20	7,1
9	TMS/TFRS'ler mesleki anlamda bizim için çok önemli ve gereklidir.	3,59	0,814	2	0,7	13	4,6	124	44,0	103	36,5	40	14,2
10	TMS/TFRS'lerin Resmi Gazetede yayınlanması zorunludur.	3,17	0,702	4	1,4	26	9,2	180	63,8	61	21,6	11	3,9
TMS/TFRS Bilgi Yeterliliği													
1	Şu anki mevcut muhasebe bilgilerim TMS/TFRS'leri uygulayabilmem için yeterlidir.	2,88	0,960	34	12,1	37	12,1	148	52,5	54	19,1	9	3,2
2	TMS/TFRS'lerle ilgili gelişmeleri takip ediyorum ve yeterli güncel bilgiye sahibim.	2,79	0,948	32	11,3	56	19,9	143	40,7	41	14,5	10	3,5
3	Türkiye Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri İle TMS/TFRS arasındaki farklar hakkında bilgi sahibiyim.	3,11	0,784	8	2,8	39	13,8	160	56,7	65	23,0	10	3,5

TMS = Türkiye Muhasebe Standartları; TFRS = Türkiye Finansal Raporlama Standartları; X = Ortalama; SS = Standart Sapma; n = Örneklemde Yer Alan Katılımcı Sayısı

TMS/TFRS farkındalığı ve bilgi yeterliliği ile ilgili ifadelerle ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, öncelikle ortalamalarının çok yüksek olmadığı dikkat çekmektedir. Tablo 5'te görüldüğü gibi $3,59 \pm 0,814$ ortalama ile "TMS/TFRS'ler mesleki anlamda bizim için çok önemli ve gereklidir." ifadesine katılım düzeyi en yüksek seviyededir. "TMS/TFRS Dünya'da ortak bir muhasebe dilinin ifadesidir." ifadesi ise, $3,59 \pm 0,751$ ortalama ile ikinci sıradadır. Düşük ortalamaya sahip olan ifadeler incelendiğinde ise, ilk sırada $2,79 \pm 0,948$ ortalama ile "TMS/TFRS'lerle ilgili gelişmeleri takip ediyorum ve yeterli güncel bilgiye sahibim" olduğu görülmektedir. Bu ifadeyi de $2,88 \pm 0,960$ ortalama ile "Şu anki mevcut muhasebe bilgilerim TMS/TFRS'leri uygulayabilmem için yeterlidir." takip etmektedir.

Tablo 5'te TMS/TFRS farkındalığı ile ilgili ifade bazında en fazla öne çıkan hususlara bakıldığında;

- TMS/TFRS Dünya'da ortak bir muhasebe dilinin ifadesi olduğunu düşünen (%35,5) ve kararsız kalan (%48,6) öğrencilerin cevapları birbirine yakındır.
- TMS/TFRS'lerin işletmenin paydaşlarını (yatırımcılar, hissedarlar gibi) etkilediği ifadesine olumlu yaklaşan (%39) ve kararsız kalan (%52,8) öğrencilerin cevaplarının birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir.
- TMS/TFRS'ler finansal tabloların uluslararası karşılaştırılabilirliğini sağladığını düşünen (%37,2) ve net bir cevap vermekten kaçınarak kararsız olan (%48,9) öğrencilerin verdikleri cevapların yakındır.
- TMS/TFRS'lerin uygulanması yabancı sermayeli yatırımların muhasebe uygulamalarında kolaylık sağlayacağına olumlu yaklaşan (%36,9) ve kararsız kalanların (%50) cevaplarının birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir.
- TMS/TFRS'lerin İngilizce olarak yayımlanan uluslararası muhasebe standartlarının birebir çevirisi olduğunu düşünen (%39) ve kararsız olan (%52,1) öğrencilerin cevaplarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.
- TMS/TFRS'ler vergi amaçlı muhasebe yerine bilgi amaçlı muhasebeyi ön plana çıkardığını düşünen öğrencilerin büyük oranda kararsız bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir (%58,5).
- TMS/TFRS'lerin finansal tabloların oluşturulmasında uluslararası tekdüzelik sağdığı (%52,5) konularında öğrencilerin net bir cevap vermekten kaçınılarak büyük oranda kararsız bir yaklaşım olduğu görülmektedir.
- TMS/TFRS'de finansal tabloların düzenlenme şekli ve isimlerinin değiştiği konusunda büyük oranda kararsız (%54,6) oldukları görülmektedir.
- TMS/TFRS'ler mesleki anlamda kendileri için çok önemli ve gerekli olduğunu düşünen (%36,5) ve kararsız olan (%44) öğrencilerin verdikleri cevapların birbirine yakın olduğu görülmektedir.
- TMS/TFRS'lerin Resmi Gazetede yayınlanması zorunlu olduğuna dair bilgi içeren bir ifadeye öğrencilerin büyük orandaki kararsızlıkları dikkat çekmiştir (%63,8).

TMS/TFRS bilgi yeterliliği ile ilgili ifade bazında en fazla öne çıkan hususlara bakıldığında;

- Öğrencilerin, “Şu anki mevcut muhasebe bilgilerim TMS/TFRS’leri uygulayabilmem için yeterlidir.” (%52,5), “TMS/TFRS’lerle ilgili gelişmeleri takip ediyorum ve yeterli güncel bilgiye sahibim.” (%40,7) ve “Türkiye Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri İle TMS/TFRS arasındaki farklar hakkında bilgi sahibiyim.” (%56,7) ifadelerine net bir cevap vermekten kaçınarak, üç ifadede kararsızlıkları dikkat çekmektedir.

Araştırma Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde verilerin normal dağılım göstermesi ve tek bir bağımsız değişkene ilişkin ikiden fazla grubun olması sebebiyle parametrik testlerden tek yönlü varyans analizi (ANAVO) uygulanmıştır. Öncelikli olarak H_1, H_2, H_3, H_4 hipotezleri (Tablo 6) daha sonra ise H_5, H_6, H_7, H_8 hipotezleri (Tablo 7) test edilmiş ve sonuçlar detaylı bir şekilde ele alınarak tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 6.
 H_1, H_2, H_3, H_4 Hipotezlerinin Analizi

Bağımsız Değişkenler	n	\bar{X}	SS	Test Değerleri		Post- Hoc Testi
				F	p	
Muhasebe Alanına İlgili						
(1)-Çok Yüksek	16	35,10	4,843	34,640	,000	2-4,3,5
(2)-Yüksek	79	36,07	4,980			
(3)-Orta	155	29,44	3,871			
(4)-Düşük	23	30,05	5,383			
(5)-Çok Düşük	9	26,72	6,173			
Muhasebecilik Mesleğine İlgili						
(1)-Çok Yüksek	19	35,33	4,918	32,088	,000	2-3,4,5
(2)-Yüksek	72	36,10	4,970			
(3)-Orta	161	29,64	4,018			
(4)-Düşük	23	29,43	5,217			
(5)-Çok Düşük	7	26,55	7,118			
Mezun Olduktan Sonra Yapmak İstenilen Meslek						
(1)-Akademisyenlik	27	33,15	4,678	9,249	,000	3-4,5,6
(2)-Bankacılık	34	33,16	4,497			
(3)-Mali Müşavirlik/ Muhasebecilik	90	33,22	5,732			
(4)-Devlet Kurumlarında Uzmanlık	48	30,38	4,178			
(5)-Memurluk	64	30,38	4,749			
(6)-Diğer	19	25,79	6,290			
Sınıf						
(1)-1.Sınıf	47	31,04	5,588	29,059	,000	4-1,2,3
(2)-2.Sınıf	50	29,79	4,552			
(3)-3.Sınıf	75	28,49	4,268			
(4)-4.Sınıf	110	34,73	4,811			

n = Örneklemede Yer Alan Katılımcı Sayısı; SS = Standart Sapma; X = Ortalama; p = significance

Tablo 6’da görüldüğü üzere;

- TMS/TFRS farkındalığı öğrencinin muhasebe alanına olan ilgisine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermesi sebebiyle, H_1 hipotezi muhasebe alanına ilgi değişkeni açısından kabul edilmiştir. Post-hoc testiyle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit edilmiş ve muhasebe alanına ilgi değişkeni açısından farkın, $36,07 \pm 4,980$ ortalama ile, muhasebe alanına ilgisi yüksek olan öğrencilerin, düşük, orta ve çok düşük ilgi düzeyindeki öğrencilere göre yüksek puan ortalamasına sahip olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.
- TMS/TFRS farkındalığı öğrencinin muhasebecilik mesleğine olan ilgisine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermesi sebebiyle, H_2 hipotezi muhasebecilik mesleğine ilgi değişkeni açısından kabul edilmiştir. Post-hoc testiyle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit edilmiş ve muhasebecilik mesleğine ilgi değişkeni açısından farkın, $36,10 \pm 4,970$ ortalama ile, muhasebe mesleğine ilgisi yüksek olan öğrencilerin, orta, düşük ve çok düşük ilgi düzeyindeki öğrencilere göre yüksek puan ortalamasına sahip olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.
- TMS/TFRS farkındalığı öğrencinin mezun olduktan sonra yapmak istediği mesleğe göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık sebebiyle, H_3 hipotezi mezun olduktan sonra yapmak istenilen meslek değişkeni açısından kabul edilmiştir. Post-hoc testiyle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit edilmiş ve mezun olduktan sonra yapmak istenilen meslek değişkeni açısından farkın, $33,22 \pm 5,732$ ortalama ile, mali müşavirlik/ muhasebecilik mesleğini yapmak isteyen öğrencilerin, devlet kurumlarında uzmanlık, memurluk ve diğer meslekleri yapmak isteyen öğrencilere göre yüksek puan ortalamasına sahip olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.
- TMS/TFRS farkındalığı öğrencinin sınıfına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermesi sebebiyle, H_4 hipotezi sınıf değişkeni açısından kabul edilmiştir. Post-hoc testiyle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını test edilmiş ve sınıf değişkeni açısından farkın, $34,73 \pm 4,811$ ortalama ile, 4. sınıf öğrencilerin, 1. Sınıf, 2. Sınıf ve 3. sınıf öğrencilere göre yüksek puan ortalamasına sahip olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Tablo 7.
 $H_0, H_1, H_2, H_3, H_4, H_5$ Hipotezlerinin Analizi

Bağımsız Değişkenler	n	\bar{X}	SS	Test Değerleri		Post- Hoc Testi
				F	p	
Muhasebe Alanına İlgili						
(1)-Çok Yüksek	16	7,81	2,025	21,563	,000	2-3,4,5
(2)-Yüksek	79	7,86	1,793			
(3)-Orta	155	6,39	1,657			
(4)-Düşük	23	4,94	1,686			
(5)-Çok Düşük	9	4,51	1,633			
Muhasebecilik Mesleğine İlgili						
(1)-Çok Yüksek	19	8,36	1,699	21,390	,000	1-3,4,5
(2)-Yüksek	72	7,68	2,108			
(3)-Orta	161	6,43	1,583			
(4)-Düşük	23	5,00	1,494			
(5)-Çok Düşük	7	3,95	,755			
Mezun Olduktan Sonra Yapmak İstenilen Meslek						
(1)-Akademisyenlik	27	5,95	2,105	12,094	,000	3-2,5,1,6
(2)-Bankacılık	34	6,11	2,112			
(3)-Mali Müşavirlik/ Muhasebecilik	90	7,72	1,648			
(4)-Devlet Kurumlarında Uzmanlık	48	7,11	1,374			
(5)-Memurluk	64	5,98	1,929			
(6)-Diğer	19	5,43	1,732			
Sınıf						
(1)-1.Sınıf	47	5,18	2,352	14,884	,000	1-4,2,3
(2)-2.Sınıf	50	6,77	1,946			
(3)-3.Sınıf	75	6,74	1,159			
(4)-4.Sınıf	110	7,30	1,882			

n = Örnekleme Yer Alan Katılımcı Sayısı; SS = Standart Sapma; X = Ortalama; p = Significance

Tablo 7'de görüldüğü üzere;

- TMS/TFRS bilgi yeterliliği öğrencinin muhasebe alanına olan ilgisine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermesi sebebiyle, H_5 hipotezi muhasebe alanına ilgi değişkeni açısından kabul edilmiştir. Post-hoc testiyle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit edilmiş ve muhasebe alanına ilgi değişkeni açısından farkın, $7,86 \pm 1,793$ ortalama ile, muhasebe alanına ilgisi yüksek olan öğrencilerin, orta, düşük ve çok düşük ilgi düzeyindeki öğrencilere göre yüksek puan ortalamasına sahip olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.
- TMS/TFRS bilgi yeterliliği öğrencinin muhasebecilik mesleğine olan ilgisine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermesi sebebiyle, H_6 hipotezi muhasebecilik mesleğine ilgi değişkeni açısından kabul edilmiştir. Post-hoc testiyle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit edilmiş ve muhasebecilik mesleğine ilgi değişkeni açısından farkın, $8,36 \pm 1,699$ ortalama ile, muhasebe mesleğine ilgisi yüksek olan öğrencilerin, orta, düşük ve çok düşük ilgi düzeyindeki öğrencilere göre yüksek puan ortalamasına sahip olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.
- TMS/TFRS bilgi yeterliliği öğrencinin mezun olduktan sonra yapmak istediği mesleğe göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermesi sebebiyle, H_7 hipotezi mezun olduktan sonra yapmak istenilen meslek değişkeni açısından kabul edilmiştir. Post-hoc testiyle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını test edilmiş ve mezun olduktan sonra yapmak istenilen meslek değişkeni açısından farkın, $7,72 \pm 1,648$ ortalama ile, mezun olduktan sonra mali müşavirlik/ muhasebecilik mesleğini yapmak isteyen öğrencilerin, bankacılık, devlet kurumlarında uzmanlık, akademisyenlik, memurluk ve diğer meslekleri yapmak isteyen öğrencilere göre yüksek puan ortalamasına sahip olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.
- TMS/TFRS bilgi yeterliliği öğrencinin sınıfına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermesi sebebiyle, H_8 hipotezi sınıf değişkeni açısından kabul edilmiştir. Post-hoc testiyle farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit edilmiş ve sınıf değişkeni açısından farkın, $5,18 \pm 2,352$ ortalama ile, 1. sınıf öğrencilerin, 4. Sınıf, 2. Sınıf ve 3. sınıf öğrencilere göre düşük puan ortalamasına sahip olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yeni kurumsal kurama göre toplumsal düzen, insanların tarihsel süreçte etkileşerek oluşturduğu kurumlarla (yasalar, normlar, inançlar) sağlanmaktadır. İnsanlar, bir taraftan bu kurumları oluştururken diğer taraftan da davranışları bu kurumlarca yönlendirilmektedir. Toplumsal bir varlık olarak işletmeler de bu toplumsal düzenin bir parçasıdır. Bu sebeple, işletmeler de hem tarihsel süreçte oluşturulmuş hem de kendi aralarında etkileşerek oluşturdukları çevrelerindeki kurumlara uyarak şekillenmektedirler. İşletmeler kurumlara uymasıyla meşrulaşarak, hayatta kalmak için gerekli kaynaklara ulaşmaktadırlar (Özen, 2013). Ülkeler arasındaki farklılıkları ortadan kaldıran ve muhasebede uluslararası standardizasyonla tek bir muhasebe dili oluşturmaya çalışan IAS/IFRS'ler de işletmeler için bir kurum haline gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye'deki işletmelerin de uluslararası alanda meşruiyet kazanması için, IAS/IFRS'lerin birebir Türkçe çevirilerini

ifade eden TMS/TFRS'leri benimsemeleri önem arz etmektedir. Bu bağlamda da ilerde bu alanlarda çalışma potansiyeli yüksek olan işletme öğrencilerinin TMS/TFRS'ye ilişkin farkındalıklarını tespit etmek amacıyla yapılan çalışmamızda örneklem bazında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Muhasebe dersine ve muhasebecilik mesleğine ilgisinin orta düzeyde olduğunu belirten öğrencilerin çokluğu dikkat çekse de nispeten yüksek olduğunu söyleyen öğrencilerin de varlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim mezun olduktan sonra muhasebecilik yapmayı düşünen öğrencilerin sayısı da oldukça fazladır. Ayrıca TMS/TFRS'ye dair sorulara verilen cevaplardan anlaşılacağı üzere, öğrencilerin büyük çoğunluğu genel olarak TMS/TFRS hakkında bilgi sahibidir. Hatta TMS/TFRS'yi ilk olarak dersten duyduğunu belirten öğrenciler de oldukça fazladır. Bu sebeple; TMS/TFRS'yi hiç duymadığını ve bu konu üzerine ders almadığını belirten öğrencilerin azlığı dikkate alındığında, olumsuz katılımların gösteren öğrencilerin dersleri dikkatli bir şekilde dinlemediği söylenebilir. Diğer yandan, TMS/TFRS'ye derslerde daha fazla yer verilmesini isteyen öğrencilerin yoğunluğu göz önüne alındığında, öğretim üyelerinin derslerde TMS/TFRS konularına dair anlatımlarının öğrencilere yeterli olmadığı sonucu çıkarılabilir.

TMS/TFRS farkındalıkları ve bilgi yeterliliği ile ilgili ifadelerle katılım düzeyleri incelendiğinde ise, "TMS/TFRS Dünya'da ortak bir muhasebe dilinin ifadesidir" ve "TMS/TFRS'ler mesleki anlamda bizim için çok önemli ve gereklidir" ifadelerinin ortalamaları çok yüksek düzeyde olmasa da "TMS/TFRS'lerle ilgili gelişmeleri takip ediyorum ve yeterli güncel bilgiye sahibim." ve "Şu anki mevcut muhasebe bilgilerim TMS/TFRS'leri uygulayabilmem için yeterlidir." ifadelerine göre nispeten yüksektir. Sonuç olarak, öğrencilerin genel olarak net cevaplar vermekten kaçınarak kararsız kaldığı görülse de, TMS/TFRS hakkında hiç bilgilerin olmadığını söylemek yanlış olacaktır. Bu bağlamda, öğrencilerin TMS/TFRS'ye dair genel bir farkındalıklarının olduğu ancak farkındalık düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir. Öğrencilerin TMS/TFRS'yi uygulayacak yeterli bilgiye okutulan dersler aracılığıyla sahip olamadıklarını düşünmesi bu durumun sebebi olabilir.

Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ise, işletme bölümü öğrencilerinin hem TMS/TFRS farkındalıkları hem de TMS/TFRS bilgi yeterlilikleri, öğrencilerin muhasebe alanı ilgisi, muhasebecilik mesleğine ilgisi, mezun olduktan sonra yapmak istedikleri mesleğe ve öğrenim görmekte oldukları sınıfa göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde, muhasebe alanına ve muhasebecilik mesleğine ilgi düzeyi yüksek olan ve mezun olduktan sonra Mali Müşavirlik/ Muhasebecilik yapmak isteyen öğrencilerin hem TMS/TFRS farkındalıklarının hem de bilgi yeterliliklerinin olumlu olduğu görülmüştür. Küresel eğilime paralel olarak TMS/TFRS'nin muhasebe ve muhasebecilik mesleği için önemi göz önüne alındığında çıkan sonucun anlamlı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, TMS/TFRS farkındalığı 4. sınıfta eğitim gören öğrencilerin diğer öğrencilere göre yüksek çıktığı; TMS/TFRS bilgi yeterliliği ise 1. sınıfta eğitim gören öğrencilerin diğer öğrencilere göre düşük çıktığı görülmüştür. Nitekim 1. sınıflara göre daha fazla muhasebe dersi alarak yakın gelecekte uygulayıcı olarak sektörde yer almayı düşünen 4. sınıf öğrencilerinin bilgi ve tecrübesi göz önüne alındığında çıkan sonuçların anlamlı olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada sadece Atatürk Üniversitesi İşletme Bölümü öğrencilerinin TMS/TFRS'ye dair farkındalıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan çalışma sonuçlarını Türkiye'deki diğer öğrencilere genelleme hususunda dikkat edilmesi gerekmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda daha büyük örneklem ele alınarak farklı illerdeki üniversiteler araştırma kapsamına dahil edilebilir ve daha genelleme sonuçları elde edilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – R.K., Ş.K.; Tasarım – R.K., Ş.K.; Denetleme – R.K., Ş.K.; Kaynaklar – R.K., Ş.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi – R.K., Ş.K.; Analiz ve/veya Yorum – R.K., Ş.K.; Literatür Taraması – R.K., Ş.K.; Yazıyı Yazan – R.K., Ş.K.; Eleştirel İnceleme – R.K., Ş.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – R.K., Ş.K.; Design – R.K., Ş.K.; Supervision – R.K., Ş.K.; Resources – R.K., Ş.K.; Data Collection and/or Processing – R.K., Ş.K.; Analysis and/or Interpretation – R.K., Ş.K.; Literature Search – R.K., Ş.K.; Writing Manuscript – R.K., Ş.K.; Critical Review – R.K., Ş.K.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Alkan, Ö., Oktay, E., Ünver, Ş., & Gerni, E. (2020). Determination of factors affecting the financial literacy of university students in eastern anatolia using ordered regression models. *Asian Economic and Financial Review*, 10(5), 536-546. [\[Crossref\]](#)
- Ataman, B., & Gökçen, G. (2017). *Büyük ve orta boy işletmeler için finansal raporlama standardı (BOBİ FRS) uygulamaları*. Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Ball, R., Robin, A., & Sadka, G. (2008). Is financial reporting shaped by equity markets or by debt markets? An international study of timeliness and conservatism. *Review of Accounting Studies*, 13, 168-205. [\[Crossref\]](#)
- Bertrand, J., Brebisson, H., & Burietz, A. (2021). Why choosing IFRS? benefits of voluntary adoption by European private companies. *International Review of Law and Economics*, 65, 105968. DOI: 10.1016/j.irl.2020.105968. [\[Crossref\]](#)
- Brebisson, H., & Alphonse, P. (2018). Diversité des politiques d'adoption des IFRS: l'harmonisation financière est-elle possible? *Association Francophone de Comptabilité*, 2(24), 7-36. [\[Crossref\]](#)

- Çil Koçyiğit, S., & Güngör Taç, Ş. (2017). Türkiye'deki üniversitelerde lisansüstü eğitim programlarında yer alan muhasebe standartları dersleri üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 50, 57-78.
- Çil Koçyiğit, S., Elitaş, B. L., & İşgüven, K. M. (2016). Lisans öğrencilerinin TMS/IFRS hakkındaki farkındalıklarına yönelik bir araştırma: Yalova Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 59-68. [Crossref]
- Dalğar, H., Çelik, İ., & Mortaş, M. (2011). Muhasebe öğrenimi gören öğrencilerin TMS/IFRS hakkındaki farkındalıklarına yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 217-230.
- de Lima, V. S., de Lima, G. A. S. F., & Gotti, G. (2018). Effects of the adoption of IFRS on the credit market: Evidence from Brazil. *The International Journal of Accounting*, 53(2), 77-101. [Crossref]
- Dong, N., Bai, M., Zhang, H., & Zhang, J. (2019). Approaches to learning IFRS by Chinese accounting students. *Journal of Accounting Education*, 48(1), 1-11. [Crossref]
- Erol Fidan, M., & Uysal T. (2017). Türkiye muhasebe ve finansal raporlama standartları konusunda üniversite öğrencilerinin algı düzeylerinin ölçülmesi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi örneği. *Karamanoğlu Mehmet Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(33): 24-35. [Crossref]
- Florou, A., & Kosi, U. (2015). Does mandatory IFRS adoption facilitate debt financing?. *Review of Accounting Studies*, 20(4), 1407-1456. [Crossref]
- Kara, S., Tuna, M., & Hitay, K. (2016). Üniversitelerde uluslararası muhasebe standartları eğitimi ve Balıkesir Üniversitesi'nde bir araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 159-174.
- Karakaya Demirkutlu, F. (2014). İşletme lisans öğrencilerinin Türkiye muhasebe/finansal raporlama standartları hakkındaki ilgi düzeyleri, beklentileri ve farkındalıkları: Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 156-174.
- Karavardar, A., & Kaymak, G. (2020). Muhasebe eğitimi alan üniversite öğrencilerinin TMS/IFRS hakkındaki ilgi düzeyi, beklenti ve farkındalıklarına ilişkin bir araştırma: Giresun Üniversitesi İşletme Bölümü Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 112-130. [Crossref]
- Kartal, M., & Bardakçı, S. (2018). SPSS ve Amos uygulamalı örneklerle güvenilirlik ve geçerlik analizleri. Akademisyen Kitabevi.
- Küçüksavaş, N. (2019). *Finansal muhasebe*, Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., & Barret, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: use and interpretation*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers. [Crossref]
- Örten, R., Kaval, H., & Karapınar, A. (2017). *Türkiye muhasebe-finance raporlama standartları uygulama ve yorumları*. Gazi Kitabevi.
- Özen, Ş. (2013). Örgüt Kuramı, D. Taşçı ve E. Erdemir (Ed.), *Yeni Kuramsal Kuram*. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Patro, A., & Gupta, V. K. (2012). Adoption of international financial reporting standards (IFRS) in accounting curriculum in India - an empirical study. *Procedia Economics and Finance*, 2, 227-236. [Crossref]
- Şimşek, K., & Şimşek, O. (2019). Muhasebe eğitimi alan lisans öğrencilerinin TFRS (Türkiye Finansal Raporlama Standartları)/ TMS (Türkiye Muhasebe Standartları) farkındalıklarının belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(6), 2694-2700. [Crossref]
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2020). *Using Multivariate Statistics*, Allyn Bacon.
- Temelli, T., & Tekin B. (2020). Muhasebe eğitimi alan üniversite öğrencilerinin TMS/IFRS hakkında bilgi ve algı düzeyleri: Ağrı ve Çankırı illerinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1), 57-89.
- Turhan, G. (2016). İşletme lisans öğrencilerinin Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları hakkındaki ilgi düzeyleri, beklentileri, ve farkındalıkları: Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi örneği [Doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi].
- Ürgüp Elden, S., Bardakçı, S., & Kale, R. (2021). İşletme bölümü öğrencilerinin Türkiye Muhasebe Standartları / Türkiye Finansal Raporlama Standartları hakkındaki ilgi, beklenti ve farkındalık düzeylerinin incelenmesi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi örneği. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 146-162. [Crossref]
- Yanık, A., & Yıldız, F. (2013). Lisans ve önlisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin muhasebe standartları hakkındaki algılarının karşılaştırılması: Bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 443-458.

TRA1 Bölgesinin Turizm Potansiyelinin Bölgesel Kalkınma Politikaları Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of the Tourism Potential of the TRA1 Region in Terms of Regional Development Policies

Merve ERSUNGUR KAÇAR¹
Gökalp Nuri SELÇUK²

¹Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

²Atatürk Üniversitesi, Turizm Fakültesi Dekanı, Erzurum, Türkiye

öz

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşan TRA1 Bölgesi, bölgenin az gelişmişlik farklılıkları temelinde, ülkemizin batı bölgelerinden doğu bölgelerine gidildikçe geri kalmışlığın güçlü bir şekilde yaşandığını göstermektedir. Çalışmanın amacı TRA1 Bölgesinin sosyo-ekonomik yapısını mevcut veriler ışığında inceleyerek, bölgenin turizm açısından gelişme potansiyelini belirlemektir. Bu amaçla, çalışmada önce bölgesel kalkınma, bölgesel planlama ve bölgesel dengesizlik gibi temel konularda bilgiler verilmiş, TRA1 bölgesinin nüfus, sağlık ve eğitim durumunun Türkiye istatistik verileri ile karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Ayrıca, TRA1 Bölgesinin turizm potansiyelini belirlemek için istatistik veriler kullanılmıştır. TRA1 Bölgesinin SWOT analizi yapılarak, bölgenin turizm açısından güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, TRA1 Bölgesinin güçlü bir turizm potansiyeli olmasına rağmen, fırsatlardan yeterince yararlanılmadığı, bölgenin yeterince tanıtılmadığı, bölgenin turizm açısından zayıf yönlerinin ve buna bağlı olarak oluşan tehditlerin giderilebilmesi için gerekli stratejilerin oluşturulmasının gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik kalkınma, bölgesel iktisat, turizm, SWOT analizi

ABSTRACT

The TRA1 Region, which consists of Erzurum, Erzincan and Bayburt provinces, which is the subject of this study, shows that on the basis of the underdevelopment differences of the region, backwardness is experienced strongly as we go from the western regions of our country to the eastern regions. The aim of the study is to examine the socio-economic structure of the TRA1 Region in the light of available data and to determine the development potential of the region in terms of tourism. For this purpose, in the study, firstly, information on basic issues such as regional development, regional planning and regional imbalance was given, and a comparative analysis of the population, health and education status of the TRA1 region with Turkey's statistical data was made. In addition, statistical data were used to determine the tourism potential of the TRA1 Region. SWOT analysis of the TRA1 Region has been made and the strengths and weaknesses of the region in terms of tourism have been revealed. According to the results of the analysis, it has been concluded that although the TRA1 Region has a strong tourism potential, the opportunities cannot be utilized sufficiently, the region is not promoted sufficiently, and the necessary strategies should be created to eliminate the weaknesses of the region in terms of tourism and the threats arising from it.

Keywords: Economic development, regional economics, tourism, SWOT analysis

Giriş

Ülkelerin ekonomik olarak gelişmesi, bölgeler arasında uygulanan dengeli politikalarla paralellik göstermektedir. Bir ülkedeki bölgeler arasında ortaya çıkan eşitsizlikler bölgesel dengesizlik olarak adlandırılmaktadır. Bölgesel dengesizlik, az gelişmiş ülkelerde daha fazla artış eğilimi gösterirken gelişmiş ülkelerde ise azalma eğilimindedir. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerde bölgesel dengesizlikler giderek büyümektedir. Günümüzde pek çok ülkede bölgesel dengesizlik etkili olmakta ve ülkeler bölgesel gelişmenin sağlanabilmesi için düzenlemeler yapmakta ve tedbirler almaktadır (Ersungur, 2016; Gündüz, 2006).

Bölgesel kalkınma kavramı az gelişmiş bölgeler açısından değerlendirildiğinde büyümenin yanında yapısal değişimleri de içine almaktadır. Başka bir ifadeyle bölgesel kalkınma, bölgesel dengesizlikle birlikte anlam kazanan nüfus, gelir dağılımı, tarım ve sanayi sektörünün durumu, mali piyasalar, ulaşım ve haberleşme olanakları, turizm, sağlık ve eğitim hizmetlerinde yeterlilik ve yaygınlık düzeylerindeki farklılıkları ifade eden, geniş bir açıdan değerlendirilerek bölgelerin geliştirilmesini belirtmektedir (Aslan, 2013).

Türkiye'de bölgesel dengesizliğin nedenlerini ve ortaya çıkış hikâyeleri ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafik ve tarihi nedenler olarak sıralanabilmektedir.

Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen ve kabul edilen "Bölgesel Kalkınmada Turizm: TRA1'de Bölgesel Kalkınma Politikaları Açısından Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 26.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 11.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Merve ERSUNGUR KAÇAR
E-posta: mrvskcr@outlook.com

Cite this article: Ersungur Kaçar, M., & Selçuk, G. N. (2022). Evaluation of the tourism potential of the TRA1 region in terms of regional development policies. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 112-117.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde bölgesel kalkınma açısından turizmin ülke ekonomisine katkısını, İBBS Düzey 2 bölgelerinden Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerini kapsayan TRA1 Bölgesi için inceleyerek bölgenin sosyo-ekonomik yapısını mevcut veriler ışığında analiz ederek, bölgenin turizm açısından gelişme potansiyelini ortaya koymaktır. Bu amaçla, çalışmada önce bölgesel kalkınma ve bölgesel dengesizlik gibi temel konularda teorik bilgiler verilecek, daha sonra TRA1 Bölgesinin sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulduktan sonra bölgenin turizm potansiyeli SWOT analizi ile değerlendirilerek bölgenin potansiyeline uygun stratejiler oluşturulmaya çalışılacaktır.

Kavramsal Çerçeve

İktisadi büyüme kavramı kişi başına düşen gelir artışıyla birlikte milli gelirden bir artışı ifade ederken, iktisadi kalkınma, gelir artışıyla birlikte ekonomik ve sosyal yapıda köklü değişiklikleri ifade etmektedir. İktisadi büyüme daha çok gelişmiş ülkelerle ilgili bir kavram iken, iktisadi kalkınma az gelişmiş ülkeler ve bu ülkelerin gelişmeleriyle ilgilidir (Berber, 2017).

İktisadi kalkınma, büyümeye göre daha geniş kapsamlıdır. Kıt (ya da atıl) mevcut üretken kaynakların zamanla sürdürülebilir büyüme ile ilgili olmasının yanı sıra, aynı zamanda ekonomik gelişme için gerekli olan kamu ve özel, ekonomik, sosyal, politik ve kurumsal mekanizmalar ile de ilgilenmek zorundadır (Todaro & Smith, 2012). Büyüme ve kalkınma, birbirleriyle en çok karıştırılarak kullanılan kavramlardır. Ekonomik büyüme genellikle gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ya da gayri safi milli hasılanın (GSMH) artışı ile ölçülen ulusal ya da kişi başına düşen geliri veya üründe artışı ifade eder. İktisadi kalkınma ise, gelir artışıyla birlikte iktisadi ve sosyal yapıda köklü değişiklikleri ifade etmektedir (Grabawski ve ark., 2007).

Kalkınmada büyümeden farklı olarak, üretim ve gelir dağılımı yöntemlerinde yenilikler beklenir. Kalkınmada iktisadi ve sosyal yapı değişikliği zorunludur ve bu yeni yapılanma içinde toplumdaki her sınıfın, sosyal grubun veya bölgenin artan refahtan daha fazla pay alarak, refah düzeyinin dengeli dağılımının sağlanması esastır. Kalkınma yapısal bir dönüşümdür ve bu dönüşüm içinde toplumda, ekonominin yapısında ve çatısında önemli yaklaşım değişiklikleri olmaktadır. Fertlerin, sosyal grupların, tutumları, davranışları, çalışma ilkeleri, üretim ve tüketim süreçlerinde önemli dönüşümler olmaktadır. Toplumdaki üretim yapısı, tüketim alışkanlıkları, gelir ve tüketim düzeyi değişmektedir. Geniş anlamıyla iktisadi kalkınma nicel bir anlam taşıyan büyümeyi de içine alır. Buna ek olarak kalkınmada; davranışların, kurumların, teknolojinin ve gelir dağılımının değişmesini gerektiren özellikler vardır (Ersungur, 2017).

Ekonomilerin temel sorunlarından biri olan büyüme ve kalkınma sorununun temelinde ülkelerin bölgeleri arasındaki dengesizlikler ve bu dengesizlikler nedeniyle bölgelere özgü yatırımların gerçekleştirilememesiyle mal ve hizmet üretiminin yeterince arttırılamamasıdır.

Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasında ülkelerin uyguladığı politikalar ile turizm yakından ilişkilidir. Buna örnek olarak Avrupa Birliği'nin yapısal fonları gösterilebilmektedir. Çünkü turizmi destekleyici AB fonlarının sayısı her geçen gün daha da artmaktadır. Buna ek olarak OECD'nin bölgesel kalkınma çalışmalarında turizmin kalkınma stratejileriyle sıklıkla ilişkilendirmesi bölgesel kalkınmada turizmin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Turizmin, gelir ve istihdam kaynağı olmasının yanında bölgede yaşanan halk için refah kaynağı özelliği taşımaktadır. Turist yoğunluğuna göre bölgede yaşayan halk altyapı hizmetlerinin iyileşmesi, ulaşım standartlarının yükselmesi ve alışveriş, eğlence hizmetleri açısından daha iyi imkânlar elde etmektedir. Buna ek olarak yeni iş fırsatları ve gelir artışlarıyla birlikte bölgesel kalkınmaya sağlanabilmektedir (Doğan & Yıldız, 2007).

Turizm sektörü, ulusal ya da bölgesel dinamikler olan; tarihsel doku, doğal çevre, iklim şartları ve kültürel değerlerle yakın ilişki içerisindedir. Bu değerler turizmin ana kaynağını oluşturan ve ekonomik niteliğe dönüştürülebilir özelliklerine sahiptir. Yeterli ekonomik kaynağa sahip olmayan bölgeler, eğer turizm potansiyeline sahipse planlı turizm yatırımlarıyla birlikte ekonomik gelişme ve kalkınmanın gerçekleştirilebilmesine katkı sağlayabilmektedir.

Bu konuya en iyi örnek İtalya gösterilebilir. 1960'ların başında İtalya'nın güney ve kuzey bölgeleri arasında oluşan bölgeler arası dengesizlikleri gidermek amacıyla yapılan Güney İtalya'nın sanayileşme politikalarında başlangıçta turizm sektörü pek önemsenmemiştir. Ancak 1970'li yılların ortalarında sanayileşmede problemlerle karşılaşılması, turizmin Güney İtalya ekonomisi için önemli role sahip olduğu anlaşılmış ve bölgenin kalkınmasında turizm sektörü büyük pay sahibi olmuştur (İlkin ve Dinçer, 1991'den aktaran Doğan & Yıldız, 2007). Günümüzde Akdeniz yöresinde İtalya turizm açısından en önemli ülkelerden biri olmuştur. Bu gelişmeden turizmin bir özelliğini ifade etmek mümkündür. Turizmde bölgesel düzeyde başlayan bir gelişmenin zaman içerisinde ulusal ve uluslararası sonuçlarının da ortaya çıkabileceği görülmektedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı

İstatistikî Bölge Birimi (İBB) Düzey 2 Bölgeleri sınıflamasına göre TRA1 Bölgesi Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşmaktadır. Bölgenin yüzölçümü 40.842 km² ile Türkiye'nin yaklaşık %5,2'sine karşılık gelmekte ve bölge, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer almaktadır (KUDAKA, 2013).

TRA1 Bölgesinin toplam nüfusu, Türkiye nüfusunun yaklaşık %1,32'sini oluşturmaktadır. Bölge geçmiş yıllarda göç veren bölge sıralamasında üçüncü sırada olmasına rağmen 2018 TÜİK verilerine göre göçün azaldığı ve göç alan bir bölge konumundadır. TÜİK 2019 verilerine göre bölgede; KBGSYİH 6.814 Dolar, işgücüne katılım oranı %48,2 istihdam oranı, %44,6 ve işsizlik oranı ise %7,5'tir. TRA1 Bölgesinde 2018 yılında toplam ihracat 27,5 milyon Dolar iken, toplam ithalat 47,7 milyon Dolar'dır. Bölgenin ihracatının ithalatı karşılama oranı %57,7'dir (TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2019).

TRA1 Bölgesinde toplam ihracatın ekonomik faaliyetlere göre dağılımında %97,9 ile İmalat Sanayi ilk sırada yer alırken, onu %1,9 ile Madencilik ve Taş Ocakçılığı ve %0,2 ile Tarım ve Ormancılık faaliyetleri takip etmektedir. Toplam ithalatın ekonomik faaliyetlere göre dağılımında ise, %54,1 ile İmalat Sanayi ilk sırada yer alırken, onu %38,7 ile Madencilik ve Taş Ocakçılığı, %7,2 ile Tarım ve Ormancılık izlemektedir.

TÜİK 2019 eğitim verilerine göre bölgede; ilköğretimde okullaşma oranları açısından Türkiye ortalaması %91,54 iken bölgede ise %91,59'dur. Orta öğretimde okullaşma oranları açısından Türkiye ortalaması %83,58 iken bölgede ise %78,21'dir. Ayrıca yüz bin kişide

hastane ve yatak sayısı (2017) verilerine göre Türkiye ortalaması 279 yatak iken bölgede ise 401 yatak sayısı Türkiye ortalamasının üzerindedir.

TRA1 Düzey 2 Bölgesi'nde Turizm

TRA1 Düzey 2 Bölgesinde turizm, bölgesel kalkınma için önemli bir sektör konumundadır. Turizm sektörü, ekonomik ve toplumsal kazanımlar sağlamasının yanında kalkınma sürecini hızlandırma özelliğine de sahiptir. Turizm sektörünün bir diğer özelliği ise değer zinciri içerisinde kritik öneme sahip bazı sektörleri barındırmasıdır. TRA1 Düzey 2 Bölgesinde değer zinciri açısından kritik öneme sahip sektörlerin başında tarım ve hayvancılık gelmektedir.

TRA1 Bölgesi, 4000 yıllık tarihi geçmişe sahiptir. Tarihsel geçmişinin yanında bölge; sahip olduğu iklim tipi, coğrafik yapı, zengin su kaynakları ve termal kaynaklar sayesinde farklı turizm tipleri için elverişli bir potansiyele sahiptir. Bölgede tespit edilen 1.290 adet turizm varlık ve değerleri; başta kış turizmi olmak üzere spor, kongre, fuar, kültür, macera, eko-turizm ve sağlık turizmine elverişli bir konumdadır (KUDAKA, TRA1 Düzey 2 Bölge Planı, 2013).

Bölgenin sert karasal iklim özelliğinin yanında karla kaplı gün sayısının fazla olması kış sporları ve kış turizmi açısından, tahrip edilmiş doğal kaynak potansiyelinin olması macera, keşif ve doğa sporlarına elverişli olması eko-turizm potansiyeli bakımından son derece önemlidir. Bölgede son dönemlerde alternatif turizm faaliyetlerinden; kuş ve bitki inceleme, dağ ve doğa yürüyüşleri, mağara turizmi, yayla turizmi rafting ve kano gibi akarsu sporları, yamaç paraşütü yapılmaktadır.

Bölge illerinin çok farkı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması nedeniyle zengin kültür ve inanç turizmi potansiyeline sahiptir. Bölgenin termal kaynaklara ve gelişmiş sağlık sektörüne sahip olması yakın termal turizm ve sağlık turizmi açısından pazarlanabilir turizm potansiyeli ve turizm çeşitliliğine elverişli bir yapıda olmasını sağlamaktadır. Ayrıca bölgenin rakımının yüksek olması ve yaz ikliminin serin olması sporcu kampları ve kongreler için fırsatlar sunmaktadır.

Bölge illerinden; Erzurum'da Palandöken ve Konaklı Kış Turizm Merkezleri, Erzincan'da Yıldırım Akbulut Kayak Tesisi ve Ergan Dağı Kayak Merkezi, Bayburt'ta Kop Dağı Kayak Merkezi kış turizmi açısından önemli potansiyele sahiptir. Bunun yanında UNIVERSIADDE oyunlarının 2011 yılında Erzurum'da düzenlenmiş olması bölgenin uluslararası platformda tanınmaya başlamasını sağlamıştır. Ayrıca bölgede turizm potansiyelinin belirlenebilmesi ve turizm sektörünün geliştirilebilmesi amacıyla geliştirilebilmesi amacıyla 2011 yılında "İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi ve Eylem Planı" adıyla bir yol haritası hazırlanmıştır hazırlanmıştır.

Bölge illeri arasında en fazla turist ağırlayan il Erzurum ilidir ve ilde ağırlanan turist sayısı Türkiye'deki toplam turist sayısının yaklaşık %0,76'sına denk gelmektedir. Erzurum ili bu oranla Trabzon'dan sonra (%1,39) çevre illerde en fazla turist çeken il konumundadır. Bölge illerinden bir diğeri olan Bayburt ilinde ağırlanan turist sayısı ise Türkiye'deki toplam turist sayısının yaklaşık %0,02'sini oluşturmaktadır ve Bayburt ili çevre illerle kıyaslandığında ise en düşük orana sahip il olduğu görülmektedir. Erzincan ise, Türkiye'ye gelen toplam turistlerin %0,18'ini çekmektedir.

TRA1 Bölgesine 2018 yılında Belediye Belgeli konaklama tesislerine geliş ve geceleme sayıları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1.
TRA1 Bölgesinde Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş ve Geceleme Sayıları (2018)

Bölge Adı	Tesis Geliş Sayısı			Geceleme Sayısı		
	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli
TR Türkiye	21.612.838	6.093.469	15.519.369	46.271.455	17.135.761	29.135.694
TRA1	428.150	33.154	394.996	675.372	53.609	621.763

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2019.

Tablo 1'e göre, 2018 yılında TRA bölgesinde belediye belgeli tesislere gelen toplam turist sayısı 428.150 iken bunun %77,4'ü yabancı ve %92,26'sı yerli turistlerden oluşmaktadır. Bu tesislerde toplam geceleme sayısı 675.372'dir. Bunun da yaklaşık %7,9'u yabancı ve %92,1'i yerli turistlerden oluşmaktadır.

TRA1 Bölgesine 2018 yılında Turizm İşletme Belgeli konaklama tesislerine geliş ve geceleme sayıları Tablo 2'de verilmiştir

Tablo 2.
TRA1 Bölgesinde Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Geliş ve Geceleme Sayıları (2018)

Bölge Adı	Tesis Geliş Sayısı			Geceleme Sayısı		
	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli
TR Türkiye	50.344.818	25.042.076	25.302.742	144.415.267	95.109.378	49.305.889
TRA1	274.464	20.757	253.707	464.073	40.179	423.894

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2019.

Tablo 2'de 2018 yılında TRA bölgesinde Turizm işletme belgeli tesislere gelen toplam turist sayısı 274.464 iken bunun yaklaşık %7,6'sı yabancı ve %92,4'ü yerli turistlerden oluşmaktadır. Bu tesislerde toplam geceleme sayısı 464.073'tür. Bunun da yaklaşık %8,7'si yabancı ve %91,3'ü yerli turistlerden oluşmaktadır.

Turizm sektörüne yönelik olarak çok sayıda yapılan SWOT analizi çalışmalarlarıyla ilgili bir literatür araştırması yapılmış ve Durgun (2007), Karadeniz ve ark. (2007), Yeşiltaş ve ark. (2009), Özgen (2010), Emir (2012), Sandıkçı ve Özgen (2013), Akpınar Külekçi ve Bulut (2013), Kızılaslan ve Ünal (2014), Şarkaya İçelloğlu (2014), Ongun ve ark. (2016), Ercan ve ark. (2017), Acar ve ark. (2017), Bozça ve ark. (2017), Demirezen (2018), Ersoy ve ark. (2018), Özbay (2018), Eşitti (2018), Acar (2019) tarafından yapılan çalışmalar ve sonuçları özet olarak Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.
Literatür Araştırması

Yazar (lar)	İlçe-İl-Bölge- Ülke	Konu	Sonuç
Durgun (2007)	Isparta İli	Turizm potansiyeli	Zengin tarih, kültür ve tabiat varlıkları, iklim, doğal kaynaklar ve bozulmamış çevresinin ilin güçlü yönleri olduğunu ve tanıtım ve pazarlama eksikliği, yeterince gelişmemiş turizm bilinci ve yerel yönetimlerin ilgisizliği ise zayıf yönleri olduğunu tespit etmiştir.
Karadeniz ve ark. (2007)	Türkiye	Turizm Yatırımları	Türkiye'deki turizm yatırımlarının; Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yapılması gerektiğine ve kültür-inanç turizmi, kongre turizmi, spor turizmi ve sağlık turizmi konularında turizm yatırımlarının yönlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır.
Yeşiltaş ve ark. (2009)	Karadeniz Bölgesi	Turizm olanakları	Bölgenin alternatif turizm türlerine uygun altyapısının olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak bölgenin turizm sektöründe planlama sorununun olduğu söylenmektedir.
Özgen (2010)	Doğu Anadolu Bölgesi	Doğal turizm potansiyeli	Bölgenin doğa turizmi açısından önemli bölgelerden biri olduğu ancak bölgenin güçlü yönleri yanında zayıf yönlerinin de olduğunu tespit etmiştir.
Emir (2012)	Bartın ili ve çevresi	Kırsal turizm potansiyeli	İlin pek çok turizm potansiyelinin olduğu ancak bunların gün yüzüne çıkarılmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Sandıkçı ve Özgen (2013)	Afyonkarahisar ili	Termal turizm	İldeki termal turizmin en önemli sorununun teşviklerden gereken oranda yararlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Akpınar Külekçi ve Bulut (2013)	Erzurum ili Oltu ilçesi	Eko-turizm potansiyeli	Oltu ilçesinin; yaylaları, ormanları, suları, temiz atmosferi ile eko-turizme uygun alanları barındırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Kızılaslan ve Ünal (2014)	Tokat İli	Eko-turizm potansiyeli	Tokat ilinin zengin bir tarihi mirasa ve ekoturizm potansiyeline olduğunu tespit etmişlerdir.
Şarkaya İçelloğlu (2014)	İstanbul ili	Turizm potansiyeli	İlin coğrafik, tarihi ve kültürel üstünlüklerinin olmasına rağmen altyapı, yönetim ve planlama gibi konularda eksikliklerinin olduğunu tespit etmiştir.
Ongun ve ark. (2016)	Yeşilova ilçesi	Kırsal turizm potansiyeli	İlçenin en güçlü yönünün yılın 12 ayında kırsal turizmde fayda sağlayabilme potansiyelinin olmasına karşın en zayıf yönünün ise girişimcilik kültürünün gelişmemiş olmasıdır.
Ercan ve ark. (2017)	Ortaca ilçesi	Kırsal turizm potansiyeli	İlçenin kırsal turizm açısından güçlü yönünün ulaşımı kolay tarımsal alanların olması, zayıf yönünün ise halkın kırsal turizm girişimlerine sıcak bakmaması ve kırsal turizm deneyime sahip olmamasıdır.
Acar ve ark. (2017)	İzmir ili sınırları içinde bulunan Birgi	Turistik destinasyon yapısı	Birgi'nin turistik destinasyon olarak birçok güçlü yönüne karşın turizmin gelişmesini engelleyen birçok zayıf yönün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu zayıf yönlerden en önemlisi ise konaklama imkânlarındaki yetersizliklerdir.
Bozça ve ark. (2017)	Erzincan ili	Sağlık Turizmi	Erzincan'ın termal ve doğa turizm gibi sağlık turizmi açısından önemli bir potansiyelinin olduğunu ortaya çıkarmışlardır.
Demirezen (2018)	Kayseri ili	Kırsal turizm	Turizm türleri açısından kırsal turizmin Kayseri için önemli bir turizm türü olduğu ancak bu potansiyelin tanıtılmasında ve pazarlanmasında bazı zorluklarla karşılaşıldığını tespit etmiştir.
Ersoy ve ark. (2018)	Yozgat ili	Kırsal turizm potansiyeli	İldeki termal tesisler, kültürel değerler, tarihsel doku ve doğal güzellikler ilin güçlü yönleridir. Buna karşın turizm bilincinin yeterince geliştirilmemesi, kurumlar arası iş birliği eksiklikleri ve mevcut tesislerin sayısının yetersiz olması ise ilin zayıf yönleridir.
Özbay (2018)	Türkiye	Kış turizmi	Türkiye'de kış sporları için uygun alanların olması, iç turizmin canlı olması kış turizmi açısından güçlü yönler iken politika eksikliği, kış ayları dışında tesislerin atıl kalması kalifiye eleman eksikliği, altyapı yetersizliği ve yatak kapasitesinin düşük ise zayıf yönlerdir.
Eşitti (2018)	Sarıkamış	Kış sporları	Sarıkamış'ın sürdürülebilir kış sporları turizmi açısından gelişmesine yönelik öneriler ile turizmde doğal dengein korunmasına yönelik tavsiyelerde bulunmuştur.
Acar (2019)	Kayseri ili sınırları içerisinde bulunan Pınarbaşı	Turizm destinasyonu	Pınarbaşı'nın turizm potansiyelinin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için, bir destinasyon olarak çekiciliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

III. TRA1 Bölgesinin Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi: SWOT Analizi

Yapılan SWOT analizi ile belirlenen bölge turizminin güçlü, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri Tablo 4'te başlıklar halinde verilmiştir.

Tablo 4.
TRA1 Düzey 2 Bölgesi Turizm Potansiyelinin SWOT Matrisi

SWOT (TOWS) MATRİSİ	
GÜÇLÜ YÖNLER S (STRENGTHS)	ZAYIF YÖNLER W (WEAKNESSES)
<ul style="list-style-type: none"> - Türkiye'nin turizm açısından gelişmesi ve son yıllarda daha çok tanınması, - Turist tercihlerindeki değişimler (deniz, kum, güneş yerine daha farklı heyecan arayışı), - Bölgede genel turizm masraflarının Türkiye'nin büyük şehirlerine göre daha düşük olması, - Bölgenin bozulmamış zengin tarihi, kültürel mirasının varlığı, - Bölgenin çok sayıda göl ve yüksek debili akarsu kaynağına sahip olması, - Zengin yöresel mutfak ve pazarlanabilir lezzetlerin olması, - Bölgeye özgü günümüze kadar korunmuş yöresel mimarinin varlığı, - Bölge insanının misafirperverliği, - Zengin bir doğal manzara, flora ve endemik bitki türünün olması, - Bölge illerinin eko-turizm, termal, kültür ve inanç turizmi gibi alternatif turizm çeşitlerine elverişli bir yapısının olması, - Bölgede kış turizmi ve sporlarına yönelik modern tesisler ve bölge illerinin önemli kış sporları merkezlerinde olması, - Bölgenin alternatif ulaşım imkânlarına sahip olması, Bölgenin termal turizme yönelik altyapısının varlığı bölgenin termal kaynaklar bakımından zengin olması. (özellikle Erzincan ve Erzurum), - Sağlık turizmi açısından özellikle Erzurum ilinde Bölge hastanelerinin olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Bölge halkının turizm bilincinin yeterince gelişmemiş olması, - Bölgedeki turizm acentelerinin yeterli hizmet sunamaması, - Bölgede turizm altyapısının yetersiz olması, - Tarihi ve kırsal turizm potansiyeli olan kırsal alanların yollarının bakımsız olması, - Bölgede yeterli sayıda otel, konaklama tesisinin bulunmaması ve mevcut tesislerin yatak ve yıldız sayısı bakımından yetersiz olması, - Bölgenin sahip olduğu iklim özelliği nedeniyle b turizm türlerinden bazılarını uzun süreli yapılamaması, - Alternatif turizm olanaklarına yönelik yeterli yatırımın olmaması, - Turistleri yönlendirebilecek eğitimli kişilerin olmayışı, - Bölgenin sahip olduğu turizm potansiyelinin yeterince iyi tanıtılıp pazarlanamaması, - Turizm yatırımları için gerekli olan finansal kaynak bulmanın zor olması, - Bölgenin genel anlamda turizm bilgisi ve yabancı dil konusunda eksik olması, - Bölgeye direkt yurtdışı seferlerin olmaması, ulaşım nispeten pahalı olması, - Yeni turizm türlerinin geliştirilmesinde araştırma ve altyapı çalışmalarının yeterli düzeyde yapılmaması, - Alt yapının yetersizliği, - Turistik hizmet kalitesinin yetersizliği, - Turistik yerlerin birbirinden uzak olması, - STK'lar ve kamu kuruluşları arasında turizmin geliştirilebilmesine yönelik yapılan işbirliğinin yetersiz olması, - Turizm sektöründe örnek girişimci ve işletme sayısının az olması, - Turizm gelirlerinin yerel halka yansımalarının zor olması

Tablo 4.
TRA1 Düzey 2 Bölgesi Turizm Potansiyelinin SWOT Matrisi (Devamı)

FIRSATLAR O (OPPORTUNITIES)	TEHDİTLER T (THREATS)
<ul style="list-style-type: none"> - Bölgenin alternatif turizm altyapısı ve sektörde alternatif turizme yönelik talebin giderek artması, - Bölgede turizmde istihdam edilebilecek genç nüfusun olması, - Bölgenin alternatif turizm potansiyelinin yüksek olması, - Günümüzde alternatif turizme olan ilginin giderek artması, - Bölge illerinden biri olan Erzurum'un 2023 Turizm Master planında "Kış Turizmi" merkezi olması, - Bölgede kış sporlarına yönelik uluslararası organizasyonların yapılmış olması, - Alternatif turizm türlerinin bölge halkına gelir sağlaması, - Bölge illerindeki gerek liselerde gerekse üniversitelerde turizmle ilgili bölüm ve programların olması, - Bölgede turizm sektörüne destek sağlayan Kuzeydoğu Kalkınma Ajansının olması, - Bölgenin Arap, Orta Doğu ve Kafkas ülkelerinden gelen turistlerin tercih edebileceği doğal güzelliklere sahip olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Küresel ya da ulusal düzeyde yaşanabilecek ekonomik krizler ve ekonomik dalgalanmalar, - Ülkemizle başka ülkeler arasında ortaya çıkabilecek siyasi anlaşmazlıklar, - Küresel ısınma nedeniyle bölgede yaşanabilecek iklim değişiklikleri, - Bölgenin birinci derece deprem kuşağında yer alması, - Bölgeden büyük kentlere doğru yaşanan göçler, - Doğal alanların bilinçsiz kullanılmasıyla ortaya çıkabilecek çevre sorunları, - Kontrolsüz turizm hareketleri nedeniyle çevrenin ve doğal kaynakların tahrip olma riski, - Bölgeler ve şehirlerarasındaki rekabetin ortaya çıkaracağı olumsuzluklar, - Turizmde müşterilerin artan pazarlık güçleri

Sonuç ve Öneriler

Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmak politika yapıcının üstlendiği görevlerden birisidir. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla uygulanan politikalar ile turizm sektörü yakın ilişki içerisinde. Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının olduğu ülkemizde bu farklılıkların azaltılmasında turizm sektöründen yeterli düzeyde faydalanılmadığı görülmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu turizm değerleri ve turizm potansiyeliyle rekabet edebilecek yapıya sahip çok az sayıda ülke bulunmaktadır. Ancak ülkemizin turizm potansiyeli ya da değerlerinden yalnızca birine sahip olan bazı ülkelerin, sahip oldukları bu değerleri çok iyi değerlendirerek pazarlayabildikleri ve ekonomik fayda sağlayabildikleri görülmektedir.

Geçmiş kalkınma planlarında ülkemizde turizmden yeterince yararlanılmadığı her fırsatta vurgulanmaktadır. Bu nedenle son iki kalkınma planında ülkenin turizm potansiyelinin iyi değerlendirilmesi ve bölgesel kalkınmada itici güç olabilmesi için turizm sektörüne önem verilmiştir.

2014-2018 dönemini kapsayan 10. Kalkınma Planında Türkiye'de turizmin nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka haline getirilmesinden bahsedilmektedir. Bunun için daha üst gelir grubuna hitap edecek şekilde turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve iyileştirilmesi, turizm değer zincirinin her bileşeninde kaliteyi artırarak sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde bölgesel kalkınmada turizmin öncü bir sektör haline getirilmesinin hedeflendiği belirtilmektedir.

2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma Planında, ülkemizdeki mevcut turizm potansiyelinden faydalanabilmek için politikalar üretilerek turizmin geliştirilmesi, iyi bir tanıtım faaliyetiyle daha geniş kitlelere ulaşılması ve böylelikle turizm gelirlerinin artırılması hedeflenmektedir.

Çalışmada, bölgesel kalkınmada turizmin etkilerini araştırmak için Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinden oluşan TRA1 Bölgesi ele alınmış, mevcut turizm potansiyeli verilerek, bölge turizmi SWOT analizi ile değerlendirilip güçlü, zayıf yönler ve fırsatlar, tehditler belirlenmiştir.

Tespit edilen bulgulara göre, bölge halkında turizm bilincinin yeterince gelişmemiş olduğu, turizm altyapısının yetersizliği, turizm acen-telerinin yeterince hizmet sunmadığı, konaklama tesislerinin yetersizliği, potansiyeli olan tarihi ve kırsal turizm açılarından ulaşım da yola-rın bakımsız olması vb. nedenlerden dolayı bölge turizminin yeterince gelişemediği görülmektedir. Ayrıca turizm sektörü için yeterince kalifiye eleman bulunmaması, bölgenin sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal zenginliklerin yeterince tanıtılmaması, altyapısının yetersiz-liği, turizm açısından kurum ve kuruluşlar arasında yeterli iş birliğinin olmaması da turizmi olumsuz etkilemektedir.

Küresel ya da ulusal düzeyde yaşanabilecek ekonomik krizler ve ekonomik dalgalanmalar, ülkemiz ile diğer ülkeler arasında ortaya çıka-bilecek siyasi anlaşmazlıklar, küresel ısınma nedeniyle bölgede yaşanabilecek iklim değişiklikleri, bölgenin birinci derece deprem kuşa-ğında yer, bölgeden büyük kentlere doğru yaşanan göçler vb. durumlar turizm açısından bölgedeki tehdit unsurları olarak görülmektedir.

Bu olumsuzluklara karşın, bölgedeki alternatif turizm altyapısı ve buna yönelik talep artışı, bölgede turizmde çalışabilecek genç nüfus oranı, alternatif turizme olan ilginin günümüzde giderek artması ve bölgede alternatif turizm potansiyelin olması bölge kalkınmasında turizmden gerektiği gibi yararlanılabileceğini göstermektedir.

Ayrıca, bölge illerinden Erzurum'un 2023 Turizm Master planında "Kış Turizmi" merkezi olması ve bölgede kış sporlarına yönelik ulusla-rarası organizasyonların yapılmış olması bölge açısından bir avantajdır.

Bölge illerindeki gerek liselerde gerekse üniversitelerde turizmle ilgili bölüm ve programların olması, bölgede turizm sektörüne destek sağlayan Kuzeydoğu Kalkınma Ajansının olması, bölgenin Arap, Orta Doğu ve Kafkas ülkelerinden gelen turistlerin tercih edebileceği doğal güzelliklere sahip olması da TRA1 bölgesi için fırsatları ifade etmektedir.

Ortaya konulmuş olan tehdit ve fırsatlar doğrultusunda bölge turizminin gelişmesi ve bölgesel kalkınmaya katkı yapabilmesi için yapıl-ması gerekenleri şu şekilde belirtebiliriz:

Her şeyden önce bölgenin tarihi, kültürel ve kırsal turizme yönelik zenginliklerini en iyi şekilde tanıtmak gerekmektedir.

Bölgede son yıllarda yapılan kış turizmi tesislerinin atıl bırakılmaması ve zaman zaman ulusal ve uluslararası organizasyonların düzen-lenmesi için çaba sarf etmek bölge açısından yararlı olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – G.N.S., M.E.K.; Tasarım – G.N.S.; Denetleme – G.N.S.; Kaynaklar – M.E.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – M.E.K.; Analiz ve/veya Yorum – M.E.K.; Literatür Taraması – M.E.K.; Yazıyı Yazan – M.E.K.; Eleştirel İnceleme – G.N.S.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – G.N.S., M.E.K.; Design – G.N.S.; Supervision – G.N.S.; Resources – M.E.K.; Data Collection and/or Processing – M.E.K.; Analysis and/or Interpretation – M.E.K.; Literature Search – M.E.K.; Writing Manuscript – M.E.K.; Critical Review – G.N.S.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Acar, N. (2019). Pınarbaşı Destinasyonunun Pazar Potansiyelinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Swot Analizi. *BMIJ*, 7(2), 856-876. [Crossref]
- Acar, V., Avcı, E., & Erat, B., (2017). Birgi'nin Turistik Bir Destinasyon Olarak SWOT Analizi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Ulakbilge*, 5(14), 1335-1372. [Crossref]
- Akpınar Küleççi, E., & Bulut, Y. (2013). Erzurum İli Oltu İlçesi ve Yakın Çevresi Ekoturizm Potansiyelinin SWOT Analiz Yöntemi ile Belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1-12.
- Aslan, M. B. (2013). *Muş İlinin Sosyo-ekonomik Yapısının SWOT Analizi ile İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berber M., (2017). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, 6. Baskı, Celepler Matbaacılık Basım Yayın ve Dağıtım, Trabzon.
- Bozça, R., Çiftçi Kırac, F., & Kırac, R. (2017). Sağlık Turizmi SWOT Analizi: Erzincan. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (3): 157-163.
- Demirezen, B., (2018). Tüm Yönleri ile Kırsal Turizm ve Kayseri İli Üzerine Bir SWOT Analizi Çalışması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 79-101.
- Doğan, S., & Yıldız, Z. (2007). Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(6), 147-181.
- Durgun, A. (2007). Isparta Turizminin SWOT Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 93-109.
- Emir, G. (2012). Bartın ve Çevresi Kırsal Turizminin Swot Analizi. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 1(1), 50-56.
- Ercan, F., Dalgın, T., & Atak, O. (2017). Muğla/Ortaca İlçesinin Kırsal Turizm Potansiyelini Değerlendirmeye Yönelik Bir Swot Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1416-1424. [Crossref]
- Ersoy, Y., Tehci, A., & Ersoy B. (2018). Kırsal Turizm Potansiyelinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi: Yozgat İli Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 649-664. [Crossref]
- Ersungur, Ş. M. (2016). *Bölgesel İktisat Teori Politika ve Uygulama*, 4. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ersungur, Ş. M. (2017). İktisadi Planlama, 3. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Eşitti, B. (2018). Sürdürülebilir Kış Sporları Turizmi: Sarıkamış'ın Potansiyelinin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 205-220.
- Grabawski, R., S., Self, M. P. Shields, (2007). *Economic Development, A Regional, Institutional, and Historical Approach*, M.E.Sharpe, Inc., Armonk, New York.
- Gündüz, A. Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Bursa: Ekin Kitapevi.
- İlkin, A., & Dincer, M. Z. (1991). *Ekonomik ve Sosyal Sorunlar – Çözüm Önerileri Dizisi*, No.217, Ankara: TOBB Yayını.
- Karadeniz, E., Kandır, S. Y., & Önal, Y. B. (2007). Seçilmiş Paydaşların SWOT Yöntemiyle Türk Turizm Yatırımlarını Değerlendirmesine Yönelik Bir Pilot Çalışma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2), Güz: 195-205.
- Kızılaslan, N., & Ünal, T. (2014). Tokat İlinin Ekoturizm/Kırsal Turizm Potansiyeli ve SWOT Analizi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Bilimsel Araştırma Dergisi*, 9, 45-61
- KUDAKA, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. (2013). *TRA1 Düzey 2 Bölge Planı (2014 – 2023)*, Erzurum.
- Ongun, U., Gövdere, B., & Çiçek, U., (2016). Yeşilova'nın Kırsal Turizm Potansiyelinin Swot Analizi İle Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(16), 75-88. [Crossref]
- Özbay, G., (2018). Alternatif Turizm Politikaları İçerisinde Kış Turizmi: Türkiye'ye Yönelik SWOT Analizi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), 203-213.
- Özgen, N., (2010). Doğu Anadolu Bölgesi'nin Doğal Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 1407-1438.
- Sandıkçı, M., & Özgen, Ü. (2013). Afyonkarahisar İlinin Termal Turizm Açısından SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 51-79.
- Şarkaya İçelloğlu, C. (2014). Kent Turizmi ve Marka Kentler: Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul'un SWOT Analizi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 37-55.
- Todaro, P. M., & Smith, S. C. (2012). *Economic Development*, Pearson Addison Wesley, New York.
- TÜİK. (2019). Bölgesel İstatistikler. <https://www.tuik.gov.tr/>
- Yeşiltaş, M., Çeken, H., & Öztürk, İ. (2009). Karadeniz Bölgesindeki Turizm Olanaklarının SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 250-269.

Ebeveynlerin Cinsel İstismardan Korunma Eğitimine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Investigation of Parents' Attitudes Towards Child Sexual Abuse Prevention Education

Alev ÜSTÜNDAĞ

Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara,
Türkiye

öz

Bu çalışmanın temel amacı ebeveynlerin cinsel istismarı önleme eğitimleriyle ilgili düşünceleri hakkında daha fazla bilgi edinebilmektir. Araştırmanın çalışma grubuna çocuklarının yaşı 3 ile 6 arasında değişmekte olan 180 ebeveyn katılmıştır. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu ile toplanmıştır. Ebeveynlerin çoğunun (%70) çocuklarına cinsel istismardan korunma eğitimi vermesine rağmen yine de güvenilir uzmanlar tarafından daha fazla bilgilendirilmeye ve yönlendirilmeye gereksinim duydukları belirlenmiştir. Ayrıca ebeveynler gelişimsel olarak uygun eğitimsel materyallere ihtiyaç duymaktadır. Ebeveynlerin bazı kaygı ve korkular nedeniyle çocuklarıyla bu konu hakkında konuşmaktan uzak durdukları belirlenmiştir. Ebeveynlerin uzman desteğine, uygun materyale, bu konuda kendilerini yeterli hissetmeye ve güvenmeye ihtiyaçları bulunmaktadır. Ayrıca ileride daha fazla bilgi ve destekle çocuklarına cinsel istismardan korunmayı öğretebileceklerini düşündükleri de belirlenmiştir. Hiç eğitim vermediğini ifade eden ebeveynlerin tüm çocukların cinsel istismar konusunda potansiyel risk altında olduğunu ve mağduriyetin herhangi bir yaşta gerçekleşebileceğini anlamalarına yardımcı olmak için daha fazla bilgilendirme ve farkındalık çalışmalarının yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsel istismar, ebeveyn, farkındalık, eğitim, ebeveyn tutumu

ABSTRACT

The main purpose of this study is to obtain more information about parents' thoughts on sexual abuse prevention education. One hundred and eighty parents whose children were between 3 and 6 years old participated in the study group of the research. Research data were collected with a questionnaire prepared by the researcher. It was determined that although most of the parents (70%) gave their children sexual abuse prevention education, they still needed more information and guidance by reliable specialists. In addition, parents need developmentally appropriate educational materials. It has been determined that parents stay away from talking about this issue with their children due to some anxiety and fears. Parents need expert support, appropriate material, and to feel competent and trustworthy in this regard. It was also determined that they thought that they could teach their children to protect themselves from sexual abuse with more information and support in the future. It is thought that more information and awareness studies should be carried out to help parents who state that they do not provide any education to understand that all children are at potential risk of sexual abuse and that victimization can occur at any age.

Keywords: Sexual abuse, parent, awareness, education, parental attitude

Giriş

Cinsel istismar hem çocuklarda hem de ebeveynlerinde ciddi örselenmeye, zihinsel sağlık sorunlarına ve mağdurlar üzerinde olumsuz davranışsal sonuçlara neden olabilen dünya çapında bir halk sağlığı sorunudur (McCarthy-Jones, 2017). Araştırmalar (Cicchetti & Toth 1995; Trickett, 2006) cinsel istismarın çocuk üzerindeki etkilerinin istismarın çeşitli özelliklerine bağlı olduğunu göstermiştir: istismarın türü, derecesi ve süresi; çocuğun yaşı; çocuğun aile ilişkisi; uygulanan şiddet ve tehdidin derecesi; ifşaya ailenin tepkileri; sağlanan yardımın kalitesi ve çocuğun mağduriyetine yüklenen anlam gibi.

Çocuk cinsel istismarı hakkında yapılan meta-analiz çalışmaları, dünya çapında prevalansı erkekler arasında yaklaşık %8 ve kızlar arasında yaklaşık %20 olarak belirlemiştir (Stoltenborgh ve ark., 2011). Ülkemizde de çocuk cinsel istismarı dikkate değer bir sorundur. Sağlık Bakanlığı'nın cinsel istismar mağduru çocukların ikincil örselenmesini engelleyebilmek amacıyla kurdukları Çocuk İzlem Merkezlerinin 2019 yılı vaka sayısı 14.737 kız ve 3225 erkek olmak üzere toplam 17.957 çocuktur. 2020 yılı ilk 9 ayda vaka sayısı 7396 kız ve 1510 erkek olmak üzere toplam 8906 çocuktur (Sağlık Bakanlığı, 2020). Yıllar arasındaki vaka sayısındaki değişimde pandemi sürecinin etkili olduğu düşünülmektedir. Pandemi kısıtlamaları nedeniyle çoğunlukla evlerde olmanın, cinsel istismar bildirimleri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Sebepi her ne olursa olsun çocuk cinsel istismarını fark ettirebilmek, bilinç oluşturabilmek, kontrol edebilmek ve önleyebilmek amacıyla programlar geliştirmek oldukça önemlidir.

Çocuk cinsel istismarı konusunda yapılan eski araştırmalar genellikle ebeveyn-çocuk ilişkisini iyileştirmek, aile

Geliş Tarihi/Received: 15.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 13.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Alev ÜSTÜNDAĞ

E-posta: alev.ustundag@sbu.edu.tr

Cite this article: Üstündağ, A. (2022). Investigation of parents' attitudes towards child sexual abuse prevention education. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 118-129.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

çinde fiziksel ve duygusal istismar riskini veya filli oluşumunu azaltmak için ebeveynlik müdahalelerinin sağlanmasına odaklanmıştır (MacMillan ve ark., 2009). Bu nedenle ebeveynlerin çocuk cinsel istismarını önlemede aracı oldukları fikri, nispeten ihmal edilen bir araştırma alanı olmuştur. Ebeveynlerle yapılan araştırmalar cinsel istismarı önlemedeki eğitici rollerine nadiren odaklanmıştır, çünkü önleme çabaları, çocukları okul temelli önleme programları yoluyla kendilerini korumaları için eğitmeye odaklanma eğiliminde olmuştur (Mikton & Butchart 2009). Ancak günlük yaşamdaki yakın ilişkileri ve yakın etkileşimleri nedeniyle genellikle çocukların olası cinsel istismar belirtilerini ilk gözlemleyenler oldukları için ebeveynler cinsel istismar şüphesinin bildirilmesinde ve önlenmesinde kilit bir rol oynamaktadır (Pullins & Jones, 2006). Çocukların en çok güvendikleri kişiler olmaları sebebiyle de ebeveynlerin bu konudaki farkındalıkları ve hassasiyetleri önemlidir (Jensen, ve ark, 2005). Elliott ve Carnes (2001) aile içi cinsel istismar vakalarında bile çocukların yaşadıkları bu olumsuz deneyimi diğer ebeveynine anlatmaya istekli olduklarını ifade etmektedir. Ebeveynlerinden sonra çocukların en çok güven duydukları kişiler öğretmenleridir. Çocukların aile içi istismar durumunu öğretmenlerine de açıklamaları muhtemeldir. Bu nedenle okul temelli cinsel istismarın önlenmesi programlarının ebeveynlere uygulanması ve ebeveynlerin de bu eğitimler kapsamında öğrendiklerini uygulaması, güvenlik kurallarını çocuklarına öğretmesi, pekiştirmesi ve farkındalık geliştirmesi gerekmektedir (Wurtele, 2017). Ayrıca, Xie ve ark. (2016)'a göre sağlıklı bir ebeveyn-çocuk iletişimi, çocukların cinsel istismarı önleme konusundaki bilgi ve becerilerini de güçlendirebilir. Ayrıca araştırmalar, çocuk cinsel istismarın önlenmesi hakkında bilgi almış ve beceri kazanmış çocukların istismar olayını daha doğru bir şekilde bildirme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Gülseren ve ark., 2018; Zhang ve ark., 2013).

Tüm bu olumlu kazanımlara karşın ebeveynler çocuklarıyla cinsel istismarı önleme konuları hakkında iletişim kurmakta zorluk yaşamaktadır. Araştırmalar ebeveynlerin çocukların olumsuz durumlardan ve tehlikelerden korunmaları için onlarla konuşma konusunda zorluk yaşamadıklarını, ancak cinsel eğitim, cinsel istismar ve korunma yolları konusunda çok az ebeveynin iletişim kurabildiğini ortaya koymaktadır (Chen ve ark., 2015; Rudolph, ve ark., 2018; Walsh, ve ark., 2012). Bu durumun nedeni cinsel konuların mahrem olması, özellikle kültürümüzde tabu olarak kabul edilmesi, ebeveynlerin bilgi eksikliği, konuşmayı nasıl yürütebileceklerini bilmemeleri, hangi konulara değinmeleri gerektiğini bilmemeleri ve utanmaları şeklinde ifade edilebilir (Ceylan ve Çetin, 2015; Martin ve Torres, 2014; Meschke ve Dettmer, 2012; Xie ve ark., 2016). Bu durumlara ek olarak Pullins ve Jones (2006) araştırmalarında birçok ebeveynin çocuk cinsel istismarının uyarı işaretleri ve göstergeleri hakkında farkındalıktan yoksun olduğunu belirlemişlerdir. Buradaki kritik durum ise; yetersiz bilgiye sahip ya da utanan ebeveynlerin çocuklara cinsel istismarın önlenmesi konusunda eğitim vermeyi ihmal edebilmesi, mağdurların erken belirtilerini tespit edememeleri, saklamaları ya da genel olarak bu konuda yetersiz oldukları için sosyal destek sağlama konusunda çaresiz kalabilmeleri olarak ifade edilmektedir (Martin & Torres, 2014; Meschke ve Dettmer, 2012).

Ebeveynler, çocukları için çocuk cinsel istismarını önleme konusunda en kolay erişilebilir bilgi kaynaklarıdır ve ebeveyn desteği, çocuk odaklı diğer önleme girişimlerinin başarısı için de kritik öneme sahiptir (Sanderson, 2004). Avustralya, Kanada, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmalar, ebeveynlerin %25-79 oranında çocuk cinsel istismarı ve önlenmesi konusunda çocuklarıyla konuşma yaptıklarını ve bu oranların yıllar içerisinde arttığını ortaya koymaktadır (Aronowitz ve Agbeshie, 2012; Chen ve ark., 2007; Deblinger ve ark., 2010; Dennis & Wood, 2012). Ülkemizde ise bu konuda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Araştırmalar ebeveynlerin cinsel istismar farkındalıklarının düşük olduğunu, ebeveynlerin bu konuda konuşmaktan uzak durduklarını ve ayrıca yapılan bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarlarıyla farkındalıklarının arttığını ortaya koymaktadır (Akgün & Çetin, 2020; Bayrak, 2019; Üstündağ ve ark., 2015). Ebeveynlerin çocuklarıyla cinsel istismarı önleme konusunda konuşmaya istekli olmaları etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlar: ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı deneyimi (Deblinger ve ark., 2010); cinsiyet -özellikle kadın olmak- (Chen ve ark., 2007); kaynaklara erişim (Chen ve ark., 2007); medya etkileri (Elrod & Rubin 1993); çocuklara farkındalık eğitimi vermenin gelişimsel uygunluğu ve/veya potansiyel olumsuz sonuçları hakkındaki inançlar (El Shaieb & Wurtele 2009) olarak ifade edilmektedir. Ebeveynlerin çocukların cinsel istismarını önleme eğitimine yönelik tutumlarının oldukça olumlu olduğunu ve ebeveynlerin %78-100'ünün bu eğitimin verilmesini desteklediğini gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Chen & Chen 2005; Üstündağ ve ark., 2015).

Özetle; çocuk cinsel istismarı, önlenmesi gereken yaygın ve karmaşık bir sorundur. Bu sorunun çözümünde ebeveynlerin rolü oldukça etkilidir. Bu çalışmanın temel amacı; ebeveynlerin cinsel istismarı önleme eğitimleriyle ilgili düşünceleri hakkında daha fazla bilgi edinebilmektir. Ebeveynlerin cinsel istismar konusunda endişe duyup duymadıklarını tam olarak belirleyebilmek ve cinsel istismardan korunma eğitimine yönelik bilgi ve tutumlarını incelemek de araştırmanın diğer amaçları arasında bulunmaktadır. Araştırma, mevcut durumun daha iyi anlaşılması da sağlayacaktır. Bu çalışma aşağıdaki araştırma sorularını yanıtlamayı amaçlamaktadır:

1. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin cinsel istismarının önlenmesi eğitimlerinin verilmesi için en uygun buldukları yaş arasında fark var mıdır?
2. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin cinsel istismar bilgi düzeyleri arasında fark var mıdır?
3. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin çocuklarına bilgi verdikleri/vermeyi düşündükleri konular arasında fark var mıdır?
4. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin çocuklarla cinsel istismardan korunma konusunda eğitim/konuşma yapmalarını engelleyen faktörler arasında fark var mıdır?
5. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin çocuk cinsel istismarının önlenmesi eğitimleri hakkındaki duygu ve düşünceleri arasında fark var mıdır?
6. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı önleme eğitiminde önemli olduğunu düşündükleri durumlar arasında fark var mıdır?
7. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı önleme eğitiminde emin olduklarını düşündükleri durumlar arasında fark var mıdır?
8. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı önlemek amacıyla yararlandıkları kaynaklar nelerdir?
9. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı önleme eğitiminde ebeveynlerin çocuklarıyla daha kolay konuşabilmelerine yardımcı olan kaynaklar ve durumlar nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Yapılan çalışmanın temel amacı ebeveynlerin cinsel istismarı önleme eğitimleriyle ilgili düşünceleri hakkında daha fazla bilgi edinebilmek ve var olan durumun var olan şekliyle ifade edebilmek olduğu için, araştırma betimsel tarama modelinin kullanıldığı nicel bir araştırma olarak tasarlanmıştır (Metin, 2014).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Ankara ili Etimesgut İlçesinde bulunan tüm özel anaokulları oluşturmaktadır. Etimesgut İlçesinde 18 resmi ve 63 özel anaokulu bulunmaktadır. Özel anaokulları hizmetine devam ederken resmi anaokulları araştırmanın yapıldığı süreçte pandemi önlemleri nedeniyle kapalı olduğu için araştırma özel anaokulları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın örneklem grubu basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 15 anaokulu olmuştur. Araştırmaya belirlenen 15 anaokulunda çocuğu bulunan ve gönüllü olan ebeveynler katılmıştır. Tablo 1'de çalışma grubu ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir.

Tablo 1.
Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

	Kadın		Erkek			Kadın		Erkek	
	n	%	n	%		n	%	n	%
Cinsiyet	165	100	15	100	Meslekler				
Çocuk sayısı					Memur	15	9	12	80
1	48	29	6	40	Akademisyen/Araştırma görevlisi	6	4	0	
2	108	65	9	60	Çocuk Gelişimcisi	15	9	3	20
3	9	6	0	0	Çocuk Eğitici	9	5	0	0
Toplam	165	100	15	100	Ebe	3	2	0	0
Çocukların cinsiyeti					İşçi	6	4	0	0
Kız	93	56	6	40	Hemşire	27	16	0	0
Erkek	72	44	9	60	Mühendis	3	2	0	0
Toplam	165	100	15	100	Öğretmen	18	11	0	0
Çocukların yaşı					Psikolog	3	2	0	0
3	45	27	0	0	Sağlık Teknikeri	8	5	0	0
4	36	24	9	60	Satış Temsilcisi	4	2	0	0
5	33	20	3	20	Sosyal Hizmet Uzmanı	12	7	0	0
6	48	29	3	20	Sosyolog	3	2	0	0
Toplam	165	100	15	100	Çalışmıyor	33	20	0	0
Eğitim düzeyi					Toplam	165	100	15	100
Lise	21	13	3	20	Çalışma durumu				
Üniversite	87	53	12	80	Çalışıyor	132	80	15	100
Yüksek lisans/Doktora	57	34	0	0	Çalışmıyor	33	20	0	0
Toplam	165	100	15	100	Toplam	165	100	15	100

n: 180

Görüldüğü üzere çalışmaya on beşi erkek, yüz altmış beşi kadın olmak üzere yüz seksen ebeveyn katılmıştır. Bu ebeveynler birbirinden bağımsızdır, yani eş olarak katılan bulunmamaktadır. Ebeveynler çoğunlukla iki çocuğa sahiptir. Çocukların çoğunluğunun cinsiyeti kızıdır. Çocukların yaşı üç ile altı arasında değişmekte olup oranları birbirine yakın olmakla beraber altı yaş grubunda çocuk sahibi olan ebeveyn daha fazladır. Ebeveynlerin çoğunluğu lisans mezunudur. Ebeveynler farklı meslek gruplarından oluşmaktadır ve çoğunluğu çalışmaktadır.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmasında anket formu kullanılmıştır. Anket formunun ilk kısmında ebeveynlerin kişisel bilgileri yer almaktadır. Diğer kısımlarında ise araştırma sorularının yanıtının arandığı bölümlere yer verilmiştir. Bölüm başlıkları ebeveynlerin cinsel istismar ile ilgili bilgi düzeyleri, cinsel istismardan korunma eğitimi verilme durumu, eğitim verilen konu başlıkları, ebeveynlerin çocuk cinsel istismarının önlenmesi eğitimi karşı tutumları, ebeveynlerin çocuk cinsel istismarının önlenmesi eğitimi içerik tercihleri ve ebeveynlerin çocuklarına cinsel istismardan korunma eğitimi verebilmeleri için ihtiyaç duydukları şeyler olarak belirlenmiştir. Araştırma soruları hazırlanırken daha önce yayımlanmış araştırma makalelerinin anket ve görüşme sorularından yararlanılmıştır (Alzoubi ve ark., 2018; Rudolph & Zimmer-Gembeck, 2018; Salloum ve ark., 2020; Walsh & Brandon, 2012).

Verilen toplanması için öncelikli olarak anaokullarına gidilmiş ve müdürleri ile görüşülmüştür. Araştırmanın içeriği, amacı ve uygulanışı hakkında müdürler bilgilendirildikten ve uygulama izni alındıktan sonra grup/sınıf öğretmenleri ile irtibat kurularak çevrimiçi olarak hazırlanmış anket formu linki öğretmen ve veli WhatsApp gruplarından paylaşılmıştır. Okulların girişine araştırma ile ilgili detaylı bilgi içeren tanıtım yazısı da asılmıştır. Anket formunun doldurulması için süre 10 gün süre verilmiş ve 3 günde bir gruptan tekrar hatırlatma duyurusu yapılarak katılım artırılmaya çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Ebeveynlerin doldurdıkları anket formları SPSS 20 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizler yapılmadan önce Shapiro Wilk Testi ile normallik durumu değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermesi üzerine, çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin anket sonuçları bağımsız iki grup arasındaki farkın anlamlılık testleri yapılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırma için Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan 21/399 karar numarası ile etik kurul onayı alınmıştır. Araştırma etik kurallara uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımda gönüllülük esası temel alınmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bulguları araştırma sorularına paralel şekilde açıklanmıştır.

Ebeveynlerin Çocukluk Dönemlerinde Cinsel İstismardan Korunma Eğitimi Alma Durumları

Kişisel bilgilerin alınmasının ardından ebeveynlere çocukken cinsel istismardan korunma eğitimi alıp almadıkları sorulmuştur. Çalışmaya katılan ebeveynlerin %50'si ebeveynlerinin çocukken bu konuda bilgi vermediklerini ve %77'si okul yıllarında öğretmenlerinden de bu eğitimi almadıklarını belirtmiştir. Kendi çocuklarına cinsel istismardan korunma eğitimi verip vermedikleri sorulduğunda ise, ebeveynlerin %70'i eğitim verdiğini, %30'u da vermediğini ifade etmiştir.

Cinsel İstismardan Korunma Eğitiminin Verilmesi İçin Uygun Görülen Yaş Dönemi

Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarının önlenmesi eğitimlerinin verilmesi için en uygun buldukları yaş sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2.
Ebeveynlere Göre Çocuklara Cinsel İstismardan Korunma Eğitiminin Verilme Yaşı

	Çocuğunuza cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiniz mi?			
	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
2	7	6	0	0
3	6	5	0	0
4	13	10	0	0
5	18	14	0	0
7	5	4	0	0
8	4	3	0	0
10 yaş üzeri	5	4	9	17
3 ve 4	8	6	0	0
3 ve 6	16	13	3	6
4 ve 5	20	16	0	0
5 ve 6	10	8	0	0
Doğduğu andan itibaren	3	2	0	0
Her yaş döneminde	11	9	0	0
15	0	0	23	43
Emin değilim	0	0	19	35
Toplam	126	100	54	100

n:180

Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynlerin cevapları doğduğu andan itibaren başlayıp her yaş döneminde verilmesi ve özellikle okul öncesi dönemde bu eğitimin verilmesinin gerektiği konusunda yoğunlaşırken çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi vermeyen ebeveynlerin 10 ve 15 yaş gibi ergenlik dönemi yanıtını vermekle birlikte %35 oranında da hangi yaşta eğitim verilmesi gerektiği konusunda emin olmadıkları görülmektedir.

Ebeveynlerin Cinsel İstismarla İlgili Bilgi Düzeyleri

Ebeveynlerin cinsel istismar hakkındaki bilgi düzeylerinin belirlenebilmesi için sorulan sorulara verdikleri yanıtlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.
Ebeveynlerin Cinsel İstismar Bilgi Düzeyleri Arasındaki Fark

	Çocuğunuza cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiniz mi?	n	X	SS	t	df	p
	Hayır	54	1,50	0,547			
Çocuklar tanıdıklarından ziyade, yabancılar tarafından istismar edilmektedir.	Evet	126	2,13	0,434	2,82	128	,035
	Hayır	54	1,50	0,547			
Bir çocuk cinsel istismara uğradığını söylüyorsa ona çoğunlukla inanılmalıdır	Evet	126	1,00	0,000	-2,23	128	,076
	Hayır	54	2,00	1,09			

Tablo 3.
Ebeveynlerin Cinsel İstismar Bilgi Düzeyleri Arasındaki Fark (Devamı)

Cinsel istismar genel olarak fiziksel güç ve görünür yaralanmalar içermektedir.	Evet	126	1,86	0,601	3,49	128	,001
	Hayır	54	1,00	0,000			
Cinsel istismara uğramış çocuk bu durumu asla başkalarına söylememelidir.	Evet	126	2,00	0,000	2,23	128	,076
	Hayır	54	1,50	0,547			
Sadece kız çocukları cinsel istismar konusunda risk altındadır.	Evet	126	2,00	0,000	2,23	128	,076
	Hayır	54	1,50	0,547			
Bazen istismarcının çocukla ilişki kurabilmesi için birlikte uzun zaman geçirmesi gerekmektedir.	Evet	126	1,84	0,585	1,51	128	,186
	Hayır	54	1,50	0,547			
Çok küçük çocuklar da ergenler de cinsel istismara uğrayabilir.	Evet	126	1,50	0,222	-4,54	128	,000
	Hayır	54	1,05	0,547			
Çocuklarını denetleyen ebeveynler bile çocuklarının cinsel istismara uğramasını engelleyemeyebilir.	Evet	126	1,34	0,659	-5,69	128	,570
	Hayır	54	1,50	0,547			

n: 180; p: p < ,05

Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin cinsel istismar bilgi düzeyleri sonuçlarının “cinsel istismarın genel olarak fiziksel güç ve görünür yaralanmalar içermesi”, “çocuklar tanıdıklarından ziyade, yabancılar tarafından istismar edilmesi” ile “çok küçük çocuklar da ergenler de cinsel istismara uğrayabilir” maddelerinde cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynlerin lehine anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuç, eğitim vermeyen ebeveynlerin cinsel istismar eğitiminin ergenlik döneminde verilmesi ile ilgili düşünceleriyle tutarlılık göstermektedir.

Ebeveynlerin Çocuklarına Verdikleri/Vermeyi Düşündükleri Konu Başlıkları

Ebeveynlerden, listelenen konu başlıklarından şimdikiye kadar çocuklarına bilgi verdikleri ve vermeyi düşündükleri konuları işaretlemeleri istenmiş ve yanıtları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4.
Ebeveynlerin Çocuklarına Bilgi Verdikleri Konular

	Çocuğuna cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiniz mi?	n	X	SS	t	df	p
Çocuklarda benlik saygısı ve özgüven geliştirme	Evet	126	1,50	0,130	-7,35	128	,000
	Hayır	54	1,01	0,547			
Güvenebileceği yetişkinleri tanıma	Evet	126	1,00	0,000	-2,23	128	,076
	Hayır	54	1,50	0,547			
Cinsel organların tıbbi isimleri	Evet	126	2,00	0,493	-2,89	128	,004
	Hayır	54	1,41	0,000			
Özel bölgelere dokunmama	Evet	126	2,00	0,130	-18,3	128	,000
	Hayır	54	1,01	0,000			
Tanıdığımız kişilerle olsa bile nerede olduğunu haber verme	Evet	126	1,51	0,130	-7,35	128	,000
	Hayır	54	1,01	0,547			
Yardım isteseler bile tanımadığı kişilerle bir yere gitmeme	Evet	126	1,50	0,000	-13,1	128	,000
	Hayır	54	1,00	0,547			
Yanında ebeveynleri olmadan tanımadığı kişilerden hediye almama	Evet	126	1,50	0,000	-13,1	128	,000
	Hayır	54	1,00	0,547			
Birisi onu arabasına bindirmeye çalıştığı zaman ne yapması gerektiği	Evet	126	1,05	0,222	-2,23	128	,076
	Hayır	54	1,50	0,547			
Birisi onu para, şeker ya da oyuncak ile kandırmaya çalıştığı zaman ne yapması gerektiği	Evet	126	1,00	0,182	-1,99	128	,101
	Hayır	54	1,53	0,547			
İnternette güvende olma: sosyal medya uygulamalarında tanımadığı kişilerle konuşmama	Evet	126	2,00	0,418	-5,53	128	,000
	Hayır	54	1,22	0,000			
Özel bölgelerine kimlerin dokunabileceğine karar verme hakkının kendinde olduğu	Evet	126	2,00	0,222	-4,53	128	,000
	Hayır	54	1,05	0,000			
Bir dokunuşun iyi olup olmadığını anlayabilmek için hislerine güvenme	Evet	126	2,00	0,463	-10,4	128	,000
	Hayır	54	1,34	0,000			
Bir yetişkinin özel bölgelerine dokunması veya bakması uygun olan ve olmayan durumlar	Evet	126	2,00	0,222	-3,63	128	,000
	Hayır	54	1,01	0,000			
Bir dokunuştan rahatsız olduğunda ya da kendini iyi hissetmediğinde “hayır” diyebilme	Evet	126	2,00	0,130	-10,4	128	,000
	Hayır	54	1,01	0,000			
Başkaları ona özel bölgelerini gösterdiğinde ya da göstermeye çalıştığına ne yapması gerektiği	Evet	126	1,50	0,378	-18,3	128	,000
	Hayır	54	1,07	0,547			

Tablo 4.
Ebeveynlerin Çocuklarına Bilgi Verdikleri Konular (Devamı)

Konu	Evet	Hayır	n	X	SS	t	df	p
Birinin özel bölgelerine dokunup bunun aralarında sır olarak saklanması gerektiğini söylediğinde ne yapması gerektiği	Evet	Hayır	126	2,00	0,378	-2,05	128	,042
			54	1,17	0,000			
Birisi özel bölgelerine dokunmaya çalıştığında oradan hemen uzaklaşması gerektiği	Evet	Hayır	126	2,00	0,254	-5,33	128	,000
			54	1,06	0,000			
Birinin özel bölgelerinin fotoğrafını çekmesinin uygun olmadığı	Evet	Hayır	126	2,00	0,363	-8,95	128	,000
			54	1,05	0,000			
Tanıdığı veya sevdiği birinin onu rahatsız edecek veya üzecek şekilde özel bölgelerine dokunduğunda ne yapması gerektiği	Evet	Hayır	126	2,00	0,326	-5,68	128	,000
			54	1,05	0,000			
Kendini rahatsız eden bir durum olduğunda ya da istismar edildiğinde, bunu ebeveynlerine ya da güvendiği birine anlatabileceği	Evet	Hayır	126	2,00	0,182	-6,57	128	,000
			54	1,03	0,000			

n: 180; p: p < ,05

Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin çocuklarına bilgi verdikleri konular arasında güvenebileceği yetişkinleri tanıma, birisi çocuğu arabasına bindirmeye çalıştığı zaman ne yapması gerektiği ve birisi çocuğu para, şeker ya da oyuncak ile kandırmaya çalıştığı zaman ne yapması gerektiği dışındaki tüm konu başlıklarında eğitim veren ebeveynlerin lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir.

Cinsel istismarı Önleme Eğitimlerini Engelleleyen Faktörler

Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarını önleme eğitimini engelleyebilen faktörlerle ilgili sorulan ifadeler ve ebeveynlerin verdikleri yanıtlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5.
Ebeveynlere Göre Cinsel İstismardan Korunma Eğitimini Engelleiyici Faktörler

Konu	Çocuğunuza cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiniz mi?	n	X	SS	t	df	p
Çocuğumla cinsel istismar hakkında konuşmayı düşünmedim	Evet	126	1,50	0,281	3,40	128	,001
	Hayır	54	1,91	0,547			
Çocuğumla cinsel istismar hakkında konuşacak vaktim yok	Evet	126	1,50	0,182	5,53	128	,000
	Hayır	54	1,96	0,547			
Çocuğumu cinsel istismardan koruyabileceğimi düşünüyorum	Evet	126	1,50	0,429	-1,43	128	,152
	Hayır	54	1,24	0,547			
Çocuğumun cinsel istismarı anlayamayacak kadar küçük olduğuna inanıyorum	Evet	126	1,50	0,345	2,47	128	,014
	Hayır	54	1,86	0,547			
Cinsel istismar hakkında konuşmanın çocuğumu korkutabileceğini veya üzebileceğini düşünüyorum	Evet	126	1,50	0,345	2,47	128	,014
	Hayır	54	1,86	0,547			
Çocuğuma cinsel istismarı nasıl açıklayacağımı bilmiyorum	Evet	126	1,00	0,378	5,33	128	,000
	Hayır	54	1,82	0,000			
Çocuğum cinsel istismar konusuyla ilgilenmiyor gibi görünüyor	Evet	126	1,79	0,406	1,71	128	,088
	Hayır	54	1,50	0,547			
Çocuğumla cinsel istismar hakkında konuşmama yardımcı olacak bilgi bulamıyorum	Evet	126	1,50	0,281	3,40	128	,001
	Hayır	54	1,91	0,547			
Cinsel istismar hakkında yeterince bilgim yokmuş gibi hissediyorum	Evet	126	1,50	0,305	3,03	128	,003
	Hayır	54	1,89	0,547			
Çocuğumla cinsel istismar hakkında konuşmaktan çok utanıyorum	Evet	126	1,00	0,182	12,88	128	,000
	Hayır	54	1,96	0,000			
Kişisel sebeplerimden dolayı çocuğumla cinsel istismar hakkında konuşmak benim için oldukça acı verici	Evet	126	1,50	0,305	3,03	128	,003
	Hayır	54	1,89	0,547			
Çocuğumla cinsel istismar hakkında konuşmak kültürüme aykırı	Evet	126	1,50	0,182	5,53	128	,000
	Hayır	54	1,96	0,547			
Çocuğumla cinsel istismar hakkında konuşmak inancıma aykırı	Evet	126	1,00	0,000	13,1	128	,000
	Hayır	54	2,00	0,547			

n: 180; p: p < ,05

Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin çocuklarla cinsel istismardan korunma hakkında konuşma yapmalarını engelleyen faktörler arasında fark olduğu belirlenmiştir. Belirlenen farkın eğitim vermeyen ebeveynlerin lehine olduğu görülmektedir. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi vermeyen ebeveynlerin; cinsel istismar hakkında konuşmayı düşünmemeleri, vakit bulamamaları, çocuğunun küçük olduğunu düşünmeleri, konunun çocuğu korkutabileceğini veya üzebileceğini düşünmeleri, nasıl açıklayacağını bilmemeleri, yardımcı bilgi kaynağına ulaşamamaları, yeterli bilgiye sahip olduklarını düşünmemeleri, utanmaları, acı çekmeleri, eğitimin kültürlerine ve inançlarına aykırı olduğunu düşünmeleri sebebiyle çocuklarına cinsel istismardan korunma eğitimi vermedikleri görülmektedir.

Ebeveynlerin Cinsel İstismarı Önleme Eğitimleri Hakkındaki Duygu ve Düşünceleri

Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarının önlenmesi eğitimleri hakkındaki duygu ve düşüncelerini belirleyebilmek amacıyla sorulan ifadeler ve ebeveynlerin verdikleri yanıtlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6.
Ebeveynlerin Cinsel İstismardan Korunma Eğitimleri Hakkındaki Duygu ve Düşünceleri

	Çocuğunuz cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiniz mi?	n	X	SS	t	df	p
Cinsel istismarı önlenmesi eğitiminin okullarda verilmesi gerektiğini düşünüyorum	Evet	126	1,06	0,254	,663	128	,508
	Hayır	54	1,00	0,000			
Cinsel istismarı önleme eğitiminin okullarda zorunlu hale getirilmesinin tüm çocuklar için doğru olacağını düşünüyorum.	Evet	126	1,03	0,182	,460	128	,646
	Hayır	54	1,00	0,000			
Cinsel istismarı önleme eğitiminin istismarı önlemeye yardımcı olacağına inanıyorum	Evet	126	1,03	0,182	,460	128	,646
	Hayır	54	1,00	0,000			
Çocuğumun okulda bu eğitime katılmasını isterdim	Evet	126	1,03	0,182	,460	128	,646
	Hayır	54	1,00	0,000			
Çocuğum büyüdükçe bu bilgileri öğreneceği için bu eğitim gerekli olduğunu düşünmüyorum.	Evet	126	1,50	0,254	3,891	128	,000
	Hayır	54	1,93	0,547			
Cinsel istismarı önleme eğitim içeriğinde söz sahibi olmak isterdim	Evet	126	1,65	0,864	-,974	128	,331
	Hayır	54	2,00	0,000			
Cinsel istismarı önleme eğitimi hakkında ebeveyn bilgilendirme toplantılarına katıldım	Evet	126	1,50	0,261	-,102	128	,000
	Hayır	54	1,03	0,547			
Cinsel istismarı önleme eğitimi hakkında belge okurdum	Evet	126	2,00	0,000	-,18,390	128	,000
	Hayır	54	1,00	0,000			
Cinsel istismarı önleme eğitimi hakkında film izledim	Evet	126	1,01	0,130	-,8,950	128	,000
	Hayır	54	2,00	0,000			
Cinsel istismarı önleme eğitimi hakkında kayıt dinledim	Evet	126	1,06	0,254	-,313	128	,755
	Hayır	54	2,00	0,000			

n: 180; p: p < ,05

Ebeveynlerin cinsel istismardan korunma eğitimleri hakkındaki duygu ve düşünceleri incelendiğinde; çocuğun büyüdükçe bu bilgileri öğreneceği için eğitimin gerekli olmadığı ifadesinde çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi vermeyen ebeveynlerin lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu ebeveynlerin zaten eğitim vermedikleri ve eğitim yaşının da ergenlik olduğunu düşünmeleri bulgularıyla elde edilen sonuç yine tutarlılık göstermektedir. Ayrıca; cinsel istismarı önleme eğitimi hakkında ebeveyn bilgilendirme toplantılarına katılma, belge okuma ve film izleme ifadelerinde de çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynlerin lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir.

Cinsel İstismarı Önleme Eğitimlerinde Önemli Olan Durumlar

Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı önleme eğitiminde önemli olduğunu düşündükleri durumlarla ilgili sorulan ifadeler ve ebeveynlerin verdikleri yanıtlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7.
Ebeveynlerin Cinsel İstismardan Korunma Eğitiminde Önemli Olduğunu Düşündükleri Durumlar

	Çocuğunuz cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiniz mi?	n	X	SS	t	df	p
Sınıf öğretmenleri yerine başka uzmanlar tarafından verilmelidir	Evet	126	2,86	1,01	-,313	128	,755
	Hayır	54	3,00	2,19			
Başka uzmanlar yerine sınıf öğretmenleri tarafından verilmelidir	Evet	126	2,20	1,01	-,1,79	128	,075
	Hayır	54	3,00	2,19			
Sınıf öğretmenleri ve diğer uzmanlarla bir arada verilmelidir	Evet	126	3,43	0,856	1,12	128	,261
	Hayır	54	3,00	2,19			
Öğretmenlerin ve ebeveynlerin eğitilmesini de içermelidir	Evet	126	3,62	0,667	1,98	128	,049
	Hayır	54	3,00	2,19			
Eğitim programı ve dokümanları çocukların yaşına uygun olmalıdır.	Evet	126	3,62	0,763	-,1,17	128	,240
	Hayır	54	4,00	1,09			
Program birkaç yılda birden fazla gerçekleşmelidir	Evet	126	3,74	0,575	-,1,04	128	,298
	Hayır	54	4,00	1,09			
Program ebeveyn katılımını içermelidir	Evet	126	3,68	0,676	2,18	128	,031
	Hayır	54	3,00	2,19			
Program değerlendirilmelidir.	Evet	126	3,72	0,611	-,1,05	128	,293
	Hayır	54	4,00	1,09			

n: 180; p: p < ,05

Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ve vermeyen ebeveynlerin bu eğitim kapsamında önemli olduğunu düşündükleri durumlar arasında “Öğretmenlerin ve ebeveynlerin eğitilmesini de içermelidir” ile “Program ebeveyn katılımını içermelidir” maddelerinde eğitim veren ebeveynlerin lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu ebeveynler hem eğitim sürecine aktif katılmak istemekte hem de öğretmenlerle birlikte eğitilmek de istemektedir. Bu bulgu cinsel istismardan korunma eğitimine önem verdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Cinsel İstismarı Önleme Eğitimleriyle İlgili Emin Olunan Durumlar

Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı önleme eğitimi ile ilgili emin olduklarını düşündükleri durumlarla ilgili sorulan ifadeler ve ebeveynlerin verdikleri yanıtlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8.
Ebeveynlerin Cinsel İstismardan Korunma Eğitiminde Emin Olduklarını Düşündükleri Durumlar

	Çocuğunuza cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiniz mi?	n	X	SS	t	df	p
Çocuğunuza cinsel istismardan korunmayı öğretebileceğinizden ne kadar eminsiniz?	Evet	126	6,79	4,21	-986	128	,325
	Hayır	54	8,50	1,64			
İleride, daha fazla bilgi ve destekle, çocuğunuza cinsel istismardan korunmayı öğretebileceğinizden ne kadar eminsiniz?	Evet	126	2,89	0,713	6,41	128	,000
	Hayır	54	1,00	0,000			
Cinsel istismarını önleme eğitimiyle ilgili bilgilere ebeveynlerin yeterince erişimi olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	126	2,22	1,07	2,73	128	,006
	Hayır	54	1,00	0,000			

n: 180; p: p < ,05

Ebeveynlerin ileride daha fazla bilgi ve destekle çocuklarına cinsel istismardan korunmayı öğretebileceklerinden ve bilgi kaynaklarına erişebilme konularında çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynlerin lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ulaşılan bulgu Tablo 5’te bulunan ve çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi vermeyen ebeveynlerin cinsel istismar konusunu çocuklarına nasıl açıklayacaklarını bilmemeleri, yardımcı bilgi kaynağına ulaşamamaları ve bu konuda yeterli bilgiye sahip olduklarını düşünmemeleri bulgularıyla da tutarlılık göstermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

Ebeveynlerin cinsel istismarı önlemek amacıyla yararlandıkları kaynakları yazmaları istenmiş ve ebeveynlerin verdikleri yanıtlar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9.
Ebeveynlerin Yararlandıkları Eğitim Kaynakları

	Çocuğunuza cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiniz mi?			
	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Akrabalar	4	3	0	0
Arkadaşlar	3	2	0	0
Okul/öğretmen	21	17	41	76
Uzmanlar	3	2	0	0
Doktor/sağlık personeli	48	38	0	0
İnternet	36	29	10	19
Kitap	11	9	3	6
Toplam	126	100	54	100

n:180

Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynlerin eğitim kaynakları farklı olmakla birlikte çoğunlukla doktor/sağlık personelinin, internetten ve okul/öğretmenlerden yararlandıkları görülmektedir. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi vermeyen ebeveynlerin kaynakları daha az olmakla birlikte okul öğretmeninden, internetten ve kitaplardan yararlandıkları görülmektedir.

Eğitim vermemiş olsa bile ebeveynlere yararlandıkları eğitim kaynaklarının neler olduğu sorulmuştur. Çünkü Tablo 4’te de görüldüğü üzere cinsel istismardan korunma eğitimi kapsamında değerlendirilen pek çok konu başlığı bulunmaktadır. Ebeveynler çocuklarını tehlikeli durumlardan koruyabilmek adına da bu eğitimlerin bir kısmını vermektedir ki Tablo 4’ün bulguları da bu sonucu desteklemektedir. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynler bu eğitimi bilinçli bir şekilde verirken, bu eğitimi vermediğini ifade eden ebeveynler diğer konu başlıklarında farkında olmadan cinsel istismardan korunma kapsamındaki konulara da değindikleri görülmektedir.

Ebeveynlerin Cinsel İstismarı Önleme Eğitimi Vermelerini Kolaylaştırabilecek Durumlar

Ebeveynlere cinsel istismarı önleme eğitiminde çocuklarıyla daha kolay konuşabilmelerine yardımcı olabileceğini düşündükleri durumları yazmaları istenmiş ve ebeveynlerin verdikleri yanıtlar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10.
Ebeveynlerin Cinsel İstismarı Önleme Eğitiminde Çocuklarıyla Daha Kolay Konuşabilmelerine Yardımcı Olabileceğini Düşündükleri Kaynaklar/Durumlar

	Çocuğunuzla cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiniz mi?			
	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Ailenin istismar hakkında bilgilendirilmesi ve eğitilmesi	38	30	11	20
Broşür tarzı resimli kitapçıklar ve kitaplar	9	7	9	17
Ailenin istekli olması	3	2	0	0
Çocuğun kendinin rahat hissetmesi	6	5	0	0
Çocuğun ve ailenin önce ayrı ayrı eğitimi alması	3	2	0	0
Çocukla ebeveyn arasındaki güven ilişkisi tam olması	5	4	0	0
Doğru bilgiye verebilmek için profesyonel destek	15	12	15	28
Eğitimin okul aile ve çocuk üçgeninde gerçekleşmesi	3	2	0	0
Göz teması	3	2	0	0
Güzellikle anlatmak	3	2	0	0
Uygun olarak hazırlanan kısa filmler	12	10	0	0
Dini ve kültürel engellerin aşılabilmesi	3	2	0	0
İyi iletişim kurabilmeleri	12	10	0	0
Öğretmen/okul	7	6	19	35
Samimi ilişki	2	2	0	0
Uygun vakit, doğru zaman	2	2	0	0
Toplam	126	100	54	100

n:180

Hem çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren hem de vermeyen ebeveynlerin çoğunlukla bilgilendirilmeye ve eğitime gereksinim duydukları ve çocuklarına doğru bilgiyi aktarabilmek için uzman desteğine ihtiyaçlarının bulunduğu görülmektedir. Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynlerin yardımcı kaynaklar ve durumlarla ilgili ifadeleri daha çeşitli ve fazla iken eğitim vermeyen ebeveynlerin bilgilendirilme eğitimleri, kitaplar, uzman desteği ve okul/öğretmen desteği talepleri ve önerileri olduğu görülmektedir. Eğitim vermiş olmanın ebeveynlerin kendi eksikliklerini görebilmelerini sağlamış olduğu söylenebilir. Bu nedenle durumun daha iyi ifade edilebilmesi ve açıklanabilmesi, aynı zamanda kendi eksikliklerinin de giderilebilmesi için öneri ve isteklerinin çeşitli olduğu düşünülmektedir.

Tartışma

Ebeveynlerin cinsel istismarı önleme eğitimleriyle ilgili düşünceleri hakkında daha fazla bilgi edinebilmek amacıyla yapılan bu çalışmada hazırlanan anket formu ile çok yönlü bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya katılan ebeveynlerin yarısı kendi çocukluk dönemlerinde cinsel istismardan korunma eğitimi aldıklarını, büyük bir kısmı da okulda bu eğitimi almadıklarını belirtmiştir. Kenny ve ark. (2020) annelerin çoğunun çocukken cinsel istismarın önlenmesi programlarına katılıp katılmadıklarını hatırlamadıklarını, ancak çocuklarının önleyici programlara katılmalarını istediklerini belirlemişlerdir. Araştırmaya katılan ebeveynlerin %70'inin çocuklarına cinsel istismardan korunma hakkında bilgi verdiğini ifade etmiş olmaları bu bulgu ile tutarlılık göstermektedir. Cinsel istismar dünya genelinde önemli bir halk sağlığı sorunudur ve eğitimlerin hem çocukların hem de yetişkinlerin bilinçlenmelerinde önemli katkıları olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur (Kızıltepe ve ark., 2021; Tutty ve ark., 2020). Walsh ve ark. (2012) Avustralya'daki ebeveynlerin %67'sinin çocuklarıyla cinsel istismar hakkında konuştuğunu bulmuştur. Araştırmada bu oran %70 olarak belirlenmiştir. Bu nispeten yüksek oranlar umut verici olmakla birlikte çalışmaya katılan ebeveynlerin çoğunluğunun üniversite mezunu olması ve çocukla çalışan meslek gruplarında bulunmalarının da sonuç üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Eğitim veren ebeveynler cinsel istismarı önleme eğitimlerinin çocuğun doğduğu andan itibaren başlaması, her yaş döneminde çocuğun düzeyine uygun olarak yenilenmesi ve özellikle 3-6 yaş arasında eğitimin verilmesinin uygun olduğunu ifade ederken, eğitim vermeyen ebeveynlerin 10 ve 15 yaş gibi ergenlik dönemi yanıtını vermekle birlikte hangi yaşta eğitim verilmesi gerektiği konusunda emin olmadıkları belirlenmiştir. Ebeveynlerin çoğunlukla anaokulu döneminde cinsel istismardan korunma eğitimlerinin verilmesi gerektiği düşünmesi ve her yıl çocuğun düzeyine göre tekrarlanması bulgusu, yapılan diğer araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir (Kenny & Prikhidko, 2021; Zhang ve ark., 2020). Mannheim ve ark. da (2019) çocukların güvende olmalarını sağlayacak beceri geliştirmelerini ve istismardan korunmalarını sağlayabilmesi nedeniyle eğitimlerin mümkün olduğunca erken başlatılmasını tavsiye etmektedir. Alzoubi ve ark., (2018) tarafından yapılan araştırma sonucunda da annelerin %66,4'ü erken yaşlardan itibaren çocuklara cinsel istismardan korunma eğitimi verilmesi gerektiğini düşündüklerini ortaya koymuştur.

Yapılan analizlerde eğitim versin ya da vermeyen ebeveynlerin cinsel istismar bilgi düzeylerinin benzer olduğu, sadece "cinsel istismarın genel olarak fiziksel güç ve görünür yaralanmalar içermesi" ile "çok küçük çocuklar da ergenler de cinsel istismara uğrayabilir" maddelelerinde cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynlerin lehine anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Bu sonucun eğitim vermeyen ebeveynlerin cinsel istismar eğitiminin ergenlik döneminde verilmesi ile ilgili düşünceleriyle tutarlılık gösterdiği söylenmekle birlikte ebeveynlerin cinsel istismarın duygusal ve davranışsal belirtileri hakkında eksik bilgiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Pul-lins ve Jone (2006) araştırmalarında annelerin cinsel istismarın görünür tıbbi işaretlerinin farkında olduklarını ancak davranışsal işaretler hakkında yetersiz bilgiye sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Bu durum cinsel istismarın her türlü sonuçlarına ilişkin yetersiz farkındalığı

yansıyabilir. Böylesi bir ihtimal endişe vericidir ve acil müdahale gerektirmektedir. Genel bilgi düzeyi açısından değerlendirildiğinde ise hem eğitim veren hem de vermeyen ebeveynlerin sonuçları arasında fark olmadığı görülmektedir. Alzoubi ve ark. (2018) araştırmalarında katılımcıların %93,9'unun çocuk cinsel istismar bilgi düzeylerinin yüksek olduğunu ve annelerin cinsel istismarın çocuğun yaşamını fiziksel, psikolojik ve sosyal anlamda olumsuz etkilediğine inandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Tablo 6'da görüldüğü üzere cinsel istismarı önleme eğitimi hakkında ebeveyn bilgilendirme toplantılarına katılma, belge okuma ve film izleme ifadelerinde çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynlerin lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu bulgu, çocuklarına bu eğitimi vermiş olmalarına rağmen ebeveynlerin hala bu konuda bilgilendirilmeye ve yönlendirilmeye gereksinim duydukları şeklinde yorumlanabilir. Çünkü Tablo 10'da da hem çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren hem de vermeyen ebeveynlerin çoğunlukla bilgilendirilmeye ve eğitime gereksinim duydukları ve bu eğitimi gelişimsel olarak uygun bir şekilde nasıl yürütecekleri konusunda uzmanlardan daha fazla rehberlik istedikleri ifade edilebilir. Bu bulgu Jerman ve Constantine (2010) tarafından yapılan ve ebeveynlerin genel olarak cinsel iletişimin yaşa uygun doğası konusunda endişe duyduğunu gösteren araştırma ile uyumludur. Bu nedenle, eğitim veren ve vermeyen ebeveynlerin bu bilgilendirme çalışmasının ne zaman başlaması gerektiği konusunda görüş ayrılıkları yaşamalarını, benzer kaynaklara gereksinim duymalarını ve benzer bilgi düzeyinde olmalarını da açıklamaktadır.

Çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi vermeyen ebeveynlerin; cinsel istismar hakkında konuşmayı düşünmemeleri, vakit bulamamaları, çocuğunun küçük olduğunu düşünmeleri, konunun çocuğu korkutabileceğini veya üzebileceğini düşünmeleri, nasıl açıklayacağını bilmemeleri, yardımcı bilgi kaynağına ulaşamamaları, yeterli bilgiye sahip olduklarını düşünmemeleri, utanmaları, acı çekmeleri, eğitimin kültürlerine ve inançlarına aykırı olduğunu düşünmeleri sebebiyle çocuklarına cinsel istismardan korunma eğitimi vermedikleri belirlenmiştir. Yapılan diğer araştırmalar da ebeveynlerin benzer kaygı ve korkular nedeniyle çocuklarıyla bu konu hakkında konuşmaktan uzak durduklarını ortaya koymaktadır (Ceylan & Çetin, 2015; Ganji ve ark., 2017; Martin & Torres, 2014; Meschke & Dettmer, 2012; Xie ve ark., 2016). Genel olarak, ebeveynler çocuklarını cinsel konular hakkında eğitmedeki rollerinin önemini farkındadır, ancak bilgi düzeyleri çocuklarına doğru bilgileri sağlamak için yeterli olmayabilir. Bu nedenle de yukarıda bahsedilen engelleyici faktörler ortaya çıkabilir. Ancak Finkelhor'a (2009) göre, cinsel istismarı önleme eğitimleri ebeveyn-çocuk iletişiminin artması ve çocuklar tarafından doğru genital adların kullanılması gibi birçok fayda sağlamaktadır. Bu nedenle, bilgilendirme eğitimleri sonucunda mutlaka çocukların korkacakları söylenemez ve ebeveynlerin korkuları cinsel istismarı önleme eğitimleri üzerine yapılan araştırmalarda temellendirilemez. Bu engelleyici faktörler ebeveynlerin yetersiz bilgisi, sosyal damgalama ve cinsel utanma durumları tarafından şekillendirilen bu tür konuları konuşurken duydukları rahatsızlık ve utanmayla ilişkili olabilir.

Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı önleme eğitimi ile ilgili emin olduklarını düşündükleri durumlarla ilgili; ileride daha fazla bilgi ve destekle çocuklarına cinsel istismardan korunmayı öğretebileceklerinden ve bilgi kaynaklarına erişebilme konularında çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi veren ebeveynlerin lehine anlamlı farklılık olduğu Tablo 8'de belirlenmiştir. Ulaşılan bulgu Tablo 5'te bulunan ve çocuğuna cinsel istismardan korunma eğitimi vermeyen ebeveynlerin cinsel istismar konusunu çocuklarına nasıl açıklayacaklarını bilmemeleri, yardımcı bilgi kaynağına ulaşamamaları ve bu konuda yeterli bilgiye sahip olduklarını düşünmemeleri bulgularıyla da tutarlılık göstermekle birlikte Tablo 10'da görülen ailenin bilgilendirilmesi ve eğitilmesi de yine eğitim veren ebeveynlerin en fazla oranda çocuklarıyla daha kolay konuşabilmelerine yardımcı olabileceğini düşündükleri kaynaklar/durumlar olarak belirlenmiştir. Hem ebeveynlere hem de çocuklara verilebilecek cinsel istismarı önleme eğitimi büyük olasılıkla ebeveynlerin cinsel istismarı hakkında çocuklarına bilgi verirken kendilerini daha özgüvenli hissetmelerini sağlayabilecektir. Ayrıca ebeveynlerin ortak amacı bulunan diğer ebeveynler ve eğitimcilerle bir arada olmaları bir grup içinde olmalarını sağlayarak yaşadıkları kaygıyı ve utanma duygusunu azaltabilir. Clark (2017) araştırmasında ebeveynlerin çocuklarına cinsel istismardan korunma eğitimi vermelerini engelleyen utanma bariyeri ile ilgili olarak bu utanmanın bir kısmının konuyu çocukların yaşına uygun bir şekilde nasıl konuşacaklarını bilmemekten ve bilginin kendisine güvenememekten kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Ebeveynlerin çocuklarına bilgi verdikleri konular değerlendirildiğinde, eğitim vermeyen ebeveynlerin belirtilen konu başlıklarının neredeyse tamamında eksiklikleri olduğu belirlenmiştir. Diğer bulgulardan eğitim vermeyen ebeveynlerin çocuklarını cinsel istismardan koruyabilecekleri, çocuklarının çok küçük olduğunu düşündükleri ya da bu konuların çocuklarını korkutabileceğine inandıkları belirlenmiştir (Tablo 5). Ebeveynlerin tüm çocukların cinsel istismar konusunda potansiyel risk altında olduğunu ve mağduriyetin herhangi bir yaşta gerçekleşebileceğini anlamalarına yardımcı olmak için daha fazla bilgilendirme ve farkındalık çalışmalarının yapılması gerektiği düşünülmektedir. Amerikan Pediatri Akademisi (2016) mahremiyet eğitimleri kapsamında çocuklara cinsel istismardan korunma eğitimlerinin erken çocukluk döneminde iç çamaşırı kuralı ve güvenli dokunuşların öğretilmesi kapsamında başlamasını ve ergenlik boyunca devam etmesini tavsiye etmektedir. Ebeveynlerin bu konuda bilinçlendirilmesi, çocuklarını korkutmakla ilgili endişelerinin de ortadan kalkmasını sağlayacaktır (Cutajar ve ark., 2010). Araştırmacılara göre çocuklara yapılacak farkındalık eğitimlerinde anaokulu döneminden başlayarak öncelikle cinsel organların doğru isimleri, güvenilir insanlar, beden güvenliği, iyi ve kötü dokunuş gibi farkındalıkların kazandırılması ve yaşlarına göre verilen bilgilerin genişletilerek sürdürülmesi yeterli olacaktır. Kendilerini olası tehlikeli durumlardan tam olarak koruyabilme becerisine sahip olmadıkları ve çevrede mevcut olan tehlikenin farkında olmadıkları için küçük yaşta çocukların korunmaya ihtiyacı vardır. Bu nedenle erken yaşlardan itibaren verilmeye başlanan cinsel istismar korunma ve farkındalık eğitimleri, cinsel istismar mağduru olma riskini azaltabilir (Alzoubi ve ark., 2018).

Sonuç ve Öneriler

Çocuk cinsel istismarı fiziksel, bilişsel ve psikososyal zarara neden olan ciddi bir sorundur. Ebeveynler, çocuklarının hayatında oldukça önemli bir konumda oldukları için çocuklarının koruyucuları ve eğitimcileri olarak da çok önemli bir role sahiptirler. Savunmasız ve örselenebilir gruplar arasında bulunan çocukların kendilerini olası tehlikeli durumlardan koruyabilmelerini beklemek doğru değildir ve korunma sorumluluğu yalnızca çocukların kendilerine ait olmamalıdır. Çocuklara kendilerini koruma becerilerini kazandırmak, hayat boyu sürece kapsamlı bir önleme stratejisinin hayati bir parçasıdır. Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarını önleme konusunda etkili koruyucular

ve eğitimler olabilmeleri için etkileşimli ve ilgi çekici şekilde hazırlanmış aynı zamanda gerekli bilgi ve iletişim tekniklerini içeren daha kapsamlı eğitim, kamu spotu, sosyal sorumluluk projeleri ve kısa filmler gibi çabalara ihtiyaç vardır.

Pandemi sürecinde alınan önlemler nedeniyle devlet okullarının kapalı olmasından dolayı mevcut araştırma özel anaokulları üzerinden gerçekleştirilmiş ve tek bir ilçede çalışılmıştır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan ve onay veren ebeveynlerin belki de cinsel istismar hakkında daha fazla farkındalığa sahip olduklarını varsaymak mantıklı olabilir. Çünkü meslekleri gereği çoğunlukla çocukla çalışan grup içerisinde yer alıyorlardı. Bu nedenle elde edilen sonuçlar daha düşük farkındalık ve/veya katılmaya isteklilik düzeyine sahip ebeveynler için öngörülebilir nitelikte değildir. Ayrıca, çalışma grubunda bulunan ebeveynler çoğunlukla üniversite mezunuydu ve kadınların sayısı erkeklerden daha fazlaydı. Ebeveyn eğitim düzeyi ve cinsiyeti, cinsel istismarın önlenmesi ile ilgili çocuklarına bilgi vermeleri üzerinde etkili olmuş olabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akgün, R., & Çetin, H. (2020). 4-6 yaş arası çocuğu olan ebeveyn tutumlarının ve istismar farkındalıklarının belirlenmesi üzerine bir çalışma. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (5), 42-61. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jscs/issue/55100/741684>
- Alzoubi, F. A., Ali, R. A., Flah, I. H., & Alnatour, A. (2018). Mothers' knowledge & perception about child sexual abuse in Jordan. *Child Abuse & Neglect*, 75, 149-158. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.06.006> [Crossref]
- Amerikan Pediatri Akademisi. (2016). Sexuality education for children and adolescents. Retrieved from <https://publications.aap.org/pediatrics/article/138/2/e20161348/52508/Sexuality-Education-for-Children-and-Adolescents>
- Aronowitz, T., & Agbeshie, E. (2012). Nature of communication: Voices of 11-14 year old African-American girls and their mothers in regard to talking about sex. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 35(2), 75-89. [Crossref]
- Bayrak, H. U. (2019). Ebeveynlerin gözünden çocuk istismar: Metaforik bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 376-389. [Crossref]
- Ceylan, Ş., & Çetin, A. (2015). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların cinsel eğitimine ilişkin ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(3), 41-59. [Crossref]
- Chen, J. Q., & Chen, D. G. (2005). Awareness of child sexual abuse prevention education among parents of grade 3 elementary school pupils in Fuxin City, China. *Health Education Research*, 20(5), 540-547. [Crossref]
- Chen, J. Q., Dunne, M. P., & Han, P. (2007). Prevention of child sexual abuse in china: Knowledge, attitudes, and communication practices of parents of elementary school children. *Child Abuse and Neglect*, 31(7), 747-755. [Crossref]
- Chen, J., Kong, Y., Li, X., Li, J., Zhang, W., Feng, Y., & Chen, Q. (2015). The evaluation of child sexual abuse prevention education among parents of pupils. *The Chinese Journal of Human Sexuality*, 24(07), 107-111. <https://doi.org/10.3969/j.issn.1672-1993.2015.07.039>
- Cicchetti, D., & Toth, S. (1995). *The developmental psychopathology of child maltreatment*. In D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology*. New York: Plenum Press. [Crossref]
- Clark, N. (2017). *The etiology and phenomenology of sexual shame: A grounded theory study*. Clinical Psychology Dissertations, 25. https://digitalcommons.spu.edu/cpy_etd/25?utm_source=digitalcommons.spu.edu%2Fcpy_etd%2F25&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- Cutajar, M. C., Mullen, P. E., Ogloff, J. R. P., Thomas, S. D., Wells, D. L., & Spataro, J. (2010). Psychopathology in a large cohort of sexually abused children followed up to 43 years. *Child Abuse & Neglect*, 34(11), 813-822. [Crossref]
- Deblinger, E., Thakkar-Kolar, R. R., Berry, E. J., & Schroeder, C. M. (2010). Caregivers' efforts to educate their children about child sexual abuse. *Child Maltreatment*, 15(1), 91-100. [Crossref]
- Dennis, A. C., & Wood, J. T. (2012). We're not going to have this conversation, but you get it: Black mother-daughter communication about sexual relations. *Women's Studies in Communication*, 35(2), 204-223. [Crossref]
- Elliott, A. N., & Carnes, C. N. (2001). Reactions of nonoffending parents to the sexual abuse of their child: A review of the literature. *Child Maltreatment*, 6(4), 314-331. [Crossref]
- Elrod, J. M., & Rubin, R. H. (1993). Parental involvement in sexual abuse prevention education. *Child Abuse and Neglect*, 17(4), 527-538. [Crossref]
- El-Shaieb, M., & Wurtele, S. K. (2009). Parents' plans to discuss sexuality with their young children. *American Journal of Sexuality Education*, 4(1), 103-115. [Crossref]
- Finkelhor, D. (2009). The prevention of childhood sexual abuse. *The Future of Children*, 19(2), 169-194. [Crossref]
- Ganji, J., Emamian, M. H., Maasoumi, R., Keramat, A., & Khoei, E. M. (2017). The existing approaches to sexuality education targeting children: a review article. *Iranian Journal of Public Health*, 46(7), 890-898.
- Gulseren, C. T., Gulay, G., Nurcan, O., Bedriye, A., Ozlem, I., & Pinar, V. (2018). Preventing child sexual abuse: Body safety training for young children in Turkey. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(4), 347-364. [Crossref]
- Jensen, T. K., Gulbrandsen, W., Mossige, S., Reichelt, S., & Tjersland, O.A. (2005). Reporting possible sexual abuse: A qualitative study on children's perspectives and the context for disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 29(12), 1395-1413. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.07.004>. [Crossref]
- Jerman, P., & Constantine, N. A. (2010). Demographic and psychological predictors of parent-adolescent communication about sex: A representative statewide analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(10), 1164-1174. [Crossref]

- Kenny, M., Helpingstine, C., & Long, H. (2020). College students' recollections of childhood sexual abuse prevention programs and their potential impact on reduction of sexual victimization. *Child Abuse and Neglect*, 104, 104486. [Crossref]
- Kenny, M. C., & Prikhidko, A. (2021). Mothers attitudes toward child sexual abuse prevention in schools: A preliminary examination. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 1-10. [Crossref]
- Kızıltepe, R., Eslek, D., Irmak, T. Y., & Güngör, D. (2021). I am learning to protect myself with Mika: A teacher-based child sexual abuse prevention program in Turkey. *Journal of Interpersonal Violence*, 2021;886260520986272. [Crossref]
- MacMillan, H. L., Wathen, C. N., Barlow, J., Fergusson, D. M., Leventhal, J. M., & Taussig, H. N. (2009). Interventions to prevent child maltreatment and associated impairment. *The Lancet*, 373(9659), 250-266. [Crossref]
- Martin, K. A., & Torres, J. M. C. (2014). Where did I come from? U.S. parents' and preschool children's participation in sexual socialisation. *Sex Education*, 14(2), 174-190. [Crossref]
- McCarthy-Jones, S. (2017). Post-traumatic symptomatology and compulsions as potential mediators of the relation between child sexual abuse and auditory verbal hallucinations. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 46(3), 318-331. [Crossref]
- Manheim, M., Felicetti, R., & Moloney, G. (2019). Child sexual abuse victimization prevention programs in preschool and kindergarten: Implications for practice. *Journal of Child Sexual Abuse*, 28(6), 745-757. [Crossref]
- Meschke, L., & Dettmer, K. (2012). Don't cross a man's feet: Hmong parent-daughter communication about sexual health. *Sex Education*, 12(1), 109-123. [Crossref]
- Metin, M. (2014). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Mikton, C., & Butchart, A. (2009). Child maltreatment prevention: A systematic review of reviews. *Bulletin of the World Health Organization*, 87(5), 353-361. [Crossref]
- Pullins, L. G., & Jones, J. D. (2006). Parental knowledge of child sexual abuse symptoms. *Journal of Child Sexual Abuse*, 15(4), 1-18. [Crossref]
- Rudolph, J., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2018). Parents as protectors: A qualitative study of parents' views on child sexual abuse prevention. *Child Abuse & Neglect*, 85, 28-38. [Crossref]
- Rudolph, J., Zimmer-Gembeck, M. J., Shanley, D. C., Walsh, K., & Hawkins, R. (2018). Parental discussion of child sexual abuse: Is it associated with the parenting practices of involvement, monitoring, and general communication? *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(2), 195-216. [Crossref]
- Sağlık Bakanlığı (2020). Çocuk İzlem Merkezleri. Ruh Sağlığı Daire Başkanlığı.
- Salloum, A., Johnco, C., Zepeda-Burgos, R.M., Cepeda, S. L., Guttfreund, D., Novoa, J. C., & Storch, E. A. (2020). Parents' knowledge, attitudes, and experiences in child sexual abuse prevention in El Salvador. *Child Psychiatry & Human Development*, 51(3), 343-354. [Crossref]
- Sanderson, J. (2004). Child-focused sexual abuse prevention programs: How effective are they in preventing child abuse? *Crime and Misconduct Commission Research & Issues Paper Series*, 5(1), 1-8.
- Stoltenborgh, M., Van Ijzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment*, 16(2), 79-101. [Crossref]
- Trickett, P. K. (2006). *Defining child sexual abuse*. In M. M. Feerick, J. F. Knutson, P. K. Trickett, & S. M. Flanzer (Eds.), *Child abuse and neglect: Definitions, classifications, and a framework for research*. Baltimore, MD: Paul H Brookes Publishing Co.
- Tutty, L. M., Aubry, D., & Velasquez, L. (2020). The "Who Do You Tell? child sexual abuse education program: Eight years of monitoring. *Journal of Child Sexual Abuse*, 29(1), 2-21. [Crossref]
- Üstündağ, A., Şenol, F., & Mağden, D. (2015). Ebeveynler çocuk istismarına yönelik bilgi düzeylerinin belirlenmesi ve bilinçlendirilmesi. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 3rd National Congress of Child Development and Education (International Participations) (Congress Book). Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/hsbf/issue/7893/103886>
- Walsh, K., & Brandon, L. (2012). Their children's first educators: Parents' views about child sexual abuse prevention education. *Journal of Child and Family Studies*, 21(5), 734-746. [Crossref]
- Walsh, K., Brandon, L., & Chirio, L. (2012). Mother-child communication about sexual abuse prevention. *Journal of Child Sexual Abuse*, 21(4), 399-421. [Crossref]
- Walsh, K. L., Danielson, C. K., McCauley, J. L., Saunders, B. E., Kilpatrick, D. G., & Resnick, H. S. (2012). National prevalence of posttraumatic stress disorder among sexually revictimised adolescent, college, and adult household-residing women. *Archives of General Psychiatry*, 69(9), 935-942. [Crossref]
- Wurtele, S. K. (2017). Understanding and preventing the sexual exploitation of youth. *Neuroscience and Biobehavioral Psychology*, 1-21. [Crossref]
- Xie, Q., Qiao, D., & Wang, X. (2016). Parent-involved prevention of child sexual abuse: A qualitative exploration of parents' perceptions and practices in Beijing. *Journal of Child and Family Studies*, 25(3), 999-1010. [Crossref]
- Zhang, W., Chen, J., Feng, Y., Li, J., Zhao, X., & Luo, X. (2013). Young children's knowledge and skills related to sexual abuse prevention: A pilot study in Beijing, China. *Child Abuse & Neglect*, 37, 623-630. [Crossref]
- Zhang, W., Ren, P., Yin, G., Li, H., & Jin, Y. (2020). Sexual abuse prevention education for preschool-aged children: Parents' attitudes, knowledge and practices in Beijing, China. *Journal of Child Sexual Abuse*, 29(3), 295-311. [Crossref]

Hemşirelik Öğrencilerinde Problemlerli İnternet Kullanımı ve Bağlanma Stilleri

Problematic Internet Use and Attachment Styles in Nursing Students

Medine KOÇ¹
Sevim BUZLU²

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye

²İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

öz

Tüm dünyada internet kullanım sıklığı hızla artmaktadır. İnternet kullanımı ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar dünyada ve Türkiye’de sınırlıdır. Bu çalışmada, hemşirelik öğrencilerinin internet kullanım sıklığını belirleyerek problemlerli internet kullanımı ile bağlanma stillerinin incelenmesi amaçlandı. Tanımlayıcı tıpteki araştırmanın evrenini İstanbul ilindeki üniversitelerin hemşirelik bölümünde eğitim gören öğrencilerin tümü, örneklemini ise araştırmaya katılma ölçütlerini karşılayan 987 hemşirelik öğrencisi oluşturdu. Araştırma verileri bilgi formu, İnternette Bilişsel Durum Ölçeği ve Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II ile toplandı. Hemşirelik öğrencilerinin %93,5’i (n = 923) kadın, yaş ortalaması 20,89 ± 1,96 idi. Öğrencilerin İnternette Bilişsel Durum Ölçeği toplam puan ortalamasının 78,82 ± 34,38 olduğu belirlendi. Öğrencilerin %29,8’inin (n = 294) korkulu, %28,9’unun (n = 285) güvenli, %21,1’inin (n = 208) kayıtsız ve %20,2’sinin (n = 200) saplantılı bağlanma stillerini sergiledikleri bulundu. İnternette Bilişsel Durum Ölçeği toplam puan ve alt boyut puanları ile bağlanma stilleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlendi. Problemlerli internet kullanımı, güvenli bağlanma stili olan öğrencilerin dışındaki diğer gruplarda daha yüksek bulundu.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik öğrencisi, bağlanma stilleri, internet kullanımı, problemlerli internet kullanımı

ABSTRACT

The frequency of internet use is increasing rapidly all over the world. Studies investigating the relationship between internet use and attachment styles are limited in the world and in Turkey. In this study, it was aimed to determine the frequency of internet use of nursing students and to examine the difference between problematic internet use and attachment styles. This study aims to examine the problematic internet use and attachment styles by determining nursing students’ frequency of internet use. The universe of this descriptive study comprises all the nursing students at universities in İstanbul while the sample of the study consists of the 987 students who met the criteria of eligibility for participating in this study. The data of the research was collected by using an information form, Online Cognition Scale and Experiences in Close Relationships Inventory-II. 93.5% (n = 923) of the nursing students were women and the mean age was 20.89 ± 1.96. It was determined that the students’ total grade point average for the Online Cognition Scale was 78.82 ± 34.38. Concerning the internet attachment styles of the students, it was decided that 29.8% (n = 294) of the students were anxious, 28.9% (n = 285) secure, 21.1% (n = 208) indifferent, and 20.2% (n = 200) obsessed. It was determined that there was a statistically significant difference between the Online Cognition Scale total score and sub-dimension scores and attachment styles. Problematic internet was found to be higher in groups other than students with secure attachment style.

Keywords: Nursing students, attachment styles, internet use, problematic internet use

Giriş

Günümüzün sürekli gelişen bilim ve teknolojisi ile bilgisayar ve internet kullanımı her geçen gün artarak hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Eichenberg ve ark., 2017; Eroğlu & Bayraktar, 2017; Turan ve ark., 2020). İnternet, bireylerin her türlü bilgiye erişmelerini ve mesafe ne olursa olsun diğer insanlarla hızlı bir şekilde iletişim kurmalarını sağlayan bir iletişim ve bilgi paylaşım aracı olarak dünya çapında yaygın olarak kullanılmaktadır (Turan ve ark., 2020). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2021 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’na göre 16-74 yaş grubunda internet kullanım oranı erkeklerde %87,7, kadınlarda %77,5 olarak bildirilmiştir (TÜİK, 2021). Yaygın bir şekilde kullanılan internetin sayısız faydasının (araştırma, iletişim, aranan bilgiye kısa sürede ulaşma gibi) yanı sıra uygun şekilde kullanılmadığında insan yaşamında birçok olumsuz etkileri (internet bağımlılığı, interneti aşırı derecede kullanma arzusunun üstesinden gelememe, internet teknolojisiyle sürekli meşgul olma, internet olmadan harcanan zamanı düşünme gibi) görülmektedir (Eroğlu & Bayraktar, 2017; Turan ve ark., 2020). İnternet kullanımının günümüzde yaşamın her alanında olması nedeniyle problemlerli bir davranış olup olmadığının belirlenmesi güçtür (Musetti ve ark., 2016). Bilim insanları arasında da internet bağımlılığının klinik bir tanı olup olmadığı konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Griffiths (2000) interneti aşırı kullananların aslında internet bağımlısı olmadığını, başka bağımlılıkların tatmini için ideal bir ortam oluşturmanın yolu olarak kullandıklarını ifade etmektedir. Bell (2007) de internetin bir davranış biçimi değil, sadece

*Bu çalışma birinci yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 09.12.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 11.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Medine KOÇ

E-posta: kocmedine@gmail.com

Cite this article: Koç, M., & Buzlu, S. (2022). Problematic internet use and attachment styles in nursing students. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 130-136.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

bir iletişim yolu olduğunu düşünmekte; bu nedenle, internet bağımlılığının bağımlılık yapıcı bir davranış olarak tanımlanmaması gerektiğini belirtmektedir. Literatürde “İnternet bağımlılığı”, “patolojik internet kullanımı”, “aşırı internet kullanımı”, “uygun olmayan internet kullanımı”, “obsesif-kompulsif internet kullanımı” gibi bir çok ifade de kullanılmakta olup, genel olarak internetin aşırı kullanımını durduramama, internete bağlı olmadan geçirilen zamanın önemini yitirmesi, internete girmediğinde aşırı sinirlilik hali ve saldırganlık olması ve kişinin iş, sosyal ve ailevi hayatının giderek bozulması şeklinde ifade edilmektedir (Büyükgöbeç Koca & Tunca, 2018; Eichenberg ve ark., 2019; Zhang ve ark., 2018). “İnternet bağımlılığı”, internetin kontrolsüz şekilde kullanılması şeklinde davranışsal bir bağımlılık olarak değerlendirilmektedir (Zahra ve ark., 2015). DSM-5’te ise internet bağımlılığı olarak değil de “internet oyun oynama bozukluğu” olarak yer verilmiştir (Andiç & Durak Batgün, 2021). Türkiye’de üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda büyük ölçüde değişen oranlarda (%8,6-13) internet bağımlılığı olduğu bildirilmektedir (Alaçam ve ark., 2015; Canan ve ark., 2012; Hanımoğlu & Çelik, 2020). Çalışmalarda farklı oranların bulunmasının nedeni; örneklem büyüklüklerinin farklı olması, kullanılan ölçeklerin değişkenlik göstermesi, farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin dahil edilmesi ve farklı zamanlarda yapılmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Yaşam boyunca insanların gerçekleştirmek istediği hedeflerinden biri, yakın ilişkiler kurma ve bu ilişkilerde istenilen biri olma arzudur (Özeren ve ark., 2019). İnsanların kendileri için önemli gördükleri diğerlerine karşı geliştirdikleri duygusal bağlar bağlanma olarak tanımlanmaktadır (Utaş Akhan, 2014). Bağlanma, yaşam için gerekli olan duygusal-etkileşimsel ilişki yapısıdır. Birçok karmaşık faktörden etkilenmekte ve süreklilik göstermektedir (Höbek Akarsu ve ark., 2017). Bağlanma kuramı, önceki yıllarda bebeklik ve çocukluk dönemlerine, bu dönemdeki temel bakım veren birey ile çocuk arasındaki ilişkiye odaklanmakta iken, günümüzde yetişkinlerin sosyal ve romantik ilişkilerinde yaşadıkları duygusal, bilişsel ve davranışsal özellikleri anlamak için de kullanılan bir model olmuştur (Çalışır, 2009; Rom & Alfasi, 2014). Bağlanma davranışlarını ebeveynlerinden çok akranlarına yönlendirdiklerinden bağlanma stilleri ergenlik döneminde değişikliğe uğramaktadır. Ebeveyn figürlerinden akran gruplarına doğru ergen yöneldiği halde, erken bağlanma ilişkisi sonraki dönemlerde kalıcı ve güçlü bir etki gösterir (Çalışır, 2009). Bağlanma davranışı; bağlanan kişi korktuğunda, yorgun düştüğünde ya da hastalandığında ortaya çıkma eğilimi göstermektedir. Yaşamın sonraki dönemlerinde özellikle stresli zamanlarda olmak üzere tüm hayat boyunca bağlanma davranışı görülebilmektedir. Bowlby de bunu “hangi yaşta olursa olsun kişiler zorluklarla karşılaştıklarında, arkalarında yardımlarına koşacak bir ya da daha fazla kişinin bulunduğundan emin olduklarında, en üst düzeyde mutlu hissederler ve yeteneklerini en iyi şekilde ortaya koyarlar” şeklinde açıklamıştır (Utaş Akhan, 2014). Bunun yanı sıra Bartholomew ve Horowitz, bağlanmanın önceki tanımlarından yola çıkarak, Bowlby’nin orijinal teorisinde öne sürdüğü kendilik ve diğerine ilişkin iki tür içsel çalışan modelini bir araya getirerek dört kategori modeli adını verdikleri yetişkin bağlanma stili modeli tanımlamışlardır. Bu ‘Dörtlü Bağlanma Modeli’ne göre güvenli, saplantılı, korkulu, kayıtsız/kaçınan bağlanma stilleri bulunduğu kabul edilmektedir (Bartholomew & Horowitz, 1991). Güvenli bağlanma stili düşük düzeyde kaygı (olumlu benlik modeli) ve kaçınma (olumlu başkaları modeli) boyutunda tanımlanmakta, bunun zıt kutbunda yer alan korkulu bağlanma her iki boyutun da yüksek düzeyleriyle tanımlanmaktadır (olumsuz benlik ve başkaları modeli). Saplantılı bağlanma stili yüksek kaygı (olumsuz benlik) ve düşük kaçınma (olumlu başkaları) ile tanımlanırken, kayıtsız bağlanma düşük kaygı (olumlu benlik) ve yüksek kaçınma (olumsuz başkaları) ile tanımlanmaktadır (Kaya & Kaya, 2009). Çocuk bağlandığı birey yanında olduğunda ve gereksinimlerini karşıladığında kendisini güvende hissetmesi gibi yetişkinler de gereksinimlerine doyum bulduklarında kendilerini güvende ve rahat hissetmektedirler. Yaşamın ilk aylarından itibaren yakın ilişkide olduğu kişilerin tepkileri ile şekillenen bağlanma ileri de karşı cinsle olan ilişki, eş seçimi, akranla olan ilişki şeklini etkileyerek bağlanma bozukluğu davranışsal bozuklukların gelişimine neden olabilmektedir (Keskin & Çam, 2009). Bowlby’nin çalışmalarından itibaren güvensiz bağlanma stili daha sonraki yaşam dönemlerinde psikopatolojinin belirleyicisi olarak düşünülmüştür (Kesebir ve ark., 2011).

İnternet kullanımı madde bağımlılığı için açıklanan fizyopatolojik modeller doğrultusunda açıklanmaya çalışılmaktadır. Bağlanma kuramı ile bağlanma deneyimleri ve madde bağımlılığı arasındaki ilişki nedeniyle, davranış bağımlılıklarının gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır (Borhani, 2011). Sosyal ortam ve içerdikleri ilişkilerle internet, yetersiz bağlanma ve ilişki kalıplarını yönetmek için olanak yaratmaktadır. Sosyal ağlar, sohbetler ve forumlardaki çevrimiçi etkileşim güvensiz bağlanma stiline sahip kişilerin sosyal izolasyonu duygularını azaltabilmektedir. Özellikle, internet üzerinden anonim iletişim olasılığı, çevrimiçi bağlantılar ve ilişkiler yoluyla sosyal izolasyonu telafi etmede hayati bir rol oynamaktadır (Eichenberg ve ark., 2017).

Hemşirelik mesleği insan ilişkilerine dayanmaktadır. Bu nedenle hemşirelik öğrencilerinin bağlanma stillerinin belirlenmesi, kendilerini tanıma, mesleğe bağlanma ve sorumluluk almalarını etkileyeceği düşünülmektedir (Utaş Akhan, 2014). Hızlı bir şekilde günlük yaşamın her alanına giren internet kullanım örüntülerini belirlemek ve internet kullanımını üzerinde bağlanma stillerinin etkisini değerlendirmek sorunların erken dönemde saptanması açısından önemlidir. Bu çalışmanın internet kullanım patogenezi bağlanma stillerinin rolünün ortaya konulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Böylece sorunlu internet kullanımı oluşmadan koruyucu ruh sağlığı kapsamında öğrencilere yaklaşımlarda bulunulması erken dönemde yapılabilecektir. Türkiye’de hemşirelik öğrencilerinde problemlerli internet kullanımı ve bağlanma stilleri arasında ilişkiyi belirleyen araştırmalar sınırlıdır. Bu çalışmada hemşirelik öğrencilerinin internet kullanım örüntülerini belirleyerek problemlerli internet kullanımı ile bağlanma stillerinin incelenmesi amaçlandı.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Makalenin yöntemi tanımlayıcı tipte olup örneklemi araştırma ölçütlerini karşılayan hemşirelik bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. İstanbul’da bulunan yedi üniversitenin hemşirelik bölümünde gerçekleştirilen bu çalışmada hemşirelik öğrencilerinin internet kullanım örüntülerini belirleyerek problemlerli internet kullanımı ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlandı. Tarama modeli yaklaşımı kullanıldı. Bu yaklaşımda var olan bir durum olduğu şekliyle ve herhangi bir değişikliğe uğramadan ortaya konmaktadır (Karasar, 2020).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini, İstanbul'da bulunan yedi üniversitenin hemşirelik bölümünde lisans eğitimi almakta olan 2009 öğrenci oluşturdu. Evrenin tamamına ulaşılmaması planlanan çalışma, veri toplandığı gün okula gelmeyen ve araştırmaya alınma ölçütlerine (çalışmaya katılmaya istekli olan, iki yıldan beri internet kullanan ve haftada iki saatten fazla internet kullanan) uymayan 641 öğrenci ile anket formunu eksik dolduran 381 öğrenci araştırmadan çıkarıldığında 987 öğrenci ile gerçekleştirildi. Çalışma öncesinde hemşirelik bölümü olan üniversitelerden çalışma için gerekli kurum izinleri alındı.

Veri Toplama Araçları ve Uygulama

Araştırmanın verileri; bilgi formu, İnternette Bilişsel Durum Ölçeği (İBDÖ) ve Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri - II (YİYE-II) ile toplandı.

Bilgi Formu: Katılımcıların bireysel özellikleri ile bilgisayar ve internet kullanımına yönelik 12 sorudan oluştu.

İnternette Bilişsel Durum Ölçeği: İBDÖ, Davis ve ark. (2002) tarafından, problemleri internet kullanımını değerlendirmek üzere geliştirilmiş, Keser Özcan ve Buzlu (2005) tarafından Türkçeye uyarlanmış ve geçerlik-güvenirliği yapılmıştır. Problemleri internet kullanımını dört alt boyutta değerlendiren, 7'li likert tipi ("Kesinlikle Katılmıyorum"dan - "Kesinlikle Katılıyorum"a doğru değişen), 36 maddelik bir ölçektir. Ölçeğin değerlendirilmesi toplam boyut ve alt boyutların puanları toplanarak yapılmakta, 12. madde ters hesaplanmaktadır. İBDÖ'nin kesme puanı olmayıp alınacak toplam puan minimum 36, maksimum 252; yalnızlık / depresyon alt boyutu minimum 6, maksimum 42; azalmış dürtü kontrolü alt boyutu minimum 10, maksimum 70; sosyal destek alt boyutu minimum 13, maksimum 91; dikkat dağıtma alt boyutu minimum 7, maksimum 49'dur. Puanın yüksek olması internete atfedilen değeri ve internetin bireyin yaşamında ne kadar öncelikli olduğuna yönelik fikir vermekte ve "problemleri kullanımı" göstermektedir. Bu ölçek, yalnızlık / depresyon (problemleri internet kullanımında değersizlik ve yalnızlıkla ilgili depresif düşünceleri içerir), azalmış dürtü kontrolü (internetle ilgili azalmış dürtü kontrolü, internet kullanımının azaltılmak istenmesine rağmen azaltılmaması ve sürekli internetle ilgili şeyler düşünülmesini içerir), sosyal destek (internet kullanımının gerçek yaşam ilişkilerinin önüne geçtiği ve burada yaşanan ilişkilere çok güvenildiği durumları tanımlar) ve dikkat dağıtma (yapılması gereken bir aktiviteden kaçmak / kaçınmak amacıyla internet kullanımını tanımlar. Bazı görevlerden, stres veren yaşantılardan ve zihni sürekli meşgul eden düşüncelerden uzaklaşmak için internet kullanımının tercih edilmesidir) olmak üzere dört alt faktörden oluşmaktadır. İBDÖ'nin iç tutarlılık katsayısı $\alpha = 0,91$ 'dir (Keser Özcan & Buzlu, 2005). Bu çalışmada İBDÖ'nin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı toplam ölçek için 0,94, altboyutlardan 'yalnızlık / depresyon' ve 'dikkat dağıtma' boyutu için 0,81, 'azalmış dürtü kontrolü' ve 'sosyal destek' için 0,86 olarak belirlendi.

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II: Yetişkinlerin bağlanma stillerini belirlemek amacıyla yaygın olarak kullanılan ve yüksek ölçüm duyarlılığına sahip olan bu ölçek 2000 yılında Fraley ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olup 7'li likert tipindedir. YİYE-II 36 madde bulunmakta, bağlanmaya ilişkin kaygı (18 madde) ve bağlanmaya ilişkin kaçınma (18 madde) olmak üzere iki alt boyutu vardır. Tek sayılı maddeler kaygı boyutunu, çift sayılı maddeler kaçınma boyutunu ölçmektedir. Ölçekten iki farklı toplam puan elde edilmekte ve her bir alt boyuttan alınan puanlar 18 ile 126 arasında değişim göstermektedir. Alt ölçeklerden alınan puanların artması bağlanma kaygısının veya kaçınmasının arttığını göstermektedir (Selçuk ve ark., 2005). Brennan ve arkadaşları dört bağlanma stilinin iki boyut üzerine yapılan küme analizi yöntemi ile oluşturulmasını önermişler ve bu analizde her iki boyuttan da düşük puan alanları (düşük kaygı ve kaçınmaya sahip olanlar) *güvenli*, her iki boyuttan da yüksek puan alanları *korkulu*, kaygı boyutundan yüksek kaçınma boyutundan düşük puan alanları *saplantılı* ve kaygı boyutundan düşük kaçınma boyutundan yüksek puan alanları *kayıtsız* bağlanma stili içinde sınıflandırmışlardır (Sümer, 2006). Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Selçuk ve ark. (2005) tarafından yapılmıştır. Kaçınma boyutu için Cronbach alfa 0,90, kaygı boyutlu Cronbach alfa 0,86 bulunmuştur. YİYE-II'nin test-tekrar test güvenilirliğinin kaygı boyutu için 0,82, kaçınma boyutu için 0,81 oranında olduğu bulunmuştur (Selçuk ve ark., 2005). YİYE-II'nin bu çalışmadaki Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 'kaygı boyutu' için 0,85, 'kaçınma boyutu' için 0,86 olduğu belirlendi.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler toplanmadan önce öğrencilere araştırmanın amacı ve veri toplama formlarının nasıl doldurulacağı, katılımcıların bireysel olarak kimliğini ortaya koyacak hiçbir bilgi istenmeyeceği ve toplanan verilerin gizli tutulacağı bilgisi verildi. Veri toplama formları sınıf ortamında öğrencilere dağıtılarak öz bildirime dayalı olarak doldurmaları istendi. Öğrenciler veri setini yaklaşık 15-20 dakika içinde doldurdu.

Elde edilen tüm veriler bilgisayar SPSS 11.5 (Statistical Package for Social Science Inc., Chicago, IL, ABD) kullanılarak değerlendirildi. Çalışmanın verileri tanımlayıcı istatistikler için yüzdeler, aritmetik ortalama, standart sapma ve minimum - maksimum, bağımsız değişkenlere göre İBDÖ ve YİYE-II ölçeği alt boyut puanlarının karşılaştırılmasında bağımsız gruplarda t testi ve tek yönlü varyans analizi (ileri analiz olarak Tukey HSD), kullanılarak değerlendirildi. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < ,05$ olarak kabul edildi.

Bulgular

Tablo 1'de hemşirelik öğrencilerinin bireysel özelliklerine göre dağılımları incelendiğinde; %93,5'inin kadın, yaş ortalamasının 20,89 ± 1,96, %43,6'sının 20-21 yaş aralığında, %97,8'inin bekar, %29,6'sının 2. sınıfta, %38,2'sinin ailesiyle yaşadığı, %34,1'inin yurttan yaşadığı ve %71,4'ünün ekonomik durumunun orta düzeyde olduğu bulundu.

Tablo 1.
Hemşirelik Öğrencilerinin Bireysel Özellikleri (n = 987)

Bireysel özellikler		n	%
Yaş ortalaması		20,89 ± 1,96	(Aralık 17-35)
Cinsiyet	Kadın	923	93,5
	Erkek	64	6,5
Medeni durum	Bekar	965	97,8
	Evli	22	2,2
Sınıf	1.sınıf	265	26,8
	2.sınıf	292	29,6
	3.sınıf	233	23,6
	4.sınıf	197	20
Kaldığı yer	Yurtta	337	34,1
	Evde / anne - baba - kardeş	377	38,2
	Evde / yalnız	13	1,3
	Evde / arkadaş - akrabalar	243	24,6
	Evde / eşi - çocukları	17	1,7
Ekonomik durumu	Kötü	60	6,1
	Orta	705	71,4
	İyi	222	22,5

n: Örneklem sayısı

Tablo 2'de hemşirelik öğrencilerinin cinsiyete göre bilgisayar ve internete sahip olma ve bilgisayar kullanma süresi incelendiğinde; kadın öğrencilerin %72,3'ünün, erkek öğrencilerin %42,2'sinin bilgisayar ve internetinin olduğu, kadınların %73,7'sinin, erkeklerin %51,6'sının kendi odasında veya dizüstü bilgisayarı olduğu, her iki cinsiyette bilgisayar kullanım süresinin en sık haftada 1-5 saat (kadınlarda %42,4; erkeklerde %48,4) olduğu bulundu.

Tablo 2.
Hemşirelik Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Bilgisayar ve İnternet Kullanımına İlişkin Özelliklerinin Dağılımı

Bilgisayar kullanımı	Kadın (n = 923)		Erkek (n = 64)		TOPLAM (n = 987)		
	%	n	%	n	%		
Bilgisayar ve internete sahip olma durumu	Bilgisayarım yok	144	15,6	27	42,2	171	17,3
	Bilgisayarım var, internetim yok	112	12,1	10	15,6	122	12,4
	Bilgisayarım ve internetim var	667	72,3	27	42,2	694	70,3
Bilgisayarın yeri	Bilgisayarı yok	123	13,3	27	42,2	150	15,2
	Ortak kullanım alanı	120	13	4	6,2	124	12,6
	Kendi odası / dizüstü bilgisayar	680	73,7	33	51,6	713	72,2
Bilgisayar kullanma süresi (saat / hafta)	Kullanmıyorum	15	1,6	0	0	15	1,5
	1 - 5 saat	391	42,4	31	48,4	422	42,8
	6 - 15 saat	338	36,6	20	31,3	358	36,3
	16 - 25 saat	116	12,6	7	10,9	123	12,5
	26 - 35 saat	33	3,6	4	6,3	37	3,7
	36 saat ve üstü	30	3,3	2	3,1	32	3,2
Bilgisayar kullanım süresi (saat)	10,29 ± 10,86 (Aralık 0 - 100)		10,22 ± 9,21 (Aralık 1 - 42)		10,28 ± 10,75 (Aralık 0 - 100)		

n: Örneklem sayısı

Hemşirelik öğrencilerinin İBDÖ ve alt boyut puan ortalamaları dağılımı değerlendirildiğinde; yalnızlık/depresyon alt boyut puan ortalaması 11,47 ± 6,51, azalmış dürtü kontrolü alt boyut puan ortalaması 21,69 ± 10,38, sosyal destek alt boyut puan ortalaması 28,53 ± 13,04, dikkat dağıtma alt boyut puan ortalaması 17,13 ± 8,54 ve İBDÖ toplam puan ortalaması 78,82 ± 34,38 olarak bulundu.

Tablo 3'te hemşirelik öğrencilerinin bağlanma stillerine göre İBDÖ ve dört alt boyutunun puan ortalamaları arasında hem toplam puan hem de dört alt boyutunun puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptandı ($p < ,001$). İBDÖ toplam puanı, yalnızlık/depresyon, sosyal destek ve dikkat dağıtma boyutlarında, güvenli ve kayıtsız bağlanma stillerini kullanan öğrencilerin puan ortalamalarının korkulu ve saplantılı olanlarınkinden anlamlı olarak daha düşük olduğu ($p < ,05$), diğer ikili grupların arasında anlamlı farkın olmadığı ($p > ,05$) bulundu. Azalmış dürtü kontrolü boyutunda, güvenli ve kayıtsız bağlanma stillerini kullanan öğrencilerin puan ortalamalarının korkulu ve saplantılı bağlanma stillerini kullananlardan, ayrıca güvenli bağlanma stilini kullanan öğrencilerin puan ortalamalarının da kayıtsız bağlanma stilini kullananlardan anlamlı olarak daha düşük olduğu ($p < ,05$), diğer ikili grupların arasında anlamlı fark olmadığı ($p > ,05$) bulundu.

Tablo 3.
Hemşirelik Öğrencilerinin Bağlanma Stillerine Göre İBDÖ Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Bağlanma Stilleri	n	İBDÖ alt boyutları				
		İBDÖ (Toplam) $\bar{x} \pm SD$	Yalnızlık / depresyon $\bar{x} \pm SD$	Azalmış dürtü kontrolü $\bar{x} \pm SD$	Sosyal destek $\bar{x} \pm SD$	Dikkat dağıtma $\bar{x} \pm SD$
Güvenli	285	67,56 ± 26,93	9,57 ± 4,98	17,87 ± 8,80	24,90 ± 10,59	15,22 ± 7,64
Korkulu	294	87,71 ± 37,48	13,09 ± 7,25	24,49 ± 11,22	31,38 ± 13,82	18,76 ± 9,15
Saplantılı	200	86,39 ± 36,67	12,77 ± 7,24	23,90 ± 11,64	30,87 ± 14,16	18,86 ± 8,88
Kayıtsız	208	74,42 ± 31,48	10,54 ± 5,65	20,86 ± 10,38	27,24 ± 12,51	15,78 ± 7,74
Test (F)		22,483	19,180	22,986	15,507	13,230
P (sd: 3 / 983 / 986)		,000	,000	,000	,000	,000
Anlamlı Fark		a,d<b,c	a,d<b,c	a<d<b,c	a,d<b,c	a,d <b,c

a: Güvenli bağlanma stili; b: Korkulu bağlanma stili; c: Saplantılı bağlanma stili; d: Kayıtsız bağlanma stili; X: Ortalama; SD: Standart sapma; n: Örneklem sayısı; İBDÖ: İnternette Bilişsel Durum Ölçeği

Tartışma

İnternet kullanımı tüm dünyada, ülkemizde ve özellikle de üniversite öğrencilerinde hızla artmaktadır. Hemşirelik öğrencileri de interneti eğitimlerinin gereği, sağlık bakım hizmetlerinin sunumu ve çağımızın getirdiği olanaklardan faydalanarak kullanmaktadır.

Hemşirelik öğrencilerinin çoğunluğunun bilgisayar ve interneti olduğu, kendi odasında/dizüstü bilgisayarını olduğu, bilgisayar kullanım süresinin haftada 1 - 5 saat olduğu, kadın ve erkeklerde dağılımın benzer olduğu belirlendi (Tablo 2). Üniversite öğrencilerinde bilgisayar veya internet kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalarda öğrencilerin büyük çoğunluğunun bilgisayar ve interneti olduğu (Genç ve ark., 2018), çoğunun bilgisayarının kendisine ait olduğu (Genç ve ark., 2018; Turan ve ark., 2020), internet kullanım süresinin hemşirelik öğrencileri ile yapılan bir çalışmada tamamına yakınının (%88,8) bir saatin altında olduğu bulunmuştur (Turan ve ark., 2020). Hemşirelik öğrencileri ile yapılan başka bir çalışmada da %71,7'sinin 0-3 saat internet kullanım süresi olduğu belirlenmiştir (Öksüz ve ark., 2018). Bu bulgular doğrultusunda, hemşirelik öğrencilerinin yaşamın vazgeçilmezi haline gelen internete erişiminin son yapılan çalışmalarda arttığı görülmektedir. Bu her geçen yıl özellikle gençlerin internete erişimleri ve kullanım süresi artması, çalışmanın yapıldığı zaman farkı nedeniyle bizim çalışmamızda daha düşük çıkmış olabilir.

Hemşirelik öğrencilerinin 'yalnızlık / depresyon' 11,47 ± 6,51; 'azalmış dürtü kontrolü' 21,69 ± 10,38; 'sosyal destek' 28,53 ± 13,04; 'dikkat dağıtma' 17,13 ± 8,54 ve İBDÖ toplam puanının 78,82 ± 34,38 olduğu belirlendi. Li ve ark. (2018) 122,454 üniversite öğrencisini kapsayan toplam 70 çalışmanın meta-analizinde internet bağımlılığını %11,3 bulmuşlardır. Balhara ve ark. (2018) öğrenciler ile toplam 38 çalışmanın meta-analizinde internet bağımlılığı prevalansının %0-47,4 bulmuşlardır. Genç ve ark. (2018) 202 üniversite öğrencisi ile yaptıkları çalışmada İBDÖ ölçeğinden aldıkları puanı 97,14 ± 31,83 ve problemlili kullanım oranını %11,9 olarak bulmuşlardır. Kargın ve ark. (2020) 511 hemşirelik öğrencisi ile yaptığı çalışmada %3,8'inin "patolojik internet kullanıcıları" olduğu, %29,1'inin bağımlılık riski altındaki grupta olduğunu bulmuşlardır. Özcan ve ark. (2020) 521 üniversite öğrencisi ile yaptıkları çalışmada internet bağımlılığını %5,3 olarak bulmuşlardır. Çalışmamızda İBDÖ toplam puanının daha düşük bulunması bu çalışmadaki öğrencilerin daha sağlıklı internet kullanım özelliklerine sahip olduğunu düşündürmektedir.

İBDÖ toplamı, yalnızlık/depresyon, sosyal destek ve dikkat dağıtma boyutlarında, güvenli ve kayıtsız bağlanma stillerini kullanan öğrencilerin puan ortalamalarının daha düşük olduğu bulundu (Tablo 3). Güvensiz bağlanma stilleri psikopatolojinin belirleyicisi, güvenli bağlanma ise sağlıklı süreçlerle ilişkilendirilmektedir (Kesebir ve ark., 2011). Saplantılı ve korkulu bağlanma stiline sahip öğrencilerin problemlili internet kullanım düzeyi, kayıtsız ve güvenli bağlanma stiline sahip öğrencilere göre daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Ceritli & Nedim Bal, 2017). Çelebi ve Çelebi (2020) yaptıkları çalışmada internet bağımlılığı ile saplantılı bağlanma arasında ilişki olduğunu bulmuşlardır. Eichenberg ve ark. (2019) üniversite öğrencilerinde aşırı akıllı telefon kullanımı ile güvensiz bağlanma stili arasında pozitif ilişki bulmuşlardır. Eichenberg ve ark. (2017) 245 kişi ile online yaptıkları çalışmada da güvensiz bağlanma stili olanların, güvenli bağlanma stili olanlara göre yüksek oranda patolojik internet kullanım eğiliminde olduğunu bulmaları çalışma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bu bulgu güvenli ve kayıtsız olan öğrencilerin ilişkilerinde daha başarılı olduğu için interneti amacı doğrultusunda kullanması, gerekmedikçe internetten uzak durarak gerçek hayatındaki kişilerle iletişime geçerek yaşamını düzenlemiş olabileceği ile ilişkilendirilebilir.

Çalışmada, azalmış dürtü kontrolü boyutunda, güvenli ve kayıtsız bağlanma stillerini kullanan öğrencilerin puan ortalamalarının korkulu ve saplantılı bağlanma stillerini kullanan öğrencilerden, ayrıca güvenli bağlanma stillerini kullanan öğrencilerin puan ortalamalarının kayıtsız bağlanma stiline kullananlardan anlamlı olarak daha düşük olduğu belirlendi (Tablo 3). Morsünbül (2013) de çalışmasında korkulu ve saplantılı bağlanma stiline sahip bireylerin güvenli bağlanma stiline sahip bireylere göre daha yüksek riskli davranışlar gösterdiğini saptamıştır. Güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin çevrimiçi oyun oynama, sosyal ağ ve internete bağımlı olma riskinin daha düşük olabileceği belirtilmektedir (Monacis ve ark., 2017). Eichenberg ve ark. (2019) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada aşırı akıllı telefon kullanımı ile güvensiz bağlanma stili arasında pozitif bir korelasyon bulmuşlardır. Bu bulgular doğrultusunda, öğrencilerde güvenli bağlanma stillerinin geliştirilmesi ile interneti sağlıklı kullanmanın gerçekleşeceği sonucuna varabiliriz. Bizim çalışmamızdan farklı olarak Musetti ve ark. (2018) bağlanma stillerinin sorunlu internet kullanımını açıklamada önemli yordayıcılar olmayabileceği sonucuna varmıştır. Bu durum çalışmanın yapıldığı grubun kültürel farklılığı ile ilişkilendirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak; hemşirelik öğrencilerinde problemlili internet kullanımı ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada; hemşirelik öğrencilerinin çoğunluğunun internet bağlantısının olduğu, İBDÖ toplam puan ve dört alt boyutunun puan ortalamaları ile bağlanma stilleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulundu.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, hemşirelik öğrencilerinde sağlıklı internet kullanımı ve güvenli bağlanma stiline sağlanması için; hemşirelik öğrencilerinin çoğunluğunun bilgisayar ve internet bağlantısının ve bilgisayarın kendi odasında olması nedeniyle sağlıklı internet kullanımının önemi konusunda eğitimler verilmesi, problemlili internet kullanımı belirlenen öğrencilere danışmanlık verilmesi ve bu öğrencilerin bağlanma stilleri yönünden de değerlendirilmesi, bağlanma stillerinin oluşumunda özellikle yaşamın ilk yıllarında anne - bebek arasında gelişen ilişkinin niteliği önemli olduğu için ebeveynlere koruyucu önlemler kapsamında eğitim verilmesi, cinsiyet dağılımın benzer olduğu örneklem grubunda benzer çalışmaların yapılması, internet kullanımı ve bağlanma stilleri ile ilgili nitel araştırma yapılarak derinlemesine incelemeler yapılması önerilmektedir.

Problemlili internet kullanımı olan hemşirelik öğrencilerinde güvensiz bağlanma stillerinin olduğunun bulunması, bu konuda yapılacak rehberlik ve danışmanlık çalışmalarının yapılandırılmasına katkı sağlayacaktır.

Problemlili internet kullanımı ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar sınırlı olduğundan literatüre katkı sağlaması açısından önemlidir.

Etik Komite Onayı: Çalışma öncesinde hemşirelik bölümü olan üniversitelerden çalışma için gerekli kurum izinleri alındı.

Bilgilendirilmiş Onam: Veriler toplanmadan önce öğrencilere araştırmanın amacı ve veri toplama formlarının nasıl doldurulacağı, katılımcıların bireysel olarak kimliğini ortaya koyacak hiçbir bilgi istenmeyeceği ve toplanan verilerin gizli tutulacağı bilgisi verildi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – M.K., S.B.; Tasarım – M.K., S.B.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – M.K.; Analiz ve/veya Yorum – M.K., S.B.; Literatür Taraması – M.K., S.B.; Yazıyı Yazan – M.K., S.B.; Eleştirel İnceleme – M.K., S.B.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics Committee Approval: Before the study, necessary institutional permissions were obtained from universities with a nursing department.

Informed Consent: Before the data were collected, the students were informed about the purpose of the research and how to fill out the data collection forms, no information that would reveal the identity of the participants individually, and that the collected data would be kept confidential.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – M.K., S.B.; Design – M.K., S.B.; Data Collection and/or Processing – M.K.; Analysis and/or Interpretation – M.K., S.B.; Literature Search – M.K., S.B.; Writing Manuscript – M.K., S.B.; Critical Review – M.K., S.B.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Alaşam, H., Çulha Ateşçi, F., Şengül, C., & Tümkaya S. (2015). Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığının sigara ve alkol kullanımı ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Derg.*, 16(6), 383-388.
- Andiç, S., & Durak Batigün, A. (2021). DSM-5 tanı ölçütleri temelinde İnternet Bağımlılığı Ölçeği'nin geliştirilmesi: İnternet oyun oynama bozukluğu açısından bir değerlendirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 32(1), 33-42.
- Balhara, Y. P. S., Mahapatra, A., Sharma, P., & Bhargava R. (2018). Problematic internet use among students in South-East Asia: Current state of evidence. *Indian J Public Health*, 62(3), 197-210. [Crossref]
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-244. [Crossref]
- Bell, V. (2007). Online information, extreme communities and internet therapy: Is the internet good for our mental health? *Journal of Mental Health*, 16, 445-457. [Crossref]
- Borhani, Y. (2011). Substance abuse and insecure attachment styles: a relational study. *Lux*, 2(1), 1-13. [Crossref]
- Büyükgöbeç Koca, E., & Tunca, M. Z. (2018). İnternet ve sosyal medya bağımlılığının öğrenciler üzerindeki etkilerine dair bir araştırma. *Alanya Academic Review Journal*, 4(1), 77-103. [Crossref]
- Canan, F., Ataoglu, A., Özçetin, A., & İcmeli, C. (2012). The association between internet addiction and dissociation among Turkish college students. *Comprehensive Psychiatry*, 53, 422-426. [Crossref]
- Çelebi, G. Y., & Çelebi, B. (2020). Ergenlerin bağlanma stilleri ile internet bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 37-48.
- Ceritli, U., & Nedim Bal, P. (2017). Lise öğrencilerinde bağlanma stillerinin problemlili internet kullanımına etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 475-483. [Crossref]
- Çalışır, M. (2009). Yetişkin bağlanma kuramı ve duygulanım düzenleme stratejilerinin depresyonla ilişkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1, 240-255.
- Davis, R. A., Flett, G. L., & Besser, A. (2002). Validation of a new scale for measuring problematic Internet use: Implications for pre-employment screening. *CyberPsychology & Behavior*, 5(4), 331-345. [Crossref]
- Eichenberg, C., Schott, M., & Schrioff, A. (2019). Comparison of students with and without problematic smartphone use in light of attachment style. *Front Psychiatry*, 10(681), 1-6. [Crossref]
- Eichenberg, C., Schott, M., Decker, O., & Sindelar, B. (2017). Attachment style and internet addiction: An online survey. *Journal of Medical Internet Research*, 19(5), e170. [Crossref]

- Eroğlu, A., & Bayraktar, S. (2017). İnternet bağımlılığı ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 184-199. [Crossref]
- Fraley, R. C., Waller, N. G., & Brennan, K. A. (2000). An item response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 350-365. [Crossref]
- Genç, Y., Durğun, A., Kara, H. Z., & Çakır, R. (2018). İnternet kullanımının üniversite öğrencilerinin yalnızlık algılarına etkiler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(2), 301-336. [Crossref]
- Griffiths, M. D. (2000). Internet addiction: Time to be taken seriously? *Addiction Research*, 8, 413-418. [Crossref]
- Hanımoğlu, E., & Çelik, E. (2020). Üniversite öğrencilerinde problemlı internet kullanımının incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(5), 2697-2710. [Crossref]
- Höbek Akarsu, R., Tuncay, B., & Yüzer Alsaç, S. (2017). Anne-bebek bağlanmasında kanıta dayalı uygulamalar. *GÜSBĐ*, 6(4), 275-279.
- Kargin, M., Türkben Polat, H., & Coşkun Şimşek, D. (2020). Evaluation of internet addiction and fear of missing out among nursing students. *Perspect Psychiatr Care*, 1-6. [Crossref]
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (36. baskı). Nobel Yayıncılık.
- Kaya, N., & Kaya, H. (2009). Hemşirelerin bağlanma biçimlerinin baş etme tutumlarına etkisi. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences* 29(6), 1563-1572.
- Kesebir, S., Özdoğan Kavzoğlu, S., & Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3(2), 321-342.
- Keser Özcan, N., & Buzlu, S. (2005). Problemlı internet kullanımını belirlemede yardımcı bir araç: "İnternette Bilişsel Durum Ölçeği"nin üniversite öğrencilerinde geçerlik ve güvenilirliği. *Bağımlılık Dergisi*, 6(1), 19-26.
- Keskin, G., & Çam, O. (2009). Ergenlik ve bağlanma süreci: Ruh sağlığı açısından literatürün gözden geçirilmesi. *New/Yeni Symposium Journal*, 47(2), 52-59.
- Li, L., Xu, D. D., Chai, J. X., Wang, D., Li, L., Zhang, L., & Xiang, Y. T. (2018). Prevalence of Internet addiction disorder in Chinese university students: A comprehensive meta-analysis of observational studies. *Journal of Behavioral Addictions*, 7(3), 610-623. [Crossref]
- Monacis, L., de Palo, V., Griffiths, M. D., & Sinatra, M. (2017). Exploring individual differences in online addictions: The role of identity and attachment. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 15, 853-868. [Crossref]
- Morsünbül, Ü. (2014). İnternet bağımlılığının bağlanma stilleri, kişilik özellikleri, yalnızlık ve yaşam doyumu ile ilişkisi. *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 357-372. [Crossref]
- Musetti, A., Cattivelli, R., Giacobbi, M., Zuglian, P., Ceccarini, M., Capelli, F., & Castelnuovo, G. (2016). Challenges in internet addiction disorder: Is a diagnosis feasible or not? *Frontiers in Psychology*, 7, 842. [Crossref]
- Musetti, A., Terrone, G., & Schimmenti, A. (2018). An exploratory study on problematic internet use predictors: Which role for attachment and dissociation? *Clinical Neuropsychiatry*, 15, 35-41.
- Öksüz, E., Guvenc, G., & Mumcu, S. (2018). Relationship between problematic internet use and time management among nursing students. *CIN: Computers, Informatics, Nursing*, 36(1), 55-61. [Crossref]
- Özeren, G. S., Akın, S., & Barlas, G. Ü. (2019). Bir grup hemşirelik öğrencisinde anne-baba bağlanma biçimlerinin kişilerarası ilişkilere etkisi. *Sağlık ve Toplum*, 29(3), 60-75.
- Özcan, A., Özdil, K., & Küçük Öztürük, G. (2020). Examination of some psychological variables that predict internet addiction in university students: A University in Cappadocia. *Journal of International Health Sciences and Management*, 6(10), 74-89.
- Rom, E., & Alfasi, Y. (2014). The role of adult attachment style in online social network affect, cognition, and behavior. *Journal of Psychology*, 1, 24-34.
- Selçuk, E., Günaydın, G., Sümer, N., & Uysal, A. (2005). Yetişkin bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: Yakın ilişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin Türk örneğinde psikometrik değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8, 1-11.
- Sümer, N. (2006). Yetişkin bağlanma ölçeklerinin kategoriler ve boyutlar düzeyinde karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(57), 1-22.
- Turan, N., Durgun, H., Kaya, H., Aştı, T., Yılmaz, Y., Gündüz, G., & Ertas, G. (2020). Relationship between nursing students' levels of internet addiction, loneliness, and life satisfaction. *Perspectives in Psychiatric Care*, 1-7. [Crossref]
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması, 2021*. Erişim Tarihi: 16.10.2021 [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-\(ICT\)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-(ICT)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437)
- Utaş Akhan, L. (2014). Hemşirelik öğrencilerinin bağlanma stillerinin belirlenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 4(3), 191-196.
- Zahra, H. M., Paydar, M. R. Z., & Ebrahimi, M. E. (2015). The relationship between the internet addiction and the use of facebook with marital satisfaction and emotional divorce among married university students. *Indian Journal of Fundamental and Applied Life Sciences*, 5(3), 709-17.
- Zhang, M. W. B., Lim, R. B. C., Lee, C., & Ho, R. C. M. (2018). Prevalence of internet addiction in medical students: a meta-analysis. *Acad Psychiatry*, 42, 88-93. [Crossref]

صورة المجتمع في شعر البهاء زهير

Baha Zühayr'in Şiirlerinde Döneminin Toplumsal Yapısı The Image of Society in the Poetry of Baha Zuhair

Abdullah HOUT

Atatürk Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Ana-
bilim Dalı, Erzurum, Türkiye

ملخص

تبحث هذه الدراسة في موضوع صورة المجتمع في شعر البهاء زهير؛ الشاعر الذي عاش في الدولة الأيوبية، وأدرك بداية الدولة المملوكية، ويرصد هذا البحث القصائد والأبيات التي تعبر عن حالة المجتمع السياسية والاقتصادية والاجتماعية، محاولاً الكشف عن صورة السلطة في ذاك الزمان وعلاقتها مع الناس والشعراء، وصورة المرأة في المجتمع، سواء أكانت امرأة شريفة من عليّة القوم، أو من الجوارى اللواتي يعطين الحب لمن يريد، أو المحبوبة المُتَخَيَّلَة فنياً بوصفها موضوعاً أدبياً.

ويرصد البحث عادات الناس في حاله ترفهم؛ لأن الشاعر ضرب صفحاً عن ذكر الفقر وأهله، وليس للبحث أن يزعم أن هذا الشعر وثيقة تاريخية محضة؛ يأخذ المرء منها أحكاماً دقيقة عن هذا العصر، ولكنه وثيقة فنية لشاعر عاش في هذا العصر وعينه، ودقق فيه، وسلط مرآته الفنية ليعكس صورة الحياة في ذاك العصر؛ الصورة التي أراد البهاء زهير توثيقها من خلال ديوانه.

ويحاول هذا البحث فهم الانشغالات التي تكون مدار اهتمام الشاعر في عصر من العصور الأدبية العربية المنصرمة، وهل كان الشاعر دقيقاً فنياً وجمالياً في نقل هذه الصورة

الكلمات المفتاحية: الشعر، البهاء زهير، صورة المجتمع، العصر الأيوبي

öz

Döneminin önemli şairlerinden biri olan Baha Zühayr, Eyyubiler devletinin son döneminde ve Memlukler devletinin kuruluş yıllarında yaşamıştır. Edebi bir kişiliğe sahip olan Baha Zühayr'ın şiirlerinde, döneminin toplumsal yapısına ilişkin bilgiler yer almakta ve şiirleri, dönemin toplum yapısının birçok veçhesine ışık tutmaktadır. Bu çalışma şairin şiirlerinde, döneminin toplumsal yapısına ilişkin iktisadî, siyasi ve ictimaf izleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda döneminin iktidarının ve yönetiminin insanlarla, şairlerle ilişkilerini projeksiyon tutmaktadır. Ayrıca kadının, dönemin toplumsal yapısındaki durumuna ışık tutan bilgilere ulaşmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda gerek üst tabakadan asil ve varlıklı kadınların, gerekse bu tabakaya hizmet eden cariyeler gibi hizmet sınıfına mensup kadınların durumunu açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Çalışma, dönemin özellikle üst tabakasının geleneklerini, yaşam biçimini de ortaya koymaktadır. Zira şairin şiirlerinde toplumun alt tabakasına ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. Çalışma, şairin şiirlerinde, dönemin toplumsal yapısını aydınlatan bilgilerin tarihi bir vesika niteliğinde olduğu iddiasında değildir. Ancak yine de bu bilgiler, gözlemlerini edebî değeri yüksek bir üslupla şiirine yansıtan şairin şiirinden elde edilmiş bilgiler olması yönüyle değerlidir. Bu meyanda çalışma, Arap edebiyatı tarihinin bir kesitinde yaşayan şairin edebî mahsulünden, dönemin toplum yapısının anlaşılmasına katkı sunması bakımından bir değer taşır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Baha Zühayr, toplumsal yapısı, Eyyubi dönemi

ABSTRACT

This study examines the image of society in the poetry of AL-Baha'a Zuhair, who lived during the reign of the Ayyubid dynasty and witnessed the rise of the Mamluk dynasty. The study focuses on the poems and verses which express the political, economic and social situation of society at that time while attempting to expose the image of power and its relationship with people and with poets. The study further focuses on the portrayal of women and their different ranks in society; ranging from the honorable women of the upper ranks, to maidservants who give themselves to anyone who asks, and to the imaginary beloved as a literary theme. The study also detects people's habits in times of luxury since the poet ignores themes of poverty and the poor. The research does not claim that Zuhair's poetry is a purely historical document that offers an accurate portrayal of its age; instead, it is the artistic vision of a poet who lived in that period, scrutinized it and used his poetic prowess to reflect life in that period – a reflection that the poet intended to document in his poetry. The research attempts to work out what preoccupies poets of the past Arabic literary ages and whether the poet was artistically and aesthetically accurate in his portrayal of his times.

Keywords: Poetr, AL-Baha'a Zuhair, image of society, Ayyubid period

Geliş Tarihi/Received: 09.02.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 18.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Abdullah HOUT
E-posta: abduallahout85@gmail.com

Cite this article: Hout, A. (2022). The image of society in the poetry of Baha Zuhair. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 137-142.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

تمهيد

استأثرت المرأة على مرّ العصور بنصيب وافر من الشعر؛ فقد كانت في الكثير من الأحيان المحرك والدافع الرئيسي للتجربة الشعرية؛ فهي حاضرة منذ امرئ القيس إلى عصرنا هذا، وستبقى. فالمرأة هي المحبوبة والمدوحة والمهجوة؛ فهي مطلق الجمال ومطلق الخبث والقيح. إن العلاقة بين الشاعر والمرأة علاقة وطيدة؛ لأنها المُلهم له والمحرّك لصناعة نصّه الشعري، وقد اشتُهر بعض الشعراء بعلاقته بمحبوبة معينة؛ إن المتأمل في علاقة المجتمع بالأدب عامة وبالشعر خاصة يرى أن بينهما علاقة تبادلية، فكل منهما يؤثر ويتأثر بالآخر، فلا يمكننا أن نتصور نتاجاً أدبياً أو شعرياً منفصلاً عن مجتمعه، أو غير متأثر به، فالشعر من أهم وأصدق المصادر التي يمكن أن نعود إليها لمعرفة طبيعة عصر من عصورنا الخالية، فهو ديوان العرب وذاكرتهم الحية، وله الفضل في رسوخ كثير من الوقائع والأحداث في ذاكرة الشعوب، وهو السجل الذي يسرد لنا عادات الناس وتقاليدهم، والمرأة الصافية التي تعكس لنا طبيعة أحوالهم، والشاعر صوت قومه وممثلهم في كل ميدان، وهو ابن زمانه وابن

مجتمعه الذي نشأ فيه، وتكونت شخصيته من خلاله، فصورة مجتمعه التي يصورها لنا من خلال شعره ما هي إلا نتيجة لذلك التفاعل الحاصل بين الشاعر والمجتمع، وما زالت هذه العلاقة بين الشاعر والمجتمع قائمة على مر العصور.

ويعد عصر البهاء زهير من العصور التي شهدت تقدماً وازدهاراً وتقلباً على جميع الأصعدة حتى الأدبية منها، والشعراء هم مكون من مكونات هذا المجتمع، فقد أصابهم ما أصاب دولتهم ومجتمعهم، ففي ضعف المسلمين في أواخر عهد الدولة الفاطمية ضعفهم، (ضيف، 2002: ٨٢/٧) وفي قوتهم ووحدة مصرهم وشامهم تحت راية واحدة في عهد الأيوبيين ازدهارهم، (القزويني، 1960: 147، والسيوطي، 1967: 284).

البهاء زهير:

هو زهير بن محمد بن علي بن يحيى بن الحسن بن جعفر، الأديب الكاتب صاحب بهاء الدين زهير، أبو الفضل، وأبو العلاء الأزدي المهلب، القوصي الأصل، المكي المولد، المصري الدار والوفاة.

وُلد بوادي نخلة بالقرب من مكة، ورُوي بالصعيد، ونشأ بالقاهرة، وحفظ القرآن الكريم وأحكم الأدب، واشتغل وبرع في عدة علوم كالفقه والعربية واللغة، وله ديوان شعري مشهور.

خدم الملك الصالح، وسافر معه إلى الشرق، فلما ملك الملك الصالح الديار المصرية رَفاه إلى أرفع المراتب، وجعله رئيس ديوان الإنشاء. (الذهبي، 2006: 483/16، والصفدي، 2000: 56/14، الزركلي، 2002: 52/3، واليونيني، 1954: 188-184/1، وين تغري، 1988: 371/5، والعكري، 1406 هـ 276/5)

ويعد البهاء زهير من أهم الشعراء الذين عاصروا الأحداث التي حصلت في تلك الحقبة في مصر، وعلى الرغم من كونه حجازي المولد إلا أنه مصري المنبت والهوى، وقد ظهر ذلك جلياً في شعره، إذ يقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 149) من (الطويل):

وَكَمْ قَد رَأَتْ عَيْنِي بِلَاداً كَثِيرَةً
وَلَمْ أَرِ مِصراً مِثْلَ مِصْرٍ تَرَوْنِي
وَتَبَعْدَ بِلَادِي قَالِبِلَادُ جَمِيعُهَا
فَلَمْ أَرِ فِيهَا مَا يُبِيرُ وَمَا يُرْضِي
وَلَا مِثْلَ مَا فِيهَا مِنَ الْعَيْشِ وَالْخَفْضِ
سِوَاءِ فَلَا أختَارُ بَعْضاً عَلَى بَعْضِ

ويلمس المرء في شعره تاريخاً لحقبة عاشها بكل تقلباتها، وقد تتبعت ما كتب عن الرجل؛ فوجدت أن أغلب الأبحاث تناولت الناحية الأدبية والنقدية والفنية في شعره، ولم أجد من تناول صورة المجتمع من خلال شعره؛ لذلك قر الرأي عندي أن أتبع صورة المجتمع في شعر الرجل.

صورة المرأة:

استأثرت المرأة على مر العصور بنصيب وافر من الشعر؛ فقد كانت في الكثير من الأحيان المحرك والدافع الرئيسي للتجربة الشعرية؛ فهي حاضرة منذ امرئ القيس إلى عصرنا هذا، وستبقى فالمرأة هي المحبوبة والممدوحة والمهجوة؛ فهي مطلق الجمال ومطلق الخبث والفتنة. إن العلاقة بين الشاعر والمرأة علاقة وطيدة؛ لأنها الملهم له والمحرك لصناعة نصه الشعري، وقد اشتهر بعض الشعراء بعلاقته بمحبوبة معينة؛ من مثل: علاقة عنتره بعبلة، وكثير بجزءة، وجميل ببثينة، وقيس بليلي، بينما لم نر البهاء زهير يصرح باسم محبوبته، يقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 29) من (الطويل):

كَلَفْتُ بِشَمْسٍ لَا تَرَى الشَّمْسَ وَجْهَهَا
مُنْعَةً بِالْخَيْلِ وَالْقَوْمِ وَالْقَنَا
وَلَوْ حَمَلْتُ عَنِّي الرِّيحُ حَبِيَّةً
فَمَا لِي مِنْهَا رَحْمَةً غَيْرَ أَنَّنِي
أَعَارُ عَلَى حَرْفٍ يَكُونُ مِنْ اسْمِهَا
أُرَاقِبُ فِيهَا أَلْفَ عَيْنٍ وَحَاجِبٍ
وَتَضَعُفُ كُنْبِي عَنِ زِحَامِ الْكُنَائِبِ
لَمَا نَفَذْتُ بَيْنَ الْقَنَا وَالْقَوَاضِبِ
أَعْلَلْتُ نَفْسِي بِالْأَمَانِي الْكَوَائِبِ
إِذَا مَا رَأَتْهُ الْعَيْنُ فِي خَطِّ كَاتِبٍ

لا نلمح في هذه الأبيات مشهد حب واضح أو عواطف محتدمة، بل إن الشاعر يصور امرأة من علية القوم تسكن في برجها العاجي، مكتنزة بجمالها، مطوقة بأحراسها، ولا سبيل إلى الوصول إليها؛ لأن دون ذلك أهوال، وهذه المرأة - الفكرة - يحاول الشاعر أن يبين أنها تشكل له حالة شغف وغرام، ولكننا لا نلمح في النص إلا تعلقاً بالأمال وأمانى كاذبة.

ويبدو لنا أيضاً أن هذا الفضاء الحي، الذي تسكنه هذه الجميلة المزعومة، أقول: إن هذا الفضاء لم يقربه الشاعر، وليس لديه تصور دقيق عنه، وكأنه يتحدث عن عالم يتوقع أن تكون فيه هذه البديعة الخلق كأنها جوهرة مكنونة في قصر بعيد، يعيش فيه جلبه القوم، بينما يجلس البهاء زهير بعيداً عن تخومه، محاولاً رسم صورة افتراضية للشكل والرياحات. ولم تكن المرأة بالنسبة للبهاء زهير ذلك الشغف الذي يجري خلفه، بل كانت في بعض الأحيان مثال الشر والقيح الذي يتصدى لهجانته والنيل منه مصوراً حال المرأة بطريقة ساخرة يقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 36) من (مجزوء الكامل):

كَمْ ذَا التَّصَاغُرُ وَالتَّصَابِي
لَمْ يَبْقَ فِيكَ بَقِيَّةً
لَا أَقْتَضِيكَ مَوَدَّةً
وَلَقَدْ رَأَيْتُكَ فِي النِّقَا
وَسَأَلْتُ عَمَّا تُحْتَهُ
وَسَمِعْتُ عَنْكَ فُضَانِحاً
هَذَا وَكَمْ مِنْ وَفَقَةٍ
وَالْيَوْمَ قَالُوا حُرَّةً
فَإِذَا عَدَدْتُكَ فِي الْكِلَابِ
عَالَمْتُ نَفْسِي فِي الْجِسَابِ
إِلَّا التَّعَلُّلَ بِالْخِصَابِ
رُفِعَ الْخَرَابُ عَنِ الْخَرَابِ
بِ وَذَلِكَ عُنْوَانُ الْكِتَابِ
قَالُوا عِظَامٌ فِي جِرَابِ
سَارَتْ بِهَا أَيْدِي الرِّكَابِ
لَكَ فِي الْأَرْقَةِ لِلْعِتَابِ
سِتُّ الْخَرَائِرِ فِي الْجِبَابِ
بِ حَطَطُ مِنْ قَدْرِ الْكِلَابِ

يرصد هذا النص صورة المرأة الجارية اللعوب في ذلك العصر؛ المرأة التي تنتقل من رجل إلى رجل، ومن هوى إلى هوى، ومن تجربة إلى تجربة، ويبدو أن الشاعر يتكلم هنا عن اسم بعينه أو تجربة يعرفها، ولكنه عمى عن الاسم الحقيقي؛ لشيوع الظاهرة في زمن كثرت فيه الإماء والرفيق اللواتي كنَّ يُستجلبن من كل صقع، ثم صرن جزءاً من الحياة الاجتماعية في مصر في ذلك الزمان، ويحرك الشاعر عدسته لتصوير مشهدية ظريفة في هذه المرأة، فقد وصف جسدها المتهمد المختبئ تحت الحجاب، وينقل لنا ماضي تلك المرأة وهي تحادث الرجال؛ معاتبته في الأرقعة، وقد استخدم "كم" التكريرية ليدلل على تعدد تجارب هذه المرأة، وأوشكت عدسته أن تجعل القارئ يرى هذا المشهد عياناً، ثم يمضي الشاعر إلى وصف الأبعاد النفسية والأخلاقية لتلك المرأة؛ فهي متحللة مما يفرضه المجتمع من أخلاق وقِيود، ويبدو أن الشاعر لا يريد أن يغفر لهذه المرأة تاريخها وزللها، وإنما يقف كاشفاً هذا العوار، الذي عاشته وتريد أن تخبئه الآن تحت رداء المرأة الحرة.

صورة الثقلاء:

عندما نتكلم عن الفكاهة فإننا لا نستطيع أن نغفل عن ذكر مصر، هذا الشعب الذي تميز بروحه اللطيفة وبنكته الجميلة على مر الأزمان، وإلى ذلك يشير شوقي ضيف في مطلع كتابه عن الفكاهة في مصر، إذ يقول: "من أهم ما يميز المصريين في عصرهم الحديث روح الفكاهة المنبثة في أحاديثهم، فهم مشغولون بالنكتة على كل شخص وكل شيء، وفي أخرج المواقف وأدقها لا تلبث بارقة الفكاهة أن تلمع وتتلق وترسم على الأفواه والشفاة، وليست هذه الروح جديدة على المصريين، فهي قديمة فيهم، ترجع إلى أعنى الأزمنة وأعماها في التاريخ، ألهمتهم بذلك عصور الشدة

والرخاء منذ كانوا يحملون صخور الأهرامات على كواهلهم، ويرفعونها بصدورهم وسواعدهم." (ضيف، 2004: 5) فحين يُراد الكلام عن الحياة الاجتماعية في مصر تقفز إلى الذهن صورة ذلك الرجل المصري الفكاهي صاحب الظل الخفيف والنكتة الحاضرة، ولكن عدسة البهاء زهير الشعرية استطاعت أن ترصد لنا وجود ذلك الشخص الثقيل الجاهل، وصورتنا لنا تصويراً امتزج بالروح المصرية الرقيقة اللطيفة، فقد ابتعد عن الشتيمة وفحش القول، وترفع عن الأذى، ولم يكن سبباً ولا لعناً، إنما استنقل ظلمهم؛ فوصف شعوره تجاههم، "والقارئ لشعر البهاء زهير يحسُّ بما في نفس الشاعر من رقة وحسن ذوق، وبعد عن الشر والأذى، ومما يدل على لطف روحه أنه قلماً يهجو بغير الوصف بالنقل." (عبدالرازق، 1935: 21/1) ومن ذلك وصفه لتقيل جالس، وقد حاول جاهداً الكشف عن الجانب الإيجابي في شخصيته فلم ينجح، فهو كما يصفه، ثقيل في هزله وجده وفي جميع أحواله، فيقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 74) من (الهزج) :

بِحَقِّ اللَّهِ مَتَّعِنِي	بِذَلِكَ الْوَجْهِ بِالْبُعْدِ
فَمَا أَشَوْقَنِي مِنْكَ	إِلَى الْهَجْرَانِ وَالصَّدِّ
فَمَا تَصْلُحُ لِلْهَزْلِ	وَلَا تَصْلُحُ لِلْجِدِّ
وَمَاذَا فِيكَ مِنْ ثَقُلٍ	وَمَاذَا فِيكَ مِنْ بَرْدٍ
فَلَا صَبَّحْتَ بِالْخَيْرِ	وَلَا مُسَّيْتِ بِالسَّعْدِ

وقد استخدم الشاعر في وصفه للثقيل هنا بحر الهزج، ذا الإيقاعات الراقصة، وكأني بالشاعر يريد رسم مشهد ظريف للتملُّح والتفكُّه، وليست الغاية تحطيم المهجو أو التشنيع عليه.

ويصف ثقيلًا آخرَ بأن الاقتراب منه اقتراب من الموت، الذي يفرُّ منه جميع النَّاسِ، فجميع من خالطه أجمع على غلظ طبعه؛ فيقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 23) عنه من الخفيف:

وَتَقِيلُ كَأَنَّمَا	مَلَكُ الْمَوْتِ قُرْبُهُ
لَيْسَ فِي النَّاسِ كَلْبُهُمْ	مَنْ تَرَاهُ يُجِئُهُ
لَوْ ذَكَرْتَ إِسْمَهُ عَلَى الْإِل	مَاءَ مَا سَاعَ شَرْبُهُ

ونجد أن كلامه عن الثقلاء لا يقتصر على عامة النَّاسِ بل ربما تعدهم إلى الأعيان؛ فنجده يصف شعوره عندما يصف مجلساً ضمه مع شيخ ثقيل أحمق، تكرر لقاؤه به، قائلًا (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 236) من الرجز:

كُلَّمَا قُلْتُ إِسْتَرْحَنَا	جَاءَنَا الشَّيْخُ الْإِمَامُ
فَاعْتَرَانَا كُنَّا مِنْ	هُ انْقِيَاضٌ وَإِحْتِسَامُ
فَهَوَّ فِي الْمَجْلِسِ قَدَمُ	وَلَنَا فَهَرٌ قَدَامُ
وَعَلَى الْجُمْلَةِ فَالْشَّيْ	خُ ثَقِيلٌ وَالسَّلَامُ

صورة حياة الترف:

ويصور شعر البهاء زهير حياة الترف واللهو لطبقة من المجتمع في مصر في ذلك الزمان، يقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 110-112) من الهزج:

عَلَى حَسَنِ النُّوَاعِيرِ	وَأَصْوَاتِ الشَّحَارِيرِ
وَقَدْ طَابَ لَنَا وَقْتُ	صَفَا مِنْ غَيْرِ تَكْدِيرِ
فَقُمْ يَا أَلْفَ مَوْلَايَ	أَدْرِهَا غَيْرَ مَامُورِ
أَدْرِهَا مِنْ سَنَى الصُّبْحِ	تَزِدُ نَوْرًا عَلَى نَوْرِ
غَقَارًا أَصْبَحْتَ مِثْلَ	هَبَاءٍ غَيْرِ مَنْثُورِ
بَدَتْ أَحْسَنَ مِنْ نَارِ	رَأَتْهَا عَيْنٌ مَقْرُورِ
نَزَلْنَا شَاطِئَ النَّيْلِ	عَلَى بُسْطِ الْأَزْهَرِ
وَقَدْ أَضْحَى لَهُ بِالْمَوِّ	جَ وَجْهُ ذُو أَسَارِيرِ
تَسَابَقْنَا إِلَى اللَّهِوِ	وَوَاقَيْنَا بِتَكْبِيرِ
وَفِينَا رَبُّ مِحْرَابِ	وَفِينَا رَبُّ مَخُورِ
وَمِنْ قَوْمِ مَسَاخِيرِ	وَمِنْ قَوْمِ مَسَاتِيرِ
وَمِنْ جَدِّ وَمِنْ هَزْلِ	وَمِنْ حَقِّ وَمِنْ زُورِ
وَرُهْبَانٍ كَمَا تَدْرِي	مِنْ الْقِبْطِ النُّحَارِيرِ
وَتَالِ لِلْمَزَامِيرِ	بِصَوْتِ كَالْمَزَامِيرِ
فَقُلْ مَا شِئْتِ مِنْ قَوْلِ	وَقَدَّرْ كُلَّ تَقْدِيرِ

تبدو حالة الفرح والتنعُّم من بداية النص؛ أي: من إيقاعه، فقد نظم الشاعر هذه القصيدة على الهزج؛ البحر الراقص الذي تتراقص تفعيلاته مُثْبِتَةً عن حالة الناظم، ويبدأ الشاعر قصيدته هذه مبتدئاً من المستوى الصوتي، فهذا الاجتماع كان على حس النوايع وأصوات الشحارير؛ حيث تجتمع قوم من الأعيان ومن السوقة ومن المسلمين ومن الأقباط في أصبوحة لذة، يطوف عليهم ساق يتنقل بينهم ليسقيهم عقاراً، جعلت الدفء يشتعل في أوصالهم المقرورة، وقد افترشوا الأزاهير على شاطئ النيل يتساقون إلى اللهو، ومعهم صاحب محراب، وفي الآن نفسه صاحب ماخور؛ في مشهد يتناوبون فيه اللذات، وتحركت عدسة الشاعر لترصد أدق التفاصيل من المكان إلى الزمان إلى الحضور بانتماهم وרגانهم. ويستطيع المرء أن يتخيل صورة هذه الطبقة المتنعمة في القاهرة التي أوقفت وقتها ومالها لانتهاج اللذات، وكأني بالشاعر قد قال هذا النص وعابن هذه التجربة وهو في شرح شبابه؛ لأن المفردات المستخدمة تدل على فرط الحيوية والنشاط والإقبال على الحياة، ويستدل المرء أيضاً على مكانة القبط النصراني في مجتمع الدولة الإسلامية في ذلك الزمان، فقد أشاد بهم البهاء زهير عندما قال " القبط النحارير " وفي هذا دلالة على نظرة المجتمع إليهم، وعلى متانة العلاقة بين أطراف المجتمع المصري، وينظر أيضاً في ديوانه مشهد خمري ولكنه دون ندماء، اجتمع فيه الشاعر والخمر وخليلة في الصفحة 92.

صورة المجتمع من خلال موضوع الغزل:

كان البهاء زهير ذا نعمة ويسار، وقد حصل ذلك من عمله في ديوان الإنشاء فتملك ضياعاً، وعاش في بحبوحة ولُهنية عيش، أضف إلى ذلك أنه شاعر مطبوع يجري الشعر على لسانه رقيقاً، ويسبب من النعمة واليسار اللذين كان فهما ومعافرة للشعر فإنه قد أخرج إلينا مجموعة من القصائد الغزلية التي تغيب عنها أسماء السنوات اللواتي كن موضوع هذه القصائد، يقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 168) من الطويل:

وَأَبَيْنَ التَّغاضي بَيْنَنَا وَالتَّعَطُّفُ
فَمَا وَجَّهَكَ الْوَجْهَ الَّذِي كُنْتُ أَعْرِفُ
وَمَلْتُ لِمَا قَالُوا فَرَادُوا وَأَسْرَفُوا
وَحَاشَاكَ مِنْ هَذَا وَخُلْفَاكَ أَشْرَفُ
فَقَدَّ يَعْقُوبُ وَسَرَّقَ يُونُسُ
فَأَبْتُكَ تَدْرِي مَا تَقُولُ وَتُنْصِفُ
فَلِقُولِ تَأْوِيلُ وَلِقُولِ مَصْرَفُ
فَقَدَّ بَدَلَ الْقَوَاةِ قَوْمٌ وَخَرَفُوا
يَكُونُ لَنَا يَوْمَ عَظِيمٍ وَمَوْفُفُ

حَبِيبِي مَا هَذَا الْجَفَاءُ الَّذِي أَرَى
لَكَ الْيَوْمَ أَمْرًا لَا أَشُكُّ يُرِينِي
لَقَدْ نَقَلَ الْوَاثُونَ عَنِّي بَاطِلًا
كَأَنَّكَ قَدْ صَدَقْتَ فِي حَدِيثِهِمْ
وَقَدْ كَانَ قَوْلُ النَّاسِ فِي النَّاسِ قِيلْنَا
بِعَيْتِكَ قُلْ لِي: مَا الَّذِي قَدْ سَمِعْتَهُ
فَإِنْ كَانَ قَوْلًا صَحَّ أَنِّي فُلْتُهُ
وَهَبْ أَنَّهُ قَوْلٌ مِنَ اللَّهِ مُنْزَلٌ
وَهَا أَنَا وَالْوَأَشِي وَأَنْتَ جَمِيعُنَا

ويمكن للمرء أن يذهب مذهبين في تفسير هذا الأمر.

الأول: أن الشاعر يعيش في مجتمع المتنعمين، أي: عليه القوم، والنساء اللواتي يدرن في هذا الفلك هن ربات الحجا والعفاف، اللاتي لا يمكن التصريح بأسمائهن لفئكة قد تصيب الشاعر من هذا التصريح، أو لعهود أخذنها عليه، وفي المحصلة فإن هذه القصائد بمفرداتها الرقيقة، وبنيتها الدرامية، تنبؤنا عن صورة هذا المجتمع الذي ذاب ترفاً وركت طباع أهليه؛ فالشاعر يشكو جفاء المحبوب، ويطلب التعطف، ويؤلمه الصدود من المحبوب؛ حيث لم يعد ذلك، فينبغي لإيجاد تفسير لهذه الحال، فعلة الواشي الذي نقل حديثاً كذباً؛ ليفسد المودة بين الشاعر ومحبيته، ويقطع أواصر الوصال، ونلاحظ أن شخصية الواشي عنصر مهم في بناء القصيدة الغزلية عند البهاء زهير وهذا العنصر؛ أي: الواشي هو العامل المساعد لصنع البنية الدرامية للقصيدة وهذا ما يقودنا إلى هذا الافتراض.

الثاني: وهو أن إجماع الشاعر عن التصريح بأسماء المحبوبات عائد لأمر؛ فني فلربما أن هذه التجارب الغرامية الكثيرة لم تحدث على التحقيق، وإنما كانت افتعالاً فنياً زعمه الشاعر، وما وجود المحبوبة إلا عنصر فني لاستكمال الصورة الجمالية للقصيدة حتى تضج بالحياة، وليس البهاء زهير بدعاً في هذا الأمر بل إن هذا الأمر متواتر منذ الجاهلية، فنجد في قصائد غزل القدماء الكثير من أسماء النساء اللواتي لم يوجدن حقيقة، بل كان وجودهن وجود فني محض، وما يدعم هذا الرأي هو طبيعة حياة البهاء زهير، فلم تذكر الدراسات أنه كان مهتكمًا عابثاً ليس له عمل وهمه مطاردة النساء وحسب، بل كان الرجل يعيش حياة جادة، وخدم رئيساً في ديوان الإنشاء مدة غير يسيرة، وبما أن الشاعر لا يصدر عن فراغ، ويكون شعره تعبيراً عن حركة المجتمع والعصر، فإن ظاهرة الحب والغرام بلا ريب كانت شائعة في عصر البهاء زهير في المجتمع الثري. (الجبلاوي وأبو الفضل، دت: 155)

ومن ذلك أيضاً قوله يصف جارية فتن بها (من السريع):

وَلَا نَعَّصَتْ لِي حَبَّهَا بِشْرِيكَ
فَقُلْتُ أَمَا يَكْفِيكَ مَوْتِي فِيكَ
فَقُلْتُ لَهَا أَفَسَدَتْ عَقْلَ أَحْبَبِكَ
فِيَالَيْتَ بَعْضَ النَّاسِ لِي تَرْكُوكَ
وَلَا شُكُّ أَنَّ الْقَوْمَ مَا عَرَفُوكَ
كَذَا النَّاسِ فِي تَشْبِيهِهِمْ ظَلَمْتُمُوكَ
أَمْتَلِي يَسْلُوا عَنكَ لَا وَأَبِيكَ
وَهِيَهَاتَ مَا لِلنَّاسِ مِثْلُ مَلُوكِي

وَحَسَنَاءَ مَا ذَاقْتَ لِغَيْرِي مَحَبَّةً
تُسَائِلُ عَن وَجْدِي بِهَا وَصَبَابَتِي
وَكَانَتْ تُسَمِّيَنِي أَخَاهَا تَعْلَلًا
تَرَكْتُ جَمِيعَ النَّاسِ فِيكَ مَحَبَّةً
رَأُوكَ فَقَالُوا الْبَدْرُ وَالْغُصْنُ وَالنَّفَا
لَعَمْرُكَ قَدْ أَذْنَبْتَ حِينَ ظَلَمْتُمُوكَ
وَلَمْ تَظْلِمِي إِلَّا بِقَوْلِكَ قَدْ سَلَا
وَلِلنَّاسِ فِي الدُّنْيَا مَلُوكٌ كَثِيرَةٌ

لبهاء زهير طريقة اختطها في الغزل، لم يسبق إليها، إن هت محطة فارقة في تاريخ القصيدة العربية، وذلك لبساطة الموضوع عنده وبساطة اللغة وبعفويتها، فهو شيء من امرئ القيس في مغامراته الغرامية ولكنه لا يشبهه في تهتكه، وهو مثل عمر بن أبي ربيعة في تعدد المحبوبات وطريقة السرد الدرامية في شعره، ولكنه لا يصرح بأسماء محبوباته مثله، وعندما نقول ذلك، فنحن هنا أمام صنفين من النساء في مجتمعه، حرائر وجوار، فنظرة المجتمع للنساء في عصره تفرق بين الحرة والأمة، فلا يعاب عليه ولا يعد ذكره لاسم جارية تهتكاً أو فضحاً لها، فما الأمة إلا سلعة تباع وتشتري، ولذلك نجد أنه لا يصرح في ديوانه إلا بأسماء بعض الجوار، ووجود الجوار في عصره يعد أحد مظاهر الترف التي ظهرت في المجتمع حينئذ، ففي مجالس الأُنس التي كانت تجمع أعيان الدولة وشعرائها وأهل الطرف، كان حُسن الجوارى وظرفهن وثقافتهن وإجادتهن الشعر والغناء هو الحامل الرئيس، لهذه المجالس، وكانت هؤلاء الجوارى اللواتي يعشن في القصور من أحسن نساء زمانهن جمالاً ورقةً وبداهةً؛ لذلك كانت هذه الصفات جاذبة لحاضري هذه المجالس، ولربما وقعت إحدى هؤلاء الجوارى في نفس أحدهم فراسلها بيئها شجنه ولو عات عشقه وما يعانیه من فراقها. (Alrashed, Çavuş, 2021: 398)

القيم المدحية في شعره (صورة الممدوح)

يستطيع المرء من خلال تتبع القصيدة المدحية في عصر البهاء زهير فهم الحالة السياسية في ذلك الزمان ومكانة الأمير أو الوالي أو السلطان، ونظرة الناس له، ومساهمة الشعراء في تجميل أهل السلطة أو وصف حالهم أو الترويج لهم، وثمة قيم مدحية استقرت عبر عصور الشعر العربي منذ مدائح الأعشى وزهير بن أبي سلمى حتى البهاء زهير، مع تطور في بعض المفاهيم التي استحدثت بسبب من تطور الحياة، فالممدوح بالنسبة للشاعر هو ذو الأصل الطيب، والمحدث الكريم، والأرومة النقية الصافية، وهو منتهى الجود والكرم، بل إن الناظر في الصور التي دجها البهاء زهير يدرك أنه يتكلم عن إسراف وليس عن كرم فقط، فالأمير أو السلطان يمنح ضياعاً وقرى، وهذا ما يدل على أن الثروة والأرض قد أصبحت تحت يد أهل السلطة، يمنحونها لمن رضوا عنه أو من رغبوها في استخدامه، فإذا طرب الأمير لقصيدة يقول للشاعر هاك تلك الضيعة، وفي هذا يقول (الجبلاوي وأبو الفضل، دت: 63) البهاء زهير في مدحه لبعض الأمراء من الطويل:

وقد غلظوا، يُمناء أسخى وأسمُحُ
فأين يرى غيلاً منه وصيدُ
يتية على كسرى الملوكة ويرجُحُ
فمن ذا الذي في ذلك البحر يسبحُ

وقد قاسَ قَوْمٌ جودَ يَمْنَاءَ بِالْحَيَا
وغيثُ سمعتُ النَّاسَ يَنْتَجِعُونَهُ
ولكنَّ سُلْطَانِي أَقْلٌ عبيده
وَبَعْضُ عَطَايَا الْمَدَائِنِ وَالْفُرَى

وحتى يعزز الشاعر صورة الممدوح الإيجابية، فإنه يضعه في سياق تاريخي مع ملوك وفضلاء وأعيان في عهود انصرفت، فنرى ذكراً للحارث بن ظالم المري ولكعب بن مامة الإيادي وحاتم الطائي، وإذا أراد أن يصف عظمة ملك وسلطان الممدوح استدعى صورة كسرى ذي الملك العظيم في حقبة منصرمة، والممدوح حلیم كمثل حلم الأحنف بن قيس، وهو حسن الخلق جواد عيَّات، وهو كعبة المعروف، يقول في ذات القصيدة: (الجبلاوي وأبو الفضل، دت: 64)

على أَنَّهُ مِنْ بَأْسِهِ النَّارُ تَلْفَحُ
مَصَابِيحُ فِي الظُّلْمَاءِ بَلْ هِيَ أَصْبَحُ
بحارٌ بها الأرزاقُ للنَّاسِ تسبُحُ
ولكنَّ عسى ذكري ببالك يسبحُ

كثيرُ حَيَاءِ الْوَجْهِ يَقَطُرُ مَاؤُهُ
من النَّفْرِ الْعُرِّ الَّذِينَ وَجْهُهُمْ
بهاليلُ أَمْلاكَ كَأَنَّ أَكْفَهُمْ
وإني لَديكَ الْيَوْمَ فِي أَلْفِ نِعْمَةٍ

وهذا يدل على أن صورة السلطة والحكم في القرن السادس الهجري كانت نسخة مقلدة لما قبلها، فالحكم مركزي بيد من يتغلب، وما على الشعراء إلا أن يخرجوا من ذواكرهم أو من محفوظاتهم صوراً وتشبيهات استقرت، ولم يبد لنا ونحن ندقق في قصيدته المدحية أنه كان مشغولاً بتجويد نصه الفني أو تجويد صورته، ومن جانب آخر يحيل هذا التركيز على صورة الممدوح السلطان أو الأمير أو أحد الأعيان على إضراب الشاعر عن النظر في حال العامة ويؤسهم وفقرهم، فلم تكن هذه الأشياء من هموم الشاعر الفكرية أو الفنية، فالفقر قد أنهك المصريين في بعض أحياء حكم الأيوبيين لهم، وشهدت مصر في عهدهم موجات غلاء متكررة ارتفعت فيها الأسعار وساءت أحوال الناس، "وفي الفترة بين 596-598 هـ تعرضت مصر لأزمة اقتصادية حادة، وتعد هذه الفترة أطول وأخطر أزمة اقتصادية تعرضت لها الدولة الأيوبية في مصر على الإطلاق، وكان السبب الرئيسي في حصولها نقص ماء النيل عن الوفاء ثلاث سنوات على التوالي"، (ابن واصل، 251/2 X 1953 والسيوطي، 3: 115/1997 والنويري، 2005: 5/9) حتى إن الخبز لم يعد متوفراً في أسواقها، "وارتفع سعر الخبز إلى درهم ونصف الرطل، وفقد من الأسواق أكثر من مرة، ووصل سعر الرأس الواحد من البقر سبعين ديناراً" (ساويرس، 2006: 1641-1642، والبغدادي، 1983: 95)

"وفي سنة 633 حصل بمصر وباء عظيم، مات فيه خلق كثير واستمر هذا الوباء حتى سنة ٤٣٦ هـ، وكان أشد منه في السنة الماضية، فارتفعت الأسعار وعزَّ وجود الأقوات والعقاقير"، (المقريزي، 1934: 250-251)

العادات والتقاليد

يستطيع المرء المدقق في ديوان البهاء زهير أن يرصد بعض العادات والتقاليد المنتشرة في ديوانه هنا وهناك، فإذا ما لم شعنتها وأدمن فيها التأمل يستطيع أن يرى من خلالها الدور المهم الذي تلعبه في تحديد هوية المجتمعات، وهي تدرج ضمن دوال الهوية الثقافية للمجتمع. وهوية المجتمع الثقافية هي خليط من الأعراف والتقاليد والميول والأهواء والأطوار التي تتمثل على شكل تمثيلات ثقافية، تعبر عن الوجود الإنساني، كما تعبر عن انتماء الفرد إلى ذلك المجتمع الذي يعيش فيه، (الأحمد، محمد، 2020: 110) ومن تلك العادات المجتمعية التي اندثرت الامتناع عن زيارة المريض يوم السبت، ولربما تسربت هذه العادة من التراث الفرعوني، فإنها غير موجودة الآن، يقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 149) الشاعر من الطويل:

أحبابنا حاشاكُم من عيادة
فلا تُنكروا مِنِّي أموراً تُعَيَّرت
وما عاقني عنكم بسوى السبب عائق
وعاشرت أوقاماً تُعوَضت عنهُم
وللناس عاداتٌ وَقَد أَلفوا بِها
فَمَن لَمْ يُعاشِرهم على العرفِ بِيَنهُم
فَذَلِكَ وَهُنَّ في القلوبِ مَضْبُوض
ففي السببِ قالوا ما يُعادُ مريضُ
فَقَد خَضتُ فيما الناسُ فيه تُخوضُ
أوطى أخلاقِي لَهُم وَأروضُ
لها سننٌ يَرعونها وفروضُ
فذاك تَقيلُ بِيَنهُم وَيُغضُ

إذن، يعتذر الشاعر عن الامتناع عن اذيار خلانه وأن هذا الامتناع ليس جفاء، وإنما جري على عادة بمشون عليها، ويعزز الشاعر موقفه هنا بحجاج منطقي، فهذا عرف سار بينكم ومعلوم أن تقدير العرف من الحصافة.

ونقرأ في ديوانه نماذج شعرية تصور بعض الأفكار السارية في المجتمع كالخط على الرمل، الذي هو فكرة وعادة جاهلية قديمة؛ حيث يفزع صاحب الحاجة إلى كاهن حتى ينبؤه بما سيؤول إليه حاله، ويصور الشاعر هذه العادة في سياق تجربة الحب والفقد، فأحمر الخد الذي علقه ملك حياته، ولا يستطيع له فرأقا، فلم يكن أمامه إلا اللجوء إلى الكهان ليخطوا له في الرمل، حتى يرى هل من أوبة للحبيب، فقد صار يرى في شغفه واضطرابه أشبهه بمجنون بني عامر، يقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 221) من الطويل:

تَلَمَّمتُ حَظَّ الرَّمْلِ لَمَّا هَجَرْتُم
فَرَعَبْتِي فِيهِ بِياضٌ وَحُمرةٌ
وَقالوا طَرِيقٌ قُلْتُ يارَبِّ لَلفا
فَأصبَحْتُ فيكم مِثْلَ مجنونِ عامِرٍ
لَعَلِّي أرى فيه دليلاً على الوصل
عَهَدْتُهُما في جَنَّةٍ سَلَّبتُ عَقلي
وَقالوا اجتماعٌ قُلْتُ يارَبِّ لِلشَّمَل
فَلَا تُنكروا أَنِّي أخطُ على الرَّمَلِ

ونرى أيضاً عادات الطبقة المترفة ورسائل الإخوانيات التي يتبادلها أهل الأدب مع خلانهم أو مع الأعيان ممن يتعاطون الأدب؛ ففي هذه القصيدة يرد الشاعر على قصيدة أنته مصحوبة بطبق ورد من صاحبه، فرد على هدية الورد بهذه القصيدة، ويستطيع المرء أن يتصور مقدار رقة الحياة وتلهنية العيش التي كانت تتمتع بها هذه الطبقة المحاطة بالشعر والورد، يقول (الجبلاوي وأبو الفضل، د.ت: 80) من مجزوء الرمل:

دُمتُ في أرغد عيش
قَد أتانا الطيقُ المَل
غَيرَ أَنِّي لا أجِبُ ال
وَأتاني مِنكَ شِيعرُ
كُلُّ يَوْمٍ في مَزِيد
أَنْ بِالوَرْدِ النَضِيدِ
وَرَدٌ إلَّا في الخُدودِ
كُلُّ بَيْتٍ في قَصِيدِ

الخاتمة

إن الشعر من أهم الوثائق التي تحفظ ذاكرة الشعوب بمختلف تحولاتها الاجتماعية والسياسية والثقافية، خاصة في الجانب الذي يكون الشاعر فيه جزءاً أو طرفاً فيما يروي، فالشاعر يدرك بمخياله ما لا يراه غيره.

رسم البهاء زهير من خلال شعره صورة المجتمع المصري في الحقبة التي عاصرها؛ فتناول صورة المرأة التي عاصرها، وأخذت حيزاً كبيراً من شعره؛ فقد رسم مشهدية للمرأة الغنية صاحبة السلطة الممتعة بالخيال والرجال؛ التي يصعب الوصول إليها، وللجوارح اللاتي شاع حضورهن في المجتمع، وللمرأة الجميلة والقيحة وبائعة الهوى.

كما حاول الشاعر تصوير الحياة المنعومة؛ التي كان يعيشها المترفون من أهل عصره؛ فتحدث عن طبيعة حياة الطبقة الارستقراطية في مجتمعه، وصور لنا مجالس اللهو التي كانوا يغشونها، والحفلات التي كانت تقام على النيل، ويحضرها جميع أطراف المجتمع.

ظهر في شعره صور إيجابية لمكونات المجتمع في مشهد يمثل تجانس جميع أطراف المجتمع المصري، فالأقباط في عصره كانوا يعيشون حياة هانئة على الرغم من الحروب الصليبية التي كانت دائرة حينها.

كما سلط البحث الضوء على طبيعة الحكم في عصره؛ فالحاكم في عصره يتمتع بصلاحيات واسعة؛ فيهب القرى ويقطع الأراضي لمن أخلص له من رعيته.

ولم يُغفل الشاعر العادات الاجتماعية التي كانت شائعة في مجتمعه؛ فجدده يتعرض في أماكن متفرقة من ديوانه لبعض العادات التي كانت سائدة في زمنه، ولم تعد موجودة الآن كالامتناع عن زيارة المريض يوم السبت، كما أن هناك بعض العادات التي ما زالت مستمرة إلى يومنا هذا كتقديم

الورد في المناسبات الاجتماعية ونحوها.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author have no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

المصادر والمراجع

- ابن الأثير، ع. (1995). الكامل في التاريخ. دار الكتب العلمية.
- ابن تغري، ي. (1988). المنهل الصافي والمستوفي بعد الوافي. تحقيق د نبل محمد عبدالعزيز. مركز تحقيق التراث.
- ابن واصل، ج. (1953). مفرج الكروب في أخبار بني أيوب. تحقيق جمال الدين الشيال.
- ابن منظور، م. (1414). لسان العرب، دار صادر.
- الأحمد، محمد، (2020)، دوال الهوية الثقافية وتحولاتها في رواية "السيرة الحلبية"، مجلة كلية الإلهيات في جامعة بايبورت، العدد ١١.
- البغدادي، ع. (1983). الإفادة والاعتبار في الأمور المشاهدة والحوادث المعانية بأرض مصر. تحقيق: أحمد غسان سبانو. دار قتيبة.
- الجبلاوي، م. (د.ت). ديوان البهاء زهير. دار المعارف.
- الحنبلي، أ. (1996). شفاء القلوب في مناقب بني أيوب. مكتبة الثقافة الدينية. تحقيق: مديحة الشراوي.
- الذهبي، ش. (2006). سير أعلام النبلاء. مطبعة دار الحديث.
- الزركلي، خ. (2002). الأعلام. دار العلم للملايين.
- ابن المقفع، س. (2006). تاريخ مصر من خلال مخطوطة البطارقة، تحقيق: عبد العزيز جمال. مكتب مديولي.
- السيوطي، ج. (1997). حسن المحاضرة في أخبار مصر والقاهرة. تحقيق: خليل منصور. دار الكتب العلمية.
- الصفدي، ص. (2000). الوافي بالوفيات. تحقيق: أحمد الأرنؤوط وتركي مصطفى. دار إحياء التراث.
- ضيف، ش. (2004). الفكاة في مصر. دار المعارف.
- ضيف، ش. (د.ت). تاريخ الأدب العربي. عصر الدول والإمارات مصر. دار المعارف.
- عبد الرازق، م. (1935). ديوان البهاء زهير. لجنة التأليف والترجمة والنشر مصر.
- العكبري، ع. (1406). شذرات الذهب في أخبار من ذهب. تحقيق: عبدالقادر الأرنؤوط. دار ابن كثير.
- القزويني، ز. (1960). أثار البلاد وأخبار العباد. دار صادر.
- كاتب جلي، م. (2010). سلم الوصول إلى طبقات الفحول. تحقيق: محمود أرنؤوط. مكتبة أريسا.
- المقريزي، أ. (1934). السلوك لمعرفة دول الملوك. تحقيق محمد مصطفى زيادة. مطبعة دار الكتب المصرية.
- النويري، ش. (2005). نهاية الأرب في فنون الأدب. تحقيق: نجيب مصطفى فواز وحكمت كئشلي فواز. دار الكتب العلمية.
- اليونيني، ق. (1954). ذيل مرآة الزمان. مطبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية بحيدر اباد الهند.
- Alrashed, Eyass, Çavuş, Muhammed Murtaza, (2021). قراءة نقدية، *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 13.

Yabancılaşma Unsuru Olarak Hikâyeli Bilgisayar Oyunları

Computer Games with Stories as an Element of Alienation

Erhan HANCIĞAZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Basın ve Yayıncılık Bölümü, Erzincan, Türkiye

öz

Gelişen teknoloji insan hayatındaki pek çok rutini değiştirmiştir. 20. yüzyıldaki dijital devrim ile -çoğu zaman enformasyon kirliliği yaşansa da- değişim hızı oldukça ivme kazanmıştır. Bu hızlı değişim içinde bilgisayar ve internet mühim bir yere sahiptir. İnsan hayatının çocukluktan beri vazgeçilmez bir unsuru olan oyun oynama ve eğlenme kavramları da zaman içinde form değiştirerek dijital alanlara kaymıştır. Dijital dünyadaki bu eğlence şekli, yeni medya içinde yer alan bireysel etkileşim ortamlarıdır. Kolay ulaşılabilmek özelliğine de sahip olan sanal dünyadaki bu ortamlar, oyun içinde oyuncusuna başarı, güç, mücadele, hirs, tutku gibi duyguları yaşattığı için gençlerden ilgi görmektedir. Artık bilgisayar oyunları içeriğine müdahale edilebilecek, oyuncunun bakış açısına göre yeni bir dünya inşa edilebilecek bir ortam haline almıştır. Hikâyeli bilgisayar oyunlarında oyuncu kendini hikâyenin bir parçası saymaktadır. Bu tür oyunların özellikle gençlerin dünyasında talep görmesinin birden fazla çarpanla etkisi olduğunu görmekteyiz. Bu çarpanlardan biri de yabancılaşmadır. Toplumdan uzaklaşma duygusu olarak tanımlayabileceğimiz yabancılaşma, insanın yaşadığı çevre ile ya da içinde bulunduğu toplum ile bağlarının zayıflamasına neden olur. Yabancılaşan birey kendini tatmin edecek farklı ortamlar aramaya başlar. Bilgisayar oyunlarının da bu ortamlardan biri olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada lise öğrencilerinin hikâyeli bilgisayar oyunlarına yönelik eğilimleri Melvin Seeman'ın oluşturduğu yabancılaşma boyutu bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, hikâyeli bilgisayar oyunları, dijital oyun, teknolojik dönüşüm, sanal gerçeklik

ABSTRACT

Developing technology has changed many routines in the life of humans. With the digital revolution in 20th century -although most of the time there is information pollution - the speed of change has gained momentum. Computer and internet play an important role in this rapid change. The concepts of playing games and having fun, which are indispensable elements of human life since childhood, have changed form over time and shifted to the digital environment. This form of entertainment on the digital world is individual interaction settings within the new media. These settings in the virtual world, which are also easily accessible, gain traction from young people because they make the player experience feelings like success, power, combat, ambition and passion in the game. Computer games have now become an environment where their content can be manipulated, and a new world can be built according to the player's point of view. In computer games with stories, the players consider themselves as part of the story. It is seen that these kind of games being on demand especially in the world of young people has an effect with more than one factor. One of these factors is alienation. Alienation, which we can define as the feeling of distancing from society, causes a weakening of the ties between humans and the environment or the society they live in. The alienated individual beings to seek different environments to satisfy himself/herself. Computer games are considered to be one of these environments. The tendencies of high school students towards computer games with stories were evaluated in this study, within the context of dimension of alienation created by Melvin Seeman.

Keywords: Alienation, computer games with stories, digital game, technological transformation, virtual reality

Giriş

İnsanlığın ilkel dönemlerinden günümüze kadar gerçekleşen gelişmeler kümülatif bir şekilde devam etmiştir. Ancak bu gelişmeler özellikle 19. yüzyıla kadar belirli bir seviyede süregitmmiştir ve gelişme hızı yüksek bir ivme kazanmamıştır. Bundan dolayı önceki dönemlerde kuşaklar arasındaki sosyal ve psikolojik mesafenin çok fazla olmadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. 20. yüzyılda gerçekleşen dijital devrim ise insan hayatında pek çok rutini değiştirmiştir. Artık değişim hızı iki kardeş arasındaki zaman diliminde bile süratli bir şekilde artmaktadır. 20. yüzyılda bilgisayar teknolojisinin devreye girmesi değişimin ana karakterini oluşturmaya başlamıştır. Sonrasında internetin ortaya çıkmasıyla beraber, yeni bir yaşam tarzının sinyalleri de verilmeye başlanmıştır. Artık birbirine zıt olan iki kavramdan "sanal gerçeklik" diye bir oksimoron oluşmuştur.

Sanal gerçeklik, farklı açılardan değerlendirilen ve birkaç kelimeyle de tanımlanamayacak bir kavramdır. Ancak en genel tanımı ile sanal gerçeklik, bilgisayarda toplanan bilgi ve verileri kullanıcılara sunmanın yeni bir yoludur. Bu sayede, içerdiği bilgilerle kullanıcıları veriler dünyasının içine girebilmektedir. Bilgisayar tarafından oluşturulan ve duyuları farklı bir çevrede olduğuna ikna ederek bir bütünlük hissi oluşturan 360 derecelik etkileşimli bir dünyadır. Oluşturulan etkilerin inandırıcı olması, her bir duyu için yaratılan illüzyonla alakalıdır (Oppenheim, 1993).

Geliş Tarihi/Received: 03.02.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 18.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Erhan HANCIĞAZ

E-posta: erhanhancigaz@gmail.com

Cite this article: Hancığaz, E. (2022). Computer games with stories as an element of alienation. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 143-149.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bilhassa oyun ve eğlence dünyasında daha fazla ilgi ve uygulama gören sanal gerçeklik kavramı tarihi 1950'lere kadar uzanan bir kavramdır. O tarihten bu yana siber uzay, yapay gerçeklik, sanal dünya gibi birbirinden farklı kavramlar kullanılmıştır (Sağlamtimur, 2010). Sanal gerçeklik kavramı ilk olarak Jaron Lanier tarafından kullanılmış olsa da içerik olarak kavram İngiliz yazarı Ray Bradbury'nin 1950 tarihinde yazmış olduğu *The Veldt* isimli hikâyesine dayandırılır. Hikâyede zengin bir aile, farklı özellikleriyle çocuklarının duyularına hitap edecek bir sistemi satın alarak, çocuklarının odasında sanal bir Afrika bozkırı oluşturmuştur. Bu hikâye ile sanal gerçekliğin ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Başka bir kabul ise William Gibson'un 1984 yılında yazdığı ve sanal gerçeklik gibi bir bilgisayar sisteminden bahsettiği "Neuromancer" adlı kitabına dayandığı yönündedir (Oppenheim, 1993). Netice itibarıyla bugün deneyimlediğimiz bu teknolojik gelişmenin geçmişe dayanan kurgusal yönlerinin olduğunu görmekteyiz.

2000'li yıllara gelindiğinde sanal dünya ile gerçek dünya arasındaki çizgi daha da incelmıştır. Sanal dünya gerçek dünyanın ayrılmaz bir parçası haline almıştır. Artık sanal dünya insanlara dijital medya aracılığıyla gerçek ve sanal olanı bir arada sunmaktadır. Zaman ve mekân kavramları da bu sayede bir dönüşüm yaşamaktadır (Coleman, 2012). Eğlence ve oyun da dönüşümün yaşandığı kavramlardır. Teknoloji ilerledikçe insanları çocukluktan beri meşgul eden oyun ve eğlence kavramı da yerini klasik alanlardan dijital alanlara bırakmıştır. Günümüzde bilgisayar oyunları yeni iletişim ortamlarının hususiyetlerini taşıyan bireysel iletişim ortamları haline almıştır. Gençlerin ilgi gösterdiği ve erişim sıkıntısı yaşanmayan bu dijital ortamların hakimiyet, kazanma, hırs, tutku, hayalleri gerçekleştirme taleplerini de karşıladığını görmekteyiz. Kolay ulaşılabilir imkânından dolayı özellikle gençlerin her yerde karşısına çıkabilen bu oyunlar, içerik itibarıyla de birbirinden farklı anlamlara sahiptir (Yücel & Şan, 2018).

Bu çalışma, küreselleşmenin hızlı bir şekilde etkisini gösterdiği, her türlü veri, enformasyon ve bilgiye kolay ulaşılabilir imkanının olduğu günümüzde, gençlerin ilgisini çeken hikâyeli bilgisayar oyunlarının yabancılaşma kavramı bağlamında lise öğrencileri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bilgisayar Oyunları ve Yabancılaşma

Sanayi devrimiyle beraber başlayan teknik ve teknolojik dönüşüm, günümüzde bir kartopu etkisiyle sürmektedir. Bu değişim içinde belirli kırılma noktaları süreci çok daha ciddi bir şekilde etkilemektedir. Bunların en önemlilerinden biri bilgisayarın günlük hayata girmesi ve sonrasında da internet teknolojilerinin buna entegre olmasıdır. Bilgisayarın icadı ile beraber "bilgisayar olmadan ne yapıyorduk" sorusu yerini internetin devreye girmesiyle "internet olmadan önce bilgisayar ne işe yarıyordu" sorusuna bırakmıştır.

İnsan hayatında mühim bir yer kaplayan "bilgisayar", 1982 tarihinde Times dergisi tarafından -popüleritesini sarstığı Steve Jobs'u üzme pahasına- yılın adamı olarak seçilmiştir. Aynı dergide senede 2 milyar dolarlık bir hacme sahip olan bilgisayar oyunlarının bilgisayar devriminin önemli bir ayağı olduğu ifade edilmektedir. Artık bilgisayar günlük hayatın bir mecburiyetidir ve bunun içinde de bilgisayar oyunları önemli bir alana sahiptir. Öyle ki bilgisayar oyunları bir meşguliyet alanından ziyade üniversitelerde eğitimi verilen bir bilim alanı haline almıştır (Bostan & Tıngöy, 2015).

21. yüzyılda hızlı bir şekilde gelişen teknoloji pek çok şeyi değiştirdiği gibi insan alışkanlıklarını da değiştirmiştir. İnsanın çocukluk dönemlerinde daha fazla sahip olduğu eğlence ve oyun anlayışı da zaman içinde farklılaşmaya başlamıştır. Çocukların kalabalık bir şekilde birbirleriyle etkileşim halinde, yüz yüze bir ortamda oynadıkları klasik oyunlar yerini, insanların bir araya gelmesini gerekli kılmayan dijital oyunlara bırakmıştır.

Günümüzde bilgisayar oyunları bir endüstri haline almıştır ve bu oyunlara insanlar evdeki bilgisayarlardan ceplerindeki telefona kadar her platformdan ulaşabilmektedir. 1950 'de Sandy Douglas tarafından geliştirilen OXO isimli oyun bilinen ilk oyunlardandır. Günümüze gelene kadar geçen zaman diliminde teknolojiye gelişim oyun sektöründe de kendini göstermiştir. Artık oyunlar katılımcılarına gerçeğe yakın bir ortam sağlamaktadır. Sanal gerçeklik ile oyuncu kendini oyunun içinde hissetmektedir (Şener & Keleş, 2020). Aslında dijital oyunlar birbirleriyle benzer taraflar barındırıyor olsa bile bu oyunların farklı türlerinden söz edilebileceğini belirtmek gerekmektedir. Ancak bu farklılıkları keskin çizgilerle ayırabilecek bir sınıflandırma da yoktur (Raczkowski, 2012). Özellikle son dönem oyunlarının çoğunun ortak özelliği bir hikâyeye içeriyor olmasıdır. Oyuncu kendini temsil edecek olan karakterle beraber bir maceranın içine girmektedir (Ryan, 2006). Artık bilgisayar oyunları oynayanın içeriğe girebileceği bir sanal iletişim ortamına dönüşmektedir. Oyuncu, kendini oyundan bir parça olarak düşünmeye ve hareket etmeye çalışmaktadır. Gazete, dergi, kitap, televizyon gibi diğer medya enstrümanları için böyle bir şey söz konusu değildir. Bu bağlamda bilgisayar oyununu oynamak, oyuna dâhil olmak, düşünmeyi gerektiren aktif bir eylem olarak da düşünülebilir.

Öncelikle günlük yaşamı bu şekilde cazibesi altına alan ve bireyler üzerinde ciddi etkisi olan oyunların, büyük sermaye akışına sahip bir sektör olduğu unutulmamalıdır. Örneğin 2001 yılında dünyadaki toplam oyun yazılımı satışı 17.7 milyar dolardır. 2004 yılında Amerika'da yerel filmler 9.5 milyar dolar gişe yaparken, oyun yazılımları 7.7 milyar dolarlık bir hacme sahiptir (Kerr, 2006). Günümüzde bu rakamın 40 milyar dolardan fazla olduğu düşünülmektedir. Bunun haricinde hikâyeli bilgisayar oyunları basit bir hikâyeye deneyimine indirgenemez. Kendi başına hikâyeye anlatımı ile çok az veya hiç ilgisi olmayan diğer birçok faktör bir oyunun geliştirilmesine katkıda bulunabilir ve böylelikle basit bir hikâyeye anlatımından ziyade bir dünya inşa edilmiş olur (Jenkins, 2004). Bu ortam bir gerçeklik hissi oluşturarak oyuncuları içine çekmektedir (Heidbrink ve ark., 2014). Sanal bir âlemde var olan oyuncular gerçek olmayan bu dünyadaki bir karakter olur. Oyundaki diğer kişilerle ilişki kurar, yine gerçek olmayan bu dünyada sanal bir kimlikle gerçek dünyanın bir izdüşümümüz gibi varlık göstermeye çalışır.

Bu sanal dünya bazı oyuncular için gerçekliği kuşatabilmekte ve hatta gerçekliğin önüne de geçebilmektedir. Mesela milyonlarca kullanıcı olan *Second Life* isimli sanal yaşam dünyasının katılımcılarından bazıları, içinde buldukları ortamı günlük yaşamlarından daha gerçekçi bulmakta, bu sanal ortamda gerçek hayatta kuramadıkları arkadaşlıkları kurduklarını, hatta gerçek olmayan bu dünyada evlenip çocuk sahibi olduklarını da ifade etmişlerdir (Uzun & Aydın, 2012). Dolayısıyla birey hikâyeli oyunlarda kendini oyun içinde kimlik sahibi hissetmektedir ve böylece mutlu olmaktadır. Gerçek hayatta bastırıldığı duygularını, içine girdiği oyun aracılığıyla yaşamaya çalışmaktadır. Bu da beraberinde yabancılaşma kavramını getirmektedir.

Yabancılaşma kavramı için yapılan tartışmaların kökleri çok eski dönemlere dayanmaktadır. Kavramı ilk kullananlardan biri Hegel'dir. Hegel yabancılaşmayı, toplumsal yapı içindeki insanın, sosyal varlığı parçalanmış biri olarak dünyadan kopması şeklinde tanımlamaktadır (Nettler, 1957). Hegel'in dışında yabancılaşma kavramına farklı yaklaşımlar olmuştur. Marx yabancılaşmayı ekonomik açıdan değerlendiren, Feurbach din ekseninde değerlendirmiştir. Weber, modern dünyada yabancılaşmanın sorumluluğunun yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve siyasal güç merkezli olduğunu belirtmiştir. Durkheim'e göre ise kavram normalden sapma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yabancılaşma kavramı günümüze gelinceye kadar birçok düşünür tarafından irdelenmiş ve farklı disiplinler, farklı yaklaşımlar ortaya koymuştur. Mesela, yabancılaşma psikiyatride şizofreni, psikoz türü, ruh hastalıklarında kişiliksizleşme, yabancı olma duygusu, kuralsızlık, yalnızlık, güçsüzlük, olarak tanımlanmaktadır (Yalçın & Dönmez, 2017). Zamanla yabancılaşma ve anomi kavramları sosyoloji-deki klasik kullanımının haricinde sosyal psikologlar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2014).

Seeman ise yabancılaşma kavramını güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, izolasyon ve kendine yabancılaşma olmak üzere 5 temel boyut ile tanımlamaya çalışmıştır (Seeman, 1959). Güçsüzlük, Marxist düşüncedeki kapitalist sistem içinde yer alan emek sahiplerinin, ürettiklerinde herhangi bir söz sahibi olmamasından kaynaklanan yabancılaşmadır. İnsanın davranışlarının sonuçlarını belirleyememesi onu güçsüz hissettirir (Seeman, 1983). Anlamsızlaşma ise bireyin içinde bulunduğu olayları anlama duygusuyla alakalıdır. İnsanın inanması gereken şeyin ne olduğunu tam olarak bilememesi davranışlarının da nasıl olması gerektiğini bilememesi anlamına gelmektedir. Bu da kişide yüksek yabancılaşmaya neden olmaktadır. Yabancılaşma boyutlarından bir diğeri ise Durkheim'in anomi tanımından türetilmiş olan kuralsızlıktır. Bu boyut, bireysel davranışı düzenleyen sosyal normların bozulduğu veya davranış kuralları olarak artık etkili olmadığını ifade eden normsuzluk durumuna atıfta bulunur. Dolayısıyla, amaca giden yolda toplumun kurallarına yabancılaşma öne çıkmaktadır. İzolasyonda, yabancılaşmış birey toplumun değerlerine değer vermeyerek toplumun genel çizgisinden ayrılır. Son olarak kendine yabancılaşma ise, kişinin yaptığı işin anlamını yitirmesidir. Bir nevi yaptığı işin neticesinin, işin önüne geçerek işin anlamını yitirmesine neden olmasıdır (Seeman, 1959). Seeman'ın yabancılaşmayı boyutlarıyla beraber ortaya koyduğu tanımlamalar, bu çalışmada farklı anlam ve yaklaşımlar taşıyan yabancılaşma kavramını net olarak bir yere oturtabilmek için yararlanacağımız referans tanımlamalar olacaktır.

Yöntem

Amaç

Bu araştırma, dijital medya alanlarında sanal gerçeklik dünyasında oluşturulan bilgisayar oyunlarının lise öğrencileri üzerinde yaptığı etkiyi, yabancılaşma kavramı bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden olan anket ile yüz yüze olarak yapılmıştır. Tekil verilerin incelenmesi neticesinde genel sonuçlara varmak için, değerlendirmede tümevarım yöntemine müracaat edilmiştir. Araştırma evrenini Erzurum ilindeki 12. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Kullanıcı Tutum Anketinin Uygulanması

Toplam 24 sorudan meydana gelen araştırma anketi belirlenmiş liselerde eğitim gören 12. Sınıf öğrencilerinden 200 kişiye uygulanmıştır. Araştırmada örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın saha uygulaması sonrasında, belirlenen amaçların gerçekleştirilmesi için katılımcılardan elde edilen verilerin analiz edilmesi SPSS 24.0 istatistik paket programıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerini ve vermiş oldukları cevapları açıklamak için tanımlayıcı analizler yapılmıştır.

Bulgular

Çalışmadaki anket uygulaması lise 12. Sınıf öğrencileri üzerinde yüz yüze yapılmıştır. Araştırmaya katılan ve hikâyeli bilgisayar oyunu oynayan 200 kişinin %60'ı erkek, %40'ı kız öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların internette geçirdikleri günlük saat incelendiğinde %40'ının internet kullanımının 1 saatten az olduğu, %13,5'inin 5 saat ve üzeri olduğu, %19'unun kullanımının ise 3-4 saat olduğu tespit edilmiştir. Teknolojik gelişmelerle beraber günlük hayatımızın, günlük işlerimizin bir paçası haline alan internet kullanımı her alanda kendini göstermektedir. Bilgisayar oyunları da internet tabanlı platformlardan biridir. Katılımcıların internette geçirdikleri ortalama zaman Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.
İnternette Günde Geçirilen Ortalama Saat

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
1 saatten az	80	40	40	40
1-2 saat	55	27,5	27,5	67,5
3-4 saat	38	19	19	87,0
5 saat veya daha fazla	27	13,5	13,5	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Oyun, özellikle çocukların zaman geçirmek için kullandıkları eğlence araçlarından biridir. Günümüzde ilgi gören dijital oyunların ve bunların içinde hikâyeli bilgisayar oyunlarının küçük büyük herkesin ilgisini çektiği görülmektedir. Gençler, zamanının büyük bir kısmını işgal eden bu oyunlarda, ölüm, katliam, cinsellik, inanç gibi pek çok içerikle de karşılaşmaktadır. Oyunların bir kısmında yeni bir dünya oluşturma, karakter oluşturma yaklaşımları söz konusudur. Bu tür içerikler gençlerin inancı üzerinde de etki oluşturabilme özelliğine sahip olmaktadır.

Bazı bilim adamlarına göre teknoloji dinden farksız bir şeydir. Teknikteki başarıların sebebini anlamayanlar için teknoloji doğaüstü görünecektir ve bu yaklaşıma göre gelişmiş bir teknoloji sihirden ayırt edilemez. Bu anlayışa göre bilim ve teknolojinin ilerlemesi dini ortadan kaldıracaktır (Dawkins, 2006). Ancak bu görüşlere rağmen din ve dini temalar pek çok bilgisayar oyununda bile açık veya örtülü bir şekilde yer almaktadır. Hatta dini içerikli bazı oyunlarda oyuncu Tanrı rolüne bürünerek iblislerle mücadele etmektedir (Ferdig, 2014).

Oyunlardaki dini ve mitolojik içeriklerin inancın üzerindeki etkisi nedir ifadesine katılımcıların %40,5'i hiçbir zaman cevabını vermiştir. Her zaman diyenlerin oranı %3,5 olsa da, %59,5'inde az çok etkilenmenin söz konusu olduğu ifade edilmiştir. İnanç bir toplumun değerler skalasında yer alan bir unsur olarak düşünülecek olursa, katılımcıların bir kısmında izolasyon boyutunda bir yabancılaşma olduğu ifade edilebilir. Hikâveli oyunlardaki dini/mitolojik içeriklerin inanç üzerindeki etkisi Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.
Hikâveli Oyunlardaki Dini/Mitolojik İçeriklerin İnanç Üzerindeki Etkisi

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her zaman	7	3,5	3,5	3,5
Sık Sık	14	7	7	10,5
Ara Sıra	71	35,5	35,5	46
Çok Az	27	13,5	13,5	59,5
Hiçbir Zaman	81	40,5	40,5	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Gerçeklik bir algı olarak ifade edilebilir. Bireyin sanal âlemden aldığı uyarılar gerçek dünyadan aldığı uyarılara benzediği ölçüde gerçeklik hissi oluşacaktır. Bilgisayar oyunu oynayanlar o anda iki fiziksel ortamı birden algılamaktadır. Bunlardan biri gerçek âlem diğeri ise sanal âlemdir. Literatürde, bulunma hissi ya da kuşatılma olarak ifade edilen bu durum oyuncunun kendini sanal âlemde olduğuna inanmasına neden olmaktadır. Bu sanal dünyanın gerçekliği oyuna dâhil olan bireylerin bulunma hissi ile bağlantılıdır. Oyuncu kendinin sanal ortamda bulunduğuna ne kadar inanırsa, gerçek ile sanal olan arasındaki fark o kadar azalmaktadır (Bostan & Tingöy, 2015). Toplumsal yapı içinde -birçok değişkenle bağlantılı olarak- çok fazla sosyal olmayan kişiler aynı zamanda kendilerine gerçek olduğuna inandıkları bir dünya kurmaktadır. Bu da beraberinde yabancılaşma kavramının anlamsızlaşma boyutunu getirmektedir. Katılımcıların %40'ı sanal oyun dünyasını gerçekçi bulur musunuz? Sorusuna, hiçbir zaman diye cevap vermiştir. %19 her zaman, %20 ise sık sık cevabını vermiştir. Sanal olan bir dünyanın gerçek dünya ile mukayese edildiği görülmektedir. Sanal oyun dünyasını daha gerçekçi bulma Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.
Sanal Oyun Dünyasını Daha Gerçekçi Bulma

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her Zaman	38	19	19	19
Sık Sık	40	20	20	39
Ara Sıra	22	11	11	50
Çok Az	20	10	10	60
Hiçbir Zaman	80	40	40	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Dijital dünya sanal bir ortam oluşturduğu için kontrolü de gerçek hayattakinden daha zor olmaktadır. Bu durum gençlerin oyun tercihlerine de yansımaktadır. Normalde yaş sınırı olan oyunlar olmasına rağmen, katılımcıların büyük çoğunluğunun yaş sınırına uymadığını görmekteyiz. Bu da kuralsızlık boyutunda bir yabancılaşma göstergesi olmaktadır.

Ayrıca bilgisayar ve internet kullanan çocukların iyi ve kötü kavramını yerine oturtabilmesi ve sanal dünyanın onlar için güvenli bir ortam haline alabilmesi, ebeveynlerin dijital ebeveynlik hakkında bilgi sahibi olması ile yakından ilişkilidir (Korkut, 2020: 147). Yaş derecelendirmesine uymadan hikâveli oyunları oynama Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4.
Yaş Derecelendirmesine Uymadan Hikâveli Oyunları Oynama

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her zaman	57	28,5	28,5	28,5
Sık Sık	21	10,5	10,5	39
Ara Sıra	36	18	18	57
Çok Az	20	10	10	67
Hiçbir Zaman	66	33	33	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Yapılan bazı sosyal psikoloji deneyleri, kişilerin davranışlarının yüz yüze kurulan iletişimde farklı, telefonla ya da mektupla kurulan iletişimde farklı olduğunu ortaya koymuştur. Uzaktan yapılan iletişimde tutumun, aynı ortamda yapılan yüz yüze iletişimde ise davranışın ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Mesela birini telefonda reddetmek, yüz yüze hayır demekten daha kolaydır. Ortam davranışı belirlemede tutumdan daha etkili olmaktadır (Kağıtçıbaşı & Cemalçılar, 2014). Gerçek hayatta hakaret/küfür etmediğim halde sanal dünyada hakaret/küfür ederim ifadesine katılımcıların % 40'ı Hiçbir zaman cevabını verirken, %10,5'i her zaman, %9,5'i ise sık sık cevabını vermiştir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğunun sanal dünyada daha rahat hareket ettiği görülmektedir. Oyunlar da şiddet, hakaret gibi kavramları normalleştirerek menfi durumları ortaya çıkarmakta ve kişiyi sosyal yapıdan uzaklaştırarak yalnız bırakmaktadır. Böylelikle toplumsal yapı içinde norm olarak kabul edilen pek çok şey göz ardı edilmektedir. Bu da toplumun genel kurallarını hiçe sayma noktasında yabancılaşmanın kuralsızlık boyutu olarak tespit edilmektedir. Yüz yüze iletişimde hakaret/küfür etmediği halde sanal ortamda hakaret/küfür etme Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5.
Yüz Yüze İletişimde Hakaret/Küfür Etmediği Halde Sanal Ortamda Hakaret/Küfür Etme

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her zaman	21	10,5	10,5	10,5
Sık Sık	19	9,5	9,5	20
Ara Sıra	39	19,5	19,5	39,5
Çok Az	41	20,5	20,5	60
Hiçbir Zaman	80	40	40	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Sanal ortamda bilgisayar oyunu ile farklı bir dünyaya giren oyuncular için bu dünyanın da bir sistemi olduğu olmalıdır. Gerçek yaşamdaki iyi, kötü, doğru, yanlış, kazanmak, kaybetmek gibi kavramların sanal karşılıklarının olması gerekmektedir. Özellikle hikâyeli oyunlarda oyuncu sistemi olduğu kuran sosyal bir varlık olarak oyunda yer alır. Dolayısıyla sosyal hayatta uyma davranışı gösterme nedenlerinden biri olan özdeşleşme oyunlarda da karakterlere hayranlık duyma şeklinde kendini göstermektedir. Hikâyeli oyunlardaki karakterlere hayranlık duyar mısınız? Sorusuna %30,5 hiçbir zaman derken, %7,5 her zaman, %29 ise sık sık cevabını vermiştir. Bu da katılımcıların birçoğunun kendi yaratmış olduğu sanal dünyanın karakteri üzerinden doyum yaşadığı anlamına gelmektedir. Hikâyeli oyunlardaki karakterlere hayranlık duyma Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6.
Hikâyeli Oyunlardaki Karakterlere Hayranlık Duyma

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her zaman	15	7,5	7,5	7,5
Sık Sık	58	29	29	36,5
Ara Sıra	36	18	18	54,5
Çok Az	30	15	15	69,5
Hiçbir Zaman	61	30,5	30,5	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Gelişen teknoloji günümüzde hayatımızdaki pek çok alanı işgal etmektedir. Hızlı bir şekilde gerçekleşen bu değişim içinde, kullandığımız ya da bağlantılı olduğumuz teknolojik ürünlerin çoğu artık tercihen değil mecburen kullandığımız ürünler ya da içinde bulunduğumuz ortamlar olmaktadır. Çocuklar açısından da oyunlar, zaman içinde değişikliğe uğrayan ve serbest zamanı değerlendirme amacı hiçbir zaman değişmeyen etkinliklerdir. Ancak bilgisayar oyunları tek başına oynanabilme, mobil olarak her zaman her yerde oynanabilme özelliğinden dolayı, çocukların belki de ailelerinden fazla ilgi görmemelerinin de bir nedeni olarak, bir serbest zamanı değerlendirme etkinliğinden öte bir anlam taşımaya başlamıştır. Bunun aşırıya kaçması ise bağımlılık olarak düşünülmektedir. Dijital mecrada bilgisayar oyunu oynayan kişi, kendinden farklı biri olmaya başlamaktadır. Dolayısıyla bu alan gençler için cezbedici bir yöne sahip olmaktadır. Bu durumun süreklilik arz etmesi oyuncuyu bağımlılığa doğru götürmektedir.

İnsanlar alkol, sigara, aşırı yemek yeme gibi pek çok şeye karşı bağımlılık yaşayabilir. Ancak bir şeyi kullanma ya da ona eğilim göstermiş olmak tek başına bağımlılıkla ilgili bir gösterge olamaz. Mesela alkol kullanma ile alkolizm birbirinden farklı şeylerdir (Henderson, 2000). İnternet bağımlılığı zihinsel ve davranışsal bir eğilimdir (Kim & Kim, 2002). İnternet başında harcanan zamanı kontrol edememe durumu olarak ifade edilebilir. Patolojik internet kullanımı ya da sorunlu internet kullanımı da denen bu davranış şeklinde, interneti kullanma zorunluluğu hissetme, internet dışındaki dünyanın sıkıcı olduğunu düşünme durumu söz konusudur, bu da zamanla gerçek insanlarla sosyal etkileşimi azaltmaktadır (Yellowlees & Marks, 2007). Araştırmada hikâyeli bilgisayar oyunları zaman geçiren katılımcılara sorulan, günlük ihtiyaçlarınızı erteler misiniz? Sorusuna katılımcıların %41'i hiçbir zaman demmiştir. Her zaman diyenlerin oranı ise %7'dir. %15,5 sık sık, %17,5 ara sıra, %19 ise çok az demmiştir. Benzer bir şekilde, ihtiyaçlarınızdan taviz verir misiniz? (Paranı ihtiyaçlarını karşılamak yerine hikâyeli oyunlara ve oyun içi satın almalar için kullanır mısınız?) sorusuna Hiçbir zaman diyenlerin oranı %43,5'dir. İnternet başında harcanan zamanın kontrol edilememesi durumunun bağımlılık olarak tanımlanmasını hatırlayacak olursak, katılımcıların neredeyse yarıya yakını için bağımlılık kavramından söz edebiliriz. Dolayısıyla anlamsızlaşma boyutunda bir yabancılaşmadan bahsedebiliriz. Günlük ihtiyaçları erteleme Tablo 7'de, ihtiyaçlardan taviz verme (Paranı ihtiyaçlarını karşılamak yerine hikâyeli oyunlara ve oyun içi satın almalar için kullanmak) Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 7.
Günlük İhtiyaçları Erteleme

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her zaman	14	7,0	7,0	7,0
Sık Sık	31	15,5	15,5	22,5
Ara Sıra	35	17,5	17,5	40,0
Çok Az	38	19	19	59,0
Hiçbir Zaman	82	41	41	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Tablo 8.
İhtiyaçlardan Taviz Verme (Paranı İhtiyaçlarını Karşılamak Yerine Hikâyeli Oyunlara ve Oyun İçi Satın Almalar İçin Kullanmak)

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her zaman	10	5,0	5,0	5,0
Sık Sık	35	17,5	17,5	22,5
Ara Sıra	42	21,0	21,0	43,5
Çok Az	26	13,0	13,0	56,5
Hiçbir Zaman	87	43,5	43,5	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Katılımcılara sorulan hikâyeli oyunları arkadaş edinme amacı ile mi oynuyorsunuz? Sorusuna verilen cevapların %40'ı hiçbir zaman, %14,5'i her zaman, %15'i ise sık sık olmuştur. Bu da hikâyeli oyunların aynı zamanda bir iletişim ortamı oluşturma aracı olarak görüldüğünü göstermektedir. Arkadaş edinme amacı Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9.
Arkadaş Edinme Amacı

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her zaman	29	14,5	14,5	14,5
Sık Sık	30	15,0	15,0	29,5
Ara Sıra	31	15,5	15,5	45,0
Çok Az	30	15,0	15,0	60,0
Hiçbir Zaman	80	40,0	40,0	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Sanal âlemde bir sanal yaşam oluşturan oyuncu, oyun içinde herhangi bir karakter olur ve bu şekilde diğer oyuncularla ilişki kurmaya başlar. Gerçek yaşamdaki gibi herkesin bir özel yaşamı, bu yaşam içinde vazifesi ve bir hedefi vardır. Sanal dünyanın gerçekçi ve inandırıcı olması oyuncuya var olduğunu hissettirecek ve o dünyada söz sahibi olduğunu düşündürecek. Özellikle gerçek hayatta asosyal kişilikler sanal dünyada daha rahat ve daha fazla ilişki kurma imkânı bulmaktadır. Oyuncunun gerçek hayatta kuramadığı ilişkiyi sanal dünyada kurabilmesi oyunlardaki ortamı kendisi için anlamlı hale getirmektedir. Katılımcıların Hikâyeli oyunlarda kurulan iletişimi anlamlı bulur musunuz? Sorusuna verdiği cevaplar incelendiğinde hiçbir zaman diyenlerin oranının %31 olduğu, her zaman diyenlerin %8 sık sık diyenlerin ise %11,5 olduğu görülmektedir. Hikâyeli oyunlarda kurulan iletişimi anlamlı bulma Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10.
Hikâyeli Oyunlarda Kurulan İletişimi Anlamlı Bulma

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her zaman	16	8,0	8,0	8,0
Sık Sık	23	11,5	11,5	19,5
Ara Sıra	45	22,5	22,5	42,0
Çok Az	54	27,0	27,0	69,0
Hiçbir Zaman	62	31,0	31,0	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Bireyin sosyal bir varlık olması hasebiyle diğer insanlardan etkilenmesi neticesinde gösterdiği uyma davranışını etkileyen faktörler arasında yüz yüze olmanın da etkisi sayılmaktadır. Yapılan pek çok araştırma neticesinde yüz yüze olmanın sosyal etkinin şiddetini artırdığı tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle iletişimde yüz yüze olma durumu uyma davranışını artırmaktadır (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2014). Dolayısıyla yabancılaşmış bireyler oyunları daha özgür bir ortam olarak görmektedir. Aynı ortamda olmayan kişilerle kurulan iletişimde oyuncular kendini daha rahat ifade edebilmektedir. Hikâyeli oyunlarda kurulan iletişimi yüz yüze iletişime tercih ederim ifadesine verilen cevapların %48'i hiçbir zaman, %5' i her zaman, %11'i ise sık sık olmuştur. Hikâyeli oyunlardaki kurulan iletişimi yüz yüze iletişime tercih etme Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11.
Hikâyeli Oyunlardaki Kurulan İletişimi Yüz Yüze İletişime Tercih Etme

	Frekans	%	Geçerli %	Toplam %
Her zaman	10	5,0	5,0	5,0
Sık Sık	22	11,0	11,0	16,0
Ara Sıra	37	18,5	18,5	34,5
Çok Az	35	17,5	17,5	52,0
Hiçbir Zaman	96	48,0	48,0	100,0
Toplam	200	100,0	100,0	

Sonuç ve Öneriler

Küreselleşen dünyada toplumsal değişme kaçınılmazdır. Bu değişmeyi etkileyen en önemli unsur ise teknolojik gelişmelerdir. Dünya sanayi devrimiyle beraber hızlı bir şekilde değişen yeni üretim süreçleriyle tanışmıştır ve bu süreç her geçen gün değişerek devam etmektedir. 20. yüzyılda devreye giren bilgisayar ve internet teknolojisi bu sürece köklü bir değişim imkânı sağlamıştır.

Askeri alanda ortaya çıkıp gelişen bu teknoloji zamanla iş ortamlarına giriş yapmıştır. Sonrasında evlere taşınan bilgisayar ve internet teknolojisi, son kertede bireylerin cep telefonlarına girebilecek kadar kişiselleşmiştir. Bu da internetin kitlesel kullanımına olanak vermiştir. İnternet diğer medya araçlarının aksine tüketicisine içerik oluşturma imkanı tanımaktadır. Günümüzde, merkezinde internetin yer aldığı eğlenceden siyasete, ticaretten bilgi alışverişine varana kadar pek çok alanda iletişim kurulan milyonlarca bilgisayar ağı mevcuttur. Fakat internet doğru kullanılmadığı takdirde bağımlılık oluşturan bir unsur haline de almaktadır. Bazı akademik çalışmalar internet kullanıcılarında yalnızlık ve yabancılaşma duygularının ortaya çıktığını göstermektedir. Carnegie Mellon üniversitesinde yapılan bir araştırma internetin aşırı kullanımının aile içinde iletişim geriliğine neden olduğu, kişinin sosyal çevresi ile olan ilişkisinin bozulduğu, kişide yalnızlık ve yabancılaşma duygusunu oluşturduğu sonuçlarını vermiştir (Castells, 2008). İnternet altyapısıyla beraber ortaya çıkan bilgisayar oyunları da birçok kişiyi bilgisayar ekranına bağlı hale getirmiştir. Günlük hayatta belki de gerektiği kadar sosyal olmayan kişiler, bilgisayar

oyunları aracılığıyla bu ihtiyacı karşılamayı düşünmektedir. Aileden ve çevreden alaka göremeyen gençler bilgisayar oyunlarına yönelebilmektedir. Böylelikle pek çok menfi içeriğe de sahip olan farklı oyunlara karşı savunmasız duruma düşmektedir. Belki de yalnızlık duygusu ve yabancılaşmayla başlayan oyunlara sığınma hissi, diyalektik bir döngü ile daha fazla yalnızlaşma ve yabancılaşma getirmektedir.

Bu çalışmada hikâyeli bilgisayar oyunları oynayan 12. sınıf öğrencilerinin yabancılaşma eğilimi ve boyutu tespit edilmeye çalışıldı. Birçok farklı yaklaşım içeren yabancılaşma kavramı, çalışmada Melvin Seeman'ın yaklaşımı üzerinden tanımlanmaya çalışıldı. Oyunlardaki dini ve mitolojik içeriklerin inancınız üzerindeki etkisi nedir ifadesine katılımcıların %40,5'i hiçbir zaman cevabını vermiştir. Her zaman diyenlerin oranı %3,5 olsa da, %59,5'inde az çok etkilenmenin söz konusu olduğu ifade edilmiştir. İnanç bir toplumun değerler skalasında yer alan bir unsur olarak düşünülecek olursa, katılımcıların bir kısmında izolasyon boyutunda bir yabancılaşma olduğu ifade edilebilir. Sanal oyun dünyasını gerçekçi bulma noktasında katılımcıların yarısında kuralsızlık boyutunda bir yabancılaşma olduğu görülmektedir. Yine katılımcıların ortalama yarısının bilgisayar oyunlarındaki yaş derecelendirmesine uymadığı gözlenmektedir. Bu da yabancılaşmanın kuralsızlık boyutu olarak değerlendirilebilir. Katılımcılar içinden %30'luk bir dilimin yüz yüze iletişimde küfür ve hakaret içerikli ifadeler kullanmamasına rağmen oyunlarda bunu rahatlıkla kullandığı tespit edilmiştir. Toplum normlarının sanal ortamda etkisini yitirdiği görülmektedir. Oyunlardaki karakterlere hayranlık duyma da katılımcıların yarıya yakınında tespit edilen bir eğilimdir. İnsanın inanması gereken şeyin ne olduğunu tam olarak bilememesi olarak ifade edilen yabancılaşmanın anlamsızlaşma boyutunu görmekteyiz. Katılımcıların dörtte biri oyunlar için günlük ihtiyaçlarını ertelemeyi ve ihtiyaçlardan taviz vermeyi bir sorun olarak görmemektedir. Arkadaş edinme amacı ile bilgisayar oyunlarını tercih edenler ise %25'lik bir kesim olarak görülmektedir. %20'lik bir oran oyunlarda kurulan iletişimi anlamlı bulurken, katılımcıların bir kısmı da oyunlardaki iletişimi yüz yüze iletişime tercih etmektedir.

Netice itibarıyla gerçeklik değeri olmayan sanal bir dünya içinde eğlence ve iletişim etkinliğinde bulunan lise düzeyindeki katılımcıların ortalama dörtte birinde Seeman'ın yaptığı yabancılaşma sınıflandırmasına göre anlamsızlık ve kuralsızlık boyutunda yabancılaşma tespit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author have no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Bostan, B., & Tıngöy, Ö. (2015). Dijital oyunlar: Tasarım gereksinimleri ve oyuncu psikolojisi. *AJIT-e*, 6(19), 7-21.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi*. Cilt 1 (E. Kılıç, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2. Baskı.
- Coleman, Beth. (2012). *Hello avatar dijital neslin yükselişi*. (E. Bilge, Çev.), İstanbul: Mediacat Yayınları. 1. Baskı.
- Dawkins, R. (2006). *The god delusion*. London: Bantam Press.
- Ferdig, R. (2014). Developing a framework for understanding the relationship between religion and videogames. *Online Heilderberg Journal of Religions on the Internet*, 5, 68-85.
- Heidbrink, S., Knoll, T., & Wysocki, J. (2014). Theorizing religion digital games. *Online Heidelberg Journal For Religions on the Internet*, 5, 5-50.
- Henderson, E. C. (2000). *Understanding addiction*. University Press of Mississippi.
- Jenkins, H. (2004). *Game design as narrative architecture, FirstPerson: New Media as Story, Performance, and Game*. Editors: Wardrip-Fruin, N., Harrigan, P., MIT Press, 118-130.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Cemalçılar, Z. (2014). *Dünden bugüne insan ve insanlar sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kerr, A. (2006). *The Business and culture of digital games: Gamework and gameplay*. London: SAGE publications.
- Kim, S., & Kim, R. (2002). A Study of internet addiction: status, causes, and remedies- focusing on the alienation factor. *Int J Hum Ecol*, 3(1), 1-19.
- Korkut, Y. (2020). Dijital Çağda Ebeveyn Olmak: Dijital Ebeveynlik, Dijital Okuryazarlık Boyutuyla: Dijital Dünyanın Yeni Kavramları, Editör: Atılğan Sait, S., Literatürk Academia, 145-165.
- Nettler, G. (1957). A measure of alienation. *Am Soc Rev*, 22(6), 670-677. [Crossref]
- Oppenheim, C. (1993). Virtual reality and the virtual library. *Inf Serv Use*, 13(3), 215-227. [Crossref]
- Raczkowski, F. (2012). "And what do you play?": A few considerations concerning a genre theory of games, *Computer Games and New Media Cultures*. Editors: Fromme, J., Unger, A., New York: Springer, 61-74. [Crossref]
- Ryan, M. L. (2006). *Avatars of story*. London: Universty of Minnesota Press.
- Sağlamtimur, Ö. Z. (2010). Dijital sanat. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 213-238.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *Am Soc Rev*, 24(6), 783-791. [Crossref]
- Seeman, M. (1983). Alienation motifs in contemporary theorizing: the hidden continuity of the classic themes. *Soc Psychol Q*, 46(3), 171-184. [Crossref]
- Şener, İ., & Keleş, A. (2020). Video oyunlarında oyuncunun hikâyeye etkileri ve anlatı odaklılık: Andrzej Sapkowski'nin Witcher roman serisinin interaktif bir video oyununa dönüşümü. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 362-377. [Crossref]
- Uzun, K., & Aydın, C. H. (2012). Kullanıcı profilinin ve bireylerarası ilişkilerin gerçek yaşamla karşılaştırılması: second life örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 263-290.
- Yellowlees, P., & Marks, S. (2007). Problematic internet use or internet addiction?. *Comput Hum Behav*, 23(3), 1447-1453. [Crossref]
- Yalçın, Ö., & Dönmez, A. (2017). Sosyal psikolojik açıdan yabancılaşma: Dean'in yabancılaşma ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 150-175.
- Yücel, G., & Şan, Ş. (2018). Dijital oyunlarda bağımlılık ve şiddet: blue whale oyunu üzerinde bir inceleme. *AJIT-e*, 9(32), 87-100.

el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rife Romanı Merceğinde Abdelilâh b. 'Arafa'nın Tarihi ve Tasavvufî Romanları

Abdelilâh b. Arafa's Historical and Sufic Novels within
the Scope of the Novel *al-Junayd Alef Lâm Mîm al-
Marefa*

Ahmet Hamdi CAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniver-
sitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu,
Mütercim ve Tercümanlık Bölümü,
Arapça Mütercim ve Tercümanlık
Anabilim Dalı, Karaman, Türkiye

Öz

Arap edebiyatında ilk örneklerine rastladığımız romanlar arasında, Batıdan yapılan edebî çevirilerin etkisiyle kendisini gösteren tarihî romanlar yer alır. Kurgusal zemin ve sanatsal nitelikler göz ardı edilmeksizin tarihî bilgilerin yazar tarafından yeniden yorumlanmasıyla kaleme alınan tarihî romanlar zamanla gelişim gösterir ve böylece romanın alt türlerinde çeşitlilik başlar. Bu türlerden biri olan tasavvufî roman, Arap edebiyatına Mısırlı yazar Necîb Mahfûz ile girer ve edinilen tecrübeler neticesinde gelişim göstererek günümüze dek gelir. Özellikle Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Yemen, Ürdün gibi ülkelerin yazarları tasavvufî romanı önemli bir noktaya taşımaya başlar. Bu başarıda büyük payı olanlardan biri de Fas asıllı yazar ve akademisyen Abdelilâh b. 'Arafa'dır. Tasavvufî romana yeni bir boyut kazandıran İbn 'Arafa, irfânî roman olarak adlandırdığı bu roman türüne 2002 yılından günümüze kadar planladığı proje çatısı altında on dörde tamamlamak üzere on bir roman kazandırmıştır. Bu makalede tarihî ve tasavvufî romanın Arap edebiyatındaki seyrine kısaca değinilecek, ardından İbn 'Arafa'nın romanları öz bir şekilde tanıtılacaktır. Daha sonra *el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rife* isimli romanın özeti verilerek bu çalışma tarihî ve tasavvufî roman oluşu yönüyle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap edebiyatı, tarihî roman, tasavvufî roman, Abdelilâh b. 'Arafa, Cüneyd-i Bağdadî

ABSTRACT

The novels the first examples of which we have come across in the Arabic literature are the historical novels thanks to the effects of the literary translations made in the west. With the help of the fact that the historical information has been commented by the author without ignoring the fictional structure and artistic qualifications over again, the historical novels have got progressed in time and the variety has begun in the sub-genres of novel. The sufic novel, one of these genres, has been included into the Arabic Literature with Naguib Mahfouz and has improved as a result of the knowledge gained and has reached until today. Especially the authors of the countries such as Morocco, Tunisia, Algeria, Libya, Yemen, Jordan have achieved to take the sufic novel to the significant level. One of the authors who have quite a big role in this success is Abdelilâh b. Arafa, who is a Moroccan author and academist. Contributing a new aspect to the sufic novel, Ibn Arafa has brought eleven novels about to be completed at fourteen within the project he has planned since 2002 in this genre of a novel he has described as an exemplary novel. In this article the progress of the historical and sufic novel in the Arabic Literature will be mentioned briefly, and then Ibn Arafa's novels will be introduced succinctly. After that, the summary of the novel entitled *al-Junayd Alef Lâm Mîm al-Marefa* will be given and the novel will be examined with regards to its being a historical and sufic novel.

Keywords: Arabic literature, historical novel, sufic novel, Abdelilâh b. Arafa, al-Junayd al- Baghdadî

Giriş

Arap edebiyatı tarihçilerinin birçoğu, Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgaliyle modern Arap edebiyatının başladığı yönünde görüş bildirir (Er, 2012). Bu tarih her ne kadar kesin ve belirleyici bir özellik taşımasa da genel kabul bu minvaldedir (Er, 2015). Şiir, Arap edebiyatının klasik dönemden beri baskın türü olmasının yanında özellikle modern dönemin başlamasıyla anlatı türlerinden biri olan romanın da bu edebiyat içerisinde azımsanamayacak bir yere sahip olduğu görülür (Demir, 2019a). Modern anlamıyla Batı'da bilinen ilk roman Cervantes'in kaleme almış olduğu; birinci cildi 1605 yılında, ikinci cildi ise 1615'te yayımlanmış olan *Don Quixote (Don Kişot)* adlı eser iken (Albay, 2020; Yumul, 2018) Arap edebiyatına baktığımızda modern ilk edebî romanın 1914'te Muhammed Hüseyin Heykel'in kaleme aldığı *Zeyneb* isimli eseri olduğu görülür (Er, 2015). Arada yaklaşık üç asır gibi uzun bir süre bulunmasına rağmen modern Arap romancılığı geç ama hızlı bir gelişim göstermiş ve Batı tarzı roman türünün gösterdiği ilerlemeyi takip etmeyi başarmıştır.

Bir bütün olarak ele alındığında edebiyatın önemli bir parçasını oluşturan roman, konularına göre birçok alt türe sahip olup bu türlerden biri de tarihî roman olarak okuyucunun önüne çıkar (Ayyıldız & Birgören,

Geliş Tarihi/Received: 03.02.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 18.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Ahmet Hamdi CAN
E-posta: ahamdican@kmu.edu.tr

Cite this article: Can, A. H. (2022). Abdelilâh b. Arafa's historical and sufic novels within the scope of the novel *al-Junayd Alef Lâm Mîm al-Marefa*. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 150-161.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

2009). Gögebakan'ın tanımına göre tarihî roman: “Herhangi bir tarihsel dönemi ya da olayı gerçeğe yakın ama sanatsal bir biçimde aktaran bir roman türüdür (Gögebakan, 2004).” Tural'ın yaptığı tanım ise: “Yazarı tarafından gözlenmemiş bir devri, tarihî hakikatlere sadık kalarak anlatan romanlara tarihî roman adı verilir (Tural, 2003).” şeklindedir. Diğer uzmanların tanımlarına bakıldığında tarihî roman için benzer ifadelerle karşılaşılmaktadır. Romanın bu alt türü, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında, Batı tarzı tarih konulu tiyatro eserlerinin Edîb İshâk (ö. 1885), Mârûn en-Nakkâş (ö. 1855), Tânyûs Abduh (ö. 1926), Ebû Halîl el-Kabbânî (ö. 1903) ve Necîb el-Haddâd (ö. 1899) gibi yazar ve çevirmenlerin Arapçaya yaptıkları tercüme neticesinde Arap edebiyatına giriş yapmıştır (Çakır, 2019). Nitekim literatüre giren bu ve benzeri çalışmalar neticesinde tarihî romanın Arap edebiyatındaki öncülere *Zenûbiyâ (1871)*, *Budûr (1872)* ve *el-Hiyâm fî Futûhî's-Şâm (1874)* adlı romanlarıyla Selîm el-Bustânî (ö. 1884) ile yirmiyi aşkın romanıyla Corcî Zeydân (ö. 1914) olmuştur (Çakır, 2020). Bu minvalde sayılabilecek birçok isim bulunmakla birlikte hepsini burada zikretmek elbette mümkün değildir. Örnek olması açısından birer eser adıyla birlikte birkaç isimi şöyle sıralayabiliriz: Farah Antûn [*Urşelîmu'l-Cedîde- 1904*], Alî el-Cârim [*Hâtîf mine'l-Endelûs- 1905*], Ya'kûb Şarrûf [*Emîru Lübnân- 1906*], Kerem Mulhim Kerem [*Sakru Kureyş- 1948*], İmîl Hâbeşî el-Eşkar [*el-Yetîmetu's-Sâhira- 1961*], Necîb Mahfûz [*Abesu'l-Akdâr- 1939*], Ali Ahmed Bâkesîr [*Sellâmetü'l-Kass- 1944*], Cemâl el-Ğitânî [*ez-Zeynî Berekât- 1974*], Rağvâ 'Âşûr [*Sülâsiyyetu Ğirnatâ- 1994*]; Abdurrahman Munîf [*Ardu's-Sevâd- 1999*] bulunur (Çelebi, 1993; Durmuş, 2020; Görgün, 2009; Yıldız, 2019). Adı geçen yazarların eserleri mercek altına alındığında milliyetçilik (Karabela & Ekşi, 2015), kahramanlık, cesaret, cömertlik vb. gibi duyguların yoğun bir şekilde eserlerinde yer alması tarihî romanların beslendiği diğer kaynakların ise klasik Arap hikâyesi ve şiiri olduğunu gösterir (Çakır, 2019).

Mısır'ın, modern Arap edebiyatının öncülüğünü yaptığı gerçeği, yadsınamaz bir olgudur (Er, 2012). Yukarıda da değinildiği gibi modern roman türü Arap edebiyatında kendini gösterirken bunun ilk örnekleri tarihî roman şeklinde tezahür etmiştir. Elbette her işte olduğu gibi romanda da zaman içerisinde kazanılan tecrübeler verilen eserlere teknik ve tematik açıdan gelişim, değişim ve ilerleme getirmiştir. 1900'lü yılların ortalarını düşündüğümüzde Arap toplumunun siyasî ve sosyal alanlarda çok sayıda sorunla mücadele ettiğine şahit oluruz. İşte bu noktada özellikle halkı, ruha huzur veren manevî bir sahaya çekmek için birtakım Arap edebiyatçıları tasavvufî roman diye bir alt tür meydana getirmişlerdir (Demir, 2019a). Ethem, el-Bâtûl'dan aktararak tasavvufî romanı: *Tasavvufu harmanlanan, okurun mistik dünyasına hitap eden, tefekküre ucsuz bucaksız alanlar açan ve bu kapsamda yeni bir dil ortaya koyan çağdaş edebî bir yazım türüdür.* şeklinde tanımlar (Demir, 2019b). Bu türün amacı, okuyucunun zihin dünyasına hitap etmek suretiyle onun davranışlarında, kavrayışında ve iç aleminde bir değişim meydana getirecek, irfân yüklü bir sanat inşa etmektir. Ayrıca yeni bir alt tür olan tasavvufî roman din, tasavvuf ve felsefe jargonunu ve bu alanlara has kavramları kullanarak okuyucularını irfânî bir dünyaya götürmeyi amaçlar (Demir, 2019b).

Tasavvufî romanın temelini meşhur nobel ödüllü yazar Necîb Mahfûz'un (ö. 2006) *et-Tarik (1964)* isimli romanıyla attığını söylemek mümkün değildir. Seksenli yıllara gelindiğinde *el-Havvât ve'l-Kasr (1980)*' adlı romanıyla *et-Tâhir Vattâr²* ve *Kitâbu't-Tecelliyât I (1983)* başlığını taşıyan romanıyla Cemâl el-Ğitânî bu türün gelişimini sağlayan yazarlar olarak karşımıza çıkar. Doksanlı yıllarda İbrahim el-Kevnî, İbrahim ed-Dergûsî, Mahmûd el-Mes'adî,³ Mûlîm el-'Arûsî, Ahmed Tevfîk, Kemâl Hamîşî, Binsâlim Himmîş,⁴ Muhammad eş-Şarkî, Abdulvahhâb b. Mansûr, Ahmed Veledd Abdulkâdir gibi Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Yemen, Ürdün ve Suriyeli yazarlar tasavvufî romanı Arap edebiyatı içerisinde önemli bir noktaya taşımayı başarır. İki binli yıllara ulaşıldığında Selîm Matar Kâmil, *et-Tev'emü'l-Mefkûd (2002)* adlı romanıyla, Necvâ Berekât, *Luğatu's-Sirr (2004)* başlıklı romanıyla ve 'Âdil Huzâm *ez-Zillu'l-Ebyad (2013)* adlı eseriyle tasavvufî romanın gelişim göstererek günümüze değin gelmesini sağlar (Demir, 2019b).⁵

Burada saydığımız isimlerin dışında, hem bir akademisyen hem de çok sayıda tasavvufî romanın sahibi olan önemli bir isim; Abdelilâh b. 'Arafa bulunmaktadır. Yazar İslâm tarihinin başlangıcından günümüze kadar geçen on dört asırlık süreden esinlenerek on dört tasavvufî roman; kendi tabiriyle irfânî roman (Zebbâh & Allâk, 2020) yazmayı planlamış ve bunun on bir tanesini telif etmeyi başarmıştır (Bostancı & Çil, 2021). Elinizdeki bu çalışmada adı geçen yazar ve eserleri hakkında öz bir bilgi verilerek makalenin odağında bulunan *el-Cüneyd, Elif Lâm Mîm el-Ma'rife* isimli roman, sunulacak olan bir özetin ardından tarihî ve tasavvufî yönüyle değerlendirilerek çıkan hususlar vurgulanacaktır. Bostancı ve Çil'in de belirttiği gibi ülkemizde Arap tasavvufî romanları konusundaki çalışmaların çok az olduğu (Bostancı & Çil, 2021) göz önünde bulundurulduğunda bu makale İbn 'Arafa'nın genel hatlarıyla tarihî ve tasavvufî romanlarını, özel olarak da *el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rife* romanını tanıtmış olmak ve bu romanın tarihî ve tasavvufî yönünü ortaya çıkarmak suretiyle literatüre katkı sağlanmış olacaktır.

Abdelilâh b. 'Arafa'nın Tarihi ve Tasavvufî Romanları

1962 yılında Fas'ın Selâ şehrinde dünyaya gelen İbn 'Arafa, Sorbonne Üniversitesi'nde dilbilim alanında doktora yapmış olup şu an Profesör unvanına sahiptir. ICESCO'da⁶ görev yapmakta olan yazar dilbilim, tasavvuf, kültür, kültür çeşitliliği ve medeniyetlerarası diyalog gibi alanlarda çalışmalarını sürdürmektedir (Benarafa, 2020; Bostancı & Çil, 2021). İbn 'Arafa'nın, tasavvufî roman anlayışı diğerlerinden farklıdır. Bu nedenle kendisi, yazdığı tasavvufî romanları 'irfânî roman' şeklinde adlandırır. Ona göre tasavvufî dil kullanan, olay örgüsünü ve şahıs kadrosunu tasavvufî motiflerle süsleyerek sunan her roman irfânî roman değildir (el-Verârî, 2015b). Yazarın tamamlamayı planladığı on dört romandan şimdiye dek basılmış olan on bir eseri aşağıdaki gibidir:

- 1 Roman ilk olarak 1974'te Cezayir'in eş-Şa'b gazetesinde tefrika şeklinde çıkmış ardından 1980'de müstakil bir kitap olarak yine Cezayir'de yayımlanmıştır (Can, 2013).
- 2 1936'da Cezayir'de dünyaya gelmiş olan yazar, sosyalist kimliğiyle bilinmekte olup Cezayir romancılığının kilometre taşlarından biridir. 2010'da kolon kanserinden vefat eden yazarın basılmış on bir romanı, üç kısa öykü ve iki tiyatro eseri bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Can, 2013)
- 3 1911 doğumlu olan Tunuslu yazar el-Mes'adî, küçük yaşta din eğitimi almış ve hafızlığını tamamlamıştır. Sorbonne Üniversitesinde Arap Dili ve Edebiyatı alanında lisans eğitimi almış, ardından yüksek lisans ve doktorasını yapmıştır. Yazarın roman, kısa öykü ve tiyatro türlerinde çalışmaları bulunmakla birlikte bunlardan bazıları başta Almanca olmak üzere farklı dillere çevrilmiştir. Ayrıca yazarın edebî, fikrî ve felsefî makaleleri de mevcuttur. el-Mes'adî, 2004 Aralığında dünyaya gözlerini yummuştur (Bulut, 2019).
- 4 Yazara ait önemli romanlardan biri; ilk olarak 1990 yılında basılmış ve "en-Nâkid" ödülüne layık görülmüş olan Mecnûnu'l-Hukm isimli tarihî ve felsefî romandır. Arap gerçekliğinin, Arap toplumunun endişe ve kaygılarının, günlük olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarının tarihî perspektif ve felsefî bir yaklaşımla günümüz potasında eritilerek işlendiği başarılı bir romandır. Eser ikinci kez 1998'de basılmıştır (Ebhîr, 2021). Ayrıca bkz. (Himmîş, 1998).
- 5 Daha fazla tasavvufî roman yazarı ve eser adı için bkz. (el-Âkil, 2022).
- 6 Islamic World Educational, Scientific and Cultural Organization (İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü).

Cebelu Kâf (2002): Muhyiddîn İbnu'l-'Arabî'nin (ö. 1240) hayatı ve tasavvufî görüşlerinin gerçeğe yakın kurgusal bir zemin üzerinde ele alındığı romandır (İbn 'Arafa, 2002).

Bahru Nûn (2007): Okuyucunun, Endülüs'te zaman ve mekanlar arası bir yolculuğa çıkartıldığı, Platon'un bahsini ettiği Atlas Efsanesi'ni konu edinir (İbn 'Arafa, 2007).

Bilâdu Sâd (2009): Roman Endülüslü sûfî şair Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî'nin hayatını, manevî yolculuk temalı bir içerikle ele alır (İbn 'Arafa, 2009).

el-Havâmîm (2010): 1492'de Gırnata'nın düşüşünden 1609-1614 yılları arası Moriskoların⁷ vatanlarından kovulmalarına kadar geçen dönem içerisinde yaşanan trajediyi, Müslümanlara, Yahudilere ve Protestanlara karşı dönemin yöneticileri tarafından işlenen çirkin insanlık suçlarını, bu trajedinin etiğini tartışmak suretiyle ele alır (İbn 'Arafa, 2010).

Tavâsînu'l-Ğazzâlî (2011): İranlı İslâm âlimi, sûfî ve bir müderris olan Ebû Hâmid el-Ğazzâlî'nin (İmam Gazzâlî) erken yaşta yetim kalan çocukluğundan başlayarak hayatını, siyasî çalkantılar sebebiyle yaşadığı sıkıntıları, fikirlerini ve akâidini konu edinir (İbn 'Arafa, 2011).

İbnu'l-Hatîb fî Ravdati Tâhâ (2012): Bu roman, Levşe'de (1313) dünyaya gelmiş Yemen asıllı tarih ve fizik bilgisine sahip, şair ve bir filozof olan, aynı zamanda İbn Haldûn'un yakın dostu Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'i konu alır. Öğrencisinin ihaneti neticesinde Gırnata yönetimiyle arası bozulan İbn Hatîb oradan kaçmak zorunda kalır. Yine de düşmanları peşini bırakmaz ve zındıklıkla suçlanarak hapse mahkum edilir. Hüccesinde boşulduktan sonra cesedi yakılır (İbn 'Arafa, 2012).

Yâsîn Kalbu'l-Hilâfe (2013): İbn 'Arafa bu romanında, otuz üç yıl Osmanlı hükümdarlığı yapan Sultan II. Abdulhamid'in, geniş bir coğrafyaya sahip Osmanlı Devleti'ni sömürgecilerin kışkırtma, karalama ve tuzaklarına rağmen dehasıyla nasıl da koruduğunu, İslâm birliği için sarf ettiği büyük çabayı, büyük âlimlere ve sâihlere kol kanat gerişini, nihayetinde bir şekilde yalnız kalıp ölene dek hapsedilişini konu edinir (İbn 'Arafa, 2013).

Tavku Sirri'l-Mehabbe: Sîretu'l- 'İşk ' İnde İbn Hazm (2015): Roman, sıkıntılar ne kadar büyük olursa olsun aşk ve muhabbetle düşünüp hareket etme yönünde çevresindekilere salık veren İbn Hazm'in hayatını, yaşadığı dönemde fikrî ve siyasî anlamda çok sert düşmanlıklara maruz kalmasına rağmen gösterdiği inanılmaz sebatı ele alırken öte yandan Emevî Hilafeti'nin yıkılıp Mulûku't-Tavâif döneminin tarih sahnesine çıkışını gözler önüne serer (İbn 'Arafa, 2015).

el-Cüneyd, Elif Lâm Mîm el-Ma'rife (2016): Meşhur Mutasavvıf Cüneyd-i Bağdâdî'nin hayatının, tasavvufî görüşlerinin, o dönem yaşanmış siyasî ve itikadî çekişmelerin kurgusal bir zemin üzerinde gerçeğe yakın bir şekilde ele alındığı romandır (İbn 'Arafa, 2017).

Hunâse, Elif Lâm Râ er-Rahme (2018): Yazar, bu romanında bir bedevî kızı olan Hunâse bint Bekkâr'ın Sultan Mevlây İsmail ile evlendikten sonra hayatının nasıl değiştiğini, sultanın haremde maruz kaldığı entrikaları ve kocasının ölümünden sonra girdiği yolda yaşadığı semitik ruhsal deneyimi ele alır. Ayrıca romanın olay örgüsü içerisinde Sahîhi Buhârî'nin doktrinleri doğrultusunda kurulan güçlü bir devletin hikayesi yer alırken Sabatay Sevi'nin sebep olduğu fikrî sarsıntılar da okuyucuyla paylaşılır (İbn 'Arafa, 2018).

İdrîs Elif Lâm Mîm Sâd el-Vilâye (2019): İbn 'Arafa şu ana kadar vücut bulmuş tasavvufî roman projesinin son halkası olan bu çalışmasında okuyucusunu; etkilerini günümüzde de sürdüren farklı akâid ve fikir mezheplerinin kurulduğu, çözümlenmesi zor bir dönem olan hicrî ikinci yüzyıla doğru bir yolculuğa çıkarır. İmam İdris el-Ekber el-Hasanî'nin İdrisîler devletini nasıl kurduğu, âli beyt ile birlikte maruz kaldığı zulüm, işkence ve haksızlıklara büyük bir kahramanlıkla nasıl göğüs gerdiği, şeref, velâyet ve hikmet erdemlerinin İmam İdris'te nasıl tecelli ettiği olay örgüsünün temelini oluşturur (İbn 'Arafa, 2019).

İbn 'Arafa'nın tasavvufî yönü ağır basan bu romanları, olayların geçtiği döneme ışık tutması bakımından ve ayrıca toplumsal hafızanın tarih ve kültürel mirasla yeniden bağlantı kurmayı amaçlaması sebebiyle tarihî roman olarak da değerlendirilmektedir (el-Verârî, 2015a). Adı geçen romanların adlandırılmasında ilginç bir paradigmanın varlığı da söz konusudur. Bostancı ve Çil'in tespitlerine göre yukarıda sırasıyla verilen romanların ilk üçünde Kur'ân-ı Kerîm'de geçen haruf-ı mukattaadan tekli olan (kâf, nûn, sâd) harflerinin kullanıldığına, dörtten yediye kadar olan romanlarda ikili mukattaalar olan (hâ mîm, tâ sîn, tâ hâ, yâ sîn) harflerinin kullanıldığına, sekizden ona kadar olan romanlarda üçlü mukattaalar olan (tâ sîn mîm, elif lâm mîm, elif lâm râ) harflerinin kullanıldığına ve sonucuda ise dörtlü mukattaalardan olan (elif lâm mîm sâd) harflerinin kullanıldığına şahit oluruz (Bostancı & Çil, 2021). Kur'ân-ı Kerîm'de anlamının insanlarca kesin bir karşılığı hâlen netleşmemiş mukatta'a harflerinin eser adlarında paradigmal bir şekilde kullanılması, bir sıralı dünyası olan tasavvufun romanlara en başından itibaren sindirildiğinin bir göstergesidir. Edebiyat eleştirmenlerinin bir çoğu İbn 'Arafa'nın bu projesini, Kur'ân merkezli yeni bir edebiyat oluşturma girişimi olarak değerlendirir ki bu da elbette tasavvufî romana yeni bir boyut getiren irfânî romandır (el-Verârî, 2015a). Yazar romanlarında iki temel mefhumla hareket eder. Bunlardan ilki; gerçek alemde manevî aleme yolculuk etmek suretiyle 'nurla yazmak' mefhumudur. 'Arafa'nın, romanlarına, nurânî başlangıçlar anlamına gelen mukattaa harfleriyle başlaması da bunun bir izdüşümüdür. İkinci olan 'varoluşla şahitlik etmek' mefhumu ise; geçmişte yaşananların günümüzle irtibatlandırılması, günümüz insanının bunlardan bir ders çıkararak gereken sorumluluğu alması şeklindedir (Bostancı & Çil, 2021; el-Verârî, 2015a).

Romanlar genel olarak ele alındığında Muhyiddîn İbnu'l-'Arabî, eş-Şuşterî, İmam Gazzâlî, Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, Sultan II. Abdulhamid, İbn Hazm, Cüneyd-i Bağdâdî, Hunâse bint Bekkâr ve kocası İsmâil Mevlây, İdrîs el-Ekber gibi şahısların ana karakter yapıldığı ve tarihi gerçeklere bağlı kalarak bu şahısların dönemlerinde meydana gelen toplumsal, siyasî, ekonomik durumlara, ilgili dönemlerde varlık gös-

7 "Morisko, Orta Çağ'dan beri İspanya'da Müslümanlar için kullanılan Moro adına XV. yüzyılın sonlarında "-isco" ekinin ilâvesiyle türetilmiş bir kelime olup "Müslümanlara mensup/ait" veya "Müslümanlardan geriye kalan kişi/şey" anlamına gelmektedir." Genel olarak Endülüs'ün düşüşünden sonra İspanya'da Hristiyan hâkimiyetinde kalan Müslümanlar için kullanılır. Moriskoların büyük kısmı vatanlarından kovulmuş, geride kalanlar ise baskıyla Hristiyan edilmişler ve buna rağmen ikinci sınıf insan muamelesi görmüşlerdir (Özdemir, 2005). Bu romanın yanı sıra aynı dönemdeki mezalimi konu edinen bir başka roman Radva Âşûr'un *Granada Üçlemesi* adlı eseridir. Radva Âşûr da romanında Müslümanların yenilgiye uğramasından sonra Katolik İspanyolların Moriskolara yaptığı zulümleri ele almıştır (Doğru, 2018).

teren fikri ortamlara, tüm bunların yanında- tarihsel bağlamda ana karakterlerle ilişkili olması sebebiyle- birçok ilim adamı, mutasavvıf, halife, hükümdar vb. isimlere yer verildiği görülür. Adı geçen karakterlerin tasavvufi düşüncelerinin roman atmosferine işlenerek okuyucuya sunulması, onların dünyasını tanıma noktasında büyük önem arz etmektedir.

İbn 'Arafa'nın irfânî romanlarına hızlı bir bakışın ardından şimdi *el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rife* isimli romanı tanıyıp ardından tarihî ve tassavvufî yönüyle değerlendirmeye çalışalım.

Romanın Özeti

356 sayfa gibi oldukça büyük bir hacme sahip olan roman İbn 'Arabî, Cüneydî Bağdâdî ve yazarın kendisine ait üç ayrı şiiirden bazı beyitlerin sunumuyla başlar. Bağdat şehrinin kim tarafından ne zaman ve hangi mimari planda yapıldığına, şehrin sahip olduğu kapılara, Bağdat'ın kelime anlamına ve etimolojisine dair bilgilerle romana giriş yapılır. Şehrin kozmopolitik yapısına, bünyesinde barındırdığı insan tiplerine de değinilir. Yazar kapıların bulunduğu dört bölge hakkında etnik, sosyal ve siyasî bilgiler sunarak okuyucuyu Şâm Kapısından Bağdat'a sokar. Halifelîğin başında el-Memûn bulunmaktadır. Beytülhikme, el-Memûn ile en parlak dönemine kavuşmuştur. Halife, rüyasında Aristo'yu görünce, rüyasını yorumlamaları için dostlarını saraya davet eder ve neticede Halife el-Memûn'un bilime çok iyi hizmetler sunacağı yorumuna varılır. Mutezile mezhebinin şiddetli savunucusu Ahmed b. Ebî Duâd'ın da yorumu üzerine el-Memûn dünya üzerinde insanlık için faydalı bilgiler içeren kitapları bulup getirmeleri için elçiler tayin edilmesi ve bir an önce operasyonun başlamasını emreder. Elçi gönderilenler arasında Bizans imparatoru Amorionlu II. Mikhael de vardır. Bu sırada konuşmaları gizli dinleyen, devlet düşmanı Alevîler için sarayda ajanlık yapan bir Pers hizmetkâr da durumu liderlerine bildirir. Düşmanlar bu haber üzerine gnostik Bâtînî Şîî hareketini kurma yönünde çalışmalar başlarlar. Bizans'a giden heyet tip, astronomi, matematik, felsefe vb. daha birçok alanda bilim ve sanata dair yazılmış çok sayıda kitapla geri döner ve hemen çeviri faaliyetleri başlar. Alevî propagandacısı, Bağdat'taki gizli imamın vekili Hüseyin adında bir ajan, hizmetkâr olarak bu heyete dâhil olmuştur ve kendi işlerine yarayacak kitapları gizlice çantasında Bağdat'a getirmeyi başarmıştır.

Bu sırada sarayda Kur'ân-ı Kerîm'in kadîm olup olmadığı fikri tartışılmaktadır. Tartışmalar sonunda İbn Ebî Duâd'ın tesiriyle halku'l-Kur'ân düşüncesi halifeye benimsetilip devletin inanç kaidesi olarak kabul edildikten sonra ülke genelinde insanlar, çıkartılan bir fermanla, zorla bu düşünceyi kabul etmeye çağrılır. Ancak bu görüş ulema arasında ciddi bir ihtilafa sebep olunca ülkede çok şiddetli bir tartışma ortamı başlar. Bu tartışma Cüneyd-i Bağdâdî'nin doğumundan üç yıl öncesine yani hicri 212 yılına tekabül etmektedir. Nihayet hicrî 215 yılında Cüneyd dünyaya gelir. Halku'l-Kur'ân tartışması Mutezile ile ehli sünneti iyiden iyiye birbirinden ayırmıştır. Özellikle fıkıh âlimleri ve mutasavvıflar bu düşüncüyü kesinlikle reddetmektedirler.

Halifenin adamları her yerde fermanı uyguluyor, âlimler sorguya alınıyor ve halku'l-Kur'ân düşüncesini reddedenler tutuklanıp hapse atılarak kötü muameleye tabi tutuluyorlardır. Sorgulamaya tabi tutulanlar arasında Ahmed İbn Hanbel (İmam Hanbel) de vardır ve kesinlikle bu görüşü kabul etmemektedir. Bu sebeple günlerce zindana atılıp işkence görür ve en sonunda sorgulanmak üzere doğrudan halifeye götürülür. Yolculuk sırasında Halife el-Memûn'un ölüm haberi gelir. Öte yandan Cüneyd'in babası Muhammed el-Kavârîrî de vefat eder. Ölmeden önce Cüneyd'in dayısı ve aynı zamanda bir sûfi olan Serî es-Sakatî'ye, oğlunun eğitimiyle ilgilenmesi için vasiyette bulunur. Bir de geçimini sağlaması için çarşıda bir ipek dükkânını miras bırakır. Dayısı Cüneyd'i, gittiği ilim meclislerine ve ders halkalarına beraberinde götürür. İyi bir alim olarak yetişmesi için dönemin meşhur mutasavvıf, fıkıh, hadis ve din alimlerinin yakınında olmasını sağlar.

Aradan birkaç yıl daha geçer ve Cüneyd'in annesi de vefat eder. Yaşı biraz daha ilerlemiş olan Cüneyd hafızlığını yapar ve Ebû Sevr el-Kelbî başta olmak üzere meşhur alimlerden ilim tahsil etmeye başlar. Babasından kalan ipek dükkânıyla geçimini sağlayacak kadar ilgileniyor kalan vakti ise ilim ve muhabbet meclislerinde geçiriyordu. Bu sırada hilafetin başına el-Mutasım geçmiştir. Ancak selefi ve de kardeşi el-Memûn halku'l-Kur'ân fikrinin devlet inanç değeri olarak kalmasını vasiyet ettiğinden ve dolayısıyla alimlerin bu hususta sorgulanmaları devam ettiğinden İbn Hanbel hâlen hapistedir. Hapiste geçen on dört aylık bir süreden sonra İbn Hanbel zindandan alınıp, İshak b. İbrahim'in evinde göz hapsine konulur (h. 219). Sekiz yıl sonra halifelîğe el-Vâsık (Harun) geçer ama halku'l-Kur'ân düşüncesi hâla devletin siyaseti olarak kalmaya devam eder. Bu düşüncesin varlığını korumasının sebebi İbn Ebî Duâd'ın ta kendisidir. Ev hapsinde iken Cüneyd ve dayısı İbn Hanbel'i ziyaret ederler. Zaman geçer, Cüneyd gençliğinin baharına ulaşır. Hem ticarete hem de ilimde iyi bir seviyeye gelir. İlim ve sanat erbabından müslüm ve gayrimüslüm birçok insanla tanışır ve onların gönlünü kazanır.

Bir gün dükkânına hizmetçisiyle beraber, Cüneyd'in tabiriyle "ay yüzlü" bir genç kız gelir. Kız, almak istediği kumaşı seçerken Cüneyd de kızı süzer, kızın süründüğü koku aklını başından almıştır. Cüneyd aslında daha iki hafta önce komşu dükkandan alışveriş yaparken bu kızı görmüş ve ona vurulmuştur. Genç kız alışveriş esnasında bir bahane ileri sürerek ezile sıklıkla Cüneyd'e adını sorar. Cüneyd de ondan adını başışlamasını ister ve isminin Fatma olduğunu öğrenir. Cüneyd sadece gözleri açıkta olan Fatma'yı, kendisine uygun kumaş rengi önerebilme bahanesiyle, yüzünü görebilmek için uzun bir çaba sarfeder ve sonunda onu ikna ederek yüzünü görmeyi başarır. Kıza bir kez daha vurulmuştur. Aralarında geçen diyalogtan anlaşıldığı kadarıyla Fatma da Cüneyd'e meylenmektedir. Ancak Fatma çekingen, utanç ve ürkektir. Alışveriş sonunda hızla dükkânı terk eder. Cüneyd, bu ani gelişen olayın sersemliğini atlatıp kendine gelene kadar Fatma gözden kaybolur. Hemen dükkânı kapatıp kızın izini sürmeye koyulan Cüneyd, tüm Bağdat'ı çarşı pazar altüst eder ancak onu bulamaz. Cüneyd'in elinde Fatma'ya ait, hafızasında kalan kokunun dışında hiçbir ipucu yoktur. Koku imalatçısı olan Ebû el-Verd'in dükkânına giderek hafızasındaki kokuyu bulmak için onlarca deneme yapar ancak nafiye. Ümidini kesmiş hâlde dükkândan çıkmak üzereyken gelen hapşırığını bastırmak için oracıkta eline geçen kumaş parçasını ağzına kapatır. İlginç olansa kumaşın üzerindeki koku, Fatma'nın özel yapım kokusuyla aynıdır. Hizmetçisiyle birlikte gelen bir kızın uzun bir zaman önce kumaş parçasındaki kokuyu yapması için bu dükkânı ziyaret ettiği ve bugün gelip hazır olan kokuyu alarak gittiği bilgisini arkadaşından öğrenir. Aynı kokuyu yapmasını ve kokuyu sipariş eden kişinin adını öğrenmeyi ister. Ancak arkadaşı iş ahlakı gereği kişisel bilgileri vermekten kaçınır. Ertesi gün sipariş edilen kokuyu Cüneyd'e teslim eder. Aradan bir ay geçer ancak Fatma'ya dair ne bir haber ne de bir iz vardır. Cüneyd aşkıdan yanıp tutuşmaktadır. Ailesine ve tanıdıklarına Fatma isminde bir kız aradığını bildirir ancak bulunan hiçbir Fatma, Cüneyd'in Fatma'sı değildir.

Aradan yıllar geçer, Fatma'dan hiçbir haber yoktur. Cüneyd Fatma'yı unutamadığı gibi aşkından ötürü sefil bir haldedir. Hocası Hâris el-Muhâsibî'nin derslerini sıkı sıkıya takip etmektedir. Bu sırada halife el-Mütevekkil, halku'l-Kur'ân tartışmasını bitirmiş, kadı İbn Ebî Duâd'ın maddi manevi tüm varlıklarını elinden almıştır. İbn Ebî Duâd, başına gelenlerden sonra felç olup yatağa bağlı hâle gelmiştir. Cüneyd, her kesimden insanla diyalog halinde olan oldukça sosyal bir kişiliktir. Çarşı eşrafından Pers asıllı, soylu bir aileden gelen arkadaşı Abdullah ile zaman zaman kitaplar üzerine konuşup fikir alışverişi yapmaktadır. Birkaç kez Abdullah'tan rafta duran bir kitabı ödünç almak istemesine rağmen bunu başaramaz. Bir gün daveti üzerine bu arkadaşının evine gider. Yeme içme faslının ardından Cüneyd, odadaki kitaplıktan okumak için bir kitap alır ancak yüzü peçeli ve her tarafı örtülü çok hızlı hareket eden bir kız hızla kitabı Cüneyd'in elinden alarak gözden kaybolur. En sonunda o kızın, Abdullah'ın kız kardeşi olduğunu ve adının Fatma olduğunu öğrenir. Kitap, özel bir cemaatin el kitabı niteliğinde olan ve daha önce Cüneyd'in ödünç almak isteyip de bir türlü bunu başaramadığı özel bir kitaptır. Fatma, Cüneyd'in o kitabı görmesini dahi istememiştir. Abdullah ve kız kardeşi Fatma bu cemaatin bir üyesidir. Bu sırada Fatma odaya girer ve kitabı izinsiz alıp okumaya başladığı için Cüneyd'e çıkışır. Ses, Cüneyd'e tanıdık gelmiştir. Kızın parfüm kokusu odayı kaplar ve ardından tanışmak için peçesini indirdiğinde bu kızın Cüneyd'in yıllar önce aşkına düştüğü Fatma olduğu anlaşılır.

Mevzu bahis olan kitap ise İhvân-ı Safâ risalelerinin ta kendisidir. O sırada bir haber güvercini ayağında bir pusulayla gelir. Pusulada İhvân-ı Safâ'nın, Fatmalar'a Abdullah el-Bağdâdî'den miras kalan o evde bir toplantı tertip etmek istediği yazıyordu. Abdullah ve Fatma, liderlerinin, bu evin ya da evdeki bir sırrın peşinde olduğundan şüphelenirler ve paniğe kapılırlar. Çünkü birkaç gün önce birileri eve gelip, evi miras bırakan kişinin (Abdullah el-Bağdâdî) kendilerine borcu olduğunu ve karşılığında evi almak istediklerini söylemişlerdir. Bir diğer husus ise o risalelerin de evle birlikte Fatmalara miras kalmış olmasıdır.

Cüneyd iki kardeşe teselli verip birtakım tavsiyelerde bulunarak evden ayrılır. Morali düzelmiş, neşesi yerine gelmiştir. Hem ticaretine hem de ilim tahsiline daha bir şevkle sarılır. Fatma zaman zaman Cüneyd'i dükkanında ziyaret eder. Konuşmalar esnasında Fatma'nın soyu hakkında şu bilgiler ortaya çıkar: Fatma'nın babası Kısra Enûşirvân'ın soyundan geliyordu. Küçük yaşta yetim kalmış ve büyük Alevî imamlarından biri, babasına sahip çıkmış, adını "Hüseyin" koymuştur. el-Memûn'un Bizans'a antik kitapları toplaması için gönderdiği heyetteki Persli ajan Fatma'nın babası olan Hüseyin'in ta kendisidir. Hüseyin'in kitapları teslim ettiği Alevî imam, o bilgilerden faydalanarak bu risaleleri kaleme almıştır. Abdullah adındaki o imam, anne ve babası vefat ettikten sonra Fatma'yı ve erkek kardeşi Abdullah'ı da koruyup gözetmiş, ölümünden sonra ise o evi, içindeki eşyaları ve risaleleri ikisine miras bırakmıştır. Cüneyd risaleleri Fatma'dan rica minnet alır ancak Fatma'dan habersiz birkaç kopyasını çıkarttırır. Bu sırada İhvân-ı Safâ cemaatinin beklenen toplantısı Fatmaların evinde düzenlenir. Cüneyd de gizlice evin içindeki bir bölmeden toplantıya şahitlik eder. Hem risalelerden hem de toplantıda edildiği bilgilerden bu cemaatin ve görüşlerinin asla sahip olduğu ilimle uyuşmadığı kanaatine varır. Toplantı sonunda sohbeti yapan lider Abdullah'a, bu evi borcuna istinaden ondan almak istediğini ancak bunu hukukî yoldan başaramadıkları için evin kendilerinde kalmasını, sadece risaleleri almak istediğini söyler ve alır. O toplantıda bulunan bir diğer lider ise Behbûz adında bir şahıstır.

Hicri 244 yılının baharında Cüneyd ve Fatma evlenirler. Cüneyd Fatma'yı bu, tehlikeli cemaate tabi olmaktan vazgeçirmiştir. Aradan yıllar geçer, tarih 6 Ramazan 253'ü göstermektedir. Cüneyd ilim meclislerinde iyice pişmiş, kendi ders halkasını oluşturmuştur. Aynı tarihte hem dayısı hem de hocası olan Serî es-Sakatî'yi kaybeder. Bu sırada Cüneyd'in Muhammed adında bir oğlu dünyaya gelir. Ülke oldukça karışık bir haldedir. Bir yanda Zencî ve Hâricî isyanları öte yanda ülke içinde sık sık değişen halife ve siyasi çalkantılar söz konusudur. Hâl böyleyken Cüneyd, öğrencileri ve arkadaşları hac yolculuğuna çıkarlar. İsyanlardan dolayı yollar son derece tehlikelidir.

Hac yolculuğu esnasında Cüneyd, molalarda verdiği sohbet ve ders oturumlarıyla hem tasavvufî görüşlerini insanlarla paylaşır hem de bu sırada kendisine yöneltilen fıkıh sorularına cevap verir. Öte yandan Zencîlerin işlediği vahşet haberleri kâfilenin kulağına gelmektedir. Tüm hacı adayları huzursuzdur. Korkulan olur ve Zencîler kafilere saldırır ancak kâfilenin güvenliğinden sorumlu askerler bu hücumu bertaraf etmeyi başarır.

Geçen zaman elbette Cüneyd'in hocalarını bir bir bu dünyadan almış, Cüneyd içinde bulunduğu ilim geleneğinin olgun bir temsilcisi olmuş, adı tüm coğrafyada duyulmuş ve büyük bir ün kazanmıştır. Dersine katılmak isteyen birçok insan vardır. Bu yolculuk esnasında fıkıhçı Ahmed el-Bâhilî'nin ısrarıyla Zümürüd isimli bir kız da derslere kabul edilir. Kızın asıl niyeti Cüneyd'in sûfi arkadaşlarından biri olan Semnûn'a yakınlaşmaktır. Zümürüd bir fırsatını bulup Semnûn'a olan aşkını kendisine duyurmuş ancak çok samimi bir derviş olan Semnûn, ilahî aşktan başka bir şeyin peşinde olmadığını dile getirerek onu lisan-ı hâl yoluyla reddeder. Cüneyd ve beraberindekiler hac yaparak geri dönerler.

Aradan birkaç yıl geçer. Hilafetin başında el-Mutemid vardır. Zencîlerin, Hâricîlerin, Taberistan'daki Alevilerin, Mısır'daki Tolunoğulları'nın, Horasan ve Sicistan'daki Saffârîlerin başlattığı isyanlar sürüyor olmasına rağmen hilafet eski haşmetine yeniden kavuşmuştur. İhvân-ı Safâ oluşumu toplantılarına devam ediyor, gelecek olan gizli imamı insanlara müjdeleyerek düşüncelerinin daha geniş kitlelere yayılması için çaba sarfediyordu. Cüneyd artık ilim ve tasavvufta iyiden iyiyeye olgunlaşmış, derslerine katılan insanların sayısı bir oturumda yüzleri aşar olmuştur. Allah ona bir de kız çocuk nasip eder. Zengin ve soylu bir ailenin kızı olan Zümürüd, Semnûn'u evlenmeye razı etmesi için Fatma aracılığıyla Cüneyd'den yardım ister, Cüneyd bunu dener ancak Semnûn'dan olumlu cevap almaz. Zümürüd bu kez evlilik teklifi yapmak için kendisi bizzat Semnûn'a gider. Defalarca bunu dener fakat sonuç değişmez.

Bu sırada Fıkıh âlimi Gulâmu Halîl lakaplı el-Bâhilî, Cüneyd'in gördüğü bu rağbeti kıskanır. Sûfilere karşı içten içe bir kin tutmaktadır. Yönetime yakın olması sebebiyle sûfilere bertaraf etmek için kulisler yapmaya başlar. Sûfilere ve halk arasındaki gördüğü değeri kıskandığı için yönetimi, bu insanlara karşı kışkırtır, zındıklık yaptıkları ve şeriata aykırı görüşlere sahip oldukları suçlamasıyla onların tutuklanmasını sağlar. Mahkemeye çıkarılırlar, el-Bâhilî, yalancı şahitlerle kadıyı ikna etme çabası içindedir. İlk celsenin sonunda Cüneyd ve arkadaşları geceyi hapiste geçirir. Sonraki celsede ilk olarak el-Bâhilî'nin halifeyi etkisi altına almış olması ve yalancı şahitlerin verdiği ifadeler sayesinde kadı, hepsinin boynunun vurulmasına hüküm verir. İnfaz vakti geldiğinde mahkumların Allah'a olan sadakat ve tam teslimiyet halleri, muhabbetleri, celladı infazı gerçekleştirmekten alıkoyar. Cellat kadı İsmail'e giderek o insanların zındık olamayacağını ve gelip

kendisinin durumu görmesini ister. Aynı şekilde kadı da zaten masum olduklarını bildiği o insanlara yalancı şahitler yüzünden verdiği hükmün yanlış olduğunu bir daha idrak edip halifeye, aflarını dilemeye gider ve affedilip hapisten salınırlar. Ancak bu süreç Cüneyd'in eşi Fatma'yı çok yıpratır ve Fatma ruhsal bir durgunluk içine girer.

el-Bâhilî, bu sonuçtan hiç de memnun olmamış, daha çok bilerek o tasavvuf yolcularının işini bitirmek için daha çok yalan ve iftira yaymaya başlamıştır. Öte yandan Zümürüd, helal yoldan defalarca deneyip Semnûn'u izdivaca razı edemeyince sınırlanarak büyük bir iftira atmak suretiyle Semnûn'dan intikam almak ister. el-Bâhilî'ye giderek Semnûn'un kendisiyle defalarca yalnız kaldığını, o ve arkadaşlarının kendisine tecavüz ettiğini söyler. Bunu fırsat bilen Bâhilî, yine yüksek makamlardaki arkadaşlarına giderek o insanların zındık, zânî ve ahlaksız olduklarını söyleyip tekrar yargılanmalarına sebep olur. Önce Semnûn hapse alınır ve ardından el-Bâhilî'nin çabalarıyla Cüneyd ve başka dört arkadaşı daha aynı davaya sanık yapılırlar. Cüneyd ve arkadaşlarının lehinde, doğruları söyleyen şahitlere karşın yalancı şahitlerin ifadeleri dava sürecinin uzamasına sebep olur. Bu süre zarfında boş durmayan el-Bâhilî, halifeye bu insanların devlet içinde bir yapılanmaya çabaladıklarına dair bir yalan haber daha uçarur. Bağdat'ın kadınları, attığı iftiradan dolayı Zümürüd ile olan diyaloglarını kesmişlerdir. Öyle ki halk arasında adı *Azizin karısı Züleyha* diye çağrılmaya başlanır. Zümürüd, sonunda Fatma'ya gelerek bunun bir iftira olduğunu söyler ve af diler. Ardından kadıya giderek işin aslını ona da söyler. Öncesinde kadı işin içinden çıkmadığı için halife el-Muvaffak'a gidip bu davadan azlini istemiştir. Ancak halife sınırlanıp tutukluların hepsinin başının vurulmasını emredeceği sırada dili tutulmuş ve bu emri verememiştir. Ardından halife, bunun ilahî bir işaret olabileceğini düşünür. Dahası rüyasında ahlaksızlıkla suçlanan bir grubun idam edilmesi için emir vermiş, infazın tam da gerçekleşeceği an bir adam çıkagelip bu infazı yaptıkları taktirde halifeye, hükümdarlığının son bulacağını söylemiştir. Nihayetinde Zümürüd, halife ve kadının birarada olduğu bir vakit huzura çıkar ve Semnûn'a iftira attığını, o ve arkadaşlarının suçsuz olduğunu, kendisi hakkında verilecek her türlü hükme razı olduğunu söyler. Kadı, bu hükmü ancak Semnûn ve arkadaşlarının verebileceğini söyleyerek Zümürüd'ün durumunu iftira kurbanlarına havale eder. Halifenin bizzat kendisi hapisaneyeye kadar giderek Cüneyd ve arkadaşlarından özür dileyip onları serbest bırakır.

Cüneyd, tekrar ders halkalarında her mezhepten, her sanat ve bilim dalından insanların olduğu kalabalık gruplara ders vermeye başlar. O zamanlar nihayet Zencî isyanı sorunu bitirilmiş ancak bu kez de Karmatî isyanı başlamıştır. el-Hallâc (Hallâc-ı Mansûr) Cüneyd'in yaptığı derslerin müdavimlerinden. Birçok büyük alimden ders almış ancak kafasında özellikle tevhid hakkında birçok soru olan ve sık sık hocalarını eleştiren bir insandır. Çok değişken ve muhalif bir yapıya sahip olan el-Hallâc bir süre Zencîleri ve Karmatîleri destekleyen cemaatlere de tabi olmuştur. Bunun için kırbaç cezası da almıştır. Dahası Mekke'de bir yıl uzlete çekilmiş ardından kendine has fikirleriyle insanları arkasından sürükleyen bir şeyh olmuştur. Defalarca Bağdat'a yerleşip daha sonra "insanları doğru yola çekeceğim" söylemiyle Hindistan ve yakın bölgelere yolculuğa çıkmış, sonunda yine Bağdat'a dönmüştür. Cüneyd'in derslerine gelmemekle birlikte bir çok konuda ona muhalefet göstermektedir.

Yıl hicrî 290 senesini göstermektedir. Cüneyd iyiden iyi yaşlanmış, beli bükülmüş, ihtiyarlığın tüm emareleri kendisinde belirlemiştir. Artık ilminin ve ilimde sahip olduğu yerin zirvesindedir. Nihayet Karmatî isyanı da bastırılmış ve Karmatî lideri yakalanmıştır. Cüneyd, uzun zamandır Bağdat surlarının dışına, eskiden el-Muhâsibî ile yaptığı gibi çöle doğru bir yürüyüş yapmak istemektedir. Hem bu yürüyüşü yapmak hem de yakalanan Karmatî liderini görüp olan biteni anlamak için arkadaşlarıyla birlikte yola çıkar. Cüneyd'in geçtiği yollar bir insan selidir adeta. Herkes onu selamlamak, elini, sakalını öpmek için can atar. Horasan Kapısına vardıklarında bir kalabalıkla karşılaşılır. İdam sehvası kurulmuştur. el-Hallâc ve bazı müridleri de oradadırlar. Cüneyd, o sehpa el-Hallâc'ın idam edildiğini o an rüya aleminde görür. Öldürülen Karmatî liderinin cesedini görmesi için halifenin adamları Cüneyd'e müsaade ederler. Ardından Cüneyd ve beraberindeki insan güruhu çöle doğru olan yürüyüşlerine devam eder. Yürüyüş esnasında Cüneyd, insanlara ilminin verdiği tecrübeyle nasihatte bulunuyor, sahip olduğu düşünceleri onlarla paylaşıyor. Nihayet etrafında hurma ağaçlarının olduğu bir gölete varır ve orada konaklarlar. Cüneyd, nasihatlerine burada da devam eder. Kimi zaman kendi iç dünyasında konuşur kimi zaman çevresindekilerle. Cüneyd, artık ömrünün sonuna geldiğini anlamıştır. Yapacağı tüm nasihatleri hazırdaki o güruha duyurmuş ve bir nevi görevini tamamlamıştır. Günün sonunda uzun bir dua ile dersi bitirir. Ancak çöl yürüyüşünden hastalanmış olarak geri döner.

Cüneyd, artık evinden çıkamayacak kadar güçsüzdür. Aylar sonra 297 yılı şevvâl ayında bir cuma günü, yine birçok arkadaşı kendisini ziyarete gelmiştir. O gün ölümünden sonra dersleri kimin devralması gerektiğini bildirir. Yazdığı tüm kitapların da kendisiyle birlikte gömülmesini vasiyet eder ve herkesle vedalaştıktan sonra son nefesini verir (Benarafa, 2020).⁸

Tasavvufî (İrfanî) Bir Roman Olarak el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rife

Tasavvuf kelimesinin nasıl türediğine dair pek az görüşleri sürülmüştür. Bunlardan biri bu kelimenin safâ ve vefâ kelimelerinin birleşiminden türetildiği yönündedir. Diğer bazı görüşler ise; zâhidlerin yediği çöl bitkisi sufâne kelimesinden yahut Kâbe'nin hizmetine kendini adanmış olan Sûfe adındaki kabilenin isminden veya basit, ederi düşük bir kıyafet olup giyenleri gururdan alıkoyan ve yün anlamına gelen sûf isimli kıyafetin adından geldiği şeklindedir. Bazı âlimlere göre de bu kelime herhangi bir kelimedenden türememiş câmid bir lakaptır. Dinin kurallarına büyük bir hassasiyetle uyup bunu hayatlarının her alanında incelikle gözetenlere *zâhid* ve *âbid* adı verilmekle beraber hicrî II. yy.dan itibaren ehl-i sünnetten olup bid'atlara karşı her an Allah ile birlikte olma, her daim gafletten sakınma gayreti gösterenlere sûfî, ehl-i tasavvuf ya da mutasavvıf adı verilmiş, bu insanların bu tutumunu açıklayan düşünce ve yaşayış tarzına da tasavvuf denmiştir (Öngören, 2011).

Hicrî III. yy.ın Bağdat ekolünü oluşturan isimlerin başında Hâris el-Muhâsibî, Serî es-Sakatî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Ebu'l-Huseyin en-Nûrî gelir. Çalışmamızın odağını oluşturan *el-Cüneyd* romanı Cüneyd-i Bağdâdî'nin hayatı ve tasavvufî düşüncelerini kurgu havasını bozmadan inceliklerle işlemektedir.

8 Bu makalede yapılacak olan inceleme ve değerlendirmelerde romanın, çevirisi tarafımızdan yapılmış ve Ketebe Yayınlarından çıkmış olan nüshası kullanılacaktır.

Öncelikle roman, başlığından itibaren tamamen tasavvuf yüklü olduğunu okuyucusuna hissettirir.⁹ Bu romanında olduğu gibi İbn 'Arafa'nın diğer tasavvufî romanlarının isimlerinde hurûf-i mukattaayı kullanması, eserlerine Kur'ânî bir temel oluşturmanın yanında harflerin sırrını metne yansıtma çabası olarak da değerlendirilmek mümkündür. Nitekim eserin başlığında harf adını kullanma tutumu Muhyiddîn İbn 'Arabî ve Hallâc-ı Mansûr'da da gözlemlenmektedir (Bostancı & Çil, 2021). Ayrıca hac yolculuğu esnasında Cüneyd-i Bağdâdî'nin yaptığı ders oturumları, yazar tarafından "Muhabbet Konağı", "Vuslat Konağı" ve "Hâllerin Dili" konağı şeklinde tasavvufun önemli unsurlarını teşkil eden terimlerle üç başlık altında toplanmıştır. Yine romanın içeriği de *Elif Kitabı*, *Lâm Kitabı* ve *Mîm Kitabı* olmak üzere üçlü huruf-i mukatta harfleri kullanılarak bölümlenmiştir. *Elif Kitabı* başlıklı bölüm; Cüneyd-i Bağdâdî'nin doğumunun hemen öncesinde başlayıp erken gençlik dönemine kadar olan süreci kapsar. *Lâm Kitabı*; gençlik döneminin başlarından evliliğine kadar olan süreci içine alır. Bu Cüneyd'in olgunlaşma evresidir. Son olarak *Mîm Kitabı* başlıklı bölüm ise Cüneyd'in olgunluk çağından vefatına kadarki dönemi işleyen bölümdür. Bu bölümde ölümünden hemen sonrası hakkında da kısa bir bilgi verilir. Yazar bu üçlü mukattanın sırrını Cüneyd'i konuşturarak şöyle açıklar:

Açılış harfleri olan "elif, lâm, mîm" harfleriyle yol aldık. Ezelin elifi, varoluşun mîmi ve iki denizi birleştiren arifin lamı (s. 257)¹⁰... Sevgili dostlar! Üç alem vardır ve hepsi de nûrun anahtarı olan "elif lâm mîm"den ileri gelir. Elifin gövdesi; azamet aleminde, gövdeye ait yüce melekûtî görüngüdür. Lâmin gövdesi; ruh aleminde ortada yer alan berzâhî ceberûtî görüngüdür. Mîmin gövdesi ise; his (şuur) aleminde en altta yer alan zahiri dış görüntünün görüngüsüdür ve alt alemlere inen mîmin kök salmasıdır... Elif, sırrın ta kendisidir. Lâm sıfatların sırrıdır. Mîm ise fiillerin sırrıdır (s. 350).

Öte yandan yazar, Cüneyd-i Bağdâdî'nin doğumunun hemen öncesinden başlayarak Bağdat'ta mevcut olan tasavvuf ehlini ve bu insanların durum, tutum ve davranışlarını aktararak okuyucuda bu hususa dair temel bir bilgi oluşturmayı başarır. Doğumundan itibaren okuyucu da Cüneyd'le birlikte bu tasavvuf yolculuğuna çıkmış olur. Onunla beraber tasavvuf ehlini ve tasavvuf terminolojisini öğrenir. O insanlarla birlikte hâllere ve makamlara şahitlik eder. Yaşam ve düşünce tarzlarını inceleme ve bunları kendinde ölçme fırsatı bulur. Bir sūfinin nasıl yaşayıp, nasıl hareket etmesi gerektiğini, nerede nasıl davranacağını, hayal dünyasının hangi çarklarda işlediğini tecrübe etme fırsatı yakalar.

Romanda tasavvufa dair birçok terimin varlığı söz konusu olup bu terimlerin ne ifade ettiği dolaylı ya da doğrudan okuyucuyla paylaşılır. Bunu yaparken yazar, kurgunun estetiğini bozmamaya da büyük gayret gösterir. Romanda öne çıkan tasavvuf terimlerinin genel olarak aşağıdaki gibi olduğunu görürüz:

Kurbiyet (s. 12), ilmu'l-muâmele (s. 54), haz, vecd (s. 59), tövbe makamı (s. 68), marifet (s. 130), itaat (s. 157), ârif (s. 223), muhabbetullah, muhib (s. 237), kabz, bast, vahşet, üns (s. 237), fakr (s. 243), izzet, belâ, samimiyyet, ilim, rab, fert, nefy, tezât, vücud-u fakdî, fakd-i vecdî, ilâhî tevid (s. 245), hâl (s. 246), vuslat, derviş (s. 252), keşf, safâ makamı (255), kabza (s. 257), hak (s. 260), küll (s. 261), dava (s. 263), sâlik (s. 264), beyt (s. 266), zikir (s. 268), sürûr (s. 271), ehl-i huzur, ricâ (s. 279), hudûs, kıdem, vatan, aşk hâlleri (s. 280), tevhîd, nazar (s. 281-317), şuhûd-u hak, şuhûd-u halk, râsih, hatır makamı, hayret (s. 282), zevk (s. 291), aşk (s. 295), sülûk (s. 314), melekût, mertebe (s. 321), ittihat, kadîm (s. 323), hicâb, mücâhede, mükâşefe (s. 327), alâka (s. 328), halvet (s. 333), halvet-i kübrâ, velâyet, cenâbet-i suğrâ (s. 341), şarap (s. 342), ceberût, delîl, zelîl (s. 343), şehâdet (s. 344), marifet, hayâl (s. 345), kesret (s. 349), azamet alemi (s. 350), fütüvvet (s. 357).¹¹

Romanın okuyucuyu irfân âlemine çeken en büyük yanı ise başta kendisi olmak üzere Cüneyd-i Bağdâdî'nin hocalarının ve sufi arkadaşlarının hikmet dolu tasavvufî söylem ve nasihatleridir. Bu söylemlerin büyük kısmı birer aforizma niteliğinde olup her biri retorik bir değere sahiptir. Bu söylemlerle karşı karşıya kalan bir okuyucu, dünyevî- uhrevî, sosyal- bireysel ve daha birçok boyutuyla ihtiyari ya da gayri ihtiyari, yaşamında bir öz kontrol yapma durumunda kalmaktadır. Bu da yazarın tasavvufî romandaki başarısının bir göstergesidir. Bahsedilen söylem, düşünce ve bakış açısı romanda çok fazla bulunduğundan bunların hepsini burada alıntılanak ya da hepsini açıklamaya kalkmak mümkün değildir. Ancak örnek teşkil etmesi bakımından bazılarını paylaşmak yerinde olacaktır.

Cüneydî Bağdâdî, küçük yaşta ilim tahsiline başlamış, hadis, fıkıh, tefsir, usul vb. gibi birçok dinî alanda eğitim almış ve aldığı bu terbiyenin izlerini daha çok küçük yaşlarda göstermeye başlamış bir şahsiyettir (Ateş, 1993). Bu kitabı bilgilere zaten romanda da şahit oluyoruz. Daha çocuk yaşta iken çarşıda çıkan bir yangın neticesinde kullanılmış kıyafetler satan dayısı Serî es-Sakâtî'nin, dükkânının yangından etkilenmediğini görüp bencil bir tavırla buna şükrettiğini gördüğü an Cüneyd şu cümleyi kullanır: *Diğer Müslümanları hesaba katmadan sadece kendi iyiliğini düşünmen doğru bir şey mi* (s. 68)? Bu soru o an orada bulunan herkesi şaşırtır. es-Sakâtî, bu soruyu üzerine defalarca tövbe edip işlediği günaha kefarete olarak dükkânındaki kıyafetleri ihtiyaç sahiplerine dağıtır. Cüneyd'in bu sorusu aynı zamanda günümüz insanına da bir nasihat ve bir eleştiri niteliğindedir. Yine daha çocuk iken kendisine "şükür nedir" diye sorulduğunda verdiği cevap yaşının çok üzerinde bir seviyeye sahiptir: *Nimetinden dolayı Allah'a isyan etmemendir* (s. 66). Dış görünüş ile takva arasında bir bağlantı olmadığını, insanların değerinin bununla ölçülemeyeceğini vurgulayan şu sözü karşımıza çıkar: *Takva dediğin, kıyafetlerin zarafetinde ya da kabalığında değil ki. Katı kalpli birçok insan ipek elbiseler giyiyor. Ama tarikat ehli birçok insan da zarafetten yoksun kıyafetler giyiyor. Benzer şekilde bir diğer cümlesi şöyledir: Şeref ve utanç kıyafetle olmaz. Çünkü kıyafetsiz beden olmaz. Kıyafeti rezil olup kendi yüce olan nice insan var* (s. 96).

Roman, okuyucuyu Cüneyd'in hayatının her evresine şahit eder. Bunu o kadar güzel bir teknikle başarır ki olgunluk seviyesine göre Cüneyd'in hikmetli sözleri ve mana içeriği değişiklik gösterir. Tanıştıktan sonra Fatma'yı kaybetmesinin üzerine kapıldığı ümitsizlik ve yaşadığı buhran döneminde kendine yaptığı bir takım tavsiyeler görülmeye değerdir:

9 Romanın orijinal baskısında adı المعرفة الجندى şeklinde olup kapağın alt kısmında ayrıca hemzesiz elife yazılmış الm kelimesi (harfleri) bulunmaktadır. Bostancı ve Çil, romanın adını *el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rife* şeklinde okumuştur. Bu okuyuşlarında da son derece haklıdır. Çünkü İbn 'Arafa'nın bir diğer romanında الرمة خنثة الrume başlığı mevcuttur. Bu başlık yalnızca (*Hunâse Elif Lâm Râ er-Rahme*) şeklinde okumaya müsaittir. Bostancı ve Çil, *el-Cüneyd* romanındaki الm kelimesini buradan hareketle huruf-i mukattaa olarak değerlendirmiştir. Öte yandan romanın içeriğine bakıldığında Cüneyd-i Bağdâdî'nin çıktığı marifet yolculuğunda çektiği sıkıntılardan hareketle romanın adı *el-Cüneyd, Elemu'l-Ma'rife* şeklinde de okunmaya müsaittir.

10 Bu ve bundan sonra, romana yapılan göndermeler sadece sayfa numarası verilerek gösterilecektir.

11 Yukarıda geçen terimlerin romandaki ve roman dışındaki tasavvufî mahiyetini araştırıp değerlendirmek ayrı bir çalışma mevzuu olacağı için bu makalede bu hususa değinmemeyi yeğledik.

Düşler sandığındaki rüyalarının tabutunu inşa etmekten vazgeç! Artık sadece sahip olduğun şeyler için endişelen, tekrarı mümkün olmayan mazi için ya da ümitsiz beklentiler için değil. Hayallerin, bir örümcek senin. Ördüğü şeyler ise cılız ipler, yokluğun mezarlığında ve unutkanlığın denizinde süzülüp giden ümitsiz beklentilerden ibaret. Kurtuluş kayıklarını fırtınaların koptuğu ve dalgaların çarpıştığı denize salma sakın! Olur da bunu yaparsan yok olur gidersin (s.117).

Serî es-Sakatî'nin şu sözü de tam bir aforizma niteliğinde olup tasavvuf yolcusundan beklenen bir özelliği dile getirir: *Kalpsiz bir dil başa beladır. Dilsiz bir kalp ise büyük bir nimettir* (s. 118). Ayrıca romanda bir leitmotif misali birkaç kez tekrarı yapılan şu cümle de günümüzün en büyük problemlerinden biri olan empatiye vurgu yapar cinstendir: *Biri diğerine 'ben' demedikçe (ben gözüyle bakmadıkça) iki kişi arasındaki muhabbet, gerçek muhabbet değildir* (s. 154). Ölüm döşeginde Cüneyd'e verdiği öğüt tüm insanlar için altın niteliğindedir:

Kulun nefsinin yeteri kadar kontrol etmemesi ve insanların ayıbını gözetmesi kadar amelleri boşa çıkararak, kalpleri bozan, kulu süratle helâke sürükleyen ve sürekli hüznü boğan, nefrete iten, riyâyı, kibri ve en üstte olmayı sevdiiren başka bir şey görmedim... Kötülerle yarenlik etme! Salihlerle dostluğu bırakıp Allah'tan kopma! (s. 210-211).

İlim ve irfân hem dünyevî hem de uhrevî hayat için gerekli olgulardır ve bunlar ancak bilgiyle elde edilir (Mezkit, 2016). Nitekim bilgiyi edinmek için liyakat şarttır. Cüneyd'in ağzından dökülen şu cümleler bilginin önem ve değerinin onun nezdinden ne anlama geldiğini bizlere ifade eder: *Bilgiye layık olmayana bilgiyi vermeyin! Yoksa bilgiye haksızlık etmiş olursunuz* (s. 143). Ayrıca Cüneyd, tasavvuf yolunun, üzerine kurulu olduğu dört kaideyi sunarak hem kendi tasavvuf anlayışını ortaya koyar hem de günümüz insanına nasihatte bulunur: *Bu yol, dört temel üstüne kurulmuştur:*

Varlık (varoluş) konusundan başka bir şey konuşma! Fakirin evinde yiyormuş gibi ye! Bir anlık dalacak kadar uyu! Sadece Allah korkusuyla sus! Kul ile Rabbi arasında, nefsinin dışında atacağı sadece tek adımlık bir mesafe vardır. Nefsi dışındaki bu adımı atmaya çabaladıkça hedefine daha da yaklaşır (s. 22). Romanda Cüneyd'in, kendi cümleleriyle marifet ve ârifi nasıl tanımladığına da şahit oluruz: Suyun rengi, içinde durduğu kabın rengidir. İşte marifet de su, arif ise suyun konulduğu kap gibidir. Kap olmadan suyu taşımak doğru olur mu? Bilgiyi ancak arifler taşıyabilir ve böylece su ve kap buluşup birbirini tamamlamış olur. Neticede taşıyan ve taşınan arasındaki fark görünmez olur. Hasletler ve hasletleri taşıyan ile dayanan ve dayanak arasındaki fark da böyle görünmez olur... Arif, içindeki sırrı sen söylemeden söyleyebilen kişidir (s. 223).

Cüneyd-i Bağdâdî'nin hocası Hâris el-Muhâsibî'nin şu sözleri bir nevi tasavvufun özeti niteliğindedir:

İtaatin aslı Allah'tan sakınmaktır. Allah'tan sakınmanın aslı takvadır. Takvanın aslı nefis muhasebesidir. Nefis muhasebesinin aslı korkmak ve umut etmektir. Korkmanın ve umut etmenin aslı iyilik ve kötülüktür. Tüm bunların aslı ise düşünmek ve ibret almaktır (s. 157).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, romanda yer verilen, okuyucuyu irfân dünyasına çeken söylem, nasihat ve tespitlerin sayısı oldukça fazladır. Burada son olarak Cüneyd-i Bağdâdî'nin çöl yürüyüşüne çıktığı sırada bir veda mahiyetinde beraberindekiler nezdinde tüm insanlığa yaptığı bazı nasihatler, söylemler ve ayrıca orada yaptığı dua romanın tasavvufî yönünü ortaya koyma adına önem arz etmektedir:

Ferman sahibinin ve ardından takvâ sahiplerinin muhabbeti, marifet yoldur. Marifet, zevk yoluyla Allah'ı bilmektir. Sadece iyi amel, takvâ ve sülûk ile mümkündür. Sonuçları ise şüphesiz, mutlak keşfi görmektir... Ayrıca bu keşfe, içinde tereddüt olan giremez (s. 344). Cemaatimiz nazarında marifet yedi büyük dala ayrılır. Bunlardan ilki; hakikatler ilmidir. O da ilahî isimleri bilmektir. İkincisi; Hakk'ın eşya üzerindeki tecellilerini bilmektir. Üçüncüsü; Hakk'ın, mertebelerin kaidelerinden sorumlu kullarıyla konuştuğunu bilmektir. Dördüncüsü; vücûda (varlığa) tutunan kemali (olgunluk) ve naksı (noksanlık) bilmektir. Beşincisi; insanın, kendi nefsinin bilmesidir. Altıncısı; bitişik ve ayrı olmak üzere iki türü ve iki alemiyle hayali bilmektir. Yedincisi ve sonuncusu; hastalıklar ve devaları bilmektir (s. 345)... Ey mahlukatı geleceğinden şüphe olmayan günde toplayacak olan Allah'ım! O günün varlığından bizim asla şüphemiz yoktur. Bizi o günün korkularından emin kıl! Bizi o günün zorluklarından kurtar ve büyük ıstıرابını üzerimizden kaldır! O gün bizi susuz bırakma! Bizi, seçip ayırdığın ve dostlarına şefaatçi kıldığın, bütün salih kullarından önde gelen ve zümresini korkulardan uzak tuttuğun Hz. Muhammed Mustafa'nın (sav) zümresinde olanların arasına ekle! Allah'ım bizlere heybetinden, yüceliğinden, saygınlığından ihsan et! Seçtiğin, güzide kullarına nasip ettiğin gerçek ilmi ve marifetullâhî bize de nasip et! Onlara ihsan ettiğin mucizelerini ve lütfunu bize de ihsan et ve bunu üzerimizde daim kıl! Ey her şeyin hakimiyetini elinde bulunduran Allah'ım! Senin her şeye gücün yeter. Allah'ım her durumda bedenlerimize, kardeşlerimize, bizden sonra gelecek olan nesillerimize tam bir esenlik nasip et! Bu esenliği diğer bütün mümin erkek ve kadınlara da ihsan et! En çok rıza gösterdiğin, en çok sevdiğin, bizi sana yaklaştıracak her türlü söz ve davranışı göstermeyi en kolay kılacak hükümlerle bize muamele et! Ey bütün sesleri işiten! Ey bütün sırları bilen! Ey göklerin yüce sahibi! Kulun Muhammed Mustafa'ya, onun ilk ve son, gözle görülmüş ya da görülmemiş akrabalarına merhamet eyle! Ey ikram sahiplerinin en cömert! Ey merhamet sahiplerinin en merhametlisi! Bizi duy ve duamıza cevap ver! Bizi, birlikte olduğun kullardan eyle! Allah'ım arif olanların kalbindeki yerinle, rızana kavuşmam için bana rehberlik et! Rıza göstermediğin şeyleri kalbimden sök at! Kalbime rızanı yerleştirdi! Ey seni zikredenleri, seni zikrettikleri vasıtasıyla hatırlayan Allah'ım! Ey arifleri arif yapan bilgiler sayesinde ariflere yol aldırın Rabbim! Ey sâlih kullarını yaptıkları amellerde başarılı kılan! Senin katında, yalnız senin izinle şefaatçi olacak kimdir? Yalnız senin faziletinle seni zikredecek kimdir? Amin!

İbn 'Arafa, bu romanında değindiği mutasavvıflar üzerinden tasavvuf ilminde önemli bir yeri olan hâl kavramını ve bunun sâlik üzerinde nasıl tecelli ettiğini bir nevi okuyucusuyla paylaşır. Hâl hususunu ve hâli yazma olgusunu, romanın sonunda kaleme aldığı "Tasavvuf Romanı Üzerine" başlıklı kısa yazısında açıklamıştır. Yazara göre hâli yazmak âna şahitlik etmektir. Yazardan okuyucuya doğru olan bu geçiş sürecinde yazar, hallerini okuyucunun zatında yazıncaya kadar devam eder. Bu durumda ortaya çıkan bir diğer husus ise hâli okumaktır. İbn 'Arafa'ya göre irfânî romanlarda hâli yazmak ile hâli okumak birbirinden ayrılmaz iki önemli noktadır. Aksi durumda yazar ile okuyucu

arasındaki uyum, varlığını yitirir. Hâli okumak, tasavvufî imgelemede hâllerin haritalarını yeniden oluşturmak ve metin yazarı ile okuyucu arasındaki zamansal mesafeye bağlı kalmaksızın onu okuyucuya aşılaktır (Benarafa, 2020). Bu noktada romanın hemen her anında yazarın bunu başardığı düşüncesindeyiz. Okuyucu âdeta Cüneyd-i Bağdâdî ile birlikte dünyaya gelir, onunla birlikte ilim tahsil eder, onunla birlikte önce beşeri aşkı, ardından ilahî aşkı tecrübe eder. Yine zindanda Cüneyd'e, İbn Hanbel'e, Semnûn'a ve arkadaşlarına eşlik edip onlarla birlikte idam sehpasına çıkar ve onlarla birlikte beraat eder. O an, sahibinde tecelli eden bütün hâller, samimi bir okuyucuya da sirayet eder.

Tarihî Bir Roman Olarak el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rife

Tarih, geçmişte yaşanan milletlerin faaliyetlerini, kendi içinde ve diğerleriyle yaşadığı olayları, göstermiş olduğu gelişim, değişim ve ilerlemeleri kanıtıyla birlikte yer ve zaman gösterip sebep sonuç ilişkisine bağlı kalarak araştırma ve günümüze aktarma bilimidir (Özçelik, 1993). Söz konusu tarihî roman olunca tarih ile kurgu arasında farklı bir ilişkinin varlığı ortaya çıkar. Tarihî romanlarda yazarın genel olarak yaptığı şey, tarih biliminin materyalini alıp bilinmeyenler üzerine bir kurgu oluşturarak bu materyali yeniden okuyucuya sunmaktır. Bu esnada salt tarihsel gerçekçi tutum kurgunun estetiğine zarar verecek ve ortaya çıkan ürünü tamamen bilimsel bir havaya sokacaktır. Tarihî gerçeklere bağlı kalınmadığı takdirde ise; ortaya çıkan ürün kurgusal bir zemine mahkum kalacaktır (Çelik, 2002). Tarihî roman yazarları arasında yer alan ve gerçeklere bağlı ama daha geniş bir perspektiften olaylara bakan ve sanatçıyı psikotarihçiye benzeten el-Kılânî'nin, insanı odak noktasına alarak, tarih kitapları ve tarihçilerin dile getiremediği şeyleri hikâye ve romanla ifade ettiği görülmektedir (Doğru, 2021). Tarihî roman türünde ürün vermek isteyen yazar kurgu ile tarihî gerçek arasındaki ilişkiyi çok iyi gözetmelidir.

İbn 'Arafa'nın incelediğimiz bu romanı, kesin ve doğru tarihi bilgiler vermekle birlikte işlediği dönemin bilinmeyen yönlerini kurgusal zeminde çok iyi programlamıştır. Tarih denilince akla önce kronoloji ve doğru bilgi kavramları gelir. Yazar romanında, hicrî 140 yılından başlamak suretiyle Abbâsîler ve Bağdat'a dair tarihî bilgilerle okuyucuyu donatmaya başlar. Öncelikle Bağdat'ın Halife el-Mansûr tarafından anılan yılda çember şeklinde Dicle Nehrinin sağ kıyısında inşa edildiği bilgisini verir. Şehirde yaşayan etnik ve dinî unsurlara (Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Sabâî, Mecusî, vb) dair bilgileri romantik bir üslupla sunar. Ayrıca şehrin sahip olduğu birçok mimarî yapıdan ve hatta o dönem kullanılan su taşıtlarının isimlerinden bahseder (S. 13-21).¹² Verilen bilgiler kaynaklardan teyit edildiğinde büyük oranda doğruluğa sahip olduğu görülür (ed-Dûrî, 1991).

Olay örgüsünün başlamasından önce, yani Bağdat ve hilafetin tanıtıldığı baş kısmında verilen ilk halife ismi el-Mansûr'dur. Akabinde el-Memûn'a kadar olan halifelere değinilmez. Ancak el-Memûn'un rüyasında Aristo ile olan konuşması olayı romana dâhil edilir. Beytül-hikme'nin onun döneminde en parlak devrini yaşadığı, antik kitapların Bağdat'a getirilmesi olayı tüm detayları ve heyecanı sunular. el-Memûn'dan sonraki tahta geçen halifelere, politikalarına, dönemlerinde yaşanan önemli olaylara da yer verilir. Romanda sırasıyla adı geçen halifeler şu şekildedir: el-Mansûr (s. 14), el-Emîn, el-Memûn (s. 21), el-Mutasım (s. 80), el-Vâsık (s. 81), el-Mütevekkil (s. 90), el-Muntasır (s. 203), el-Mustaîn (s. 206), el-Mutez, el-Muhtedî (s. 214), el-Mutemid (s. 215), el-Mutazid (s. 315), el-Müktefi, el-Muktedir (s. 337). Görüldüğü üzere Abbasî halifeliğinin başına gelen isimler, arada zikredilmemiş üç isim kronolojiye uygun olarak romana yerleştirilmiştir (Yıldız, 1988).

Romanda dikkatleri celbeden ve İslâm tarihinde önemli yer tutan bir diğer olay ise halku'l-Kur'ân krizidir. Bu düşüncenin başlangıcı, kaynağı, Abbasî Hilafetinde devletin siyasî düşüncesi halini alması, bu tarihî olgudaki Kadî Ahmed b. Ebî Duâd'ın yeri, süreç içerisinde başta İbn Hanbel olmak üzere dönemin âlimlerinin yaşadığı sıkıntılar ve akıllamaz gelişmeler oldukça heyecanlı bir şekilde, temel gerçeklere bağlı kalınarak kurgu estetiğini aşmadan romana yedirilmiştir (Yavuz, 1997). Hangi halifelerin, bu söylemi devletin şîârı yaptığını, hangi halife döneminde krizin son bulduğunu romandan öğrenmek mümkündür.

Romanın baş kahramanı olan Cüneyd-i Bağdâdî'nin doğumu, çocukluğu, gençliği, olgunluk ve yaşlılık dönemi yine tarihî bilgilere sadık kalınarak sunulmuştur. Tarih kaynaklarında elbette Cüneyd'in yaşadığı her günün kaydı bulunmamaktadır. Hatta doğum tarihi bile net olarak bilinmemektedir. İslam bilim tarihinin önde gelen araştırmacılarından Fuat Sezgin de dâhil birçok araştırmacı tam tarih vermeyecek Cüneyd'in hicrî 220 yılından önce doğduğunu söyler. Bir kısım araştırmacılar ise 215 senesinde dünyaya geldiğini dile getirir (Fellâte, 2008). Ateş, Cüneyd'in doğum tarihinin bilinmediğini ifade eder (Ateş, 1993: 119). Cüneyd'in bir ipek dükkanının bulunduğu ve geçimini bununla sağladığı, gerçeklerle örtüşen romandaki tarihî bilgilerden bir diğeridir. Ölüm tarihi hususunda farklı görüşler bulunurken uzmanların büyük çoğunluğu ay ve gün vermeksizin 297 yılını işaret ederler (Ateş, 1993; Fellâte, 2008). Bu bilgi metindeki ile uyuşmakla beraber ayrıca romanda Şevval ayının bir Cuma günü ifadesi de yer alır (s. 355). Öte yandan kaynaklarda karısının ismine rastlanmamakla birlikte çocukları hakkında da net bir bilgi yoktur. Bazı tarihçiler erkek çocuklarının olduğunu, bazıları ise kız çocuklarının bulunduğunu söylerler (Fellâte, 2008). Oysa romanda bir erkek bir de kız çocuğunun olduğu, büyük bir aşkla uğruna yanıp tutuştuğu, yıllarca peşinden koştuğu Fatma adındaki kızla evliliğinin hikâyesi vardır. Hatta Fatma, İhvân-ı Safâ Risalelerinin müellifi olan Abdullah el-Bağdâdî'nin manevî kızıdır. Babası ise; gizli imam olan Abdullah el-Bağdâdî'nin elinde yetişmiş, bu cemaat için çalışan bir ajandır. Kaynaklara baktığımızda bu risalelerin müellifi olma ihtimali bulunan kişiler arasında Abdullah isminde kimse yoktur (Uysal, 2000).

Cüneyd'in doğumundan ölümüne kadar geçen sürede, hocası, arkadaşı vb. vasıfıyla Cüneyd'in hemen hemen tüm çağdaşları romanda kendine yer bulur. Bunların bazılarını şu şekilde sıralamamız mümkündür: Serî es-Sakatî (s. 48), Ebû Sevr el-Kelbî (s. 69), Bişr el-Hâfî, Ahmed b. Ebî Verd, Hâris el-Muhâsibî (s. 81), İbn Sureyc, İbrahim b. el-Mehdî el-Abbâsî, İshâk el-Mevsilî (s. 93), Yahyâ b. Eksem (s. 94), Yahyâ b. Maîn, Halef b. Sâlim, Ebû Hayseme (s. 158), Hasan b. 'Arafa, Ebû Sa'îd el-Harrâz (s. 219), el-Cerîrî (s. 220), Semnûn (s. 221) Ahmed el-Bâhilî (s. 235), Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî (290), İsmail b. Hammâd (s. 291), Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf, Ebû Abbâs (s. 292), 'Amr b. Osman el-Mekkî (s. 312), Ebû Bekr Muhammed b. Dâvud el-İsfahânî, Hallâc-ı Mansûr (s. 336).

Romanın olay örgüsüne dâhil edilen ve dönemin önemli olaylarından biri Zencî isyanıdır. Yazar, okuyucunun tasavvufa boğulup dikkatini

12 Döneme ait gemi, kayak gibi taşıt isimlerini ve romandaki isimlerin doğruluğunu teyit etmek için bkz. (Suveynî, 2005)

toplamakta zorlandığı, olay akışının yavaşladığı anlarda bir gerilim filmi sahnesi gibi kadraja bu isyanın detaylarını yerleştirir. Cüneyd'in hac yolculuğu yoğun bir şekilde tasavvufî görüş ve düşüncelerin anlatıldığı ders oturumlarıyla doluyken doğrudan ya da dolaylı olarak bahsini geçtiğimiz sahnelerin kadraja girmesiyle heyecan yükselir (s. 24, 29, 30, 34). Bu sayede yazar hem zencî isyanının tarihi bilgilerini paylaşırken hem de kurgusuna canlılık katar.

el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rife romanı sadece tarihi olaylar ve kişiler hakkında bilgiler vermekle kalmaz. Bunun yanında özellikle Bağdat; mahalleleriyle, nehirleriyle, içinde yaşayan insanlarıyla, etnik ve dinî unsurlarıyla, çarşı ve pazarlarıyla, meslek dallarıyla canlı bir şehir olarak okuyucunun karşısına çıkarılır. Cüneyd'in Fatma'yı yakalamak için peşinden koştuğu sahnede okuyucu da Cüneyd'le birlikte Bağdat'ı sokak sokak, bina bina gezer. Aynı şekilde Cüneyd davet üzerine, arkadaşının evine giderken okuyucu da onunla beraber şehrin mahallelerini gezer, hangi mahallede hangi etnik unsurların bulunduğuna şahit olur, gittiği rota üzerinde binmesi gereken su taşıtlarını ve iskele duraklarını öğrenir. Şehri tanıtan, romandan yapacağımız birkaç alıntıya burada yer vermek doğru olacaktır:

Bağdat'taki mensucat dükkânları, Çember şehrin içine kadar girmişti. Fakat şehir büyüyüp genişledikten sonra bu dükkânlar, Büyük Sırat Nehri ile Bezzâzîn Nehri arasında kalan el-Kerh bölgesindeki Basra Kapısı'nın güneyine doğru çıktı. Cüneyd'in evi batı yakasındaki Şûniziye'de idi. Evinden çıkıyor, çatısı olan farklı farklı dükkânların bulunduğu mahallerin arasından Dicle Nehri'ne doğru yürüyor, oradan Basra Kapısı'nda yer alan, Dicle'nin ortalarına denk gelen ve meşhur tesettür kıyafetlerinin üretildiği Tesettürcüler bölgesine geçiyordu. Cüneyd, Bezzâzîn Nehri boyunca, pamukların liflendiği pamukhaneye varana dek yürümekten hoşlanırdı. Daha sonra yolu, ipekten kıyafetlerin imal edildiği mintıkaya kadar devam ediyordu. İpek elbise üreticilerinin olduğu cadde boyunca yürürdü. Bu caddede, renkli renkli ipek ve pamuk ipliklerin dokunduğu imalathaneler bulunuyordu... Daha sonra, bu dokumacılar ile saf ipek imalathanesi arasındaki boşlukta bulunan camiye ulaşırdı. Bu imalathanede, hicri 2. yüzyıldan itibaren en düşük maliyetle elde edilen kağıtlar üretilirdi (s. 74-75)...

Niyetim bir kayığa binip Dicle Nehri'ni izleyerek geri dönmektir. Basra kapısından el-Mansur şehrine (Bağdat) girdim. Şehri boydan boya geçip Şam kapısına vardım. Harbiye mahallesinden geçerek Babu's-Şaîr mahallesine oradan da Kazimiye'nin bitişiğindeki Harezmiye'ye kadar yürüdüm. Bu mahalleler hep surlarla kaplıdır. Her birine, Ummu Cafer gibi kapılardan geçerek girilir. Bildiğiniz üzere Ummu Cafer'in (Cafer'in annesi) soyu Halife Harun Reşid'in hanımı olan Zübeyde Binti el-Mansûr'a dayanır. Kazimiye, İmam Musa el-Kazım'ın ve torunu İmam el-Cevâd'ın kabrinin olduğu yerdirdi. Arkadaşım, Dicle Nehri yakınındaki Ummu Cafer bölgesi ile Kazimiye mahallesi arasında bir yerde oturuyordu... Mescitleri, sarayları, muhtelif mekânları, hamamları, insanların geçebilmesi için kurulmuş kemerleriyle Bağdat'ın mimarisine bir kez daha vakıf olmuştum. Şarap, şarkı, cariyeler, eğlence masasına para karşılığı eşlik eden erkek ve kadınlarla dolu bazı meşhur eğlence mekânlarına şahit oldum (s. 131-132)...

İbn 'Arafa el-Cüneyd romanı aracılığıyla ele aldığı döneme dair kumaş, giyim kuşam ve hatta koku kültürü hakkında da okuyucusunu bilgilendirir:

Sarık takanlar, şapka takanlar, Kûfi (başörtüsü) ve Kufi bağı kullananlar, başı açık gezenler, kemer kuşananlar, taylasan¹³ kullananlar ve yenleri bol bir üstlük giyip üzerine kuşak bağlayanlar (s. 133-134)... Saticıların Hîre, Musul, Enbar, Basra ve Kûfe gibi ipeği ve yünü meşhur olan şehirlere getirdiği kumaşları satın alırdı. Hîre, kıyâfet ve yün kumaş üretimiyle bilinirken Musul, pamuk ve yün kumaş imalatıyla tanınırdı. Enbar şehri özellikle keten kumaş ile Basra ise kisâ, ridâ, mitraf ve mirt gibi dikilmiş kıyâfetlerin üretimiyle adını duyurmuştu. İnsanlar kisâyı diğer kıyâfetlerinin üzerine giyerlerdi. Abâ, cübbe, kibâ da aynı şekilde kullanılırdı.¹⁴ Oysa mitrafın, dört köşesi olur, enine dokunur, dokuma yönlerinin her iki ucunda kenarlığı bulunurdu. İşte Cüneyd de ipek veya yumuşak keçi kılı yahut yünden dokunmuş mirtler satardı. O dönemde, seçkin itibarlı kişiler, altın iplikler ile bezeli, pahalı kıyâfetlerle uyumlu bir şekilde bir araya getirilmiş mitraflar giymekte yarışıyorlardı. Cüneyd Kûfeli tacirlerden ipek sarık, mendil, peştamal ve başörtüsü gibi ipek dokumalar tedârik ediyordu. Kûfe'nin bu dokumaları öyle meşhurdu ki adamlar, imalathanelerinin üzerine, Kûfe'nin malı anlamında 'Kûfi' yazısını koyuyorlardı. Cüneyd, bazı yüksek kalite tesettür kıyâfetlerini, yine dokuma kumaşıyla meşhur Tuster şehrinde tedarik ediyordu. Kabe'nin örtüsü bile buradaki Sultanî Tasarım Evi'nde üretiliyordu (s. 75)...

Görüldüğü üzere İbn 'Arafa hicri 140 yılından 295 yılına kadar olan dönemi kapsayacak şekilde sosyal, siyasî, dinî ve hatta mimarî gibi birçok açıdan Bağdat', Abbâsî devletini, yöneticilerini, din alimlerini, mezheplerini ve sahip olduğu daha birçok yönünü ve özelliklerini tarihi gerçeklere sadık kalarak kurgusal bir zemin üzerinde okuyucusuna sunmuştur. Nitekim tarihsel gerçeklik ile tarihî olayları konu alan romanlar arasında benzerlik olduğu, her ikisinde de tarihin yeniden yorumlandığı bilinmektedir. Ancak tarihi romanların yorum yönü çok daha ağır basar. Tarihî roman yazarı, tarihçinin sunduğu malzemeyi aynen kullanır. Tarih biliminin aydınlatmadığı noktaları da kendi hayal dünyası yardımıyla tamamlar (Çelik, 2002). İbn 'Arafa da aynı şekilde tarihî bilgilerin olduğu noktalarda gerçeklere sadık kalmış, bilgi yada veri bulunmayan noktalarda ise kendi hayal dünyasının elverdiği ölçüde bu boşlukları kurguyla doldurmuştur. Romanı okurken gerçek bilgi edindiğimiz halde bir tarih kitabı okuyoruz algısı oluşmamaktadır. Öte yandan tamamen kurgu metni içerisinde olduğumuz düşüncesine de kapılmamaktayız.

13 Taylasan: Omuzlara kadar uzanan şal tarzı bir başörtüsü.

14 Kisa: Diğer kıyâfetlerin üstüne giyilen bir tür kıyâfet.

Rida: Kıyâfet üstüne giyilen bir tür dış elbise.

Mitraf: Bir nevi şal.

Mirt: Keten, yün, ipek vb.den yapılmış önlük tarzı kadın kıyâfeti.

Sonuç ve Öneriler

Arap edebiyatında ortaya çıkan ilk romanlar, tarihî romanlar şeklinde olup edinilen tecrübeler neticesinde romanın alt türlerinde çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Bu türlerden biri de tasavvufî romandır. Tasavvufî roman Arap edebiyatında ilk kez Necîb Mahfûz ile kendini göstermiş. Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Yemen, Suriye gibi ülkelerin romancıları tasavvufî romanın gelişimine büyük katkıları olmuştur. Faslı yazar ve akademisyen olan Abdelilâh b. 'Arafa günümüzde tasavvufî roman deyince akla gelen ilk isimlerden biridir. Yazar, kendi tabiriyle 'irfânî roman' diye adlandırdığı bu türde bir proje oluşturmayı planlamış ve 2002 yılından buyana on bir irfânî roman kaleme almayı başarmıştır. İbn 'Arafa'nın irfânî romanlardaki amacı, okuyucunun zihin dünyasına hitap etmek suretiyle onun davranışlarında, kavrayışında ve iç aleminde bir değişim meydana getirecek, irfân yüklü bir sanat inşa etmektir. Yazar bir yandan bunu yaparken öte yandan bu romanlarına tarihî roman vasıflarını da yüklemiştir.

el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rife romanı yazarın büyük bir titizlikle kaleme aldığı tarihî ve tasavvufî romanların dokuzuncusudur. Meşhur mutasavvif Cüneyd-i Bağdâdî'nin hayatı ve tasavvufî düşünceleri romanın temel konusudur. Ayrıca Cüneyd'in çağdaşı olan onlarca mutasavvif ve din âlimi de romanın olay örgüsünde kendine yer bulmuştur. Onlarca tasavvuf terimi, Cüneyd ya da başka bir mutasavvif tarafından romanda içi doldurularak okuyucuya sunulur. Birer aforizma niteliğinde olan bu söylem ve ifadeler yer vererek yazar, okuyucuyu irfânî bir dünyaya çekmeye çabalamıştır. Romanın sonunda okuyucunun edindiği tasavvuf bilgisi, sıkıntı ve meşakkate maruz kalan kahramanlarla birlikte o sıkıntıları içinde hissedebilmesi, anlatılan hâller ve edinilen makamları özümseyip anlayabilmesi yazarın irfânî romandaki başarısının bir göstergesidir.

Öte yandan roman, hicrî 140 ila 295 yılları arası Abbâsî devletinin siyasi, sosyal ve kültürel durumu hakkında bilgi vermesi bakımından aynı zamanda tarihî bir romandır. Dönemin yöneticileri, siyaseti, ülkenin içinde bulunduğu durum vb. bilgiler gerçeğe bağlı kalınmak suretiyle roman sanatı sınırları içinde sunulmuştur. Yazar, okuyucuyu Bağdat'ın sosyal ve siyasi durumu, mimarisi, ticareti ve hatta giyim kuşam, koku kültürü gibi birçok konuda bilgi sahibi yapar. Tarihi bilgiler ışığında gerçeğe bağlı kalan İbn 'Arafa tarihçilerin aydınlatmadığı noktaları kendi hayal dünyasında yorumlayarak kurgusunu oluşturmuştur. Yazar romanında ne salt bir tarihçi ne de salt bir kurgu yazarı tavri sergilemiştir. Kısaca İbn 'Arafa, *el-Cüneyd* romanında okuyucuyu irfânî bir dünyaya çekerken aynı zamanda edebiyat eleştirmenlerinin beklediği biçimde tarihî bir roman ortaya koymuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Albay, N. G. (2020). The Role of Imagination in Cervantes' Don Quixote and Yaşar Kemal's the Other Face of the Mountain Trilogy. *International Journal of Human Studies*, 3(6), 270-282.
- Ateş, S. (1993). Cüneyd-i Bağdâdî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 119-121). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayyıldız, M., & Birgören, H. (2009). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Benarafa, A. (2020). *Cüneyd-i Bağdâdî Hikmetin Peşinde*. (A. H. Can, Çev.) İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Bostancı, A., & Çil, F. H. (2021). Abdulilâh b. Arafе'nin Bilâdü Şâd Romanında Tarih, Hayal ve İrfân. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(44), 449-480. [Crossref]
- Bulut, A. (2019). Mahmûd el-Mes'adî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt EK-2, s. 256-257). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Can, A. H. (2013). *Modern Cezayir Edebiyatı ve eT-Tâhir Vattâr'ın Romanlarında Toplumcu Gerçekçilik (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakır, M. T. (2019). *XIX. ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatında Tarihi Roman Misir, Suriye, Lübnan Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakır, M. T. (2020). Selîm Butrus El-Bustânî (Hayatı, Eserleri ve Tarihi Romanları). *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 414-422. <https://doi.org/10.29228/kesit.47806>
- Çelebi, M. (1993). Corcî Zeydân. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 69-71). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelik, Y. (2002). Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihi Romanda Kişiler. *Bilig* (22), 49-68.
- Demir, E. (2019a). Arap Tasavvufî Romanlarının Yapısı ve Kurgusu. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 251-262. [Crossref]
- Demir, E. (2019b). Modern Arap Edebiyatında Tasavvufî Roman. *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 5(1), 39-60.
- Doğru, İ. (2018). Endülüs'lü Müslümanlara Uygulanan Zulmün 20. yy. Romanına Yansımaları: Radvâ Âşûr'un Granada Üçlemesi Örneği. D. Abik (Dü.) içinde, *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı* (s. 158-182). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Doğru, İ. (2021). Necip el-Kilânî'nin el-Yevmu'l-Mev'ûd Adlı Romanında Vatan Savunması ve Haçlı İşgaline Başkaldırış. A. H. Can, & İ. Doğru (Dü.) içinde, *Arap Edebiyatında Vatan ve Bağımsızlık Mücadelesi* (s. 81-99). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Durmuş, İ. (2020). Cârîm Ali. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt Ek-1, s. 248-250). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebhîr, M. (2021). eş-Şahsiyye fi't-Tecribetî'r-Rivâiyye li-Binsâlim Himmîş Rivâyetu "Mecnûnu'l-Hukm" Nemûzen. *Mecelletu'd-Dirâsâtî'l-İfrîkiyye ve Hav-dî'n-Nîl*, 3(11), 397-381.
- ed-Dûrî, A. (1991). Bağdat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 425-433). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- el-Âkil, E. (2022, 01 25). *et-Tahavvulâtu'l-Ma'rifiyyetu'l-Cedîde fi'r-Rivâyeti'l-'Arabiyye Ba'de 1990*. Sekâfât: <https://thaqafat.com/2015/06/26311> adresinden alındı
- el-Verârî, A. (2015a). er-Rivâyetu'l-'İrfâniyye: Kadâya'n-Nev'î, el-Kitâbe ve'l-Mutehayyel. *Zevât*, (10), 10-14.
- el-Verârî, A. (2015b). Râidu'r-Rivâyetu'l-'İrfâniyye 'Abdelilâh b. 'Arafa. *Zevât*, (10), 52-61.
- Er, R. (2012). *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Er, R. (2015). *Modern Mısır Romanı- I*. Ankara: Hece Yayınları.
- Fellâte, N. (2008). *el-Cuneyd b. Muhammed ve Ârahu'l-'Akîde ve's-Sûfiyye (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Mekke: Câmî'atu Ummi'l-Kurâ.
- Göğebakan, T. (2004). *Tarihsel Roman Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Görgün, H. (2009). Ya'kûb Sarrûf. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 36, s. 166-167). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Himmîş, S. (1998). *Mecnûnu'l-Hukm*. Kahire: el-Hey'etu'l-'Âmme li-Kusûri's-Sekâfe.
- İbn 'Arafa, A. (2002). *Cebelu Kâf*. Rabat: Matbaâtu 'Akrâs.
- İbn 'Arafa, A. (2007). *Bahru Nûn ev Rihletu'l-Bahs 'Ani'l-Cezîrati'l-Atlasîyye*. Rabat: Dâru'l-Emân li't-Tibâa' ve'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- İbn 'Arafa, A. (2009). *Bilâdu Sâd*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb.
- İbn 'Arafa, A. (2010). *el-Havâvîm*. Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-'Arabî.
- İbn 'Arafa, A. (2011). *Tavâsînu'l-Gazzâlî*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb.
- İbn 'Arafa, A. (2012). *İbnu'l-Hatîb fî Ravdati Tâhâ*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb.
- İbn 'Arafa, A. (2013). *Yâsîn Kalbü'l-Hilâfe*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb.
- İbn 'Arafa, A. (2015). *Tavku Sirri'l-Mehabbe: Sîretu'l-'Işk 'İnde İbn Hazm*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb.
- İbn 'Arafa, A. (2017). *el-Cuneyd, Elemu'l-Ma'rife*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb.
- İbn 'Arafa, A. (2018). *Hunâse, Elif Lam Râ er-Rahme*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb.
- İbn 'Arafa, A. (2019). *İdrîs Elif Lâm Mîm Sâd el-Vilâye*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb.
- Karabela, N., & Ekşi, F. (2015). Arap Edebiyatında Tarihî Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(22), 185-202.
- Mezkit, M. (2016). Bilgi Çağında Bilgisiz, İrfansız ve Tefekkürsüz Bir Toplum İnşâ Etmek. *Yeni Fikir*, 6(16), 64-72.
- Öngören, R. (2011). Tasavvuf. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 119-126). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özçelik, İ. (1993). *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Özdemir, M. (2005). Moriskolar. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 30, s. 288-291). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Suveynî, A. (2005, Ekim 25). Şucûnu't-Tevâşic ve Manzûr fi'l-'îmâr ve'l-İstismâr ve'n-Nemâ. *el-Meda's-Sekâfî* (520), s. 10-10.
- Tural, S. (2003). *Zamanın Elinden Tutmak* (4 b.). Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.
- Uysal, E. (2000). İhvân-ı Safâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 22, s. 1-6). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1997). Halku'l-Kur'ân. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 15, s. 371-375). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, H. D. (1988). Abbâsiler. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 31-48). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, M. (2019). Necîb Mahfûz. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt Ek-2, s. 348-350). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yumul, A. (2018). Don Kişot'tan Züğürt Ağa'ya Aşkın Yurtsuzluk. *SineFilozofi Dergisi*, 3(6), 75- 90. [\[Crossref\]](#)
- Zebbâh, C., & Allâk, F. (2020). er-Rivâyetu'l-'İrfâniyye 'İnde 'Abdelilâh b. 'Arafa: Meşrû'iyetu'l-Vucûd. *Mecelletu İşkâlât fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 9(3), 56-74.

Dijital Oyunlarda İslam Karşıtlığı

Anti-Islam in Digital Games

Halide Nur ÖZÜDOĞRU
ERDOĞAN

Polis Akademisi Başkanlığı, Güven-
lik Bilimleri Enstitüsü, Ankara,
Türkiye

ÖZ

Dünya geneline bakıldığında yaklaşık 1,2 milyar dijital oyun kullanıcısı bulunmaktadır. Sanal dünya için geliştirilen bazı dijital oyun içeriklerinde İslam'ın sunumu problem teşkil etmektedir. Dijital oyunlarda subliminal mesaj ve 25. Kare Tekniği gibi yöntemlerle gizli mesajlar içeren metodlar kullanılmaktadır. Çalışmada, dijital oyunların İslam Dininin sembolleri ile terörü birlikte kullanarak çocuklarda ve yetişkinlerde yanlış algı oluşturmaya gündeme getirilmiştir. Bu çalışma ile dijital oyunlarda yapılan İslam karşıtlığını ortaya koymak, dijital savaş oyunlarında İslam ve Müslüman algısının oyunlarda kullanma biçimini tespit etmek ve bu konuda önerilerde bulunmak amaçlanmaktadır. Nitel bir çalışma olan bu araştırmada bazı dijital savaş oyunlarına inşa edilen mesajlar anlaşılabilir çalışılmıştır. Çalışmada İslam korkusunun tanımı, dijital oyunlardaki kullanım şekli, çocuk ve oyun oynayan yetişkinlerde nasıl bir algı oluşturduğu ve neler yapılması gerektiği sorularına cevap aranıp önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam karşıtlığı, dijital oyunlar, dijital savaş oyunları, medya

ABSTRACT

There are approximately 1.2 billion digital game users worldwide. The presentation of Islam in some digital game contents developed for the virtual world poses a problem. In digital games, methods containing secret messages are used, such as subliminal messages and 25th Square Technique. In the study, it was brought to the agenda that digital games create false perceptions in children and adults by using the symbols of the Islamic religion together with terrorism. With this study, it is aimed to reveal the opposition to Islam in digital games, to determine the use of Islam and Muslim perception in digital war games and to make suggestions on this subject. In this research, which is a qualitative study, the messages built into some digital war games were tried to be understood. In the study, answers were sought and suggestions were made for the definition of fear of Islam, the way it is used in digital games, what kind of perception it creates in children and adults who play games, and what should be done.

Keywords: Anti-Islam, digital games, digital war games, media

Giriş

İletişim teknolojileri, mesafeleri kaldırarak insanların birbirini tanımalarını sağlamıştır. Fakat insanlar ayrımcılık, ötekileştirme, düşmanlık, nefret gibi olumsuz duyguların kısıncasına düşmekten kurtulamamıştır. İslam dinine ya da Müslümanlara karşı yanlış anlama sonucunda duyulan kin, nefret, ayrımcılık, düşmanlık ve ötekileştirme de yaşanan olgulardan biridir. Ulusal ve uluslararası söylemde İslam'ın baskı, şiddet, terör kavramları ile birlikte kullanılması, Müslüman kimliğine karşı tereddüt ve korkulara sebep olmakta, yaşanan problemlerin temel sebebi olarak İslam dini gösterilmekte, olumsuz algılar meydana getirmeye çalışılmaktadır. Böylece İslam karşıtlığı insanların hem hayatlarını kısıtlayıcı uygulamaların gündeme gelmesine hem de Yeni Zelanda örneğinde olduğu gibi cana kıyılabilir kadar tehlikeli nefrete dönüşmesine neden olmaktadır (Erdoğan, 2019). İslam düşmanlığını tetikleyen bir unsur da çocuk ve gençlerin üzerinde etkili olan dijital oyun dünyasıdır. Dünyanın hemen hemen her yerinden aynı anda, online oynanabilen bu oyunların bir kısmı sadece boş vakti doldurmak veya aktivite yapmak amacıyla tasarlanmamakta oyunlarda kullanılan karakterler ve mekanlarda İslami semboller kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın konusunu, dijital oyunlarda işlenen İslam karşıtlığı oluşturmaktadır. Araştırmada, İslam karşıtlığı ve dijital oyunların kavramsal anlamı, önyargılı bakış açısının fobiye dönüşmesi ele alınacaktır. Örnekler özellikle bazı dijital savaş oyunlarından seçilmiştir. Nefret ve önyargılı bakış açısının oyunlarda kullanılarak insanları yanlış bilgilendirmesi değerlendirilecektir. Bu çalışmanın problemini, dijital oyunlarda İslami temsiller, göstergeler nasıl kullanılmaktadır? İslami kimlik ve İslam karşıtlığı nasıl inşa edilmektedir? Bu inşaların muhtemel amaçları ne olabilir? soruları oluşturmaktadır. Bu konu hakkında neler yapılması gerektiği sorularına cevap aranıp önerilerde bulunulacaktır. Çalışmanın amacı, İslam karşıtlığını, dijital oyun sektörünü, oyunlardaki İslami sembollerin sanal sunumunu ve özellikle dijital savaş oyunlarındaki İslam karşıtlığını içeren unsurları anlamaktır. Çalışma, İslam karşıtlığının dijital oyunlarda kurgulanma ve İslami temsil ve göstergelerin inşa edilme biçimini ele alması bakımından önemlidir. Nitel bir çalışma olan bu araştırmada oyunlara inşa edilen mesajların nasıl ve hangi amaçla yapıldığı anlamaya çalışılmıştır. İslam karşıtlığı konusu çok geniş olmakla birlikte bu çalışma dijital savaş oyunları bağlamında ele alınarak konu sınırlanmış bulunmaktadır. Bir dijital oyunun tüm aşı-

Bu makale, 25-26 Mayıs 2021 tarihinde Türkiye, Ankara ATO Congressium'da düzenlenen "At The I. International Symposium On Media And Islamophobia" adlı sempozyumda sunulan bildiri metninin genişletilmiş halidir.

Geliş Tarihi/Received: 03.01.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 19.02.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Halide Nur ÖZÜDOĞRU ERDOĞAN
E-posta: nurhalide42@gmail.com

Cite this article: Özüdoğru Erdoğan, H. N. (2022). Anti-islam in digital games. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 1162-168.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

malarını bilmek için saatlerce oyunu oynamak gerekmektedir. Bu nedenle sadece bazı oyunlar tecrübe edilerek hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Diğer oyunlar için literatür taraması yapılmış ve ilgili oyunlar hakkındaki değerlendirmeler bu taramadan faydalanılarak tamamlanmıştır. Dijital ortamlarda ve oyunlarda İslam karşıtlığı birçok disiplinin dikkatini çekmektedir. Konunun farklı boyutları mevcut olmakla birlikte bu çalışmanın sosyoloji ve din bilimleri çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İlgili literatür tarandığı zaman alanla ilgili çalışmalar henüz yeterli düzeyde değildir. Bununla birlikte alana katkı sağlayan çalışmalar da mevcuttur.

Batılı ve Müslüman oyun üreticilerinin oyunlarındaki düşman temsillerini inceleyen Yorulmaz (2018), Batılı üreticilerin oyunlarında kendisiyle özdeşleştirdiği kahramanın Batılı, düşmanın ise Müslüman askerler olduğunu belirtmektedir. Buna karşılık, İslam ülkelerinde üretilen oyunların kahramanı Müslüman, düşman ise ABD'li ya da İsraili askerlerdir. Oyunların hikayesi benzer olmasına rağmen düşman ve kahraman temsilleri değişmektedir. Belli oyunların incelendiği makalede, Müslümanların dijital oyunlarda temsili söz konusu olduğunda Batılı ve Müslüman üreticilerin birbirine zıt tavırlara sahip oldukları görülmüştür.

Amerika, Japonya, İsrail ve İngiltere yapımı, 1999 ve 2014 yılları arasında üretilen beş ayrı oyunu inceleyen Kalaycı ve Ulusal (2018), mevcut oyunlarda dini semboller kullanılarak gizli içeriklerle İslam düşmanlığı yapıldığını belirtmektedir. Çalışmada, oyuncuların algısı ile oynanarak İslam Dininin değersizleştirildiği, İslam Dininin kötülük ve terörizm ile ilişkilendirildiği, farklı dini inanışa sahip oyuncuların İslam Dinini ötekileştirmesine sebep olduğu ifade edilmiştir.

Uluslararası alandaki oyun severlerin, İslamofobik oyunlarla ilgili düşüncelerini araştıran Cıngı (2018), ABD ve Avrupa ülkelerindeki Müslüman olmayan oyuncuların Müslümanlara yönelik nefret söylemlerini tespit etmiştir. Bu oyunlarda Müslümanların %90 oranında şiddet yanlısı ve terörist olarak değerlendirildiği belirtilmiştir. Müslüman oyuncuların İslam'ın bir barış dini olduğunu belirtmesine rağmen oyuncuların fikirlerinde herhangi bir değişimin olmadığını, istenen algının oluşturulduğunu tespit etmiştir.

Dijital oyunlar ile realitenin etkileşim halinde olduğunu gösteren Gül (2019), şiddet içerikli bazı dijital oyunların İslami sembollere çifte şiddet uyguladığını, oyunlardaki şiddetin realiteye aktarıldığını Yeni Zelanda örneğinde açıklamıştır.

2001-2012 yılları arasında dijital savaş oyunlarının incelendiği başka bir çalışmada ise Tran ve Strutton (2013), oyunlarda ABD askerlerinin görevlerinin, Müslüman kadın ve çocukları kurtarmak, onların güvenliğini sağlamak için Müslüman toprakları işgal etmek olduğunu tespit etmiştir.

Darıcı ve Özdemir (2020), yaptığı çalışmada oyunların içeriklerini incelemiştir. Araştırmada İslami sembollere saldırı, Allah'a, Hz. Muhammed'e, Kur'an-ı Kerim'e hakaret ve İslam'ın Terörle ilişkilendirilmesi temaları tespit edilmiştir.

İslam Karşıtlığı

İslam karşıtlığı, İslam dinine ya da Müslümanlara karşı duyulan düşmanlık, nefret, ayrımcılık, kin besleme ve ötekileştirmedir. Bauman'un açıklamasına göre (2003) ötekileştirme, modern toplumların kendileri gibi olmayan başka toplumları zayıf görmesi ve dışlamasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan 11 Eylül olayı ve bu olayı üstlenen el Kaide'nin İslam dini ile ilişkilendirilmesi, İslam karşıtlığının artmasına sebep olmuştur. Günümüzde Batılı ülkeler radikal fundamentalizm, *şiddet* ve terörizm kavramlarını İslam'la ilgili en önemli gündem maddeleri olarak görmektedir (Kuyucuoğlu, 2016). Bu yanlış algı, özellikle ABD ve Avrupa'da birçok Müslümanın problem yaşamasına neden olmaktadır. Avrupa Birliği'ndeki 27 ülkede 23.500 kişi üzerinde yapılan araştırma sonucuna göre, burada yaşayan üç Müslümandan biri ayrımcılık yaşadığını, on Müslümandan biri de saldırıya uğradığını beyan etmiştir. Ayrımcılık oranı ülke vatandaşı olup olmamaya göre değişiklik göstermektedir. Müslümanlar, yaşadıkları ülkenin vatandaşı ise %27, vatandaşı değilse %41 oranında ayrımcılığa uğramaktadır. (akt. Aktaş, 2014). Bu olumsuz durumun yaşanmasında küresel medyanın etkisi de yadsınamaz. Ortadoğu endekslilerde yaşanan terör olaylarının haberleştirilerek İslam Dini ile birlikte verilmesi, İslam karşıtlığının körüklenmesine sebep olabilmektedir. Böylece İslam ile terörizm eşleştirilerek "Müslüman terörist" imgesi hafızalara kazınmaktadır. 2017 yılında yapılan araştırmaya göre, Batılılar Müslümanları "fanatik", "şiddetli", "hoşgörüsüz", "kadına saygısız" ve "ahlaksız", "bencil" gibi sıfatlarla tanımlamaktadır (Muslims and Islam: Key Findings in the Us and Around the World, Analysis, 2017). Bu bakış açısı Müslümanlara yönelik davranışları olumsuz etkilemektedir. Müslümanlar, yaşadıkları ülkelerde dini kimliklerinden dolayı Batılıların anayasa ve kanunlara uygun hareket etmelerine engel olarak görülmektedir (Kalın, 2018). Nitekim 11 Eylül'den sonra Müslümanlara yönelik Amerika'da başta Patriot Act (Vatanseverlik Kanunu) olmak üzere terörizmle mücadele kapsamında yeni yasal düzenlemeler getirilmiştir. Bu yasal düzenlemeler kapsamında Müslümanlar, mahkeme kararı olmadan hapsedilmiş, kişisel verileri kaydedilmiş, camilere radyasyon araması yapılmış, avukat-müvekkil görüşmelerinin gizliliği ihlal edilmiş hatta bazı kişiler kaçırılıp zorba yöntemlerle sorgudan geçirilmiştir (Cesari, 2018). 2019 yılında Müslümanlara yönelik 235 saldırı gerçekleştiğini kaydeden Fransa İslam Konseyi'ne (CFCM) bağlı Fransa İslamofobi Gözlemevi Başkanı Abdullah Zekri, saldırı sayısının önceki yıla göre %53 artarak 154'e ulaştığını belirtmiştir (Fransa'da 2020'de İslam Karşıtlı Saldırıları Yüzde 53 arttı, 2021).

Almanya'da İslam algısına dair yapılan araştırmada, Alman medyasının 11 Eylül öncesinde tüm haberlerin % 50'inde, 11 Eylül sonrasında ise %80'in üzerinde İslam'ı şiddet veya terör olayları ile ilişkilendirerek haber yaptığını tespit etmiştir (Gökçe, 2012).

2006 yılında yapılan Americans' Views of the Islamic World adlı araştırmaya göre, Amerikalılar, Müslümanlara yönelik olumsuz düşüncelerini ifade etmektedir. Amerikalılara İslam dini ve Müslümanların en fazla beğendikleri özellikleri sorulmuştur. Ankete katılanların yarısının bu soruya cevap vermemesiyle beraber, %32'si "hiçbir şey" yanıtını vermiştir. İslam dini ve Müslümanlarda en az beğendikleri özellikleri sorulduğunda %21'i soruyu yanıtsız bırakmış, %33'ü aşırılık, radikalizm ve başka fikirlere açık olmama ifadelerini kullanmış, %11'i *İslami öğretilere yeterince bağlı olmama*, %9'u cinsiyet eşitsizliği olarak belirtmiştir.

Dijital Oyunlar

Bilgisayar tabanlı, metin ya da görsellik içeren bilgisayar oyunları, oyun konsolu ya da bilgisayar gibi elektronik platformlarda oynanır. Bir veya birden fazla kişinin online olarak birlikte oynadığı bu oyunlar, insanların hep birlikte eğlendiği yazılım çeşididir. Günümüzde di-

jital oyunlar artık hem çocukların hem de gençlerin eğlenme aracı haline gelmiştir. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra üretilmeye başlanıp oyuncuların talepleri doğrultusunda oluşturulan çok sayıda dijital oyun bulunmaktadır. Başlıca bilgisayar oyun türleri; konsol oyunları, masaüstü oyunları, çevrimiçi (online) oyunlar ve mobil oyunlardır (Dijital Oyunlar Raporu, 2021). Konsol oyunlarında oyuncular, kontrol düğmeleri ve kumanda kolları bulunan bir cihaz (playstation örneğindeki gibi) ile oyun oynamaktadırlar. Masaüstü oynanan oyunlar, dijitalleşme ile yaygın hale gelmiştir. Oyunlara mouse, klavye gibi aygıtlarla hareket sağlanarak yön verilmektedir. Günümüzde ise daha çok çevrimiçi (online) oyunlar tercih edilmektedir. Çevrimiçi (online) oyunlar, internet üzerinden tekli veya çoklu olarak oynanabilen teknolojinin gelişmesi ile birlikte yaygın hale gelen oyunlardır. Savaş ve nişan oyunları, bu oyun türleri arasında en popüler olanıdır. Mobil Oyunlar, teknolojinin gelişmesi ile telefon ve tablet gibi cihazlarda oynanan dijital oyun türüdür. Herkesin rahatlıkla oynayabildiği bu oyunlar, hem çevrimiçi (online) hem de çevrimdışı, ücretli ve ücretsiz olarak da oynanabilmektedir.

Dijital oyunlar, tematik ve teknolojik özelliklerine göre de sınıflandırılmaktadır: Ağ oyunları (Counter Strike), aksiyon oyunları (Tomb Raider, GTA), first person shooter (FPS) oyunları, yarış oyunları, rol yapma oyunları (role playing games- RPG), macera oyunları, motor sporları, spor oyunları, simülasyon oyunları ve strateji oyunlarıdır (Binark, 2007). Ayrıca bu oyunlar, oynayan oyuncu sayısına göre tekli ya da çoklu gamer olmak üzere de ikiye ayrılır. Son zamanlarda oyun oynamayı meslek haline getirmiş farklı bir kategori de doğmuştur. Bu kişiler oynadığı oyundan para kazanan e-spor oyuncular ve oyun çekimlerini paylaşan youtuberlardır. Son zamanlarda büyüyen bir sektör haline gelen çevrimiçi oyunlarla birlikte rağbet gören e- spor da giderek popüler hale gelmektedir. Artık bu alanla ilgili olarak uluslararası turnuvalar ve yarışmalar da düzenlenmektedir (Dijital Oyun Sektörü Raporu, 2016).

Dijital oyunlarda, genelde oyuncular, farklı farklı mekanlarda normalde bulamayacakları kadar çok fazla kişi ile birlikte gerçeğe benzeyen savaşların içinde yer almaktadır. Oyuncular, burada hayatta kalmak için ihtiyaç olan güçlü olma duygusunu yaşamaktadır. Üstelik bu oyunlarda, oyuncular hiç yaşamayacakları deneyimleri için bedel ödememektedir. Bu nedenle dijital oyunlar, dünya çapında büyük rağbet görmekte, büyük bir pazar haline gelmektedir. Dünya dijital oyun sektörü, uzun bir geçmişe sahip olmamakla birlikte bugün bir milyardan üzerinde kullanıcı bulunmasından dolayı günümüzde ekonomik açıdan gelir getiren önemli endüstri alanı olarak görülmektedir. Dijital oyun sektörünün küresel ekonomi gelişme eğilimine bakıldığında sektör, 2008 yılında tüm dünyada 35,3 milyar avro pazar büyüklüğüne sahipken, bu oran 2014 yılında 47,7 milyar avroluk büyüklüğe ulaşmıştır (Dijital Oyun Sektörü Raporu, 2016). Bu oran, 2020 yılında Covid-19 salgınının da etkisi ile %9,3 artışla, 159 milyar dolara ulaşmıştır. Dijital oyun pazarı, bu hızla ilerlerse 2026 yılına kadar bu miktarın 295 milyar doları geçeceği belirtilmektedir. Nitekim, dijital oyunlar raporuna göre, dijital oyun endüstrisi, 2020 yılında dijital oyun pazarında büyük bir yer edinmişti (Dijital Oyunlar Raporu, 2021).

Türkiye'deki duruma gelince, ülkemizdeki oyuncu sayısı 21,8 milyona ulaşmıştır. Bu rakam ile iyi bir iç pazar potansiyeline sahip olan Türkiye'de büyük bir genç nüfus kitlesi vardır. Bu büyük kitlenin, mobil ve çevrimiçi konsol oyunlara olan talebi Türkiye'de 2012 yılında dijital oyun pazarı 300 milyon dolara ulaştırmıştır (Bilgi Toplumu Stratejisi, 2014). 2016 yılında bu rakam, 685 milyon dolara ulaşmaktadır. İhracatta lojistik ve dağıtım maliyetlerinin olmamasından dolayı oyun pazarı zamanla büyüme göstermektedir. BTK bilgilerine göre, 2020 yılında ülkemizdeki yetişkinlerin %79' u mobil oyun oynamaktadır. Bunun %81,7' si kadın iken %76,5' i erkektir. Covid-19 salgınından sonra evlerinden çıkmayan insanların dijital oyunlara olan ilgisi daha da artmıştır. Artık insanlar, günlük 4 saatten fazlasını oyuna harcamaktadır. 2020 yılında oyun alan 30 yaş üstü oyuncu sayısı bir önceki yıla göre %15 artmıştır. Oyun alışverişi yapan 30 yaş üstü oyuncular %47 iken, 30 yaş altı oyuncu oranı %53 olmuştur. Toplam oyuncu kitlesi daha çok 16-34 yaş aralığındadır. Yüzdesel olarak en büyük artış 55 yaş ve üzerinde görülmektedir. Bu, oyun sektörünü her yaştan oyuncunun talep ettiğini göstermektedir. Sosyo-ekonomik açıdan, gelir düzeyi ile oyuncu profili arasındaki ilişkide orta gelir düzeyine sahip insanlar, oyuncu profilinin önemli kısmını oluşturmaktadır. hem 16-15 hem de 55 yaş üzeri profilinde bulunan oyuncular, düşük gelir grubunda yer almaktadır. Bu da göstermektedir ki, düşük gelir grubunda yer alan insanlar boş zamana daha çok sahip olduğu için farklı aktivitelere daha çok yönelmektedir (Dijital Oyun Sektörü Raporu, 2016). 2020 yılında Türkiye'de en çok oynanan oyunlar ise, kart, puzzle, simülasyon, macera, strateji, pole-play, yarış ve spor oyunlarıdır (Dijital Oyunlar Raporu, 2021).

Son yıllarda gelir ve seyirci açısından büyük bir gelişme kaydeden ve özellikle çocuk ve gençlerin ilgi odağı haline gelen sektörlerden biri de e- spordur. E-sporun Türkiye'de futboldan sonra en çok seyirci çeken ikinci spor etkinliği olduğu tahmin edilmektedir. Dünyadaki takipçi sayısı 2,7 milyar olan e-sporun ülkemizdeki takipçi sayısı 4 milyondan fazladır. Argan ve ark. göre (2006) e-spor, dünyadaki bütün insanların büyük organizasyonlar aracılığı ile bir araya gelerek oyun oynanabilen fiziki çaba ve zihinsel gayret gerektiren bir spor çeşididir. E-spor endüstrisi, 2016 yılından itibaren çıkış yapmaya başlamıştır. 2020 yılındaki ara sıra oynayan e-spor izleyicisi sayısı, 272 milyon iken meraklı olan izleyici sayısı ise 223 milyondur. Yani toplam takipçi sayısı 495 milyondur. Böyle giderse, e-spor endüstrisinin büyüme oranının 2023 yılında %10,4 artacağı, toplam takipçi sayısının 646 milyon olacağı tahmin edilmektedir. ABD, Japonya, Güney Kore ve Çin, e-spor küresel olarak en hızlı yükselişe geçen ülkeler olmuştur. TESFED Başkanı Alper Afşin Özdemir'in açıklamalarına göre Türkiye'de 2020 yılında e-spor oyuncu sayısı artmış ve lisanslı sporcu sayısı 1.848'e ulaşmıştır. Bunların 1689'u erkek, 159'u kadın lisanslı e-sporcusudur. Bununla birlikte e- spor salon sayısı 8 iken kulüp sayısı ise 100'dür. E-sporun Riot Games Türkiye Ülke müdürü olan Erdinç İyikul, dünyaca ünlü League of Legends oyununun Türkiye büyük finalini her yıl yaklaşık 12 binden fazla e-sporcu izlemekte olduğunu ifade etmiştir (Dijital Oyunlar Raporu, 2021). Ülkemizde bu spor türüne ilgi giderek artmaktadır. Türkiye, 2016 yılında 194 ülkenin katıldığı elektronik spor turnuvasında taktik savaş oyunu olan counter strike go (global offensive) oyununda dünya şampiyonu olmuştur. (Türkiye CS: GO 2016 Dünya Şampiyonu oldu, 2016) 2019 yılında dünyanın ilk uluslararası 5G mobil e-spor turnuvası PUBG Mobile finalini ise Türk takım "futbolist" kazanmıştır (Türk takım "Futbolist" PUBG şampiyonu oldu, 2019). Yine 2020 ve 2021 Brawl Stars dünya birincisi Türk (Hyra) olmuştur.

Yapılan Uluslararası çalışmalara göre, 0-6/15 yaş oyun bağımlılığının en sık görüldüğü dönemdir. Amerikan Tıp Birliği'ne göre gençlerin dijital oyun oynama oranı gençlerde %90'a kadar çıkmıştır. Bunların %15'i oyun bağımlısıdır. Kore, Çin ve Tayvan'da çevrimiçi oyun oynama davranışlarının sorunu oluşturduğu ve önemli halk sağlığı sorunu haline geldiği belirtilmektedir (Yalçın İrmak & Erdoğan, 2016). Türkiye

İstatistik Kurumu'nun 2013 yılında yayınladığı bilişim teknolojileri kullanımı ve medya araştırması sonuçlarına göre, 06-15 yaş grubu çocukları 8 yaşında bilgisayar, 9 yaşında internet, 10 yaşında da cep telefonu kullanmaya başlamaktadır. Yine 06-15 yaş aralığındaki çocukların %38, 2'si interneti 2 saate kadar, %47,4'ü 3-10 saat arasında, %11,8'i 11- 24 saat arasında, %2,6'sı ise 24 saatin üzerinde kullanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2013). 2020 yılındaki internet kullanım oranı, 16-74 yaş grubundaki bireylerde %79 iken bu oran 2021 yılında %82,6'ya yükselmiştir. (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021) İnternet kullanım oranı 2020 yılında erkeklerde %84,7, kadınlarda %73,3 iken (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020) 2021 yılında erkeklerde %87,7, kadınlarda %77,5 olmuştur. Bu durum internet kullanımının zamanla hızlı bir şekilde arttığını göstermektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

Dijital Savaş Oyunları ve İslam Karşıtlığı

Dijital oyun dünyası, internette sonradan hızla büyüyen bir sektör haline gelmiştir. Uluslararası pazarda milyarlarca kullanıcıya sahip olan ve geniş bir kitlesi bulunan dijital oyunlar, İslam karşıtlığının yapıldığı ortamlar olarak da kullanılmaktadır. Bazen oyunlarda karakterler bazen de kullanılan kıyafetler bu amaca hizmet edebilmektedir. Kullanılan imge, tasarlanan renk ve şekiller, oyun severlerin algılarını etkileme ve istenilen yönlendirmeyi yapmada etkili olabilmektedir. Dijital oyunların sayısı ve kullanıcılarının giderek çoğalması bu konuya ilginin artmasına sebep olmuştur. Dijital oyunlarda kullanılan şiddetin sorunları çözme biçimi olarak gösterildiği hatta kazanmak için her yolun denenmesi gerektiği mesajı verilmektedir (Şenol, 2006). TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi) Bilim Kurulu Üyesi Prof. Dr. Levent Eraslan, dijital oyunları oynayan bireylerin zamanla bağımlılık geliştirdiğini ve karakterlerle kendilerini özdeşleştirdiklerini belirtmektedir. Eraslan'a göre, "özellikle çocuklar oyundaki avatarlarının gücüne ve haklarına sahip olduklarına inanarak kendi fiziksel sınırlarını zorlamaktadırlar. Bu durum oyuncuların gerçeklik algılarını yitirerek kendilerine ve çevrelerine psikolojik ve fiziksel olarak zarar vermelerine neden olmaktadır. Dijital savaş oyunu oynayan bireyler, uzun süre şiddet içeren olaylara maruz kalmakta ve oyunu tamamen karşı tarafa zarar verme-öldürme odaklı oynadıkları için gerçek hayatta karşılaştıkları şiddet olaylarına karşı duyarsızlaşmaktadır. Savaş oyunlarında gördükleri ekstremler ve kanlı ortamlar, bireyler için şiddeti sıradanlaştırmakta ve bireyleri bilinçaltında şiddeti görmezden gelmeye itmektir. Bunun yanı sıra dijital savaş oyunları, çocuklar ve gençleri şiddete özendiren ve onları bu konuda cesaretlendirmektedir. Düşmanca duyguları artıran, şiddeti kabul edilebilir hatta ödüllendirilebilir kılan ve son olarak bireylerin gerçeklik algılarını neredeyse tamamen değiştiren dijital savaş oyunları, oyun tarzında işlenen çok sayıda suça teşvik etmektedir" (Teknoloji bağımlılığı, 2020). Genel olarak dijital savaş oyunları ile ilgili yapılan analizlerde, oyunların %89'unun şiddet içerdiği belirtilmektedir (Aydoğdu, 2015). Dijital oyunların, çocukların ve gençlerin uygun olmayan içerikten korunmaları maksadıyla içerik yönünden değerlendirilmesi ve yaş gruplarına göre sınıflandırılması konusu, dijital oyunların derecelendirilmesine sebep olmuştur. Bu kriterler; şiddet, müstehcenlik, korku, ayrımcılık, küfür, bağımlılık yapıcı maddeler, kumar ve satın almadır (Dijital Oyunlar Raporu, 2020).

Oyun kullanıcılarının çoğunluğunun çocuk ve gençlerden olması, İslam düşmanlığının yapılması için bir araç ve fırsat olarak görülebilmektedir. Oyun severlerin İslamofobi içerikli dijital oyunlara yönelik düşüncelerinin araştırıldığı bir çalışmada, gayrimüslim oyun severler, Müslümanları şiddet yanlısı ve terörist olarak gördüklerini belirtmiştir. Hatta gayrimüslim oyun severler, bu oyunları Müslümanların gerçek yüzlerini görebilmeleri için çocuklarına daha küçük yaşta oynatmayı düşünmektedir. Oyuncular, İslamofobik içerikleri çözünürlük, grafik, tasarım, müzik olarak oyun yazılımını daha belirgin görmek istediklerini ifade etmişlerdir. Oyun tasarımı yapan işletmelerden oyunun daha kanlı sahneleri içermesi hatta daha çok Müslüman çocuk ve çarşafli kadın konulması istenmiştir. Bütün bunlara karşılık Müslüman oyun severler, İslam karşıtlığı yapılan içeriklere yönelik cevaplarında İslam adına yapılan terör faaliyetlerinin İslam dini ve Müslümanları temsil etmediğini ifade etmişlerdir (Cingi, 2018).

Dijital oyunlar ile gerçek hayat arasındaki karşılıklı etkileşim bazen olumsuz eylemlerin gerçekleşmesine sebep olabilmektedir. Yeni Zelanda'da Müslümanlara yönelik gerçekleştirilen terör eylemi, oyunların toplumsal hayatı nasıl etkilediğinin somut bir örneğini oluşturmaktadır. Yeni Zelanda'nın Christchurch kentindeki Al Noor ve Linwood camilerine 15 Mart 2019 günü cuma namazı esnasında Müslümanlara yönelik gerçekleşen terör saldırısı gerçeklik ile oyun arasındaki etkileşimin tipik örneğini oluşturmuştur. Terörist, taşıdığı kamera ile sosyal hesabından 50 kişinin katliamını canlı olarak yayınlamış, aynı savaş oyununun benzer kurgusu ve açısıyla hedef aldığı Müslümanları şehit etmiştir. Kendisini 28 yaşında beyaz erkek olarak tanıtan saldırgan, aynı dijital oyunlarda olduğu gibi İslam dininin sembollerine (Cuma namazı vakti, cami, Müslümanlara) karşı saldırı düzenlemiştir. Terörist Batı topraklarının Batılılara ait olduğunu, Müslümanların bu toprakları işgal edemeyeceğini ifade etmiştir (Tarrantmanifesto.com).

Tran ve Strutton'a göre (2013) bireylerin dijital oyun oynama nedenleri arasında oyuncular arasında iletişim kurmak, boş zamanı değerlendirmek ve bilgilenme ihtiyaçlarını gidermektir. Ama bazı dijital oyun sektörü, bireylerin kendi ideolojisini destekleyecek altyapıları oluşturabilmektedir. Subliminal algı ile (SP), bazı teorisyenlere göre algının bilinçli olmadan gerçekleştiği ve sonraki davranış ve düşünce üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir (Ramsøy & Overgaard, 2004). Yani oyunda herhangi bir karakteri oynayan kullanıcının zihin dünyası herhangi bir görsel ya da imgenin kullanılmasıyla farkında olmadan etkilenebilmektedir. Bu alanda kullanılan 25. Kare tekniği ile bilinçaltına mesajlar yollanabilmektedir. Sinemada 24, televizyonda da 25 kare art arda gelerek 1 saniyeyi oluşturmaktadır (Küçükbezirci, 2013). Yani subliminal mesaj ile anlatılmak ve yönlendirilmek istenilen olay, başka bir objenin içerisine bir işaret ya da yazılı olarak gizlenebilmektedir. Dijital oyunlar da bu yolu kullanarak insanların bilinçaltına İslam dini hakkında şiddet ve ayrımcılığı tetikleyecek mesajları gönderebilmektedir tutabilmektedir (Bilgisayar Oyunlarında İslamofobi, 2016).

Bazı oyunlarda İslam dini terörizmle ilişkilendirilerek birçok kişinin Müslümanları tehdit olarak algılamasına neden olmaktadır. Örneğin, Command Conquer Generals oyununda Çin, ABD ve İslami terör örgütü olarak lanse edilen GLA arasında geçen strateji oyununda, GLA suikastler düzenleyen intihar bombacıları olarak gösterilmektedir.

Bazı oyunlarda İslami semboller doğrudan kullanılmaktadır. Faith Fighter oyununda Allah, Hz. Muhammed ve diğer tanrılar birbirleri ile dövüştürülmektedir. Arap kıyafetindeki şahıs karşıdakini yendiğinde "Allahu Ekber" diye bağırır. Gitar Hero 3 oyununda gitar çalan karakterlerin ayaklarının altında "Allah" lafzı bulunmaktadır. Ayo Dance oyununda karakterler ayaklarının altında Kur'an-ı Kerim bulunduğu halde dans etmektedir.

Maalesef bu dijital oyunlarda Deaş gibi terör örgütlerinin eylem görüntüleri kullanılmakta ve İslami radikallik ya da uluslararası terörle ilişkili kurulmaktadır. Bunun karşılığında ise ABD ve Avrupa ülkelerinde Müslüman ve camilere saldırı, protesto ve eylemler meydana gelmektedir. Örneğin Command and Conquer: Generals oyununda Arap Ordusu terörist, intihar bombacıları, patlayıcı yüklü araçları, terörist olarak tasvir edilmektedir. Düşman Arap ya da Müslüman karakterler, koyu ten rengine sahip, Arap kıyafeti giymiş, Amerikan karşıtı, yabancılar olarak tanımlanmaktadır. Son dönem savaş oyunlarında Müslümanlar terörist, öteki, düşman olarak tanımlanmakta ve "Müslüman Dünyası" olarak bilinen Ortadoğu, savaş alanı olarak gösterilmekte ve oraya ilişkin semboller kullanılmaktadır. Muslim Massacre oyununda önce intihar bombacısı olan Müslümanların terör faaliyetleri anlatılarak başlamakta ve oyun esnasında entarili kişiler öldürülmektedir. ABD'li kahraman Ortadoğu'ya inerek bütün Müslümanları öldürmektedir. En sonda da Bin Ladin, Hz. Muhammed ve Allah ile savaşmaktadır. Counter Strike oyununda savaşlar, Arapça metinlerin gösterildiği Müslüman olduğu düşündürülen mahallelerde yapılmaktadır. Call Of Duty Black Ops 2 oyununda *görsellerde* "Allah" ve "Muhammed" lafızları kullanılarak Müslümanlar dünyayı tehdit eden terörist olarak gösterilmektedir. Bomb Gazze'de kalaşnikoflu Gazzeli teröristler hızla geçen uçaktan bombalanmaya çalışılmaktadır. Yani Gazze halkı teröristtir mesajı verilmektedir. Hitman oyununda ezan esnasında Arap olduğu anlaşılan karakter öldürülmektedir.

Bazı oyunlarda örtük mesajlar kullanılmaktadır. İslam dini ile ilgili simgeler, ayet ve hadisler ilk bakışta fark edilemeyecek şekilde yer almaktadır. Örneğin, Call Of Duty Modern Warfare 2 oyununda bir evdeki klozetin üzerinde bir ağaç resmi bulunmaktadır. Resmin çerçevesine dürbün ile bakıldığında ise Arapça olarak "Allah güzeldir, güzelliği sever" hadisi görülmektedir. Tekken Tag Tournament 2 oyununda Suudi Arabistan'da meydana gelen sahnede dövüşçülerin bastığı zeminde 'Allah (C.C)' yazmaktadır. Müslümanların verdiği tepkilerden sonra yapımcı firma bu detayı kaldırdığını açıklamıştır. Clive Barkers Undying oyununda şeytanın bastığı yüzeyde peygamberimizin hadis-i şerifi yazılıdır. Call Of Duty 2'de uçaklar camii minaresini yıkmaktadır. Resident Evil 4 ve 5 oyunlarında, Frame Rate (saniyede akan görüntü karesi) ve Frame Per Second (saniyedeki kare sayısı) tespiti ile görüntüler tespit edilmiştir. Oyundaki şeytani örgüte ait kalenin kapısı Mescid-i Nebevi'nin kapısına benzemektedir. Hz. Muhammed' in kabir kapısında illüminati sembolü bulunmaktadır. Little Big Planet 3 oyun müziğinde Kur'an ayetleri duyulmakta, gitar sesleri Kur'an okunuşuna aykırı olarak verilmektedir.

Bazı oyunlarda Müslümanlara ait kutsal mekanlar, savaş alanı haline getirilmektedir. Devil May Cry 3 oyununda Kabe kapısı ve örtüsünde bulunan görseller şeytanın taraftarları tarafından inşa edilen tapınağa ait görsellerle aynıdır. Şeytanın taraftarları tarafından inşa edilen tapınağının ana kapısı ise Kâbe'nin kapı örtüsü ile bire bir aynıdır. Serious Sam oyununda ise Hz. Ali' nin kabrine saldırı yapılmaktadır. Pubg adlı oyunda Çinli oyun şirketi Müslüman kamuoyunun tepkisiyle karşılaşp özür dilemek zorunda kaldığı bir hata yapmıştır. Yıl dönümüne özel kutlama temasında Kabe'ye benzer bir oyun içi öge olmuştur. Oyunun doğası gereği Kabe görüntüsü olan mekan içerisinde de çatışma olabilmektedir. Yüzlerce gönderinin ardından PUBG kısa süre içinde bir özür Tweet'i atarak oyundaki bu ögeyi kaldırmıştır. Ayrıca 2020 yılında Müslüman ülke oyuncularını PUBG Mobile yeni orman macerası modunda puta tapınma şeklinde gerçekleştirilen oyun davranışı nedeniyle tepki göstermesiyle bu mod kaldırılmıştır.

Bazı oyunlarda dinler için kutsal olan ibadethaneler de kullanılmaktadır. Moorhuhn Winter oyununda kilise vurulduğu zaman eksi puan cami vurulduğunda artı puan alınmaktadır. Minarett Attack adlı İsviçre'deki minare yapımı yasağından önce çıkan oyunda İsviçre, minarelerle dolmakta sonra da bu minareler hedef alınarak vurulmaktadır.

Dijital savaş oyunlarında, öldürme çoğu zaman zorunludur ve düşmanı yenmek, bir sonraki seviyeye geçmek ve savaş kazanmak önemlidir. Dijital savaş oyunlarında oyuncu, gerçek savaşın aksine yaralanma ve ölüm riski olmadığından tekrar tekrar ölebilir veya öldürebilir. Özellikle şiddet içeren dijital savaş oyunları, ses ve görüntü içerikleriyle İslam düşmanlığını tetiklemek için de kullanılabilir. Conflict: Desert Storm 2, Kuma/Wargibi. Örneğin, Conflict: Desert Storm 2 oyununda Müslüman olan Iraklı Cumhuriyetçi muhafızlar, Kuveyt, Amerikan ve İngiliz kuvvetlerine karşı savaşmaktadırlar. ABD ve İngiliz kuvvetleri, Kuveyt nüfusunu kurtarmak için ülkeye girmektedir. Bu savaş oyununda, ABD askerleri bir Müslüman ülke olan müttefikleri Kuveyt'i korumak ve diğer Müslüman ülke olan Iraklı düşmanlardan kurtarmak için işgal etmektedir. Böylece Iraklı Müslüman düşmanların fiilen öldürülmesi gerekmektedir. Bu savaş oyununda Müslüman kadınlar, ABD ordusunu oluşturan beyaz askerler tarafından kurtarılmayı bekleyen kurbanlar olarak temsil edilmektedir. Küreselleşen dijital oyun endüstrisi, piyasaya sürülen popüler dijital savaş oyununda, beyaz erkek anglo-Amerikan olan asker oyuncular, Müslüman olan düşmanlarını öldürmek, Müslüman kadın ve çocukları kurtarmak ve güvenliği sağlamak için Müslüman toprakları işgal etmektedir. Yardım eden ve kurtaran askerler imajı çizilmektedir. Savaş oyunlarında Müslümanlar, şiddet yanlısı, acımasız, saldırgan ve pişmanlık duymadan insanlara acı çektiren kalpsiz vahşiler olarak tasvir edilmektedir. İslam'ı terörizmle, Müslümanları teröristle birleştiren oyun endüstrisi, bu yolla Müslümanları düşman olarak göstermektedir. İslamofobik dijital savaş oyunları, Müslüman ülkelerdeki gerçek savaşları simüle etmektedir. Dolayısıyla olumsuz Müslüman algıları güçlendirip normalleştirmektedir. Dijital savaş oyunlarındaki Müslüman temsiller gerçek bir Müslüman ile etkileşime girmemiş oyuncular için olumsuz duyguların benimsenmesine sebep olabilmektedir. Bazı dijital savaş oyunlarında Müslümanlar sanal olarak öldürülerek Müslümanlara yönelik şiddeti özendirilmektedir (Mirrlees & Ibaid, 2021).

ABD ve AB ülkeleri hala eğlence hegemonyasını elinde tuttuğu için, 11 Eylül'den sonra, İslam'ı ve Müslümanları öteki olarak konumlandırmaktadır. Bireyler, kitle iletişim araçlarını bilgi edinme, haber alma, merak giderme gibi işlevleri yanı sıra eğlenme, boş vakit geçirme gibi insani ihtiyaçlarını gidermek için kullanılmaktadır (Arslan, 2016). Pierre Bourdieu, kitlelerin düşüncelerinin şekillendirilmesinde küresel güçlerin elinde olan kitle iletişim araçlarının etkisi üzerinde durmaktadır (Bourdieu, 2014). Bourdieu, medyayı okuyabilmek için birkaç çözümden bahsetmektedir. Bunların birincisi bir yapının bir tür gölge olayıdır. Yani entelektüeller bir yapay gündem oluşturmaktadır ve bu yapay gündeme bakarak haber stratejileri üretmektedirler. İkincisi medyanın bir görünmez sansür oluşturmalarıdır. Simgesel şiddet yoluyla katılımcıların düşünceleri biçimlendirilmekte ve bu simgesel şiddet mesajı etkileyerek manipüle etmektedir. Üçüncüsü enformasyon döngüsel dolaşım yoluyla medya iletileri medya mensuplarıncı alınmakta ve tekrar üretilmektedir. Dördüncüsü, gerçek sahtelikler ve sahte-gerçeklikler tartışmasıdır. Bu durum kamuoyunu ilgilendiren ciddi bir olayın medyada sahte gündemler yoluyla gizlenmesidir. Beşincisi ise medyanın bayağılaştırma gücüdür. Medya daha çok izleyiciye seslenme adına haber iletilerini yüzeyselleştirmekte ve bayağılaştırmaktadır (Bourdieu, 1998). Bu bağlamda görüntü veya işitsel öğelerle İslam karşıtlığı yapılabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

ABD'deki 11 Eylül saldırısından sonra İslam ile terör kelimeleri yan yana kullanılarak yeni bir Müslüman imajı oluşturulmaya başlanmıştır. Bunun sebebi, Müslümanlara karşı ayrımcı ve ötekileştirici bakış açısına sahip olunmasından ve İslam dininin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. İslam dinini kullanarak şiddet eylemleri yapan ve kendini Müslüman olarak tanıtan insanların varlığı, İslam karşıtlığının oluşmasına da zemin hazırlamaktadır.

İslam karşıtlığı, medya, televizyon, sinema, internet gibi araçlarla yaygınlaştırılmak ve korku üzerine yapılandırılmış bir kültür inşa edilmek istenmektedir. Bunu canlı tutmak için de dijital oyunlar, araç olarak kullanılmaktadır. Oyunların, gerçeğin yerini tutabilen simülasyonlar olması, oyun içeriğini ve kurgularını önemli hale getirmektedir. Küreselleşmenin uluslararası düzeyde yayılmacı özelliğinden dolayı (Usta, 2003), küresel piyasada büyük paya sahip olan oyun yapımcıları, oyun severlerin savaş oyunlarında şiddet dürtüsünü açığa çıkmasını sağlamakta ve düşmanların Müslüman olduğu kurgusu ile oyun üretmektedir. İslamofobik dijital savaş oyunları, bazen Ortadoğu'daki gerçek savaşlara benzer simüle etmekte bazen de oyunlarda, bilinçaltı görüntüler, konuşmalar arasına yerleştirilen semboller aracılığı ile İslam karşıtlığı yapılabilmektedir. Bazı oyunlarda İslami semboller doğrudan ya da örtük mesaj içerecek biçimde kullanılmaktadır. Oyunlarda Müslümanların terörist ve öldürülmesi gereken düşmanlar olarak gösterilmesi, nefret duygusunu körükleyebilmektedir. Dijital savaş oyunu oynayan kullanıcılar, olumsuz Müslüman temsillerden dolayı birbirlerini tanımadan nefret duyabilmektedir. Oyunlarda Müslümanlar veya gayri Müslimlerin simülatif de olsa birbirini öldürmelerinden dolayı psikolojik olarak hissettiği duygular da araştırılması gereken konular arasındadır. Türkiye'de günlük ortalama yaklaşık bir saat üzerinde oyun oynanması, dijital oyun oynayanların sayısının 36 milyona ulaşması, çoğunluğu çocuk ve genç olan ülkemizde bazı tedbirlerin alınmasını gerekli kılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author have no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aktaş, M. (2014). Avrupa'da yükselen İslamofobi ve medeniyetler çatışması tezi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 31-54. [Crossref]
- Americans' Views of the Islamic World. (2006). Washington DC: Gallup International. Erişim Adresi: <https://news.gallup.com/poll/21349/americans-views-islamic-world.aspx>.
- Argan, M., Özer, A., & Akın, E. (2006). Elektronik spor: Türkiye'deki siber sporcuların tutum ve davranışları. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 1(2), 1-11. [Crossref]
- Arslan, M. (2016). Kitle iletişim araçları, medya ve din ilişkisi üzerine. *Birey ve Toplum*, 6(11), 5-25. [Crossref]
- Aydoğdu, K. İ. (2015). Dijital oyunlar ve dijital şiddet farkındalığı ebeveyn ve çocuklar üzerinde yapılan karşılaştırmalı bir analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 806-818. Erişim Adresi: <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/digital-games-and-digital-violence-awareness-a-competitive-analysis-made-on-parents-and-children.pdf>. [Crossref]
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, (2014). Ankara: Kalkınma Bakanlığı, Erişim Adresi: https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/36836/xfiles/Bilgi_Toplumu_Stratejisi_ve_Eylem_Plani.pdf
- Bilgisayar Oyunlarında İslamofobi. (2016). Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı. Erişim Adresi: http://yayinlar.gsb.gov.tr/public/online/0071_OyunlardakiIslamofobiTR/files/assets/basic-html/index.html#1
- Binark, M. (2007). Dijital Oyunlar: Sektör-içerik ve oyuncular. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 50(13), 11-23. Erişim Adresi: <https://doczz.biz.tr/doc/121888/dijital-oyunlar--sekt%C3%B6r-i%CC%87%C3%A7erik-ve-oyuncular---mutlu-binark>
- Bourdieu, P. (1998). *On television*, New York: New Press.
- Bourdieu, P. (2014). Simgesel sermaye ve toplumsal sınıflar (çev. E. Ünal), G. Çeğin, E. Göker, N. Ökten (Ed.), *Cogito: Pierre Bourdieu*, S. 76, Yapı Kredi Yayınları, 192-203.
- Cesari, J. (2018), *What is political Islam?* Boulder, Lynne Rienner Publishers.
- Cingi, M. (2018). Dijital oyunseverlerin İslamofobi içerikli oyunlara bakışı. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 49-72. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mediad/issue/37949/429840>
- Darıcı, S., & Özdemir, Z. (2020). Medya içeriklerinin İslamofobik olarak değerlendirilme kriterleri: farkındayiz.gov.tr. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(23), 2080-2107. [Crossref]
- Dijital Oyunlar Raporu. (2020). Dijital Oyunlar Bilgi Platformu, Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. Erişim Adresi: [jVFeB.pdf \(guvenliyoyna.org.tr\)](https://www.guvenliyoyna.org.tr).
- Dijital Oyun Sektörü Raporu. (2016). Ankara Kalkınma Ajansı, Ankara. Erişim Adresi: <https://www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf>
- Erdoğan, H. (2019). İslamofobi bağlamında Müslüman kadın imgesi. *Dergiabant*, 7(14), 637-651. [Crossref]
- Fransa'da 2020'de İslam Karşıtı Saldırıların Yüzde 53 arttı. (2021, 29 Ocak). *Anadolu ajansı*, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-da-2020de-islam-karsiti-saldirilar-yuzde-53-artti/2126802>.
- Gökçe, O. (2012). Avrupa medyasının ve kamuoyunun İslam algısı. *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri*. 18-19 Kasım 2011, Kemal İbn-i Hümmam Vakfı, Sivas, 73-90. Erişim Adresi: [162384.pdf \(isamveri.org\)](https://www.162384.pdf).
- Gül, A. (2019). Dijital oyunlar ve realitenin karşılıklı etkileşimi: İslami sembollerin oyunlardaki yansıması. *Toplum Bilimleri Dergisi*. 26, 315-345.

- Hane Halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. (2020), Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, Erişim Adresi: TÜİK Kurumsal (tuik.gov.tr).
- Hane Halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. (2021), Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, Erişim Adresi: TÜİK Kurumsal (tuik.gov.tr).
- Kalaycı, B., & Ulusal, D. (2018). Bilgisayar oyunlarında İslamofobi. *Intenational Journal of Social Science*, 1(2), 36-42. [Crossref]
- Kalın, İ. (2018). *Barbar, modern, medeni: Medeniyetler üzerine notlar*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kuyucuoğlu, İ. (2016). *Avrupa'da İslam ve Müslümanlar Danimarka örneği*. Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Küçükbezi, Y. (2013). Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Toplumla Etkileri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 8(9),1879-1894. [Crossref]
- Mirrlees T., & lbaid T. (2021). The Virtual Killing of Muslims: Digital War Games, Islamophobia, and the Global War on Terror. *Islamophobia Studies Journal*, 6(1), 33-51. [Crossref]
- Muslims and Islam: Key Findings in the Us and Around the World, Analysis (2017). Washington: Pew Research Center. Erişim Adresi: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/08/09/muslims-and-islam-key-findings-in-the-u-s-and-around-the-world>.
- Ramsay, T. Z., & Overgaard, M. (2004). Introspection and subliminal perception. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 3: 1-23. Erişim Adresi: (PDF) Introspection and Subliminal Perception | Morten Overgaard - Academia.edu. [Crossref]
- Şenol, S. (2006). *Çocuk ve gençlik ruh sağlığı*. Ankara: HYB Yayınları.
- Tarrantmanifesto.com, The Great replacement. Erişim: 13 Nisan 2020. <http://tarrantmanifesto.com/dl/The%20Great%20Replacement.pdf>.
- Teknoloji bağımlılığı. (2020, Ekim). Yeşilay. Erişim Adresi: (<https://www.yesilay.org.tr/tr/makaleler/oyun-bagimliliginin-karanlik-yuzu>)
- Tran, G. A., & Strutton, D. (2013). What factors affect consumer acceptance of in-game advertisements? Chick like to manage digital content for players. *Journal of Advertising Research*, 53(4), 455-469. [Crossref]
- Türk takım "Futbolist" PUBG şampiyonu oldu. (2019, 2 Ekim). *Hürriyet*. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/turk-takim-futbolist-pubg-sampiyonu-oldu-41342316>
- Türkiye CS: GO 2016 Dünya Şampiyonu oldu. (2016, 10 Ekim). *Ntv*. Erişim Adresi: <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/turkiye-cs-go-2016-dunya-sampiyonu-oldu,vjwC04ViOEKDCxwgZ4Abrg>
- Usta, N. (2003). Küreselleşme ve din. *Dini Araştırmalar*, 6(17), 179-183. [Crossref]
- Yalçın Irmak, A. & Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: Güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Derg*, 27(2), 128-137.
- Yorulmaz, B. (2018). Dijital oyunlarda Müslüman temsili. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*. 1(2). 275-286. [Crossref]
- 06-15 Yaş Grubu Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Medya Araştırması (2013). 06-15 Yaş Grubu Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Medya Araştırması. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim Adresi: Çocuklarda İnternet Kullanım Oranları / 2013 (dijitalbilgi.com)